

Aalborg Universitet

AALBORG UNIVERSITY
DENMARK

Enhed og inkongruens

En analyse af politiske selvbeskrivelser i Danmark og Frankrig i årene efter Første Verdenskrig - med særlig vægt på relationen mellem Folkeforbundets internationale normativitet og begreber om enhed, suverænitet og demokrati i den nationale politik

Eistrup, Jens

Publication date:
2007

Document Version
Også kaldet Forlagets PDF

[Link to publication from Aalborg University](#)

Citation for published version (APA):

Eistrup, J. (2007). *Enhed og inkongruens: En analyse af politiske selvbeskrivelser i Danmark og Frankrig i årene efter Første Verdenskrig - med særlig vægt på relationen mellem Folkeforbundets internationale normativitet og begreber om enhed, suverænitet og demokrati i den nationale politik*. Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold, Aalborg Universitet. Spirit PhD Series Nr. 12

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal -

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at vbn@aub.aau.dk providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

SPIRIT
Doctoral Programme

Aalborg University
Fibigerstraede 2-97
DK-9220 Aalborg East

Phone: +45 9940 7195
Fax: +45 9635 0044

Mail: spirit@ihis.aau.dk

**Enhed og inkongruens.
En analyse af politiske
selvbeskrivelser i Danmark og
Frankrig i årene efter Første
Verdenskrig - med særlig vægt
på relationen mellem
Folkeforbundets internationale
normativitet og begreber om
enhed, suverænitet og
demokrati i den nationale
politik**

Jens Eistrup

SPIRIT PhD Series

Thesis no. 12

© 2007 Jens Eistrup

Enhed og inkongruens. En analyse af politiske selvbeskrivelser i Danmark og Frankrig i årene efter Første Verdenskrig - med særlig vægt på relationen mellem Folkeforbundets internationale normativitet og begreber om enhed, suverænitæt og demokrati i den nationale politik

SPIRIT – Doctoral Programme

Aalborg University

Denmark

SPIRIT PhD Series

Thesis no. 12

ISSN 1903-7783

Published by

SPIRIT & Department of History, International and Social Studies
Aalborg University

Distribution

Download as PDF on
<http://spirit.ihis.aau.dk/>

Front page lay-out

Cirkeline Kappel

The Secretariat

SPIRIT

Fibigerstraede 2, room 97

Aalborg University

DK-9220 Aalborg East

Denmark

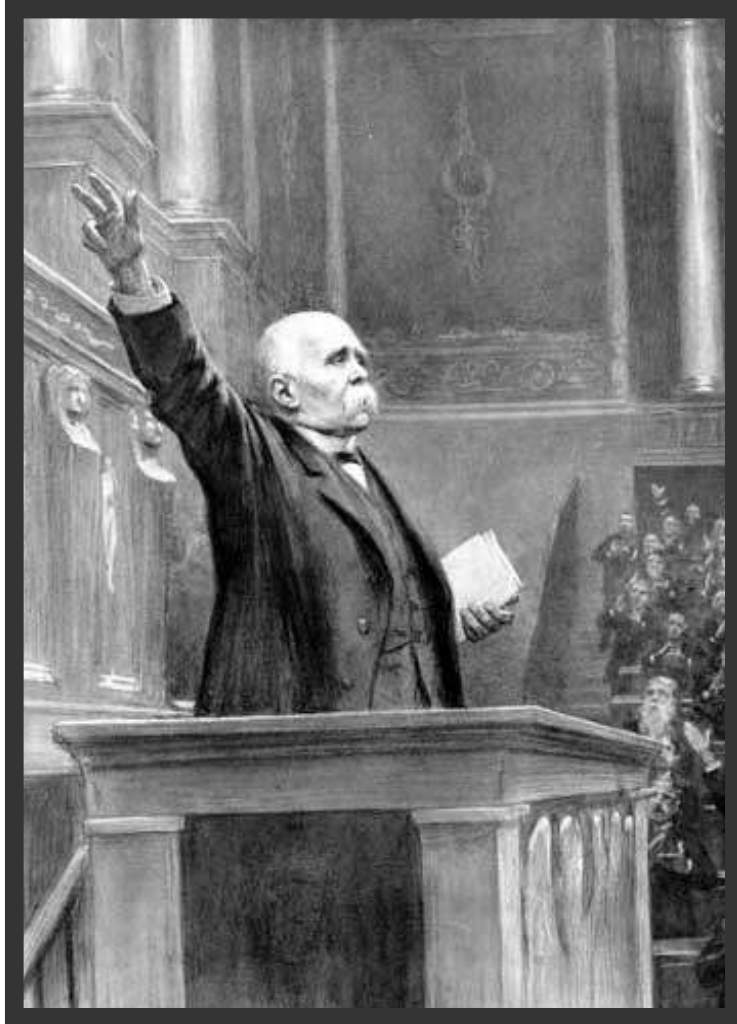
Tel. + 45 9940 7195

Fax. + 45 9635 0044

E-mail: spirit@ihis.aau.dk

Homepage: <http://spirit.ihis.aau.dk/>

Enhed & inkongruens

PhD-afhandling
Jens Eistrup
Aalborg Universitet 2007

Enhed & inkongruens:

En analyse af politiske selvbeskrivelser i Danmark og Frankrig i årene efter Første Verdenskrig - med særlig vægt på relationen mellem Folkeforbundets internationale normativitet og begreber om enhed, suverænitet og demokrati i den nationale politik

-

Jens Eistrup

Aalborg Universitet 2007

*Forsiden: George Clemenceau på talerstolen i La Chambre des Députés annoncerer våbenhvilen og den franske sejr d. 11. november 1918.

Indholdsfortegnelse

Forord	7
Kapitel 1: Introduktion, problem & læsevejledning	11
Kapitel 2: Teoretiske og metodiske forarbejder	21
2.1. Verdenspolitikken som system	25
2.2. Historisk konstruktion af politisk-national specificitet	28
2.3 Selvbeskrivelse, selvfortolkninger og omverdensfortolkninger	33
2.4. Selvfortolkninger og omverdensfortolkninger i den politiske filosofi	38
2.5 Forbindelser mellem tidslig og rumlig dimension af enhedsproblemet	58
2.6. Metoderefleksioner	64
2.7 Afrunding – teori og metode som analysestrategi	71
Kapitel 3: Baggrund og opspil	73
3.1 ”Pudder & parykker” – den europæiske Koncert 1815-1870	73
3.2 ”Jern & blod” - det Bismarckske Europa 1870-1914	76
3.3 Den Store Krig & Den Store Fred 1914-1919	89
3.4 ’En Ny Verden?’ – fredsordningen i teoretisk perspektiv	105
Kapitel 4: Grundpositioner i Frankrig efter Den store Krig	111
4.1 Mellem mission og revanche – Frankrig i verden 1871-1918	113
4.2 Wilsonisme & revanchisme – to antagonistiske sikkerhedsdiskurser	119
Kapitel 5: ”Versailles-syntesen” 1918-20	131
5.1 ’Frankrig, krigen og historien’	132
5.2 ’Folkeforbund og forsvarsalliancer’	135
5.3 ’Tyskland’	142
5.4 ’Suverænitet’	150
5.5 Versailles-syntesen – i krydsfeltet mellem tid & rum	156
5.6 Versailles-syntesens bagside: George Clemenceau & det partikulære i det universelle	166
Kapitel 6: ” Ruhr-syntesen” 1920-22	171
6.1 Debattens ramme 1920-1922	173
6.2 ’Ruhr-syntesen’s elementer’	181
6.3 Sammenligning: Versailles vs. Ruhr	194
6.4 Teoretisk fortolkning – et felt for en fransk selvbeskrivelse 1918-22	197

Kapitel 7: Baggrund og grundproblemer i Danmark efter den Store Krig	203
7.1 Baggrund og opspil – neutralitet, ret og eksistens 1899-1918	206
7.2 Neutralitet & Folkeforbund	213
7.3 Konfliktfeltet: to antagonistiske grunddiskurser om 'Danmark i Verden'	227
Kapitel 8: Neutralisme	232
8.1 Forsvar, sikkerhed, Folkeforbund – neutralistiske hovedlinier	233
8.2 Streng ligelighed & militær minimalisme	235
8.3 Politisk fordringsløshed – neutralismen og grænsespørgsmålet	237
8.4 Kulturel ligevægt & sproglig disciplin	240
8.5 Neutralismen – en teoretisk fortolkning	243
Kapitel 9: Defencisme	249
9.2 Politisk vilje – det sønderjyske spørgsmål	253
9.3 Defencismen – teoretisk fortolkning	257
Kapitel 10: Neutralisme vs. Defencisme	264
10.1 Historiepolitiske korrelater i dansk politik 1918-22	266
10.2 Mellem sikkerhed og historisk identitet - i krydsfeltet mellem rum og tid	281
10.3 Teoretisk fortolkning – et felt for en dansk selvbeskrivelse 1918-22	285
Kapitel 11: Komparation, konklusion og perspektiv	290
11.1 Det komparative moment – Frankrig vs. Danmark 1918-22	292
11.2 Det historisk-epokale moment – den politiske verdens tilstand 1918-22	297
11.3 Det teoretisk-generelle moment – udblik og perspektiv	302
Efterskrift	312
Bibliografi	315
English Abstract	328
Dansk abstract	333
Bilag 1 – Engelsk version af Folkeforbundspagten	338
Bilag 2 - Biografisk indeks	346

Forord

Undervejs til det ophold i Rennes i Frankrig, hvor en væsentlig del af denne afhandlings analysearbejde fandt sted, besøgte jeg slagmarkerne ved Verdun i det østlige Frankrig. Omstændighederne ville, at det var i januar måned, hvor de indendørs faciliteter såsom krigsmuseer og knoglehuse var lukkede, og at jeg derfor var det eneste levende menneske til stede på den gamle krigsskueplads. Sådan føltes det i hvert fald, for i det kolde, klare og helt, helt stille vintervejr var det, som om en dødens kulde sivede op af jorden og rakte ud efter det sidste, tilbageværende varme legeme på pladsen - og som var det et varsel om netop det, øjnede jeg lidt borte på den bulede jord en livløs skikkelse, der viste sig at være en død ulv. Man aner stadig i landskabet de bumlede konturer af granathuller, løbegrave og endevendte brystværn, men de er så tilgroede af skov og krat, at det ikke rigtig rimer på de forestillinger, man har med sig fra bøger, film og litteratur. Det er andre og mere uudgrundelige indtryk, der sætter sig fast og gør det til en decideret uhyggelig oplevelse at besøge Verdun; det er som om stilheden i det fredede *lieu de mémoire*, som slagmarken ved Verdun nu er, giver mæle til en rædsel, der dengang det stod på ikke kunne få ørenlyd i kannonernes torden og de hakkende maskingeværers ild. Verdun virker, Verdun maner og Verdun vækker til eftertanke. Eftertanke af den nære slags: at man selv ved de historiske tilfældigheder kunne have været een af de 300.000 døde eller en af de andre hundreder af tusinder, hvis lig aldrig blev identificeret i det stinkende ælte af kød og mudder, og som derfor lige nu sender deres tavse (an)klager op gennem sprækkerne i den frosne jord. Og eftertanke af den mere generelle, reflekterede slags: hvordan kunne det gå til, og hvordan har vi kunnet leve videre med forstanden i behold? Hvis der ikke findes nogen filosofi efter Auschwitz, hvordan kunne der så findes fornuft efter Verdun? Og hvad med tilliden til rationalismen, fremskridtet, progressionen, kan den virkelig holde til et så apokalytisk tilbageslag?

Spørgsmål af den karakter har med forskellig intensitet og varierende begrebsligt vingefang rumsteret i hovedet på overtegnede, siden jeg læste Remarques *Intet nyt fra Vestfronten* i de tidlige teenageår. Fra hvad der til at begynde med var en noget diffus fascination af det på en gang dragende og frastødende ved skyttegravskrigen og dens groteske leg med døden og endeligheden, til en mere genuin amatørhistorisk interesse i krigens politiske baggrund, militære realiteter og kulturhistoriske betydning. Med denne afhandling har det været muligt for mig at spænde den årelange amatøristiske fascination af Første Verdenskrig for et mere professionelt, akademisk projekt. Dette afsæt i en bred politisk-sociologisk debat, der ligger hinsides Den Store Krig som begivenhed, vil, forhåbentlig, løfte afhandlingens indsigter op over den ophobning af detaljer og kuriositeter, der meget vel kunne være blevet resultatet, hvis arbejdet alene havde været næret af krigsfascina-

tionens brændstof. Den akademiske problemstilling har skabt en nødvendig distance til det inciterende men også begrænsende skyttegravsperspektiv, dels ved at sætte iagttagelsen på nogle teoretiske og begrebslige skinner, der både åbner og fastholder et overordnet politisk-historisk perspektiv; og dels derved at dette perspektiv ikke sætter krigsførelsen og dens politiske, militære og sociale omstændigheder i fokus, men derimod er rettet imod de *erfaringer* og *fortolkninger* af krigen, som trænger sig på og får betydning i den danske og den franske politik efter våbenstilstanden.

Balancegangen mellem den amatøristiske lidenskab og den professionelle distance har været afgørende for, at arbejdet med afhandlingen på trods af ind-, ud- og omveje er endt med at komme i mål uden de helt store personlige og faglige frustrationer. Når vejen trods alt har vist sig at være mindre stenet, end man kunne frygte på forhånd og sine steder undervejs, skyldes det ikke mindst den støtte, hjælp og inspiration, jeg har fået fra mine omgivelser i løbet af arbejdsprocessen.

Der skal derfor lyde en stor tak til mine kolleger på Institut for Historie, Internationale Studier og Samfundsforhold ved Aalborg Universitet, som gennem efterhånden godt fire år har ydet både akademisk med- og modspil og praktisk hjælp med stort og småt, når der her været brug for det, hvilket ikke mindst var tilfældet i forbindelse med tilrettelæggelsen af opholdet i Rennes i Frankrig i foråret 2005. En særlig kollegial tak skal der lyde til Henrik Halkier for god faglig sparring, godt og hyggeligt samarbejde og for at udvise håndfast akademisk erfaring og dømmekraft når det har været nødvendigt, og til Jeppe Trautner for både godt samarbejde i forbindelse med arrangement af PhD-seminaret ”Verdenskrigens Skygge” og for konstruktiv uenighed og gemytlighed i kaffeklub og på motorvej. Apropos motorvej skal jeg ikke undlade at takke medlemmerne af Klub E45 for de efterhånden mange timers oplysende og underholdende højhastighedssamvær mellem Århus og Aalborg.

En tak skal der også sendes til de mennesker i Rennes og i St. Erblon, uden hvem mit og familiens ophold i Frankrig ville have været både fagligt magert og menneskeligt fattigt: Tak til Cécile Chrétien (og Antoine og Rémi), til Stéphane [*Allez Rennes!*] og Marie-Laure Sauvage (og Maéva og Mélissa), til Stéphan Blaise & Cécile Rouverand (og Silane og Maxime), og sidst men ikke mindst til Philippe Portier for inspirerende samtaler og for katatrofehjælp med kontorpladsen, og til Carole Clavier for venskabet og for uvurderlig hjælp med allehånde praktiske ting.

På de hjemlige breddegrader vil jeg endvidere i almindelighed takke venner, familie og svigerfamilie for deres måde at være på og for det, at de bare er der. En særlig tak skal der herudover gå til Casper Bo Danø for doktoralt bistand i den afsluttende fase, til min mor Anne Grete Nielsen for danskfaglig ekspertise og til min far Ole Eistrup for oversætternødhjælp på opløbsstrækningen. Endelig skal min største og varmeste taknemmelighed gå til dem, der har været allertættest

på og derfor dem, der har været hårdest ramt af de udfald og det periodevise mentale fravær, der uundgåeligt er forbundet med et langtrukket forskningsprojekt, nemlig til Kristine og til Emma og Anders. Jeg håber og jeg tror, at I trods disse udfald har kunnet fornemme min klare, bagvedliggende prioritering: At arbejdet er midlet og I er målet. Dét og ikke andet er det sande kriterium for, om projektet er lykkedes.

Kapitel 1

Introduktion, problem & læsevejledning

Dannelsen af den moderne suveræne stat, som i løbet af 1500- og 1600-tallets Europa sætter sig igennem som den dominerende politiske form, medførte to grundproblemer, som både den politiske tænkning og den praktiske politik sidenhen har måttet kæmpe med. Med Jean Bodins og sidenhen Thomas Hobbes' stipulering af et begreb om statslig suverænitet grundlægges et skarpt skel mellem indre og ydre politiske anliggender, og i samme moment spaltes det politiske problem i to underproblemer:

- ♦ Hvordan begrundes statens indre magtmonopol?
- ♦ Hvordan skal forholdet mellem forskellige suveræne stater beskrives og reguleres?

Den europæiske politiske historie har budt på forskellige både teoretiske og praktiske svar på disse to spørgsmål. Fra Hobbes' kontraktteoretiske konstruktion af absolutisme med afsæt i spørgsmålet om individets sikkerhed til den franske revolutions radikalt demokratiske italesættelse af nationen som magtens eneste legitime kilde (til løsning af det 'indre' problem) - og fra den Westphalske folkerets betoning af den statslige suverænitet ukrænkelighed og forrang fremfor religionen til bl.a. Abbé de St. Pierres og Immanuel Kants visioner for en sammenslutning eller føderation af stater ud fra en generel fredsbetragtning (til løsning af det 'ydre' problem).

Med denne ultrakorte historie om tilblivelsen af den (fortsat) dominerende politiske grundform, staten, og de hermed forbundne politiske grundproblemer, er det helt overordnede problemfelt for denne afhandling markeret. Problemstillingen, som den vil blive udviklet herunder, udspringer nærmere bestemt af et fokus på forbindelsen mellem disse to moderne politiske grundproblemer, det vil med andre ord sige et fokus på spændingsfeltet mellem statslig suverænitet og international normdannelse. Denne generelle interesse antager en lidt mere specifik form gennem den afgrænsende eller præciserende omstændighed, at det er karakteren af det skitserede spændingsfelt under *demokratiske* betingelser, der er i fokus. Vi skal senere hen udrede mere præcist, hvad der skal forstås ved demokratisk i denne sammenhæng, men i første omgang kan det betegnes som det forhold, at den politiske tale for at legitimere magtudøvelsen må henvise til et begreb om folkets vilje og en figur for folkets herredømme over sig selv. Interessen samler sig som følge heraf om problemerne omkring (1) hvorledes international politisk-juridisk normdannelse reflekteres og fortolkes i en demokratisk politisk kontekst og (2) hvilke betingelser den demokratiske

legitimationsform på den suveræne stats niveau sætter for den internationale normdannelse i bred forstand.

I historien om forholdet mellem demokratiske legitimitetsprincipper og internationale normer udgør Første Verdenskrigs udbrud, forløb og afslutning et afgørende moment. På den ene side genererer krigens usædvanligt blodige og opslidende karakter en erfaring af, at en 'gammel' orden er sunket i grus, og krigen med dens massive ofre fortolkes således (af sejrherrene) som et medium for en 'ny' og anderledes orden. Tiden efter krigen er i den forstand en *erklæret opbrudstid* i det internationale system, dvs. at den er præget af en udbredt overgangs- eller transitionsbevidsthed i det politiske. Denne overgangsbevidsthed kommer især til udtryk gennem oprettelsen af og forventningerne til en (efter sit princip, men ikke i sin praksis, verdensomspændende) sammenslutning af verdens stater – nemlig Folkeforbundet. På den anden side spiller *demokratiet* både som moralsk idé og politisk praksis en central rolle for fredens endelige udformning: dels som et overordnet politisk slagord for den internationale orden, freden skulle stable på benene (illustreret ved den amerikanske præsident Woodrow Wilsons berømte ord fra april 1917 om '*The world must be made safe for democracy*' som krigens ultimative mål), dels - og mere konkret - som nationale bindinger på de enkelte delegationers forhandlingsfrihed på fredskonferencen i Paris 1919 med de deraf følgende komplikationer for dannelsen af en bred konsensusfred. Endelig kan man som et mere bredt aspekt af det 'demokratiske' ved tiden pege på en mere ubestemmelig understrøm i kulturen, der på massens anonyme fundament rokker ved traditionelle autoriteter og positioner i de sociale strukturer og hierarkier¹.

Årene umiddelbart efter Første Verdenskrig kan under indtryk heraf iagttages som en scene for et ganske intenst samspil mellem formuleringen af den internationale ordens bærende principper og udfoldelsen af den demokratiske legitimationsform. I denne kontekst sætter fredsslutningens proklamerede 'nye orden' med Folkeforbundet som bovspryd spørgsmålet om forholdet mellem de politiske begreber, som de nationalstatslige selvforståelser knytter sig til, og den internationale normdannelse på spidsen: De med freden forbundne bestræbelser på en omprogrammering af de internationale normer gennemtvinger en refleksion på det nationalstatslige niveau over forholdet mellem egen politisk status og det internationale normsystems karakter – eller mellem *selvfortolkning* og *omverdensfortolkning* som vi i et lidt bredere analytisk blik vil kalde det i denne afhandling. Af de samme grunde bliver perioden også interessant ud fra en mere metodisk og analytisk betragtning, idet opbrudsbevidstheden i det politiske fungerer som et åbent vindue til de begreber

---

¹ Jf. både Henrik Jensens brede kulturhistoriske analyse af verdenskrigens virkningshistorie (Jensen 1998) og Reinhart Kosellecks analyse af de specifikt demokratiske egenskaber, der knytter sig til dyrkelsen af anonymiteten i mindemærkerne for de faldne efter Første Verdenskrig, hvilket kontrasteres til den dyrkelse af hærføreren, monarken og generalen, der dominerer mindemærkerne efter den fransk-tyske krig bare 50 år forinden (Koselleck 2002).

og figurer, hvormed en (proklameret) international omkalfatring bearbejdes og fortolkes i den nationale kontekst: Folkeforbund, rustninger, grænsedragninger med meget mere er noget, der tales om i tiden og noget, der aktiverer de politiske grundbegreber om både det indre og det ydre aspekt af politikens problem (sikkerhed, ret, folk, vilje, enhed, suverænitet, selvbestemmelse, demokrati m.m.).

Som allerede antydet fører dette problemfelt i retning af et empirisk fokus på, hvorledes det internationale systems normer og udviklingstendenser fortolkes indenfor rammerne af de grundenheder, som systemet består af. I Paris 1919 knæstattes internationale principper, i følge hvilke systemets grundenhed bliver til en 'national-stat' – dvs. en politisk uafhængig territorielt afgrænset stat, der (på den ene eller den anden vis) kan referere til dens indbyggers fælles nationale tilhørsforhold (jf. grænsedragningsprincippet om 'national selvbestemmelse' og Folkeforbundspagtens artikel 10 om medlemsstaternes 'politiske uafhængighed' og 'territoriale integritet'). At den politiske virkelighed efter fredsslutningen, på trods af de multinationale imperiers sammenbrud, ikke lever op til denne norm, er et veletableret faktum, men det ændrer ikke ved, at 'nationalstaten' så at sige er fredssystemets egen afbildning af sin grundenheds karakteristika. Hvordan denne afbildning så stemmer overens med eller spiller sammen med de politiske grundenheders 'selvafbildning', er efterfølgende et empirisk spørgsmål, der kan stilles til en relevant historisk kontekst.

Konkret-analytisk rettes fokus i denne afhandling på to af de nationalstatslige 'grundenheder' i systemet, nemlig Frankrig og Danmark. Valget af disse to nationale kontekster rejser umiddelbart to spørgsmål. Hvorfor *to* og ikke en eller tre nationale kontekster? Og hvorfor lige Frankrig og Danmark? Hvad det første spørgsmål angår, har dette arbejde en komparativ dagsorden, som ikke ville kunne indfries med blot en enkelt delanalyse, skønt det naturligvis i så fald ville være muligt at inddrage et bredere empirisk materiale. Derfor måtte arbejdet gå på mindst to analytiske ben. Når sigtekornet er rettet mod Frankrig og Danmark (og kun disse to), har det, for det første, til dels at gøre med den ikke uvæsentlige omfangspragmatiske omstændighed, at afhandlingens forfatter har et fagligt grundkendskab til den franske og den danske historisk-politiske tradition, uden hvilket arbejdet ville have været betydeligt vanskeligere at gennemføre. Det skal dog understreges, at analytikken er forsøgt tænkt så generel, at den fremgangsmåde, der udfoldes i arbejdet, med fordel kunne appliceres på andre nationale kontekster i perioden end lige den danske og den franske.

Der er imidlertid nogle mere tungtvejende grunde til, at det har faglig interesse at analysere Frankrig og Danmark i Første Verdenskrigs eftertid. Den væsentligste er, at Danmark og Frankrig repræsenterer to diametralt modsatte positioner i tidens internationale politik: Det handler om forskellen mellem ikke-krigsførende og krigsførende, mellem neutralitet og alliance, mellem

'småstat' og 'stormagt', mellem periferi og centrum. Disse forskelle i systemposition gør det muligt at spørge til bredden eller spændvidden i de mulige nationale fortolkninger af karakteren af det internationale politisk-juridiske system, der grundlægges med freden i 1918-19 – og omvendt at identificere de eventuelle fælles elementer eller figurer, som måtte være på spil i de to nærmest 'binært oppositionelle' positioner i det internationale system. Et andet forhold, der gør Danmark og Frankrig interessante som analysefelter, er den iøjnefaldende forskel i det, vi kan kalde den historiepolitiske kultur eller den historisk-nationale selvforståelse, der udfoldes i den politiske tale i de to kontekster. I denne henseende fremstår Danmark for en umiddelbar betragtning som et eksempel på de glidende overgange og en overordnet politisk-historisk stabilitet eller konsensus, med det konstitutionelle monarki som ramme og symbol, mens Frankrig repræsenterer de markante revolutionære og anti-revolutionære brud, med de spor det trækker i den politiske kultur. Den historiepolitiske kultur som en indre mekanisme til reproduktion af dét (nationale) fællesskab, på hvis vegne den statslige politiske magt udøves, har betydning i denne sammenhæng, fordi vi efter nogle teoretiske omveje og udredninger vil stille skarpt på historiens betydning for de konstellationer af selvfortolkning og omverdensfortolkning, der udfoldes i den nationale politiske diskurs.

Det er altså først og fremmest de (anticiperede) forskelle mellem Danmark og Frankrig, der ligger til grund for det anlagte nationale dobbeltblik: Hvad betyder de forskellige systempositioner og de forskellige politisk-historiske traditioner for den nationale reception eller fortolkning af det internationale systems politisk-juridiske normativitet? Dette spørgsmål leder videre til det komparative spørgsmål om, hvorvidt de frembragte nationale tolkninger af det internationale system overhovedet fremstiller "de samme" internationale normer og principper? Med afsæt i disse overvejelser kan afhandlingens overordnede problemstilling formuleres som et tredelt arbejds-spørgsmål:

1. Hvordan konstrueres den politiske enhed i den politiske diskurs i henholdsvis Danmark og Frankrig i perioden efter Første Verdenskrigs afslutning (1918-22)?
2. På hvilken måde kobles de nationale enhedskonstruktioner (selvfortolkninger) med konstruktioner af den politiske omverden (omverdensfortolkninger)?
3. I hvilket omfang kongruerer de nationale konstellationer af selvfortolkning og omverdensfortolkning med eksistensen af et internationalt system af politisk-juridiske institutioner, normer og principper?

Når begrebet 'politisk enhed' optræder i problemformuleringen som det, der fokuseres på i de to nationale delanalyser, er det med adresse til den bestemmelse af begrebet, der finder sted i det påfølgende teoretiske kapitel (kapitel 2). Forbindelsen mellem enhedsbegrebet og begreberne om selvfortolkning og omverdensfortolkning vil ligeledes blive forklaret mere indgående længere fremme i teksten. På dette sted kan det blot bemærkes, at 'politisk enhed' er at forstå som en overskrift for den *funktionelle* bestemmelse af enhed på det nationalstatslige niveau, og at denne funktion kan udfyldes af forskellige politiske begreber (suverænitet, demokrati, stat, nation, folk) og diskursive konstruktioner (af fælles historie eller national identitet).

Afhandlingen er organiseret i tre dele. I del I (kapitel 2 + 3) udvikles det teoretisk-analytiske 'blik', som vil blive anlagt på de danske og franske politiske debatter. Kapitel 2 tager afsæt i en teoretisk diskussion af 'politisk enhed' som et begreb, der er spændt ud mellem systemiske tilskrivelser og national vilje til partikularitet. Denne bestemmelse trækker i udgangspunktet på Niklas Luhmanns systemteoretiske funktionalisme, men den suppleres efterfølgende dels af mere historieteoretiske indsigter i de mekanismer, gennem hvilke sociale fællesskaber eller enheder konstruerer egen specificitet eller partikularitet gennem udfoldelse af et fælles narrativ (i tid); dels af fire politisk-filosofisk inspirerede konstellationer af forholdet mellem den politiske enhed og den politiske omverden (i rum). Herefter vil kapitel 3 forme sig som et historisk opspil til den afgrænsede periode, idet der trækkes en tråd i det europæiske statssystemets udvikling fra Wien 1815 til Versailles 1919, med et særligt fokus på udviklingen i de konstellationer af stat og nation, der gør sig gældende i systemets bestanddele – og med særlig historisk vægt på både forløb og betydning af Første Verdenskrigs politiske seisme.

Del II (kapitel 4-6) og del III (kapitel 7-10) vies til analysen af henholdsvis de franske og de danske udenrigspolitiske parlamentsdebatter før, under og efter fredsslutningen. I disse to dele appliceres det i kapitel 2 udviklede teoretisk-analytiske perspektiv på de to nationale kontekster, dvs. at vi i udgangspunktet har fokus på diskursiv frembringelse af 'politisk enhed' som den fremtræder i koblinger af selvfortolkninger og omverdensfortolkninger, og altså med både den tidslige og den rumlige dimension af enhedsbestemmelsen in mente. Med dette generelle 'fælles blik' træder en lang række temaer og delproblemer frem i de to forskellige nationale kontekster. Samlet set behandles de forskellige temaer som funktion af deres relevans for indløsningen af den overordnede problemstilling, men det vil uvægerligt også være sådan, at temaer og problemer, hvis primære relevans knytter an til andre diskussioner end den for denne afhandling styrende, vil blive diskuteret og vendt. Det være sig eksempelvis spørgsmålet om republikkens form og tilslutning i Frankrig under indtryk af Første Verdenskrigs forsvarskamp, eller spørgsmålet om den radikale mellemkrigs-internationalismes eftermæle i dansk historieskrivning. Disse spørgsmål er, som vi skal

se, bestemt ikke uden betydning for problemstillingen, men de rækker så at sige også ud over den og griber ind i andre historisk-akademiske diskussioner.

Afslutningsvis (kapitel 11) samles konklusionerne af de to delanalyser (som hver især indløser punkterne 1 og 2 fra problemstillingen) sammen, og der stilles det mere komparativt anlagte spørgsmål, der udgår fra det tredje punkt. Her vil vi dels fokusere på, hvilke gennemgående figurer, begreber eller mekanismer, der kan identificeres på tværs af de to analyserede politiske kontekster; dels sammenligne de 'systembilleder' der kommer til syne i de danske og franske omverdensfortolkninger, der udfoldes i debatterne. Er det den samme internationale politisk-juridiske normdannelse, der iagttages fra det danske perspektiv som fra det franske perspektiv? Er der kongruens eller inkongruens? Er der fællestræk i de politisk-diskursive mekanismer, der betinger de respektive omverdensfortolkninger? Svarene på disse spørgsmål udgør som sådan svaret på det tredje punkt i problemstillingen, og de danner videre baggrund for et afsluttende, perspektiverende indslag. Dette indslag antager form af et kritisk indspark i den aktuelle debat om betingelserne for overnational institutionsdannelse og overnational demokratisk legitimitetsdannelse, med afsæt i en kritik af den historiske læsning af forholdet mellem nationalisme og demokrati hos den tyske sociolog og filosof Jürgen Habermas.

Såvidt afhandlingens opbygning. Som det fremgår, er det i det empiriske 'rugbrødsarbejde' med henholdsvis den danske og den franske efterkrigsdebat, at hovedvægten i afhandlingen lægges. De komparative og perspektiverende momenter finder som følge heraf sted primært på grundlag af hovedtrækkene i analyserne, som de trækkes op i de to delkonklusioner fra del II og del III. Dette snit indebærer, at en række temaer, detaljer og delpointer fra delanalyserne ikke vil blive behandlet i komparativt lys, da de to delkonklusioner med forsæt anlægger et generelt og teoretisk vinklet blik på empiriens tematiske mangfoldighed. Til gengæld forstærkes med dette greb det komparative fokus på de ligheder/forskelle, der gør sig gældende mellem Danmark og Frankrig, hvad angår centrale politiske begreber om enhed, suverænitet og demokrati, og hvad angår de kongruenser/inkongruenser, der opstår mellem de frembragte nationale billeder af det med så mangfoldige forventninger behæftede Folkeforbundssystem.

Inden vi kaster os ud i det teoretiske forarbejde til analyserne, skal der knyttes nogle kommentarer til den kombination af fagligheder, som dette projekt trækker på, og til de mulige problemer, der kan være forbundet med at arbejde med en tilgang, der befinder sig i et rum midt mellem flere forskellige etablerede fagligheder. Som projektet er skitseret i denne indledning, og som det vil blive udviklet i de følgende kapitler, er det tydeligt, at den teoretisk-analytiske tilgang kommer i berøring med indtil flere historiske, politiske og sociologiske fagområder, der hver især har egne afgrænsinger af problemfelter, relevanskriterier, metodetraditioner og teoretiske diskussioner. I

oversigtsform kan fremhæves tre forskellige faglige og akademiske debatter, som projektet kommer i kontakt med, og som her hver især behæftes med navnene på nogle af de repræsentanter, der har haft betydning for dette projekt:

1. *Nationalismeforskning* og forskning i erindringens og historiens betydning for politiske fællesskabers selvopretholdelse og videreførelse (Eric Hobsbawm, Reinhart Koselleck, J. G. A. Pocock).
2. *Den politiske sociologi* eller forskningen i staten og ”det politiske” og dets symbolske opretholdelse og reproduktion (Carl Schmitt, Niklas Luhmann, Claude Lefort).
3. *Den internationale politik* og det århundreder gamle spørgsmål om betingelserne for en fredeliggørelse af forholdene mellem stater gennem international ret og internationale institutioner, herunder det specifikke spørgsmål om, hvilken betydning demokratiseringen af politikken i bred forstand tillægges for perspektivet for international rets- og institutionsdannelse (Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant, Gorm Harste, Jürgen Habermas).

De akademiske debatter, der her er skitserede (og sikkert flere til, men disse er de væsentligste), vil blive berørt eller strejft i større eller mindre omfang i denne afhandling. Denne brede berøringsflade betyder, at afhandlingen får en tværfaglig profil, dvs. at den er informeret af flere forskellige akademiske traditioner på samme tid. Som sådan befinder den sig i et delvist selvudviklet, tværfagligt rum, der altså kan situeres et sted mellem historie, politisk sociologi og international politik. Denne vinkling og situering indebærer nogle grundlæggende risici, i og med at det logisk set vil være sådan, at nuancer og perspektiver fra den ene eller den anden fagtradition vil blive enten overset eller inddraget på en måde, der kan synes overfladisk eller ufuldstændig. Grundproblemer, paradigmatisk diskussioner og ”founding fathers” kan på det skammeligste blive negligerede, og den metodisk stringens vil kunne tage sig noget flosset ud i kanten, iagttaget gennem en bestemt fagtraditions kritiske briller. Og tilsvarende er der en risiko for at løbe åbne døre ind, når man bevæger sig ind på et fagområde uden at være bekendt med alle de nuancer og diskussioner, der er i spil på det pågældende område.

Til gengæld er det forhåbningen, at disse risici vil blive opvejet af de fordele, der ligger i at belyse et emne med et perspektiv, der henter inspiration fra forskellige akademiske discipliner. Altså at samspilsrelationer mellem dynamikker, som det ene eller det andet perspektiv kan have tendens til at være blindt for, kan belyses på en mere fyldestgørende måde. I nærværende arbejde sigtes eksplicit til, at der kan kastes skarpere og klarere lys over problemer, der bevæger sig i rummet mellem de nævnte ’klassiske’ fagtraditioner. Det gælder f.eks. sammenhængen mellem

den forsvars- og sikkerhedspolitiske dagsorden og den erindrings- eller historiepolitiske dagsorden (som især i dansk sammenhæng synes at have mere for sig som basis for en regulær højre/venstre-konflikt, end den danmarkshistoriske mainstream lader ane). Eller man kunne nævne den dynamik, der gør sig gældende mellem, på den ene side, den nationale demokratisk-suveræne tilegnelse og fortolkning af internationale arrangementer og, på den anden side, de internationale arrangementers politisk-juridiske gennemslag, udvikling og bæredygtighed – som et eksempel på en problematik der står centralt i denne afhandlings problemstilling, og som netop trækker på et tværfagligt teoretisk register. I næste kapitel skal vi se nærmere på det teoretiske grundlag, som denne tværfaglige analytik hviler på - og som den derfor også forpligter sig på og må holdes fast på.

Del I

Kapitel 2

Teoretiske og metodiske forarbejder

Afhandlingens hovedproblem har at gøre med spørgsmålet om politisk enhed, nærmere bestemt hvorledes politisk enhed konstrueres i den politiske diskurs i en bestemt historisk kontekst. I dette kapitel vil vi dels diskutere teoretisk en række grundproblemer, der knytter sig til fænomenet 'politisk enhed' og de begreber, der i moderne politisk historie har spillet en afgørende rolle i bestemmelsen heraf, dels udarbejde en selvstændig teoretisk funderet analysestrategi, der kan styre det analytiske arbejde i kapitel 4 og 5.

Uden at gå ind i en større videnssociologisk diskussion af den politiske videnskabs historie og dens mulige tilbøjelighed til at gøre politikens grundbegreber til sine egne analysekategorier², er det på sin plads med en kort introducerende refleksion over spørgsmålet om den politiske enhed og de måder, dette spørgsmål er blevet angrebet på i den politiske videnskab og i tilgrænsende akademiske discipliner. Den politiske videnskab har traditionelt taget udgangspunkt i 'staten' ('Statsvidenskab' og 'Statskundskab') som den enhed, der definerer feltet. Disciplinen har med afsæt i dette begreb spaltet sig i to dele, knyttet til henholdsvis politiske processer *indenfor staten* (politologi) og *mellem stater* (international politik). Indenfor begge sub-discipliner kan identificeres en tendens til at tage udgangspunkt i statens politiske enhed som et ontologisk a priori. For politologiens vedkommende er det analytiske fokus typisk rettet mod forhold som beslutningsprocesser, implementering, forvaltning, budgetstyring, organisationsledelse m.m., dvs. analyser som uden problematisering antager eksistensen af en afgrænset og anerkendt politisk enhed ('staten') med magt og myndighed til at træffe beslutninger på et givent fællesskabs vegne ('suverænitet')³.

For den internationale politiks vedkommende har de dagsordensættende teoridannelser typisk taget udgangspunkt i en tilsvarende enhedsforestilling om den politiske enhed ('staten'), blot tjener figuren i denne sammenhæng til at kunne betragte staten som viljesmæssig enhedsaktør.

Denne ontologi har banet vejen for teoridannelser om forholdet mellem stater, der trækker på

---

² Denne tilgang til problemet omkring studiet af stat og politik er hentet hos Bourdieu (1997). Bourdieu peger på, at statsvidenskaben har det a priori problem, at det er staten selv, der udstyrer os med de begreber, vi kan tage i anvendelse til at beskrive staten med – hvormed det, i Bourdieus kritiske optik, bliver vanskeligt at tænke anderledes om staten, end staten tænker om sig selv. En lignende kritik kan findes hos Luhmann (2000a, pp170-188) der peger på, at den politiske videnskab har været tilbøjelig til at overtage det politiske systems egne rationaliseringer af politiske beslutningers baggrund, formål og virkninger (det politiske systems 'hukommelse'). En mere almen kritik af forholdet mellem magt og viden kender vi fra Michel Foucaults tidlige forfatterskab (f.eks. 1966; 1969), hvor der ligeledes stilles spørgsmålstegn ved muligheden for autonomi og distance i den viden, der produceres om bl.a. staten, politiken og en serie af historisk-kulturelle begreber.

³ Se f.eks. David Eastons for den senere statskundskab paradigmatiske konstruktion af det politiske system som allokatonsmekanisme (jf. Poggi 1978).

den klassiske kontraktteoris tematisering af forholdet mellem individer i naturtilstanden – og den akademiske debat indenfor disciplinen har udviklet sig parallelt hermed som et spørgsmål om, hvorvidt staterne vil kunne indstifte en civil tilstand eller retstilstand ('liberalisme') i mellem sig, eller om de er forvist til at forblive i naturtilstandens anarki ('realisme'). Statens eksistens er også i denne sammenhæng explanandum (det forklarende), ikke eksplanans (det der skal forklares)⁴.

Det er ingenlunde hensigten med denne korte refleksion over spørgsmålet om politisk enhed i den politiske videnskab at diskvalificere eller forkleje de indsigter, som henholdsvis politologien og den internationale politik som akademiske fag har bidraget med. Hensigten er at henlede opmærksomheden på, at spørgsmålet om den politiske enheds historicitet og kompleksitet ikke eksplicit tematiseres eller problematiseres indenfor mainstream af de to politisk-videnskabelige underdiscipliner. Samme præmis har traditionelt gjort sig gældende for historievidenskaben, der i sit udgangspunkt var en normativ disciplin med det overordnede formål at bekræfte monarkiets og sidenhen nationens status og legitimitet⁵.

Man kan altså pege på en bestemt traditionel 'statsontologi' indenfor både politologi, international politik og historievidenskab. Det gennemgående træk heri er, at dannelsen, opretholdelsen og reproduktionen af den politiske enhed er en implicit antagelse - ikke som sådan et selvstændigt analysetema⁶. Det har imidlertid ikke skortet på reaktioner på denne angivelige 'statsontologi' indenfor de nævnte discipliner. *Nationalismeforskningen* og den 'konstruktivistiske' vending indenfor historievidenskaben, den er en del af, kan med en vis ret anskues som, hvis ikke ligefrem et frontalangreb på, så i hvert fald en stigende bevidsthed om disciplinens egen politisk-nationale historie (jf. Østergaard *ibid.* & 2000; Hobsbawm/Ranger 1983; Hobsbawm 1990; Anderson *ibid.*) og har i høj grad antaget karakter af en problematisering af essentialistiske fremstillinger af nationer og stater, dvs. fremstillinger der i deres udgangspunkt tager nationen eller statens eksistens og karakter for given. I stedet er bærende begreber som 'nation', 'stat', 'folk', 'suverænitet' i sig selv blevet underkastet analyse som historisk kontingente begreber, hvis status, betydning og sociale udbredelse skal analyseres historisk⁷.

En anden akademisk reaktion er den såkaldte *historiske sociologi*. Som navnet antyder, kan denne subdisciplin placeres et sted mellem historievidenskaben og samfundsvidenskaben med den fællesnævner, at den historiske sociologi stiller ind på spørgsmålet om de etablerede politiske struk-

---

⁴ Jf. Knutsen (1992), Viotto/Kaupki (1993), Doyle (1986), Keohane (1977), Waltz (1959), Morgenthau (1951).

⁵ Jf. Foucault f.eks. (1997), Anderson (1983), Østergaard (1998).

⁶ Som så kan kritiseres for netop at bidrage til reproduktionen og opretholdelsen af en bestemt politisk orden, jf. Ulrich Beck's (2002) generelle kritik af den 'metodologiske nationalisme' i politisk videnskab og f.eks. Osianders (2001) og Schmidts (1998) analyser af IP-disciplinens stærkt normative anknytning til stat, nation og suverænitet.

⁷ Jf. den tyske begrebshistorie og mammutværket *Geschichtliche Grundbegriffe* (Koselleck *et al.*, 1973-1992), en tradition, der har haft stor indflydelse indenfor historievidenskaben (i en dansk sammenhæng f.eks. hos Ifversen (1997), Korsgaard (2004) og Østergaard/Ifversen (1996)).

turers, først og fremmest statens, historiske tilblivelsesproces som komplekst organisationssystem, dvs. et fokus på de organisatoriske og differentieringsmæssige processer, der fører frem til den hyperkomplekse politiske magtstruktur, som den moderne stat er. Også her kan man tale om en kritisk refleksion af enhedsantagelsen fra 'statsontologien' i politisk og historisk videnskab, blot er fokus her forskudt til at være en påpegning af den systemiske eller organisatoriske kompleksitet bag enhedsbeskrivelsen (hvor det i nationalismeforskningen har handlet om at dekonstruere og historicere de begreber, enhedsbeskrivelsen bygges op omkring)⁸.

På baggrund af disse refleksioner kan det foreløbig slås fast, at det akademiske spørgsmål om, hvad 'politisk enhed' er for en størrelse kan angribes og besvares på forskellige måder. I denne afhandling vil vi i forhold hertil lægge os i kølvandet på den nationalismehistoriske tradition i den forstand, at vi vil fokusere på den politiske enhed på et sprogligt-begrebsligt niveau. Spørgsmålet om politisk enhed bliver dermed et spørgsmål, der stilles til empirien, til den konkrete politisk-historiske kontekst: hvordan og med hvilke midler konstrueres 'politisk enhed' i den analyserede kontekst, in casu i danske og franske parlamentsdebatter i perioden 1918-22.

Inspirationen til denne tilgang er hentet hos den tyske sociolog Niklas Luhmann (1927-1998). Såvel den abstrakte og udpræget (til det idiosynkratiske grænsende) selvstændige karakter af Luhmanns teoretiske univers som det ganske uoverskueligt enorme omfang af hans skriftlige produktion kan virke ganske skræmmende på de fleste forskerspirer. I denne afhandling vil vi imidlertid vove at læse Luhmann selektivt, dvs. bruge nogle af hans begreber og teoretiske indsigter til at opklare og skærpe analysen af spørgsmålet om politisk enhed, uden at sætte hele projektet på Luhmannske skinner mht. modernitetsforståelse, differentieringslogikker, meningsgrænser med meget mere.

Med Luhmanns begreber er det muligt at formulere problemet om 'politisk enhed' som et problem, der i den moderne kontekst uvægerligt er spændt ud mellem noget universelt og noget partikulært. Som det vil blive uddybet i det følgende, kan vi med afsæt i de systemteoretiske begreber stille ind på en spænding mellem

'Enheden af det politiske funktionssystem'

'Den politiske enhed'

Denne dobbelthed kan tematiseres teoretisk på grundlag af en dobbeltsidig differentiering omkring det moderne politiske system: *På den ene side* er det politiske system uddifferentieret som

---

⁸ Jf. f.eks. Porter (1994), Tilly (1992), Mann (1993), Kaspersen (2002), Poggi (1978).

funktionssystem adskilt fra andre funktionssystemer som f.eks. ret, kunst, og videnskab, dvs. som et socialt system, der kommunikerer i mediet magt, og hvis ydelse til det samlede samfundssystem det er at kunne træffe bindende beslutninger. Det politiske funktionssystem er ikke territorielt afgrænset, men er på grund af sin anknytning til grænseoverskridende politisk kommunikation globalt i sit væsen. Dette systems *enbed* har at gøre med dét, der binder systemet sammen som meningsfelt eller -system, hvilket i Luhmanns optik fungerer helt uafhængigt af territoriale anknytninger. På den anden side er dette globale, politiske funktionssystem internt differentieret i 'segmenter', det vil i empirisk forstand sige 'stater', der hver især gør krav på uafhængighed og suverænitet. Denne interne differentiering er af en anden form end den funktionelle differentiering og betjener sig af begreber som nation, stat, folk og territorium m.m. til at markere de segmentære grænser.

'Segmenterne' befinder sig således i en situation, hvor de både er uløseligt integrerede i det politiske funktionssystem (som betinger, at den politiske grundform overhovedet antager formen 'stat' eller 'nation') og samtidig skal etablere en beskrivelse af sig selv som værende 'uafhængige', 'selvstændige', 'suveræne' enheder. Formuleret med de Luhmannske differentieringstermer skal de politiske 'segmenter' (som er denne afhandlings analytiske genstandsfelt) reflektere sig selv som værende (1) på indersiden af den funktionelle differentiering mellem det politiske funktionssystem og dets omverden af andre funktionssystemer og (2) på indersiden af en 'segmentær' differentiering mellem staten og dens politiske omgivelser af andre stater. Denne dobbelthed i bestemmelsen af den politiske enhed vil være en overordnet ledetråd i dette kapitel. Den peger på et spændingsfelt mellem universalisme/partikularitet eller almenhed/specificitet i den politiske begrebsdannelse, som er central i denne afhandlings analyse og som vil blive udviklet nærmere i dette kapitel.

Vi lægger ud med at redegøre for Luhmanns teori om, hvordan det politiske funktionssystem kan betragtes som ét sammenhængende normsystem, der sætter nogle rammer op for, hvad den politiske enhed ('segmentet') kan være - og dermed hvad der kan menes med enhedsdefinerende begreber som 'nation', 'stat', 'suverænitet', 'selvbestemmelse' (2.1.). Dernæst vender vi blikket mod de måder, hvorpå 'segmentet' bestræber sig på at fastholde en selvstændig og specifik beskrivelse af sig selv. I denne sammenhæng vil vi især fokusere på, hvorledes *nationens historie* aktiveres og sættes i relation til bestemmelser af det politiske fællesskabs identitet (2.2). Efter således at have defineret de to poler i det skitserede spændingsfelt, vil de Luhmannske begreber om bl.a. 'semantik' og 'selvbeskrivelse' blive gennemgået og i et vist omfang omfortolket, således at denne tilgangs væsentligste indsigter kan appliceres i den konkrete analysekontekst (2.3). Herefter vil vi gå videre med en diskussion af, hvordan forholdet mellem den politiske enhed og dens politiske

omgivelser er blevet konstrueret i en række klassiske politisk-filosofiske værker, nemlig hos Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant og Carl Schmitt. Denne diskussion vil munde ud i fire analytiske modeller for forholdet mellem den politiske enhed og omgivelserne – eller hvad vi vil kalde koblinger af selvfortolkninger og omverdensfortolkninger - der afspejler forskellige fortolkninger af nøglebegrebet 'suverænitet' og dets anvendelse i bestemmelsen af den politiske enhed (2.4). I forlængelse af den politisk-filosofisk inspirerede tematisering af selv/omverdens-forholdet stiller vi, med hjælp fra Reinhart Kosellecks begreber om historisk tid i det moderne, ind på den forbundethed mellem de tidslige og de rumlige aspekter af den politiske selvbeskrivelse, der er kendetegnende for politikken under de specifikt *moderne* historiske rammebetingelser (2.5). Afslutningsvis knyttes nogle bemærkninger til de mere specifikke metodiske redskaber og analytiske strategier, der forbinder det teoretiske forarbejde med den konkrete empiriske analyse (2.6 og 2.7).

2.1. Verdenspolitikken som system

"Raumgrenzen machen für die auf Universalismus und Spezifikation angelegten Funktionssysteme keinen Sinn - es sei denn als segmentäre Differenzierungen (zum Beispiel in politischen Staaten) innerhalb von Funktionssysteme" (Luhmann 1997, p809)

Det ovenstående citat har til formål at markere den teoretiske pointe, at det politiske system, i lighed med andre sociale funktionssystemer⁹, har en indbygget universalisme og efter sit princip er et *verdensomspændende system*. Dannelsen af politiske enheder med en territorial anknytning (starter) er altså at betragte som en særlig systemintern differentiering, der ikke er funktionelt bestemt. De statslige 'segmenter' er således integrerede i '*das politische System der Weltgesellschaft*' (ibid., p808), eller med et andet udtryk '*Das weltpolitische System*' (Luhmann 2000a, p222), og i det omfang begreber som 'stat', 'nation', 'selvbestemmelse' eller 'suverænitet' er definerende for disse segmenter, er det som begreber, der er kendetegnende for hele det verdensomspændende funktionssystem – og ikke begreber, der i enhver henseende frit kan fortolkes på 'segment'-niveau. Det følger af denne betragtningsmåde, at en stat i det verdenspolitiske system ikke bare selv skal konstituere sig suverænt, den skal tillige anerkendes i systemet som værende konstitueret og suveræn: *"Seit den ersten Anläufen zu moderner Staatlichkeit, im Grunde schon seit der päpstlich-sizilianischen Allianz des 11. Jahrhun-*

---

⁹ Først og fremmest funktionssystemerne for uddannelse, ret, kærlighed, videnskab, religion, økonomi, kunst – men skemaet er åbent og andre områder kan tænkes at udvikle sig til funktionssystemer, f.eks. 'Krankenbehandlung' som Luhmann selv nævner, 'socialhjælp' (f.eks. Kleve 2007) eller sport (f.eks. Thyssen 2001).

derets, kann man erkennen, dass die Konstitution eines Staates für Zwecke politischer Kommunikation an die internationaler Anerkennung gebunden ist." (Luhmann 2000a, p244f)¹⁰. Hvad en stat kan være afhængig af, hvad den anerkendes som.

Disse overvejelser leder frem mod den stærkt strukturalistiske slutning, at det verdenspolitiske system over en betydelig tvang med hensyn til, hvilke politiske former, der er mulige: *"Desungeachtet [visse forskelle mellem stater og tilsyneladende 'failed states', JE] zwingt sich die segmentäre Differenzierung des weltpolitischen Systems allen Territorien auf. Es gibt keine Gebiete, die an Politik teilnehmen (und es gibt auch keine Gebiete, die das vermeiden können), ohne die Form von 'souveränen Staaten' anzunehmen.*" (ibid., p225). At systemets politiske segmenter antager formen 'suveræne stater' er så at sige et forhold, der suverænt afgøres af systemet, verdenssystemet¹¹.

Den territorialgrænseoverskridende karakter af det politiske system kan anskueliggøres ved at vende blikket mod Luhmanns (1997, pp1045-55; 2000a, pp210-12) fortolkning af den franske revolution og den alment-europæiske udbredelse af nationsbegrebet, der følger i dens kølvand. Da de franske revolutionære udråber nationen til at være den statslige suverænitetens kilde par excellence (og idet de sidenhen kapper hovedet af det konkrete, kropslige symbol på nationens enhed, kongen), opstår en radikalt ny situation, hvor magten må søge en ny måde at begrunde sig selv. Dette medfører ifølge Luhmann en i radikal forstand ny politisk konstellation, *"Der Staat versteht sich jetzt als politischer Agent der Individuen"* (Luhmann 2000a, p212), der repræsenterer en universel åbning af det politiske felt som et alment anliggende. Pointen i denne sammenhæng er ikke så meget selve karakteren af den revolutionære konstruktion af den franske nation som det forhold, at nationsbegrebet og dets (stærkt mobiliserende) solidaritetsform efterfølgende kopieres på europæisk plan på en sådan måde, at Europa få årtier efter den franske revolution forstår sig selv som et kontinent af nationalstater: *"Gefordert sind jetzt neue Formen der Solidarität, bis zum Opfer des eigenen Lebens im Krieg für Leute, die man gar nicht kennt. Damit avanciert die Vorstellung einer staatlich*

---

¹⁰ Luhmann understøtter endvidere sin almene (dvs. for funktionssystemerne samlet set) pointe med historiske argumenter: at der historisk kan identificeres en ganske høj grad af parallelitet (*'übereinstimmende Trends'*, Luhmann 1997, p161) i samfundsudviklingen som f.eks. opløsningen af familieøkonomien, afhængighed af teknik og demografisk udvikling i de dele af verden, der kommunikerer med hinanden (ibid.). Luhmann (2000a & 1997) anvender i øvrigt igen og igen Sovjetimperiet skæbne som eksempel på tvangsmæssigheden i den globale udbredelse af funktionssystemer: *"Auch hat die funktionale Differenzierung der Gesellschaft in der Weltgesellschaft einen so starken Rückhalt, das sie sich regional auch mit stärkstem Einsatz politischer und organisatorischer Mittel nicht boykottieren lassen. Dies lehrt vor allem der Zusammenbruch des Sowjetimperiums."* (Luhmann 1997, p161).

¹¹ Karakteristisk for Luhmanns fokus på det universelt-systemiske fremhæves det *fallens kendetegn* ved de europæiske nationer, hvormed forskellen mellem den 'tyske' Kulturnation og den 'franske' Statsnation reduceres til en nuance, der tjener til at understøtte forestillingen om nationernes *partikularitet* i forhold til hinanden. 'Nationen' opstår altså i et spændingsfelt mellem 'universalisme' (at nationen i enhver given enhed er det legitimitetsskabende princip) og 'partikularisme' (at enhver nation må kunne bestemme sin egenart under henvisning til dens forskellighed fra andre nationer). Luhmanns pointe er, at det er dens universelle form, der i sociologisk forstand er den mest iøjnefaldende ved nationen: *"Vielmehr [end at svare til et specifikt fødselsophav, som i det latinske begreb 'natio'] dirigiert der Nationsbegriff jetzt die Forderung nach Herstellung der Einheit in einem eigenen Staat, und insofern kommt der Unterscheidung von Kulturnation und Staatsnation allenfalls eine sekundäre Bedeutung zu. Was immer die kulturellen und sprachlichen Wurzeln: um Einheit zu erreichen, muss man vereinigen und vereinheitlichen."* (1997, p1052f)

organisierten Nation zum Normalbild territorialer Segmentierung und Staaten, die sich dem nicht fügen, werden seitdem als Anomalien behandelt” (Luhmann 1997, p1049). Efterfølgende fremhæves 1800-tallets samlingsprojekter i Italien og Tyskland samt bestræbelserne på at bringe Norge og Finland på uafhængig, nationalstatslig formel som illustrationer af denne systemiske logik.

Med Luhmanns begreb om *Weltpolitik* har vi et generelt teoretisk perspektiv, der lægger vægten på den verdenssystemiske tvang, der gør sig gældende mht. til de former for politisk organisation, der er mulige, og dermed mht. de begreber, der står til rådighed for bestemmelsen af politiske enhed (’stat’, ’nation’, ’suverænitet’). Perspektivet er originalt og desuden kontroversielt i den forstand, at det strider mod en række politisk-normative forestillinger om den nationale selvbestemmelse og den politiske viljes frihed. Luhmann kan da også med en vis ret kritiseres for at have en mere eller mindre eksplicit politisk-normativ dagsorden, bl.a. har han brugt betegnelsen ’selvmystificering’ til at kritisere den for Luhmanns rationalisme problematiske ’segmentering’ af det politiske system i nationalstater (jf. Luhmann 1982; Harste 1997b & 1998a).

Trods forskellige tilgange til, hvordan ’internationale relationer’ helt præcist skal begribes, kan man tilsyneladende identificere den fælles kerne, at den ’internationale’ betragtningsmåde med sig fører en form for systemisk bestemmelse af formen for den politiske grundenhed, som relationerne udspiller sig imellem. Med Luhmanns begreb om *Weltpolitik* kan man lidt kritisk pege på, at den i indledningen omtalte differentiering indenfor den politiske videnskab i ’politik’ og ’international politik’ er udtryk for, at den politiske videnskab i et vist omfang har kalkeret det verdenspolitiske systems interne differentiering i ’segmenter’ og på den måde etableret to politiske systemer, det nationale system og det internationale system, knyttet til hver sin halvdel af det dermed i inderside og yderside spaltede suverænitetsbegreb (jf. også Beck 2002).

Luhmann og (især) Luhmannianere udtrykker sig som nævnt sine steder en smule fnysende om denne ’selvmystificering’ (jf. Luhmann 1982; Harste 1998a), dens forankring i metafysiske begreber (Harste 1997b), det ’politiske styringsunderskud’, denne ordning afstedkommer (Harste 2003b) og dens bidrag til at forstærke de øvrige funktionssystemers egendynamik og politiske ustyrlighed¹². Man fornemmer i disse overvejelser et ikke ubetydeligt moment af irritation over det irrationnelle eller anakronistiske ved denne segmenterede indretning af det politiske system. I det næste afsnit vil vi imidlertid forsøge at tage den ’selvmystificerede’ indre differentiering af det politiske system i segmenter alvorligt, dvs. se mere systematisk på de mekanismer (semantiske, begrebslige, narrative), der er på spil i de konkrete segmentære kontekster i bestræbelsen på at fastholde egen (statslig) enhed og identitet.

---

¹² *”Die Segmentierung des weltpolitischen Systems in Staaten verringert die Wahrscheinlichkeit, dass andere Funktionssysteme ’politisiert’ werden” (...) ”Die Segmentierung des weltpolitischen Systems in Staaten schützt die Eigendynamik anderer Funktionssysteme, ohne damit regionale Effekte unterschiedlicher politischer Förderung oder Bedingungen auszuschliessen.”* (Luhmann 2000a, p.223)

2.2. Historisk konstruktion af politisk-national specificitet

Diskussionen af de segmentære enheds- og identitetsmekanismer tager sit udgangspunkt i en disciplin inden for historievidenskaben, som man lidt bredt kan kalde nationalismeforskning (jf. Østergaard in Kaspersen et al. 2000), for siden at bevæge sig ind på et med nationalismeforskningen beslægtet problemfelt, historiepolitik, der sætter fokus på historiens/erindringens funktion i politiske fællesskabers løbende konstruktion af sammenhæng, enhed og suverænitet.

Som vi har været inde på, har det været en udbredt tilgangsvinkel til det historiske studie af 'nationalismen' i en moderne kontekst at betragte forestillingen om et nationalt fællesskab som netop... en forestilling, dvs. noget, der er 'konstrueret' i en historisk proces og således ikke kan tilskrives de transcendent, essentialistiske egenskaber, som de nationalistiske fortællinger typisk selv hævder at redegøre for. Titler som *Imagined Communities* (Anderson 1983) og *The Invention of Tradition* (Hobsbawm/Ranger 1983) vidner om et overordnet perspektiv, der lægger vægt på, at fællesskaber og traditioner, der i forskellige sammenhænge hævdes som eller tages for givne, har en konstrueret karakter, og at den kritiske historikers rolle i forlængelse heraf er at dissekere konstruktionens tilblivelsesproces, fremfor at kalkere eller bidrage til fastholdelsen af dens egne fortællinger.

En af landvindingerne indenfor denne kritiske tilgang til nationsbegrebet er, at der er kommet fokus på, hvordan historien selv spiller en central rolle for opbygningen og udbredelsen af en fællesskabsbevidsthed på det nationale niveau, idet den fungerer som et integrerende narrativ, der betoner bestemte egenskaber og knytter fælles bånd på tværs af tid og rum. Denne indsigt vil vi trække på i nærværende sammenhæng, eller nærmere bestemt vil vi trække på en art forgrening af nationalismeforskningen, der mere specifikt fokuserer på den rolle, eller den *funktion*, historiefortællingen indtager i et politisk fællesskabs fortløbende bestemmelse af sig selv¹³. Denne forgrening bærer meget passende betegnelsen *historiepolitik*. I det følgende ser vi nærmere på to teoretiske fortolkninger af dette begreb fra to forskellige historiografiske analysekontekster, Bryld/Warrings analyse af besættelsestiden 1940-45 i dansk efterkrigspolitik og den new zealandske historiker J. G. A. Pococks analyse af historieskrivningen i forskellige dele af det britiske imperium i relation til Storbritanniens medlemsskab af EF (Pocock 1992 & 2005). Disse to udlægninger af historiepolitikken tænkes her som stående i et supplerende eller komplementerende

---

¹³ Pocock (2005) beskriver sin egen faglige udvikling som en vandring fra '*historiography as a narrative of politics*' til '*historiography as a political phenomenon*'. Man kan lidt kreativt fortolke dette biografiske skred som en illustration af en faglig nyorientering indenfor forskningen i nationer og nationalisme: Fra at fokusere på 'afsløringen' af fællesskabets narrativer som konstruerede narrativer til et mere funktionelt fokus på, *hvilke* narrativer, der er mulige og hvordan de udvikler sig. Vi spørger altså til '*in what ways it [the political society, JE] may acquire a historiography and what kind of history this will narrate or otherwise affirm*' (p3) – dvs. en anerkendelse af den præmis, at fællesskaber behøver narrativer for overhovedet at kunne eksistere: '*Political societies develop narratives of their past actions*' (p1). At dette narrativ er socialt konstrueret er for så vidt ganske naturligt og fuldstændig ukontroversielt!

forhold til hinanden og vil blive behandlet som sådan – med det formål at gøre denne afhandlingsanalyse af historiens rolle i den politiske diskurs så kvalificeret som muligt.

I bogen *'Besættelsestiden som kollektiv erindring'* (1998) stiller de to danske historikere Claus Bryld og Anette Warring skarpt på den måde, hvorpå den tyske besættelse af Danmark (1940-45) er blevet brugt i den danske politiske debat i efterkrigstiden. Værket er omhyggeligt både i sit teoretiske forarbejde og i sine empiriske analyser. Udgangspunktet er netop at se på historien, som den optræder og anvendes udenfor historievidenskaben: *'Vi ser med andre ord historiens samspil med samfundet som det centrale. Det hænger sammen med en formodning hos os om, at det, der bestemmer historiebevidstheden, ikke er tilnærmet præcise beskrivelser af fortiden som den vi finder i faghistorien, men den måde denne fortid opfattes, italesættes, og bruges på i samfundet i bredeste forstand'* (p19). Erindrings- eller historiekulturen står som konsekvens heraf i et konstant spændingsforhold til faghistorien, et spændingsforhold mellem erindringens tendens til at mytologisere, dvs. fastfryse, forsimple og 'objektivere' (her trækker de på Roland Barthes' mytebegreb), og faghistoriens stædige kamp for at afmytologisere, nuancere og problematisere¹⁴. Bryld/Warring inddeler analysen af erindringskulturen i tre dimensioner – den politiske (knyttet til vilje), den æstetisk/emotionelle (knyttet til følelse) og den kognitive (knyttet til erkendelse). Den politiske dimension, dvs. anvendelsen af historien i magtfeltet, er her den mest interessante. Bryld/Warring lægger i den politiske dimension vægt på

- ♦ At *'En forudsætning for magtudøvelse i et demokratisk samfund er en vis legitimitet, som også rummer den historiske dimension. Magtkampe udkæmpes så at sige altid med en vis portion 'historiske' henvisninger, fx. til det historiske grundlag (eksempelvis en forfatning), kontinuiteten, gradvis ændring af sædvanen eller lignende.* (p78). For at kunne handle legitimt på fællesskabets eller samfundets vegne, må man altså kunne forbinde sin handling med fællesskabets historie.
- ♦ At der i den politiske diskurs sker det, at fortid, nutid og fremtid kobles sammen under henvisning til bestemte historiske begivenheders (in casu besættelsen) moralske-politiske 'enjeu': *'Under magtkampe sættes en bevidsthedsmæssig dagsorden, hvor fortidsfortolkning, nutidsopfattelse og fremtidsforventning er trukket skarpt op'* (p79, JEs understregninger).

Følger man disse overvejelser, er der noget der peger på, at politiske projekter, for at kunne optræde legitimt på samfundets vegne, må kunne skrive det foreliggende politiske projekt (fra arbejdsmarkedsreform til indtrædelse i – eller udtrædelse af - Det Europæiske Fællesskab) ind i en fortælling, der på en eller anden måde etablerer en sammenhæng mellem fællesskabets fortid,

---

¹⁴ Bryld/Warring synes ikke helt at kunne blive enige med sig selv om, hvorvidt dette spændingsforhold er et naturligt træk ved et fællesskab, der både har behov for kontinuitet og for selvrefleksion, eller de dybest set er ude på at problematisere det forhold, at den offentlige brug af historien ikke lever op til faghistoriens standarder.

nutid og fremtid. Denne sammenhæng kan antage forskellige former, både bruddets eller opgørets form¹⁵ og kontinuitetens eller genopdagelsens form¹⁶.

Da det politiske felt er en kamparena for konkurrerende projekter på fællesskabets vegne, bliver den offentlige, politiske fortolkning af historien ligeledes en kamparena mellem forskellige fortolkninger af historien, der laver forskellige koblinger af fortid, nutid og fremtid til legitimering af de respektive politiske strategier. Bryld/Warring analyserer på meget nuanceret vis, hvorledes disse historiepolitiske kampe udspiller i forhold til en bestemt historisk begivenhed. Det generelle historiepolitiske fokus og de aspekter, det stiller ind på, kan imidlertid fint omplantes til denne afhandlings empiriske kontekst – tiden efter den forudgående verdenskrig – idet fokus rettes mod den måde, henholdsvis Frankrigs og Danmarks historie tematiseres (eller ikke tematiseres) i bred forstand i debatten, dvs. ikke blot med fokus på en bestemt historisk begivenhed som hos Bryld/Warring.

Bryld/Warring knytter ikke direkte det historiepolitiske spørgsmål til spørgsmålet om retfærdiggørelsen/reproduktionen af den politiske enhed som sådan. Deres politikbegreb opererer snarere på baggrund af en mere implicit antagelse om eksistensen af et bestemt politisk fællesskab: den danske nationalstat. En mere eksplicit teoretisk tematisering af det historiepolitiske fænomen i relation til spørgsmålet om opretholdelsen og eksistensen af en bestemt politisk enhed kan vi finde hos J. G. A. Pocock. I artiklen med den sigende titel *The Politics of Historiography* (2005) anlægger Pocock et mere funktionalistisk perspektiv på forholdet mellem politiske fællesskaber og historie: *'Political societies develop narratives of their past actions'* (p1) og pointen er, at det er en nødvendighed, at dette fortløbende finder sted, hvis fællesskabet (*the society*) skal opretholde sig selv. Som hos Bryld/Warring identificeres en spænding mellem på den ene side fællesskabets fordring om at have en historie, og på den anden side det forhold at forskellige politiske kræfter med forskellige fremtidsprojekter opererer med forskellige fortidsfortolkninger: *'There is a plurality of narratives because politics is a contested activity, in which actors have diverse goals, tell different stories and, to some extent, live in the narratives they succeed in relating. If these narratives are altogether irreconcilable, there is no political society; if there is one, a diversity of narratives in some way and some degree persists'* (p9). Et dynamisk politisk samfund er altså kendetegnet ved en 'pluralitet' af narrativer, men indenfor den ramme, at de

---

¹⁵ Et aktuelt eksempel kunne være statsminister Anders Fogh Rasmussens kobling af Irak-krig og modstandskamp i anledning af 60-året for befrielsen (jf. kronik i Jyllands-Posten, 4.5.2005)

¹⁶ Et eksempel herpå kunne være forsvaret for Jyllands-Postens satiriske Muhammed-tegninger under henvisning til en bestemt dansk/europæisk/vestlig tradition for frisind, satire og religionskritik – eller opstramningen af udlændingepolitikken under henvisning til det danske samfunds historiske forankring i kristendommen eller til dets historisk set 'homogene' karakter.

divergerende narrativer ikke må være umulige at forsone. I så fald vil samfundet/fællesskabet nemlig falde fra hinanden¹⁷.

Pocock udforsker efterfølgende karakteren af denne ramme ved at stille ind på de omtalte narrativers betydning for det politiske samfunds *identitet* og *suverænitet*. Mht. førstnævnte opstiller Pocock en definition, der lægger vægten på det at have en fælles historie som en mere retvisende måde at beskrive et samfunds karakter, end det at henvise til en fælles identitet – idet identitetsbegrebet er belastet af både dets betoning af uafgrænset ensartethed blandt medlemmerne i et samfund og af de mange 'dekonstruktive' angreb især nationers identitet har været udsat for. Pocock fremfører derfor følgende historieorienterede identitetsdefinition: '... *'identity', I shall suggest, means what we mean when we say 'we' to denote a society capable of public action and public speech, and of using the latter to provide its structure with a past, composed of complicated narratives that can be rendered more complex through re-narration and critical contestation and enquiry*'. (p11)

Denne definition af det, der giver samfundets medlemmer en *'shared awareness'* om et fællesskab, har endvidere en mere entydigt politisk dimension, idet evnen til at kunne forsyne den offentlige handlen med en fortid er et konstituerende træk ved samfundets suverænitet: *'The society's – and the nation's – sovereignty over itself entails a capacity to decide on its history, both by writing and by enacting it. This implies that the public speech – the speech of the state – has both the authority and the duty to declare what it takes the past to have been'* (p12). Snarere end at forstå dette på den måde, at staten i enhver henseende skal diktere, hvad der er historie og hvad der ikke er, skal man forstå denne kobling af historie og suverænitet performativt, dvs. på den måde at det er kendetegnende for et suverænt samfund (i Pococks horisont først og fremmest en national-stat), at det er i stand til at fortælle sin historie. Det kan være en kompleks historie, en *'history of problems and contingencies,'* og *'it may have dealt disastrously with many of them, but the history of its dealings is the history of its sovereignty'* (p13). Suveræniteten konstitueres i denne forstand som et kendetegn ved det fællesskab, der er i stand til at fortælle sin historie som en sammenhængende historie – på trods af og i kraft af alt hvad denne historie rummer af ulykker, fejlgreb og omvæltninger ('katastrofal håndtering af problemer og kontingens'). Pocock betoner således et aspekt af begrebet om det politiske fællesskabs identitet og suverænitet, der kan rumme og rationalisere historiske begivenheder, der ellers i et juridisk,

---

¹⁷ Det er i denne pointe, at det *funktionelle* ved Pococks forståelse af historiens rolle i samfundet kommer ind. Samfundet har brug for historie og han stiller sig meget skeptisk overfor påstande om, at man kan tænke et samfund uden historie: *'This [narrative, JE] informs the members of the society (...) of a present in which they act, and a present collectivity in which they are members; and it furnishes both these presents with pasts, complex, contested and quite possibly violent, tragic and in many ways problematic, in whose continuation the citizens are invited and obliged to see themselves living. This discourse is not ineffective; it is harder than we are sometimes told to imagine a society with no sense of past, and those who suppose themselves indifferent to history will probably turn out to entertain ideas about it, no better for being unexamined; and lightning may at any moment strike and compel them to think about it'* (p10f).

demokratisk eller magtpolitisk perspektiv ville kunne anskues som krænkelse af fællesskabets suverænitet og integritet (i afsnit 2.4 vil vi komme omkring nogle af disse perspektiver).

Sammenfattende kan vi ud fra henholdsvis Bryld/Warring og Pocock udlede et historiepolitisk perspektiv, der lægger vægt på følgende aspekter ved historiens rolle i det politiske fællesskab:

- ♦ Politiske fællesskaber bruger historien, eller med Bryld/Warrings udtryk en mere mytologiseret form, nemlig erindringen, i den løbende reproduktion af egen enhed.
- ♦ Dette kommer til udtryk i den politiske tale – dels som et fælles monopol på at fremstille sin historie (Pocock), dels som en fordring til den konkrete tale og det konkrete politiske projekt om at kunne redegøre for, hvorledes det står i forbindelse med fællesskabets fortid, nutid og fremtid (Bryld/Warring).
- ♦ Konfliktualitet er en del af den politiske tematisering af historien – forskellige fortidsfortolkninger kan begrunde forskellige fremtidsprojekter på fællesskabets vegne.

Med det historiske narrativ i hånden kan det politiske fællesskab producere, hvad man kunne kalde 'narrativ suverænitet' – i skikkelse af en bærende fortælling om sig selv, i medgang og modgang, dvs. den fortløbende, performative hævde af en selvstændig historie er den måde, hvorpå suverænitet kan frembringes, på trods af omverdenskontingenser, og den systemiske 'ydre' definition af, hvad suverænitet kan være: *'History is largely for internal consumption, not to communicate to the members of other societies with other histories'* (Pocock 2005, p13).

Samlet set angiver de to ovenfor beskrevne udlægninger af historiens politiske funktioner skitsen til et perspektiv, der stiller ind på et væsentligt aspekt af den løbende reproduktion af politisk enhed indenfor det enkelte segment. Set i relation til det funktions-systemiske verdenspolitiske perspektiv på den politiske enhed, hvor vægten lægges på den systemiske determinisme i bestemmelsen af, hvilke politiske former der kan anerkendes, er de nationale diskursive repræsentationer af historien, eller historiepolitikken som vi kalder det i denne sammenhæng, et felt, hvor et *suverænt* monopol uden videre kan opretholdes (narrativ suverænitet). Dette monopol består i, at det som Pocock kalder problemer og kontingens i den politiske enheds eksistens (som også kan fortolkes som begivenheder eller udviklinger, der netop udslap den konkrete suveræns rækkevidde – f.eks. krige, forskudte magtbalancer, økonomisk marginalisering, økologiske sammenbrud) kan skrives sammen til en fortælling, som det er det politiske fællesskabs eget privilegium at fortælle.

2.3 Selvbeskrivelse, selvfortolkninger og omverdensfortolkninger

I de to forudgående afsnit har vi identificeret et spændingsfelt med hensyn til bestemmelsen af, hvad 'politisk enhed' er for noget. De to poler i dette spændingsfelt udgjordes af, på den ene side, hvad der blev kaldt det verdenspolitiske systems tilskrivelser til den politiske enhed og, på den anden side, en fordring i det politiske fællesskab i retning af at kunne definere sig selv som noget specifikt i kraft af et historisk narrativ. I dette afsnit stilles ind på spørgsmålet om, hvorledes denne spænding mellem forskellige kræfter, der er på spil i bestemmelsen af politisk enhed, kommer til udtryk i den politiske diskurs i en konkret, politisk kontekst. Idet det identificerede spændingsfelt oversættes til den politiske diskurs på det vi kalder segmentniveau, omdefinieres det til at være et spændingsfelt mellem den politiske enheds 'selvfortolkning' og 'omverdensfortolkning'. Det følgende handler om at redegøre for, hvorledes denne omdefinering kommer i stand med hjælp fra Niklas Luhmanns tidligere omtalte begreb om 'selvbeskrivelse', som således vil blive grundigt forklaret og omsat.

Når selvbeskrivelsesbegrebet tildeles en central plads i denne teoretiske gennemgang, har det at gøre med, at det i eksklusiv grad kredser om spørgsmålet om, med hvilke mekanismer og operationer systemisk enhed kan opretholdes under komplekse og differentierede vilkår. Som sådan er selvbeskrivelsesbegrebet et nyttigt overordnet værktøj i arbejdet med at analysere produktionen af enhed – også i den politiske kontekst. Imidlertid diskuterer Luhmann udelukkende selvbeskrivelsen og de paradokser, der knytter sig til den, på funktionssystemniveau, dvs. i den politiske sammenhæng som en operation, der foretages i det politiske system forstået som verdensomspændende meningssystem. Det betyder, at en vis omfortolkning og omarbejdning af begrebet må finde sted af hensyn til nærværende analyse, hvis fokus er rettet mod kommunikationskontekster på 'segment-niveau', dvs. i en nationalstatslig politisk kontekst. Som det vil fremgå af det følgende, handler denne bearbejdning først og fremmest om at reflektere over, hvorledes nogle såkaldte formlogiske paradokser (knyttet primært til begrebet om suverænitet og de begreber, der lægger sig til det), der kan identificeres teoretisk på systemniveau, fremtræder i de analyserede nationale kontekster. Først vendes blikket mod selvbeskrivelsesbegrebet, som Luhmann udlægger det - både generelt og med hensyn til det politiske funktionssystem.

Som det blev berørt i indledningen til dette teorikapitel, trækker selvbeskrivelsesbegrebet hos Luhmann på en systemteoretisk sondring mellem 'struktur' og 'semantik'. Med 'semantik' menes de reducerende former, som komplekse sociale systemer tager i anvendelse for at betegne og fastholde egen enhed på en meningsfuld måde, men 'struktur' har at gøre med den samlede sum af elementer og relationer i systemet i al dets kompleksitet. Det er en væsentlig pointe hos Luhmann, at 'semantik' rummer nogle konservative egenskaber: det er med Luhmanns udtryk (Luh-

mann 1980, p34) *Bewahrungswerten Sinnvorgaben*, der skaber kontinuitet i selvbeskrivelsen. Selvbeskrivelsen er altså en operation, der trækker på de tilrådighed stående semantiske former i systemet. I den forstand kan selvbeskrivelser optræde som 'diskurs', hvilket i Luhmanns univers vil sige iagttagelser, der ikke gøres til genstand for nye iagttagelser og dermed opnår statisk kontinuitet (Luhmann 2000a, p321). På den anden side rummer selvbeskrivelser dynamik i og med, at de kan gøres til genstand for nye refleksioner i systemet. Teoretisk forstået er selvbeskrivelsen altså kendetegnet ved både kontinuitet og dynamik, eller "*Traditionslastigkeit og Undefinierbarkeit*" (ibid.) som Luhmann kalder det. Nybrud i selvbeskrivelsen er ikke hverdagskost, men kan fremprovokeres og accellereres af 'store begivenheder' (her er yndlingseksemplet den franske revolution), der ifølge Luhmann er udtryk for, at der har udviklet sig en for stor uoverensstemmelse mellem den strukturelle kompleksitet og den semantiske enhed i systemet¹⁸.

Ved på denne måde at foretage en teoretisk adskillelse af socialstruktur og semantik bliver det muligt at anskue selvbeskrivelsens semantik funktionelt, dvs. som en specifik, enhedsskabende operation, der er styret af sin egen funktionelle logik og ikke skal iagttages som udtømmende beskrivelse af det politiske: '*...man [muss] sich also hüfen, die Landkarte mit dem Territorium zu verwechseln*', som Luhmann (1997, p885) formulerer det. Ved således at betragte et systems selvbeskrivelses begreber som *empiriske* begreber kan der skabes en distance, der muliggør en historisk eller socialanalytisk fremmedbeskrivelse af systemet, der kan sige noget andet om systemet, end systemet siger om sig selv. Landkort-metaforen anskueliggør det funktionelle ved selvbeskrivelsen, nemlig at det handler om at tegne et reduceret, enhedsskabende billede af 'territoriet', dvs. systemet, der gør det overskueligt og muligt at kommunikere om.

Vendes blikket mod selvbeskrivelsen som den tager sig ud i det politiske funktionssystem, kan vi i Luhmanns gennemgang af det politiske systems historie på semantisk niveau finde en politisk begrebshistorie på ultrakort form. I denne begrebshistorie fremhæves tre begreber, som succesivt har tegnet udviklingen af det politiske system fra middelalderens kristne kosmologi til det moderne, udsondrede politiske funktionssystem: *repræsentation, suverænitet, demokrati*. Dynamikken i denne succession, hvor begreberne har efterfulgt og suppleret hinanden, skal forstås som en løbende udfoldelse af det grundlæggende paradoks, der præger betegnelse af enhed. Dette grundlæggende paradoks identificerer Luhmann under inddragelse af en formlogisk indsigt, hentet fra Spencer-Brown (jf. Luhmann 2000a; Åkerstrøm 1998), der tilsiger, at enhver enhedsbestemmelse må betjene sig af en forskel, hvis anden side imidlertid må forblive skjult, hvis enhedsbetegnelsen skal opretholdes. Denne skulte anden side kaldes for 'unmarked space'. Vi skal ikke her gå nærmere

---

¹⁸ Om den franske revolution skriver Luhmann: *Der Wechsel von Monarchie zu Republik machte die Akteuren das bewusst, was längst geschehen war, nämlich die Ausdifferenzierung eines eigenständigen, gesellschaftlichen abgekoppelt, daher auf Selbstorganisation angewiesenen politischen System* (Luhmann 2000, p349).

ind i de mere filosofiske aspekter af den formlogiske diskussion, men der er en pointe vedrørende selvbeskrivelsens historiske dynamik, som er værd at dvæle ved. Det forhold, at selvbeskrivelsen holder den ene side af en forskel skjult for sig selv, betyder, at gældende selvbeskrivelser pr. definition er historisk ustabile. Udviklinger kan ske og begivenheder kan indtræffe, der blotlægger den skjulte side og dermed tvinger selvbeskrivelsen ud i at reformulere sig selv ud fra en ny forskel.

Denne dynamik kan anskueliggøres ved at se på, hvorledes de tre nøglebegreber, repræsentation, suverænitet, demokrati, har afløst og overlappet hinanden historisk. Fælles for disse begreber er, at de må indrette sig efter det, som Luhmann kalder det politiske systems primærkode: distinktionen mellem de regerende og de regerede. Begrebet *repräsentation* var historisk knyttet til middelalderens kristne kirke og det – i funktionel forstand – udifferentierede sandhedssystem, det stod for. Repræsentationsbegrebet bygger i formlogisk forstand på paradokset del/helhed, dvs. det paradoks, at en del repræsenterer en helhed, den samtidig selv er en del af. Dette paradoks bliver synligt i kraft af bestemte historiske processer - spaltningen i den kristne kirke og det deraf følgende konfessionsproblem samt dannelsen af fyrstestater – hvor helheden som kirken repræsenterer gradvist bryder sammen. Dette sammenbrud ledsages efterhånden af en ny teori, som kan håndtere både det territoriale og det konfessionelle problem: *suveräniteten*.

Suveränitetsfiguren som den gestaltes i den klassiske absolutistiske lære støder imidlertid også på problemer efterhånden som differentieringsprocessen skrider frem. Som anført ovenfor tilskriver Luhmann suveränitetsbegrebet paradokset *Wilkür/Beschränktheit*¹⁹. Hermed skal forstås, at suveränitetens attribut *par excellence* - den endegyldige, vilkårlige, uafhængige magtform *Wilkür* – er en form der, som andre former, har en anden side, nemlig *Beschränktheit* eller *Bindung*. Denne side kan ikke markeres uden at suveräniteten mister sin enhed. Luhmann kalder dette '*...die Paradoxie der Beschränktheit einer Wilkür, die keine Beschränkungen akzeptieren kann und als Souveränität bezeichnet wird.*' (2000a, p324). Derfor må refleksionen over suveräniteten bremses et sted, hvor en *sakral* figur træder ind (kongens krop). Dette sakrale moment ved suveräniteten blokerer altså for, at det der betegner systemets enhed, *Wilkür*, kan drages i tvivl. Formen *Wilkür* får imidlertid sværere og sværere ved at håndtere den stærkt stigende samfundsmæssige kompleksitet, som statsdannelsesprocessen fører med sig i og med at ret, militær, økonomi, forvaltning i stigende grad uddifferentieres som selvstændige kommunikationsfelter. I første omgang angribes dette paradoks derved, at der introduceres et skel mellem 'stat' og 'samfund' som i det politiske systems samles under selvbeskrivelsen 'forfatningsstat'.

---

¹⁹ Eller *Bindung*. Både *Bechränktheit*, *Bindung* og i mindre omfang *Einschränkung* bruges af Luhmann til at betegne *Wilkürs* bagside.

Dette greb åbner til gengæld for markeringen af *Willkürs* anden side (*Bindung*) i og med at der introduceres en forfatningsmæssig beskrivelse af, hvad kongen har magt over og hvad han ikke har magt over. Den sakrale figur mister dermed sine "*unerklärbare Eigenschaften*", hvilket blotlægger suverænitets paradoks og frisætter en flodbølge af refleksion – det som vi i dag kalder oplysningstidens politiske kritik og som munder ud i den franske revolution og dens stærkt symbolladede kongemord: "*Die Einheit des Souveräns wird als sakraler Körper, nicht als Summe von Endscheidungsleistungen begriffen, und erst die französische Revolution wird sich nach der Ermordung des Königs genötigt sehen, Souveränität durch Organisation von Entscheidungen neu zu definieren*" (Luhmann 2000a, 341f). Hermed erstattes suverænitetslærens legitimationshierarki (Gott-Regierung-Untertan) med en cirkulær legitimationsform: folket hersker over folket. Denne *demokratiske* semantik bringer ifølge Luhmann selvbeskrivelsen på omgangshøjde med den selvorganisation, som længe havde været på spil, men som ikke kunne begribes indenfor formen *Willkür*. Fra at være begrundet i en instans uden for sig selv (den guddommelige legitimation) indføres en systemintern begrundelse for suveræniteten, idet den kobles til et nyt begreb: 'folket'. I den demokratiske selvbeskrivelse bliver 'folket' det begreb, der binder de regerende og de regerede sammen: *folkesuverænitet*.

Den demokratiske suverænitet, som i denne gennemgang udgør slutpunktet for den politiske selvbeskrivelses historie²⁰, løser altså det paradoks, som knyttede sig til fyrstens eller monarkens uudgrundelighed og som kom til syne med forfatningsstatens indkapsling af monarkens magt. I kølvandet på denne konstatering må et nyt spørgsmål imidlertid melde sig: hvilke paradokser gemmer der sig i begrebet om *demokratiske suverænitet* som en selvbeskrivelse for det politiske system? Luhmann leverer ikke noget endegyldigt svar på dette spørgsmål, men antyder nogle dilemmaer, som der med fordel kan elaboreres på i denne afhandlings kontekst. Disse har at gøre med, at selvom politikken nu forstår sig selv som 'folkets herredømme over folket', så må den indstille sig på, at '*der Politik nicht alles kann, was sie [die Wertorientierungen, JE] möchte*.' (Luhmann 2000a, p370)

Dette 'demokratiske underskud' har to sider. For det første er etableringen af et selvberørende politisk system uløseligt knyttet til etableringen af andre selvstændige funktionssystemer, hvis autonomi politikken ikke kan underkende uden også at undergrave sig selv. Dette problem knytter sig tydeligvis til meningsgrænserne mellem de moderne funktionssystemer som uddifferentierede systemer (jf. Luhmann 2000b; Åkerstrøm 1998). For det andet, og her vender vi tilbage til Luhmanns teorier om politik som 'verdenspolitik' (jf. afsnit 2.1), betyder den tætte kobling mel-

---

²⁰ Det er en pointe hos Luhmann, at begrebsudviklingen i det politiske ikke har gennemgået megen fornyelse siden begrebsekspllosionen omkring den franske revolution. Stat, folk, nation, demokrati, suverænitet hører stadig til de væsentligste grundbegreber i det politiske vokabular. Luhmann peget dog på begreber som 'socialstat' og 'velfærdsstat' som begreber, der kommer til i anden halvdel af det 20. århundrede og som supplerer det eksisterende vokabular uden at fortrænge dets grundbegreber.

lem begreberne folk, nation, stat, territorium, demokrati og suverænitet, at det formelle politiske beslutningspotentiale i alt væsentligt er begrænset til at kunne udfolde sig på det, som Luhmann kalder for 'segment'-niveau. De konkrete organiseringer af den demokratiske suverænitet, hvor den altså i kraft af forbindelsen til folk, stat, nation og territorium er bundet til de interne differentieringer af det politiske system i segmenter, tvinger den ud i løbende at frembringe sondringer mellem en sfære for de forhold, der kan kommunikeres om efter princippet 'folket hersker over folket' (inderside) og en sfære for de forhold, folket ikke kan kommunikere suverænt over, men som ikke desto mindre kan have betydning for folket (yderside)²¹.

Når vi iagttager selvbeskrivelsen komme til udtryk i nationale kontekster, er der altså tale om, hvad vi kan kalde et statsligt subsystem i det verdenspolitiske system, der løbende skal beskrive sig selv som værende 'en suveræn stat' eller 'en selvstændig nation' (dvs. kunne beskrive sig selv som segmentært differentieret i forhold til andre stater eller nationer) samtidig med, at selvbeskrivelsen skal kunne redegøre for statens situering i et internationalt eller verdensomspændende system, der er bærer af normer om statslig suverænitet, nationalitets-principper, territorial integritet m.m. Den centrale Luhmannske pointe i dette er, at begge iagttagelsesoperationer befinder sig på indersiden af det politiske system som funktionssystem og at forskellen mellem beskrivelsen af staten/segmentet og dens verdenspolitiske situering altså ikke overskrider en meningsgrænse for det politiske i systemteoretisk forstand. Forstår vi derimod den politiske grundenhed på segmentniveau – in casu national-staten – som udtryk for en intern differentiering i det verdenspolitiske system, som et subsystem, kan vi iagttage selvbeskrivelsen som en dobbeltsidet operation, der retter sig mod at bestemme, på den ene side, subsystemets karakter og enhed (en operation, vi kalder for 'selvfortolkning') og, på den anden side, dette subsystems forankring i det overordnede funktionssystem, hvis karakter og enhed griber ind i og spiller sammen den måde, hvorpå subsystemet kan repræsentere sin egen enhed (en operation, vi kalder for 'omverdensfortolkning')²².

Det følger af den systeminterne karakter af denne dobbelthed, at selvfortolkning og omverdensfortolkning er forbundne med hinanden. Når staten tematiserer sin 'uafhængighed', 'selvbestemmelse' eller 'suverænitet' anråber den på en og samme tid sin egen status og en verdenspolitisk norm om, at denne status er mulig eller legitim. Denne forbundethed på det konkrete diskursive

---

²¹ En sondring som kan genfindes i folkerettens skelnen mellem *majestas absolutas* som det gældende princip på indersiden og *pligtsubjektivitet* som det gældende princip på ydersiden af staten (jf. Larsen 2001). I et kontraktteoretisk politisk perspektiv kan man identificere en lignende dobbelthed, blot vil skellet her gå mellem kontraktindstiftet samfundstilstand på indersiden og naturligtilstand eller anarki på ydersiden.

²² Denne term er ikke helt præcis, idet den i den systemteoretiske terminologi retter sig mod bestemmelsen af det, der ligger udenfor funktionssystemets meningsgrænser. Den anvendes alligevel her i mangel af bedre og fordi den foregriber det forhold, at forskellen mellem stat og omgivelser i den nationalstatslige, politiske diskurs har en anderledes høj intensitet end dén, der kommer til udtryk i den systemteoretiske bestemmelse af denne 'intra-politiske' forskel.

niveau er i virkeligheden at betragte som en potentiel materialisering eller en synliggørelse af suverænitetetsbegrebets anden side, *Bindung* eller *Beschränktkeit*, jf. ovenfor. At tematisere den segmentære politiske enheds forankrethed i et system bestående af andre segmentære enheder er en operation, der afslører den bundethed, der gemmer sig i de begreber, den politiske enhed benytter til at beskrive sin egen ubundethed (jf. suverænitet, selvbestemmelse, uafhængighed). Når den segmentære politiske enhed kommunikerer om sin politiske omverden, indebærer det altså en risiko for, at den paradoksale karakter af en række centrale begreber i selvbeskrivelsen blottægges. Denne potentielle paradoksi er en central ledetråd i denne afhandlings analyse. Det samme er de mulige begrebslige greb, der tages i anvendelse i den politiske diskurs for at håndtere den.

Sammenfattende kan man sige, at koblingen af begreberne om (1) det 'verdenspolitiske' systems enhed, (2) statens segmentære enhed og (3) begrebet om 'selvbeskrivelse' bidrager til at identificere et spændingsforhold mellem 'selvfortolkning' og 'omverdensfortolkning', der i den politiske diskurs modsvarer den tidligere påpegede spænding mellem statens indre enhedsfordringer og systemets almene tilskrivelser. Denne omsætning gør det muligt at iagttage den teoretisk udledte spændingsrelation på et konkret empirisk-sprogligt niveau. Iagttaget gennem den national-statslige politiske diskurs fremtræder det overordnede formlogiske paradoks - at et begreb om 'suverænitet' må fortrænge dét, der ikke kan kommunikeres suverænt om – som en konstant nærværende udveksling mellem selvfortolkning og omverdensfortolkning.

Det beskrevne forhold mellem 'selvfortolkning' og 'omverdensfortolkning' skal i denne sammenhæng betragtes som et diskursivt grundvilkår for selvbeskrivelsen på det analyseniveau, der i empirisk-historisk terminologi knytter sig til national-staten. I praksis er det til gengæld et forholdsvis åbent spørgsmål, hvordan disse to aspekter af selvbeskrivelsen står i forhold til hinanden. Som vi skal iagttage det i den danske og den franske kontekst kan der gives ganske forskelligartede versioner af konstellationen selvfortolkning/omverdensfortolkning. Inden vi vender blikket mod de to analysekontekster er det derfor, af hensyn til vingefanget og følsomheden af det teoretisk-analytiske set-up, hensigtsmæssigt nærmere at udforske nogle politisk-filosofiske grundmodeller for, hvorledes konstellationen selvfortolkning/omverdensfortolkning kommer i spil i forskellige politisk-filosofiske bestemmelser af den politiske orden.

2.4. Selvfortolkninger og omverdensfortolkninger i den politiske filosofi

Hidtil i dette teoriasnit har det handlet om at redegøre for en række rent teoretiske begreber – bl.a. verdenspolitik, historiepolitik, selvbeskrivelse. De teoretiske grundbegreber er blevet præsenteret og diskuteret med henblik på at identificere et problemfelt, der har at gøre med konstruktion

af politisk enhed i den politiske diskurs. I denne forbindelse er der løbende blevet refereret til begreber som 'stat', 'folk', 'demokrati', 'suverænitet' som nogle af de centrale empiriske begreber i denne konstruktion. Formålet med dette afsnit er så at sige at give disse begreber noget 'kød på kroppen' i den forstand, at vi vender blikket mod nogle klassikere indenfor den politiske filosofi for at iagttage, hvordan disse politiske kernebegreber på forskellig måde kan anvendes og sættes i relation til hinanden.

Indfaldsvinklen til læsningen af de herunder præsenterede klassikere er selvfølgelig den, at vi skal iagttage, hvorledes forholdet mellem 'selvfortolkning' og 'omverdensfortolkning' reflekteres. Denne tilgang ligger i forlængelse af overvejelserne om det politiske systems selvbeskrivelse og de paradokser, der knytter sig til denne selvbeskrivelse, idet den betjener sig af bestemte politiske begreber (som 'stat' og 'suverænitet' jf. forrige afsnit). Formålet er at illustrere, for det første, at en beskrivelse af den politiske enhed (som 'stat' eller 'suveræn stat', dvs. som det vi teoretisk kalder en politisk enhed på 'segment'-niveau, dvs. adskilt fra omverden gennem en segmentær differentiering) nærmest tvangsmæssigt må rumme en beskrivelse af denne enheds situering i eller relation til en politisk omverden og, for det andet, at denne konstellation af selvfortolkning/omverdensfortolkning kan konstrueres på ganske forskellige måder - ud fra nogenlunde det samme politiske grundvokabular.

Råmateriale i denne diskussion er hentet fra henholdsvis Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Carl Schmitt og Immanuel Kant. Fælles for disse fire tænkere er, at de alle i deres tænkning reflekterer over, hvorledes den politiske enhed, forstået som en stat, kan begrundes og opretholdes. At disse fire er valgt ud som grundlag for denne diskussion har at gøre med, for det første, at de hører til de mest læste, debatterede, diskuterede og disputerede politiske tænkere overhovedet, hvorfor deres begreber og diskussioner helt generelt på forhånd kan antages at fange nogle væsentlige problemstillinger i moderne politik og, for det andet, at deres væsensforskellige udlægninger af en række grundlæggende politiske problemstillinger gør, at de tilsammen repræsenterer et bredt felt af mulige fortolkninger og betydninger med hensyn til at forstå konstellationen af selvfortolkning/omverdensfortolkning i et moderne politisk kontekst.

De fire tænkere bidrager jf. vinklingen af læsningen med hver sin *konstellation* af selvfortolkning (dvs. det, der definerer enheden af det politiske segment) og omverdensfortolkning (dvs. refleksionen over dét, der ligger udenfor den politiske segments rækkevidde, men som virker definerende eller begrænsende for segmentet). Det bliver samlet til fire forskellige konstellationer, som kaldes henholdsvis den *autokratiske* (Hobbes), den *demokratiske* (Rousseau), den *decisionistiske* (Schmitt) og den *divisionistiske* (Kant) konstellation. Tilsammen afdækker disse fire konstellationer et felt, hvor kontradiktoriske fortolkninger af det politiske grundvokabulars kernebegreber spiller

op mod hinanden: bl.a. mellem kontraktdemokrati og diktatdemokrati, mellem eksplicitering/fortrængning af den politiske omverden, mellem beskrivelser af den politiske omverden som henholdsvis definerende og forstyrrende for den politiske enhed, mellem henholdsvis konflikt og sambestemmelse som enhedsproducerende princip.

2.4.1 Den autokratiske konstellation – Thomas Hobbes' Leviathan

Den autokratiske konstellation bygger på den engelske tænker Thomas Hobbes (1588-1679) og dennes politisk-filosofisk værk *Leviathan* (1651/1994). Hobbes levede, tænkte og skrev i en opbrudstid, hvor spirende statsdannelser, religions- og sækulariseringskrige og den katolske kirkes forfald optog sindene – og blev med ovennævnte værk om nogen den filosof, der kom til at lægge navn til den suverænitetslære, som blev udfaldet af de politisk-religiøse stridigheder, som kulminerede i det vi i dag kalder 30-årskrigen og afsluttedes med fredsslutningen i de to Westphalske byer Münster og Osnabrück (Held 1995; Williams 2003).

Samtidens problemstillinger er naturligvis råmaterialet i Hobbes' tænkning, men det er ikke som samtidsfilosof, vi her skal læse ham. Hobbes' doktrin er sidenhen blevet en klassiker, som udover at formulere rationalet for den absolutistiske statsordning har leveret grundelementer til eftertidens politiske tænkning i et omfang, der vanskeligt kan overvurderes (jf. Kaspersen 1993 & 2002; Koselleck 1973). Det er disse grundelementer, vi skal sætte i fokus i det følgende, nærmere bestemt stilles ind på, hvorledes Hobbes' lære formulerer eller udlægger forholdet mellem staten og dens omverden, jf. ovenfor.

Man kan i et vist omfang betragte Hobbes som den oprindelige ophavsmand til den sontring mellem inderside og yderside, der knytter sig til dannelsen af og teorierne om den moderne stat. Denne sontring har sine rødder i kontraktteoriens grundfortælling, som Hobbes både trækker og bygger videre på. Som det er almindeligt kendt (f.eks. Fink 2003) skelner Hobbes mellem naturtilstand og civiltilstand, og i tilknytning hertil mellem naturret og civilret. Kort fortalt er fortællingen om overgangen mellem naturtilstand og civiltilstand historien om, hvorledes individerne i den anarkiske og krigslignende (*bellum omnium in omnes*) naturtilstand indgår en kontrakt med hinanden, hvor de giver afkald på deres naturlige frihed ved at overdrage denne til en suveræn, men hvor de til gengæld opnår en gensidig sikring af eget liv og ejendom. I denne proces forvandles naturretten, som er den ret hver mand har til at sikre sin eksistens og sin ejendom med de nødvendige midler, til en civil ret, der håndhæves af suverænen Leviathan.

Med indstiftelsen af suverænen gennem kontrakthandlingen forskydes problematikken omkring *bellum omnium in omnes* (og den naturrets-tilstand, der knytter sig til den) et niveau op, fra at være et forhold mellem individer til at være mellem stater/suveræner: "*Concerning the offices of one sovereign to*

another, which are comprehended in the law which is commonly called the laws of nations, I need not say anything in this place, because the law of nations and the law of nature is the same thing. And every sovereign hath the same right, in procuring the safety of his people, that any particular man can have in procuring the safety of his body" (Hobbes 1651, p233).

Det er i kraft af denne forskydning af naturtilstanden og naturretten til sfæren for relationerne mellem *one sovereign and another*, dvs. det vi i dag vil kalde international politik, og dens kobling med oprettelsen af en til staten/suverænen knyttet civil orden blandt de kontrakterende individer, at Hobbes konstruerer et inderside/yderside-skel, der bliver paradigmatisk, bl.a. derved at det fører et skel mellem to radikalt forskellige retstilstande med sig. I denne konstruktion indtager suverænen ligeledes en dobbeltrolle: på indersiden som den almægtige ordensstifter, der bilægger strid og skaber fred mellem individer med de nødvendige midler, på ydersiden i en stilling der ganske vist er fri og ikke-underordnet, men som til gengæld konstant er truet og på vagt. Denne tilstand er sammenlignelig med individets stilling i naturtilstanden.

Anskues Hobbes' lære i lyset af konstellationen selvfortolkning/omverdensfortolkning ligger det i første omgang lige for, at Hobbes skelner mellem en inderside, hvor *Wilkeür* råder i form af suverænen, hvis magtstilling ikke er bundet af andet end af sit højeste formål (at sikre borgernes sikkerhed), og en yderside, hvor suverænen optræder med den frihed, som individet har i naturtilstanden, men til gengæld ligeledes med den usikkerhed og vilkårlighed, som gælder i naturtilstanden, idet suverænen ikke selv kan sætte normer for dets relationer til andre suveræner. Paradokset består her i, at den absolutte suverænitet, som Hobbes lader individerne tildele suverænen én gang for alle og på irreversibel vis på indersiden, konstant er truet og skal forsvares med militære, efterretningsmæssige og diplomatiske midler på ydersiden.

I Hobbes' konstruktion antages dette dobbeltforhold dog at være uproblematisk: den indre udøvelse af suverænitet, altså herskerens opretholdelse af loven og den civile orden, finder sted i ét rum, mens sikringen af dette rum mod trusler udefra anses som en herfra adskilt affære, der i *Leviathan* tænkes løst gennem suverænenes ret til at erklære krig, udskrive soldater, opkræve skatter og hvad der i øvrigt måtte være nødvendigt for krigsførelsen og fredsslutningen²³. Det er gennemgående for Hobbes, at det er den indre ordensskabelse, der er i fokus – og at den ydre sikring af statens overlevelse nok er en nødvendig forudsætning for den indre orden, men ikke et forhold der tænkes sammen med udøvelsen af den indre suverænitet. Den ydre (natur)tilstand optræder ikke som et vilkår, der grundlæggende griber ind i og betinger suverænenes magtudøvelse. Som formuleret af den britiske idéhistoriker Howard Williams: *Hobbes believes he can resolve the main issues*

---

²³ "ninthly, it is annexed to the sovereignty the right of making war and peace with other nations and commonwealths, that is to say, of judging when it is for the public good, and how great forces are to be assembled, armed and paid for that end, and to levy money upon the subjects to defray the expenses thereof." (p114)

of politics and the social order within the framework of the state (or the Leviathan). Hobbes sees there is a link between the functioning of the domestic political order and the functioning of the international political order, but he does not consider very closely how the malfunctioning of the one can affect the other” (Williams 2003, p195).

Det kan uden tvivl anføres, at Hobbes’ skarpe adskillelse af det indre og det ydre skal finde sin forklaring i hans optagethed af spørgsmålet om den lurende engelske borgerkrig midt i det 17. århundrede, såvel som at hans eksklusive fokus på skabelsen af *sikkerhed* som den absolutte magts legitimationsgrund, kan begrunde, at statens ydre og indre vilkår kan iagttages som værende underlagt den samme nødvendighed og dermed forholdsvis kongruente. Endvidere kan man pege på, at statsdannelser, territorialitet og det internationale system af suverænstater på Hobbes’ tid endnu er i sin vorden og at relationen mellem dette internationale systems mekanismer og statens suverænitæt over territoriet dermed først og fremmest skal tænkes teoretisk – der gives endnu ikke en historisk erfaring for relationen. I denne sammenhæng er disse historiske omstændigheder bag Hobbes’ tænkning imidlertid mindre centrale, idet Hobbes skal ses som inspiration til en *bestemt fortolkning* af den politiske enheds grundkarakter; en fortolkning som nok er blevet til under bestemte historiske omstændigheder, men som siden har fået sit eget liv i politisk, filosofisk og sociologisk tænkning (jf. bl.a. de efterfølgende tænkere i dette afsnit).

Sammenfattende kan vi sige, at den figur for den politiske enhed, som vi her benævner den *autokratiske* konstellation, konstruerer forholdet mellem enhed og omgivelser på den måde, at suverænen, Leviathan, simpelthen opererer i to adskilte rum med forskellige spilleregler, og at disse rum ikke er forbundne med hinanden. *Udenrigspolitikken*, dvs. relationerne til andre suveræner, er at begribe som et dige, der beskytter *statens indre anliggender* mod de internationale relationers bølgende hav, og dette ”digebyggeri” fungerer på en ubestemt måde i forhold til suverænenes magtudøvelse i øvrigt over ”samfundet” eller ”territoriet”²⁴. Den er blot et andet aspekt af statens grundfunktion, nemlig at sikre borgernes liv og ejendom. Spaltningen i indre og ydre anliggender truer således ikke enheden af det formål, som staten er skabt til: sikkerhed.

2.4.2 Den demokratiske konstellation – Jean-Jacques Rousseaus folkevilje

Anderledes forholder det sig med dét, som vi her benævner *den demokratiske konstellation*. Denne finder sin inspiration hos den schweizisk-franske filosof m.m. Jean-Jacques Rousseau (1712-1778), der i væsentlig grad omfortolker kontrakttænkningen, hvilket, som vi skal se, får betydelige

---

²⁴ Det er ikke helt loyalt overfor Hobbes selv at hævde, at han overhovedet ikke tænker forbindelsen mellem de to benævnte rum. ”Naturligtilstanden” som den udspiller sig mellem stater tillægger Hobbes en svagt anderledes karakter end den præ-statslige naturligtilstand blandt individer: Det forhold at det er suverænenes pligt at sikre sine undersåtter sikkerhed – i tillæg til sin egen – giver relationen mellem suveræner en moralsk dimension, som kan bane vejen for noget vi i dag kunne kalde ”blød international ret”, jf. Williams (2003, p194): ”*Although they are essentially beyond positive law there may, nonetheless, be a moral dimension to the connections established by sovereigns between each other. International law cannot have the same standing as national law, although its influence cannot be overlooked altogether.*”

konsekvenser for medieringen af forholdet mellem det politiske samfund og dets omverden. Rousseaus tænkning gennemses af en enorm optagethed af menneskets moralske frihed og selvbestemmelse, hvilket kommer til udtryk i både hans stærkt innovative pædagogik (*'Emile'*, 1762) i hans 'samfundskritik' (*Discours sur les sciences et les arts*, 1750 & *Discours sur l'origine et les fondements de inégalité parmi les hommes*, 1752) og i den politiske filosofi, der udgår fra denne samfundskritik (*'Du contrat social'*, 1762). I denne sammenhæng er det primært hans fornyelser indenfor den politiske tænkning, der er i fokus, omend det dog skal bemærkes, at der på et generelt betydningsmæssigt plan eksisterer en snæver forbindelse mellem de pædagogiske, politiske, litterære og eksistentielle lag i Rousseaus univers (jf. Schmidt 1987; Friedrich 1956; Starobinski 1971). Således kan man med rimelighed forstå Rousseaus politiske filosofi på den måde, at hans konstruktion af samfundsmæssig selvbestemmelse, som den udfolder sig i *'Du contrat social'* gennem *la volonté générale*, er modelleret over de intime begreber om individuel autonomi, afsondrethed og uudgrundelighed, som mest intenst kommer til udtryk i hans *'Rêveries du promeneur solitaire'* (Rousseau 1776-77; Eistrup 2000).

Netop intimiteten i selvbestemmelsesrelationen er af afgørende betydning hos Rousseau, også i forhold til den bestemmelse af den politiske enhed, der er temaet i denne sammenhæng. Denne intimitet vil også gøre sig gældende, når vi skal frem til en forståelse af, hvordan Rousseaus fornemmelser for selvbestemmelse former konstellationen af selvfortolkning og omverdensfortolkning. Rousseaus grundlæggende normative 'trick' består i første omgang i, at han tilsyneladende tager udgangspunkt i begrebet om menneskets naturlige gudgivne ret til frihed, som det optræder i naturretslæren (Rousseau 1992 (1762), 1.bog, kapitel II, III, IV; jf. også Dérathé 1950). Denne forestilling gør sig også gældende hos ("liberale") politiske filosoffer som Thomas Hobbes og John Locke. Imidlertid gør Rousseau det, at han beriger dette naturretslige begreb om menneskets frihed med nogle afgørende nye betydninger om det moralske væsens inderlighed og individets uudgrundelighed (Friedrich *ibid.*), hvorefter han vender dette nyslebne våben mod selve civilisationen idet han siger: *"L'homme est né libre, et partout il est dans les fers"* (Rousseau 1992, p29). Det er den politisk-socialt orden, der forhindrer mennesket i at nyde sin naturgivne frihed. Hermed har Rousseau taget hul på sit normative projekt, som er af et betragteligt begrebsligt og betydningsmæssigt omfang, men som vi i denne sammenhæng skal sammenfatte til to hovedpunkter:

1. at den naturretslige læresætning om menneskets frihed ikke er virkeliggjort, før sådanne tilstande er tilvejebragt, hvorunder den enkelte adlyder sin egen og kun sin egen vilje (*"...obéissance à la loi qu'on s'est prescrite est liberté."*, (*ibid.*, p44)).

2. at denne fordring kan indløses gennem en kontrakt hvor ”...*chacun s'unissant à tous n'obéisse pourtant qu'à lui-même est reste aussi libre qu'auparavant*” (ibid., p39), dvs. hvor den enkelte genvinder sin frihed ved at give sig hen til en fælles instans, der inkarnerer sammensmeltningen af de individuelle viljer til en almen vilje, *la volonté générale*.

Rousseau løser så at sige problemet omkring det ufrie individ i samfundstilstanden ved at opfinde en instans, almenviljen, der får samfundstilstandens selvbestemmelse til at ligne individets selvbestemmelse. Dermed kan folket gennem almenviljen, udtrykt i suverænen, regere sig selv på samme frie måde, som Rousseau forestiller sig, at individet burde kunne, dvs. kun adlydende sin egen vilje – hvilket individet ikke kan i den herskende samfundstilstands undertrykkelses- og afhængighedsrelationer. At denne kobling mellem individets frihed og folkets suveræne selvbestemmelse er til stede kan man forvisse sig om i følgende tekstbid, hvor det også fremstår klart hvor ubegrænset et magtprincip, Rousseau hermed får skabt for *le corps politique*: ”*Comme la nature donne à chaque homme un pouvoir absolu sur tous ces membres, le pacte social donne au corps politique un pouvoir absolu sur tous les siens...*” (ibid., p56) og videre ”... *si l'ordre établi est mauvais, pourquoi prendrait-on pour fondamentales des lois qui l'empêche d'être bon?(...) un peuple est toujours le maître de changer ses lois, même les meilleures; car s'il lui plaît de se faire mal à lui même, qui est-ce donc qui a le droit de l'en empêcher?*” (ibid., p79). Den sociale pagt installerer altså suverænen på en sådan (tautologisk) måde, at den kun kan handle retfærdigt idet den, handlende i overensstemmelse med almenviljen, aldrig vil kunne udtrykke andet end individernes egen vilje, der pr. almenviljens definition er modsætningsfri. Altså: når individerne træder sammen til et folk, og når suverænen udtrykker almenviljen, så ligner samfundet et individ som notorisk ikke kan handle illegitimt over for sig selv. Ventilen i denne konstruktion er alene den tautologi, at hvis suverænen krænker dette princip, så brydes pagten: staten ophører med at eksistere og enhver genvinder dén naturlige frihed, som deponeredes ved pagtens indstiftelse.

Hvordan tænker Rousseau denne intime viljesrelation i forhold til situeringen af det politiske samfund i en omverden? Vi kan søge en del af forklaringen i de præmisser, som Rousseau forestiller sig må være til stede, for at et folk kan indstifte den skitserede pagt.

For det første konstaterer Rousseau, at der eksisterer et omvendt proportionalitetsforhold mellem et folks grad af afhængighed af sine naboer og dets levedygtighed: ”*Tout peuple qui n'a par sa position que l'alternative entre le commerce ou la guerre est faible en lui-même; il dépend de ses voisins, il dépend des événements; il n'a jamais qu'une existence incertaine et courte... Il ne peut se conserver libre qu'à force de petitesse ou de grandeur*” (ibid., p74). Afhængighed af omgivelser, der altså kommer til udtryk enten som handel

eller som krig, udgør i sig selv en trussel mod folkets eksistens – og det må i den ene eller den anden forstand, gennem *petitesse ou grandeur*, omgøre sig selv for at opretholde sin frihed.

For det andet er fravær af krig en betingelse for indstiftelsen af pagten, dvs. indstiftelsen af folket i politisk forstand: ”*A ces condition pour instituer un peuple, il en faut ajouter une qui ne peut suppléer à nulle autre, mais sans laquelle elles sont toutes inutile; c’est qu’on jouisse de l’**abondance de la paix**, car le moment où s’ordonne un État est, comme celui où se forme un bataillon, l’instant où le corps est le moins capable de la résistance et le plus facile à détruire* (ibid., p75, JEs fremhævelse). Konfliktrelationer med omverdenen må altså være sat ud af kraft i netop det nærmest hellige øjeblik, hvor folket træder sammen i politisk forstand.

For det tredje må et folk for at være ”*propre à la législation*” dvs. for at være et folk der er i stand til at regere sig selv med retfærdige love, opfylde en række betingelser. Man kan her skelne mellem to aspekter. Det ene har at gøre med spørgsmålet om, hvad vi kan kalde folkets sammenhængskraft eller kohæsion. Dette er temmeligt modsætningfuldt: folket skal både være ”...*lié par quelque union d’origine, d’intérêt ou de convention...*” men dog hverken have ”...*ni coutume, ni superstition bien enracinées*”, en modsætning som Rousseau sammenfatter som følger: ”...*celui qui réunit la consistance d’un ancien peuple avec la docilité d’un peuple nouveau*”. Det andet har at gøre med folkets relationer til nabofolk, og igen her understreger Rousseau nødvendigheden af, at et folk kan *se passer de l’autre* [folk, JE], altså at nabofolk kan enes om at lade hinanden være (ibid., pp75-76).

Sammenfattende kan vi konstatere, at det kontraherende folk (1) må befinde sig i en uafhængighedstilstand i forhold til andre folk, økonomisk, geografisk og militært; (2) må befinde sig i en fredstilstand med sin omverden af andre folk/stater og (3) må have et vist historisk fælleskab som forudsætning (*quelque union d’origine, d’intérêt ou de convention*), gående forud for den politiske pagts indstiftelse. Dermed videreføres den idé om adskillelse eller forbindelsessløshed af det indre og det ydre som vi identificerede hos Hobbes. Men hvor statens ydre sikkerhed for Hobbes var et beskyttelsesproblem, der tilkom suverænen på samme vis, som det tilkom suverænen at beskytte borgerne mod hinanden, har idéen om uafhængigheden en langt større normativ intensitet hos Rousseau. Statens uafhængighed er ikke blot et beskyttelsesproblem, det er tværtom en helt fundamental forudsætning for, at folket kan træde sammen politisk gennem kontrakthandlingen. Det er selve den menneskelige frihed, der er på spil, idet frihedsbegrebet med Rousseau bliver til ideen om kun at adlyde sin egen vilje: at der eksisterer et restløst forhold mellem *vilje* og *væren* i den forstand, at intet andet end almenviljen må afgøre folkets skæbne. For at dette skal kunne lade sig realisere gennem det politiske samfund, må samfundets yderside forblive umarkeret. Som det

fremgår af det gennemgåede, gør Rousseau sig store anstrengelser for at forestille sig denne ”ø-tilstand” af frihed, uafhængighed, *isolation*²⁵.

Det interessante er, at Rousseau har et ganske klart begreb om dette trick og den ufuldstændighed, det indebærer. Konklusionen på *’Le Contrat Social’* er slående dokumentation herfor, og den gengives her i sin helhed: *”Conclusion: Après avoir posé les vrais principes du droit politique et taché de fonder l’État sur sa base, il resterait à l’appuyer par ses relations externes; ce qui comprendrait le droit des gens, le droit de la guerre et les conquêtes, le droit public, les ligue, les négociations, les traités etc. Mais tout cela forme un nouvel objet trop vaste pour ma courte vue; j’aurais dû la fixer toujours plus près de moi. Fin.”* (Rousseau 1992, p169). Konklusionen på *Contrat social* handler altså ganske bemærkelsesværdigt først og fremmest om, hvad der **ikke** står i bogen. Rousseau bekræfter her, at statens *relations externes* ikke umiddelbart kunne passes ind i hans konstruktion af *les vrais principes du droit politique*. At Rousseau var sig pinligt bevidst om karakteren af de hengemte ’ydre relationer’ bekræftes af, at han i andre og mere fragmentariske skrifter (Rousseau 1994) har udfoldet en ganske solid analyse af relationerne mellem suveræne stater. Det slående ved denne er dens pessimisme i vurderingen af betydningen af relationerne mellem stater for dannelsen af de selvbestemmende enheder, som *Contrat social* sætter principperne for: *’I forholdet mellem individer lever vi i samfundstilstanden og er underlagt lovene. Men i forholdet mellem befolkninger nyder enhver den naturlige frihed, og det gør vores situation grundlæggende værre, end hvis vi ikke kendte disse begreber. For da vi på samme tid lever i en social orden og i naturtilstanden, er vi underlagt ulemperne i begge uden at finde sikkerheden i nogen af dem.’* (ibid., p89). Rousseau drager på baggrund af denne konstatering følgende nedslående konklusion på sin analyse af krig og fred: *’Jeg har fundet, at forholdene mellem alle stater aldrig vil give nogen af dem tid og sikkerhed til at ændre deres styreform’* (ibid., p104).

Denne dobbelthed samt det forhold at Rousseau nærmest selv udtrykker, at han ikke kan forene de to tankesæt i ét værk²⁶, kan fortolkes som et meget fint udtryk for Rousseaus oscilleren mellem det *Wilkür*, der er på spil i selvbestemmelsesrelationen, og den *Bindung* som eksistensen af en omverden i skikkelse af et system af andre stater repræsenterer for den selvbestemmende enhed. Staten er de facto hvirvlet ind i et internationalt politisk spil, der ikke levner folkene den *’abondance de la paix’*, som er forudsætningen for indstiftelsen af folkesuveræniteten igennem samfundspagten (Eistrup 2003). Paradokset er lyslevende og optræder med en stor følelsesmæssig intensitet.

---

²⁵ Ikke overraskende at det er til en ø, Korsika, at Rousseau knytter de største forhåbninger med hensyn til den politiske udvikling! (*J’ai quelque pressentiment qu’un jour cette petite île étonnera l’Europe.*)

²⁶ Hvilket ellers oprindeligt var hensigten! Arbejdstitlen for dette værk var *Institutions Politiques* (jf. Amstrup, in Rousseau 1994).

Sammenfattende kan det konstateres, at den demokratiske konstellation refererer til den figur, som knytter begrebet om *suverænitet*, dvs. den øverste politiske autoritet, til et intimt begreb om *folket* og dets selvbestemmelse. Med dette greb erstattes den Hobbeske figur for en evigt indstiftet suveræn med en cirkulær relation, hvor folket regerer over folket, hvormed den tidsløse, metafysiske figur fra Hobbes forsynes med et nyt legitimeringsgrundlag. Denne demokratiske bestemmelse af folkets frihed til selvbestemmelse, som vi så var kalkeret over en intim bestemmelse af individets frihed fra fremmedbestemmelse, betyder imidlertid, at forholdet mellem det politiske selv og den politiske omverden får en nærmest smertefuld karakter. Kombinationen af den stærke enhedsforestilling og den radikale frihedsforestilling, som knyttes til folkets selvbestemmelse, medfører, at Rousseau så at sige må 'borttænke' den politiske omverdens yderside for at fastholde den rene selvbestemmelsesrelation. Dermed videreføres den idé om adskillelse eller forbindelsesløshed af det indre og det ydre ("diget"), som vi identificerede hos Hobbes – blot har statens frihed for fremmedherredømme for Rousseau en langt mere intens betydning end hos Hobbes, idet det for Rousseau er selve det enkelte individs frihed, der er på spil i opretholdelsen af statens uafhængighed.

2.4.3 Den decisionistiske konstellation – Carl Schmitts politiske relationisme

Denne *decisionistiske* konstellation trækker entydigt på den omstridte tyske retsteoretiker Carl Schmitt (1888-1985). Schmitt er omstridt først og fremmest på grund af den omstændighed, at han støttede den nazistiske magtovertagelse både som medlem af DNSAP og som officielt udnævnt statsråd i Nazi-regimet, et forhold han ikke siden tog officiel afstand fra, hvilket bl.a. forklarer, hvorfor hans akademiske karriere gik i stå i efterkrigstiden. Schmitt er således en mellemkrigstænk, der på en række områder revitaliserer politiske og retlige grundbegreber i en tid, der ellers præges af usikkerhed med hensyn til, hvilken social og politisk orden der er gældende efter det store sammenbrud i 1914-18. Schmitt deler denne optagethed af spørgsmålet om orden og forstod således også sig selv som "sin tids Hobbes" (jf. Laustsen/Larsen 2002; Laustsen/Als Thomsen 2000). I denne sammenhæng er det interessante ved Schmitt imidlertid, at han tilfører klassiske politisk-retlige grundbegreber om forfatning, ret, norm, regel, suverænitet, stat og politik en række betydninger, som gør dem meningsfulde under mere labile, moderne sociale vilkår²⁷.

Vi skal i det følgende se nærmere på især suverænitetsbegrebet og dets tilknytning til de schmittske begreber om stat, folk, decision og politik. Som for behandlingerne af Hobbes og

---

²⁷ Dette aspekt kan også tjene som bud på en forklaring på det forhold, at Schmitt fra vidt forskellige kredse i det videnskabelige og politiske liv er blevet genstand for en enorm opmærksomhed i løbet af de sidste 5-10 år. Især er der bemærkelsesværdigt, at Schmitt fungerer som seriøs inspirationskilde i både 'venstreorienterede' (jf. Mouffe 1999) og 'højreorienterede' (jf. <http://www.nomos-dk.dk>) politiske miljøer.

Rousseau gælder det her, at der ikke er tale om at konfrontere og diskutere de uvægerligt talrige tolkninger, der kan gives af Schmitts skrift og tænkning. Igen handler det snarere om at udnytte det reservoir af betydninger, som ligger gemt i de mest uomgængelige politisk-filosofiske værker, til at konstruere en form for idealtype for, hvordan den politiske enhed også kan tænkes.

Allerede ud fra den første og meget berømte sætning i *Politische Theologie* (1934, opr.1922), "*Souverän ist, wer über den Ausnahmezustand entscheidet.*" (ibid., p11) forstår man, at Schmitt er ude i et *grænseafsøgende* ærinde. I denne henseende forstår vi, at suverænitetsbegrebet er knyttet til grænsen mellem undtagelsestilstand og normalt tilstand. Suverænen er den instans, der kan erklære en retstilstand for ugyldig. Omvendt er det ligeledes suverænen der *gennem decisionen (die Decizion)* kan skabe en retstilstand som en normsættende autoritet: "*Die Ordnung must hergestellt sein, damit die Rechtsordnung einen Sinn hat*" (ibid., p20). Suverænen er altså den instans, der sætter rammerne for retstilstanden, og uden hvilken en norm ikke giver mening. Dermed skal suverænen ikke betragtes som den direkte, aktive kilde til al ret, men den er en nødvendig ordensskabende forudsætning for retsdannelsen. Man kan stille det op på den måde, at suverænen i normalsituationen optræder som *potentialitet* og i undtagelsessituationen som *aktualitet* (jf. Bagge-Laustsen/Larsen op.cit., p8).

I forhold til både Hobbes og Rousseau, som begge knytter suveræniteten til indstiftelsen af en retstilstand gennem en kontrakt mellem et antal individer, vender Schmitt relationen på hovedet, idet suverænen tænkes som den instans, der overhovedet skaber den enhed, indenfor hvilken en retstilstand kan gives. Dermed distancerer Schmitt sig markant i forhold til den individualistiske og voluntaristiske konstruktion af suverænitet, som både den liberale kontraktteori og Rousseaus statsteori står for. Det er suverænen, der giver folket status af *politisk enhed* - og ikke omvendt som i kontraktteorien, som dermed forudsætter den fælles identitet blandt de kontrakterende individer, som Schmitt hævder kun kan blive til gennem decisionen. På denne vis står Schmitt på klar afstand af både Rousseau og Hobbes, der på forskellig vis betragter suveræniteten som begrundet i en allerede afgrænset, om end mere eller mindre diffus, sum eller enhed af individer.

Yderligere fornyelse og distance til kontraktteorien skaber Schmitt, idet han kobler dette begreb om suveræniteten til sit begreb om *det politiske* (Schmitt 1996, opr. 1932). Med sit begreb om det politiske anbringer Schmitt begreberne om suverænitet, stat og folk på den ene side af en *politisk relation*, som i sin definition er kendetegnet ved at være en *ven/fjende*-relation. Schmitts pointe er den, at stat og folk først opnår sin *politiske form*, i det øjeblik de optræder i en fjende-relation til 'den anden': "*Der Begriff des Staates setzt den Begriff des Politischen voraus. (...) Alle diese Merkmale – Status und Volk – erhalten ihren Sinn durch das weitere Merkmal des Politischen und werden unverständlich, wenn das Wesen des Politischen missverstanden wird*" (ibid., p20). Stater og folk er altså at betragte som forhold, der opstår på hver sin side af den udslagsgivende politiske relation mellem ven og fjende.

Schmitts bestemmelse af suverænitets status i denne relation er uhyre præcis: ”*Wie sich das auch immer verhält: infolge der Orientierung an dem möglichen Ernstfall des effektiven Kampfes gegen einen effektiven Feind ist die politische Einheit notwendig entweder die für die Freund- und Feindgruppierung massgebende Einheit und in diesem (nicht in irgendeinem absolutistischen) Sinne souverän, oder sie ist überhaupt nicht vorhanden*” (Schmitt 1963: p40). Den suveræne beslutning, der bestemmer den reelle fjende og i yderste instans suspenderer gældende ret og erklærer krig mod denne fjende, er den akt der definerer den politiske enhed. Den politiske enhed kommer således først i stand derved, at der træffes en suveræn decision med hensyn til, hvem der er ven og hvem der er fjende.

Vi kan altså opsamle to sondringer, der i Schmitts perspektiv bliver afgørende for bestemmelsen af suveræniteten:

Normaltilstand/undtagelsestilstand

Ven/fjende

I Schmitts performativt-eksistentielle definition viser suverænen sig som den instans, der kan operere disse to sondringer: sætte retten og udpege fjenden. Knyttet til det politiske bliver suveræniteten således evnen til gennem decisionen at definere den indre retstilstand og den ydre fjende/krigs-tilstand. Hermed har vi taget hul på Schmitts refleksion af forholdet mellem det politiske selv og den politiske omverden. Det springer i øjnene ud fra det ovenstående, at Schmitt binder enhed og omverden uløseligt sammen i kraft af sin definition af det politiske som en ven/fjende-relation og den *relationelle* bestemmelse af suveræniteten, der udgår herfra. Som sådan skiller Schmitt sig igen ud fra Hobbes og Rousseau, hos hvem suverænitets yderside i højere grad har karakter af et borttænkt eller ureflekteret ’unmarked space’ (jf. afsnit 2.3). Schmitt gør denne latente eller ikke-udtalte sondring fra Rousseaus og Hobbes’ kontraktteori til den definerende sondring for politiske enheder overhovedet og bestemmer suveræniteten i relation hertil. Hermed leverer Schmitt en elegant definition af en *enhed* (den politiske), der kommer i stand i kraft af en *forskel* (ven/fjende). Schmitt udviser således fornemmelse for, at for at en af suverænen indstiftet retsorden skal have mening, må den defineres overfor sin modsætning, fjendskabet, kampen, krigen mod den ’politiske anden’, som dermed i kraft af, at den står udenfor den af suverænen indstiftede retsorden, bliver meddefinerende for suveræniteten. *Willkür* kan udelukkende aktualiseres i kraft af det, den ikke har umiddelbar magt over (*Bindung*), nemlig ’fjenden’!²⁸

---

²⁸ Hemmeligheden, eller achilleshælen, i denne konstruktion knytter sig til begrebet om *Die Decizion*. Decisionen er noget der ’kommer til syne’ eller ’finder sted’ som et udtryk for, at suverænen findes. Den befinder sig på ydersiden af retten, som en før-retslig forudsætning herfor. En væsentlig del af Schmitts retsfilosofi er formuleret i opposition til den såkaldte ’retspositivistiske’ eller ’nykantianske’ skole, for Schmitt personificeret i den samtidige tyske jurist Hans Kelsen. Schmitts kritik går kort fortalt på, at retspositivisme tager fejl i sin antagelse omkring retten som væ-

Det står således klart, at de centrale politiske begreber folk, stat og suverænitet hos Schmitt er uløseligt forbundet med eksistensen af og fjendskabet med den politiske anden. Schmitt behøver ikke ty til begrebslige omveje eller ad hoc løsninger for at få forholdet mellem det politiske selv og den politiske omverden til at gå op: selv/omverden-relationen er den definerende politiske relation, som de øvrige begreber udledes fra. Dette gælder også for begrebet folkevilje, som vi afslutningsvis vil dvæle lidt ved for at indskærpe, at Schmitt på trods af sin svorne antiparlamentarisme og sit teoretiske opgør med kontraktteknikken er et barn af en moderne, demokratisk epoke. I *'Die Diktatur'* (1928) argumenterer Schmitt således for, at den autoritære stat i virkeligheden er det sandeste demokrati. Denne udlægning er tæt knyttet til opfattelsen af, at staten er den instans, der overhovedet giver folket en politisk form i kraft af decisionen. Her udvides denne tankegang til også at indebære, at staten i sin autoritære form er den eneste instans, der kan udtrykke folkets vilje som en entydig størrelse, hvilket netop er det, som det parlamentariske demokrati ikke kan med dets mangfoldige partier, fraktioner og grupperinger.

Dette sidste aspekt kan synes perifært, men det inddrages fordi Schmitt, med den frihed det giver ikke at skulle forsvare det parlamentariske demokrati, peger på en mekanisme, som i høj grad er på spil i det demokratiske, politiske spil: at fordringen om viljens enhed tiltager i styrke med de forhåndenværende politiske problemers kritiske karakter og dermed sætter pluralismen under pres. Det konkrete udtryk i den politiske debat er en stigende mistænkeliggørelse af kritiske, oppositionelle synspunkter og et intensiveret kapløb om at repræsentere 'nationens enhed' og 'statens vitale interesser' i den kritiske situation. Schmitts samtænkning af det indre og det ydre, af den politiske enhed og dens potentielt kritiske relation til de politiske omgivelser, sætter på den måde fingeren på et ømt punkt i den forestilling om 'folkets suveræne herredømme over folket', som i denne sammenhæng udgår fra Rousseaus tænkning, og hvis paradokser nationalstatsligt forankrede demokratier, som det danske og det franske i det tidlige 20. århundrede løbende må tumle med.

---

rende et lukket system, der udspringer af en grundnorm, som i sig selv er retslig i sin karakter. Heroverfor fremfører Schmitt det argument, at retten ikke sætter sig selv, men er sat gennem en ekstraretslig, udenfortående instans. Denne instans viser sig i undtagelsestilstanden, som Schmitt med eksplicit Kierkegaard-inspiration (jf. 1934, p22) betoner som den sande kilde til at forstå reglen og normen (jf. Larsen 2001; Schmitt 1934). Schmitts position som retsanalytiker fører ham altså til at anbringe decisionen i en *deus ex machina* position, som noget der kastes ind fra siden uden at være en del af manuskriptet. Schmitt siger da også meget rammende herom, at "*Die Entscheidung ist, normativ betrachtet, aus einem Nichts geboren*" (Schmitt 1934, p42). Rettens startpunkt er, fra et retsligt synspunkt, udenforstående, ikke-afløst og i princippet uforklarligt ud fra rettens egne normer. Dette ekstraretslige startpunkt defineres ifølge Schmitt af den politiske ven/fjende-relation, det er altså selve det politiskes natur, der afgør fra hvilket punkt, retten skal udlede sit normsystem.

2.4.4 Den divisionistiske konstellation - Immanuel Kants selvbestemmelse via selvbestemmelse

Den fjerde og sidste konstellation tager sit afsæt i de refleksioner, som den tysk-preussiske filosof Immanuel Kant (1724-1804) udfolder i den mere politisk-filosofiske del af sit forfatterskab. Da Kants filosofiske univers er ualmindeligt bredt favnende, og da det ikke er hensigten i denne sammenhæng at diskutere andre aspekter end de specifikt politisk-retslige af hans tænkning, vil det følgende være en filosofisk set aldeles ufuldstændig gennemgang. I forhold til de hidtil diskuterede politiske tænkere, skiller Kant sig ud på den måde, at betragtningerne over ret og politik snarere er udløbere af hans generelle fornufts- og historiefilosofi end egentligt centrum for tænkningen. Af samme grund er refleksionerne vanskeligere at tilegne sig for den, der primært har den *politiske* tænkning som baggrund og fokusområde. Koblingen mellem, på den ene side, politisk filosofi og retsfilosofi og, på den anden side, historie- og fornuftsfilosofi er imidlertid central for konstruktionen af den divisionistiske konstellation, hvorfor diskussionen herunder også vil komme i berøring med disse felter.

Kants politiske filosofi tager i første omgang udgangspunkt i politisk-filosofiske begreber om adskillelsen af monarki/aristokrati/demokrati, om den normative sondring mellem republik og despoti og, mere moderne, om adskillelse af lovgivende, udøvende og dømmende magt (Kant *Til den evige fred* (1795/1796) & *Fakulteternes strid* 1793/1798; Williams 1983; Fink 2003). Dette politiske vokabular trækker tydeligvis på politiske grundbegreber, der er hentet fra antikken og fra oplysningsfilosofiens refleksioner over disse begrebers status i en moderne kontekst. Særligt tydelig er inspirationen fra Jean-Jacques Rousseau og Charles de Montesquieu. Omdrejningspunktet for Kant er, i lighed med Rousseau, spørgsmålet om, hvorledes den politiske magt kan indrettes på en retfærdig vis, dvs. i overensstemmelse med en række uimodsigelige grundsætninger (et *normativt a priori*, som Kant udleder af den menneskelige fornufts natur). Her skelner Kant mellem *despotisk* og *republikansk* regeringsform, hvor det afgørende kriterium er, hvorvidt der er adskillelse mellem lovgivende og udøvende magt (*republik*) eller om magtens instanser er koncentreret i én og samme myndighed (*despoti*) (Williams *ibid.*, p173f; Kant 1795/1796). Af de tre klassiske former for herredømme (som Kant kalder dem) – monarkisk, aristokratisk, demokratisk – udelukker Kant kun det rendyrkede demokrati som a priori despotisk. Kants undsigelse af demokratiet skal ses i lyset af, at dette begreb i 1700-tallets politiske filosofi dækker en styreform, hvor alle borgere faktisk deltager i den lovgivende myndighed. Kant siger meget præcist om disse grundbegreber i 'Til den evige fred': « For at man ikke, hvilket ofte sker, forveksler den republikanske forfatning med den demokratiske, må følgende bemærkes. Statens (civitas) forskellige former kan enten inddeles med hensyn til de personer, der indehaver den øverste statsmagt, eller efter den måde folket regeres af deres overhoved, uanset hvem det så er. Den første er det man egentlig kalder formen for beherstgelse, og der er kun tre sådanne former (forma im-

perii). Herskermagten må nemlig være enten hos en enkelt, eller hos flere i fællesskab, eller hos alle de, der udgør det borgerlige samfund (autokrati, aristokrati, demokrati – fyrstevælde, adelsvælde og folkevælde). Den anden er regeringens form (forma regiminis), og den er enten republikansk eller despotisk. Regeringsformen er den måde hvorpå staten ifølge sin forfatning, som er den handling, hvorigennem den almene vilje gør et folk ud af sin hob, bruger sin magtfuldkommenhed. Republikanismen er det statsprincip, som afsondrer den udøvende magt (regeringen) fra den lovgivende. Despotismen er statens egenhændige fuldbyrdelse af love, som den selv har givet, såfremt de bliver håndhævet som regentens egenvilje » (p45f). Magtdelingen, i skikkelse af adskillelse af den udøvende og den lovgivende magt, er det centrale princip, når det skal afgøres om regeringsformen er republikansk eller despotisk, dvs. legitim eller illegitim, og i Kants optik er demokratiet, forstået som alle borgeres inddragelse i lovgivningsprocessen, uforeneligt med dette princip.

Magtdelingsprincippet knytter an til et andet vigtigt princip, nemlig *publicitetsprincippet*. Dette princip bygger for det første på den pragmatiske præmis, at *”Konger eller suveræne nationer, der styrer sig selv efter frihedens love, må ikke lade filosofierne forsvinde eller forstumme. De skal derimod lade dem udtale sig offentligt, da det for afklaringen af begges opgaver er uundværligt”* (ibid., p64). Det er altså i de regerendes interesse at ’lade sig oplyse’ gennem en åben debat, hvor det politiske ræsonnement frit kan finde sted, dog under fastholdelse af agtelsen og lydigheden overfor suverænen: *”...the non-resisting subject must be able to assume that his ruler has no wish to do him injustice.”* (fra Williams, ibid., p149f). For det andet er offentlighed og retfærdighed tæt sammenvævede. Ingen politik, der ikke tåler dagens lys, kan være retfærdig, idet det ikke vil være muligt for den enkelte borger at iagttage fornuften i ’den hemmelige politik’ og dermed ikke vil være muligt at genkende sin egen vilje deri: *”Offentlighedens mulighed indeholdes i ethvert retskrav, for der kan ikke tænkes nogen retfærdighed, som ikke samtidig kan bekendtgøres offentligt og derfor heller ikke nogen ret, da denne alene bliver givet af retfærdigheden...Det må nemlig kunne afgøres, om offentliggørelsen lader sig forene med den handlendes grundsætninger eller ikke, og herved er givet et let anvendeligt kriterium, som træffes a priori i fornuften.”* (’Til den evige fred’, p78). Her ses publicitetsprincippet knyttet sammen med princippet om selvbestemmelse (som er knyttet til et *repræsentativt* demokrati på den lovgivende magts område) og princippet om fornuftens primat: offentligheden omkring de politiske beslutninger og den frie debat sikrer, at selvbestemmelsen kan fungere på fornuftens præmisser (jf. også ’Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning?’, Kant 1993/1784).

Såvidt et kort overblik over Kants refleksioner omkring, hvilke principper den retfærdige republik må bygges på. Særligt interessant i lyset af spørgsmålet om selv/omverdensfortolkning bliver Kants tænkning imidlertid, idet analysen af den republikanske regeringsform kobles til hans analyse af folkeretten og betingelserne for en verdensomspændende overenskomst angående stater-

nes indbyrdes forhold. Dette argument udfoldes i det lille skrift *Til den evige fred*, som kan betragtes som en slutsten i hans politiske tænkning. På kort form består argumentationen af tre trin:

1.”*Ethvert folk kan og skal for sin egen skyld kræve af andre, at man i fællesskab træder ind i noget, der ligner en borgerlig tilstand, hvor enhverretsrettigheder er sikret*” (*Til den evige fred*, p47f). Dette bud begrundes Kant elegant med en parallel til kontrasten mellem den foragt, hvormed civiliserede folk betragter ’den vilde’ i naturtilstanden og dennes voldelige tumlen rundt uden ’forordnet lovmæssig tvang’, og de civiliserede stater og folks ditto tumlen rundt i store krige i fravær af stiftelsen af en fælles ydre tvang, en retstilstand. Derfor anbefales en form for føderation, et fredsforbund, hvor gensidige pligter og regelsæt kunne give det mening at tale om en *ret* i juridisk forstand og ikke som den stærkestes ret, som netop ikke er nogen ret. Kant identificerer således, med udgangspunkt i fornuften, både en moralsk *pligt* til at anerkende fredsforbundet og en konkret *interesse* fra statens side i at indgå i retslige relationer med andre stater.

2. Statens form må være ’republikken’ (jf. ovenfor), såfremt en varig fredstilstand skal kunne indstiftes. Dette bygger på de *konsensuelle* træk ved republikken, dvs. det forhold, at republikken i sin essens bygger på statsborgernes tilslutning. Når denne selvbestemmelse gør sig gældende, vil staten være langt mindre tilbøjelig til føre krig: ”*Når denne forfatning ifølge sin natur fordrer statsborgernes tilslutning til, ’om der skal være krig eller ej’, så er der heller ikke noget mere naturligt end at de vil betænke sig meget vel på at starte et så farligt spil.*” (ibid., p45). Denne naturlige ikke-tilbøjelighed til at indlade sig på krigsførelse disponerer altså republikkerne (som altså skal forstås som udtryk for fornuftens selvbestemmelse) til at indgå i et *folkeforbund* eller *fredsforbund* med andre stater, i yderste konsekvens alle klodens andre stater.

3. Det tredje argument i rækken er det klart mest sofistikerede. Her kobler Kant refleksionerne over staten og politikken til historiefilosofiske overvejelser om menneskehedens natur, dynamik og endemål. Som det følger af punkt 1 herover, er det ifølge Kant menneskets moralske pligt at følge fornuftens og frihedens love, og disse ville hvis de blev fulgt føre til en fredelig tilstand mellem folkene. Kant konstaterer imidlertid, at *naturen for at nå sit mål* (at fordele menneskene og folkene på kloden) *valgte krigen som redskab* (p57), altså at krig og strid har været dagens orden i den måde menneskene har befolket kloden på. Overfor denne konstatering, som i sig selv ikke umiddelbart kan begrunde en evig fred, fremfører Kant den påstand, at lige så vel som det var naturens/forsynets vilje, at menneskene skulle fordele sig på kloden, således kunne man spørge om ikke det også var naturens ønske, at menneskene – med tiden - skulle leve i en tilstand af evig fred. I dette tilfælde må forholdet mellem krig og fred være således, at det er krigen der tvinger menneskene til at leve i en tilstand af fred: ”*Naturmekanismen kan gennem de egenkærlige tilbøjeligheder, som naturligvis også i det ydre virker gensidigt imod hinanden, blive brugt af fornuften til sit eget formål, der er*

at gøre plads for rettens forskrifter. Fornuften kan da også i den udstrækning det er op til staten befordre og sikre såvel den indre som den ydre fred. Hvad dette punkt angår, så er det naturens uimodståelige vilje, at retten i sidste ende bliver fremherskende” (ibid., p60f). Kant postulerer her et dybt paradoksalt virkningsforhold mellem krig og ret, mellem dyrisk ufornuft og civiliseret fornuft, mellem regression og progression. Denne sindrige pointe udfoldes ikke i ’sociologiske’ termer hos Kant, men der antydes en mekanisme gennem hvilken *krigens fænomen* fremtvinger kulturelle ligheder mellem de stridende stater og folk, som lægger fundamentet til fredelig sameksistens: ”Med disse forskelle (sproglige og religiøse forskelle mellem folkene, JE) følger en *hang til gensidigt had, og de tjener til påskud for krige, men ved en tiltagende kultur, en almindelig tilnærmelse mellem mennesker vil dette føre til større overensstemmelse mellem deres principper og til en fredelig forståelse*” (ibid. p61).

Kant selv forsyner, som det markeres ovenfor, kun antydningssvis denne mekanisme med en teori om organisatoriske og politiske processer, der kunne løsrive argumentationen fra den, for et nutidigt blik, noget utilfredsstillende ’forsyns’ eller ’natur’-instans. Disse filosofiske antydninger har imidlertid skabt en væsentlig del af fundamentet for både en moderne sociologisk tradition (den funktionalistiske tradition med Emile Durkheim, Talcott Parsons og Niklas Luhmann som de mest iøjnefaldende repræsentanter) og for en mere politisk-filosofisk tradition (Jürgen Habermas og John Rawls). Vi vil afslutningsvis her skele lidt til disse kantianske traditioner i forsøget på at præcisere det politiske selv/omverdensforhold, der gemmer sig i denne argumentation.

Den danske sociolog Gorm Harste, der trækker på hele den lange tradition af kantiansk politisk og sociologisk tænkning, kan bruges som samlepunkt i den forbindelse, da han med flittig reference til hele arsenalet af kantianske tænkere har videreudviklet Kants argumenter på især to punkter. Kants historiske argument (pkt. 3 ovenfor) understøtter Harste på den måde, at (1) frisættelsen af de politiske ræsonnement er knyttet til de differentieringsprocesser, som Kant antyder omridset af, og (2) at dette ræsonnement på forundelig vis frisættes på ensartede måder i stater, som bekrieger hinanden, idet krigen gennemtvinger bestemte retslige og organisatoriske kommunikationskoder (Harste 1998b; 2003a). Denne gennem den historiske proces udviklede ensartethed i kommunikationskoder (’tilnærmelse i kultur’ som Kant nøjedes med at kalde det) udgør det ontologiske grundlag for den efterfølgende iagttagelse af forholdet mellem selvbestemmende stater, dvs. mellem selv og omgivelser iagttaget gennem denne afhandlings begreber.

Det som Kant ovenfor (pkt. 1 og pkt 2) kalder en nødvendig ’*borgerlig tilstand*’ mellem staterne udvikler Harste på den måde, at han taler om, at statslig *selvbestemmelse* hviler på en mellemstatslig *sambestemmelse* eller en konsensus om, hvordan man i fællesskab sikrer at den enkelte stats selvbestemmelse ikke kommer i konflikt med en anden stats ditto. Tesen er efterfølgende den, at det, på grund af de parallelle træk i staters konstitution i retning af en ’republikansk ordening’ eller

hvad Harste kalder 'uddifferentieringen af et ræsonnement for politisk selvbestemmelse' (Harste 2003a), vil være muligt at etablere en sådan konsensus eller fællesfortolkning af forholdet mellem stater på fornuftens grundlag. Ufornuften i lade være er i hvert fald klar i Harstes kantianske udlægning: '*Democratic selfdetermination easily becomes a disaster if it does not have a body of suprapstate regulation*' (2003b, p3). Argumentet er formuleret i forbindelse med debatten om forholdet mellem den Europæiske Union og medlemsstaterne, men det tjener i denne sammenhæng eksemplarisk til illustration af den *divisionistiske* konstellation af selvfortolkning og omverdensfortolkning: Der må etableres en form for magtdeling mellem staten og en fælles, overstatslig ramme, hvis den politiske selvbestemmende eksistens skal sikres. Såvidt Harstes sociologiske opdatering af Kant.

Som nævnt hviler den indre selvbestemmelse i denne konstruktion altså på en ydre sambestemmelse. Man kan fortolke den kantiansk-divisionistiske bestræbelse derhen, at den forsøger at give svar på det indre/ydre-skisma, der er til stede hos Hobbes, men som først får en smertelig paradoksal karakter, idet det kobles til Rousseaus demokratiske fordring. Svaret har karakter af en ny samfundspagt mellem stater, der er kalkeret over den pagt mellem individer, der i den kontrakteoretiske tænkning konstituerer og legitimerer den statslige politiske autoritet. Det kritiske spørgsmål, der kan rettes til denne konstellation af politisk selv og politiske omgivelser, er spørgsmålet om, hvordan balancen mellem selvbestemmelse og sambestemmelse skal afgøres. Hvilken instans har myndighed til at definere denne differentiering? Her henviser den divisionistiske tænkning til et begreb om den fællesmenneskelige fornuft, som antages at være uddifferentieret på samme vis i de republikanske/demokratiske politiske ræsonnementer og således danne basis for en konsensus mht. 'divisionen'. Som konsekvens af de nævnte frembragte 'ligheder i kultur' vil stater i verden kunne erkende sambestemmelsens nødvendighed på kongruente måder, og således vil der kunne udkrystalliseres en retslig regulering af forholdet mellem stater og deres borgere.

Som selv/omverdensfortolkning betragtet er divisionismen altså bygget på en eksplicit anerkendelse af præmissen om, at det politiske selv ikke kan tænkes uden de politiske omgivelser. Folkets sikkerhed, suverænit, selvbestemmelse m.m. postuleres ikke i et tomrum, men i et verdensrum, hvor andre folk vil gøre lignende fordringer gældende. Kernen i, og dermed det specifikke ved, den divisionistiske konstellation er forestillingen om, at der kan etableres en konsensuel fælles fortolkning af, hvordan de respektive folks fordringer kan imødekommes uden at krænke hinanden. Tankegangen forudsætter altså en fællesmenneskelig instans, der kan appelleres til i den fælles konstruktion af en stabil differentiering mellem et niveau for sambestemmelse og et niveau for selvbestemmelse. For Kant er den menneskelige fornuft, i skikkelse af det politiske ræsonnement,

den fælles instans, i kraft af hvilken denne niveaudeling kan etableres og stabiliseres mellem republikkerne.

2.4.5 Sammenfatning af de fire konstellationer

Hensigten med inddragelsen af Hobbes, Rousseau, Schmitt og Kant er at give det mere snævert teoretiske begreb om 'selvbeskrivelse' et bredere og mere veludviklet historisk-begrebsligt indhold. Dette greb skal forberede afhandlingens analyse på den måde, at de diskuterede figurer kan øge følsomheden overfor momenter i den politiske debat, der ikke umiddelbart lader sig iagttage ud fra et perspektiv om selvbeskrivelse og formlogiske paradokser. Med de fire konstellationer i hånden kan empiriske begreber om grænser, fjender, venner, nationen, folket, demokratiet, suveræniteten, staten, menneskeheden, retten med meget mere fortolkes som værende knyttet til forskellige måder at repræsentere forholdet mellem politisk selv og politisk omverden på – eller med de rent teoretiske termer: forholdet mellem beskrivelsen af den politiske enhed ('selvbillede', knyttet til segmentet) og beskrivelsen af enheden i det politiske system ('systembillede', knyttet til funktionssystemet).

Som det fremgår af diskussionerne ovenfor, fungerer de to aspekter ikke uafhængigt at hinanden, omend forholdet mellem dem tematiseres på meget forskellige måder (denne forskel vil blive diskuteret mere indgående i afsnit 2.5). Billedet af det politiske 'selv' – knyttet til stat, folk, nation, republik – må tænkes på baggrund af et billede af det overordnede system, der på forskellig vis sætter rammerne for det politiske selv. For Rousseau og Hobbes gælder det, at de i udgangspunktet opererer med en teoretisk adskillelse af de to beskrivelser, hvilket for Hobbes blot indebærer, at suverænen må opretholde et dobbeltsidet Janus-ansigt - knyttet til den dobbelthed i ordensstiftelsen, der følger af adskillelsen af statens 'indre' og 'ydre' forhold. Eller rettere: idet Hobbes tænker statens autoritet og legitimitet som værende knyttet *par excellence* til ordensindstiftelse, er der ikke nogen afgørende modsætning mellem statens indre og ydre opfyldelse af dette formål. Begge dele forudsætter og retfærdiggør suverænenes uantastelige monopol på magtmidlerne.

For Rousseau, derimod, betyder forankringen af statens legitimitet i folkets vilje, at det mellemstatslige spil, som han beskriver på måder, der ikke adskiller sig voldsomt meget fra Hobbes, står i et nærmest uforsonligt forhold til den retfærdige, indre samfundspagt. Med den demokratiske fordring til statens magtudøvelse mister den klassiske suverænitetslæres adskillelse af indre og ydre forhold (som Hobbes er eksponent for i denne sammenhæng) sin uskyld, idet de ydre omstændigheder uafvendeligt griber korrumpierende ind i den moralske viljesdannelse på indersiden. Rousseaus demokratiske refleksion lægger så at sige kimen til en problematisering eller nytænkning af suverænitetslærens grundsondring, og vi kan i denne sammenhæng se Schmitt og Kant

som politiske teoretikere, der på forskellig vis tematiserer uadskilleligheden af indre/ydre, af stat og omgivelser, som et eksplicit fundament for det at tænke den politiske enhed eller den politiske orden.

Schmitt etablerer forbindelsen mellem det politiske selv og omgivelserne på grundlag af konflikten eller fjendskabet som eksistentiel præmis for politik overhovedet. Det er selve konfliktforholdet, der overhovedet konstituerer en given og mere eller mindre diffus social sammenhæng som en *politisk* enhed, og forstår således også suverænitetsbegrebet i snæver tilknytning til den politiske konflikt. At give folket eller nationen intensitet og faste konturer som politisk enhed er derfor uadskilleligt fra det eksplicite fjendskab til en politisk 'anden'. 'Systembilledet' hos Schmitt er således at forstå som et system, i hvilket der kan identificeres fjender (i skikkelse af andre folk, racer, stater, nationer), et forhold, der overhovedet giver mening til begreber om stat, suverænitæt og folk. Enheden kan kun forstås ud fra relationen.

Kant tager et tilsvarende relationelt udgangspunkt med sin beskrivelse af menneskets historie som proces knyttet til spredning og konflikt mellem folkene, men sætter sin forståelse af relationen på et progressivistisk spor på den måde, at konflikt kan udvikle sig til mellemfolkelig retslighed i kraft af menneskets fremadskridende kultivering af en fælles fornuftsform. I kraft af denne praktiske fornuft vil menneskeheden som et kollektivt subjekt kunne etablere en konsensus ('sambestemmelse') om, hvad den enkelte stats autonomi ('selvbestemmelse') kan bestå i.

Samlet set danner de fire konstellationer et analytisk felt, som rummer en række kontradiktioner eller spændinger i forståelsen af spørgsmålet om politisk enhed. I komprimeret form kan man på grundlag heraf identificere en spænding mellem en eksplicit betoning af omgivelser som konstituerende for staten (Kant, Schmitt) og adskillelse af indre og ydre forhold i to separate rum (Hobbes, Rousseau); mellem folkets selvbestemmelse som konstituerende for staten (Rousseau, Kant) og statens autoritet som konstituerende for folket (Schmitt, Hobbes); mellem potentiale for retslig orden af selv/omverdensrelation (Kant) og betoning af selv/omverdensrelationen som værende konfliktuel (Schmitt, Hobbes) eller uudgrundelig (Rousseau) i sit væsen.

Såvidt en afsluttende, kort oversigt over nogle centrale temaer, der i denne enheds-fokuserede kontekst kan udledes af de fire tænkeres refleksioner. Disse dikotomisk organiserede temaer afspejler nogle centrale brudflader, der kan identificeres i det felt, der dannes mellem de fire selv/omverdens-konstellationer. I dette afsnit er der udelukkende blevet (eksplicit) fokuseret på en *rumlige* eller *sociale* dimension af selv/omverdenskonstellationen, hvilket kan ses som et supplement til den *tidslige* dimension af enhedsspørgsmålet, som blev diskuteret i afsnittet om historierpolitik (2.2). Imidlertid står det, som hermed er identificeret som den tidslige og den rumlige dimension af enhedsspørgsmålet ikke i et neutralt forhold til hinanden, hvilket der vil blive stillet

ind på i det følgende afsnit, hvor vi tager det første konkrete skridt til en nærmere historisk-epokal kontekstualisering af analyseapparatet.

2.5 Forbindelser mellem tidslig og rumlig dimension af enhedsproblemet

I de forudgående afsnits gennemgang af det historiepolitiske aspekt og selv/omverdens-konstellationer har vi dels udviklet det teoretisk-analytiske apparat uden at sætte det i forbindelse med en bestemt historisk kontekst, dels diskuteret de forskellige konstellationer af selv/omverden uden eksplicit at spørge til, hvilke begreber om historisk tid der respektivt opereres med. I dette afsnit vil disse spørgsmål blive taget op først med det formål (1) at vise, hvorledes den historiepolitiske fordring til politikken, som den blev diskuteret i afsnit 2.2., tager sig ud i en bestemt *moderne* historisk-epokal ramme og derefter (2) at vise hvorledes denne moderne ramme antyder en forbindelse mellem fortids/fremtids-problematikken og selv/omverdens-problematikken. Det er tanken, at analysens blik i kraft heraf vil kunne skærpes for mulige gennemgående figurer på tværs af de opstillede konstellationer, og på den måde gøre det muligt at pege på nogle semantiske 'tvangsmekanismer', der sætter sig igennem på tværs af og henover de umiddelbart identificerbare politiske ideologier og diskurser, i kraft af deres forankrethed i samme 'moderne' kontekst (2.5.1). Afslutningsvis vil vi sammenfatte de væsentligste konklusioner, der kan drages af de forskellige teoretiske perspektiver i dette kapitel, med det formål at skabe et overblik over de teoretisk-analytiske redskaber, der kan medtages herfra i det videre empiriske arbejde (2.5.2).

2.5.1 Selv/omverdens-fortolkningens tidslighed: Kosellecks bestemmelse af historisk bevidsthed i det moderne

Denne dobbelte øvelse finder sted med afsæt i den tyske historiker og historie-teoretiker Reinhart Koselleck (f. 1924) og dennes bog *Vergangene Zukunft* (1984/1979) med undertitlen *Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Til sammen antyder titelkomplekset, at problemstillingen har at gøre med både forholdet mellem fortid og fremtid og med nogle mere generelle overvejelser over, hvad historisk tid er for en størrelse. Kosellecks analyse tager udgangspunkt i begreberne *Erfahrungsraum* (erfæringsrum) og *Erwartungshorizont* (forventningshorisont), hvor erfaring defineres på følgende måde: '*Erfahrung ist gegenwärtige Vergangenheit, deren Ereignisse einverliebt worden sind und erinnert werden können.*' (p354) og forventning som '*Erwartung (...) ist vergegenwärtigte Zukunft, sie zieht auf das Noch-Nicht, auf das nicht Erfabrene, auf das nur Erschließbare.*' (p354f). Erfaring og forventning er, skriver Koselleck, uomgængelige grundelementer i historisk bevidsthed, der således befinder sig i

et spændingsfelt mellem den 'nutidige fortid' og den 'forestillede fremtid'. De er i den forstand 'metahistoriske' begreber.

Skønt tilstedeværelsen af både erfaringsrum og forventningshorisont fremføres som en sådan metahistorisk præmis for dannelsen af (både individuel og kollektiv) historisk bevidsthed, bruger Koselleck disse to begreber til at identificere et interessant karakteristikum ved den *moderne* tidsalder, eller '*Die Neuzeit*' som Koselleck også benævner den (de to termer bruges nærmest synonymt). Koselleck forfølger den tese, at *Die Neuzeit* kendetegnes ved, at erfaringsrum og forventningshorisont i tiltagende grad fjerner sig fra hinanden: '*... dass sich in der Neuzeit die Differenz zwischen Erfahrung und Erwartung zunehmend vergrößert.*' (p359). Eller hvis man vender det om: det forhold, at tiden erfares som 'ny' har at gøre netop med den stedfundne forskydning mellem erfaring og forventning, dvs. at der indstiller sig en bevidsthed om, at det kommende ikke vil kunne forstås og forklares ud fra det erfarede.

Udviklingen af denne tidssemantik knyttes til oplysningstænkningen og kan iagttages i kondenseret form i begrebet om 'fremskridt', der sætter den omtalte differens på en fælles formel: "*Der Fortschritt ist der erste genuin geschichtliche Begriff, der die zeitliche Differenz zwischen Erfahrung und Erwartung auf einen einzigen Begriff gebracht hat.*" (p366). Interessant nok er det især Immanuel Kant og dennes politiske tænkning og historiefilosofi, som Koselleck bruger som eksempel på den moderne tidssemantik. Her står begreber som '*Republikanismus*' og '*Völkerbund*' som centrale bevægelsesbegreber, der varsler noget som skal komme – under henvisning til den praktiske fornuft, ikke under henvisning til noget fra erfaringen kendt. Koselleck sætter skellet mellem, på den ene side, Niccolò Machiavelli og David Hume (for hvem fremtiden overvejende forstås ud fra erfaringen) og, på den anden side, Immanuel Kant som den der forsøger at begribe fremtiden med udgangspunkt i noget andet end erfaringen, nemlig fornuften.

Kosellecks bestemmelse af en 'moderne tidssemantik' er selvsagt meget bred og i kronologisk forstand upræcis epoke-bestemmelse. Fokus er rettet mod det, han i en anden sammenhæng (indledningen til *Geschichtliche Grundbegriffe*, bind 1, 1972, pXV) har kaldt den europæiske civilisations '*Sattelzeit*', som dateres til at tage sin begyndelse omkring år 1700. I denne afhandlings optik kan Kosellecks historiske metabegreber anvendes til pege på det specifikt moderne ved det, som i afsnit 2.2. er blevet kaldt den historiepolitiske fordring til den politiske diskurs. Fordringen om, at politiske projekter på et kollektivs vegne skal forbinde fortid, nutid og fremtid kan anskues som en fordring, der har rod i netop den moderne uomgængelighed, at fremtiden ikke længere kan iagttages som en umiddelbar ekstrapolering af fortiden. Det semantiske felt, som den moderne (demokratiske) politik udspiller sig indenfor, er et felt, hvor erfaring og forventning er afkoblet fra hinanden. Denne afkobling skaber en åbenhed, der giver politisk spillerum for strid mellem

forskellige konstellationer af forholdet mellem fortid og fremtid, som trods deres angivelige forskellighed opererer på den fælles præmis, at forholdet ikke er givet²⁹. Kosellecks karakteristik af den moderne epokes historiebevidsthed stiller altså ind på en gennemgående semantisk struktur, der fungerer som en fælles ramme for de konkurrerende historiepolitiske positioner i moderne, demokratisk politik. I denne afhandlings kontekst er denne tilgang interessant som en måde at håndtere de talrige og ofte indbyrdes modstridende politiske fremtids-projekter, der artikuleres i den politiske debat 1918-22 med hensyn til både den internationale orden og det nationale fællesskab.

Det *andet* perspektiv, der kan trækkes fra Koselleck, har at gøre med, at det gennem hans karakteristik af '*Neuzeit*' bliver klart, at de i forrige afsnit udviklede konstellationer af selv/omverdensfortolkning ikke er neutrale i tidssemantisk henseende. At der med andre ord er en forbindelse mellem enhedsbetegnelsens 'rumlige' dimension og dens 'tidslige' dimension. I det følgende vil vi forsøge at illustrere denne forbindelse ved at placere de fire konstellationer i et tidssemantisk perspektiv, der støtter sig til Kosellecks pointe omkring 'bevægelsesbegreber' som de for den moderne epoke definerende. Formålet er at gøre det tydeligt, at de fortolkninger af forholdet mellem selv og omgivelser, mellem 'segment' og 'system', der udfolder sig i den politiske tale, på forskellig vis hver især rummer en tidslighed, der kan sættes i relation til Kosellecks karakteristik af '*Die Neuzeit*' eller det moderne. Gennemgangen er kort og filosofisk ufuldstændig, men ikke desto mindre væsentlig som en illustration af den tidsforståelse, der kendetegner og betinger de fire selv/omverdens-konstellationer.

'Thomas Hobbes' autokratiske konstellation fremstår ved første øjekast som en *præ-moderne* figur i den forstand, at hans politiske tænkning er bygget på erfaringen om menneskelivets konfliktuelle væsen, som med Leviathans indstiftelse blot forskydes til at være en relation mellem stater fremfor en relation mellem individer. Hobbes' beskrivelse af forholdet mellem stat og omgivelser er ikke kendetegnet ved bevægelsesbegrebslige forestillinger om en fremtid, i hvilken denne konflikttilstand skulle kunne transcenderes³⁰.

---

²⁹ Jf. også Foucaults (1997) brillante analyse af den franske revolutions irreversible konsekvenser for historisk-politiske diskurser. Foucault viser, med afsæt i to franske historikere fra det tidlige 1800-tal, hvorledes også reaktionære politiske projekter tvangsmæssigt må formulere sig i forandringstermer: man må *genskabe* den før-revolutionære orden. Med Kosellecks ord kan man pege på, at netop begrebet 'reaktionær' er et bevægelsesbegreb, som trænger sig på hos dem, der bekæmper forandringen og bevægelsen.

³⁰ Dog må man i sandhedens interesse understrege, at selve indstiftelsen af Leviathan og dermed ophævelsen af naturtilstanden i sig selv er en bevægelse, der ikke umiddelbart gives nogen erfaring for. Derfor giver det nok mere mening at benævne Hobbes som *tidligt moderne* mht. tidssemantik, dvs. som en tænkner, der ikke helt kan overskue den begrebslige rækkevidde af den overskridelse og korrektion af den naturlige krigstilstand mellem individer, han foretager i Leviathan. Trods denne tydelige ambivalens mht. muligheden for at tænke fremtiden som noget andet end det af erfaringen givne, vil vi her anskue Hobbes som en tænkner, der tænker det politiske system (af stater) som et permanent og uoverskrideligt konfliktfuldt system, og som følge heraf begrunder statens eksistens i dens evne til at operere i dette system på en sådan måde, at en civiltilstand kan opretholdes på statens inderside.

Jean-Jacques Rousseaus demokratiske konstellation kan betragtes som *moderne* på den måde, at Rousseau bestræber sig på at forestille sig en fremtid ud fra nogle radikalt anderledes kategorier end det erfarede. Den 'nutidige fortid', dvs. Rousseaus beskrivelse af samtidens tilstande, tematiseres som nedbrydende og destruktiv for menneskets sande moralske væsen, og realiseringen heraf må hente sin inspiration fra drømmenes og fantasiens verden, hvis det værende skal kunne overskrides. 'Den forestillede fremtid' er hos Rousseau en drømmeagtig forestilling, der er det værende moralsk overlegen, men som imidlertid er fanget og lagt i lænker af de magtpolitiske realiteter. 'Drøm/virkelighed'-dualismens fremtid/nutids-struktur kan genfindes i Rousseaus konception af modsætningen mellem den mulige 'indre' moralske selvbestemmelse og den 'ydre' verdens barske magtpolitiske realiteter. Rousseau lancerer ikke umiddelbart noget perspektiv for en forløsning af denne modsætning (der kan tænkes både som en modsætning mellem individ og civilisation og som en modsætning mellem det frie, selvbestemmende folk og det internationale magtsystem), men uforsonligheden og uudholdeligheden af den åbner radikale, ikke-erfaringsbundne fremtidsperspektiver. Der er ikke langt fra tanken om drømmens primat over virkeligheden til det ultimative bevægelses-fænomen: revolutionen eller overskridelsen/omstyrtelsen af den fremmedgørende sociale orden.

Immanuel Kants divisionisme er en *moderne* tankegang idet den, som nævnt, knytter sig til de såkaldte bevægelsesbegreber, der peger i retning af en fremtidig ordning uden direkte forbindelse til noget fra erfaringen kendt. Kant er i en vis forstand optaget af det samme problem som Rousseau, nemlig forholdet mellem ('republikansk') selvbestemmelse og krigens fænomen. Hvor Rousseau ikke ser det princip for sig, efter hvilket krigen kan tæmmes og selvbestemmelsen sikres, hæfter Kant et begreb – den praktiske fornuft – på dette princip. Med republikkens udbredelse vil folkene kultivere den praktiske fornuft, der igen vil kunne danne den konsensuelle basis for indstiftelsen af et folkeforbund, som igen vil sikre udfoldelsen af fornuftens selvbestemmelse i den enkelte republik. I forventningens horisont kan anes en orden, der i kraft af den løbende kultivering af fornuften vil hæve sig over de konfliktrelationer, som den sociale/politiske erfaring ellers er så rig på.

Carl Schmitts decisionisme kan i denne sammenhæng rubriceres som *antimoderne* i den forstand, at den er formuleret eksplicit op imod de moderne bevægelsesbegreber og imod perspektivet om en fremtid, hvor vold, krig og konflikt er fraværende – hvad enten denne fremtid tænkes som en evolution i retning af fornuftsbaseret retsliggørelse (Kant) eller som et drømmesyn om den ægte moralske selvbestemmelse under fravær af ydre magtrelationer (Rousseau)³¹. Schmitt tænker den

---

³¹ Som allerede nævnt er Schmitt i sin samtid i intens polemik med Hans Kelsen, der er den fremmeste tyske eksponent for den eksplicit kantianske retspositivistiske tradition i mellemkrigstiden.

politiske konflikt eksistentielt og ikke som et gennem civilisation, kultivering, oplysning eller revolution forløseligt fænomen. 'Fjenden' er *altid* på spil som det, der definerer det politiske fællesskab og Schmitt afviser, at en almenmenneskelig instans som en 'fælles fornuft' skulle kunne være en kilde til overskridelse af dette grundvilkår i et fremtidsperspektiv. Schmitts bestemmelse af det politiske selv er således vævet ind i en anti-progressivisme, der står i eksplicit opposition til politiske projekter, der hævder at kunne overvinde fjendskabet som grundpræmis for menneskers kollektive eksistens³². Decisionismen som vi her udlægger den er således, i historiebevidsthedsmæssig forstand, bærer af en form for fremtidsnihilisme, der ikke uden at modsige sig selv kan opkaste forandringsspektiver om fremtiden - i hvert fald hvad angår det 'kritiske' spørgsmål om eksistensen af ven/fjende-relationen.

Selv/omverdens-fortolkningerne kan altså anskues som bærere af bestemte forestillinger om fortid og fremtid. Tidsforestillingerne er forskellige, men disse forskelle kan iagttages som udspringende af den samme historiebevidsthedsmæssige problemstilling: forholdet mellem erfaringsrum og forventingshorisont og den *moderne* præmis, at disse to elementer af den historiske bevidsthed i tiltagende grad fjerner sig fra hinanden. På baggrund heraf kan vi pege på, at de diskuterede tidsforestillinger interagerer med og sætter rammer for de fortid-nutid-fremtidsfortællinger, der konstrueres i den politiske tale mhp. reproduktionen af det politiske fællesskab. To eksempler til illustration heraf:

1. den decisionistiske dyrkelse af eksistensen af 'fjenden' som udslaggivende faktor for den politiske enhed medfører, at en fortælling om den politiske enheds fortid-nutid-fremtid må antage en sådan karakter, at der også i et fremtidsperspektiv må kunne gives en potentiel fjende.
2. den divisionistiske beskrivelse af selv- og sambestemmelse betinger en selvfortælling om fortid-nutid-fremtid, i hvilken den politiske enhed tænker sig selv som part i en historisk bevægelse, der skrider frem mod en større ensartethed og lighed mellem folkene – og i hvilken de mulige historisk betingede fjendskaber kan tænkes at ville forsones eller visne bort.

Der løber med andre ord nogle forbindelseslinier mellem den historiepolitiske problemstilling og selv/omverdens-problemstillingen. De historiepolitiske konstruktioner af fortid-nutid-fremtid trækker på forskellige konstellationer af selv/omverden, og selv/omverdens-fortolkningerne abonnerer på bestemte forestillinger om historisk tid. Disse forbindelser betyder, at ikke alle

---

³² Jf. *Die Kernfrage des Völkerbunds* (1926) som udfolder sig som en regulær de-konstruktion af den universalistiske retorik, som Folkeforbundet hviler på. Schmitt viser, hvorledes fjendskabet mellem Frankrig/England og Tyskland består men blot er blevet ikklædt nogle humanistiske retslige gevandter.

sammenkoblinger er lige meningsfulde. Visse sammenkoblinger indebærer selvmodsigelser og paradokser, som f.eks. sammenkoblingen af et intenst og identitetsskabende fjendebillede med et 'progressivistisk' perspektiv for fredeliggørelsen af denne fjende. Krydsfeltet mellem den tidslige og den rumlige dimension af enhedsbestemmelsen frembyder således nogle redskaber, med hvilke der kan identificeres et semantisk felt af mulige betydninger i de konkrete, analyserede kontekster. Eller med et udtryk der blev anvendt tidligere i dette afsnit: nogle 'tvangsmekanismer' i form af bestemte betydninger (af tid og rum), som den politiske tale må operere med for at kunne gøre sig gældende i sammenhængen.

2.5.2 Sammenfatning af teoretiske forarbejder

Som en afrunding på de ovenstående diskussioner vil vi i dette afsnit kort opsummere de væsentligste pointer i det teoretiske forarbejde. Det vil blive gjort på den måde, at der opregnes tre hovedkonklusioner i den teoretiske bestemmelse af spørgsmålet om 'politisk enhed', som har at gøre med den rumlige og den tidslige dimension af dette spørgsmål. Disse tre konklusioner opsummeres herunder på en sådan overskuelig måde, at de peger direkte frem mod de videre metodiske overvejelser og det efterfølgende empirisk-analystiske arbejde:

1. Den første konklusion går ud på med Niklas Luhmanns begreber at understrege, at spørgsmålet om politisk enhed indebærer et *dobbelt* enhedsproblem. Det dobbelte problem opstår som følge af, at det politiske funktionssystem i Luhmanns optik er kendetegnet ved en dobbelt differentiering: på den ene side er det politiske system funktionelt differentieret fra andre funktionssystemer (en differentiering, der knytter sig til en meningsgrænse mellem politik og ikke-politik); på den anden side er det politiske funktionssystem, som i sin kommunikative udstrækning er et *verdenssystem*, internt differentieret efter en anden differentieringslogik, den segmentære, hvor de territorielt bundne segmenter ud fra ikke-funktionelle kriterier sætter forskelle mellem sig selv og en omverden af andre segmenter (en operation, der trækker på begreber om national, kulturel, sproglig og historisk specificitet). Dobbelttheden indebærer, at enhedsbestemmelsen på det territorialstatslige segment-niveau (selvbeskrivelsen) må rumme *både* en beskrivelse af segmentets specificitet *og* en beskrivelse af det internationale eller globale funktionssystem, der stiller de politiske former til rådighed (som f.eks. 'suveræn stat'), som segmentet kan påberåbe sig, når det skal bestemme dets egen status.

2. Denne dobbeltoperation omfortolkes, med afsæt i et paradoks knyttet til begrebet om 'suverænitet', til det, som i afsnit 2.3 er blevet kaldt konstellationer af selv- og omverdensfortolkninger. Fire forskellige konstellationer er blevet udledt på baggrund af fire klasikkere i den politiske tænkning - Hobbes, Rousseau, Schmitt, Kant – med den begrundelse, at disse fire tilsammen

tegner et bredt felt af mulige, forskellige sammenkoblinger af et politisk selv og en politisk omverden – et felt som, jf. næste kapitel, er et udmærket afsæt for en analyse af den tidlige mellemkrigstids modstridende kræfter³³.

3. Til den dobbelte rumlige dimension af enhedsspørgsmålet kan føjes en tidslig dimension, der knytter an til spørgsmålet om, hvordan politiske fællesskaber opretholder og reproducerer sig selv (uafhængighed, identitet, suverænitet) gennem sammenkoblinger af fortid-nutid-fremtid i den politiske diskurs. I nationalismeforskningen og i de historiepolitiske analyser, vi har bragt på bane i denne sammenhæng, knyttes brugen af historien primært til det nationale rum, dvs. til reproduktionen af det nationale fællesskab gennem tematiseringer af den fælles nationale fortid. I denne analyse vil dette perspektiv blive udvidet på den måde, at analysen også interesserer sig for, hvilke 'systembilleder', der evt. konstrueres i forbindelse med italesættelsen af det afgrænsede politiske fællesskabs fortid. Altså hvilke distinktioner og relationer mellem selv og omverden, der aktiveres i forbindelse med inddragelsen af historiske nøglebegivenheder som f.eks. den franske revolutionen i 1789 eller det danske nederlag i 1864.

Afslutningsvis skal det gentages, at disse tre teoretisk udledte perspektiver ikke står i et ubestemt forhold til hinanden. Dette blev synligt med inddragelsen af Kosellecks begreb om '*Neuzeit*' og den historiebevidsthed, der er kendetegnede for denne epoke. Det er i '*Neuzeit*', at fordringen om at knytte fortid-nutid-fremtid sammen overhovedet trænger sig på, og de fire selv/omverdenskonstellationer har en tidslig dimension i den forstand, at på forskellig vis abonnerer på koblinger af (fortids-)erfaring og (fremtids-)forventning for den politiske (u)orden.

2.6. Metoderefleksioner

I dette afsnit stilles ind på de metodiske overvejelser, der ligger til grund for det empiriske analysearbejde i afhandlingens to hoveddele. Dette indebærer nogle overvejelser over, hvordan de diskuterede teoretiske problemstillinger og analytiske spændingsfelter kan belyses i et empirisk studie af et historisk materiale. I det følgende vil vi i tre trin stille ind på dette omsætnings- eller operationaliseringsspørgsmål: først diskuteres de diskursmetodiske redskaber, som analysen betjener sig af og deres sammenhæng med de teoretiske forarbejder (2.6.1), dernæst følger nogle overvejelser

---

³³ I sin bog om den internationale politik teorihistorie (*A history of International Relations Theory*) beskriver Torbjörn Knutsen (1992, kapitel 8) mellemkrigstiden som værende kendetegnet ved fire forskellige politisk-akademiske måder at anskue den internationale politik på, nemlig realisme, liberalisme, kommunisme og fascisme, en kategorisering der - når der ses bort fra det kommunistiske perspektiv, der ikke er direkte repræsenteret af nogen af de fire analytiske konstellationer - har en visse analogi med de her opstillede konstellationer.

angående valget af analysemateriale og hvordan dette materiale relaterer sig til den aktuelle problemstilling om 'politisk enhed' i en demokratisk kontekst (2.6.2), og endelig redegøres kortfattet for det videnskabsteoretiske fundament, som afhandlingen hviler på (2.6.3).

2.6.1 Diskursmetodiske redskaber i analysen

Der har i de forudgående afsnit været refereret til begreber som 'diskurs' og 'politisk diskurs' uden nærmere specificering af, hvorledes disse begreber skal forstås. I dette afsnit rådes i et vist omfang bod på denne undladelse, som har at gøre med, at det diskursbegreb, der her vil blive forklaret, befinder sig på et andet og mindre teoretisk niveau end de Luhmannske begreber om system, kommunikation, semantik og selvbeskrivelse. Diskursbegrebet er ikke integreret i Luhmanns teoriapparat, men man kan som påpeget af Åkerstrøm (1999, pp142f) fremhæve Luhmanns begreb om semantik som et begreb, der med sin vægt på betydningsformer har en vis parallelitet til det diskursbegreb, der optræder f.eks. hos Michel Foucault og hos Ernest Laclau.

Som former der står til rådighed for systemers kommunikation kan semantik til gengæld ikke på samme måde som diskurs tilskrives 'realitetskarakter' (jf. Åkerstrøm *ibid.*, p142), dvs. at semantik ikke i sig selv kan udgøre et sammenhængende og sprogligt identificerbart meningsregime, der kan analyseres som stående i et konkurrerende eller konfliktuelt forhold til andre meningsregimer. I forhold til denne afhandlings analyse er det imidlertid hensigtsmæssigt også at operere med et begreb om 'diskurs' i arbejdet med de politiske debatter. Hvor både Kosellecks analyse af den moderne historiebevidsthed og Luhmanns begreber om semantik, selvbeskrivelse og paradoks sporer ind på nogle betydningsformer, som sætter nogle fælles rammer for den politiske kommunikation i en given kontekst, in casu to statslige segmenter i det politiske funktionssystem (Danmark og Frankrig), kan diskursbegrebet skabe følsomhed overfor de mulige konkurrerende fortolkninger, der er på spil i konteksten. Eksempelvis i den franske kontekst vil det således blive påpeget, at debatten i en bestemt periode udspiller sig i et spændingsfelt mellem hvad vi kalder en 'wilsonistisk' diskurs og en 'revanchistisk' diskurs, dvs. mellem to forskellige men hver for sig forholdsvis kohærente måder at forstå Frankrigs politiske enhed/identitet i tid (historiepolitisk dimension) og rum (selv/omverdensrelation). Diskursbegrebet er i dette analytiske 'rugbrødsarbejde' et nyttigt begreb, der kan udpege forskelle og konflikter på relevante dimensioner indenfor den politiske kontekst på det umiddelbare, sproglige niveau.

Diskursbegrebet som både teoretisk og metodisk begreb kan findes i en lang række forskellige udlægninger³⁴. I denne sammenhæng skal vi ikke komme nærmere ind på begrebets mangfoldige fortolkninger og nøjes med at anvende Halkiers (2005) definition af diskurs som '*....ways of using*

---

³⁴ Jf. Frølund-Thomsen (in Kaspersen 2000), Jørgensen/Phillips (1999), Åkerstrøm (1994; 1999), Ifversen (1997).

language to ascribe meaning to the world' (p83), en definition der bl.a. inviterer til netop at fokusere på konfliktuerende eller konkurrerende måder at tilskrive mening til bestemte sociale fænomener. I denne afhandlings kontekst fokuseres på de fænomener, der er redegjort for ovenfor, dvs. den politiske selv/omverdensfortolkning i dens forskellige aspekter. Halkier udvikler desuden i forlængelse af sin diskursdefinition en diskursanalytisk systematik, der, skønt den egentlig har adresse til organisationsanalyse og spørgsmålet om '*...understanding the position of individual organisations vis-à-vis its surroundings*' (ibid., p92), kan tjene til at systematisere det analytiske arbejde med de forskellige aspekter af selv/omverdens-fortolkningen. Halkier udvikler med inspiration fra Niels Åkerstrøm Andersen og Reinhart Koselleck '*...three assumptional orders containing a series of dichotomies which (...) functions as lines of orientation along which a particular actor ex- or implicitly situates itself vis-à-vis the surrounding world in terms of space, time and agency.*' (ibid., p93). Disse tre 'assumptional orders' knytter sig altså til henholdsvis rum-, tid- og aktør-dimensionen i beskrivelsen af forholdet mellem organisationen selv og omgivelserne, og til hver orden knytter der sig nogle dikotomier, ud fra hvilke organisationen kan kortlægge relationen. Halkier skelner mellem:

- ◆ *Topographical assumptions* – den *sociale* eller rumlige kortlægning af relationen ud fra dikotomierne inde/ude og oppe/nede.
  - ◆ *Temporal assumptions* – den *historiske* kortlægning af relationen ud fra dikotomierne fortid/fremtid (eller erfaring/forventning) og årsag/virkning, dvs. forestillinger om hvordan forandringer finder sted.
  - ◆ *Operational assumptions* – den *aktørmæssige* kortlægning af relationen ud fra dikotomierne subjekt/objekt og medspiller/modstander (*assitant/adversary*).
- (ibid., pp93f)

Det er endvidere værd at bemærke, at de nævnte dikotomier rummer såvel kognitive som normative aspekter, hvilket vil sige at 'kortlægningen' af omverdensrelationen rummer både 'kognitive' beskrivelser, hvor regler fortolkes, aktører defineres og roller tilskrives, og 'normative' værditilskrivelser, hvor der skelnes mellem ønskelige og uønskelige perspektiver, ven/fjende og godt/ondt.

Det er oplagt, at disse begreber ikke kan anskues som rene, teorineutrale metodiske begreber, idet de i sagens natur trækker på bestemte social- eller organisationsteoretiske bestemmelser af, hvilke relationer og operationer der er de relevante at analysere for at forstå en organisations væsen. Det teoretiske bagfelt vil vi i denne sammenhæng lade ligge og nøjes med at konstatere, at de præsenterede 'ordner' og dikotomier fint kan fungere som metodisk systematik i forlængelse af den teori, der ligger til grund for nærværende analyse. Det *topografiske* aspekt knytter sig til den

rumlige dimension af konstellationen selvfortolkning/omverdensfortolkning (hvor det først og fremmest er inde/ude-dikotomien, der har relevans) (jf. 2.3). Det *temporale* aspekt knytter sig til den historiepolitiske dimension som et fokus på, hvordan fortidserfaringer og fremtidspekterer knyttes sammen i den politiske tale (jf. 2.2). Det *operationelle* aspekt knytter sig til de handlemuligheder, der optræder i omverdensbeskrivelsen i skikkelse af institutioner, bindende normer, 'kaos', alliancepartnere ('venner') og modstandere ('fjender') m.m., hvilket kan genkendes fra diskussionen af de fire konstellationer (jf. 2.4).

Som det kan ses er der ikke fuldstændig og perfekt analogi mellem de teoretisk udpegede temaer og de tre nævnte 'assumptional orders'. Ikke desto mindre kan Halkiers begreber og adskillelsen af rumlige, tidslige og aktørmæssige aspekter anvendes som en systematik, der anvendes til at organisere analysen af politiske debatter i bestemte temaer, der så efterfølgende kan viderebearbejdes og fortolkes med de teoretiske redskaber.

For afslutningsvis at sætte forholdet mellem de teoretiske refleksioner og de metodiske redskaber i relief, kan man fremstille analysen som bestående af tre trin:

1. En systematisk bearbejdning og kortlægning af det 'diskursive terræn' i hver empirisk kontekst med inspiration fra Halkiers begreber om de tre 'assumptional orders'. Dette munder ud i en tematisk ordning af stoffet & oversigt over de centrale, konkurrerende politiske diskurser og deres interaktion. Dette første trin er et analysetrin, hvor de umiddelbart iøjnefaldende problemstillinger ordnes og systematiseres topografisk, temporalt og operationelt.
2. Dernæst indsnævres fokus de selv/omverdens-fortolkninger, der er på spil i materialet ud fra de analytiske konstellationer, og på hvorledes disse selvfortolkninger og omverdens-fortolkninger tilskrives en tidslighed i form af koblinger af fortid-nutid-fremtid. Dette trin er et fortolknings-trin, der knytter sig til den danske og den franske kontekst hver især.
3. Sidste trin er en sammenligning af de to nationale kontekster med henblik på at vurdere forskelle og paralleliteter i de koblinger af selvfortolkninger og omverdensfortolkninger, der viser sig i de to sammenhænge. Her kan stilles interessante spørgsmål til, hvorvidt der imellem de to 'systembilleder' kan identificeres parallelle træk og om man, i forlængelse heraf, kan tale om en gennemgående 'fælles' beskrivelse af, hvad det politiske funktionssystem er og hvilke mulige fælles rammer, det sætter for de to stater.

2.6.2 Materialet i analysen

Udvælgelsen af materiale til analysen er naturligvis styret af de teoretiske og metodiske forarbejder, der er redegjort for ovenfor. Derfor tager begrundelsen for disse valg også udgangspunkt heri. Set i lyset af de teoretiske overvejelser, hvad er det så, vi analyserer? Gennem de Luh-

mannske briller kan man udlægge det på den måde, at der er tale om en analyse af to 'segmentære' politiske enheder, der fungerer som organiserede beslutningspunkter eller beslutnings-'steder' ('Stellen'), som inden for rammerne af et politisk funktionssystem nyder status og anerkendelse som suveræne stater knyttet til et territorium. Når vi taler om den 'danske' og den 'franske' kontekst er det altså de på denne vis teoretisk udpegede 'steder', der henvises til.

Det følger videre af det anlagte fokus på semantik (Luhmann og Koselleck) eller diskurs (Halkier), at analysen primært retter sig mod diskursive eller semantiske strukturer, der gør sig gældende for disse kontekster som helhed, dvs. strukturer, der skaber både muligheder og begrænsninger for, hvad der kan gøres gældende i konteksten. Som Ole Wæver har formuleret det i forbindelse med en udlægning af diskursanalysens anvendelighed som strategi i *Foreign Policy Analysis* (med Tyskland som eksempel): '... *the German discursive structures are in the last instance properties neither of the German people, nor of German politicians but of the German political arena*' (Wæver in *Wæver/Hansen 2002, p27).

At stedets eller arenaens rammesættende karakteristika på denne vis er i fokus, indebærer nogle centrale metodisk-empiriske pointer: For det første bliver studiet af den givne kontekst begrænset til udelukkende at være et studie af *offentlig tekst*. Denne afgrænsning ligger i indlysende forlængelse af, at både diskursmetode generelt og denne afhandlings problemstilling retter sig mod spørgsmålet om de sproglige redskaber og betydninger, der begrunder og giver mening til kollektive, sociale sammenhænge. En politisk tale, eksempelvis, er i diskursmetodisk forstand først og fremmest interessant i kraft af de midler, den tager i brug for at kommunikere med en bestemt politisk offentlighed.

Diskursmetodens fokus på disse aspekter af offentlig tekst indebærer endvidere, at spørgsmålet om aktørers konkrete politiske *motiver* og spørgsmålet om konkret politisk *handlen* principielt set glider i baggrunden som noget, der skal forklares i analysen. Når der sniger sig et lille 'principielt' ind i ovenstående er det, fordi især handlings-betragtninger ikke vil være fuldstændigt fraværende i afhandlingen som sådan. Politisk diskurs støtter på forskellig vis op om og referer tilbage til handlinger, typisk i form af politiske beslutninger, og som det bl.a fremgik af afsnit 2.2 er det et aspekt i analysen, at afgørende fremtidsorienterede beslutninger skal kunne redegøre for, hvordan den konkrete beslutning bevæger fællesskabet i en i forhold til fællesskabets fortid meningsfuld retning.

I forhold til udvælgelsen af materiale til analysen er konsekvensen imidlertid klar: alt ikke-offentligt materiale (det være sig dagbøger, breve, referater af lukkede møder, hemmelige notater og depecher i diplomatiske arkiver m.m.) kan fravælges i en håndevending som primært analysemateriale, da det ikke er adresseret til det fælles offentlige rum og derfor ikke siger noget om,

hvordan man kan tale i dette rum. Dermed bliver spørgsmål om beslutningsprocesser og hvilke interesser, der gør sig gældende i disse processer også af begrænset relevans. F.eks i forbindelse med Frankrigs ratifikation af Versailles-traktaten er det de offentlige begrundelser og argumenter for og imod ratifikation, der kalder på interesse, fremfor eventuelle hemmelige korridorforhandlinger om stemmeafgivningen, hvor enkeltpolitikere indgår studehandler for at fremme egne interesser og positioner.

Af disse grunde er det primære materiale i analysen begrænset til at være parlamentsdebatter i de to landes to lovgivende kamre (i Frankrig: *Le Sénat* og *La Chambre*, i Danmark: *Landstinget* og *Folketinget*). De lovgivende forsamlinger er de steder, hvor politiske beslutninger tages og forsvares (af regeringens ministre), og det er samtidig en arena, hvor der også i kraft af debatternes tilgængelighed for presse og publikum samt det faktum, at de publiceres i fuld længde i henholdsvis *Folketingstidende* og *Le Journal Officiel de la République Française*, kommunikeres med offentligheden. Ikke i alle sammenhænge med lige stor faktisk bevågenhed, men med offentlighed som et gennemgående vilkår for det udsagte. Dette valg af analysemateriale indebærer et fravalg af den del af den offentlige debat, der udspiller sig i medierne, dvs. i den pågældende periode de trykte medier (bøger, tidsskrifter og dagblade), som primært analysemateriale. Begrundelsen for at begrænse analysen til det parlamentariske, politiske rum har at gøre med, for det første, nødvendigheden af at indskrænke det empiriske materiale til en størrelse, det er muligt at analysere med tilstrækkelig dybde og grundighed. For det andet, og i forhold til forbindelsen mellem teori og metode vigtigere, udgør det parlamentariske rum den helt centrale, politiske scene i demokratisk politik: her er folkeviljen repræsenteret og her træffes beslutninger på folkets vegne. Som den franske historiker Claude Lefort har påpeget, så er netop den parlamentariske talerstol det sted, hvor demokratiets symbolske orden reproduceres – i modsætning til enevælden, hvor kongens figur indtager denne symbolske funktion. Denne symbolik knytter sig til netop det åbne, demokratiske grundforhold, at talerstolen som magtsymbol er et i udgangspunktet 'tomt' sted, der skiftevis indtages af forskellige talere med forskellige politiske projekter på helhedens vegne. At den 'tomme' talerstol erstatter kongefiguren som magts symbol i den demokratiske politik betyder endvidere, i Leforts analytik, at det bliver netop i den politiske tale, at demokratiets eller nationens enhed løbende skal reproduceres symbolsk og narrativt. I dette krydsfelt mellem talerstolen som symbol og talen som enhedsreproducerende praksis kan det, der foregår på den åbne, demokratiske talerstol, betragtes som en fortløbende kamp om at indtage positionen som den, der mest autoritativt kan udlægge den politiske enheds symbolske og narrative enhed (Lefort 1986; Korsgaard 2004, pp13-35 & pp312-321; Ifversen 1997, pp115-266). Det er på baggrund af disse overvejelser, at det metodiske valg af parlamentsdebatter til belysning af det teoretisk indkredsede enhedsproblem er truffet:

Den parlamentariske talerstol anskuet som 'sted' for demokratiets symbolske og narrative reproduktion.

Som et sidste punkt i redegørelsen for det udvalgte materiale skal der knyttes en kort kommentar til periodeafgrænsningen, altså at det er debatterne fra efteråret 1918 til efteråret 1922, der underkastes analyse. At analysen begynder hvor krigen slutter, skyldes den enkle omstændighed ved problemstillingen, at det er forholdet mellem den nationalstatslige enheds dannelse og den politiske orden *efter* krigens afslutning, der er i fokus. Krigens afslutning dateres her til november 1918, dvs. våbenstilstanden på vestfronten, idet det er fra dette øjeblik, at det politiske spil om fredens karakter tager fart, både i Frankrig, hvor en intens kamp om fredens politiske dagsorden finder sted i den politiske offentlighed og i Danmark, hvor diskussionen om en ny forsvarsordning under indtryk af krigens ophør diskuteres i Folketinget allerede først i december 1918. Hertil kommer, at de politiske debatter i begge lande var hæmmede af forskellige grader af hemmelighedskræmmeri, mens krigen endnu stod på, i Frankrig i form af en omlægning af parlamentets funktioner til et lukket komité-styre af parlamentarikere (jf. Bock 2002), i Danmark i form af en betydelig udvidelse af regeringens og udenrigstjenestens beføjelser på Folketingets bekostning (jf. Lidegaard 2003, p35).

Anderledes svært er det at afgrænse, hvor langt analysen skal strækkes den anden vej, dvs. hvor langt op i 1920'erne, den 'efterkrigstid', der er i fokus, kan siges at vare. Hvordan der svares på dette spørgsmål afhænger naturligvis af, hvad der skal forstås ved udtrykket 'efterkrigstid'. I denne analyse er året 1922 valgt som skæringspunkt. Når dette år er valgt, skyldes det på sin vis to af hinanden uafhængige politiske udviklinger i henholdsvis Danmark og Frankrig. I Danmark er 1922 året, hvor en ny forsvarsordning vedtages, og hvor debatterne om forholdet mellem dansk diplomati, militær og udenrigspolitik i tilknytning hertil når et højdepunkt, og hvorefter disse spørgsmål træder mere i baggrunden på den politiske dagsorden. I det franske tilfælde kunne man argumentere for, at analysen burde strækkes til 1923, hvor Ruhr-besættelsen og opgivelsen af samme markerer afslutningen på en bestemt tænkning i en bestemt periode i den franske efterkrigspolitik. I en kombination af omfangshensyn og hensyn til paralleliteten mellem de to delanalyser, er strengen alligevel trukket i 1922, hvortil det skal siges, at den politiske diskurs, som begrundet og legitimerer Ruhr-aktionen, allerede i 1922 så at sige er slået igennem som den toneangivende diskurs på den franske politiske scene. Med dette valg glider nogle interessante problemfelter uvægerligt ud af synsfeltet, f.eks. den midlertidige forsoning mellem Frankrig og Tyskland i perioden efter Ruhr-besættelsen med den tætte fransk-tyske forbindelse v. Stresemann-Briand og USA's formelle genindtræden i det internationale samfund i 1929 med Kellogg-Briand-pagten. Men snittet skal lægges et sted, og af de nævnte grunde forekommer det rimeligt at isolere 'efter-

krigstiden' med fredsslutningen og dannelsen af Folkeforbundet til perioden til og med 1922. Dermed bremses analysen kronologisk set inden den nævnte forsoningsfase, og det kan i den forbindelse nok ikke helt afvises, at den historiske bagklogskab om forsoningsperiodens parentetiske karakter har spillet en vis rolle for, at snittet er lagt hvor det er.

2.7 Afrunding – teori og metode som analysestrategi

Som en sammenfatning af de teoretiske og metodiske overvejelser indskydes her en kort refleksion over, hvilke iagttagelsespositioner der er i spil i det analytiske set-up, som er udviklet i kapitlet. Denne præcisering af analysens iagttagelsespositioner er inspireret af Åkerstrøm Andersens (1999) begreb om analysestrategi, dog uden at abonnere på Åkerstrøms principielle adskillelse af begreber 'metode' og 'analysestrategi' som hidrørende under nærmest uforenelige paradigmer for henholdsvis 'ontologisk' og 'epistemologisk' vidensfrembringelse (p13f). Analysestrategi-begrebet anvendes her til at pege på, at der i den måde man griber en problemstilling an på med Åkerstrøms ord '*... er tale om et **valg** med konsekvenser, og at dette valg kunne være truffet anderledes med andre konsekvenser.*' (p15). Det handler altså om at redegøre for, hvilket blik der ligger til grund for den iagttagelse, som i en forskningsproces appliceres på et bestemt problemfelt, eller som Åkerstrøm udlægger det i sit kapitel om Luhmannske analysestrategier: at redegøre for, gennem hvilke *forskelle* analysen iagttager sin genstand (pp107-149).

I denne sammenhæng kan der ikke entydigt peges på én bestemt forskel (ledeforskel), der overordnet styrer analysen. Forskellen mellem selvfortolkning/omverdensfortolkning står centralt, men den suppleres af forskellen fortid/fremtid og videre af nogle afledte distinktioner (f.eks. erfaringsrum/forventningshorisont) og nogle teoretiske kategoriseringer, der ikke nødvendigvis skal sættes på forskels-formlen, f.eks. diskussionen af de fire kvalitativt forskellige politisk-filosofiske konstellationer af den politiske enheds omverdensforhold. Forskelle eller ikke-forskelle, så kan hele den teoretiske diskussion til gengæld betragtes som en udvikling og forfinelse af det blik eller det iagttagelsesapparat, som denne afhandlings analyse anlægger på problemfeltet, og som stiller skarpt på visse problemer og aspekter – og dermed potentielt udelukker eller negligerer andre. Det følger af det Luhmannske begreb om 'den blinde plet', at man som iagttager ikke kan se, at man ikke kan se, hvad man ikke kan se – hvilket for nærværende betyder, at der ikke på dette sted skal reflekteres videre over, hvad andre indfaldsvinkler og analyseperspektiver på det samme materiale kunne have belyst. Det må andre om. Til gengæld kan det tilføjes, at forfinelsen af analyseapparatet i denne afhandling ikke har været en øvelse, der alene er sket på et rent teoretisk, dvs. før-empirisk, grundlag. Finpudsningen af både de 'rumlige' og de 'tidslige'

teoretisk informerede momenter i analysen har fundet sted som en dialog mellem teoretisk begrebsudvikling og læsning af det empiriske stof, eller med andre ord i en vekselvirkning mellem teoretisk forforståelse og fortolkning af materialet. Således er de analytiske valg, der er truffet, bestemt ikke vilkårlige valg. De er truffet på grundlag af mødet med forhold i materialet, der ikke på forhånd var i det analytiske sigtekorn, men som hurtigt gjorde deres uafviselige relevans gældende – f.eks. den intense tilstedeværelse af det tyske mod- eller fjendebillede i den franske debat og denne figurs betydning for begrebsliggørelsen af Frankrig i tid og rum (som vi skal se i kapitel 4-6).

Som redegjort for ovenfor (2.6.2) rettes det udviklede iagttagelsesapparat først og fremmest mod bestemte debatter i de parlamentariske rum i henholdsvis Danmark og Frankrig i en bestemt periode. Dette metodiske fokus er begrundet i, at dette 'sted' teoretisk tillægges at være en arena, hvor en symbolsk reproduktion af en bestemt politisk orden finder sted (Lefort), eller med Luhmanns begreb et sted hvor en bestemt politisk selvbeskrivelse finder sted. Som følge af dette fokus kan man formulere det på den måde, at der er tale om en analytisk iagttagelse af, hvordan en bestemt social meningssammenhæng iagttager sig selv på de begrebslige eller diskursive parametre, som analysestrategien (efterhånden som den udvikles og forfines i dialog med empirien) peger ud – dvs. i denne kontekst sin enhed, omverden, suverænitæt, vilje, demokrati, historie, fremtid m.m. I den forstand handler de empiriske analyser i afhandlingen altså om en iagttagelse af, hvordan en meningssammenhæng reproducerer sig selv gennem selviagttagelse – dvs. at den analytiske iagttagelse er en såkaldt 2. ordens iagttagelse.

Inden vi kaster os ud i denne med selve analysen forbundne iagttagelsesoperation, skal vi frembringe en anden iagttagelse i skikkelse af et overordnet blik på den historisk-politiske kontekst, som analysen udspiller sig i. Det næste kapitel (kapitel 3) er således et baggrundskapitel, hvor der fra hvad der kan kaldes et 'fugleperspektiv' trækkes nogle hovedlinier op i den europæiske, politiske ordens udvikling fra Wiener-freden i 1815 op til fredsordningen i Paris i 1919. I iagttagelsestermer kan vi formulere det på den måde, at det næste kapitel er en bred redegørelse for iagttagelsesrens historiske 'forforståelse' af de kræfter, mekanismer, dynamikker, begreber, former og principper, der kendetegner den kontekst, i hvilken de to primære analysers iagttagelser finder sted. I den forstand er der tale om et supplement til den analysestrategi, der er udviklet med de teoretiske og metodiske overvejelser i dette kapitel, da baggrundsfortællingen tjener til at redegøre for, hvilket perspektiv der ligger til grund for de konklusioner, der i kraft af denne afhandlings analyse vil træde frem for læserens øjne.

Kapitel 3

Baggrund og opspil

I forrige kapitel identificeredes teoretisk nogle centrale aspekter af spørgsmålet om 'politisk enhed'. Denne teoretiske diskussion blev ført indenfor nogle brede historisk-epokale rammer, hvis overskrift kunne være *modernitet* eller *Neuzeit*, hvilket i kronologisk forstand er noget upræcist, men sociologisk refererer til nogle grundelementer og mekanismer i den politiske orden, der groft sagt hører tiden efter den franske revolution i 1789 til. I dette kapitel vil vi mere specifikt kronologisk indkredse den kontekst, der er i fokus i analysen. Denne baggrunds-fremstilling redegør for en udvikling, der strækker sig over en mere end 100-årig og yderst kompleks periode i europæisk historie, en periode der er rig på begivenheder og transformationer af de sociale og politiske strukturer. Fremstillingen vil derfor være særdeles selektiv og ufuldstændig, men selektiviteten tager afsæt i forrige kapitels teoretiske perspektiver og afspejler dermed også en praktisk omsætning af de teoretiske vinklinger – altså en redegørelse for, hvordan en bestemt epokes udvikling tager sig ud gennem denne afhandlings begreber og perspektiv. Fokus vil således være på samspillet mellem processer i det interstatslige eller internationale system ('systemniveau') og processer der gør sig gældende i relationen mellem stat, nation og befolkning ('segmentniveau'). Kapitlet falder i fire afsnit. Tre der redegør for tre forskellige perioders politiske orden i Europa: den europæiske Koncert 1815-1870 (3.1), det bismarckske Europa 1870-1914 (3.2) og sidst men ikke mindst den politiske orden, der tilvejebringes af den store krig 1914-18 og den efterfølgende store fred 1919 (3.3). I det afsluttende afsnit samles trådene, og fredsordningen i 1919 sættes i et teoretisk perspektiv, der lægger op til analyserne i kapitel 4 og kapitel 5 (3.4).

3.1 "Pudder & parykker" – den europæiske Koncert 1815-1870

Det internationale system, der kendetegner tiden før Første Verdenskrig beskrives ofte med et meget bredt begreb som det 'Westphalske' system af suveræne stater, med reference til den fred, der blev indstiftet i Münster og Osnabruck i 1648, og som knæsatte nogle nye principper for den politiske orden, bl.a. princippet om fyrstens suverænitet som et selvstændigt og af den religiøse autoritet uafhængigt magtfelt. I denne brede beskrivelse er der til tider en tendens til at anskue den internationale orden i perioden fra 1648 til det tidlige 20. århundrede som et sammenhængende hele, hvor det 'internationale' system er kendetegnet ved en form for 'anarkisk' tilstand, hvor fyrstestaterne hver især tilstræber at befæste og udbygge deres territorium og magtposition,

og hvor spillet mellem fyrstestaterne er kendetegnet ved fravær af adfærdsregulerende normer af betydning³⁵.

I dette afsnit forfølges et lidt anderledes spor, i tråd med den teoretiske bestemmelse af det politiske funktionssystem som et meningssystem med en i princippet global udstrækning (men som i nærværende fremstilling, *right or wrong*, har et udtalt eurocentrisk fokus³⁶). Ud fra denne optik handler det om at identificere de normer, begreber og principper, der konstituerer systemets grundelementer og regulerer interaktionen imellem dem³⁷. Vil man forstå de spilleregler, efter hvilke det europæiske politiske system fungerer i det 19. århundrede, giver det et god mening at tage udgangspunkt i de principper, der knæstattes på Wienerkongressen i 1815 i kølvandet på Napoleonskrigenes afslutning. Startpunktet for redegørelsen er således Wienerfreden i 1815, og de efterfølgende hundrede år op til Første Verdenskrigs udbrud inddeles i to ca. lige lange faser - med 1870-71 som skæringspunkt.

Den ordning eller det system, der opstod efter Wien 1815, er blevet kaldt både 'Den Europæiske Koncert' (f.eks. Soutou 2000; Walters 1951) og 'Den Hellige Alliance' (f.eks. Badié 1999; Barkin/Cronin 1994) og den handlede i alt væsentligt om, at de sejrende monarkier/dynastier (først og fremmest Preussen, England, Rusland og Østrig) ville restaurere et monarkisk Europa på ruinerne af Napoleons imperium og de revolutionære tendenser og principper, det var en forlængelse af. Man kan sammenfatte dette system i tre punkter:

For det første var det baseret på det, som Barkin/Cronin (ibid.) kalder *statsprincippet*, som skal forstås i eksplicit modsætning til *nationalitetsprincippet*, og som slår fast, at den centrale enhed i magtsystemet er staten og ikke nationen, hvilket indebærer, at fordringer om nye grænsedragninger og

---

³⁵ Man kan hævde, at denne fortælling om de Westphalske internationale relationer siger mere om den tradition, den er undfanget i, end om de politiske realiteter i den pågældende periode. Ifølge Schmidt (1998) er fortællingen om det anarkiske, westphalske statssystem en konstruktion, som er blevet til som en historisk modreference for en international akademisk-politisk strømning, der opstår i kølvandet på og som en refleksion over Første Verdenskrig (med udspring i USA), og som sidenhen har udviklet sig til den disciplin, vi idag kalder for 'international politik'. Drivkraften i denne unge disciplin var en bestræbelse på at forstå krigens årsager med den klare politiske bagtanke, at man ad den vej kunne åbne for bedre at kunne kontrollere den og dermed forebygge katastrofer som den netop gennemlevede. Den akademiske arv til eftertiden fra denne tradition, som efter 2 verdenskrig har spaltet sig i 'realisme' og 'idealisme' (eller 'liberalisme'), har været, at anarki-, kaos- eller sammenbrudserfaringen fra Første Verdenskrig er blevet stående som det dominerende billede af, hvordan interaktionen mellem suveræne stater udfolder sig – hvad enten dette billede præsenteres som en uforanderlig og i menneskets natur bundet realitet (realismen) eller en tilstand, der lader sig fredeliggøre og kultivere gennem oplysning, samhandel og kommunikation (liberalisme) (jf. Osiander 2001; Schmidt 1998; Knutson 1992).

³⁶ Den periode, der er i afhandlingens fokus, er i sig selv at betragte som en overgangsperiode for eurocentrismen. Marks (2002) har en udmærket beskrivelse af, hvordan Europa før Første Verdenskrig kan fastholde sin position som det dominerende kontinent, men at verdenskrigen indebærer, at USA og Japan kommer længere frem på den verdenspolitiske bane og sætter den europæiske 'verdensorden' under pres – man kan bl.a. også iagttage Wilsons selvbestemmelsesbegreb som et udtryk herfor, da det i høj grad er et våben, der er vendt mod den europæiske kolonialisme.

³⁷ Redegørelsen i dette afsnit er primært baseret på Osiander (1994); Badié (1999); Dupuy (1999); Soutou (2000); Walters (1969); Knutson (1992); Barkin/Cronin (1994); Bjørn/Due-Nielsen (2003); Jespersen (1994); Johansen (1994); Hinsley (1961).

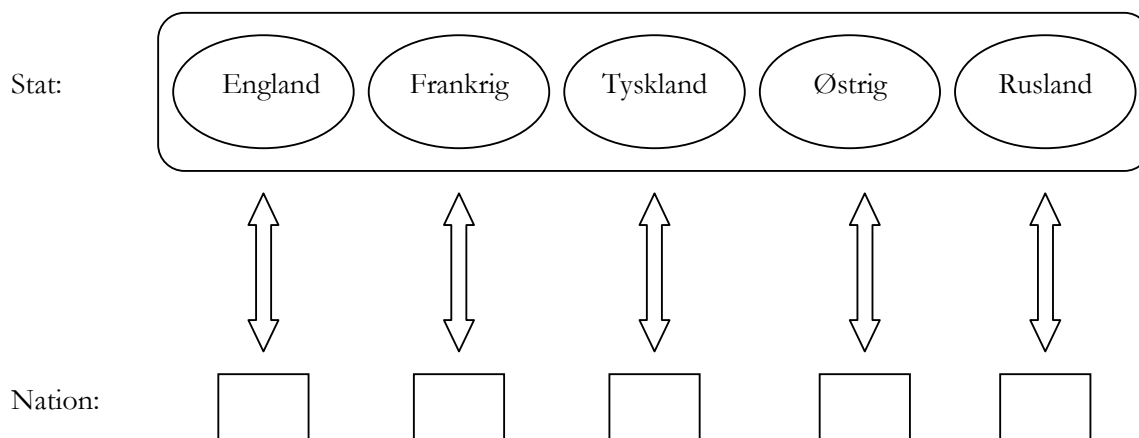
fordringer om politisk selvstændighed med afsæt i nationalitet og selvbestemmelsesret (som havde spiret frem under indtryk af begivenhederne i Frankrig og som sidenhen udgjorde det moralsk legitimerende fundament for Napoleons ekspansionspolitik: 'befri folkene'), må underkendes. Med andre ord betyder dette princip, at suveræniteten forankres i staten – for så vidt som en given stat er anerkendt som sådan af de øvrige monarkiske regeringer.

For det andet må dette statsprincip, som fremhævet af bl.a. Osiander (1994), støttes af et eksplicit legitimationsprincip, der kan udfylde det legitimationsfelt, som den franske revolutions demokratiske gennembrud på irreversibel vis har åbnet. Dette felt fyldes af Wienerfredsmagerne ud af et princip om *dynastisk* legitimitet, dvs. en politisk legitimitet, der eksplicit knytter sig til den kongelige, kejserlige eller fyrstelige arvefølge og dennes angivelige forbindelse til det guddommelige. Deraf også begrebet 'legitimisme', som langt op i det 19. århundrede knytter sig til den monarkiske restauration.

For det tredje var det et system, der byggede på en gensidig forståelse/overensstemmelse ('Concert') blandt de sejrende monarkier af, at man afhandlede væsentlig politiske spørgsmål med hinanden, og at man havde en fælles interesse i at sikre stabilitet og i at holde de kræfter i ave, der havde gjort de forudgående årtier til kaos. Den mest iøjnefaldende praktisk-politiske konsekvens af denne indretning var genoprettelsen (*La restauration*) af det Bourbon'ske monarki i Frankrig og indsættelsen af Louis XVIII på tronen, hvilket i systemets logik var en nødvendighed for at sikre den mellemmonarkiske konsensus. Systemets rygrad er herefter indrettet i en fembenet struktur af dynastisk legitimerede stormagter i en vis indre ligevægt (Rusland, Preussen, England, Østrig, Frankrig), hvor hensynet til denne ligevægt er det styrende hensyn i afgørelsen af væsentlige storpolitiske spørgsmål (Badié ibid; Osiander 1994; Knutsen ibid.).

Sammenfattende er der tale om et system, hvor suveræniteten eksplicit knyttes til staten, hvor statens legitimitet knyttes til monarkiet/dynastiet og hvor den enkelte stats form og eksistens er knyttet til, at den kan anerkendes som dynastisk legitim stat af de andre dynastiske stater i systemet. Systemet baserer sig altså på et transeuropæisk netværk af dynastier, og som det også tydeligt skinner igennem i denne redegørelse, er den fælles drivkraft i dette system i betragteligt omfang tilstedeværelsen af det fælles spøgelse, som gestaltes af de nye og ukendte kræfter, der gemmer sig i de revolutionære nationale rørelser og det pres, de lægger på de dynastiske legitimitationsformer. Grafisk kan man illustrere dette system på følgende måde:

Figur 3.1

Figur 3.1 illustrerer en politisk orden, hvor den horisontale dynastiske integration er den centrale struktur og hvor de dobbeltpilede stiplede linier mellem 'nation' og 'stat' illustrerer, dels at det dynastiske politiske herredømme står i et spændingsforhold til de slumrende 'nationer', dels at de nationale kræfter på forskellig vis lægger et pres på de dynastiske statslige strukturer (1830 & 1848). Sammenfattende kan man beskrive systemet som værende kendetegnet af en 'vertikal' spænding mellem to forskellige 'horisontale' principper, nemlig statsprincippet og nationalitetsprincippet, med statsprincippet som det fremherskende indtil 1848, hvorefter det op mod 1870 i stigende grad sættes under pres af udviklingerne i Frankrig, Italien og ikke mindst Tyskland.

3.2 "Jern & blod" - det Bismarckske Europa 1870-1914.

I 1914, dvs. umiddelbart før Første Verdenskrigs udbrud, ser det europæiske verdenssystem radikalt anderledes ud, sammenlignet med det restaurerede, dynastiske Europa i tiden efter Napoleons fald. En umiddelbar magtpolitisk betragtning åbenbarer et kringlet net af alliancer og forsvarsaftaler, der til sammen danner et bipolært stormagtssystem, struktureret omkring *Ententemagterne* (England, Frankrig, Rusland – med Serbien som vedhæng via Rusland) som den ene pol og *Trippelalliancen* (Tyskland og Østrig-Ungarn - med Italien som det tøvende tredje ben) som den anden, med det vaklende Osmanniske Tyrkiet som joker og med resten af de små og mellemstore europæiske stater i mere eller mindre neutrale positioner herimellem.

Sådan står brikkerne altså i det diplomatiske dominospil, der udløses af skuddene i Sarajevo d. 28.6.1914 og munder ud i Første Verdenskrig. Hvilke gennemgående normer eller principper kan man tilskrive dette system? Målt med Wienerkongressens normative alen er det vanskeligt at iden-

tificere noget, der ligner en gennemgående norm på grundlag af det ene eller det andet princip for den politiske orden indenfor og mellem stater. Et hurtigt blik ud over det europæiske, politiske landskab giver et broget billede af multinationale imperier (Rusland, det Osmanniske Tyrkiet, Østrig-Ungarn) autokratiske nationalstater (Italien, Tyskland, Serbien, Rumænien, Bulgarien, Spanien, Portugal, Grækenland) og konstitutionelt-demokratiske nationalstater (Frankrig, Danmark, Belgien, Holland, Sverige, Norge og i en vis grad også England, trods de irske løsrivelseskræfter vendt mod Storbritannien). De indgåede alliancer kan heller ikke for alvor begribes ud fra fælles anknytninger til hverken bestemte legitimitetsprincipper (demokrati vs. dynasti) eller territorialitetsprincipper (stat vs. nationalitet). Når man endvidere tager i betragtning, at både konstitutionelle demokratier (England, Frankrig, Holland og Belgien) og autokratiske stater (Tyskland, Italien og Portugal) har opbygget betydelige koloniale besiddelser i Afrika og Asien, bliver billedet yderligere mudret og komplekst³⁸.

Det er altså ikke umiddelbart muligt, som et svar til situationen i 1815, i systemet at identificere en gennemgående anerkendt norm for, hvordan stat, nation og suverænitet står i forhold til hinanden, og det er endvidere vanskeligt at forstå systemets indre spænding som en modsætning mellem forskellige normkomplekser. Systemet kan i den forstand fremstå som et 'anarkisk' system af stater, der kynisk forfølger deres ekspansive magtpolitiske og økonomiske interesser uden agtelse for nogen mellemstatslig norm. Denne 'realistiske' beskrivelse forekommer imidlertid ikke helt fyldestgørende, idet den ikke redegør for nogle nye kræfter, der er på spil i statssystemet, og som får afgørende betydning for verdenskrigens udbrud, forløb og afslutning. I det følgende vil vi fokusere på tre forhold, der bidrager til at tegne systemet, dets dynamik og dets risici: nationalisering, demokratisering og fjendeforestillingerens rolle.

3.2.1 Nationalisering og demokratisering:

Redegørelsen tager afsæt i en skikkelse, der om nogen er motoren i transformationen af det politiske Europa, nemlig den preussisk-tyske kansler og udenrigsminister Otto von Bismarck. Bismarcks tyske samlingsprojekt, der bevæger Preussen fra politisk splittelse og vildrede i 1862 til at være den politiske og militære ryggrad i et tysk kejserrige bestående af samtlige tysksprogede stater og fyrstendømmer (minus Østrig) i 1871³⁹, forrykker på afgørende vis den ligevægt, som Koncert-systemet i sit udgangspunkt hvilede på. Det samlede tyske kejserrige fremstår efter sejre over

---

³⁸Man fristes til at sige, at det tilsyneladende eneste Princip, der er på spil i 1914, er den serbiske student, der løsner de to fatale skud...

³⁹Hvor kronen sættes på samlingsværket d. 18.1.1871 med kroningen af den preussiske kong Wilhelm til kejser af det tyske rige i Spejlsalen i Versailles.

både Frankrig i 1870-71⁴⁰ og Østrig i 1866 som kontinentets supermagt, og den fred der afslutter den fransk-tyske krig (Frankfurt-freden, 10.5.1871) bryder i sin ensidighed med Koncertprincippet om gensidig forståelse mellem stormagterne. Det styrende hensyn bag freden er Bismarcks realpolitiske kalkyler om, hvor stærkt eller svagt Frankrig skulle være for at få Bismarcks egen 'politiske fysik' til at gå op. I forlængelse heraf støtter Bismarck endvidere aktivt omdannelsen af Frankrig til republik ud fra den betragtning, at et republikansk Frankrig ville være svagt og politisk isoleret og derfor have sværere ved at indgå alliancer vendt mod Tyskland (Zorgbibe *ibid.*, bind 1, p16f) Med denne strategi er Koncertens dynastiske konsensus brudt, og Bismarck indplacerer i de efterfølgende 10-15 år det tyske kejserige i systemets centrum, som dets regulerende instans.

I tillæg til bruddet med Koncertens indre magtbalance og dynastiske konsensusstruktur foretager Bismarck yderligere et træk, som for alvor gør op med de dynastiske forbindelser – og som Bismarck næppe heller selv kunne overskue rækkevidden af (jf. Mann 1965, p310f). Bismarcks samlingsprojekt lykkes ikke mindst fordi han trækker på de nationale kræfter i det tyske område og ad den vej knytter den nye Kejserstats politiske legitimitet til det forhold, at den skaber noget der ligner sammenfald mellem en (i sproglig-kulturel forstand) samlet tysk nation (dog uden det tyske Østrig) og en fælles tysk stat (som dog er en preussisk stat)⁴¹. Her er altså tale om, at en af Koncertens bærende restaurative grundpiller, det preussiske dynasti, begynder at trække på nationstanken og nationalitetsprincippet i legitimeringen af statens suverænitet og territorialitet. Med dette skridt er Koncertens figur for en europæisk orden (jf. figur 3.1) brudt i og med, at det nationale spørgsmål aktiveres som kilde til legitimering af statens enhed og ekspansion – en figur som Koncerten netop var sat i verden for at holde i ave, jf. erfaringerne fra Napoleonskrigene.

Samtidig medfører det forhold, at samlingskrigene mod Danmark, Østrig og Frankrig er de eneste fællestyske politiske erfaringer, en vis militarisering af den nye, nationale mytologi. Det er først og fremmest kampen mod den ydre fjende, Frankrig, der opdyrkes i det nationale identitets- og symbolarbejde, med sejren ved Sedan som omdrejningspunktet (Hobsbawm/Ranger *ibid.*; Sørensen *ibid.*). Paradoksalt nok, men ganske betegnende for den uro Bismarck tilfører systemet, kommer det franske nederlag i samme slag ved Sedan til at spille en lignende rolle i en fransk national samling, idet erfaringen med den tyske invasionshær i udstrakt grad gør den franske nation til et begreb, der kan samle det ellers kronisk pro-og kontrarevolutionært splittede Frankrig om en fordring på at få 'de tabte provinser' tilbage. Den tyske fjende gør nationalismen til en

---

⁴⁰ Meget betegnende for krigens karakter af overgang fra et system til et andet er den fransk-tyske krig den sidste europæiske arvefølgekrig, dvs. en krig med (formel) bund i uoverensstemmelse indenfor det dynastiske orden (in casu spørgsmålet om den ledige spanske trone).

⁴¹ Jf. Hobsbawm/Ranger 1983; Mann 1965.

bevægelse, der fremfor at være vendt mod monarki, adel og kirke i et historisk perspektiv, er vendt mod Tyskland i et geografisk-kulturelt perspektiv (Ifversen 1986; Girardet 1983). En lignende national bevidstgørelse finder også sted i Danmark, hvor det tysk-preussiske fremstød i 1864 både indebærer Danmarks endegyldige ophør som multinational stat og efterlader et større 'danskisindet' område udenfor statens grænser. Udover at samle det tyske område på det nationale grundlag får samlingspolitikken, i kraft af dens ydre krige, en stærkt mobiliserende og nationaliserende virkning på de tilgrænsende stater, for hvem Tyskland (omend på meget forskellig vis) i intensiveret grad antager karakter af en historisk arvefjende.

Man kan fortolke denne vending i det nationale på den måde, at den tyske samling afstedkommer en form for systemdannelse i retning en ny nationalistisk modus, hvor spændingen ikke så meget står mellem 'stat' og 'nation' i en historisk-emancipatorisk kamp mellem 'restauration' og 'revolution', men derimod i stigende grad imellem den ene 'nationalstat' og den anden 'nationalstat' i et rumligt perspektiv, hvor de 'nationale folk' optræder som hinandens modsætninger. Der er med den britiske historiker Eric Hobsbawms (1987; 1990) ord tale om en generel *transformation of nationalism* i kølvandet på den tyske samling. Hobsbawm (1990, p101-130) systematiserer sine iagttagelser ved at identificere tre aspekter af denne transformation, som vi her vil bruge som afsæt for den videre diskussion af nationalismens rolle i det europæiske system op til Første Verdenskrig:

1. for det første en stærkere fordring om sammenfald mellem stat og nation, forstået på den måde, at befolkningsgrupper, i det omfang de er i stand til at artikulere sig som en 'nation', i stigende grad opfattes som undertrykte/fremmedgjorte i det omfang de ikke lever under deres egen, uafhængige suveræne stat.
2. for det andet bliver afgrænsningen af, hvad en nation er og hvilke individer, der hører til en given nation, i stigende grad bestemt efter sproglige kriterier. Tyskland og Italien er, ifølge Hobsbawm, de eneste eksempler på betydelige sprogligt definerede nationale bevægelser i første halvdel af det 19.århundrede, hvilket har bidraget til at skygge for de nationale bevægelser i ikke-sproglige afsæt i det øvrige Europa før ca.1850. Efter 1871 bliver det imidlertid i udstrakt grad den dominerende norm, at det nationale defineres i henhold til sproglige kriterier⁴².
3. for det tredje får nationalismen, som nævnt ovenfor, efter 1871 et 'højreorienteret' ansigt i den forstand, at forsvaret for nationen som fællesskab mod den ydre fjende rummer et

---

⁴² Hvilket dog ikke skal forstås derhen, at der opstår en fælleseuropæisk konsensus i denne henseende. Den franske historiker Ernest Renans berømte tale fra 1882 *Qu'est ce que c'est une nation?* (Renan 1999/1990) giver et fingerpeg om, at der i grænsedragningsspørgsmål kan udfoldes en ikke ubetydelig definitions-mæssig kreativitet for at få bestemte områder indlemmet i det nationale rum.

betragteligt ordens- og enhedsskabende potentiale, knyttet til statens autoritet og hærens ære. Denne omprogrammering af det autoritære højres forhold til nationen kan endvidereses i lyset af den fremspirende europæiske arbejderbevægelse, der knytter den socialistiske progression til en klassebaseret internationalisme. Det nationale kort kan i denne sammenhæng bruges til at mistænkeliggøre de socialistiske bevægelers loyalitet og gestalte et billede af den som en 'indre fjende' af nationen.

Koblingen mellem stat og nation og de fremvoksende sproglige kriterier for afgrænsning af nationen sætter vidt forskellige betingelser i de forskellige stater, alt afhængigt af kongruensen mellem det statslige territorium og 'nationen'. Sørensen (2005, pp34-47) formulerer meget præcist denne forskel ved at tale om "nationalisme som lim og opløsningsmiddel", hvor der opstår 'lim' i de områder, hvor stat og nation kan bringes til at kongruere, og opløsningstendenser i de områder, hvor en sådan enhed ikke kunne hævdes, og hvor der derfor opstår et potentiale for nationale uafhængighedsbevægelser med fordring om en egen stat. En videre konsekvens af denne proces er de grænsedragningsproblemer, der følger af koblingen af sprog til nation og nation til stat. Kendt er problemerne i Slesvig og i Alsace-Lorraine/Rhin-landet, problemer der er direkte udløbere af Bismarcks samlingsprojekt, men det er i det sydøstlige Europa og især på Balkan, at de mest presserende problemer opstår i takt med, at det Osmanniske Imperium mister grebet om regionen og nationale selvstændighedsfordringer skyder op i løbet af det 19. århundrede (Serbien, Grækenland, Albanien, Bulgarien, Rumænien). Med opkomsten af de nye nationalstater på Balkan og i Italien får store etnisk-sproglige grupper i det Habsburgske rige et nationalt spejl at iagttage sig selv i (som serbere, bulgarere, italienere med tilhørsforhold til de respektive nationalstater) og de nye nationalstater udvikler en politisk fordring om, at disse grupper skal bringes 'hjem' til deres rigtige fædreland. Denne tænkning kaldes i litteraturen (f.eks. Milza 2004; Sørensen *ibid.*, Hobsbawm 1987) for *irredentisme* knyttet til det italienske udtryk *irredenta*, som betyder 'ubefriet' og som hæftedes på de nationale mindretal i grænseområderne for at understrege illegitimiteten af det 'fremmede' statslige herredømme.

Det er værd at dvæle lidt mere indgående ved den 'lim', Sørensen taler om. Udtrykket fortæller noget om et afgørende kendetegn ved epoken 1871-1914, nemlig hvad vi vil kalde en intensivisering af relationen mellem individ og stat, med nationsbegrebets mellemkomst. Vi vil i det følgende skelne mellem et institutionelt aspekt, et symbolsk aspekt og et narrativt aspekt af denne proces. *Institutionelt* kan man pege på, at staten gennem opbygningen af mere eller mindre universelle skolevæsen og gennem udbredelsen af værnepligtig militærtjeneste i langt højere grad end tidligere intervenserer i og former det enkelte individs sproglige og kulturelle og sågar kropslige dan-

nelse. Individuer i det statslige rum præges dermed i stigende grad på en fælles måde af statens praktikker, hvilket dels forstærker forestillingerne om national sammenhæng og intern loyalitet, dels bidrager afgørende til den geografiske og den sociale mobilitet på territorier, der ellers præges af ekskluderende folkesprog og dialekter. I samspil med udbredelsen af fælles skriftsprog og læsekundskaber kan man endelig pege på fremkomsten af en politisk offentlighed som en sfære, hvor ideen om det fælles, nationale rum kan opdyrkes, udbredes til og udnyttes af en stadigt større proportion af befolkningen⁴³.

På det *symbolske* plan er 1870'erne og 1880'erne præget af en intens opdyrkelse af de nationale symboler i det offentlige rum. Ser vi på Tyskland og Frankrig udvikles i begge lande talrige nationale symboler og cerimonier. Marseillaisen, Bastilledag og genopfindelsen af det republikanske frihedssymbol Marianne i Frankrig; i Tyskland det fælles rød-hvid-sort flag (meget sigende for samlingsprojektet en fusion af det national-liberale sort-rød-gule flag fra 1848 og de sort-hvide preussiske farver, jf. Hobsbawm/Ranger 1983, pp.263-307), de nationale hymner 'Die Wacht am Rhein', 'Heil dir im Siegerkrantz' og 'Deutschland über alles' og et stort antal statuer til Wilhelm I's, Sédans og Bismarcks pris landet rundt (ofte rejst med midler fra lokale borgere, som f.eks. den yderst imponerende Bismarckstatue i Hamborg). Symbolikken spiller forskellige roller i forskellige kontekster i forhold til de modsætninger, den skal overvinde, og de fælles registre, den kan spille på. Men som medium til at 'masseproducere traditioner' (jf. Hobsbawm/Ranger ibid.) på nationens vegne ligger ligheden lige for.

Det *narrative* aspekt har at gøre med, at en række af de mekanismer, vi diskuterede i forrige kapitel under overskriften *historiepolitik*, for alvor slår igennem i samspil med udbredelsen af national offentlighed, symbolik og sprog. Dels etableres gennem historieundervisningen i skolevæsenet en masseudbredelse af bestemte fortolkninger af, hvordan nationen er kommet i stand historisk, og hvor den bevæger sig hen (jf. Siegel 2002 & 2004; Shapiro 1997; Prost 2002), dels betyder det forhold, at politikere i stigende grad taler til en bred, national læsende offentlighed, at der opstår et 'demokratisk' pres på den politiske tale – et pres på evnen til at kunne binde nationen sammen og føre den ind i en fælles fremtid. Pointen med denne iagttagelse er altså også at understrege, at den historiepolitiske fordring til den politiske tale er knyttet til en bestemt *demokratisk* kontekst, her forstået som en kontekst hvor (1) legitimiteten ikke er knyttet til enkeltpersoner, hvorfor disse i konkurrence med andre må kunne argumentere for, hvorledes konkrete politiske projekter fører fællesskabet videre og (2) politiske budskaber formidles hurtigt til et bredt politisk publikum, som politiske projekter må bestræbe sig på at overbevise. En demokratisk kontekst er således ikke nødvendigvis at forstå som værende lig med demokratiske institutioner i parlamenta-

---

⁴³ Jf. bl.a. Eugen Webers eksemplariske studie af de nationaliserende processer i Frankrig med den sigende titel *Peasants into Frenchmen* (1979), se også Furet (1985).

ristisk forstand, snarere har det at gøre med, at de politiske aktører skal operere i forhold til en offentlighed, der ikke tager deres legitimitet for givet – hvilket i højere grad end faktiske demokratiske institutioner er et kendetegn ved Europa op til første verdenskrig (hvor revolutionens spøgelse gjorde opinionen til en størrelse, man måtte regne med, også under de 'udemokratiske' styreformer)⁴⁴.

Træder vi et skridt tilbage og iagttager nationaliserings- og demokratiserings-processen gennem afhandlingens teoretiske optik, kan vi fortolke det derhen, at der gennem den beskrevne sammenkobling af stat og nation finder en betydelig intensivering af forholdet mellem individ og 'segment' sted, hvor, på den ene side, individet som borger mobiliseres som en aktiv figur i det statslige politiske fællesskab (både som politisk subjekt og som soldat), og hvor, på den anden side, den statslige politiske elite i kraft af denne mobilisering knyttes tættere til de nationale folk, i hvis navn beslutninger og strategier legitimeres. Den politiske legitimitets forankring i nationen indebærer på sin side en afsvækkelse af de tværeuropæiske dynastiske forbindelser, som dog trods den svækkede dynastiske legitimitet og den eroderende politiske konsensus fastholder sin primære diplomatiske form (konferencerne) op til krigsudbruddet.

3.2.2 Fjendebilleder

Et væsentligt aspekt af denne dobbelte demokratiserings- og nationaliseringsproces - som allerede er berørt men som er værd at kigge nærmere på, når vi diskuterer udviklingen af det europæiske magtsystem - er, at den nationale symboldannelse og de nationale historiske narrativer ledsages af konstruktionen og almengørelsen af ydre fjendebilleder i skikkelse af andre stater, folk, nationer, racer. Uden at gå ind i debatten om, hvorvidt nationale stereotyper af 'Selv' og 'Anden' er konstruerede vilkårligt 'fra oven' eller i højere grad vokser frem 'fra neden' (jf. Østergaard in *Kaspersen 2000; Sørensen 2005) vil vi her illustrere fænomenet med nogle eksempler, der udgår fra forskellige steder fra, nemlig fra den franske stat, den engelske litterære offentlighed og, i en lidt mere generel betragtning, fra den tyske politiske offentlighed.

I en analyse af den franske lærerstands mellemkrigstids-opgør med III. Republiks tidligere lærebøger i fransk historie, påpeger Ann-Louise Shapiro (1997) hvorledes fortællingen om den franske nation og særlige civilisation i dette materiale løbende understøttes og kontrasteres af '*...the ever lurking presence of Germany, the Other to French civility and style, the standard against which to measure French accomplishments. French patriotism was fueled not only by invoking the great figures and moments of*

---

⁴⁴ Jf. Milza (2004, pp61-68). Om offentligheds betydning for den politiske kultur og om massemediernes særlige betydning, se Luhmann (2000a, pp274-318). Om offentlighedens og massekulturens pres på det, i institutionel forstand, kun i ringe grad demokratiske tyske system, se f.eks. Mann (1965, pp520-535). For en mere generel analyse af forholdet mellem medier og kollektive identiteter, se Anderson 1983.

French History but by the shadow presence of an hereditary enemy' (p116). Iscenesættelsen af en fælles historie og kultivering af bestemte, fælles værdier er snævert knyttet til en modsvarende iscenesættelse af disse værdiers negative spejlbillede, Tyskland. Modsætningen er i sig selv ikke ny, den har rødder tilbage til de franske revolutionæres ekspansive felttog (von Uthmann 1984), men den ændrer karakter og intensitet efter 1870-71 (Girardet 1983) og får endvidere, fra 1890, en markant almengørelse og masseudbredelse i kraft af den offentlige, sekulære skole og Ernest Lavisses historiske grundbøger (Shapiro ibid.).

Et andet og mindre statsgenereret eksempel på dannelse og almengørelse af fjendebilleder kan findes i Peter E. Firchows (1986) analyse med den sigende titel *The Death of the German Cousin – Variations on a Literary Stereotype 1890-1920*. Firchow dokumenterer hvorledes de billeder, der i populærlitteraturen tegnes af Tyskland og tyskere langsomt men sikkert forskydes. Firchow identificerer tre tempi: *det første* som en reaktion på Tysklands sejr over Frankrig og samling til kejseri i 1870-71, hvor bl.a. premierminister Disraeli udtrykker uro ved åbenbaringen af den preussisk-tyske styrke og dermed slår de første skår i det hidtil dominerende billede af 'den tyske fætter' med det 'teutoniske' slægtskab med briterne; *det andet* omkring 1905, hvor Tyskland som resultat af de storpolitiske alliancer begynder at fremprovokere angstmættede men også duperede fortællinger om en nært forestående tysk invasion; *den tredje* umiddelbart efter krigsudbruddet, hvor tyskeren endegyldigt diskvalificeres som en blodtørstig sabelraslende 'Hun': *'Looking at the literary reflection of the Germans, the English were peering, with increasing fascination, horror and contempt, at an image that seemed to teach them what not to be. This image, initially that of a "racially" related country cousin, harmless though clumsy, deteriorated progressively until, at the outset of the Great War, it revealed unmistakably the utterly alien features of the Hun. In the end, the image would be entirely emptied of the self and become the very embodiment of the Other'* (p28f). Man kan bemærke i både dette eksempel og i det franske eksempel, at karakteristikken af 'den anden' er tæt sammenvævet med karakteristikken af 'selvet', i det engelske tilfælde med den interessante krølle, at det tyske fra at være noget med selvet historisk beslægtet på få årtier udvikler sig, i snæver forbindelse med de storpolitiske spændinger, til noget antagonistisk og ligefrem antitetisk i forhold til det engelske.

I den tyske kontekst er det i kejserrigets første dage den åndløse franske sekularisme og rationalisme, der fungerer som afsæt til et fjendebillede for den tyske *Kultur*. I kraft af dette fjendebillede kan det nydannede tyske kejserrige forbindes til dets eneste mulige fællestyske reference i historien, nemlig det Hellige Romerske Kejserrige, der ligeledes blev truet af den revolutionære franske ekspansion. Denne modstilling indgår i den tyske samlingsfortælling og opnår en vis almengørelse i den tyske offentlighed og nationale selvforståelse, jf. dyrkelsen af Sedan og 'Wacht am Rhein'-heroismen (jf. Hobsbawm/Ranger 1983, pp273-279). Den ensidige fokusering på Frankrig erstat-

tes imidlertid, i takt med den storpolitiske udvikling (hvor Tysklands politisk-militære rivalitetskreds udvides til at omfatte også Rusland og England), af et mere broget billede af både fransk sekularisme, angelsaksisk materialisme og en 'underlegen' russisk kultur som værende den tyske Kulturs modbilleder, alt sammen indvævet i en overspændende forestilling om (vest-) europæernes racemæssige overlegenhed i forhold til ikke-europæiske folk - hvormed de europæiske modsætninger optræder som en kamp indenfor den europæiske civilisation om, hvem der skal indtage rollen som den dominerende *verdensmagt* (Hewitson 2004a)⁴⁵.

Pointen med denne korte eksemplificering af dannelsen af fjendebilleder i Frankrig, England og Tyskland er dels at illustrere dens indre opbyggelighed, altså den måde hvorpå billedet af fjenden eller 'den Anden' bidrager til at aftegne det nationale 'selv', dels at vise den relative plasticitet disse billeder udviser overfor de storpolitiske konjunktursvingninger, hvilket er særligt synligt i det tyske og det engelske eksempel, hvor billederne undergår en vis forandring i perioden (med det franske eksempel som bekræftende sammenhængen på den måde, at et stående storpolitisk spændingsforhold modsvares af et stående nationalt fjendebillede).

Endelig anskueliggøres tillige i det tyske eksempel et overspændende socialdarwinistisk skema for forståelsen af forholdet mellem de forskellige 'racer' (dvs. forholdet mellem den hvide mand og de 'underlegne' eller 'uciviliserede' racer) og de forskellige 'nationer' (dvs. forholdet mellem nationerne indenfor den hvide/europæiske race). Dette skema er i eftertiden blevet forbundet med den senere (især tyske) fascisme, men dette bør ikke skygge for det faktum, at skemaet var udbredt som verdensanskuelse i historiske og socialantropologiske miljøer i de sidste årtier af det 19. århundrede⁴⁶. Skellet mellem 'racer' står naturligvis i snæver legitimerende forbindelse til epokens omfattende europæiske koloniseringsbestræbelser i den ikke-europæiske verden, mens det socialantropologiske tankegods om forfinelsen af den nationale karakter gennem en løbende 'struggle' med de øvrige, europæiske nationer om knappe ressourcer vidner om, at forholdet mel-

---

⁴⁵ I litteraturen om årsagerne til Første Verdenskrig har der været en standende diskussion om, hvorvidt den tyske strategi med at puste til Balkan-ilden efter attentatet i Sarajevo var udslag af en dybtliggende, langsigtet strategi om at række ud efter verdensmagten som hævdet af Fritz Fischer (*Griff nach der Weltmacht*, 1962) og den såkaldte Hamburg-skole (jf. Hewitson *ibid.* & Droz 1973), eller den tyske strategi snarere skulle begribes defensivt som forsøg på at bryde ud af den truende politisk-militære omklamring, som Tyskland befandt sig i efter indgåelsen af den fransk-russisk-engelske *entente* - sådan som skyldsspørgsmålet fortolkes i den dominerende tyske mellemkrigs-tids-historie (Prost/Winter 2004, p.57). Følger man den socialdarwinistiske logik, der prægede de politiske offentligheder i årtierne op til krigsudbruddet, er forskellen på de to tilgange måske ikke så stor, i og med at skellet mellem defensiv/offensiv i den socialdarwinistiske logik er så godt som udvisket: kappestriden mellem nationerne handler om storhed eller udslettelse. Spændingen i diskussionen mellem Hamburg-skolen og dens revisionister giver formodentlig mere mening, hvis man ser den i en efter-Anden Verdenskrigs kontekst, hvor et aspekt af selvopgøret og Wiedergutmachungs-projektet var en ekstremt selvkritisk, selvpiskende og antinationalistisk tysk historie-diskurs.

⁴⁶ Firchow (*ibid.*) redegør f.eks. for, hvorledes toneangivende engelske historikere udfolder tilsvarende versioner af race og nation. F.eks. citeres Karl Pearson (fra 1905), professor i Eugenik v. University College, London, for følgende anvisning på den rigtige udvikling af den 'nationale karakter': "*You will see that my view – and I think it may be called the scientific view of a nation – is that of an organised whole, kept up to a point of internal efficiency by contest, chiefly by way of war with inferior races, and with equal races by the struggle for trade-routes and for the sources of raw material and of food supply*" (p.28).

lem nationerne også i visse socialvidenskabelige sammenhænge tematiseres som en antagonistisk relation indenfor rammerne af en slags 'nulsumsspil'⁴⁷.

3.2.3 Sammenfatning

Perioden fra 1870 til 1914 er en paradoksalt periode i europæisk historie. Efter snart sagt enhver tænkelig målestok er det i entydig grad *fremskridtets* epoke i europæisk historie, hvad enten man ser på industriel produktion, infrastruktur, teknologisk udvikling, social- og arbejdsmarkedsforhold, politisk deltagelse, borgerrettigheder, administrative procedurer, politisk ligestilling, medieåret, offentlighed, uddannelsesreformer, sundhedsvæsen, international handel m.m. I denne gennemgang har vi imidlertid primært opholdt os ved noget, som man i bagklogskabens lys kan anskue som fremskridtets skyggeside, nemlig at de oplyste progressioner udfolder sig parallelt med en delvis erosion af et bestemt system af internationale politiske normer.

Ovenfor har vi peget på en sammenhæng mellem (1) nationaliseringen af individerne til nationale borgere i masseformat, (2) demokratiseringen af politikken og (3) fremvæksten og almengørelsen af antitetiske fjendebilleder i opbyggelsen af nationale identiteter. Alle tre forhold spiller forskellige, centrale roller i fremskridtsprocessen, men de bidrager samtidig også til at transformere den dynastisk baserede europæiske orden til et nyt system af stater, hvis formelle samkvemsform ganske vist fortløbende er det dynastiske Europas diplomati og dets konference-institution, men hvor det i 1914 kan være svært at få øje på en gennemgående politisk norm, der definerer indholdet og rækkevidden af staters suverænitet og forholdet imellem dem. I folkeretlig forstand gælder fortsat et begreb om staters suverænitet, der er fastlagt ud fra det, vi har kaldt 'statsprincippet', dvs. at suverænitet kan hævdes af den stat, der anerkendes som suveræn af de øvrige stater. Til gengæld er det fremherskende legitimitetsprincip transformeret i retning af, at den statslige politik i stigende grad må begrunde sig i og orientere sig efter de nationale offentligheder og det 'folk' der artikulerer sig heri. Bjørn/Due-Nielsen formulerer meget fint sammenhængen mellem dette transformerede legitimitetskriterium på statsniveau og et normunderskud på systemniveau: '*Nationalismen fik næsten uundgåeligt den konsekvens, at både staternes befolkninger og udenrigsledelser anlagde en anden målestok på deres eget lands end på andre landes behov og naturlige krav*' (2003, p446). Den nationale mobilisering på statsniveau transformerer spillereglerne på systemniveau.

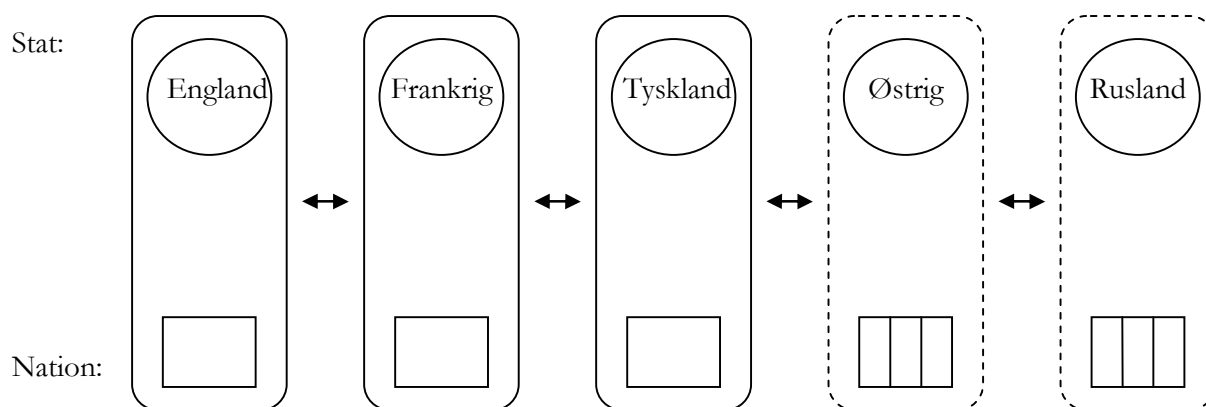
---

⁴⁷ Kampen om at indtage pladsen som den førende, europæiske nation kan endvidere aflæses i det forhold, at de store nationer i spillet udvikler hver deres forestilling om, hvad 'civilisationen' eller 'Europa' er for en størrelse. Som påpeget af Trebitsch (in *Audoin-Rouzeau/J. J. Becker 2004, pp.19-32) belastes det europæiske konferencediplomati fra 1860'erne og frem i praksis af de divergerende nationale civilisationsforestillinger: Frankrig er i sin essens bærer af 'det universelle', den tyske forestilling om *Mittleuropa* med Tyskland som omdrejningspunkt, Italien som inkarnation af den europæiske humanisme og Østrig-Ungarn som repræsenterende en særlig multinationale europæisk orden, med det Hellige Imperium som historisk model. Kort fortalt kan man konstatere en nationalisering af civilisationsbegrebet.

Når dette afsnit bl.a. tituleres 'Bismarcks Europa' er det, fordi det var jernkansleren der tog de første skridt i retning af denne orden, dels med sit projekt om at samle Tyskland på et nationalt fundament omkring en i øvrigt monarkisk stat, dels med sin udenrigspolitiske strategi, der endegyldigt bragte Koncertens ligevægte ud af balance og undergravede dens dynastiske konsensus. Europa anno 1914 var langt fra Bismarcks visioner, men dog alligevel et resultat af processer, han selv skubber til, men i længden ikke kan kontrollere: på den ene side den national-imperiale mobilisering i Tyskland, der med den unge Wilhelm i spidsen vil give Tyskland en 'Weltpolitik'; på den anden side det forhold, at Europas øvrige stater i større eller mindre omfang kopierer Bismarcks realpolitiske strategier - med den i Europa post-1789 ellers helt utænkelige alliance mellem de republikanske Frankrig og det zaristiske Rusland i 1893-94 som det både symbolske og realpolitiske højdepunkt⁴⁸. Den forskydning, der finder sted i Bismarcks og den tyske samlings kølvand, er herunder fremstillet i en figur:

Figur 3.2

Figur 3.2 skal ses i kontrast til figuren over Koncert-Europa ovenfor (figur 3.1), og illustrerer en bevægelse fra et system kendetegnet ved en horisontal integration af de europæiske, dynastiske eliter til et system med en vertikal integration mellem stat og nation i 'segmentet', hvor de horisontale relationer er reduceret til at være enten 'venlige' militære alliancer med eller 'fjendtlige' modsætninger til andre nationer. De stiplede linier rundt om Rusland og Østrig-Ungarn vidner om, at ikke alle magter i systemet har antaget formen 'national-stat', og de adskilte kasser i bunden af de to 'imperiale' kasser afspejler disse brogede forhold mht. nationalitet. Figuren er endvi-

⁴⁸ Den fransk-russiske alliance er central i symbolsk forstand fordi Bismarcks politisk-fysiske kalkyler, som tidligere nævnt, opererede netop med en forestilling om, at denne alliance ikke var mulig på grund af den politisk-principielle uforenelighed mellem republikken og autokratiet. Bismarcks strategi byggede altså på den antagelse, at det øvrige Europa fortløbende fungerede efter de spilleregler, der kendetegnede det tidlige århundredes kamp mellem dynastiske og demokratisk-nationale principper.

dere fortegnet på den måde, at den ikke redegør for de nationale mindretal, der kommer til syne som følge af sammenkoblingen af stat og nation (f.eks. i Slesvig, i Alsace-Lorraine og – især – på Balkan), et forhold der på sin side imidlertid bidrager til spændingen i systemet, al den stund at både Frankrig, Italien, Tyskland, Danmark og Serbien kan hævde ambitioner om at genforene 'ubefriede' befolkningsgrupper med fædrelandet (jf. Cabanel in *Audoin-Rouzeau/Becker 2004, pp. 35-48).

Figuren er endvidere fortegnet på en anden og lidt mere kontroversiel måde, i og med at den ignorerer nogle ikke ubetydelige internationalistiske strømninger, der spirer frem i årtierne inden 1914. Internationalismen før Første Verdenskrig har to ansigter, der for en umiddelbar idéhistorisk betragtning er ganske forskellige, men som i den fælles opposition mod nationalismen, og i kraft af den fælles stigmatisering som antinationale 'femtekolonner' af de højrenationale kræfter, ikke sjældent trækker i samme retning⁴⁹.

Det drejer sig på den ene side om en positivistisk-rationalistisk strømning, hvis overordnede ideologiske projekt udspringer af en oplysningstanke om kultiveringen af mennesket gennem fornuften og videnskaben, en tanke der konkret manifesteres i de ca. 500 forskellige internationale institutioner, der kan tælles i 1912 (Rasmussen 2004 in *Audoin-Rouzeau/Becker 2004, pp.71-82) og som regulerer de internationale samkvem på en række områder, fra post og telegraf, måle- og vægtenheder, tidszoner, valutaforhold, telefon, jernbaner som de mest håndgribelige, til organisationer med mere svævende universalistiske målsætninger som skabelsen af et neutralt fælles verdensprog (jf. Rasmussen (ibid.) er der op til 120 (!) forskellige 'verdenssprog' i støbeskeen i perioden 1894-1914, med esperanto som det idag mest kendte). Dette rationalistisk-internationalistiske projekt begrænser sig imidlertid ikke til de tekniske, kommunikationsmæssige og videnskabelige områder (Dmitriev 2002). I forlængelse heraf trives forestillingen om retsliggørelsen af de diplomatisk-politiske forhold mellem staterne, som primært sigter til at erstatte eller overflødiggøre krig som 'metode' til at løse politiske konflikter. Disse ambitioner kulminerer i forbindelse med de to internationale fredskonferencer i Haag i 1899 og 1907, hvor bl.a. spørgsmålet om en international voldgiftsinstans sættes på dagsordenen, uden at der dog kan skabes enighed om, at denne skal være obligatorisk⁵⁰. De vedtagne konventioner får på grund af de storpolitiske spændinger ikke den helt store betydning, men de to konferencer vidner om, at en rationalistisk internationalisme knyttet til *retsideen* eller på fransk *la paix par le droit*, for hvem menne-

---

⁴⁹ Som f.eks. på Haag-konferencerne 1899 & 1907, hvor socialisten Jean Jaurès og rationalisten Léon Bourgeois står skulder ved skulder på vegne af '*la paix par le droit*' (Dupuy 1999).

⁵⁰ Paradoksalt nok handler de fleste af fredskonferencernes konventioner om krigsførelse og hvordan denne kan 'civiliseres' mest muligt, bl.a. gennem regler for behandling af krigsfanger, civilbefolkning i besatte områder, spioner og – interessant nok med post-2001 øjne – 'illegale kombatanter' ('*belligérants irréguliers*'). Til de mere kuriøse vedtagelser fra 1907 hører bestemmelsen om "forbud mod at nedkaste projektiler og eksplosiver fra luftballoner" (Kara-giannis in *Audoin-Rouzeau/J. J. Becker 2004).

skeheden og ikke de nationale folk tildeles status som det centrale politiske subjekt, er på spil som en understrøm i de ellers primært nationalt mobiliserede offentligheder⁵¹. (Ingram 1991; Rasmussen *ibid.*; Karagiannis in *Audoin-Rouzeau/J. J. Becker 2004, pp. 83-96; Bjørn/Due-Nielsen 2003; Dupuy 1999).

På den anden side er der den socialistiske internationalisme, primært organiseret fra 1889 i den internationale arbejderbevægelses II. Internationale. Teoretisk byggede denne koordinering af de nationale arbejderorganisationer og deres politiske aktivitet på det klassemæssige interessefællesskab mellem 'proletarer uden fædreland' (jf. den berømte formulering fra Marx/Engels 'Det kommunistiske manifest' fra 1848) mod den kapitalistiske klasse, som i den marxistiske teori tillegdes en tilsvarende international karakter. Udgangspunktet for og rammen om kampen mod kapitalismen var imidlertid fortsat den nationale politik, og erobringen af den nationale politiske magt ansuedes både i det kommunistiske manifest og senere af f.eks. den franske socialist Jules Guesde (1882) som en første 'etape' i den politiske kamp mod det klasseløse samfund. I takt med at de socialistiske partier tager organisatorisk form og integreres i den nationale politik via parlamentarisk repræsentation afsvækkes imidlertid den internationalistiske pol i det, som Jean-Jacques Becker (jf. Rasmussen in *Audoin-Rouzeau/Becker 2004) meget præcist har betegnet '*double fidélité*', altså proletarens loyalitet både mod nationen og mod den fædrelandsløse arbejderklasse. På det konkrete politiske plan betyder denne udvikling, at socialistpartier og socialdemokratier bevæger sig fra en radikal antimilitarisme (hvor man med strejker skulle bekæmpe enhver form for national militæropbygning og mobilisering) til en vis accept af nationalt forsvar som en nødvendighed, en udvikling der også sætter sig spor i den II. Internationale, hvor dagsordnerne og stridspunkterne i tiltagende grad afspejler de storpolitiske nationale modsætninger, med den tyske-franske modsætning som den centrale. (Ferro 1990; Prochasson 1993; Rasmussen *ibid.*; Weill in *Becker/Candar 2005; Miller 2002).

Figuren ovenfor skjuler således en betydelig spænding mellem 'nationalisme' (med de nuancer, der er tilskrevet dette begreb ovenfor) og 'internationalisme' (i to aftapninger) i det europæiske politiske landskab. Når vægten i denne før-krigs karakteristik er lagt på de nationalistiske kendetegn skyldes det måske en vis bagklogskab med hensyn til, hvordan styrkeforholdet mellem den nationale og den internationale loyalitet hos de proklamerede 'internationalister' viste sig at være, da konflikten spidsede til i 1912-14. Her bristede den internationalistiske tanke som en sæbeboble

---

⁵¹ F.eks. i Danmark først og fremmest i skikkelse af foreningen *Fredsvennerne* (stiftet i 1882), der har nære forbindelser til partiet Venstre (efter 1905 til Det radikale Venstre), i Frankrig i organisationer som *Bureau français de la paix* (1896), *Délégation permanente des sociétés françaises de la paix* (1902) og *Association de la paix par le droit*, i Tyskland *Deutsche Friedensgesellschaft* (1892) og i USA bl.a. *The Carnegie Endowment for Peace*. Bevægelserne er i større eller mindre omfang internationalt koordinerede, f.eks. i *Bureau international de la Paix*. (Ingram 1991; Chaline in *Audoin-Rouzeau/Becker 2004).

til fordel for de nationalistiske kategorier af ven og fjende, civilisation og barbari - for først igen så småt at dukke op igen i 1916-17.

3.3 Den Store Krig & Den Store Fred 1914-1919

Den britiske historiker Niall Ferguson afslutter sit murstensværk om Første Verdenskrig ('The Pity of War', 1998, titlen hentet fra et digt af skyttegravspoeten Wilfred Owen) med at konstatere, at krigen ikke var en tragedie, da vi med en tragedie forstår noget uafvendeligt og uundgåeligt, men kort og godt *an error*, en fejl. I Fergusons revisionistiske og ikke så lidt bagkloge, kontrafaktiske optik er fejlen først og fremmest Storbritanniens fejl, idet det var den britiske beslutning om at gå i krig mod Tyskland på Frankrigs side, der dels skabte det blodige og langtrukne ligevægtsdødvande på vestfronten, dels banede vejen for, at den notoriske tyske dominans på kontinentet senere skulle antage form af et nazistisk Neuropa, fremfor 'blot' et autoritært - men ikke fascistisk! - imperialt, tyskcentreret Mitteleuropa, som ville have været resultatet, havde krigen fået lov at gå sin gang uden britisk indblanding – dvs. med tysk sejr over Frankrig i vest og Rusland i øst.

Fergusons dristige fortolkning, som udfordrer de gængse udlægninger af skyld og ansvar i Den Store Krig (ikke mindst i kraft af sit strikt angelsaksiske udgangspunkt og sine implicite normative forudsætninger), vidner om, at spørgsmålet om selve meningen med Første Verdenskrig fortsat er genstand for debat i akademiske miljøer. At krigen var 'en fejl' er imidlertid en forholdsvis ukontroversiel konklusion for den historiske forskning på området, i den forstand, at det forløb, krigen fik, hverken var ønsket eller forudset af nogen af de krigsførende staters politisk-militære eliter (jf. Becker in *Audoin-Rouzeau/Becker (reds.) 2004, pp235-246). Krigens 'feljagtighed' i dette perspektiv bør imidlertid ikke føre til, at krigsudbruddet og – forløbet skal forstås som ren og skær tilfældighed.

Med afsæt i det tidligere anvendte 'domino'-metafor vil vi i dette afsnits første sektion redegøre for, at hvor 'utilsigtet' det diplomatiske og militære dominospils forløb end kan forekomme, så var det ikke uden forbindelse til de nationale samlings- og mobiliseringsstrategier, der er på spil i tiden op til krigsudbruddet (jf. forrige afsnit) ('1914' - 3.3.1). Herefter ser vi nærmere på, hvad krigsudbruddet betyder for forestillingen om og tilslutningen til 'nationen', dens venner og dens fjender, og, i sammenhæng hermed, for de tidligere diskuterede fremspirende internationalistiske tendenser ('1915-1916' - 3.3.2). I det efterfølgende afsnit ('1917' - 3.3.3) stilles ind på den markante forskydning af krigens karakter, der ledsager det russiske militære sammenbrud og den amerikanske indtræden i krigen på et 'Wilsonsk' grundlag i løbet af året 1917. Herfra trækkes tråden til krigens afslutning med våbenhvilen ved Compiègne og fredsforhandlingerne i Paris, hvor

grunden lægges til den ordning, der er den primære genstand for de politiske debatter, der analyseres i de følgende kapitler ("1918-1919" - 3.3.4). Afslutningsvis vurderes krigen og freden i et mere generelt perspektiv - med fokus på hvilket 'system' af stater/nationer, der træder frem for det teoretisk oplyste øje med fredsslutningen i 1919 (3.3.5).

3.3.1 Dominobrikker: 1914

Forløbet fra attentatet på de østrig-ungarske tronfølgerpar d. 28.6.1914 til storkrigen er en realitet i august sammen år er meget grundigt kortlagt og skal ikke gennemgås i præcise detaljer her. Det ligger lige for at anvende 'domino'-metaforen igen til at beskrive, hvorledes generaliseringen af Balkan-spørgsmålet i et vist omfang lå indlejret i strukturen af de politisk-militære alliancer og de militære operationsplaner (jf. Sørensen 2005; Ferro 1990; Becker in *Audoin-Rouzeau/Becker 2004, pp.179-192), men det er ligeledes værd at bemærke, for nu at blive indenfor metaforen, at hvis de diplomatiske og militære dominobrikker stod usikkert og på den smalle side, så havde det også at gøre med, at de socialdarwinistiske forestillinger og de fjendekonceptioner, der præger de nationale offentligheder, smitter af på de militære doktriner og den strategiske tænkning i generalstaberne. Vi vil her hæfte os ved to forhold.

For det første at det er en alment udbredt forestilling i de politisk-militære eliter, at krigen på et tidspunkt vil komme. Det interessante er i denne sammenhæng, at denne analyse først og fremmest bundet i forestillinger om *fjendens* aggressive tilbøjeligheder. F.eks. er det i Tyskland en udbredt forestilling, at den franske revanchisme på et tidspunkt vil drive Frankrig til en angrebskrig mod Tyskland for at erobre 'de tabte provinser' tilbage (Becker in *Audoin-Rouzeau/J. J. Becker 2004, pp. 235-246), mens fransk strategisk tænkning bygger på den antagelse, at den tyske militarisme og ekspansionisme før eller siden vil føre til krig mellem de to stater, og at man måtte være beredt herpå. Især den tyske forestilling om fjendens aggressive hensigter får betydning i og med, at det efterhånden står klart (både for dem der fortolker den tyske strategi 'offensivt' og dem der fortolker den 'defensivt', jf. Hewitson 2004a; Droz 1973), at den tyske pusten til ilden i den østrigsk-serbiske krise i juli havde sin bund i, at man i Tyskland mente tiden arbejdede mod Tyskland (pga. især den russiske økonomi og demografi) og derfor så en interesse i at fremskynde den alligevel uafvendeligt kommende krig.

For det andet spiller national mytologisering af socialdarwinistisk tilsnit en ikke ubetydelig rolle i selve den taktiske militære tænkning. Becker (in * Audoin-Rouzeau/Becker 2004, pp. 235-246) fremhæver således, at når både den tyske, franske og engelske (som havde de mest artikulerede militære teorier) militærledelse sværger til offensiven som strategi, så har det mindre at gøre med ædruelige analyser af fjendens mulige ildkraft og forsvars- og angrebkapacitet, end med, hvad

Charles de Gaulle sidenhen har kaldt for en '*conception métaphysique de l'offensive*'. Således konstaterer Becker, at såvel den franske⁵² som den engelske militær-planlægning trækker på forestillinger om angrebets 'moraliske overlegenhed' fremfor både forsvaret som taktik og 'les forces matérielles' (som f.eks. feltartilleri og maskingeværer, kunne man tilføje), og at tysk militær teoriudvikling prægedes af biologiske/filosofiske forestillinger om krigen som den sande styrkeprøve for et folk, og at det i denne folkets kamp handler om at gennemtrumfe sin 'egen krigstype' i forhold til modstanderen (Becker *ibid.*). Både den franske 'plan XVII'⁵³ og den tyske 'Schlieffen-plan'⁵⁴ (de to mest konkrete krigsplaner ved krigens udbrud) og deres udpræget offensive strategiske og taktiske tilsnit skal altså ses i sammenhæng med nogle af de elementer, der er på spil i de nationalistiske diskurser i øvrigt mht. konstruktionen af fjenden og forestillingen om nationernes kamp som prøven for dueligheden af den 'nationale karakter' (jf. 3.2.2).

Pointen med denne nuancering af domino-metaforet er at understrege dén specifikke strukturelle sårbarhed, der ligger i systemet i og med at dets hovedaktører systematisk omsætter de negative tilskrivelser af 'fjenden' til en sikker forvisning om en fremtidig krig.. De militære 'planer' hos især Frankrig og Tyskland vidner herom – og de vidner også om svagheden af de diplomatiske forbindelser mellem staterne, der nok kunne løse de værste koloniale stridsspørgsmål (Algeriras-konferencen i 1906), men ikke kunne rydde de gensidige mistanker om krigsintentioner af vejen.

3.3.2 Venner og fjender: 1915-1916

"Quand je me retourne vers les mois passés qui furent rempli de tant d'ignominies, je me dis: comment de ce cloaque est sortie cette France si pure?" (Maurice Barrès, 20. august 1914. Cit. efter Becker 1988, p9)

Skønt der efterhånden er sat solide spørgsmålstejn ved den udbredte forestilling om, at der ved krigsudbruddet i 1914 herskede en nærmest euforisk entusiasme over udsigten til krig blandt de europæiske befolkninger (jf. Ferguson *ibid.*; Berstein 1979), vidner ovennævnte citat om, at i de mindste visse kræfter så krigens komme som en lise for nationen. Men hvad er det, som det franske højreikon Barrès er så henrykt over?

---

⁵² Som fra 1871-1914 udvikler sig i successive 'planer' med romertalsnummerering, fra I til XVII, hvoraf de fem sidste er rendyrket offensive, en vending der dog også skal ses i lyset af stabiliseringen af den fransk-russiske alliance og den ændring i det fransk-tyske styrkeforhold, den medfører (Doise/Vaïsse 1992).

⁵³ Som Ferguson (1998), der bestemt ikke er nogen antimilitarist, ikke tøver med at kalde for både 'mad strategy' (p96) og 'insane' (p340)!

⁵⁴ von Schlieffen (hvis angrebsplan er udtænkt allerede i 1905) var så sent som i 1911 af den overbevisning, at geværkalibre efterhånden var så små, at deres kugler ikke ville kunne 'trænge gennem huden på en neger', hvilket bestyrkede denne general som andre i forestillingen om, at massive infanteri-offensiver var måden at føre krigen på (Kru-meich in *Audoin-Rouzeau/J. J. Becker 2004, pp. 169-178).

Træder vi på én gang et skridt tilbage og griber fat i forrige afsnits billede af forholdet mellem nationalisme og internationalisme, så kan Barrès' og mange andres begejstring uden tvivl ses i relation til det sammenbrud for internationalismen, som krigsudbruddet implicerer. Hvor de socialistiske ledere få år forinden havde tordnet løs om militarismens svøbe og om bl.a. generalstrejke som arbejderklassens svar på mobiliseringsplaner (hvilket gjorde dem til genstand for tunge 'antipatriotiske' mistanker fra folk som Barrès men også fra mindre ekstreme positioner i det offentlige rum, jf. Becker 1988), slutter de nationale socialistpartier og fagbevægelser stort set uden undtagelse op om krigsplanerne i 1914: beslutninger om generalmobilisering og ekstraordinære krigsbudgetter vedtages med socialistiske stemmer, socialister støtter nationale samlingsregeringer ('*Union Sacrée*' i Frankrig, *Bürgerfrieden* i Tyskland og Østrig-Ungarn) og massemobiliseringen møder i praksis ikke nogen nævneværdig modstand. Som Marc Ferro (1990) dystert formulerer det: '*En quelques heures l'Internationale avait sombré dans le néant*' (p69) og, med mere patos, men ikke desto mindre ganske rammende '*l'instinct collectif avait parlé plus fort que l'idéal ou la raison*' (p76). De europæiske proletarer bevægede sig på få timer fra klassefællesskab på tværs af landegrænser til dødsfjendskab på slagmarken, og de nationale sikkerhedstjenesters bekymring vedrørende socialisternes stilling i en krigssituation viste sig stort set ubegrundede⁵⁵.

Også den tidligere beskrevne rationalistisk-pacifistiske aftapning af internationalismen spaltes som følge af krigens udbrud. Det gælder de internationalistiske sammenslutninger, f.eks. i *Le bureau international de la paix* hvor fortolkningsfællesskabet bryder sammen som følge af, at især de franske og belgiske sektioner anskuer den tyske krænkelse af belgisk neutralitet som en krænkelse af selve retsideens grundlag - mens tyske og østrigske repræsentanter ikke vil anerkende eksistensen af en krænkende og en krænkert part, og i forlængelse heraf insisterer på at fastholde en i forhold til de to blokke neutral position (Chaline in *Audoin-Rouzeau/Becker 2004, pp839-854). Det er imidlertid ikke blot i den praktiske organisering, at den rationalistiske internationalisme bryder sammen i 1914. Som Dmitriev (2002) påpeger, kommer selve ideen om en fællesmenneskelig fornuft – som er **den** definerende fælles instans i bevægelsen omkring retsideen - under voldsomt pres i tiden omkring krigsudbruddet. Dmitriev viser, hvorledes de ansatser til udviklingen af et internationalt akademisk miljø, der blev søsat bl.a. i forbindelse med stiftelsen af *L'Association internationale des académies* i 1899 (mellem franske, engelske, tyske og russiske akademier), viser sig at være utilstrækkelige til at '*...construire une sphère académique supranationale, indépendante et autonome par rapport à l'État et à la société, capable de résister aux pressions des conflits politiques internatio-*

---

⁵⁵ I Frankrig f.eks. opererede myndighederne med et såkaldt *Carnet B* omfattende navnene på de socialister, antimilitarister og fagforeningsfolk, der skulle overvåges eller arresteres som et led i krigsberedskabet. På baggrund af socialisternes bastante opslutning omkring 'det nationale forsvar' besluttedes det ikke at føre planen ud i livet (Becker/Berstein 1990, p27f)

naux majeurs.’ (p621). Ganske få var de intellektuelle og akademikere, som efterfølgende ikke lod sig suge ind i krigens dikotomier, hvor kampen mellem blokkene på forskellige måder rationaliseres og legitimeres efter skemaet civilisation vs. barbari (den engelske og franske model) eller det mere komplicerede tyske skema af Kultur vs. anarki (vendt mod Frankrig og England) og Kultur vs. despotisme (vendt mod Rusland). I Frankrig f.eks. optræder toneangivende intellektuelle som Henri Bergson og Émile Durkheim som aktive deltagere i det statslige krigspropagandaapparat⁵⁶, og i Tyskland forsvarer en række intellektuelle den tyske krigspolitik, bl.a. i et berømt manifest fra 1914, *’Appel an die Kulturwelt’*, der på trods titlens adresse til en fælles kultur former sig som et langt forsvar for Tysklands krigsførsel og tilbagevisning af franske og engelske anklager om brud på international ret og overgreb mod den belgiske civilbefolkning. En form for kulmination på den nationale, intellektuelle mobilisering kan findes i en fransk antologi fra 1916 med titlen *Les Allemands et la science*, hvor franske videnskabsmænd besynger den ’overlegne’ franske videnskab (rationel og eksperimenterende) i modsætning til *’Le géométrisme abstrait allemand’* (personificeret i Einstein!) som fysikeren Pierre Duhem formulerede det, idet han også fastslog eksistensen af forskellige *’styles scientifique nationaux’* (Dmitriev ibid., p631). I krigens malstrøm må selv fornuften underkastes nationale kategorier.

Når Barrès jubler over *une France si pure*, har det uden tvivl noget at gøre med, at krigsudbruddet momentant giver anledning til nogle meget ’rene linier’ i det politiske og mentale landskab: i den nationale mobilisering mod den aggressive fjende bortvisner alt oppositionelt fnidder og indre strid. I denne henseende kan krigens første tid betragtes som en fuldbyrdelse af visse aspekter af dé nationaliserende processer, der er beskrevet tidligere. Fjendebilleder rendyrkes og generaliseres – med videnskabens aktive mellemkomst - og nationen styrker i kraft heraf sin indre enhed. Med den massive iscenesættelse af krigen på begge sider som en kamp mellem civilisationen/kulturen og dennes modsætning forvitrer også de sidste rester af et fundament for en mellemfolkelig normdannelse eller konsensus, idet ’fjenden’ i kraft af disse eksklusioner sættes udenfor civilisationen og i sin yderste konsekvens på det nærmeste frarøves sin egenskab af menneske (Audoin-Rouzeau/A. Becker 2000, pp134-181)⁵⁷. Denne sammenhæng mellem rendyrkelsen af fjendebil-

⁵⁶ Interessant er i den sammenhæng især Durkheims to antityske skrifter, *Qui a voulu la guerre?* fra 1914 (Durkheim/Denis 1996/1914) og *L’Allemagne au-dessus de tous* fra 1915 (Durkheim 1991), hvori man genkender det durkheimske sociologiske begrebsapparat, men samtidig frapperes og forundres over, hvor let og ukritisk det er spændt for krigspropagandaens vogn.

⁵⁷ Det er en ganske ejendommelig oplevelse at studere den gensidige produktion af fjendebilleder på de to sider (her Frankrig og Tyskland) og den slående parallelitet, der er mellem fjenderepræsentationerne. Fjenden har for både franskmænd og tyskere sat sig selv uden for civilisationen, tyskerne på grund af kränkelsen af den belgiske neutralitet og overgrebene mod civilbefolkningen i Belgien og det besatte Nordfrankrig, franskmændene på grund af deres inddragelse af ’uciviliserede’ kolonitropper i gelederne. Særligt paradoksalt er det at konstatere, hvorledes franske socialantropologer og -psykologer på den ene side undsiger den tyske ’race’ på grund af dens socialdarwinistiske opfattelser af nationernes kamp og det tyske folks særlige egnethed i denne, samtidig med, på den anden side, at det socialdarwinistiske skema i udpræget grad tjener som forståelsesramme for den franske kamp mod Tyskland: *’La*

leder og diplomatiets erosion bliver synlig i forbindelse med spørgsmålet om den 'forhandlede fred' eller 'kompromisfred', der dukker op i 1916 og 1917 (jf. næste afsnit)

Det antagonistiske skema for krigens mening og retning er det dominerende i de europæiske offentligheder frem til 1917, støttet af bred politisk borgfred og brede regeringer. Skønt denne konstruktion synes ganske stabil i krigens første år, er den imidlertid ikke uden indre modsætninger. I sit fundament bygger krigsfortolkningen i denne fase på en spænding mellem, på den ene side, nogle mere eller mindre konkrete politiske-militære-territoriale målsætninger for 'den korte krig' og, på den anden side, det helt anderledes grundlæggende opgør med den barbariske fjende, som med inertisk kraft genereres af selve den krigsmobiliserende diskurs. I takt med at stillingskrigen trækker ud, at fronterfaringerne generaliseres til at berøre snart sagt enhver familie i de krigsførende lande⁵⁸ og at tabstallene antager nærmest ubegribelige dimensioner, kommer både borgfreden og krigens målsætninger under pres. Gamle splittelser begynder så småt at komme til syne, bl.a. sætter flere og flere socialister spørgsmålstegn ved krigens mening, og nye politiske dagsordener dukker op de krigstrætte befolkninger, hvor retsideen og Folkeforbundstanken så småt får ny luft under vingerne. Det er imidlertid først i kraft af to vendinger i det storpolitiske spil i 1917, at disse tendenser for alvor får bredt, politisk mæle.

3.3.3 Det umulige år: 1917

Jean-Jacques Becker anvender i sin bog af samme navn (1988) udtrykket '*L'Année impossible*' til på en måde at ruske op i de gængse associationer til året 1917, hvor det som oftest er den bolsjevikiske revolution i Rusland, der dukker op fra den moderne historiske bevidsthed. Beckers ærinde er, som Første Verdenskrigshistoriker (og som franskmand), at brede fokus lidt mere ud og iagttage 1917 som det år, hvor det bliver klart, at den politiske 'orden' der var gået i krig i 1914 er ude af stand til at finde en løsning med sine egne midler. Han hæfter sig i denne sammenhæng ved de ganske mange fredsinitiativer, der bliver taget i både 1916 og 1917 i retning af en 'kompromisfred' eller en 'forhandlet fred', dvs. en fred hvor der købslås mellem de stridende magter på grundlag af staternes respektive interessekataloger. Fredsinitiativerne viser sig imidlertid umulige at konkretisere: '*La vérité était que chacune d'entre elles s'étaient heurtées à l'impossibilité de tout compromis. Pour ne prendre que l'exemple le plus révélateur, le peuple allemand ne voyait aucune raison de rendre l'Alsace-Lorraine et le peuple français de ne pas la récupérer après tant de sacrifices*' (p174). Man kan diskutere

---

guerre est le réactif le plus sensible de la résistance nerveuse d'une race. Si l'épreuve a été dure, elle a tourné en notre honneur, elle a porté le témoignage que la race française n'a pas dégénérée' (Pr Chauffard, 6.1.1915, citeret efter Audoin-Rouzeau/A. Becker ibid., p181).

⁵⁸ I Frankrig mobiliseres ca. 90% af alle mænd født mellem 1870 og år 1900, svarende til 8 mio. mand ud af en befolkning på 39 mio. (Becker/Berstein 1990, p165)

re Beckers fremhævnin g af 'folkene' som kilden til uforsonligheden, men med sin betoning af betydningen af '*le sacrifice*', offeret, har han fat i noget af den dynamik og inerti, der ligger i dén demokratisk/nationale modus, hvorefter befolkningerne mobiliseres til krig i 1914-18, og de bindinger, det lægger på de politisk-militære eliter (det skal vi vende tilbage til i næste afsnit omkring fredsslutningen). Grundlæggende gør der sig en struktur gældende, hvorefter en fred (for alle involverede parter) for at kunne accepteres må kunne frembyde nogle af de resultater, der legitimerede befolkningernes massemobilisering og opofrelse i krigen. Med denne struktur på plads er det simpel matematik, at en forhandlet europæisk 'fred uden sejr' er en illusion.

De to 'begivenheder' i 1917, der omtales ovenfor og som vender op og ned på krigen s militære og politiske perspektiv, er naturligvis den russiske revolution (som fører til den russiske fronts sammenbrud) og den amerikanske beslutning om, at USA træder ind i krigen som entente-alliancens og den støtters 'associerede'⁵⁹ magt. Hvor den russiske revolution i 1917 mest bekymrer i kraft af dens militære betydning – at Rusland ikke længere binder tyske styrker i øst – er USA's indtræden i krigen af anderledes kontant betydning for krigen s politiske perspektiv. Præsident Woodrow Wilson s beslutning om at trække USA ind i krigen kan man – set i bakspejlet – uden at genere nogen kalde en af det 20. århundredes mest betydningsfulde og interessante beslutninger. Af samme grund rejser den de mest vidtløftige kontrafaktiske historiske spekulationer: hvad nu, hvis USA havde holdt sig ude af krigen? Derfor er Wilson s beslutning og den politiske retorik, der understøttede den, da også blevet underkastet et hav af analyser⁶⁰.

USA's indtræden i krigen på Wilson s program (krigserklæring d. 2.4.1917) ændrer fundamentalt ved krigen s retning, dvs. ved krigen s mål og dermed karakteren af den fred, der skal afslutte krigen. Krigsførelsen kan med USA's indtog (og efter det zaristiske Ruslands sammenbrud i to tempi i 1917) fortolkes som 'demokratiets' kamp mod 'autokratiet' og freden efter krigen er i den Wilsonske optik en fred, der hviler på en anerkendelse af også modstanderens ret til at træde ind i en 'ny' retsorden mellem staterne efter de samme principper som de øvrige stater, det vil først og fremmest sige efter princippet om folkenes selvbestemmelse. For at få krigsførelsen mod en konkret fjende - Tyskland - og den universalistiske fredsvision til at harmonere må Wilson dog støtte sig til en hjælpemhypotese i form af en differentiering mellem det tyske 'folk' og det tyske 'regime' – med regimet som den fjende, som verden (og det tyske folk) må befries fra, hvis fredelige relationer skal kunne etableres mellem folkene (Rasmussen *ibid*; Knock 1992.; Eistrup 2003).

---

⁵⁹ Som påpeget af Rasmussen (2001, p104) kan denne sproglige nuance fortolkes derhen, at den markerer USA's og Wilson s fastholdelse af distance til krigen s begyndelse og den 'gamle' politiske verden af magtbalance & stormagtskapløb, der i Wilson s horisont var krigen s kilde.

⁶⁰ F.eks. Knock (1992; 1998), Lynch (2002) & Rasmussen (2001) for blot at nævne nogle ganske få.

Skønt det wilsonske program får en afgørende indvirkning på krigs- og fredsdiskursen, bliver det imidlertid aldrig ophøjet til et officielt fælles allieret/associeret krigsprogram. Tværtimod lægger det grunden til en spænding internt i ententen mellem de mål, der hidtil er blevet stillet op for krigsførelsen i England, Frankrig, Italien m.fl., og så det nye program med dets forestilling om et selvbestemmende Tyskland og principiel lighed mellem alle stater/folk (herunder potentielt også de koloniserede folk!) i efterkrigens internationale orden. At de politiske og militære eliter er helt bevidste om det amerikanske programs omkalfatrende potentiale, kan anskueliggøres af det forhold, at den franske regerings inderkreds og den militære ledelse i foråret 1917 insisterer på at gennemføre (fremfor at udskyde) en stort anlagt offensiv på Chemin des Dames-højdedraget ved Reims, på trods af særdeles ugunstige vejr- og recognosceringsforhold. Denne beslutning er primært motiveret af en fransk strategi om at have så stærk en militær stilling som muligt inden amerikanernes ankomst, for ad den vej at kunne fastholde så meget som muligt af sin egen fredsdagsorden overfor Wilsons ditto (Miquel 1997). Offensiven blev i øvrigt en eklatant fiasko, som udover at koste titusindvis af liv også førte til de mest omfattende mytterier og lydighedsnægtelser i den franske hær overhovedet under krigen. Spillet om fredsdagsordenen er mao. igang før den første amerikanske soldat har sat foden på europæisk jord, og efter de mislykkede franske (Chemin des Dames i foråret 1917) og engelske (Yprès i efteråret 1917) gennembrudsforsøg står det klart, at krigen ikke kan vindes uden de amerikanske styrker⁶¹, og dermed at freden ikke kan designes uden hensyntagen til de wilsonske principper.

I de europæiske offentligheder genopliver den wilsonske dagsorden nogle af de internationalistiske strømninger, der få år forinden var druknet i krigens logik, men som i løbet af 1916 så småt begynder at vinde frem igen under indtryk af krigens fastlåsthed (jf. Walters *ibid.*, pp9-24; Marbeau 2001, pp5-20; Gerbet *et al.* 1973, pp9-21; Brzezinski 1983). Således bidrager USA's indtrædelse til at give krigen en fornyet legitimitet i politiske kredse i ententen, hvor man ellers var begyndt at stille spørgsmålstegn ved kampens mening (først og fremmest i de socialistiske kredse, hvor opbakningen til krigen er svindende og '*Union Sacrée*'/borgfred-modellerne under pres i alle krigsførende lande). At krigens mål er skabelsen af en ny og fredeligere international orden, skaber i denne kritiske kontekst en platform, hvor patriotisme, internationalisme og sågar revolutionære forestillinger kan mødes (Miquel 1972). Skaber den ny opbakning til krigsførelsen i de krigstrætte allierede offentligheder, bliver wilsonismen til gengæld også kilden til en mere langsigtet spaltning i det politiske liv og i den offentlige opinion med hensyn til udseendet af den fred, der

---

⁶¹ Efter Chemin des Dames indsættes Philippe Pétain som øvertsbefalende for de franske styrker i stedet for den offensivt tænkende Robert Nivelle. Pétain genskaber roen og disciplinen efter mytterne dels i kraft af nogle velafmålte repressalier, dels med en mere defensiv og - ikke mindst - mandskabsøkonomisk taktik ud fra mottoet om, at det nu blot handlede om at holde fast og vente på 'kampvogne og amerikanere'.

skulle komme efter krigen: handler den om sikkerhedsgarantier eller territoriale gevinster, om udslettelsen af fjenden slet og ret eller om omdannelsen og inklusionen af den besejrede fjende i en 'ny civilisation', i kraft af selvbestemmelsesprincippet og anerkendelsen af folkenes, også de besejredes, vilje til enhed og selvstændighed? Det er først om fremmest dette spørgsmål, freds-konferencen i Paris i foråret 1919 skal give svar på.

3.3.4 Den mulige fred: 1918-1919

'The democrats of Paris might be less detached than the aristocrats of Vienna'
(Alan Sharp in *Boemeke *et al.*)

'Ce fut la paix de Clemenceau avec les méthodes de Wilson, pourtant la pire possible'
(Francesco Nitti, italiensk premierminister 1919-20)

Det er karakteristisk for behandlingen af den fredsslutning, der afsluttede Første Verdenskrig, at *fredsproceduren* Paris-konferencen og *fredsresultatet* Versailles-traktaten knyttes restløst til hinanden. Karakteristisk fordi det både i samtidens horisont og i eftertidens erindring er Tysklandsspørgsmålet, der er det altoverskyggende spørgsmål i forbindelse med fredsslutningen. De 'parisiske forstadstraktater', der formelt slutter freden mellem de allierede/associerede og de øvrige akse-magter Bulgarien (Neuilly-traktaten, signeret 27.11.1919), Tyrkiet (Sèvres-traktaten, 10.8.1920) og Østrig-Ungarn (Saint-Germain-traktaten, 10.9.1919), står således i vidt omfang i skyggen af det tyske spørgsmål i både offentlighed og erindring. Denne prioritering af det tyske spørgsmål vil også præge denne redegørelse, dels fordi det tyske spørgsmål også i et retrospektivt systemperspektiv som det her anlagte *er* den væsentligste prøvesten for karakteren og holdbarheden af fredens nøgleprincipper mht. suverænitet, territorialitet, selvbestemmelse, sikkerhed m.m., dels fordi det tyske spørgsmål, mere specifikt i relation til nærværende problemstilling, på forskellig vis spiller en afgørende rolle i henholdsvis den franske og den danske politiske kontekst 1918-1922. Til gengæld vil vi i det følgende bestræbe os på at styre fri af den historisk-moralske polemik om, hvorvidt fredsslutningen i sig selv lagde kimen til en tysk revanchisme eller den var det nødvendige svar på de politiske spørgsmål og interesser, der var på spil i sammenhængen⁶².

---

⁶² Den første tolkningstradition, der undsiger de strenge krav til Tyskland, grundlægges allerede under selve freds-konferencen af den engelske økonom John Maynard Keynes, der med sit kritiske essay *The Economic Consequences of the Peace Treaty* (1919) pegede på det katastrofale fejltrin, det var at pålægge Tyskland at betale større krigsskadeerstatninger, end dets økonomi kunne bære – en tolkning, der naturligvis efter 1945 har fundet bestyrkelse i, at Tyskland sidenhen rent faktisk blev voldsomt revanchistisk, og at Versailles-traktaten indgik som et væsentligt aspekt i den 'dolkestødslegende', på hvilken den nazistiske krigsfortolkning bygger. På den anden side er der dem, der mener at Keynes' fortolkning skaber en myte om den tyske betalingsevne, som dels er falsk og dels giver legitimitet til den tyske modvilje mod at betale de fastlagte betalinger (jf. Keylor in *Boemeke *et al.* 1993; Ferguson 1998).

Iagttages fredsordningen i et mere generelt systemperspektiv kan man sige, at der er to overordnede problemer eller spændinger, der sætter rammerne for den måde, hvorpå fredsordningen kommer i stand. For det første udfoldes på konferencen en spænding mellem, hvad vi for overskuelighedens skyld, med en sontring hentet fra Badié (1999), i første omgang vil kalde 'bismarckisme' og 'wilsonisme', eller mellem to forskellige 'fredsontologier'⁶³ eller måder at koncipere efterkrigens internationale system på – den ene knyttet til statsræson og sejrherrenes nationale interesser i en før-krigs magtpolitisk forstand (sejr=svækkelse af fjenden), den anden knyttet til en idé om krigens afslutning som begyndelsen på en kvalitativt ny politisk verdensorden baseret på universalisme, kollektiv sikkerhed og national selvbestemmelse. For det andet er der en spænding mellem på den ene side selve den *form* fredsslutningen antager - den enkeltstående, store konference – og på den anden side det forhold, at konferencens centrale aktører opererer på grundlag af et mere eller mindre veldefineret demokratisk mandat fra de nationale parlamenter og offentligheder.

1. En klassisk fremstilling af Paris-konferencens forhandlingsklima er den, der opstiller en modsætning mellem USA's, inkarneret i præsident Wilson, (naive) idealisme og Frankrigs, inkarneret i konseilspræsident George Clemenceau, (kyniske) realisme som konferencens væsentligste problem⁶⁴. Dette billede er sidenhen blevet modsagt af nyere forskning, der nuancerer billedet ved at lægge vægt på, at Wilson i løbet af krigen udvikler en vis følsomhed overfor 'realistiske' argumenter og at Clemenceau i et vist omfang tager den wilsonske diskurs til sig (jf. Rasmussen 2001; McMillan 2004). Skønt selve personificeringen af disse modsatrettede fredsontologier kan synes urimelig, så er det ikke urimeligt at identificere en form for konflikt mellem forskellige fredsforestillinger, der knytter forskellige begreber om ret, suverænitet, selvbestemmelse, sikkerhed og territorialitet til sig - man må blot brede dem ud og betragte dem som forskellige fredsdiskurser, der ikke er knyttede til bestemte 'lande' eller 'personer', men som gør sig gældende i både diskussionerne på fredskonferencen og i de politiske offentligheders debatter.

Denne situation har rødder i det forhold, at både bismarckismen og wilsonismen har aktier i den sejr, der danner både militær og forståelsesmæssig baggrund for freden, der således både er en 'fredens sejr' og en 'sejrens fred'. Freden skal på sin vis afslutte to krige, en 'magtbalancekrig', 'overlevelseshkrig' eller 'dominanskrig' (eller hvad man nu kan kalde den) mellem de europæiske stormagter 1914-1917 (hvor krigen og dens ofre retfærdiggøres dels med territoriale gevinster,

---

⁶³ Udtrykket er lånt fra Rasmussens (2001) analyse af, hvordan 'Vesten' som begreb kommer til syne i den internationale politik i det 20. århundrede og udvikler specifikke forestillinger om, hvordan fred kan etableres og opretholdes.

⁶⁴ Jf. f.eks. Baumont 1951 og Valette 1980. Kaylor (in *Boemeke *et al.*) beskriver denne 'myte' med en modstilling mellem 'virtuous Wilson' og 'vindictive Europeans'.

dels med 'national overlevelse' i konfrontationen med 'fjenden') og en 'krig mod krig' 1917-1918, hvor krigens (allierede) ofre rationaliseres som ofre i en humanitær krig for en bedre verden - og for en fremtid uden krig mellem de forbrødrede og ligestillede folk indenfor rammerne af et Folkenes Forbund. Denne dobbelthed i rationaliseringen af krigen gør det vanskeligt at omsætte Wilsons program om et genuint 'nyt system' (*New Diplomacy*) til virkelighed, til trods for at både franske, engelske, italienske og tyske politiske eliter i større eller mindre omfang abonnerer på Wilsons retorik. På det diplomatisk-politiske felt er arven fra den 'første' krig ikke umiddelbart til at slippe af med, hvilket helt konkret viser sig i de tidligt i krigen indgåede hemmelige aftaler om territoriale gevinster som f.eks. Sykes-Picot aftalen mellem England og Frankrig om delingen af Mellemøsten efter et osmannisk sammenbrud, Frankrigs kategoriske krav på Alsace-Lorraine (uden folkeafstemning), løfterne til Italien og Rumænien om store landområder på Balkan til gengæld for støtte til ententens krigsførelse (jf. McMillan *ibid*; Zorgbibe *ibid*.; Sørensen *ibid*.).

Disse dyrekøbte gevinster er de respektive europæiske statsledere ikke til sinds at opgive, og det skaber store problemer for omsætningen af Wilsons doktrin om selvbestemmelse i praksis. Selvbestemmelsesbegrebet var (som så meget andet) for Wilson et moralsk begreb, hvis konkrete politiske indhold og praktiske anvendbarhed på det europæiske kontinent ikke umiddelbart stod klart (Keylor in *Boemeke *et al* 1993; Boemeke in *ibid*). Konfronteret med den 'første' krigs underhåndsaftaler og interessekonstellationer udsættes begrebet for så mange og så forskellige gradbøjninger og fortolkninger, at dets gennemslag som gennemgående norm for en 'ny' orden tager sig temmelig flosset ud: grænsedragningerne mellem staterne i efterkrigens Europa finder sted dels efter et 'subjektivt' princip (i form af folkeafstemninger i grænseområder, som i Slesvig og Øvre Silesien), dels efter et 'objektivt' princip (hvor 'historiske' eller etnisk-sproglige kriterier lægges til grund uden folkeafstemning som i forbindelse med (gen)oprettelsen af Polen som nationalstat samt de nye statsdannelser i det forhenværende Østrig-Ungarn), dels med afsæt i en i forhold til begge nationalitetsprincipper temmelig ufølsom magtpolitisk konsensus mellem de sejrende stater (som f.eks. at Alsace-Lorraine skal tilbage til Frankrig uden folkeafstemning, at Italien og Rumænien får bidder af Balkan, at Serbien bliver til Jugoslavien – og at Østrig ikke må blive tysk!)⁶⁵.

En lignende dobbelthed gør sig gældende med hensyn til det internationale system eller sikkerhedssystem, der grundlægges på konferencen. Wilson giver som tidligere nævnt storpolitisk mæle til en forestilling om en fredssikrende sammenslutning mellem staterne, en forestilling der dels har rødder i Haag-konferencernes rationalistiske internationalisme, dels i en længere europæisk tradition for at tænke freden og folkeretten sammen med en føderation eller et forbund af alle

---

⁶⁵ Jf. Sørensen *ibid*; Zorgbibe *ibid*.; Milza 1996; MacMillan *ibid*.

Europas/verdens stater – et Folkenes Forbund. Udgangspunktet er også her, i tråd med Wilsons tidlige krigsfortolkning, et universalistisk projekt, hvor verdens (selvbestemmende) stater etablerer fælles internationale institutioner, inden for rammerne af hvilke folkeretten kan udvikles og mellemstatslige stridigheder afgøres uden krigsførelse. Wilsons egne tanker om Folkeforbundet er langt hen ad vejen præget af uklarhed mht. dets praktiske udformning angående især institutioner, magtfordeling og sanktionsmuligheder - her bliver den amerikanske administration faktisk overhalet af både et fransk udkast⁶⁶ og et britisk udkast⁶⁷, hvis hurtige udarbejdelse kan tolkes derhen, at både den britiske og den franske regering er klar over, at en fred efter en evt. allieret sejr vil have spørgsmålet om Folkeforbundet højt placeret på dagsordenen. Samtidig åbenbarer de to udkast og forskellen i deres indhold og stil, at oprettelsen af et Folkeforbund ikke finder sted i et politisk tomrum eller *tabula rasa*, hvor en ny sikkerhedsorden kan formes i et klima af konsensus om almenmenneskelige moralske og retslige principper. Forhandlingsprocessen i Paris-konferencens Folkeforbundscommission, hvor Wilson har placeret sig selv som formand (til hans egen udenrigsministers, Robert Lansing, og personlige rådgivere, Edward 'Colonel' House, store fortrydelse), bekræfter dette billede og den Folkeforbundspagt, der bliver resultatet af forhandlingerne (og som indføjes som de første 26 artikler i fredstraktaterne), afspejler dette i kraft af dens karakter af at være hårdttilkæmpet kompromis, der ikke for alvor tilfredsstiller nogen af de forhåbninger og forventninger, der stilles til den nye fredsstruktur i månederne op til fredskonferencen.

Uden at gå i detaljer med pagtens nærmere bestemmelser (dem vil vi berøre mere indgående i tilknytning til analysen af debatterne om forbundet) kan man slå fast, at pagten grundlægger et forbund, der ganske vist stipulerer nogle nye og på den lange bane ganske holdbare politiske principper⁶⁸, men som i den umiddelbare efterkrigs kontekst lider under en række svagheder:

---

⁶⁶ Udarbejdet af den i 1917 nedsatte *Commission interministérielle d'études pour la Société des Nations* (CIESdN) med juristen og Haag-konference-veteranen Léon Bourgeois som formand og drivkraft. Den internationalistiske Bourgeois forfatter i 1909 et af de på daværende tidspunkt mest veludarbejdede projekter for en folkeforbund, *Pour une Société des Nations* (Bourgeois 1909), og er således en af forbundstankens 'grand old men'. Udkastet, som det forelægges den franske regering i juni 1918, er imidlertid af en noget anden karakter med dets megen vægt på stående militære styrker og dens slet skjulte ikke-inklusion af den besejrede fjende, jf. stk III i udkastet '*La Société des Nations est de tendance universelle, mais, par son objet même, elle ne peut s'entendre que de l'ensemble des Nations, fidèles à la parole donnée, qui seront engagées solennellement à certaines règles pour maintenir la paix par le respect du droit...*'. (cit. efter '*La paix de Versailles*' 1929, p121). Det betyder, i en fransk kontekst 1918-19, uden Tyskland, hvormed forbundet antager karakter af en militær alliance vendt mod Tyskland.

⁶⁷ '*The Phillimore Plan*' navngivet efter formanden, Walter G. F. Phillimore, for den komité, der udarbejder dette britiske bud på en 'League of Nations' og som fremlægges for regeringen i marts 1918, der deler det franske ikke-universelle udgangspunkt (jf. anvendelsen af udtrykkene '*alliance*' og '*conference*' fremfor '*League*'), men som har et mindre strengt juridisk og langt mere politisk fleksibelt tilsnit, jf. art. 8 om forbundets rolle i konfliktløsning: '*The function of the Conference shall be to ascertain the facts with regard to the dispute, and to make some recommendation based on the merits of the case, and calculated to ensure a just and lasting settlement. The recommendation shall not have the force of a decision*' (cit. efter '*La paix de Versailles*', 1929, p53)

⁶⁸ Som bemærket af Osiander (1994) og som det som oftest fremhæves i den 'rehabiliteringslitteratur', der hæfter sig ved netop holdbarheden af forbundets principper og idé og tilskriver dets fiasko (dvs. det forhold, at forbundet ikke

- (1) at det ikke er universelt, idet de tabende stater plus Rusland ikke inkluderes som medlemmer (hvilket strider mod Wilsons oprindelige idé og vækker stor betænkelighed i neutrale stater som f.eks. Danmark).
- (2) at det ikke udstyres med en selvstændig militær styrke til at sætte magt bag sanktioner mod overtrædelse af pagten (som det franske udkast lagde vægt på).
- (3) at det ikke har direkte folkelig repræsentation i sine delegerede organer (som især var en socialistisk forhåbning).
- (4) at det ikke for alvor tager fat om koloniproblematikken og den lurende modsætning mellem selvbestemmelsesprincippet og den koloniale ideologi (som Wilsons selvbestemmelses-dagsorden også havde brodt mod).

Trods pagtens formulering af principper om både staters politiske uafhængighed og fred og sikkerhed generelt som principielt fælles globale problemstillinger – principper der efterfølgende er blevet genoptaget og udviklet i FN-systemet – så er formuleringen af dets faktiske organisering og kompetence tilstrækkeligt uklar til, at forbundets styrke og gennemslagskraft fortløbende afhænger af den politiske vilje hos de stater, der dominerer det (dvs. de sejrende magter med permanent rådsrepræsentation). F. eks. henlægges spørgsmålet om militære sanktioner (som pagten opererer med i art.16) mod en krænkende stat til rådet, som ikke har myndighed til at pålægge nogen stat at levere militære styrker til en sådan aktion⁶⁹. Som en endelig understregning af Forbundets ikke-definitive indførelse af et nyt sikkerhedssystem kan man fremhæve det forhold, at Clemenceau for at acceptere forbundet i dets, fra et fransk synspunkt, amputerede og udelukkende 'moralske' udformning, som modydelse får tilkæmpet sig en dobbelt bilateral forsvarstraktat mellem Frankrig-USA og Frankrig-England til at garantere den franske sikkerhed (mod Tyskland) - når nu ikke forbundet håndfast kan klare dette. Helt fra undfangelsen går den kollektive sikkerhed så at sige på bilaterale krykker.

Både hvad angår selvbestemmelsesprincippet og hvad angår Folkeforbundet indgår den wilsonske dagsorden altså i en syntese med resterne af bismarckismen. Symptomatisk for dette

---

magtede at forhindre en ny verdenskrig) til mellemkrigstidens politikere og deres manglende evne og vilje til at udnytte dets potentialer (f.eks. Fleury in *Boemeke *et al.*; Scott 1973; Walters *ibid.*).

⁶⁹ En interessant detalje i denne sammenhæng er forskellen i formuleringen af denne artikel 16-passus mellem den franske og den engelske udgave af det første udkast. Det franske udkast opererer med vendingen '*indiquer par quel moyen*', men det engelske anvender det mindre bydende og mere juridisk bløde '*recommend by which means*', når det kommer til rådets bemyndigelse overfor medlemsstaters bidrag til militære sanktioner. Formuleringerne er sigende for forskellen mellem Englands og Frankrigs. forestillinger om Folkeforbundets karakter, og denne detalje spiller i øvrigt en central rolle for den danske delegation på Crillon-hotellet i dagene 19.-21. marts 1919, hvor det er et kernepunkt for Danmark, at det bliver det engelske '*recommend*', der bliver den endelige formulering. Det blev det, og skal vi tro den efterfølgende redegørelse fra den radikale forsvarsminister P. Munch fra den danske delegation, skyldes dette ikke mindst de danske indvendinger overfor Folkeforbundscommissionen i Paris - Venstres Niels Neergaard, også fra delegationen, er mere illusionsløs, hvad angår den danske vægt i disse spørgsmål (jf. Munch 1920).

sammenstød eller parløb mellem 'de to kriges' begreber og målsætninger er Wilsons eget paradoksale forhold til Tyskland. Wilsons oprindelige fredsprogram for en 'peace without victory' byggede på en klar moralsk idé om en universalistisk fred, dvs. en fred der for de allierede (som USA i januar 1917, hvor Wilson holder sin berømte 'Peace without victory'-tale, endnu ikke har tilsluttet sig) indebærer *inklusionen* af fjenden i fredens orden efter et lighedsprincip. Som nævnt ovenfor justerer Wilson efter krigserklæringen i april 1917 denne tankegang med en differentiering mellem det udemokratiske tyske styre og det tyske folk, men med fastholdelse af den universelle lighed mellem *folkene* som centralt princip. Som krigen skrider frem taber Wilson imidlertid mere og mere tilliden til, at det tyske folk faktisk kan adskilles fra den militaristiske og aggressive tyske elite og efter Brest-Litovsk-freden mellem Rusland og Tyskland (marts 1918) og den – i Wilsons øjne – utilstedelige folkelige støtte til dette ensidige arrangement, forlader Wilson den inkluderende position og bevæger sig i retning af at fortolke Tyskland som en samlet enhed, der udgør en civilisationens antitese (Boemeke in *Boemeke *et al* *ibid.*). Man kan fortolke det derhen, at idet Wilson går i krig for sin inkluderende, universelle dagsorden, så skubbes den konkrete fjende ud af den samme dagsorden, hvormed den lander på et postuleret universalistisk, men i praksis *ekskluderende* og ikke-universalistisk felt (Rasmussen 2001). Wilson bliver dermed på sin vis selv en del af dén 'første krig', han ellers gjorde det til sit projekt at bekæmpe, hvilket bl.a. manifesterer sig i hans fortolkning af krigsudbruddet, hvor han fra den neutrale position tidligt i krigen betonedede 'kompleksiteten' i krigens årsager, men på Paris-konferencen støtter formuleringerne i Versailles-traktatens art. 231 om den entydige tyske skyld og de deraf afledte krigsskadeerstatninger, som Wilson personligt anskuede som en med skylden forbundet *straf*, i overensstemmelse med hans stærkt religiøst prægede moralbegreber (Boemeke in *Boemeke *et al* *ibid.*)⁷⁰. Og så på spørgsmålet om Tysklands ret til selvbestemmelse vakler Wilson, idet han på den ene side

---

⁷⁰ Skal man fremhæve ét centralt aspekt af Versailles-traktatens virkningshistorie, så må det være betydningen af den skuffelse og desillusion, der rammer Tyskland, idet dette skred bliver klart i foråret 1919. Den tyske prins Max von Baden, der bliver regeringsleder 3.10.1918 i en parlamentarisk regering, har i løbet af oktober 1918 en bilateral korrespondance med den amerikanske regering og efterlades det indtryk - i overensstemmelse med ånden i de 14 punkter, Wilson formulerer i januar 1918 – at der kan sluttes fred på grundlag af disse principper, dvs. en fred baseret på staternes lighed og på princippet om selvbestemmelse, såfremt Tyskland vælter den preussisk-imperiale elite og indfører en demokratisk-republikansk forfatning. Den unge, tyske republiks fredsforberedelser i de første måneder af 1919 (Tyskland er ikke deltager på konferencen) finder i et vist omfang sted på dette wilsonistiske grundlag: at der gælder lighed mellem staterne og at Tyskland kan indtræde i Folkenes Forbund. Det er på den baggrund, man skal forstå den vantro og det chok, der rammer den tyske delegation og den tyske offentlighed, da traktaten fremlægges. Den tyske ratificering af traktaten på dette grundlag frarådes af centrale intellektuelle skikkelser som Thomas Mann og Max Weber (som bl.a. bidrager til udfærdigelsen af det tyske svar på fredsbetingelserne til de allierede). Den tyske underskrift på traktaten finder som bekendt alligevel sted i Spejlsalens revanchistiske set-up d. 28.6.1919, men det sker under allieret trussel om en genoptagelse af krigshandlingerne. Når det skorter alvorligt på oprigtig tysk vilje til at føre traktatens bestemmelser ud i livet i årene derefter, bør man se det i lyset af denne oplevelse af illegitimitet og bedrag - omend der unægtelig også synes at være et ikke ubetydeligt moment af selvbedrag i den tyske forestilling om, at den wilsonske dagsorden uden videre ville kunne overtrumfe franske og britiske fordringer (Schwabe in *Boemeke *ibid.*; Mommsen in *op.cit.*; Krumeich in *Audoin-Rouzeau/J.J. Becker 2004, pp. 981-992). Med denne nuance i baghovedet får den 'moraliske' debat om Versailles en lidt anden karakter, som Sally Marks formulerer det: 'The real difficulty was not that the treaty was unfair, but that the Germans thought it was' (Marks 1976, p16).

anerkender den tyske enhed som afledt konsekvens af selvbestemmelsen, men på den anden side accepterer dels at de tyske grænser i flere tilfælde trækkes efter andre principper (Østrig og Alsace-Lorraine), dels at Tyskland underlægges en række specifikke begrænsninger i militær henseende.

Det giver på denne baggrund god mening, i tråd med den meste litteratur på området, sammenfattende at karakterisere Versailles-freden som et to-hovedet dyr, der blander en i udgangspunktet universalistisk og egalitær diskurs (baseret på inklusion) med en sejrsgenfortælling, hvor vindere pålægges tabere en fred i overensstemmelse med egne interesser og principper (baseret på eksklusion). Denne dobbelthed er væsentlig at fremhæve i denne afhandlings kontekst, idet den tvetydige karakter af fredsordningen netop har betydning som mulighedsrum og ramme for de nationale selv/omverdensfortolkninger, der stilles ind på i analysen.

2. I Wilsons verden skulle selve Paris-konferencens form markere en nyskabelse i forhold til tidligere fredsslutningspraksisser. Wilsons historiske modreference i denne henseende er Wienerkongressen 1815, som for Wilson fremstod som aristokratiets, det hemmelige diplomati og magtbalancens form, hvor Paris i modsætning hertil skulle være demokratiets, det åbne diplomati og den kollektive sikkerheds form (Keylor in *Boemeke *et al.*). Det åbne diplomati med den demokratiske offentlighed som bisidder, ville, mente Wilson, dels sikre verden mod den slags udemokratiske hemmelige aftaler og diplomatiske studehandler, der kendetegnede det 'gamle diplomati', der så eftertrykkeligt havde spillet fallit, dels vække en form for verdensopinion, der skulle kunne overskride og overtrumfe de nationalistisk mobiliserede offentlighedens momentum (jf. Wilson in Heckscher 1956, p303 & p313).

Flere forhold ved konferencen taler da også for, at der er tale om en nyskabelse: det massive presseopbud og den løbende mediedækning af forhandlingerne; eksistensen af en plenarforsamling, hvor alle konferencens deltagere har sæde, og hvor pressen har fri adgang; den pågående debat i offentligheden om fredsmagernes virke. Ved nærmere eftersyn kan det imidlertid hurtigt konstateres, at konferencen i praksis ikke kunne leve op til Wilsons ideer. Ganske vist er der regelmæssige møder i plenarforsamlingen, men stort set alle væsentlige beslutninger blev truffet i mindre og for offentligheden lukkede fora, hvor af det vigtigste skulle blive 'de fires råd' (bestående af Wilson, Lloyd George, Clemenceau og Italiens Vittorio Orlando), efter at være forberedt i en myriade af kommissioner bestående af økonomer, historikere, geografer, jurister, diplomater, embedsmænd m.m. Dvs. at konferencens procedure i sig selv ikke evner at leve op til fordringerne i et åbent '*New Diplomacy*'.

Mht. betydningen af de politiske offentligheder og det pres, de lægger på de forhandlende regeringer, kan man pege på en sammenhæng, der virker stik imod Wilsons forestillinger. I litteraturen om Paris-konferencen tilskrives den offentlige opinion ikke sjældent en blokerende rolle for forhandlingernes forløb. Osiander (1994) taler noget ubestemt om fænomenet 'populisme' som en faktor, der vanskeliggør dannelsen af en konsensusbaseret fredsordning (sammenlignet med betingelserne ved tidligere store fredsslutninger i Westphalen, Utrecht og Wien). Også Keylor (ibid.), Mommsen (ibid.) og Valette (ibid.) fremhæver på hver deres måde 'opinionen' som en ny kraft i det internationale politiske spil, der stiller de delegerede politikere i en vanskelig forhandlingsposition. Man kan fortolke dette nye udenrigspolitiske spøgelse⁷¹ i lyset af de demokratiserings- og nationaliseringsprocesser, der er på spil i årtierne op til 1914 (jf. 3.2), og i kraft af hvilke en mere intim relation mellem individ og stat kommer i stand. Den ene side af denne intimrelation kommer til udtryk i totalmobiliseringen af de europæiske samfund under krigen og den betragtelige patriotiske forsvars- og offervilje, den repræsenterer (jf. Ferro ibid., Ferguson ibid., Miller ibid.). Den anden side af relationen kommer til udtryk som en forpligtelse for de politiske eliter til at stå ved de mål og løfter, der i krigens løb er formuleret som legitimering af krigens ofre. Da disse – krigens ofre – berører snart sagt hver eneste familie i de krigsførende stater er der tale om en stærkt 'demokratiseret' fordring, og den manifesterer sig, formidlet gennem opinion og parlament, som en indsnævring i de politiske elitors (regeringer og diplomater) handlerum på konferencen. Når konferencens hovedpersoner beskyldes for 'ufleksibilitet' (som især Clemenceau ofte er blevet skildret, f.eks. hos Zorgbibe (ibid.) T2, p63f), så må man se denne ufleksibilitet i lyset af en konstant bevidsthed hos forhandlerne om, at de skal kunne sælge fredsordningen til deres respektive parlamenter og bag dem til deres befolkninger/offentligheder.

Pointen med den betragtning er den, at det centrale legitimitetsprincip er transformeret i forhold til den kontekst, i hvilken konferenceinstitutionen kom til verden. Idet det 'dynastiske' legitimitetsprincip i løbet af det 19. århundrede fortrænges af et demokratisk legitimitetsprincip, knyttet specifikt til nationens instanser, forandres også betingelserne for diplomatiske arrangementer. I Paris 1919 kommer denne forskydning til udtryk i form af forhandlernes bundethed til bestemte legeringer af wilsonsk retorik og nationale 'bismarckske' fordringer, hvilket til sammen giver en meget lille diplomatisk bane at spille på - sammenlignet med de ikke-demokratiserede betingelser, konferencer var blevet afviklet under, f.eks. i Wien 1815, hvor både territoriale studehandler og afstemning af interesser og principper kunne foregå nogenlunde ugeneret indenfor rammerne af det forkætrede 'hemmelige diplomati'. Både forhandlingsprocessen, det endelige fredsresultat og fredens videre politisk-retslige skæbne (først og fremmest det forhold, at ordningen nedstemmes

---

⁷¹ Valette (1980) beskriver det netop som sådan, fordi man som politiker, idet meningsmålinger ikke eksisterer, ingen mulighed har for præcist at orientere sig om karakteren af denne opinion.

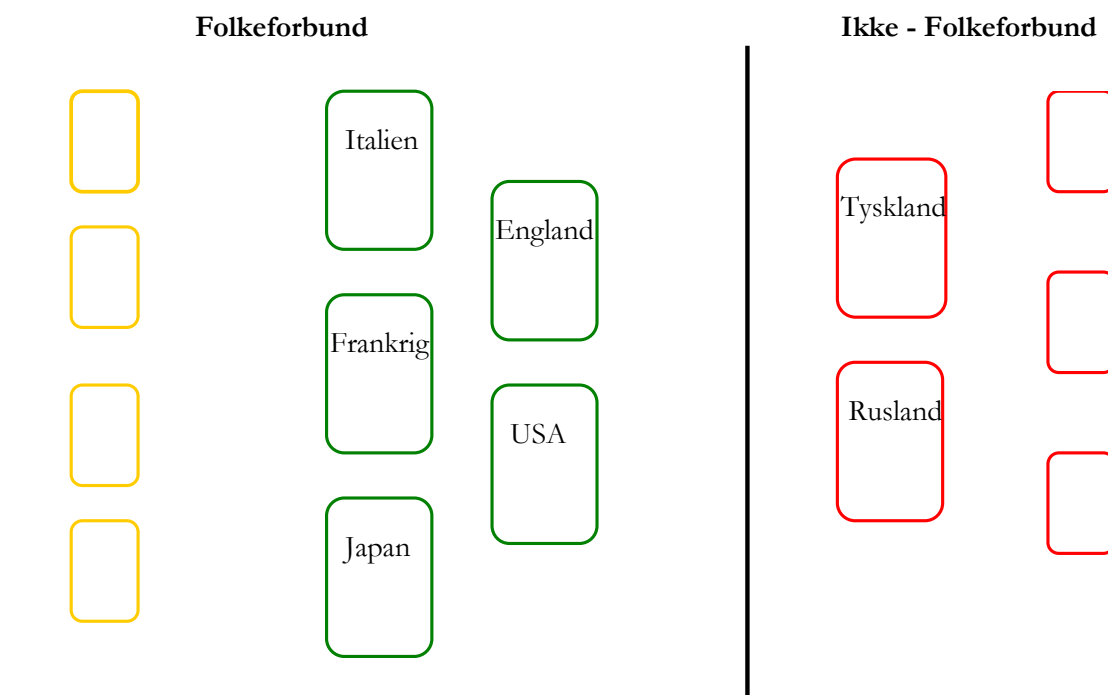
af den amerikanske kongres, men også de ophedede ratifikationsdebatter i f.eks. Frankrig, Italien og selvfølgelig Tyskland) vidner om, at disse legeringer langt fra går restløst op i hinanden. På paradoksalt vis er det således den 'Rousseauske' bundethed, som den nationale demokratiske of-fentlighed og politiske proces skaber mellem elite og folk, der i et vist omfang blokerer for virke-liggørelsen af den wilsonske vision om, at *'The world must be made safe for democracy'*.

3.4 'En Ny Verden?' – fredsordningen i teoretisk perspektiv

Iagttages fredsordningen som helhed i lyset af disse to grundproblemer – (1) spændingen mellem en (inkluderende) wilsonistisk fredsontologi og en (ekskluderende) bismarckistisk fredsontologi og (2) spændingen mellem konferenceinstitutionen som diplomatisk form og den demokratiske bundethed til nationale dagsordener i forhandlingssituationen - står det klart, at den mulige fred i 1919 frem for alt er en modsætningsfuld fred. Freden cementerer et universelt politisk princip, efter hvilket politisk suverænitet er forankret i et nationalt folk og at stat og nation således kobles sammen, men stadfæster samtidig en række undtagelser fra samme princip, ikke mindst for de tabende staters vedkommende. Freden grundlægger i teorien en ny international orden baseret på universalisme og staternes lighed, men ender med i praksis inden for denne ramme (Folkeforbundet) at inddele verden i medlemmer (vindere og neutrale) og ikke-medlemmer (tabere) samt slet og ret umyndige (kolonier og mandater). Set gennem begreberne system og segment kan man beskrive det således, at freden i nogen grad systematiserer den vertikale, nationale integration af de politiske enkelte segmenter til nationalstater, men samtidig på systemniveau konstruerer et hierarki eller en indre/ydre-struktur af insider-segmenter og outsider-segmenter, som skaber asymmetri i systemet, og hvis ikke-egalitære struktur modarbejder legitimiteten af den formelt systemkonstituerende, universalistiske retorik.

Af samme grund er fredsordningen også vanskelig at illustrere grafisk, hvilket ikke desto mindre er forsøgt herunder, således at den politiske orden, der tilvejebringes med Versailles-traktaten kan sættes i forhold til både Koncert-systemet (jf. figur 3.1) og det bismarckske system (jf. figur 3.2):

Figur 3.3

De grønne felter i figur 3.3 betegner de 'sejrende' stormagter, der indtager en privilegeret position i systemet; de gule betegner de 'sejrende' småstater samt de små neutrale, der optræder som medlemmer af Folkeforbundet; endelig illustrerer de røde felter de udenforstående stater inklusive de 'tabende' magter, primært Tyskland; Tyrkiet, Østrig og Bulgarien, og sovjet-Rusland. Dermed viser figuren også den inde/ude-struktur, som det ikke-universalistiske Folkeforbund repræsenterer (den sorte klamme). Således tager fredens 'politiske system' anno 1919 sig altså ud, når det udsættes for en noget forsimplende og generaliserende skematisering. Som nævnt ovenfor gør systemets modsætningsfuldhed det vanskeligt at illustrere grafisk på en entydig og overskuelig måde, men selve dette tvetydigheds-karakteristikum kan vi, hvis vi griber tilbage til de teoretiske begreber om forskellige konstellationer af selv/omverdensfortolkninger i konstruktionen af politisk enhed, fortolke som den mulige freds væsentligste succeskriterium. Dette kan vi gøre, hvis vi som udgangspunkt stiller et spørgsmål, der går op i mod de fortolkninger af freden, der lægger vægt på, at freden ikke afspejlede en konsensus om en ny international orden (underforstået: og derfor slog den fejl) - som det f.eks. er argumentet i Osiander analyse af de store fredsslutninger, hvor Versailles er 'the odd man out' pga. netop fraværet af en bæredygtig konsensus (Osiander 1994, pp323-329) – og omvendt spørger til, hvad det egentlig var for en konsensus, som fredsordningen udtrykte?

Som svar på dette spørgsmål (hvis relevans man rent formelt kan begrunde i det forhold, at statslederne rent faktisk, hvis vi fraregner de tyske, frivilligt underskrev traktaten og sidenhen, hvis vi fraregner USA, ratificerede den) kan man lidt vovet fortolke modsætningsfuldheden eller tvetydigheden i ordningen som rummende en funktionalitet som dét, der overhovedet muliggør at den stort iscenesatte fredskonference kan krones med en aftale. Iagttaget gennem de teoretisk udviklede selv/omverdens-konstellationer (jf. 2.4) kan man anskue Versailles-freden som værende dikteret af det altoverskyggende hensyn, at den 'verdensorden', den skaber, på een og samme tid skal kunne fortolkes meningsfuldt ud fra flere forskellige måder at iagttage selv/omverdensforholdet på. På den ene side skal freden kunne anskues gennem et *schmittiansk* perspektiv, knyttet til den eksplicitte ikke-inklusion af 'fjenden' (fokus på de strategier, gennem hvilke fjenden kan tæmmes og amputeres), altså så at sige som en fred, der afslutter krigen 1914-17. På den anden side må freden også kunne anskues ud fra et *kantiansk* perspektiv, knyttet til inklusion af den politiske anden på basis af en fælles fornuftsinstans (fokus på skabelsen af en integrerende struktur, hvor selv og anden kan ligestilles), hvis freden skal være en fred, der afslutter krigen 1917-18.

Således konstrueres freden på en sådan måde, at der opstår et bredt felt – her afgrænset af de to positioner skitseret ovenfor - af mulige politiske fortolkninger og rationaliseringer af, hvad krigen gik ud på, og hvor freden peger hen. På den måde blev freden mulig i 1919, skønt Osiander m.fl. naturligvis har ret i, at fredsordningen i den udskæring ikke i sig selv markerer dannelsen af et langtidsholdbart internationalt system bygget på en konsensus eller et fortolkningsfællesskab blandt dets væsentligste aktører. På det korte sigt, i den umiddelbare efterkrigstid, skaber ordningen imidlertid en politisk situation, der giver et betydeligt spillerum til forskellige selv/omverdensfortolkninger i den nationale politiske ramme. Det er disse fortolkninger, og den måde de sættes i forbindelse med narrativer om nationens historie og enhed, der analyseres i de næste kapitler i det henholdsvis det 'sejrende' Frankrig og det 'neutrale' Danmark.

Del II

Kapitel 4

Grundpositioner i Frankrig efter Den store Krig

"La paix est une guerre poursuivie par d'autres moyens."
(Georges Clemenceau - Chambre, 25.9.1919)

Man skal ikke have rejst mange timer som turist i det franske landskab, før man får en fornemmelse af, hvor kolossal en begivenhed Første Verdenskrig var. I den mindste, undseelige flække troner på den centrale plads det obligatoriske mindesmærke over byens faldne sønner i *La Grande Guerre*. Parolerne og symbolikken varierer fra det pacifistiske til det mere krigeriske, fra duer & kranse til granater & geværer, fra *'morts pendant la guerre 1914-1918'* til *'morts sur le champ d'honneur'* og *'morts pour la patrie'*, men det er nu ikke det, der gør det største indtryk. Det største indtryk gør navnene. Stilfærdigt hugget ind med små typer, i to lodrette rækker på de fire sider af monumentets typisk kvadratiske krop. 20, 30, 60 i landsby efter landsby efter landsby, ofte med tre, fire, fem, seks af samme efternavn. Man skal være af et umanerligt stålsat, eller mere end almindeligt indifferent, gemyt, hvis ikke disse tavse sten og bogstaver går én under huden, selv på behagelig historisk afstand⁷².

Mindekulturens patos er ikke en selvstændig genstand for denne analyse, men tjener i sammenhængen til at understrege, i hvilken grad verdenskrigen trængte ud i alle afkroge af samfundet og hvilke astronomiske menneskelige ofre, der blev bragt af høj og lav for sejren, *la victoire*⁷³. Denne konstatering fører videre til spørgsmålet om, *hvilken krig* det er, man har ofret så meget for at vinde - og dermed hvilken fred, der kan godtages som værende *'digne de nos morts'*, som det lyder fra både højre og venstre i Frankrig. Vi har i forrige kapitel sondret mellem 'den første krig' og 'den anden krig' til karakteristik af kompleksiteten af den opgave, der venter fredsmagerne efter våbenhvilen. Dette skisma mellem to forskellige retninger og meninger med krigen og freden går igen i den franske sammenhæng og kommer bl.a. til udtryk i begreberne *'La paix de la victoire'* (sejrens fred) og *'La victoire de la paix'* (fredens sejr). Disse begreber markerer to forskellige måder at tolke krigens og fredens mening på, og denne ganske sigende spænding mellem krigsfortolkninger

---

⁷² Mindekulturen omkring Første Verdenskrig har påkaldt sig stigende akademisk interesse de sidste 10-15 år. Mindesmærkernes kulturelle betydning som steder, hvor det kollektive sorg- og erindringsarbejde kan finde sted, er bl.a. blevet analyseret af Jay Winter (1995), Antoine Prost (2002 & in *Nora 1997) og i en dansk sammenhæng af Nils Arne Sørensen (2005). Reinhart Koselleck (2002) har analyseret Første Verdenskrigs mindesmærker i et lidt andet perspektiv, idet han identificerer dem som specifikt *demokratiske* mindemærker, i en kontrastering til tidligere monumenters hyldest til hærførerens geni.

⁷³ For en ordens skyld kan det bemærkes, at lidelsen og savnet naturligvis ikke var ringere blandt de døde, sårede og efterladte, der tilfældigvis var borgere i de 'tabende' stater Tyskland, Østrig-Ungarn, Bulgarien eller Tyrkiet. Erfaringen med den *totale* krigs mekanismer er gennemgående for de krigsførende europæiske samfund, hvor både mobiliseringsgrader og tabstal befinder sig på sammenlignelige niveauer. Spørgsmålet om rationaliseringen af ofrene stiller sig til gengæld på en anden måde i 'taberlandene', og ikke mindst i det tyske tilfælde skulle dette problem vise sig at udgøre et særdeles eksplosivt politisk reservoir.

skal vi vende mere indgående tilbage til senere i analysen. I denne indledende sammenhæng skal vi foreløbig blot opholde os ved det fælles ved disse to krig/fred-koblinger: Der er den fælles sammenhæng mellem krig og fred, at verdenskrigen er en krig, der ved *sejr* er blevet til fred. Dette fællestræk af kontinuitet mellem krig og fred kan anskues som en overordnet ramme for den franske debat, som markeret af titelcitater af den franske konseilspræsident (november 1917 til november 1919) Georges Clemenceau, meget passende kaldet *Le Père de la Victoire*.

Således byder de massive ofre den franske politiske offentlighed at tolke krigen på en sådan måde, at der er forbindelse mellem krigens prøvelser og fredens bestemmelser. Formuleret i teoretiske termer kan man sige, at 'offeret' sætter en bestemt ramme for de mulige fortids/fremtidsfortolkninger, og lukker andre ude - f.eks. kommer man ikke langt i fransk efterkrigspolitik med den tolkning, at krigen af den ene eller den anden grund var 'meningsløs', og at de døde døde forgæves⁷⁴. Med denne påpegning af en bestemt, fælles fortid/nutid/fremtids-struktur i den franske kontekst har vi slået en af analysen centrale dimensioner an, nemlig det såkaldt historiepolitiske aspekt af enhedsproblemet i den franske case. I forlængelse af overvejelserne omkring selvbeskrivelsens aspekter (kapitel 2) kompletteres denne *tidslige* dimension af den franske selvbeskrivelse af en *rumlig* dimension, som har at gøre med, hvorledes de(n) franske nationale selvfortolkning(er) spiller sammen med fortolkninger af den politiske omverden, der toner frem for det franske øje i tiden efter Første Verdenskrig - med fredsordningen inklusive Folkeforbundet og forholdet til Tyskland som de mest prominente politiske protagonister.

Analysen af denne to-dimensionelle franske selvbeskrivelse er bygget således op, at vi i dette kapitel skal se nærmere på dels, som et Frankrigs-specifikt supplement til den overordnede politiske baggrundsbeskrivelse fra kapitel 3, det franske politisk-historiske opspil til fredsslutningen (4.1), dels skal præsentere to modsatrettede kræfter i den franske tilgang til fredsprocessen, kaldet wilsonisme og revanchisme, som udgør polerne i det diskursive felt, som fredsdebatten udspiller sig indenfor (4.2). Den resterende del af analysen er organiseret efter en 'diakron' sontring mellem to forskellige syntetiske diskurser, der på forskellig vis placerer sig som midterdiskurser mellem polerne i dette overordnede felt og som kaldes henholdsvis 'Versailles-syntesen' (kapitel 5) og

---

⁷⁴ En erindring om Første Verdenskrig som en fællesmenneskelig katastrofe begynder så småt at slå igennem i Frankrig fra midten af 1920'erne og frem, parallelt med den gradvise fransk-tyske forsoning og en hertilknyttet nuancering af skyldsspørgsmålet (Prost/Winter 2004, pp51-62). Mona Siegel (2004) argumenterer endvidere for, at en ny humanistisk-republikansk erindring om krigen bryder igennem (især med udgangspunkt i den statslige franske lærerstand), hvor krigen 1914-18 fungerer som negativt modbillede for en fremadrettet, forsonende pacifisme – hvormed Tyskland skubbes ud af rollen som kontrapunkt. Denne analyses pointer understøttes af analyser af franske skolebøger, hvor der ligeledes identificeres et markant skift i midten af 1920'erne i retning af et formildet syn på Tyskland og en forandret, men bevaret, udlægning af Frankrigs mission på frihedens vegne i verden (Shapiro 1997; Siegel 2002). I en analyse med et lidt andet snit viser Ingram (2004), at den franske pacifistiske strømning i 1930'erne forsyner sin politiske handle med en decideret pacifistisk læsning af den franske historie, fra revolutionen til den store krig, der fremhæver den oprindelige anti-ekspansionistiske karakter af den revolutionære jakobinske nationalisme, inkarneret i (den tidlige, dvs. 1791-92) Maximilien Robespierre.

'Ruhr-syntesen' (kapitel 6). Mht. kronologien af disse to kan den første hævdes at være dominerende fra våbenhvilen 1918 til foråret 1920 og den anden at være dominerende fra foråret 1920 og frem til 1922, hvortil denne analyse strækker sig, og hvor konturerne af den franske besættelse af Ruhr-distriktet (1923-24) står klart aftegnede i det politiske landskab. I forlængelse heraf diskuteres konstanter og kontraster mellem de to identificerede synteser (6.3), hvorefter vi afslutningsvis vil drage en konklusion af hele den franske analysedel (kapitel 4 til 6), hvor vi diskuterer det teoretiske informerede problem om, hvorvidt og hvorledes de to synteser kan forstås som forskellige udfoldelser af det 'suverænitets paradoks', der blev diskuteret indgående i kapitel 2 (6.4).

4.1 Mellem mission og revanche – Frankrig i verden 1871-1918

'Nationalisme démocratique et libéral et nationalisme autoritaire et antiparlamentaire, nationalisme conservateur et nationalisme de romantisme et de refus, nationalisme d'expansion mondiale et nationalisme de rétraction continental, nationalisme de combat intérieur et nationalisme d'unanimité patriotique, il faut bien constater que c'est de façon singulièrement multiple, de façon singulièrement contradictoire aussi, que s'exprime le nationalisme français de 1871 à 1914.' (Girardet 1983, p20)

Som berørt i forrige kapitel kan året 1871 regnes som et skæringspunkt for den politiske orden i Europa. Det tyske riges samling, Bismarcks udenrigspolitik og den franske højrefløjs tilegnelse af nationsbegrebet støber fundamentet til en ny politisk dynamik på europæisk plan, hvis forbindelse til krigsudbruddet i 1914 vi i samme forbindelse forsøgte at diagnosticere. Selvom vi altså tidligere har været inde omkring de franske udviklinger, der får konsekvenser for den europæisk-politiske (eller verdenspolitiske) proces, vil vi i dette afsnit dvæle lidt mere ved de specifikt franske manifestationer af den 'nationalisme', hvis afgørende betydning vi pegede på, og hvordan disse manifestationer spiller sammen med den franske udenrigspolitiske orientering i perioden. At dette opspil struktureres omkring begrebet 'nationalisme' har at gøre med, at de centrale spændinger i fransk politik - og forbundet hermed i den franske forståelse af Frankrigs rolle i verden - med rimelighed kan forstås som spændinger mellem forskellige 'nationalismer' på Frankrigs vegne. De spændinger, der analyseres i de følgende kapitler, står dermed i større eller mindre omfang på skuldrene af denne nationalisme-strid, og dette konfliktfelt er således den mest relevante ledetråd for denne korte redegørelse.

Med fremkomsten af et nationalistisk højre efter nederlaget i 1871 grundlægges nogle radikalt nye skillelinier i fransk politik. Hvor 'nationen' i tidligere tiders fransk post-revolutionær politik

var et begreb, der primært associeredes med den revolutionære begivenhed og den republikanske bevægelse, bliver nationsbegrebet efter 'amputationen'/'lemlæstelsen' i 1871 det centrale, fælles omdrejningspunkt for den franske enhed. Til gengæld opstår der så i III. Republik en intens kamp om at fylde begrebet ud og give det historisk og politisk mening, og titelcitatet på forrige side bevidner både nationsbegrebets centrale position i fransk politik og de mangfoldige binære modstillinger af forskellige 'nationalismer', der kan identificeres i perioden efter 1871. I dette afsnit vil vi tage afsæt i modstillingen mellem to nationalismer gennem begrebsparret 'global ekspansion' / 'kontinental retraktion', idet disse betegnelser slår ned i krydsfeltet mellem den historisk-politiske fællesskabsforståelse og orienteringen i forhold til omverdenen. Iagttaget gennem de udenrigspolitiske projekters linse kan man identificere to hovedstrømninger den franske III. Republik op til 1914.

'Højre-nationalismen' – eller '*le nationalisme des nationalistes*' som Michel Winoch (1994) lettere asymmetrisk benævner denne strømning – bruger nederlaget og den vidt udbredte hævnfølelse som afsæt for en nationsforståelse, som sætter nationen op i et eksplicit modsætningsforhold til den 'ydre fjende' (Tyskland). Regimepolitisk er denne nationalistiske strømning kendetegnet ved helt op til krigens udbrud at være skeptisk overfor republikken, hvis vilje til selvforsvar formodes (som af Bismarck, i øvrigt) at være svækket af parlamentarisk republikansk fnidder og individualistisk dekadence samt af den manglende konsekvens overfor 'de indre fjender' (eller '*Anti-France*' som højre-ikonet Charles Maurras betegner disse, primært jøder og II. Internationales socialister). Problemstillingen omkring de 'indre fjender' kommer bl.a. til syne i forbindelse med affæren om den jødiske kaptajn Albert Dreyfus, der dømmes for spionage af hæren og deporteres til Djævløen, men til slut frikendes og rehabiliteres af republikkens institutioner og den almengyldige retsprincipper efter voldsom social og intellektuel tumult. Koblingen af indre orden/autoritet og ydre fjender tænkes i modsætning til den i regimemæssig forstand dominerende republikanisme og knyttes i stedet primært til de historiske institutioner, monarkiet og katolicismen, som republikken forstår sig selv som en frigørelse fra. Parallelt hermed går højre-nationalismen udenrigspolitisk fra starten imod det franske koloniprojekts emancipatoriske og civilisatoriske ideologi, som i højrenational optik flytter fokus og ressourcer fra det væsentlige: opgøret med Tyskland og genoprettelsen af uretfærdigheden fra 1871 (Nemo 2002, pp1170-1220; Winoch 1994; Girardet 1983; Ifversen 1986; Holm 1993, pp10-57).

Koloniprojektet kan derimod regnes som en hjørnesten i den udenrigspolitiske tænkning, der ledsager den republikanske nationalisme – '*le nationalisme républicain et séculaire*' med Winochs ord (ibid., p10) eller 'venstre-nationalismen'. Helt i tråd med Bismarcks kalkyler og tilskyndelser kaster Frankrig sig nemlig ud i en omfattende kolonial ekspansion i Afrika og Asien, hvor man kap-

pes med først og fremmest England om at opnå status som den økonomisk, politisk og ideologisk førende nation. De tre adjektiver - økonomisk, politisk, ideologisk – er ikke tilfældige i denne sammenhæng, de svarer nemlig til de tre hovedbegrundelser, som det franske koloniprojekts hovedarkitekt og daværende regeringschef, Jules Ferry, fremfører i en berømt tale i *la chambre* d. 28.7.1885. Det er især det ideologiske - eller som han selv kalder det: 'det humanitære' – argument, der er interessant og specifikt for den franske republikanske nationalisme: det er Frankrigs, *la patrie des Droits de l'Homme et annonciatrice de la grande espérance en 1789*, skæbne at udbrede de i oplysningen undfangne principper om '*la Science, la Raison et la Liberté*' på bekostning af '*l'injustice, l'esclavage et la soumission aux Ténèbres*', som trives endnu blandt '*des peuples non encore engagés sur la voie du Progrès*' (cit. efter Girardet 1972, pp 83-84). Således legitimeres den koloniale ekspansion også med henvisning til den særlige 'mission civilisatrice', som påhviler dén nation, der dengang i 1789 tog opgaven på sig med at sætte lyset over mørket. Denne måde at rationalisere koloniprojektet i forhold til den revolutionært-republikanske franske tradition fortæller noget om en særegen kobling af specificitet og universalisme, som kendetegner den revolutionært-republikanske nationalismes forståelse af Frankrig i verden: Frankrig er noget særligt fordi det, i kraft af sin historie, er bærer af noget universelt – og som adskiller den fra højrenationalismen som i den forstand trækker på mere partikulære figurer for den fransk-nationale specificitet (Winoch *ibid.*; Girardet 1972; Becker in *Becker/Candar 2004, bd. 1; Holm *ibid.*).

Disse to franske nationalismer, som de er skitseret herover, skal forstås som poler i et felt, hvor der gives forskellige mellemformer og kombinationer, som skærer på kryds og tværs af de forskellige dimensioner. Som eksempel herpå kunne nævnes Georges Clemenceau, der har øjnene stift rettede mod '*la ligne bleue des Vosges*' og revanchen og som sådan er kritisk overfor hele det koloniale eventyr - men som samtidig er en indædt republikaner og en af dem, der tager Albert Dreyfus i forsvar under 'affæren' (Ifversen *ibid.*, 178f). Samtidig kan det bemærkes, at 'revanchisme' og 'kolonialisme' som idéer og politikker ikke udelukker hinanden, som det f.eks. fremgår af ånden i de skolereformer, kolonialismearkitekten Jules Ferry sætter i værk i 1880'erne, hvor det tyske modbillede spiller en væsentlig rolle i socialiseringen af børn til gode republikanske franskmænd (Shapiro 1997; Siegel 202). Som billede på nogle politiske hovedstrømninger i Frankrig efter 1871 har modstillingen alligevel relevans, ikke mindst når ærindet, som her, er at aftegne et historisk baggrundsfelt for de forskellige tilgange til Versailles-freden, der kommer under lup senere i denne analyse.

Som det fremgik af forrige kapitel, kendetegnes det halve århundrede op til Første Verdenskrig imidlertid også ved et gennembrud for to forskellige internationalistiske strømninger: arbejderbevægelsens II. Internationale og en rationalistisk-positivistisk internationalisme (bl.a. i *Association de*

la paix par le droit). 'Internationalismen' gør sig også stærkt gældende i Frankrig, hvor de i årene op til århundredskiftet formulerer to forskellige typer kritikker af den måde, hvorpå staterne agerer politisk og militært. Cooper (1991) sonderer mellem en 'pacifisme', som er et liberalt-borgerligt projekt af kantiansk tilsnit (i mangfoldige forskellige afskygninger) for en ny ordning af forholdene mellem staterne, og 'antimilitarisme', hvor modstand mod enhver form for militær er et led i et mere radikalt opgør med hele den undertrykkende kapitalistiske sociale orden, knyttet til de socialistiske bevægelser og partier. Op mod Første Verdenskrig sker der imidlertid det, at de to internationalismer, der intellektuelt og klassemæssigt er meget forskelligt forankrede, begynder at nærme sig hinanden - i takt med at de franske socialister bevæger sig fra et revolutionært og antimilitaristisk ståsted til et mere patriotisk-pacifistisk politisk ståsted, og i takt med at de retslige og politiske spørgsmål i den positivistiske bevægelse i stigende grad tænkes sammen med det 'sociale' spørgsmål (Cooper *ibid.*; Miller 2002).

Som det allerede er berørt i forrige kapitel, indebærer krigsudbruddet en form for konvergens af disse ellers modsatrettede internationalistiske og nationalistiske kræfter, således at højrenationalisten Maurice Barrès med tilfredshed kunne konstatere '*une France si pure*' for sine øjne, samlet mod den tyske fjende og rensset for anti-patriotiske, internationalistiske tilbøjeligheder. Virkeligheden var naturligvis mere nuanceret end som så, men der er ikke desto mindre god mening i at pege på en samling af de franske samfunds forskellige kræfter i en art fælles alvorstung forsvarspatriotisme, som for en stund lægger en række konflikter døde (Berstein 1979). Som det også er fremgået, repræsenterer krigstidens *Union Sacrée*-borgfred imidlertid ikke en endegyldig bilæggelse af de politiske og historiepolitiske stridigheder i Frankrig, og især i løbet af 'det umulige år' 1917 bliver det klart, at også i Frankrig er den stadigt mere slidsomme krigsførelse forbundet med vidt forskellige politiske dagsordener. Socialister forlader *Union Sacrée*-regeringen, de hidtil lammede internationale freds-associationer får nyt liv (Brzezinski 1983) og efterhånden som en afslutning på krigen begynder at kunne anes i horisonten, kommer konflikten mellem dem, der kæmper 'den første krig' og dem, der kæmper 'den anden krig', stadigt mere tydeligt til udtryk.

Som et afrundende, illustrativt eksempel på de genkomne spaltninger i fransk politik kan fremhæves spørgsmålet om den fransk-tyske grænsedragning. I de militære inderkredse omkring feltmarskal Foch, et miljø der i tiden omkring våbenhvilen har nære forbindelser til det politiske miljø (bl.a. gennem Clemenceau), opereres med planer om ganske markante annekteringer efter en militær sejr, omfattende udover Alsace-Lorraine, Saarland og Luxembourg mens Rhinlandet tænkes løsrevet fra det tyske rige og under en grad af fransk militær kontrol. En noget anderledes grænsestrategi udarbejdes af den *Comité d'étude*, der nedsættes af den franske regeringschef Aristi-

de Briand^{*75} i februar 1917. Hvor Foch m.fl. tænkte grænsedragningen ud fra isolerede franske militær-strategiske sikkerhedshensyn, arbejder komitéen ud fra en forestilling om muligheden af at etablere grænsen på et korrekt og objektivt 'historisk' grundlag, som i kort form handler om, at Alsace og Lorraine er franske på grund af deres 'souvenirs communs' om den franske 1789-revolution, mens de øvrige områder ikke regnes til dette objektivt-historiske Frankrig. Komitéens forslag er således ikke skåret over Wilsons selvbestemmelseslæst og opererer ikke med folkeafstemning, men det afspejler en anden måde at tænke freden på - og i forbindelse hermed en spirende bevidsthed om, at Frankrig ikke alene vil kunne sætte det princip, efter hvilket grænsen skal trækkes (Soutou in *Boemeke *et al* 1998; Hefferman 2001).

Således politisk rustet - og under den sejrserusede overflade ditto splittet - går Frankrig efterkrigstiden i møde. Det helt centrale omdrejningspunkt for den politiske debat i perioden er Versailles-traktaten, som diskuteres i de franske kamre i efteråret 1919. Versailles-traktaten og Folkeforbundets generelle system-konstituerende linier har vi redegjort for i kapitel 3. Disse diskussioner om 'den nye verden', der skal skabes efter krigen, fylder naturligvis også godt op i den franske debat, men de er tæt sammenvævede med nogle for det franske perspektiv mere konkrete temaer, som vi her skal præsentere:

- ◆ Tysklands enhed & grænser.
- ◆ Tysklands militære afrustning & krigsskadebetalinger
- ◆ Tysklands krigsskyld
- ◆ Franske sikkerhedsgarantier

Som disse temaer antyder, er der i den franske kontekst et altoverskyggende problem, som debatens øvrige temaer enten kan afledes af eller i mindste står i skyggen af: *Tyskland*, hvilket den ovenstående tema-inddeling bærer tydeligt præg af.

Spørgsmålet om Tysklands enhed handler om, hvorvidt man i traktaten vil anerkende den tyske Weimar-republik som den foreligger. Republikken var blevet udråbt d. 9.11.1918, efter kejser Wilhelm II's flugt til Holland, og det trænger sig nu på som et væsentligt politisk problem, hvorvidt denne republik (som får sit officielle navn, Weimar-republikken, i juli 1919) har historisk-politisk legitimitet som en enhed med politisk centrum i Berlin. På den ene side er der stærke kræfter blandt de allierede ved fredskonferencen, der ser sejren som en oplagt mulighed for at stække Tyskland som politisk-militær rival gennem en opløsning af republikken i de autonome

---

⁷⁵ Stjernen (*) henviser til, at den pågældende talers biografiske data optræder i det biografiske indeks i bilag 2. Stjernen figurerer kun ved talaernes navne første gang de optræder i teksten.

delstater, det tyske rige bestod af før den tyske samling i 1870/71. På den anden side er denne strategi meget vanskelig at samtænke med det selvbestemmelsesprincip, som var et erklæret allieret krigsmål og fredsprincip, og som ikke mindst er hjertesag for USA's præsident Wilson. Traktaten lader som vi har set på et kompromis, der anerkender den tyske republiks enhed, men som til gengæld trækker nogle grænser, der efterlader store tyske mindretal i Alsace-Lorraine i Frankrig (uden folkeafstemning), i Øvre Silesien i Polen (med folkeafstemning) og i Sudeter-området i Tjekkoslaviet (uden folkeafstemning) (Becker 2002; McMillan 2004).

Med hensyn til Tysklands militære kapacitet fastslås det i traktaten, at Tyskland må opretholde en hær på 100.000 mand (hvoraf 4.000 må være officerer), der rekrutteres efter frivillighedsprincippet (jf. artikel 160 + 163). At man fra allieret side ikke insisterer på en total afrustning af Tyskland skal ses i lyset af den stadig ustabile politiske situation, hvor både højre- og venstre-kræfter truede republikkens eksistens – og at Tyskland i den situation måtte have magt til at holde denne uro nede⁷⁶. Hvorledes man i praksis skulle *kontrollere* Tysklands væbningsniveau er til gengæld et spørgsmål, der langt fra finder sin endelige løsning på konferencen og som henlægges til Folkeforbundet i lighed med spørgsmålet om rustningernes indskrænkning generelt.

Endelig er der spørgsmålet om den tyske krigsskyld og dermed krigsskadeerstatninger. Spørgsmålet om Tyskland som hovedansvarlig for krigen og dens ulykker er der (undtagelsesvis) ikke uenighed om blandt de allierede magter, og dette slås utvetydigt fast i traktatens del VII. Som vi skal se senere, er det imidlertid et åbent spørgsmål, hvad man helt præcist skal forstå ved 'Tyskland'. Denne uklarhed er allerede på spil under fredskonferencen, hvor Wilson og Clemenceau diskuterer, om det er '*La même Allemagne*' man pålægger freden, som det man bekæmpede i krigen, en differentiering som Clemenceau kategorisk nægter at acceptere (jf. Becker 2002, p39) og som heller ikke finder vej til traktatens tekst, hvor det er det regime-uspecifikke 'Tyskland' der anføres. Udover sin retslige-moralske betydning har skyldsspørgsmålet en anderledes konkret konsekvens. Som ansvarlig for krigen pålægges Tyskland (jf. artiklerne 231-244 inkl. annek 1+2) at godtgøre alle de omkostninger, som krigen har påført de allierede, et ganske astronomisk beløb som vanskeligt lader sig begribe i nutidige termer. Det blev vedtaget, at dette skulle gennemføres *uden hensyntagen til Tysklands evne til at betale*, et princip der var genstand for voldsom modstand både blandt allierede diplomater og blandt tyske politikere, som ikke deltog i forhandlingerne af traktaten (Becker/Berstein *ibid.*, p144).

Det sidste tema, der skal fremhæves i denne oversigt har at gøre med et mere specifikt fransk problem, nemlig de *franske sikkerhedsgarantier*, der spiller en central rolle for Frankrigs tilgang til forhandlingerne. I forhold til sine to, store allierede – England og USA – havde Frankrig det kon-

---

⁷⁶ Dette hensyn fremgår af traktaten, jf. artikel 160: '*The Army shall be devoted exclusively to the maintenance of order within the territory and to the controle of the frontiers*'.

tante geopolitiske problem at være nabo til Tyskland. Frankrig anser derfor sig selv for at have et særligt stort problem med et stærkt og centraliseret Tyskland. Som en form for kompensation for opretholdelsen af Tysklands enhed, som stærke kræfter i det politisk-militære bagland arbejder imod, indgås i tillæg til Versailles-traktaten to bilaterale militære garanti-aftaler, en fransk-engelsk og en fransk-amerikansk, som stipulerer, at England og USA vil komme Frankrig til undsætning i tilfælde af en uprovokeret tysk aggression. Hertil kommer en 'garanti' som bestod i, at Frankrig skulle opretholde en militær besættelse af den venstre Rhin-bred samt fastholde visse militære brohoveder på den højre Rhin-bred (Becker 2002, p50; Becker/Berstein 1990, p142f).

Såvidt en oversigt over dels de politiske hovedkræfter, der er på spil i Frankrig op til og under Første Verdenskrig, dels de temaer i fredsforhandlingerne, der er de mest afgørende set i et fransk perspektiv. Denne korte gennemgang af de væsentligste overskrifter bekræfter i lidt mere konkrete, franske termer billedet fra kapitel 3: der er ganske modsatrettede kræfter på spil i den politiske verden i kølvandet på Første Verdenskrig. Sejr, selvbestemmelse, 'New Diplomacy', Folkeforbund, imperialism, sikkerhed og revanche går ikke umiddelbart op i en højere enhed. Disse forskellige kræfter gør sig gældende indenfor den enkelte stat, indenfor de enkelte partier og ikke sjældent ser man splittelsen repræsenteret i de enkelte individers tanke og tale. I de følgende afsnit skal vi vende blikket mod to af de kræfter, der trækker i hver sin retning i den franske politiske kontekst: 'wilsonisme' og 'revanchisme'.

4.2 Wilsonisme & revanchisme – to antagonistiske sikkerhedsdiskurser

Begreberne 'wilsonisme' og 'revanchisme' er gængse begreber i den historiske forskning i Frankrig under III. Republik og efter Første Verdenskrig (jf. f.eks Miquel 1972; Ifversen 1986; Girardet 1983). De refererer henholdsvis til en strømning, der støtter den amerikanske præsident Wilsons bestræbelser i retning af en ny verdensorden og til den hævnlogik, der gør sig gældende i forhold til Tyskland i brede franske, politiske kredse siden nederlaget til Preussen/Tyskland, afståelsen af Alsace-Lorraine i 1870/71 og den efterfølgende inkorporering af disse begivenheder i en ny form for nationalisme (jf. afsnit 4.1). Becker/Berstein (1990) stiller ind på de to begreber som repræsenterende to væsensforskellige *kritikker* af Versailles-traktaten. Vi vil i det følgende lægge os i dette spor, idet de to begreber anvendes som markører for to yderpositioner i materialet, som hver især repræsenterer sammenhængende måder at samtænke den ovenfor præsenterede buket af dominerende temaer: krig, fred, Tyskland, sikkerhed, ret, Folkeforbund, suverænit, selvbestemmelse.

4.2.1 "Wilsonisme"

Som vi har set i kapitel 3, er det den amerikanske præsident Woodrow Wilson, der for alvor giver politisk mæle og realitet til de internationalistiske strømninger, der i forskellig men stigende grad vinder frem i de krigsførrende landes offentligheder. Med 'wilsonisme' skal der i denne sammenhæng ikke forstås en personkult knyttet til Wilsons person, men derimod de politiske kræfter i Frankrig, der tager den amerikanske præsidents udlægning af krigens målsætninger til sig – det vil først og fremmest sige oprettelsen af et fredsskabende verdensforbund og herigennem sikringen af folkenes selvbestemmelse.

Først et par kommentarer til afgrænsningen og rummeligheden af denne diskurs. Wilsonismen i den her skitserede (rendyrkede) version trives primært på den franske venstrefløj. Det betyder, at håbet om en fredelig, retslig organisering af staternes relationer i varierende grader forlenes med det socialistiske håb om forbedring af sociale vilkår for arbejdere verden over og en mere gennemgribende demokratisk organisering af samfundets sfærer. Vi skal ikke i denne analyse hæfte os videre ved nuancerne i disse socialistiske forhåbninger, men et par kommentarer om de franske socialister i efterkrigstiden er på sin plads. For det første støttede de franske socialister (SFIO) og den franske fagbevægelse i det store hele op omkring den franske krigsførelse⁷⁷, hvilket i efterkrigsdebatten kan aflæses på den måde, at krigen reflekteres som et led i kampen for en mere retfærdig verden – samt at de socialistiske talere fastholder den loyalitet over for nationen og republikken, som de udviste under krigen. Fortællingen om den socialistiske emancipationskamp tager nu sit udgangspunkt i den franske nation, hvor republikken (som et barn af den franske revolution) og dens frisættende og universalistiske potentialer tildeles en central plads. Frédéric Brunet* sætter ganske præcise ord på denne syntese d. 27.8.1919, hvor han, med afsæt i et Victor Hugo-citat om det forenede Europas velsignelser, taler om det, som *kunne* være blevet krigens resultat, hvis blot Frankrig havde turdet "... *montrer au monde ce que peut la France en armes, animée du souffle révolutionnaire.*" (p4053). Så kunne regeringen have bidraget til at skabe "... *les garanties morales et matérielles de la paix future*" (p4052). Den nationale loyalitet udvist under krigen afstedkommer altså en syntese mellem det primære republikanske pejlemærke i historien, den franske revolution, og den socialistiske frigørelsesvision for fremtiden: "... *nous n'avons rien à perdre et tout à gagner, à prendre ce rôle, qui nous revenait, d'hommes qui proclamait, à la face du monde, le droit nouveau.*"

---

⁷⁷ Så sent som i januar 1918 forsvarede den tidligere stærkt antimilitaristiske Jules Guesde den socialistiske deltagelse i krigens brede politiske alliance (l'Union Sacrée) med følgende ord: '*Autant, en temps de paix, en matière sociale, la collaboration politique et gouvernementale des classes est la pire des dupes parce que conservatrice de la société capitaliste dont la destruction s'impose à l'affranchissement du travail et de l'humanité, autant, en cas d'agression, en matière de défense nationale, elle devient un devoir socialiste, parce que conservatrice de la nation qui est à la fois le cadre indispensable à l'action ouvrière d'aujourd'hui, et la condition de l'internationalisme du demain*' (citeret efter Ferro 1990, p280). Forsvaret for nationen retfærdiggøres som en forudsætning for fremtidens internationale klassekamp. Man bemærker hvorledes der skelnes mellem det kapitalistiske *samfund*, som noget der skal afskaffes, og *nationen*, som noget der skal forsvares.

(Marcel Sembat*, 4.9.1919, JO, 1919, débats chambre, p4153). Det republikanske Frankrig er i denne fortælling den motor, der driver værket – og Folkeforbundsiden, i dens ubesmittede før-Versailles-version, tager pladsen som det mål, der stræbes frem i mod.

Det første væsentlige træk, vi vil hæfte os ved i den wilsonske diskurs er en insisteren på, at freden efter krigen må etablere et nyt system af relationer mellem folkene, og ikke forfalde til at gensætte det system, som krigen havde til formål at bekæmpe: *"Aujourd'hui, deux voies s'ouvrent devant nous: (1) ou bien nous verront la paix suivant les anciennes méthodes, une paix de force (...), une paix dont la sécurité ne reposera que sur les baïonnettes et les alliances politiques, ou (2) nous verrons une paix qui libérera les peuples définitivement de la guerre"* (Frédéric Brunet, 16.4.1919, - JO, 1919, débats chambre, p2014) og i en mere kritisk version, idet den i august 1919 ser tilbage på det resultat, der kom ud af Versailles *"Mais pour n'avoir pas choisi entre les deux politiques, pour ne pas avoir choisi entre la vielle politique de l'oppression et de la force et la politique intégrale à la Société des Nations, vous n'avez eu ni l'une ni l'autre des deux garanties"* (Albert Thomas*, 29.8.1919 – JO, 1919, débats chambres, p4071). Denne opstilling af alternativer ligger i umiddelbar forlængelse af den franske Folkeforbundsforkæmper par excellence, Léon Bourgeois⁷⁸, og dennes 1909-begreber om 'politique de droit' vs. 'politique de force' (jf. kap 3).

Alternativet 'politique de droit' – 'politique de force' tager sit afsæt i en skelnen mellem 'det gamle' og 'det nye'. Forskellen konstrueres dog på den måde, at skønt den nys overståede krig var en del af det 'gamle' destruktive system, *"J'aurais honte d'appeler organisation l'état international avant la guerre: c'était une espèce d'anarchie militaire dont vous venez de voir les résultats"* (Marcel Sembat, 4.9.1919, JO, 1919, débats chambre, p4156), så bar den franske/allierede krigsindsats og dens ofre dette til trods et løfte om en ny orden i sig: *"Il n'y a qu'une réponse digne de nos morts, c'est d'avoir **fondé par leur mort un monde nouveau**, c'est d'avoir fait disparaître ce monde d'horreur, de guerre et de massacre qui les a sacrifiés"* (ibid., JE fremhævelse) – hvormed krigen skrives ind i det ovenfor præsenterede skema for 'victoire de la paix'. I forhold til fredsslutningen betyder dette en undsigelse af *"le droit du vainqueur"*, idet begrebet om ret, for ikke at reproducere det gamle system, må forstås i en større, internationalistisk sammenhæng. I den franske wilsonske diskurs er fredsslutningen således tæt knyttet til skabelsen af en ny form for *international ret*, hvilket giver ideen om Folkeforbundet en central placering. Det er allerede markeret af Albert Thomas-citatet ovenfor, at der, efter pagtens offentliggørelse, hersker en udbredt utilfredshed med den udformning Folkeforbundet har fået. Den wilsonske kritik af fredens og forbundets karakter, som det foreligger efter forhandlingerne i Versailles, lægger sig i forlængelse af den ovenfor præsenterede kritik af traktatens og pagtens

---

⁷⁸ Som imidlertid, som vi skal se, i sin egenskab af fransk repræsentant i den Versailles-kommission, der arbejder med Folkeforbundspagtens udseende, på dette tidspunkt er at finde blandt forsvarerne af traktaten og pagten – endskønt den endelig tekst på væsentlige områder afviger fra Bourgeois' udkast (jf. kap 3).

ophavsmænd for ikke at have valgt klart mellem *le droit* og *la force*. Den kan sammenfattes i tre punkter:

1. Folkeforbundets ikke-universelle karakter. I den wilsonske optik er Folkeforbundet i for høj grad "... *la Société des Vainqueurs, la Société des Gouvernements, et non celle des peuples*" (Paul Mistral*, d.4.9.1919, JO, débats chambre, p4158). Med denne kritik sigtes for det første til det forhold, at ingen af de besejrede lande, først og fremmest Tyskland, er repræsenterede i forbundet fra begyndelsen (jf. pagtens art. 1 og anneks), samt at Frankrig, England og USA fastholder en militær alliance parallelt med Forbundet. Hermed fortsættes, hedder det, den alliancepolitik som krigen ellers skulle have været et opgør med, og den ægte for- ening af folkene forsømmes: "... *faute d'unir les peuples dans un intérêt commun, les alliances se modifieront dans l'avenir*" (Frédéric Brunet, 28.8.1919, JO, débats chambre, p4054) hvormed krigens mulighed består: "*Vous laissez, dans votre Société des Nations, subsister toutes les germes de la guerre*" (ibid.). Kritikkenes andet aspekt knytter sig til fraværet af direkte folkelig indfly- delse på sammensætningen af delegeretforsamlingen, " [*La Société des Nations est] l'instrument de la dictature de 5 grands états, indifférente à l'action des peuples qui pourraient vivifier ses institutions*" (Ernest Lafont*, 2.10.1919, JO, 1919, débats chambre, p4722), som dermed forsømmer at blive til et sandt "*parlement mondial*" for verdens demokratier (Pierre Renaudel*, 25.9.1919, JO, 1919, débats chambre, p4584)⁷⁹.
2. Fraværet af en generel nedrustningsplan. Der er kritik af, at traktaten og forbundspagten ikke rummer en målsætning om *generel* nedrustning – hele nedrustningsspørgsmålet hand- ler udelukkende om "*Le desarmement de l'Allemagne*", hvor man fra wilsonistisk side gerne så en plan for en afrustning og våbenkontrol, der tillige omfattede andre stater inklusive de sejrende magter (Renaudel, 25.9.1919, JO, débats chambre, p 4584).
3. Opretholdelse af 'retten til krig'. Et sidste punkt der er generelt for den wilsonistiske kri- tik af Folkeforbundet knytter sig til pagtens artikel 15, der fastholder muligheden for en 'lovlig' krig mellem folkene, når de i pagten skitserede måder at løse konflikter på er ud- tømte. Denne *droit de guerre* ser wilsonisterne, bl.a. Renaudel (25.9.1919, p4584), gerne af- skaffet i forbindelse med en generel revision af pagten.

---

⁷⁹ Det er i øvrigt slående, at den wilsonske kritik af fraværet af universalisme ikke knytter dette problem direkte sammen med spørgsmålet om koloniernes status. Folkeforbundet er den *civiliserede* verdens forbund, en verden hvor- til de koloniserede folk ikke regnes: "*Pour les colonies, j'admets très bien que les peuples qui ne sont pas arrivés à notre stade de civilisation aient besoin de la tutelle des peuples supérieurs, plus émancipés*" (Frédéric Brunet, 28.8.1919, JO, débats chambre, 1919, p4052). Dette er nærmest en kalkering af det kolonisyn, der i øvrigt gør sig gældende i debatten, dog med den forskel, at Brunet efterfølgende slår fast, at det bør være Folkeforbundet og ikke kolonimagterne, der forestår dette 'formynderi'. Selve Folkeforbundspagten opererer også med nogle tvetydige begreber om civiliserethed, uciviliseret- hed, avancerethed og tilbagestående og hvilke forpligtelser kolonimagterne bør tage på sig (jf. pagtens art. 22)

I overskriften på dette afsnit betegnes wilsonismen som en *sikkerhedsdiskurs*. Dvs. at den wilsonske tilgang til fredsproblemet og forbundstanken *også* skal forstås som en bestemt måde at tænke sikkerhed på, hvilket allerede er antydnet under punkt 1 overfor, hvor fredsslutningen kritiseres for at lægge grunden til nye krige. Sikkerhed tænkes i dette perspektiv primært som afskaffelse af årsagerne til krig, f.eks. handler det for Frédéric Brunet om at vælge ”... *une voie d'idéalisme, qui appliquera dans le monde les principes de la grande révolution et qui s'efforcera de faire disparaître toutes les causes de la haine*” (16.4.1919, JO, débats chambre, 1919, p2014). Strategien handler på det overordnede plan, som vi har set, om at oprette en international orden, et Folkeforbund, som kan løse stridigheder før de bliver til krig, som kan sikre en gensidig nedrustning og som, i den mere socialistiske variant, kan bidrage til at udsone sociale konflikter (”... *faire disparaître les antagonismes économiques anciens*” (Renaudel, 25.9.1919, JO, 1919, débats chambre, p4584)) bl.a. gennem en fælles kontrol med og fordeling af råstoffer i forbundets regi⁸⁰. Kun ad denne vej kan man garantere de enkelte nationers selvbestemmelse (”*Le droit des peuples de disposer d'eux-mêmes*”, som det oversættes til fransk), som igen analogt med Wilson regnes som en væsentlig forudsætning for fredens opretholdelse.

Den internationalt organiserede retsorden vil også være den, der på det lange sigt yder Frankrig den størst mulige sikkerhed: ”*Il n'y a pas de garanties militaires, il n'y en a qu'une seule: c'est la garantie de la politique internationale, la garantie de politique de la Société des Nations*” (Renaudel, ibid.: p4583). Denne garanti for både freden generelt og Frankrigs sikkerhed står imidlertid overfor en meget konkret udfordring: Tyskland. Den slagne, men stadig potentielt økonomisk, demografisk og militært stærkere nabo udgør det problem, som også en wilsonsk *politique internationale* skal kunne håndtere for at være troværdig. Konkrete spørgsmål vedrørende Tysklands krigsskyld, rustning, krigsskadebetalinger, grænser og enhed kræver svar. Grundfortællingen om Tyskland i krig og fred er i grove træk følgende: At Tyskland ganske vist må tage krigsskylden på sig, men at dette ansvar først og fremmest skal gøres gældende overfor det militaristiske preussiske monarki (Frédéric Brunet, chambre, 16.4.1919) og ikke overfor det tyske folk som sådan, der selv udviser sikre tegn på modstand mod ”militarismen” (Albert Thomas, chambre, 29.8.1919). I forlængelse heraf bliver fremtidsperspektivet, som man også fra fransk side må støtte, at det tyske folk i republikkens tegn vil kunne transformeres til et ikke-aggressivt samfund under bestemte betingelser: ”[I/

---

⁸⁰ Interessant nok opstår der i den umiddelbare eftertid en særlig internationalistisk variant, ’new liberal internationalism’ (jf. Sick 2003), der, i stedet for et verdensomspændende Folkeforbund støttet af et dogme om frihandel, opererer med en idé om vesteuropæisk integration som nøglen til både fred og velstand. Strømningen henter bl.a. inspiration fta Émile Durkheims begreber om sammenhængen mellem arbejdsdeling og solidaritet og ser i denne kobling perspektiver for en kombineret proces af økonomisk integration og politisk solidaritet på europæisk niveau. Denne nye internationalisme udspringer af miljøet omkring tidskriftet *Nouvelle Revue Française* (Sick ibid.), men har kun beskeden kraft i den parlamentariske debat, hvilket vil blive berørt i kapitel 6.

ne [faut] pas écarter pour l'avenir l'idée d'une régénération, d'une transformation politique, sociale et morale du peuple allemand" (Albert Thomas, 29.8.1919, JO, 1919, débats chambre, p4071).

Fredeliggørelsen af Tyskland, og dermed sikringen af Frankrigs (og dermed verdens) sikkerhed, går gennem en transformation af det tyske samfund væk fra det militaristiske autokrati og hen imod den demokratiske republik. På de centrale spørgsmål om Tysklands enhed, geografiske udstrækning og krigsskadebetalinger fører dette til en strategi, der (1) anerkender også Tysklands ret til selvbestemmelse, dvs. retten til at opretholde den enhed og styreform, der udtrykkes i Weimarforfatningen samt ret til at lade selvbestemmelsesprincippet råde i forbindelse med grænse-spørgsmålenes ordning⁸¹ og (2) ikke pålægger Tyskland så store krigsskadeerstatninger, at den ønskede sociale transformationsproces bremses af økonomisk misere. Strenge pålæg om tyske krigsskadeerstatninger ansues således som udtryk for hævnthirst og krigslyst - på fredens og sikkerhedens bekostning⁸².

Med denne *wilsonistiske* sikkerhedsdiskurs tegner der sig et billede af en freds- og sikkerhedsstrategi, hvor oprettelsen af Folkeforbundet, demokratiseringen af de militaristiske stater (Frankrigs fjender under krigen), international ret og garanti for folkenes selvbestemmelse, udsoning af socio-økonomiske konflikter samt militær afrustning vil føre til en ny og mere fredelig politisk-retslig verdensorden med sig. Denne strategi vil også, hvis den gennemføres konsekvent (hvilket efter de wilsonske standarder altså ikke er sket i forbindelse med Versailles) fredeliggøre Frankrigs sikkerhedsproblem nummer et, Tyskland.

Hvis vi skal forsøge, på baggrund af det ovenstående, at vurdere den wilsonske tilgang til fredsordningen udfra de analytiske kategorier, ligger det lige for at henregne wilsonismen til *divisionismen* som grundlæggende idé mæssig ledetråd. Wilsonismen trækker åbenlyst på forestillingen om en stabil magtdeling mellem det nationale og det overnationale (national selvbestemmelse indenfor rammerne af Folkeforbundet), og denne forestilling om stabilitet gør det muligt at tænke de internationale relationer i rene, retslige termer. Som sådan trækker den på de 'kantianske' strømninger, der gør sig gældende i den pacifistiske tradition omkring Léon Bourgeois før krigen og i krigens sidste år: Krigen må munde ud i en retslig organisering af de internationale relationer på grundlag af lighed mellem alle nationer. Analogt med den divisionistiske idé om en stabil magtdeling mellem nation og Folkeforbund optræder det politiske begreb om suverænitet udelukkende i selvbestemmelsens gevandter – med afklaringen af autoritetsforholdet mellem de to niveauer som

---

⁸¹ F.eks. Marcel Sembat, der 4.9.1919 taler (1) for at fremme de republikanske kræfter i Tyskland fremfor at søge at opløse den tyske enhed mod tyskernes vilje og (2) mod det farlige ved det hykleri der ligger i både at hævde selvbestemmelsesprincippet og *le droit du vainqueur* – og at dette hykleri netop er brænde på den tyske revanchismes bål og dermed til skade for fransk sikkerhed (JO, 1919, débats chambre, pp4154-55).

⁸² "*Ab! Messieurs, je sais que la perspective de guerres nouvelles n'est pas pour déplaire à certains. Mais pour d'autres, pour les peuples qui ont tout sacrifié, tout donné au cours de cette guerre, la principale occupation est moins le nombre de milliards à exiger à l'ennemi que la certitude d'avoir une paix sûre, une paix durable*" (Paul Mistral, 16.4.1919, JO, 1919, débats chambre, p2012)

det store, åbne spørgsmål. Som et bud på en beskrivelse af 'Frankrig i verden' er wilsonismen til gengæld anderledes dramatisk, idet der knyttes an til den fransk-revolutionære tradition på den måde, at fredeliggørelsen af relationerne mellem verdens nationer udgår direkte fra 'den store revolutions principper'. Her anes konturerne af paradoks mht. hvordan denne messiansk-revolutionære opfattelse af forholdet mellem Frankrig og verden stemmer overens med forestillingen om folkenes ligeværd og den internationale ret som medium. Dette problem skal vi opholde os mere indgående ved senere i analysen.

4.2.2 "Revanchisme"

"C'est en laissant l'ennemi se reconstruire que vous serez plus sûrs d'avoir une autre guerre"
(H. Daniel*, chambre, 16.4.1919)

Som det var tilfældet med "wilsonismen", er begrebet om en fransk "revanchisme" et gængst begreb i den historiske litteratur om Frankrig under den III. Republik (Winock/Azéma 1976, Girardet 1983, Ifversen 1986). Begrebet dækker ikke en specifik historisk-politisk bevægelse, snarere en mere diffus stemning eller følelse i den franske nationale selvforståelse, der udløber af det militære nederlag til Bismarck i den sidste tyske 'samlingskrig' i 1870-71. Med krigsudbruddet i august 1914 sker der – nærmest spontant – en voldsom generalisering og intensivering af de revanchistiske fornemmelser i den franske offentlighed, hvor de tidligere artikulerede krav om hævn og restitution (af nationens ære og af de tabte provinser, Alsace og Lorraine) slår om i en tankegang i følge hvilken Tyskland, som barbariets arnested, må bekæmpes og i yderste konsekvens opløses, hvis civilisationen skal frelses⁸³.

Med den militære sejr over Tyskland i 1918 åbnes et politisk mulighedsrum, i hvilket hævnfølelsen må artikuleres som en konkret politisk strategi, nemlig som svar på spørgsmålet: hvad skal vi stille op med det besejrede Tyskland? Med revanchisme skal der i denne sammenhæng altså forstås den politiske diskurs i den franske efterkrigstid, indenfor hvilken sejren over Tyskland repræsenterer den historiske gengældelse af nederlaget og uretfærdigheden i 1870-71 og hvor freden derfor må have karakter af genoprettelse af denne historiske uretfærdighed⁸⁴.

---

⁸³ Jf. Stéphane Audoin-Rouzeau & Annette Becker (2000, pp 111-156). Audoin-Rouzeau/Becker går endvidere op imod den tankegang, at det systematiske had til Tyskland under krigen skulle være genereret direkte af den statslige propaganda, tværtimod udbredtes de anti-tyske fornemmelser 'horisontalt' fra mangfoldige punkter i det franske samfundslegeme (p130f).

⁸⁴ Politisk-historisk er her tale om en strømning, der har både republikanske og anti-republikanske (dvs. monarkister og bonapartistiske i forskellige afskygninger) elementer. Som påpeget af bl.a. Ifversen (1986) antager revanchismen forskellige politiske former, hvis fællesnævner i perioden fra 1880'erne til krigsudbruddet bliver en kritik af republikkens individualisme og en heraf afledt revitalisering af den franske nation som kollektivt holistisk projekt med et dobbelt formål: organisk orden og enhed indadtil og hævnen over Tyskland udadtil.

Først et par præciseringer mht. rummeligheden af denne diskurs: De talere, der i det følgende lægger stemme til denne 'rene' version af revanchismen, er ganske vist alle at finde i den 'højre' side af parlamentet, men der er ikke tale om, at de repræsenterer en entydig politisk gruppering. Som vi gjorde gældende for den wilsonske sikkerhedsdiskurs, gælder det her, at der indenfor rammerne af de fremhævede fælleselementer findes forskellige (monarkistiske ↔ republikanske) udgaver af revanchen, især med hensyn til de historiske institutioner og begivenheder, den politiske strategi forbindes med. F.eks. knytter de Chappedelaine* den franske nations sejrende civiliserethed sammen med dens immanente demokratiske kvaliteter (JO, 1919, débats chambre, 26.8.1919, p4000f), mens monarkisten Marquis de Baudry d'Asson* tilskriver sejren andre historiske og metafysiske instanser: "*Vous avez gagné la guerre aussi parce que vous vous êtes appuyés sur toute les forces traditionnelles de la France*" hvortil skal regnes "*Le droit de la patrie d'exiger un sacrifice (...) Les 30 millions de catholiques...*" samt "... *Le plus puissant de nos alliés [qui] a voulu donner la victoire à la France*" (JO, 1919, débats chambre, 4.9.1919, p4163). Til trods for disse varianter er der en fælles kerne mht. forståelsen af den politiske og sikkerhedsmæssige situation, at det giver mening at skitsere en transregimepolitisk revanchistisk sikkerhedsdiskurs til at markere debattens 'højre' yderpol.

Et væsentligt karakteristikum knytter sig til Tyskland status som *historisk* fjende. I modsætning til den differentiering, der gjorde sig gældende i den wilsonske sikkerhedsdiskurs, kan der ikke skelnes mellem en (skyldsbærende) militaristisk regering og et i grunden fredeligt (og således uskyldigt) folk. Tyskland som fjende kan ikke relativeres eller sociologiseres i den revanchistiske optik. Når Tyskland er Frankrigs fjende, er det fordi hele Tyskland *i sin essens* er en aggressiv, voldelig og krigerisk nation: "*L'idée de von der Goltz⁸⁵, sur la nation armée, c'est la nation armée agressive, très puissant et très démocratique, en réalité, puisqu'elle appelle toute la nation, dans tous ces éléments, à entrer dans la grande organisation d'attaque*" (Louis Marin*, JO, 1919, débats chambre, 19.9.1919, p4461). De Chappedelaine hæfter sig ved, at selv en hel eller delvis afvæbning ikke vil ændre på "... *la psychologie du peuple allemand*", som er og bliver militaristisk (JO, 1919, débats chambre, 26.8.1919, p4001). Ybarnégaray* lægger sig (ganske vist først i marts 1920) i dette spor idet han maner: "*Est-il nécessaire de proclamer une fois de plus que ce peuple n'aime, ne respecte et ne craint que la force?*" (JO, 1920, débats chambre, 26.3.1920, p748).

Dette billede af Tyskland som den militaristiske, historiske fjende, der som konsekvens af disse egenskaber bestandigt truer Frankrig, sætter sig også igennem i forståelsen af fredsslutningens

---

⁸⁵ Freiherr Colmar von der Goltz (1843-1916), feltmarskal og forfatter. Karriere i det preussiske/tyske militær, bl.a. under den fransk-tyske krig i 1870 og som militærrådgiver for den tyrkiske hær. Han er desuden forfatter til en række militærfaglige bøger (bl.a. to om sine erfaringer under den fransk-tyske krig) og som spiller en central rolle i tysk militær doktrinudvikling op til Første Verdenskrig. I denne sammenhæng refereres til bogen "Das Volk in Waffen", på fransk "La nation armée", som udkom i 1883 (jf. Krumeich in* Audoin-Rouzeau/Becker 2004, pp 169-178; Salmonsens Konversationsleksikon og www.firstworldwar.com).

formål. Freden er en *paix victorieuse*, hvorefter sejrherren har ret til at pålægge den besejrede sine betingelser – og hvis ikke disse accepteres måtte man hellere fortsætte krigen, indtil fjenden var knækket (Ybarnégaray, 1.10.19, de Gailhard-Bancel*, 28.8.19). Fredsslutningen har i det revanchistiske perspektiv tre dimensioner, en *reparativ* dimension, en *straffende* dimension og en *sikkerhedsmæssig* dimension, som imidlertid er intimt forbundne. For det første er der en *reparativ* dimension, dvs. en dimension der peger bagud og har at gøre med genoprettelsen af de uretfærdigheder, Tyskland har påført Frankrig. Det handler her om både krigen 1870-71 og krigen 1914-18. For den store krigs vedkommende handler det om, at Tyskland, som den part der entydigt bærer skylden for krigen, må pålægges økonomisk at godtgøre de tab, som krigen har påført Frankrig. Heraf kravet om krigsskadeerstatninger, der nedfældes i Versailles-traktatens artikel 231 og artikel 232. Dertil kommer, at sejren i den store krig med sig fører muligheden for at genoprette den historiske uret fra 1870-71 – det vil først og fremmest sige genindlemmelsen af 'de tabte provinser', Alsace og Lorraine, i den franske nation.

I den revanchistiske diskurs er genoprettelsen imidlertid ikke udtryk for fuldbyrdet retfærdighed. Tyskland bør i tillæg til genoprettelsen *straffes* på en måde, der står mål med de lidelser, det har påført Frankrig, hvilket kaster lys over det brændende revanchistiske ønske om at gå hele vejen ("*jusqu'au bout*"), dvs. påføre Tyskland et militært nederlag og dermed "*L'heure de la justice, l'heure du chatiment*" (Ybarnégaray, JO, 1919, débats chambre, 1.10.1919, p4681) – og føre krigen ind på tysk territorium: "*Nous souhaitons ardemment, de tout notre coeur, de toutes nos forces, qu'aucun armistice ne soit conclu, que aucune paix ne soit signée tant que les allemands n'auront pas connu à leur tour les horreurs de l'invasion, tant qu'ils n'auront pas reçu le chatiment mérité de leurs crimes*" (Paul Bersez*, JO, 1918, Débats Sénat, 22.10.1918, p713). Denne form for gengældelse kom imidlertid ikke til at finde sted på slagmarken, hvormed temaet forskydes til Versailles.

Det afgørende spørgsmål er her i den revanchistiske optik spørgsmålet om Tysklands enhed, og hvorvidt denne er legitim og skal opretholdes, eller illegitim og bør opløses. Her spiller den reparative og den straffende dimension sammen med en *sikkerhedsmæssig* dimension, der peger fremad og har at gøre med, hvordan Frankrig i fremtiden skal sikre sig mod et nyt tysk angreb. Sikkerhedsmæssigt handler det om, at tysk enhed *a priori* indebærer en alvorlig risiko for Frankrig, jf. opfattelsen af den krigeriske tyske 'folkepsykologi'. Med tysk enhed intakt, vil det blot være et spørgsmål om tid før Tyskland igen vil vise sig fra sin aggressive side, f.eks. forfærdes de Chap-pedelaine over den tyske forfatnings formulering "*Das deutsche Reich ist eine Republik*" og tilføjer, at "*Il ne leur manque que Napoléon*" for at kunne samle de krigeriske kræfter og spår til slut, ganske profetisk i øvrigt, at der en dag vil komme "*... un homme d'état jeune, amoureux de la gloire, soulevé par*

un sentiment patriotique” (JO, 1919, débats chambre, 26.8.1919, pp4000-4001) og give militarismen slagkraft og retning igen.

Det er imidlertid påfaldende, hvorledes den revanchistiske sikkerhedsanalyse skiftevis iklæder sig forskellige retsbegreber til at begrunde den samme politik: Opløsningen af det tyske rige. Øvelsen består først og fremmest i at hævde et alternativt retsbegreb i forhold til det selvbestemmelsesprincip, som Versailles lægger til grund for anerkendelsen af den tyske republik og dermed den tyske enhed. Det er illustrativt i den henseende at se på argumentationen hos senator M. de Larmazell*, der lægger ud med at konstatere et grundlæggende problem ved at anlægge selvbestemmelsesprincippet på det tyske problem: *”L’unité de l’Allemagne n’est pas une question de politique intérieure”* (JO, 1919, débats sénat, 9.10.1919, p1591). Dette begrundes i talen med, at flere af de tyske deltstater er suveræne stater i henhold til Leibniz’ principper, hvilket i talens logik er at forstå derhen, at de tyske stater ikke legitimt kan slå sig sammen uden de andre europæiske staters anerkendelse: *”La fondation de l’empire allemand n’est pas le résultat d’une délibération entre les puissances; l’empire n’a pas été l’objet d’une reconnaissance légitime et libre de la part de l’Europe: cette fondation résulte d’un pacte politique intérieure entre certains gouvernements allemand”* (JO, 1919, débats sénat, 9.10.1919, p1591 – JE’s fremhævelse). Enheden har altså ikke legitimitet, fordi den er en sammenslutning af historisk set suveræne stater, og at denne sammenslutning ikke er anerkendt af *”l’Europe”*, en anerkendelsesform, der trækker på Koncertens begreber om suverænitet og legitimitet. Mht. Østrigs ret til at slutte sig til Tyskland er ræsonnementet imidlertid et andet: Østrig har ikke ret til at slutte sig til Tyskland *”... parce que vous portez atteinte à notre propre droit”* (ibid., p1592), hvormed i konteksten hentydes til Frankrigs ret til sikkerhed. Selvbestemmelsesretten kan ikke stå over retten til sikkerhed. Denne argumentation trækker på *”le droit de la force”*, hvilket også indirekte medgives af taleren, idet han påpeger, at hvis det er tilfældet, at *”la violence ne fait pas le droit”* (ibid.), så har Bismarks Tyskland ingen ret til at eksistere. Der anlægges altså ganske forskellige og indbyrdes modstridende, retslige perspektiver på det tyske problem med det formål at begrunde det, som det revanchistiske imperativ påbyder: Opløsningen af Tyskland⁸⁶.

Det er oplagt, at den universalistiske tanke om et Folkenes Forbund ikke umiddelbart kan forliges med denne forståelse af ret og sikkerhed⁸⁷. Det er således også et generelt kendetegn ved den revanchistiske tale, at Folkeforbundsspørgsmålet ikke indtager nogen central plads i argumentati-

---

⁸⁶ De konkrete forslag går ud på, at Baden, Württemberg, Bayern, Saar og Rhinlandet skal have status af uafhængige, suveræne stater – for Saar og Rhinlandets vedkommende med forskellige grader af ’tilknytning’ til Frankrig som mere eller mindre eksplicit fremtidsperspektiv

⁸⁷ Selve universalismen står for skud hos Baudry d’Asson i form af en kritik af det begreb om menneskeheden, der ligger til grund for Folkeforbundsbestræbelsen: *”... vous fabriquez une humanité nouvelle, une humanité-Dieu”* (JO, 1919, débats chambre, 4.9.1919, p4162). Ganske slående er ligheden mellem denne kritik og så mere aktuelle kritikker af universalistiske begreber som kosmopolitisme og menneskerettigheder, jf. f.eks. den danske Tidehvervspræst og politiker Søren Krarup: *’Menneskerettighederne er virkelig vor tids fordærmsmagt, djæveln i skikkelse af en humanitar lysengel, forfalskningen og sammenblandingen af Gud og menneske, himmel og jord.’* (Krarup 2000).

onen. I første omgang kunne Folkeforbundet ganske vist godt tænkes som en instans, der kan være den revanchistiske sikkerhedspolitik forlængede arm, dvs. som et redskab der potentielt holder Tyskland i skak gennem (1) våbenkontroller og (2) i kraft af en international styrke, der jf. Forbundspagtens art. 10 skal stå værn om Frankrigs territoriale integritet (f.eks. Louis Marin i chambre 19.9.1919) og dermed sikrer fransk sikkerhed, der således er den eneste målestok for Forbundets kvalitet. Forbundets faktiske udformning skuffer dog i den henseende i en sådan grad, at det er uacceptabelt set gennem de revanchistiske briller – Forbundet frembyder ikke de nødvendige sikkerhedsgarantier, Frankrig vil kunne komme til at bøje sig for Forbundets vilje⁸⁸, og det må således afvises, at Frankrig skulle kunne gå med til helt eller delvis at lade sine vitale sikkerhedsspørgsmål afgøre af en fremmed instans og dermed acceptere ”... *une diminution de la souveraineté française...*” (Delahaye*, JO, 1919, débats chambre, 2.10.1919, p 4718), hvad enten man ser Folkeforbundet som et problematisk udtryk for et engelsk hegemoni (Franklin-Bouillon*, chambre, 3.9.1919), eller mere opfindsomt ser det som et ”...*un consortium judéo-germano-bolchéviste*⁸⁹” hvor Frankrig vil være ”... *livré à l'exploitation avide de 50 propriétaires hébreux de l'Europe.*” (Delahaye, ibid.) eller som i Baudry d’Asson’s version, hvor ”...*La Société des Nations n’est qu’une Babel judéo-maçonnique qui contient les germes de toutes les guerres, et dans laquelle l’Allemagne aura bientôt sa place prépondérante. La véritable Société des Nations existe depuis toujours, elle s’appelle la Chrétienté*” (JO, 1919, débats chambre, 4.9.1919, p4163).

Sammenfattende om den her skitserede revanchistiske sikkerhedsdiskurs kan man, med reference til det indledende citat fra dette afsnit, sige, at fransk sikkerhed i denne optik står i et omvendt proportionalitetsforhold til Tyskland størrelse og styrke. Historiens nederlag og ydmygelser har lært Frankrig, at den tyske nation er dets fjende nummer et, og det er statsmændenes pligt at sikre sig, nu hvor Tyskland endelig er i knæ, at dette Tyskland står svagt, splittet og afvæbnet tilbage. Som vi har set ovenfor, smelter dimensionerne *straf & reparation* (for fortiden) og *sikkerhed* (for fremtiden) sammen i den politiske vilje til at destruere det tyske riges politiske enhed, økonomiske formåen og militære kapacitet.

Det er nærliggende at betragte revanchismen med udgangspunkt i det decisionistiske begreb om politisk suverænitet: Det er intensiteten i fjendskabsrelationen til Tyskland, der giver Frankrig som politisk-historisk størrelse sin identitet eller mission. Fjendskabsrelationen bruges således eksplicit til at begrunde fransk enhed samlet i en stærk politisk autoritet (hvad enten denne er en monark, en ’Bonaparte’ eller en stærk lederskikkelse inden for rammerne af republikken, dvs. en

⁸⁸ Franklin-Bouillon: ”... *la durée de ce traité [Versailles, JE] dépend non de la France menacée mais du conseil de la Société des Nations, où nous sommes en minorité à jamais, je le crains bien*” (JO, 1919, débats chambre, 3.9.1919, p4133)

⁸⁹ En ganske fantastisk konspirationsteori, når man tænker på historiens videre forløb, men her en samskrivning af det franske højres samlede fjendekorpus.

leder, der ikke konstant er truet af parlamentarismens fnidder og luner). Den ydre fjende – Tyskland – tjener i den konkrete franske kontekst til at rehabilitere en række 'tabte' indre autoriteter – adel, hær, kirke, konge, kejser – der alle anskues som svækkede af revolutionen, republikken, parlamentarismen, socialisterne, jøderne, antiklerikalismen, antimilitarismen.

Kapitel 5

”Versailles-syntesen” 1918-20

I krydsfeltet mellem de to overfor skitserede (antagonistiske) sikkerhedsdiskurser, som altså kom til udtryk som to forskellige kritikker af fredsordningen⁹⁰ fra Versailles, finder vi en bred midte, der konkret-politisk - den 2.10.1919 (chambre, 372 stemmer for, 52 imod, 72 afstår) og den 11.10.1919 (sénat, 218 stemmer for, 0 imod,) - bærer Frankrigs ratifikation af Versailles-traktaten og dens vedhæng igennem. Trods kritikker er der altså et komfortabelt flertal for at tiltræde fredskomplekset som det foreligger⁹¹. I dette afsnit fokuserer vi på fredsordningens forsvarere og fortalere. Det er ikke overraskende først og fremmest de fremtrædende regeringsmedlemmer, der spiller hovedrollerne i denne sammenhæng⁹², men vi skal også se på en række taler af mindre fremtrædende politiske figurer, der trækker på de samme ræsonnementer. Disse taler bidrager tilsammen til en midterdiskurs eller, som vi vil kalde den i det følgende, en syntese, som inddrager og forsoner elementer fra både det wilsonske og det revanchistiske vokabularium. Dette fusionsarbejde vil i det følgende finde sted gennem analysen af fire forskellige, men indbyrdes sammenvævede, dimensioner, som vi genkender fra det allerede analyserede:

- ♦ Krigen og Frankrig i historien – knytter an til det historiepolitiske aspekt, altså hvorledes den fortid og fremtid kædes sammen på Frankrigs vegne i den givne kontekst. (5.1)
- ♦ Tysklandsproblemet – Frankrigs politiske ’Anden’ både under den nationale opbygning efter 1871, under krigen og i fredsprocessen (5.2).
- ♦ Folkeforbundet/alliancen – fredsordningens instanser og det politiske system, de konstituerer (5.3)
- ♦ Suverænitetetsbegrebet – om de måder, hvorpå suverænitetetsbegrebet anvendes til at beskrive den nye orden og Frankrigs position heri (5.4).

---

⁹⁰ Det vi her kalder ’fredsordningen’ eller ’fredskomplekset’ dækker over Versailles-traktaten inklusive Folkeforbundspagten og de bilaterale forsvarstraktater med henholdsvis USA og England.

⁹¹ Debatten igennem har der dog været heftig kritik af den karakter af ’fait accompli’ som traktaten har i forhold til parlamentet. Kritikken går først og fremmest på, at parlamentet og dets kommissioner ikke i tilstrækkelig grad har været inddraget i selve forhandlingsprocessen (f.eks. Jean Bon, 2.10.19; Tissier, 16.4.19; Franklin Bouillon, 16.4.19;)

⁹² Udenrigsminister Stephen Pichon, regeringschef Georges Clemenceau, franske repræsentanter i fredskommission på Paris-konferencen 1919 André Tardieu og Léon Bourgeois, parlamentsformand og forhenværende regeringschef (konseilspræsident) René Renoult samt ligeledes forhenværende regeringschef René Viviani.

Som det fremgår stiller disse fire temaer ind på henholdsvis tidslige (primært 1) og rumlige (primært 2 +3+ 4) dimensioner af selvbeskrivelsen i den franske kontekst – og på den måde er tema-inddelingen styret af det teoretiske og metodiske forarbejdes ’temporale’ og ’topografiske’ analyseaspekter. I det følgende vil vi først analysere disse fire temaer hver for sig (5.1 til 5.4). Efterfølgende vil disse forskellige rumlige og tidslige dimensioner blive sat i relation til hinanden, hvorved, som vi skal se, der vil tegne sig et billede af en gennemgående figur for, hvordan den franske, politiske enhed repræsenteres – i tid og i rum - indenfor den politiske diskurs, som vi her benævner Versailles-syntesen (afsnit 5.5). Afslutningsvis skal vi ved hjælp af en kort analyse af udviklingen i den politiske retorik hos George Clemenceau, der som vi skal se bevæger sig et godt stykke fra december 1918 til november 1919, antyde et skisma eller en uoverensstemmelse mellem den dominerende politiske retorik, der bærer traktaten igennem det franske parlament, og så den interallierede ånd, som traktaten er undfanget i (5.6).

5.1 ’Frankrig, krigen og historien’

Den første dimension har at gøre med, hvorledes den store krig, og den fred der afslutter den, sættes i forbindelse med den franske nations historie. Vi har ovenfor præsenteret to antagonistiske fortællinger om den franske nations historie, knyttet til henholdsvis wilsonismen og revan- chismen. Denne syntese trækker i udgangspunktet på den samme grundfortælling om den franske nation som wilsonismen. Vi tager afsæt i René Renoult* (JO, 1919, débats chambres, 30.9.1919, p4648f) der leverer en ligefrem udgave af denne republikanske grundfortælling om sammenhængen fra revolutionen over 1800-tallets reaktion til første verdenskrig, hvor det grundlæggende mønster er kampen mellem emancipationen og reaktionen. Renoult indleder med at spørge til, *”comment (...) se situe dans l’histoire générale des progrès démocratiques l’œuvre de la paix qui nous est soumise?”* (ibid.). Højdepunktet i denne demokratiets historie er den franske revolution, hvorfra udgår *”Le principe du droit égal des peuples à sa liberté [rattaché] à l’idée des droits de l’homme”* (ibid.). Det 19. århundrede kendetegnes dernæst af en løbende kamp mellem disse principper og deres reaktionære modstykker, først *”L’Europe de Metternich, (...) la toute-puissance de la légitimité dynastique”*, sidenhen *”L’Europe de Bismarck, (...) la force primant de droit”* (ibid.). Frankrig står imidlertid i spidsen for kampen mod denne dobbelte reaktion og for revolutionens demokratiske principper: *”La France, fidèle à sa mission inlassable et courageuse, ne cessa de soutenir les aspirations des peuples opprimés”* (ibid.), f.eks. med revolutionen i 1848 og den demokratiske bølge der efterfølgende ryster det monarkistiske Europa, om end kun midlertidigt: *”... mais le système de la force continua à l’emporter.”* (ibid.). Det store opgør mellem de to systemer åbnes imidlertid i 1914 på ’projsisk’ initiativ: *”Finalement,*

l'impérialisme prussien (...) résolut d'en finir d'un coup avec la liberté." (ibid.). Det er på baggrund af denne fortælling, at "... 1914-18 se rélie aux guerres de la révolution et que cette libération se rattachera, par dessus du dix-neuvième siècle, aux grands mouvements d'émancipation humaine dont la révolution française marque le point culminant" (ibid.). Versailles knuser således Wien (dvs. dét 'Metternichske Europa', der blev indstiftet på Wienerkongressen i 1815) og Frankfurt (dvs. det 'Bismarckske Europa', der blev indstiftet med Frankfurt-traktaten i 1871) og retter op på uretfærdighederne fra 1795 (Polens ophør som selvstændig stat), 1864 (Slesvig-Holsten) og 1871 (Alsace-Lorraine).

Det er værd at lægge mærke til især tre forhold i denne fortælling: *for det første* at de revanchistiske mærkedatoer, især 1871, skrives ind i den revolutionære-republikanske emancipationshistorie som tilbageslag fra en (tysk) reaktion, som nu endeligt med sejren i 1918 har mistet sin kraft. Dette er især bemærkelsesværdigt på baggrund af den wilsonistiske republikansk-revolutionære historiefortælling, hvor begivenheden 1871 ikke knytter sig specielt tæt til kampen mellem (for) revolutionen og (imod) reaktionen. *For det andet* at den reaktion, der bekæmpes gennem hele det 19. århundrede, entydigt associeres med figurer, der har relation til Tyskland (Metternich, Bismarck, den preussiske imperialisme). *For det tredje* placerer Frankrig sig i en særlig position, som den nation der ved sine i revolutionen undfangne principper og sin deraffølgende historiske mission går forrest i kampen for folkenes frihed og selvbestemmelse.

Modsætningsforholdet mellem Frankrig og Tyskland skrives altså ind i den republikanske forståelsesramme på den måde, at Tyskland fremstår som de universelle revolutionære værdiers fjende og Frankrig som deres ven – og dermed fremdestilleres en sindrig essentialistisk modsætning mellem det universalistisk-demokratiske Frankrig og det reaktionære-militaristiske Tyskland. Med denne drejning inkorporeres de revanchistiske figurer for den grundlæggende modsætning mellem den franske og den tyske nation i den republikanske fortælling om den franske nation. Renoult's fortælling har eksemplarisk værdi, idet den udgør en sammenhængende og klar version af en historie, som det brede, republikanske flertal af politikere i den umiddelbare krigseftertid trækker på i deres forståelse af krigens baggrund, krigens formål og Frankrigs særlige rolle i kampen for menneskeheden frigørelse.

Vi genfinder de samme historiske konstruktioner i andre taler, om end med nuanceforskelle og i mindre sammenhængende udgaver. F.eks. hos Léon Bourgeois, for hvem traktatens mening er at "*rétablir le droit violé depuis plus d'un siècle et demi de guerre de conquête*" (JO, 1919, débats sénat, 9.10.1919, p1582), og denne rettens sejr symboliseres med Alsace-Lorraine: "*C'est le signe éclatant de la victoire de la France et symbole de la défaite de la force et du triomphe du droit*". (p1583). Frankrigs sejr er 'voldens' nederlag, hvilket vil sige, at krigen var en krig mellem rettens idé og voldens idé: "*La grande guerre a été – et de cela sa grandeur souveraine – une guerre d'idées, la guerre entre l'idée de violence et celle*

du droit et de la liberté” (p1587) Med denne konstruktion af krigens mening genoptager Bourgeois sit eget begrebspar tilbage fra Haag-konferencerne⁹³ mellem *politique de droit* og *politique de force* og skriver det ind i krigens ven/fjende-dikotomi med (først og fremmest) Frankrig på rettens side og (først og fremmest) Tyskland på voldens side. At Frankrig står på rettens side begrundes historisk med henvisning til, at der til stadighed historisk har været sammenfald mellem menneskehedens idealer og Frankrigs politik, fra Henrik IV's europæiske føderationsideer (omkring år 1600) over støtten til den amerikanske befrielseskrig i 1776 og revolutionen i 1789 (*“... qui semait les germes de la liberté des peuples”* (ibid., p1588)) til *“l'œuvre génèreuse de la Haye”* (ibid.) i 1899 og 1907. Således har krigsførelsen været en fortsættelse af den århundrede lange franske kamp for menneskets frihed, og det påhviler Frankrig i fredspolitikken at fortsætte *“L'accord permanent des intérêts particuliers de la Patrie et des intérêts généraux de la morale et du droit humain”* (ibid.) og dermed forblive *“La France, fidèle à son inébranlable confiance dans la supériorité des forces morales, dans la puissance souveraine de l'idée de justice et de liberté”* (p1589). Igen bemærkes det (1) at den revolutionære emancipationshistorie bringes til at rumme modsætningen mellem Frankrig og Tyskland som henholdsvis rettens ven og fjende og (2) at der etableres en form for kontinuitet mellem det før-revolutionære Frankrigs politiske principper (Henrik IV og 1776) og republikkens universalistisk-revolutionære dagsorden.

Et tredje udtryk for denne særlige historiske syntese findes hos baron Flaminio Raiberti*. Raiberti betegner analogt med Renoult Versailles-traktaten som fortsættelsen af den kamp for udbredelse af *les droits des peuples*, der begynder med den amerikanske uafhængighedserklæring i 1776 og videreføres med den franske revolution. Denne proces afbrydes midlertidigt i både 1815 og i 1871 og i begge tilfælde er modstanderen at finde i *la Prusse et l'Empire allemand* (JO, 1919, débats chambre, 26.8.1919, p4004). Igen kan vi iagttage hvorledes det fransk-tyske fjendeforhold skrives ind i en almen civilisatorisk kamp mellem folkeretsideen og den militaristiske erobringstrang. Louis Barthou* bekræfter dette billede ved specifikt at sætte Folkeforbundet i relation til fælles franske politiske principper (*“Wilson le parrain, le France la mère ancienne”* (p4127)), og dernæst at insistere på at disse principper har rødder både 'til højre' (hos Fénelon⁹⁴, Joseph de Maistre⁹⁵) og 'til venstre' (hos Abbé de St. Pierre og Jean-Jacques Rousseau).

⁹³ Jf. Bourgeois (1910) og kapitel 3.

⁹⁴ François de Salignac de La Mothe-Fénelon (1651-1715) fransk teolog af adelig slægt, der markerer sig som kritiker af Ludvig den 14.'s embedsførelse, som han anskuer for at være for meget styret af machiavellisk magtbegær og for lidt af katolsk-moralske principper, både når det handler om krigsførelse, hvor Fénelon fremstår som både antimilitarist og fortaler for en form for folkeret (en *Republique générale* mellem stater) i tråd med de tanker Hugo Grotius og senere Immanuel Kant udvikler, og med hensyn til kongens indre styre, hvor Fénelon, bl.a. i direkte brevvekslinger med Ludvig 14, advokerer for en fransk version af det engelske *Rule of Law*. Alt dette er imidlertid konciperet indenfor rammerne af kristenheden og med det katolsk-moralske monarki som dominerende regime, dvs. indenfor rammerne af de institutioner, der i den katolsk-monarkiske optik anno 1919 er samfundets nødvendige grundpiller. (Nemo 2002, pp423-432)

Det er vigtigt at notere sig, at referencen til den franske revolution er gennemgående i talerne, f.eks. hos René Viviani* *"La grande nation de la révolution, celle qui a apporté la liberté au monde (...), qui a toujours prêché l'émancipation humaine..."* (ibid., p4359) og hos udenrigsminister Stephen Pichon* *"La France apparaît comme plus capable que jamais de faire triompher dans le monde, avec les puissances alliées et associées, les principes qu'elle a toujours représentés depuis qu'elle a donné au monde, à la fin du 18. siècle, la formule de son émancipation."* (ibid., p4549). På den anden side er det tilsvarende væsentligt at understrege, at revolutionsreferencen suppleres eller kompletteres af referencer til før-revolutionære (Henrik IV) og ikke-revolutionære (de Maistre) figurer. Historiepolitisk kan Versailles-syntesen således anskues som en konstruktion af fortiden, der skal kunne indfange de stærkt antagonistiske historiepolitiske diskurser, der er på spil i det post-revolutionære Frankrig.

Såvidt hovedtrækkene i den fortælling om den franske nation, der udfoldes af Versailles-traktatens mest ihærdige fortalere. Som det fremgår, er der tale om en form for syntese mellem de to præsenterede yderpositioners diskurser om Frankrigs historie, krigens mening og fredens retning i og med at krigen *både* iagttages som en fortsættelse af den efter sit princip universelle, civilisatoriske bevægelse, der startede i Frankrig i 1789, og som et opgør med Tyskland, der i denne henseende placeres i en position som den universelle civilisations modarbejder par excellence. I forbindelse med den afsluttende diskussion af de forskellige dimensioners indbyrdes forbundethed (5.5) skal vi vende nærmere tilbage til den særlige funktion, netop denne historiske konstruktion har som politisk erfaringsrum for en bestemt politisk forventningshorisont på den franske, politiske enheds vegne.

5.2 'Folkeforbund og forsvarsalliancer'

Fredsordningen rummer som tidligere nævnt tre adskilte traktater, Versailles-traktaten mellem de sejrende magter og Tyskland samt to bilaterale forsvarsalliance-traktater mellem Frankrig og

---

⁹⁵ Joseph de Maistre (1753-1821) fransk-savoyardist jurist af embedsadelsslægt, der flygter fra den franske revolution og efterfølgende reflekterer kritisk over revolutionsfænomenet, blandt andet inspireret af Edmund Burkes (1790) refleksioner. De Maistre er skeptisk overfor revolutionens suspendering af fortidens ret og orden, *la constitution naturelle*, som i de Maistres øjne er den eneste holdbare kilde til et samfunds juridisk-politiske konstitution. De Maistre vender sig mod det historieløse, 'kunstige' menneske som er kernen i de republikansk-revolutionære forfatninger og er i tråd med denne diagnose af den faste overbevisning, at revolutionens *artificielle* værk med tiden vil vige pladsen for restauration af monarkiet og kristendommen. Som sådan er han en væsentlig intellektuel figur og reference for den legitimistiske bevægelse, dvs. den bevægelse, der støtter genindsættelsen, *la restauration*, af den *legitime* tronfølger af Bourbon-slægten som fransk monark. Når han nævnes i denne forbindelse som en højreintellektuel, der kan spændes for Folkeforbundets dagsorden, har det at gøre med (1) en grundlæggende pacifisme og fast overbevisning om, at genoprettelsen af den tabte orden ikke skal ske med revolutionens barbariske midler og (2) en form for universalisme funderet i kristendommen, som i de Maistres historisk-religiøse univers er bærer af stærkere og mere varige bånd end de bånd, som indenfor nationen knyttes mellem borgerne (Nemo ibid., pp1060-1080; Ifversen 1986; Winock 1993).

henholdsvis England og USA. Den anden dimension i analysen af Versailles-syntesen handler om, hvordan to tilsyneladende modstridende komponenter i fredskomplekset - på den ene side oprettelsen af et verdensomspændende Folkeforbund baseret på et princip om nationernes lige ret til selvbestemmelse og på doktrinen om kollektiv sikkerhed og, på den anden side, en forsvarsalliance mellem militære stormagter vendt mod en fælles trussel/fjende – begrundes og sættes i relation til hinanden i den politiske tale. Det tyske spørgsmål er naturligvis tæt sammenvævet med denne problematik, men vi vil indtil videre styre udenom de problemer, der gemmer sig her (dem kalder vi for den tredje dimension og de analyseres separat nedenfor) og opholde os ved det dobbelte sikkerheds- og retsarrangement, der gemmer sig i kombinationen af oprettelsen af Folkeforbundet og indgåelsen af forsvarsalliancerne.

Som tidligere fremhævet var en af de centrale wilsonistiske kritikker af fredsordningen, at den ikke var udtryk for et klart valg mellem en ('gammel') *politique de force* og en ('ny') *politique de droit*. Forsvarerne af fredsordningen udfolder betragtelige pædagogiske anstrengelser for at forklare, at sameksistensen af Folkeforbundet og den fransk-engelske og den fransk-amerikanske forsvarsalliance ikke er et udtryk for uforenelige principper: ”[Il y a] aucune opposition entre nos traités avec les États-Unis et la Grande Bretagne et la Société des Nations”, (André Tardieu*, p4095); ”... juxtaposition inévitable, parallélisme de deux catégories également nécessaires.” (Renoult, p4651). Denne konsistens mellem Folkeforbundet og alliancen forsvares gennemgående med to argumenter. For det første anskues alliancen som en sikkerhedsmæssig kompensation for det forhold, at Frankrig ikke ved forhandlingerne i Paris fik imødekommet en række andre krav med hensyn til *sikkerhedsgarantier*. Som vi har været inde på, kom de franske forhandlere, først og fremmest i skikkelse af Léon Bourgeois, ikke igennem med deres forslag om (1) at Folkeforbundets skulle have en stående international, militær styrke og (2) at Folkeforbundet skulle udøve en permanent kontrol med Tysklands rustningsniveau (dette spørgsmål henlægges til en interallieret kommission, jf. art.203-210 i Versailles-traktaten). Som Tardieu beskriver det, får Forbundet således ikke ”... un caractère d’engagement positif, un caractère d’aide immédiate” (p4091). Dertil kommer, at Frankrig i henhold til selvbestemmelsesprincippet hurtigt måtte opgive enhver tanke om at holde større dele af Tyskland under militær besættelse. At disse forskellige forsøg på at opnå (politiske, juridiske, militære) ’garantier’ ikke lykkedes, begrædes med forskellige grader af intensitet hos Versailles-forsvarerne, men i samtlige (her udvalgte) taler gives der eksplicit udtryk for, at de supplerende militære alliance-traktater, her med Tardieus ord, giver Frankrig ’... toutes les garanties essentielles’. Dvs. en militær garanti for, at Frankrig ikke alene skal kæmpe mod en eventuel tysk aggression. Denne garanti anskues endvidere som værende i overensstemmelse med Frankrigs ret som sejrherre, hvilket

blandt andet udtrykkes af Pichon, der anskuer alliancen som "... *le pouvoir exécutif de la victoire.*" (p4546).

For det andet lægges en afgørende vægt på, at alliancen udgøres af "*Les trois grandes nations démocratiques*" (F. Raiberti, *ibid.*, p4006), dvs. at den sejrende alliances nationer (et par stykker glemmes behændigt i flugten...) inkarnerer de demokratiske værdier som krigen er blevet ud-kæmpet for, og at det derfor er indlysende, at disse tre nationer spiller en fremtrædende rolle i fredsordningen – Raiberti går endda et skridt videre, idet det foreslås, at denne alliance gøres til en permanent alliance indenfor rammerne af Folkeforbundet som "... *l'assise fondamentale sur laquelle reposera la Société des Nations.*" (*ibid.*). Dette billede går igen hos André Tardieu, der også fremhæver det demokratiske værdifællesskab blandt de tre allierede nationer som Folkeforbundets fundament: "*La Société des Nations est la base, les traités sont l'instrument, la base c'est la paix, le moyen c'est l'union des démocraties.*" (*ibid.*, p4095). Også Léon Bourgeois har direkte reference til "... *les trois grandes démocraties de l'Occident*" (JO, 1919, débats sénats, 9.10.1919, p1587) i sit forsvar for alliancen som en form for demokratisk kerne indenfor den politiske ramme, som Folkeforbundet udgør. I dette gennemgående ræsonnement knyttes den demokratiske karakter af den faktiske, regimemæssige organisering af magten i de tre allierede nationer til Folkeforbundets skæbne som bærer af håbet om demokrati og selvbestemmelse for alle klodens (civiliserede) folk⁹⁶. Ved at lægge vægten på dette fælles *demokratiske* kendetegn kan de tre stater fremhæve sig selv som en demokratisk-politisk kerne eller avantgarde til støtte for Folkeforbundet og kampen for selvbestemmelse - og dermed sløre det forhold, at der er tale om en regulær militær alliance mellem de tre største, sejrende magter, eksplicit vendt mod den største af de tabende magter. Man genken-der her den dobbelthed, som var på spil i udlægningen af krigens mening i den franske nations historie: der trækkes på både den revolutionært-republikanske diskurs, Frankrig som demokra-

---

⁹⁶Distinktionen mellem civiliserede/uciviliserede står stort set uantastet i den franske kontekst. Teorien er den, at de 'uciviliserede' folk, dvs. befolkningerne i de europæiske kolonier i primært Afrika og Asien, fastholdes under de 'civiliserede' folks formynderskab, *tutelle*, indtil det punkt, hvor de er modne nok til at indtræde ligeværdigt i civilisationen. Som den franske koloniminister, H. Simon, nærmest definitorisk formulerer det: '*La colonie, qu'est elle? Elle est une sorte d'entité sociale, politique, économique, à culture primitive ou retardée, dont un état supérieur assume, au nom de la civilisation, la charge d'organisation politique et la tutelle sociale et économique*' (JO, débats chambre, 16.9.1919, p4393). Fredsordningen indebærer, at Tyskland fratages sine kolonier (primært i Afrika: Togo, Tanganika, Cameroun, Tysk Sydvestafrika), og i den franske optik anskues dette som en konsekvens af Tysklands udtræden af det civiliserede selskab, dvs. at Tyskland ikke kan anses som værdigt til at lede de uciviliserede folkeslag frem mod civilisationen. F.eks. mener Renoult at kunne tolke Wilsons 14 punkter i denne retning: '*La raison a fait que dans les 14 propositions, Wilson a lui-même, sans d'ailleurs soulever d'objection, indiqué que l'Allemagne s'était disqualifiée pour guider désormais dans la voie de la civilisation les populations arriérées; et il en est résulté l'attribution des colonies allemandes à des mandataires.*' (JO, débats chambre, 30.9.1919, p4651). For omtalte koloniminister lægger sig også i dette spor: Tyskland må afgive sine kolonier for at '*...donner aux indigènes des éducateurs éprouvés susceptibles de leur faciliter une ascension plus rapide vers la civilisation*'. Denne konklusion drager M. le ministre på baggrund af en bedømmelse af forskellen på den franske og den tyske måde at betragte kolonierne: for Tyskland havde tilstedeværelsen i kolonierne ikke, som for Frankrig, en mission om at befri disse folkeslag, tværtom er der tale om en rendyrket udbytterelation: '*Le but de la colonie [den tyske, JE] est d'enrichir sans scrupules et avec décision son propre peuple au dépens d'autres peuples plus faibles*' (*ibid.*).

tisk-civilisatorisk avantgarde, og den revanchistiske diskurs, Frankrigs ret til i sejrens stund at tage de fornødne sikkerhedsmæssige forholdsregler overfor den historiske fjende.

Alliancen løser i denne Versailles-optik det umiddelbare franske sikkerhedsproblem, truslen fra Tyskland, med hjælp fra en alliance mellem 'de sejrende demokratier'. Folkeforbundet repræsenterer imidlertid stadig for disse talere, trods de mangler den aktuelle pagt har set fra fransk side, en spire eller en skitse til et nyt internationalt system. Langt hen ad vejen trækker Versailles-syntesens talere på den wilsonske retorik om at skabe *et nyt system* med helt nye spilleregler for den internationale politik: "*La France n'a pas de desseins d'hégémonie et j'espère que dans la forme nouvelle des relations internationales, il n'y aura plus place, en Europe et dans le monde, pour l'hégémonie de personne.*" (Tardieu, *ibid.*, p4095); "*Il faudrait plaindre ceux qui ne comprendraient pas qu'un monde nouveau s'est levé et qu'une politique nouvelle s'est imposée au monde*" (Barthou, *ibid.*, p4128) og "*Elle [la Société des Nations] est formé pour la paix et pour la justice. Au système des alliances particulières est substitué en fait (...) un système d'alliances générales entre les peuples libres*" (Pichon, *ibid.*, p4546). 'En ny form for internationale relationer', 'Et alment alliancesystem af de frie folk'. Hvordan kan disse universalistiske visioner gå hånd i hånd med dannelsen af netop en af de "*alliances particulières*", som Pichon undsiger? Som gennemgået ovenfor betragtes alliancen, bl.a. i kraft af dens demokratiske tilsnit, som et legitimt korrektiv for, at Folkeforbundet ikke blev, som man fra den franske delegations side havde håbet på. Man kan iagttage at der, for at få øvelsen til at lykkes, indskydes en tidslighed i mellem et kort sigt, hvor sikkerheden må hvile på en militær alliance, og et langt sigt, hvor sikkerheden kan hvile på et nyt system af "*... alliances générales entre les peuples libres*", dvs. noget i retning af en kollektiv sikkerhed garanteret af et Folkeforbund. Med dette greb kan kombinationen af Folkeforbund og militæralliance forvares ud fra både wilsonistiske begreber ('menneskehedens ret' og 'kollektiv sikkerhed') og ud fra revanchistiske begreber ('Sejrrherrens ret' og 'Frankrigs sikkerhed'), idet der med den indskudte temporalitet etableres en logisk, tidlig forbindelse mellem dannelsen af et nyt internationalt system og en fødselshjælpende alliance, der vil overflødiggøre sig selv i takt med at Folkeforbundet træder i karakter.

Kigger man lidt nærmere på, hvilke perspektiver der konkret kommer til udtryk med til hensyn denne Folkeforbundets 'træden i karakter' i fremtiden, er det imidlertid vanskeligt at genkende de ovenstående citaters strengt egalitære universalisme. Vi har flere gange været inde på Bourgeois' franske forslag til, hvordan Folkeforbundet skulle skæres, og hvorledes den endelige pagt især på to punkter skuffede de franske forventninger. De planer for en fremtidig fransk Folkeforbunds-politik, der lanceres i 1919, tager i et vist omfang udgangspunkt i Bourgeois' visioner: Indførelse af obligatorisk rustningskontrol og oprettelse af en selvstændig international styrke under Folke-

forbundets kommando. Vi skal her se på tre taleres bud på, hvordan Folkeforbundet bør udvikle sig set fra fransk perspektiv.

Flaminus Raiberti (JO, 1919, débats chambre, 26.8.1919, pp4003-4008) begræder som udgangspunkt, at "[*Le pacte*] a oublié d'organiser la force au service du droit." (p4005), men ser klare perspektiver i konstruktionen, der muliggør en korrektion og lancerer derfor sit bud på en "*doctrine française de la Société des Nations*" (p4006). Denne doktrin bygger i sit udgangspunkt på en fransk altruisme, der trækker på og ekstrapolerer den revolutionært-republikanske fortælling om den franske *mission civilisatrice*: "*La France ne demande rien pour elle-même. Elle prend pour règle de son intérêt particulier l'intérêt général des nations*" (p4006). Selv om Frankrig ikke kræver noget for sig selv, i form af f.eks. erobringer, så kan det ikke skjules, at Frankrig trods alt har en 'særlig' rolle at spille i forbindelse med rettens udbredelse. Frankrig afstår nemlig fra traditionelle territoriale krav for at kunne: "... *contribuer à affirmer, plus hautement que toute autre puissance, la naissance d'un droit nouveau dans un monde de liberté et de justice et l'avènement des nations.*" (p4006, JEs fremhævelse).

Efter disse højtidelige erklæringer om Frankrigs særligt desinteresserede rolle i kampen for *le droit nouveau*, udfolder Raiberti de mere konkrete afspekter af sin doktrin. Udgangspunktet er spørgsmålet: "*Comment supprimer la guerre?*" (p4007), og Raiberti lader Woodrow Wilson levere svaret: "... *opposer à la force de destruction une force de destruction tellement supérieure que la guerre se sente vaincue d'avance*" (p4007). *Le droit nouveau* er altså, når det kommer til den konkrete udmøntning af Folkeforbundets aktion, først og fremmest et spørgsmål om, gennem militær trussel, at afskrække de mulige aggressorer fra at omsætte aggressive hensigter til handling. Disse aggressorer optræder i øvrigt med navns nævnelse: Tyskland og et eventuelt bolsjevikisk Rusland. Under indtryk af dette trusselsbillede opstiller Raiberti to meget konkrete perspektiver for fremtidens Folkeforbund: For det første at Folkeforbundet for netop at kunne virke afskrækkende på mulige aggressorer må tildeles en række militære bastioner eller holdepunkter strategisk centrale steder i det europæiske landskab: Rhinen, Donau-dalen, Kiel, Dantzig. Man kan konstatere, at disse strategiske strongholds alle befinder sig ved det tyske områdes grænser. For det andet skal Folkeforbunds skitser 'udvikles': "*La Société des Nations est un commencement d'État. (...) Il n'y a qu'à lui donner le suprême attribut de la souveraineté: le droit d'avoir des troupes et d'avoir un drapeau*" (p4007). Folkeforbundet er at fortolke som skitse til en stat, der kan tildeles sin egen hær⁹⁷, en hær som så skulle have som primær opgave at besætte strategiske punkter i Tyskland! Således ser Folkeforbundets mission altså ud i Raibertis udgave. Frankrig forlanger ikke noget for sig, andet end at Folkeforbundet i universalismens navn ("*l'intérêt général des nations*" og "*le droit nouveau*") fører fransk sikkerhedspolitik

---

⁹⁷ Som Raiberti i øvrigt på ingenios vis forestiller sig modelleret over fremmedlegionens 'denationaliserede' tropper, dvs. tropper uden fædreland, hvormed der skulle kunne rades bod på eventuelle suverænitetsproblemer i konstruktionen! Dette vender vi tilbage til nedenfor.

overfor Tyskland. En sikkerhedspolitik, der til forveksling minder om den revanchistiske strategi, vi har gennemgået ovenfor: Tyskland er truslen (mod Frankrig/menneskeheden/freden) og tysk afvæbning samt en konkret militær besættelse er midlet til at reducere denne trussel.

Louis Barthou (JO, 2/3.9.1919, débats chambre, p4100ff + 4126-4129) har generelt en række kritikpunkter vedrørende selve fredstraktatens bestemmelser angående Tyskland (det vender vi tilbage til), men ser i kombinationen af alliancens garanti for militær sikkerhed og Folkeforbundspagtens principper (på henholdsvis kort og lang sigt, jf. ovennævnte grundstruktur i argumentationen: tidsligheden) nogle lovende og fornyende perspektiver: *"Ce qui me donne une confiance entière, ce qui me permet de croire que ce traité, nouveau par certains de ses conceptions, sera nouveau par ses conséquences, ce sont les stipulations relatives à la Société des Nations"* (p4101). Som andre begræder Barthou, at Wilson gav afkald på sin oprindelige idé om et Folkeforbund med en *"force collective"* og ikke blot den *"force morale"*, som blev det endelige resultat efter de fleste franske politikeres opfattelse: *"Mais, pour ne recommence pas une guerre aussi atroce, il ne suffit pas de la force morale et de la lumière pénétrante de la conscience, il y faut l'autorité de la force (...) une force pour le salut de l'humanité"* (p4128). Konkret drejer det sig igen om (1) at Folkeforbundet får magt til at håndhæve bestemmelserne i Folkeforbundspagtens art. 10 om den enkelte stats territoriale integritet og politiske uafhængighed og (2) at sikre håndhævelsen af Versailles-traktatens bestemmelser vedrørende reduktionen af de tyske militære styrker. Barthous folkeforbundsstrategi er mindre specifik end den, der udfoldes hos Raiberti, men den er igen centreret om, hvorledes Folkeforbundet kan bidrage til at løse Frankrigs kritiske problem: Forholdet til den tyske fjende. Desuden kan man konstatere, at denne strategi igen artikuleres som en ekstrapolering af den universalistisk-altruistiske franske historiske mission, hvor menneskehedens vel og Frankrigs krav går restløst op i hinanden. Følgende udsagn, der er formuleret som en opfordring til den franske udenrigsminister, idet Barthou opfordrer ham til som Frankrigs repræsentant at forfølge: *"... le droit et la possibilité de faire triompher ces revendications de la France qui ont exprimé le droit de l'humanité"* (p4129) trækker endnu en gang på det berørte interesse-sammenfald.

Som et sidste eksempel på den franske folkeforbundspolitik anno 1919 ser vi på Léon Bourgeois' tale i sénatet d. 9.10.1919 (JO, débats sénat, 1919, pp1582-1589). Som hovedkraft bag det franske udkast til en Folkeforbundspagt og som fransk repræsentant i Folkeforbundskommissionen i Paris er Bourgeois på én gang skuffet over, at ikke alle franske kardinalpunkter kom igennem - og fortrøstningsfuld med hensyn til de spirer, der trods alt kan identificeres i pagtens

art. 8 (mht. kontrollen med Tysklands rustninger⁹⁸) og i art. 9 og art. 16 (mht. en international styrke). Endvidere slår han fast, at Frankrig skal fortsætte med at føre en *politique de droit* indenfor dette forbunds rammer, i overensstemmelse med den franske nations historiske arv som rettens forsvare. Dog må også Bourgeois kæmpe med en spænding mellem to antagonistiske vokabulærer. På den ene side en universalisme, som dels er indeholdt i den uforbeholdne tilslutning til "*le droit des peuples de disposer d'eux-mêmes*", dels kommer til udtryk i rosen af Versaillestraktens værk: "*Le traité a d'abord voulu rétablir **chacune des nations** dans son droit (...) et les protéger contre les risques à venir*" (p1583, JE fremhævning) og af folkeforbundspagten nyskabende bestemmelser om kollektive respons på brud på den nye retslige orden: "*... au lieu de laisser chacun des États chercher dans une lutte contre tous les voies de sa destinée future, il veut que l'entente soit scellée entre tous et contre celui qui tenterait, contrairement au droit, d'entraver le libre et juste développement des autres*" (ibid.) og, på den anden side, tildelingen af en 'særlig' status til Frankrig. Mht. Frankrigs status i denne nye orden siger Bourgeois: "[*La France*] ne demande que son droit..." som er lig med "... sa **force incomparable**, celle qui lui permettra de parler hautement et fièrement dans le concert universel" (ibid., JE fremhævning). Frankrigs ret er altså, i kraft af dets styrke, at tale højt og stolt i det universelle kor. Dette billede af et Frankrig med en særlig mission på det universelles vegne genfindes i den rolle, Bourgeois forestiller sig det franske sprog skal spille i Folkeforbundet og fremtidens diplomati. I lighed med en række andre debattører beklager han, at det franske sprog i udarbejdningen af Versailles-traktaten og Folkeforbundspagten har måttet lide den tort at blive sidestillet med engelsk. Bourgeois udtrykker det håb, at denne sidestilling ophører, "*Esperons qu'elle retrouvera sa place éminente*", idet han henviser til det franske sprogs særligt civiliserende karakter som et "*merveilleux instrument de l'éducation universelle*" (p1588).⁹⁹

Sammenfattende om konstruktionen af harmoni mellem alliancen og Folkeforbundet indenfor Versailles-syntesen kan vi hæfte os ved to forhold:

1. At indgåelsen af den militære alliance begribes både som (1) en umiddelbar sikkerhedspolitisk foranstaltning specifikt rettet mod den tyske fjende og som (2) et skridt på vejen til en kvalitativt ny international orden, hvor selvbestemmelse og ret er internationalt garanteret. Forbindelsen mellem alliancens forskellige funktioner skabes gennem en insisteren på de demokratiske fællestræk ved de tre stater i alliancen.

⁹⁸ Denne artikel omhandler ganske vist rustningernes indskrænkning, men i pagten sigtes der ikke specifikt til Tysklands rustninger, men derimod til, "...at Fredens Opretholdelse kræver en Indskrænkning af de nationale Rustninger til den laveste Grænse, som er forenelig med den nationale Sikkerhed og med Haandhavelsen ved fælles Virksomhed af de mellemfolkelige Forpligtelser" (citeret efter den danske oversættelse fra Folketingstidende 1919, Tillæg I, pp5341-42).

⁹⁹ At sprogets status ingenlunde er kuriøs, skal vi vende tilbage til senere i dette kapitel.

2. At Folkeforbundet forstås som bærer af to missioner, der ikke umiddelbart synes at lade sig forene: (1) at holde Tyskland under skarp militær og politisk kontrol og (2) at være den institution, der sikrer skabelsen af en 'ny ret', baseret på folkenes selvbestemmelse og territoriernes ukrænkelighed. Forbindelsen mellem de to missioner skabes ved at iagttage forholdet mellem Frankrig og Folkeforbundet ud fra den revolutionære-republikanske fortælling om Frankrigs rolle i verdenshistorien. I dette perspektiv kan der, ved så at sige at vende relationen mellem Frankrig og menneskeheden på hovedet, etableres et sammenfald mellem Frankrigs interesser og menneskehedens interesser, jf. bl.a. Raiberti, og dette sammenfald kan begrunde, at 'menneskehedens instans', Folkeforbundet, først og fremmest bør være optaget af at løse Frankrigs sikkerhedsproblemer i forhold til Tyskland.

Som det er fremgået af det ovenstående spiller den franske fjende, Tyskland, en både altafgørende og ambivalent rolle i den franske fredspolitik. Vi skal i det følgende afsnit se nærmere på de specifikke problemer, der knytter sig til Tysklands status i Versaillesyntesens fredsonologi.

5.3 'Tyskland'

Som vi allerede har været inde på ved flere lejligheder, er det tyske spørgsmål det helt store spørgsmål i den franske fredsmaskine. Således spiller 'Tyskland' en central rolle i både de historiske fortællinger om Frankrigs rolle i verden og i de mere konkrete spørgsmål om den militære alliance og om Folkeforbundets indretning og fremtid. I Versaillesyntesens optik er udgangspunktet det almindeligt gennemgående, og i traktaten fastslåede, at Tyskland (og dets allierede) bærer ansvaret for krigen og som sådan er erstatningspligtigt i forhold til krigens omkostninger. Hvor wilsonismen og revanchismen, som vi har set, opererer med hver sin klare version af, hvilket Tyskland (den preussiske militære elite eller den tyske nation som sådan), der bærer ansvaret, hersker der en større forsigtighed blandt traktatens forsvare. Denne forsigtighed afspejler en dobbelt ambivalens indenfor Versaillesyntesen på to afgørende spørgsmål, som både wilsonismen og revanchismen havde klare, doktrinære svar på:

Tysklands karakter: *Foranderlighed (historicisme) eller fortabthed (essentialisme)*

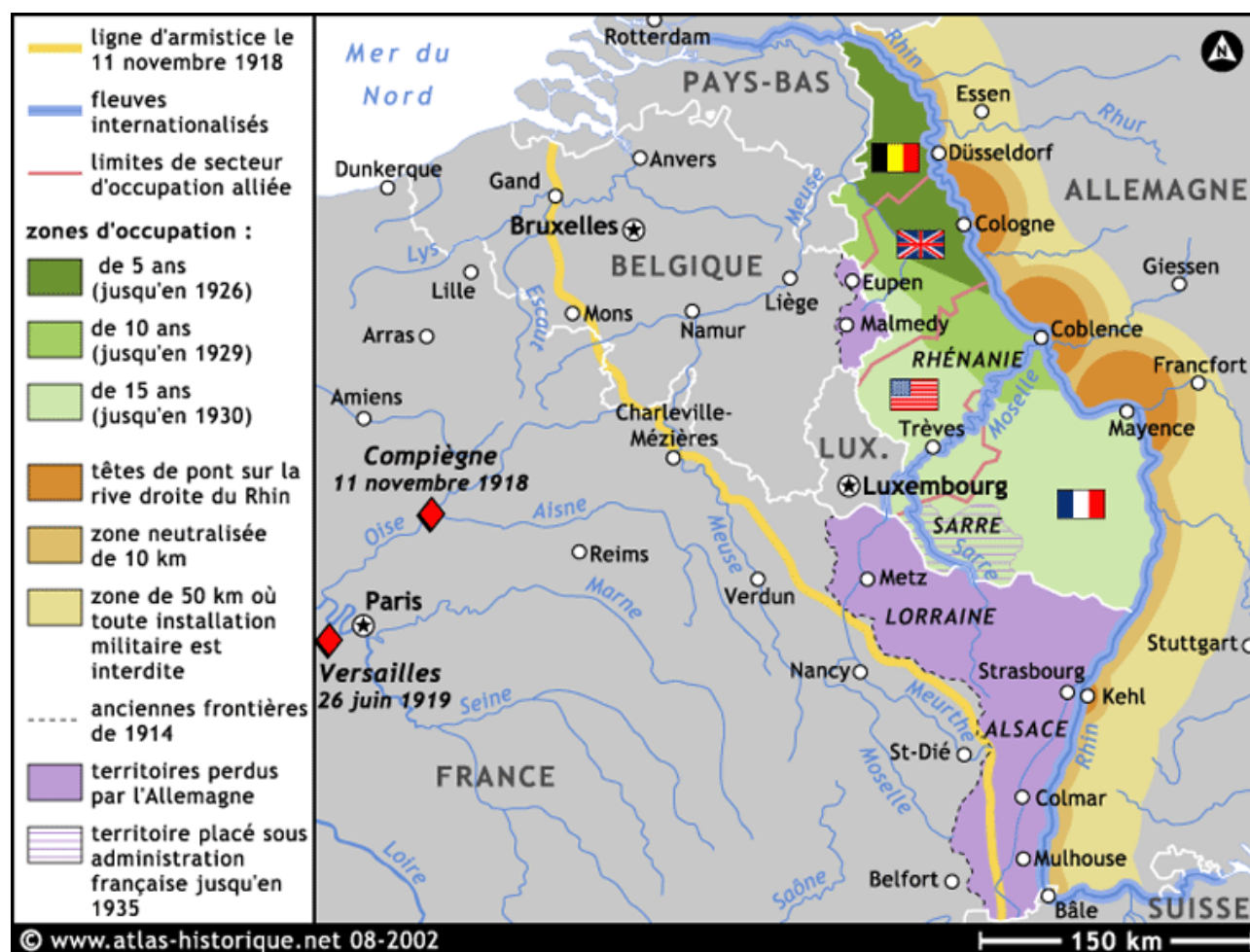
Tysklands fremtid: *Selvbestemmelse eller umyndiggørelse*

Disse to begrebspar indikerer henholdsvis to forskellige strategier og to forskellige analyser med hensyn til det tyske problem, hvor selvbestemmelse med udgangspunkt i Tysklands sociale-

politiske foranderlighed er wilsonismens strategi og analyse, og hvor umyndiggørelse med udgangspunkt i Tysklands fortabthed som militaristisk folk/nation er revanchismens strategi og analyse. Som forsvarer af den samlede fredsordning er det vanskeligt at hælde til det ene eller det andet af disse kombinationer. Vi skal i det følgende stille ind på den konfliktualitet, der gemmer sig i selvbestemmelsesspørgsmålet i den franske efterkrigs kontekst, idet det kobles til det tyske problem.

Mht. Tysklands selvbestemmelse indenfor rammerne af den nye fred, stiller Charles Benoist* (JO, débats chambre, 27.8.1919, pp4042-4044) ind på et dilemma mellem Folkeforbundets principper og Frankrigs interesser. Folkeforbundet anskues her som en *superpuissance*, som vil implicere at "... *les nations ne sont libres, égales et solidaires que dans la société des nations seule souveraine, puisqu'elle n'aura pas de supérieur humain*" (p4042). Problemet er så, om dette fredslutningens 'nye evangelium' i sig selv vil kunne sikre opfyldelsen af, hvad vi med afsæt i kapitel 3 kunne kalde 'den første krigs' (1914-17) konkrete franske krigsmål - *restitutions, réparations, garanties*. Det afgørende spørgsmål er for Benoist i denne sammenhæng spørgsmålet om de tyske grænser, hvor Benoist har som udgangspunkt at Rhinen udgør "*la vraie frontière de l'occident*" (p4043), dvs. den sande grænse mellem Frankrig og det tyske område, uden dog at specificere hvilke kriterier der ligger til grund for denne grænsedragning. At det ikke er selvbestemmelsesprincippet, der ligger til grund, er imidlertid eksplicit, idet Benoist a priori afviser, at den vestlige Rhinbred skulle kunne annekteres af Frankrig, da dette ville være i modstrid med netop selvbestemmelsesprincippet, da folkene, også altså Tyskland, "... *ont le droit de disposer d'eux-même*" (p4043). Der er altså en konflikt mellem forskellige principper for grænsedragning, på den ene side det artikulerede selvbestemmelsesprincip og på den anden side et ikke-artikuleret princip, efter hvilket Tysklands 'sande' grænse går ved Rhinen.

Figur 5.1

Figur 5.1 illustrerer den konkrete geografi i Rhin-spørgsmålet. Den venstre Rhin-bred (det forskelligtfarvede område med de allierede flag som markering af de midlertidige besættelseszoner) er det strategisk omstridte område (med det økonomisk, kul og jern, interessante Saarland), som Benoist forestiller sig skulle være tysk 'politisk' (jf. selvbestemmelsen) men fransk 'militært' i form af en permanent militær tilstedeværelse.

I sit forsøg på at håndtere konflikten mellem 'den anden krigs' selvbestemmelsesprincip og 'den første krigs' franske krigsmål (restitution, reparation og garantier, jf. ovenfor) forestiller Benoist sig konflikten løst gennem en skelnen mellem *politiske* grænser (der respekterer det forhold, at folk i Rhinlandet overvejende er af tysk nationalitet, og derfor knytter Rhinlandet til den tyske republik i politisk henseende) og *militære* grænser, der kan begrunde og legitimere, at Rhinlandet er under fransk militær kontrol.

Selvom Versailles-traktaten ikke kan begrunde en sådan fransk militær tilstedeværelse i Rhinlandet, vidner Benoist' grænseprincipielle vaklen mellem politiske og militære (= 'sande') grænser om

de vanskeligheder, der knytter sig til selvbestemmelsesprincippet i den franske debat. Samme type vanskeligheder findes hos André Tardieu (2.9.1919), der lægger ud med at opridse den franske situation efter krigen. Her hedder det, med henvisning til Benoist' idé om en militær grænse, at skønt det var naturligt for Frankrig at søge denne form for geografisk garanti, i form af en besættelse eller en internationalisering under Folkeforbundets myndighed af Rhinlandet, som kompensation for de noget ustabile politiske, militære og juridiske garantier som Versaillestraktaten frembyder, så er det ikke en farbar vej, idet de engelske og amerikanske delegationer insisterer på, at dette er i modstrid med selvbestemmelsesprincippet. Tardieu anerkender altså, at Frankrig ikke selv, f.eks. i den kreative form som Benoist udfolder, kan afgøre, hvorledes princippet om selvbestemmelse skal fortolkes, men at selvbestemmelsesprincippets indhold derimod defineres i et samspil mellem de sejrende magter, først og fremmest England, Frankrig og USA. Tardieu præsenterer to argumenter for, at Frankrig bør anerkende den tyske selvbestemmelse og dén tyske enhed i skikkelse af Weimar-forfatningen, der er et resultat af den, og hvormed han forsvaret fredsordningen overfor de revanchistiske kræfter, der kræver *"La dissociation de l'Empire allemand"*, en opløsning af det tyske rige i dets delstater:

1. *Raison de conscience*: den kan vi ikke gribe ind i, for det er i modstrid med de principper, krigen blev kæmpet for: *"La guerre pour la libération des peuples"* (p4096). Idet det tyske folk gentagne gange siden 1871 har bekræftet det tyske riges enhed, vil dets opløsning kun kunne finde sted med magt og vil derfor ikke være i overensstemmelse med konferencens principper¹⁰⁰.
2. *Raison de prudence*: det ville være dumt at udstyre tyskerne med et soleklart revanchemotiv: *"ne pas créer la plus certaine des revanches contre la France... nous aurions mis entre les mains de l'Allemagne la plus formidable moteur morale"* (p4097).

Såvidt et både principielt og pragmatisk-sikkerhedsmæssigt forsvar for, at Tyskland som konsekvens af selvbestemmelsesprincippet opnår politisk enhed¹⁰¹. Tardieu formår imidlertid ikke at holde sig indenfor de universalistiske kridtstreger, han her aftegner – og som han underbygger med andre ytringer om den nye orden og dens fravær af hegemoni. Som hos andre talere kan man hos Tardieu identificere nogle ikke-universalistiske modvægte til Folkeforbundet og dets principper. I sin redegørelse for den udveksling af argumenter, han havde på fredskonferencen

¹⁰⁰ På de gentagne angreb fra la chambre om det forræderiske i at opretholde det tyske riges enhed, svarer Tardieu, at det at handle med magt for at lægge fjenden i lænker er, hvad Bismarck ville have gjort i de sejrende magters sted – så derfor gør Frankrig ikke sådan! Modsætningen mellem retten og magten isenesættes som en modsætning mellem fransk civilisation og preussisk militarisme.

¹⁰¹ Og en desuden illustration af, at Frankrig ikke har selvbestemmelse med hensyn til at definere, hvad der skal forstås ved selvbestemmelse som internationalt princip.

angående Folkeforbundets mulige permanente kontrol med de tyske rustninger, åbenbarer han om de allieredes reservationer i forhold til dette forslag, at "*On nous a ensuite dit que nous mettons en cause le grand principe de la souveraineté des états. Nous avons répondu que nous respectons le principe de la souveraineté des états, mais que la Société des Nations était précisément fait pour élever au-dessus de cette souveraineté une loi supérieure, surtout* (min fremhævelse, JE) *lorsqu'il s'agit de l'Allemagne et l'application de cette loi qui pouvait avoir pour conséquence d'éviter une guerre de l'humanité*" (p4092). For det første hævder Tardieu, under anvendelse af et noget tvetydigt begreb om suverænitet, at Folkeforbundets raison d'être er at etablere en lov, der står over den nationale suverænitet – uden at man dog vil så tvivl om suverænitetsprincippet. Imidlertid er det af særlig vigtighed at sætte denne overordnede lov igennem, når det handler om Tyskland, og når gennemførelsen af denne lov således har til formål at forhindre en "*guerre de l'humanité*". Tysklands suverænitet er altså af en anden og mindre fundamental karakter end andre staters, en relativisering der hviler på den slet skjulte præmis, at Tyskland er den primære potentielle kilde til en ny krig. Således bliver Tardieus begreb om '*sécurité moderne*' eksplicit knyttet til, at Tyskland ikke kan "*... réaliser cette mobilisation totale de toutes ses forces nationales*" (p4095).

Der er tale om en tydelig spænding mellem, på den ene side, en principiel opslutning til det selvbestemmelssesprincip, som freden i sin ånd hviler på og som igen og igen i de politiske taler fremhæves som det, krigen blev kæmpet for og, på den anden side, en kamp for at definere selvbestemmelses- og suverænitetsbegrebet på en måde, der muliggør en form for militær-politisk uskadeliggørelse af Tyskland - hvad enten dette sker gennem et våbenkontrollerende Folkeforbund eller gennem en regulær fransk, militær tilstedeværelse i områder, der ellers efter den politiske selvbestemmelses princip anerkendes som hørende under den tyske republik. Utrygheden ved tysk selvstændighed, der repræsenterer den ene pol i denne spænding, skal forstås som funktion af, hvorledes de franske politikere forholder sig til spørgsmålet om Tysklands foranderlighed/transformerbarhed; altså hvorvidt den frygtede tyske militarisme betragtes som et essentielt og uforanderligt træk ved selve den tyske nations sjæl (som i det revanchistiske fjendebillede), eller den anskues som et symptom på en lokalisierbar tilbøjelighed i det tyske sociale legeme, der lader sig transformere eller 'helbrede' under de rette politiske-soziale omstændigheder (som i den wilsonistiske diagnose).

Léon Bourgeois' (JO, débats sénat, 9.10.1919, pp1582-1589) tilgang til Tysklandsproblemet illustrerer koblingen mellem selvbestemmelsesproblemet og transformerbarhedsproblemet. Bourgeois forsvarer traktaten især på grundlag af dens bestemmelser om tysk nedrustning, men begræder til gengæld (1) at det preussiske herredømme fortsat er intakt og (2) at den tyske enhed er styrket – disse to forhold lod sig, desværre, ikke ændre da "*... le droit des peuples de disposer d'eux-*

mêmes ne permettait pas que ce fut ainsi." (p1585). Han fremhæver som Tardieu, at man ikke kan ødelægge Tyskland med traktaten i hånden, da man derved ville gøre sig skyldig i samme form for politik, som krigen har handlet om at bekæmpe (p1585). Selvbestemmelsesprincippet optræder her som en *indre* moralsk-normativ tvang, som man er forpligtet på både i forhold til den franske nations historiske rolle og i forhold til de allierede magter, men som i Bourgeois egen tale åbenlyst modarbejdes af andre kræfter, der først og fremmest ser Tyskland gennem krigens linser som Frankrigs fjende nummer 1¹⁰².

Dilemmaet er altså, at man for at tilstå Tyskland retten til selvbestemmelse helst vil have "et andet Tyskland" end det Tyskland, tyskerne selv har bestemt sig for (Weimar-republikken). Dilemmaet synes uløseligt, men her søger Bourgeois tilflugt i den fransk-engelsk-amerikanske alliance og i den tidlige skelnen mellem det korte og det lange sigt, som kunne begrunde, at alliancen ikke var i strid med de universalistiske principper i Folkeforbundet. Alliancen skal for det første "*empêcher de renaître le péril*", dvs. på kort sigt gøre en (tysk) genoptagelse af krigen umulig. For det andet skal den i det lidt længere perspektiv bidrage til at *befri Tyskland* fra sine militaristiske tilbøjeligheder, så det kan bevæge sig fra at være rettens fjende til at være rettens ven: "*Alors seulement elle pourra enfin accomplir sa révolution morale et accepter sincèrement le seul empire que reconnaisse la conscience, celui du droit. Voilà le langage de la France.*" (p1587). Her opstår en mellemversion i forhold til de præsenterede wilsonistiske og revanchistiske Tysklandsbegreber: Tyskland er miliaristisk og farligt, men Tyskland er også foranderligt – blot vil denne forandring være langsom og præget af træghed, hvorfor en hjælpeinstans, i form af alliancen, må opfindes som sikkerhedsgarant og demokratisk forbillede, indtil den skønne dag oprinder, hvor Tyskland oprigtigt indtræder i selskabet af retskafne nationer. Tyskland skal altså først, om man så må sige, gøre sig fortjent til selvbestemmelse, gennem en "*révolution morale*", før det vil kunne nyde godt af de universelle principper. Frankrig kan dernæst, i praksis i sin egenskab af alliancemedlem og permanent medlem af Folkeforbundsrådet, helt naturligt og i overensstemmelse med sin egen historiske selvforståelse (som 'folkenes befrier' i den republikanske tradition) indtage rollen som fortolker af, lige præcis hvornår Tyskland kan menes at have "*sincèrement accepté*" rettens spilleregler.

---

¹⁰² Dette billede af Tyskland som værende fortfarende en fjende bekræftes indirekte i Bourgeois' idé om "*une vie économique nouvelle*" efter krigen. Om denne siger Bourgeois først at "*Le traité a solidement assuré contre l'Allemagne l'indépendance économique des nations*" (p1583). Hermed hentydes på malthusiansk vis til, at Tyskland nu er pålagt så stramme økonomiske betingelser (krigsskadeerstatningerne + den franske kontrol med Saarlandets industrier), at de andre nationer ikke vil komme til at 'lide' under et økonomisk stærkt Tyskland i fremtiden. Denne logik vendes til gengæld fuldstændig på hovedet, når det handler om den franske økonomi, som er i spil i forhandlingerne om fordelingen af krigsskadeerstatningerne og om krigsgæld (som den franske økonomi er tungt belastet af): "*La reprise rapide de l'équilibre financier d'une grande nation comme la notre est une condition de la prospérité de toutes les autres*" (p1584). Nationernes økonomiske skæbne er nu tæt sammenvævede og af hinanden afhængige - og ud fra dette argument opfordrer Bourgeois til en 'unité financier' mellem de allierede, hvilket i praksis vil sige at sammenkæde krigsskadeerstatninger og krigsgæld. Tyskland indtager, som fjende, en særstatus helt ud i den økonomiske teori.

Louis Barthou (JO, débats chambre, 2 + 3.9.1919, pp4100-4102 + pp4125-4129) anlægger i udgangspunktet en noget mere uforsonlig tone overfor Tyskland. Han afviser den wilsonistiske differentiering mellem en (skyldig) preussisk elite og et (uskyldigt) tysk folk¹⁰³, står stejlt på Frankrigs ret til som sejrherre at pålægge Tyskland stramme fredsbetingelser¹⁰⁴ og kritiserer i forlængelse heraf, at man anerkendte Tysklands enhedsforfatning med dens suveræne magt til *Das Reich* og med en åben dør for Østrigs indlemmelse i riget. Imidlertid ser han i traktatens bestemmelser om tysk afrustning og i alliancens militære garantier betryggelse nok til at kunne godkende fredsoverenskomsten og dermed give Tyskland en chance for at bevise, at det efter krigen er en nation med *"sentiments modifiés"*: *"Ab! Certe, si l'Allemagne a renoncé à sa politique de provocations et de guerre, si elle ne pense plus que la guerre est une industrie nationale vers laquelle doivent converger toutes les industries; si l'Allemagne est socialement, politiquement et moralement régénérée, si elle a la conscience et l'honneur et est fidèle à sa parole, si elle veut travailler dans la paix du monde, avec l'ensemble des nations du monde, la force même que lui donne la nouvelle constitution de 11..8.1919 pourra être bienfaisante pour l'humanité"* (...) *Mais si l'Allemagne persiste dans ses sentiments, quel danger pour l'Europe, quel danger pour tout le monde"* (p4101-02)

Prøvestenen for, om det er det ene eller det andet, der gør sig gældende, er i Barthous optik at finde i Tysklands tilgang til den indgåede Versailles-traktat: Viser det sig, at tyskerne opfatter den som en *"obligation à suivre"*, så vil man kunne tale om *"une nouvelle Allemagne"* og så vil anerkendelsen af den tyske enhed kunne retfærdiggøres; viser det sig derimod, at Tyskland betragter traktaten som et *"chiffon de papier"* der ikke indebærer nogen reel forpligtelse, så vil Tyskland have vist sig som uforandret og dermed uberettiget til de selvbestemmelsesrettigheder, traktaten tildeler det¹⁰⁵. Tonen i Barthous tale er ikke optimistisk med hensyn til Tysklands eventuelle *sentiments modifiés*, men Barthous inddragelse af alliancens garantier, der sikrer fransk sikkerhed indtil en eventuel, fremtidig fredeliggørelse af Tyskland slår igennem, er udtryk for en balancegang mellem en kortsigts-fatalisme på Tysklands vegne og en åbning for et transformeret Tyskland i en transformeret verdensorden på lang sigt, som er karakteristisk for Versailles-syntesen.

Dette mønster kan ligeledes identificeres hos René Viviani (JO, débats chambre, 16.9.1919, pp4357-4362), for hvem fransk sikkerhed hviler på et dobbeltforhold knyttet til (1) den frihed, de engelske og amerikanske garantier frembringer¹⁰⁶ og (2) at den tyske 'mentalitet' bevæger sig mod

¹⁰³ *"Quelle Allemagne est responsable? L'Allemagne toute entière!"* (ibid., p4100)

¹⁰⁴ *"... la France victorieuse sur l'Allemagne vaincu."* (ibid.)

¹⁰⁵ Udtrykket *chiffon de papier* refererer til den tyske opfattelse af den belgiske neutralitet før verdenskrigen – at den tyske generalstab ikke forestillede sig at England ville gå i krig 'for et stykke papir' og dermed ikke regnede den belgiske neutralitet for noget videre. Krænkelsen af den belgiske neutralitet var det officielle, diplomatiske påskud for Englands indtræden i krigen og blev efterfølgende brugt i krigspropagandaen som bevis for det militæriske Tysklands respektløshed overfor international ret og aftaler. I denne sammenhæng fungerer udtrykket således som det eventuelle 'nye' Tysklands modreference, 'det gamle Tyskland', der lader hånt om ret og traktater.

¹⁰⁶ Viviani: *"Si j'avais eu [d. 1.8.1914, hvor han som konseilspræsident gav ordre til 'la mobilisation', JE] sur mon bureau ces deux traités, il est probable que je n'avais pas eu à signer un pareil décret"* (4359f).

demokratiet. Med hensyn til sidstnævntes karakter og forandringsevne udfolder Viviani nogle interessante tanker, der sætter dobbeltheden i Versailles-syntesen i relief:

”J’examine; et sur la mentalité allemande il faut nous expliquer. Je crois que nous pouvons être d’accord: il s’agit de distinguer l’avenir du présent. Quant à l’avenir, messieurs, quel est celui d’entre nous qui pourrait ne pas se réjouir à la pensée que la démocratie se répandra en Allemagne et débordera les institutions du passé ? Lequel d’entre nous ne souhaiterait pas que cette libre démocratie s’épanouisse dans ce pays et nous apporte un gage de paix universelle ! Et comment les fils de la révolution française n’auraient-ils pas au fond d’eux-même quelque fierté, à la pensée que la dernière conquête révolutionnaire emporterait les derniers vestiges de rétrogradation humaine ? Mais nous ne sommes ni des philosophes, ni des penseurs, ni des historiens (...) chargés de contempler l’espace et d’entraîner les caprices de destin aux fantaisies de leur esprit. Nous sommes de réalistes, et, sans abandonner l’idéisme qui doit éclairer notre route, nous devons de chaque côté du chemin apercevoir les difficultés. Que vaut, à l’heure présente, la mentalité de l’Allemagne ? » (p4358f).

Her introduceres et skel mellem en fransk ‘idealisme’, som byder de franske børn af revolutionen at fryde sig over Tysklands demokratisering og den deraffølgende fjernelse af ”de sidste rester af menneskelig tilbagestående”, og en ‘realisme’, der må holde blikket på tingenes faktiske tilstand, nemlig at den tyske krigeriskhed er tæt sammenvævet med den tyske *kultur*. ”... *cette Allemagne a été trop fière de sa culture pour n’être pas vis-à-vis d’elle-même rendue responsable des entraînements meurtriers que cette culture a communiqué à sa conscience et à son esprit*” (p4359). Den tyske kulturs karakter og forankrethed betyder endvidere, at fredeliggørelsen af Tyskland ikke er gjort med indførelsen af en række demokratiske institutioner: ”*Il ne suffit pas que ce peuple offre au regard du monde la triple armature où se reconnaît un gouvernement démocratique, le ministre responsable, le suffrage universel, la liberté de la presse; il est désirable que, par une éducation nouvelle, il fasse éclore une mentalité nouvelle dans les consciences* » (p4359). Hvilke perspektiver tegner der sig for en sådan ‘ny mentalitet’ i det tyske tilfælde? Viviani trækker her en parallel til USA’s og Frankrigs konstituering som frie folk i henholdsvis 1776 og 1789. Hvor amerikanerne kunne trække på ”... *les principes d’autonomie, de dignité, de fierté humaine qui, à travers sa grande histoire, sont l’honneur du peuple anglais*” (p4359) og hvor franskmændenes revolution var mulig ”... *parce que la bourgeoisie française (...) avait grandi à l’école des philosophes et des penseurs* » (p4359), kan der i Vivianis horisont ikke identificeres lignende forudsætninger for Tysklands vedkommende : « *Ou sont les philosophes et les penseurs de l’Allemagne ?* » (p4359). Tyskland *kan* transformeres i fredeligere og mere retscaffen retning, det ligger i selve skellet mellem nutid og fremtid ovenfor, men det sker ikke ved en simpel, revolutionær handling eller gennem et sæt sociale reformer. Det er et opgør med en militaristisk tankegang, en bevægelse fra *rétrogradation humaine* til en *mentalité nouvelle*, der kun lader sig realisere i et langt sejt træk – og

støtten fra alliancen med England og USA er i den optik en sikkerhedsmæssig nødvendighed, sålænge Tyskland ikke ganske klart er trådt i karakter som en 'rettens ven' på civilisationens side.

Som en afrunding på dette afsnit, og som en opsamling på det hidtil analyserede, kan det konstateres, at der er en nogenlunde klar sammenhæng mellem (1) Frankrigs fredspolitik (2) Tysklandsbilleder og (3) krigen i den historiske selvfortælling. Sammenhængen har at gøre med en indenfor alle tre temaer gennemgående dobbelthed eller ambivalens. Indenfor alle tre dimensioner/temaer kan man iagttage en forsoning eller fusionering af wilsonistiske og revanchistiske figurer. Denne forsoning er ikke blot en mekanisk afspejling af et 'højre' og et 'venstre' i fransk politik, som syntesen skal tjene til at samle om fredsslutningen. Den afspejler i bredere forstand en splittelse eller et paradoks i den franske politiske selvforståelse som værende både på en gang 'noget særligt' og 'noget universelt'. 'Noget særligt' i den forstand, at nationen er kendetegnet ved noget, der adskiller sig fra andre nationers karakteristika – et mønster som kan betragtes som generelt for nationers selvfortællinger. 'Noget universelt' i den forstand, at revolutionens principper for forholdet mellem individualitet, nation og demokrati postuleres at repræsentere en universel civilisation, som det er Frankrigs mission at udbrede på barbariets og tilbageståenhedens bekostning. De to begreber er koblede til hinanden i den forstand, at det 'særlige' ved den franske nation i det republikanske narrativ netop er, at den franske nation er bærer af noget universelt, noget der er større end den selv. Dette paradoks er centralt for koblingen af de tidslige og rumlige dimensioner af den franske selvbeskrivelse, hvilket vi skal vende tilbage til. Først skal vi se nærmere på, hvordan spørgsmålet om det politiske nøglebegreb 'suverænitet' håndteres i fredsdebatten.

5.4 'Suverænitet'

Som diskuteret i kapitel 2, teorikapitlet, tilskrives begrebet 'suverænitet' en central status både indenfor analysen af de politiske ideers og begrebers historie og i Niklas Luhmanns teori om moderne politiske systems enhedsbestemmelse. På den baggrund ligger det lige for at vie en del af denne analyse til at iagttage, hvilke fremtrædelsesformer dette begreb antager i den politiske debat - idet vi på baggrund af de teoretiske bestemmelser af suverænitetsbegrebets dobbelte enhedsdefinerende funktion for både 'segment' og 'system' kan formode, at anvendelsen af netop dette centrale begreb vil fortælle noget om de dominerende fortolkninger af forholdet mellem selv og omverden i den franske kontekst.

I selve debatten er det først og fremmest spørgsmålet om oprettelsen af Folkeforbundet, dets organisation, dets kompetencer og dets perspektiver, der giver anledning til diskussion af suveræ-

nitetsspørgsmålet. Suverænitetstemaet er således på spil hos hovedparten af de for Versailles-syntesen toneangivende talere i 1919. Ved nærmere analyse af den måde, begrebet optræder på hos de respektive talere, står det imidlertid forholdsvis hurtigt klart, at en snæver læsning af anvendelsen af selve *ordet* 'suverænitet' ikke i sig selv fuldt ud kan indløse ambitionen om at identificere en gennemgående politisk selv/omverdensfortolkning gældende for Versailles-syntesen. Som vi skal se nedenfor, indgår ordet 'suverænitet' i en række forbindelser, der for en umiddelbar betragtning stritter i flere forskellige retninger og som – set i et snævert formelt perspektiv – kun vanskeligt lader sig forstå i sammenhæng med hinanden.

Af hensyn til overskueligheden og for at give en fornemmelse af spændvidden i de Versailles-syntetiske udlægninger af suverænitetens status under indtryk af Folkeforbundet, opstilles de fem talere, der her tjener til anskueliggørelse, i et kontinuum eller en dikotomi, der bevæger sig fra en fortolkning af suveræniteten som værende et begreb, der fortfarende er knyttet til staten som folkesuverænitet, til en fortolkning, i hvilken begrebets betydning med dannelsen af Folkeforbundet og den nye orden er transformeret eller endog helt tømt for mening.

I den ene ende af spektret befinder sig René Renoult (JO, débats chambre, 30.9.1919, pp648-4654), som diskuterer spørgsmålet om suverænitet og dennes eventuelle omkalfatring under indtryk af Folkeforbundet, udfra hvad vi kan kalde et kontraktteoretisk grundlag. Vendt mod den indvending, at Folkeforbundet ikke fik sin ideelle udformning – som i en fransk regeringsoptik var et forbund med selvstændige, militære styrker (jf. kapitel 3) – fremfører Renoult, at denne udformning vil kræve, at '...*toutes les nations consentissent à ce qu'il* (Woodrow Wilson, JE) *a appelé 'un abatement de souveraineté', une renonciation à ses droits de liberté absolue, de souveraineté totale, que dans le passé pour le malheur des peuples, les gouvernements ont toujours revendiqués et gardés en main.'* (p4651). Man bider mærke i de negative konnotationer, der knyttes til fortidens 'totale suverænitet', som igen knyttes til regeringerne i eksplicit modsætning til folkene. Herefter trækker den juridisk skolede Renoult en parallel mellem en sådan indstiftelse af en retstilstand mellem staterne og den retstilstand, der hersker mellem individer indenfor rammerne af den enkelte stat: '*Nous avons renoncé [au droit primitif et à la souveraineté individuelle] au profit de notre code, de nos tribunaux, de nos agents d'exécution et de nos gendarmes et c'est grâce à cela, parce que nous sommes tous désarmés et que les agents d'exécution ne le sont pas, qu'il existe une garantie d'ordre et de paix intérieure. Il en est de même pour la paix internationale. Les conditions ne changent pas.*' (p4651)

Overførbarheden af dette kontraktteoretiske argument til de internationale forhold hviler imidlertid på bestemte betingelser, som Renoult tvivler på er til stede i den aktuelle kontekst: Hvad siger franskmændene? At det franske synspunkt skal fastholdes og triumfere igennem. Hvad siger amerikanerne? De bebrejder de amerikanske ledere, at de i overdreven grad har bundet Amerikas

suverænitet og rettigheder internationalt (p4652). I lyset af betingelserne for den indre fred må Renoult altså konstatere, at *folkene* ikke er villige til at give afkald på deres suverænitet af hensyn til en kollektiv *paix idéale* inden for rammerne af et Folkeforbund. Den til staten bundne suverænitet er fortløbende Folkeforbundets og fredspolitikens vilkår, men med den forskel til den negative fortidsreference ovenfor, at det nu er 'amerikanerne' og 'franskmændene', der er bærere af suveræniteten og lægger pres på regeringerne. Renoults fremstilling lægger altså vægt på den demokratiske bundethed mellem folk og regering, den demokratiske suverænitet knyttet til den nationale konstellation af folk/regering, og i tilknytning hertil på, at denne demokratisk-nationale bundethed virker begrænsende for Folkeforbundets politiske og juridiske potentiale – der er mao. et modsætningsforhold mellem to af fredens grundprincipper: den kollektive sikkerhed og den demokratiske suverænitet. Denne aflæsning af fredsordningens betingelser lægger sig op ad Rousseaus smertelige bestemmelser af folkesuverænitetens internationale problem, nemlig at intimiteten i bindingen mellem folk/regering eller i mere radikale selvbestemmelsestermer folk/folk er vanskelig at tænke sammen med staters ydre binding til forpligtende international ret eller til en egentlig føderation: I det omfang folk (in casu franskmænd og amerikanere) forstår egen politisk enhed på grundlag af folkesuverænitetens kategorier, er perspektiverne for forpligtende retsdannelse mellem stater begrænsede.

I den modsatte ende af spektret kan vi placere Léon Bourgeois, juristen og den franske Folkeforbundsfortaler par excellence. Som ophavsmand til det franske Folkeforbundsudkast begræder Bourgeois, som vi har set, at det i dets faktiske udformning ikke fik sin *force internationale* som den kollektive sikkerheds konkrete instrument. Bourgeois flytter imidlertid hurtigt fokus til de spirer og de potentialer, der tegner sig med dannelsen af forbundet, og han udfolder i denne forbindelse en særlig variant af suverænitetsbegrebet, som det er værd at hæfte sig ved: '*Il est certain que [cette] institution contribuera grandement au développement de la conscience commune et à la souveraineté du droit.*' (JO, débats sénat, 9.10.1919, p1586). Det bemærkelsesværdige ved denne anvendelse er, at suveræniteten her ikke knyttes til en specifik institution – staten, nationen, Folkeforbundet – men til retten som abstrakt princip eller idé. Denne anknytning af suveræniteten til ideer fremfor aktører/institutioner er gennemgående i talen, også når Bourgeois udlægger verdenskrigens overordnede mening¹⁰⁷ og når han stiller ind på Frankrigs rolle i krigen og freden¹⁰⁸.

¹⁰⁷ "La Grande Guerre a été – et c'est cela sa grandeur souveraine – une guerre d'idée, la guerre entre l'idée de violence et celle du droit et de la liberté" (p1587). Krigens rationale forstås her udelukkende i idé-termer, og adjektivet 'suveræn' knyttes til den storhed, den ene idées sejr over den anden repræsenterer.

¹⁰⁸ "La France, fidèle à son inébranlable confiance dans la supériorité des forces morales, dans la puissance souveraine de l'idée de justice et de liberté" (p1589). Også her er det ikke Frankrig, men retfærdighedens og frihedens idé, der påhæftes betegnelsen 'suveræn'.

Det centrale i Bourgeois' anvendelse af suverænitetstermen er den sideordning, der gør sig gældende mellem *conscience commune* og *souveraineté du droit*. Rettens ophøjelse til en suveræn position tænkes side om side med udviklingen af en fællesmenneskelig samvittigheds- eller bevidsthedsinstans, som kan tolkes parallelt til både Kants fornuftsinstans (jf. afsnit 2.4.4) og Wilsons (mere diffuse) moralinstans (jf. afsnit 3.3.3 + 3.3.4). Folkeforbundet tænkes altså i et fremtidsperspektiv som et instrument for en kultivering eller forfinelse af en universel almenmenneskelighed, som rettens suverænitet kan stå på skuldrene af. Med sine forestillinger om verdensforbundets forankring i en fællesmenneskelig instans bevæger Bourgeois sig indenfor en kantiansk terminologi i sin beskrivelse af Folkeforbundets potentiale for en ny verdensorden, men set i lyset af den kantiansk inspirerede 'divisionisme' må man fra et logisk perspektiv konstatere, at det umiddelbart fremstår noget uklart, hvorledes folkenes, f.eks. Frankrigs og Tysklands, selvbestemmelse (*'le droit des peuples de disposer d'eux-mêmes'*, som Bourgeois også henviser til som et uomgængeligt princip i fredsordningen) skal tænkes i forhold til 'rettens suverænitet'.

I den samme ende af kontinuumet kan Charles Benoist placeres, omend dennes fortolkning af Folkeforbundets fremtidsperspektiv ikke præges af udelt begejstring. Benoist deler til en vis grad den negative fortidsbestemmelse af suverænitet med bl.a. Renoult¹⁰⁹, men udfolder en ganske anderledes radikal fortolkning af Folkeforbundets perspektiver: *'... au dessus des nations, une supériorité, la Société des Nations...'*, en struktur som skønt den stadig mangler noget, f.eks. sin egen hær, for at være en ægte *superétat*, så repræsenterer det stadig *'...le germe ou l'amorce d'un superétat, qui ferait d'elles (les nations, JE) toutes, des plus justement fières de leur vieille unité et de leur grande personnalité, les parties seulement ou les membres d'une sorte de confédération d'ordre international'*. Forandringen, der ledsager Folkeforbundet, er tilbunds gående og radikal, hvilket Benoist aflæser i selve sproget: *Le sens des mots lui-même en est changé, les anciens mots n'ont plus de sens. Souveraineté? Être souverain, c'était hier, aux termes d'une définition classique, "n'avoir pas de supérieur humain". Demain, on pourra sans doute parler encore de liberté, d'égalité, de solidarité, mais au second rang, et de souveraineté, point: les nations ne sont libres, égales et solidaires que dans la Société des Nations seule souveraine, puisqu'elle n'aura pas de supérieur.'* (JO, 1919, débats chambre, p4042). Som den eneste tilbageværende instans uden en 'menneskelig overordnet' er Folkeforbundet den nye enesuveræn, der derfor sætter rammerne for, hvad der kan forstås ved nationers frihed, lighed og solidaritet.

---

¹⁰⁹ Benoist indleder sin tale med at minde om de principper, Wilsons, som krigen blev kæmpet for: *"Les peuples et les provinces ne doivent plus faire l'objet de marché de souveraineté à souveraineté, comme s'ils étaient de simples objets ou de simples pièces d'un jeu, même du grand jeu, maintenant discrédité à jamais, de l'équilibre des forces."* (JO, 1919, débats chambre, p4042), altså en kamp for at komme væk fra en bestemt fortidstilstand, der i øvrigt knyttes eksplicit til principperne fra Westphalen i 1648 (la prépondérance d'une force) og Wien i 1815 (l'équilibre des forces). Man genkender heri især konstruktionen af en modsætning mellem 'suverænitet' og 'folk' som et kendetegn ved denne førkrigs-tilstand.

Set gennem suverænitetetsbegrebets linse fremstår den nye Folkeforbundsorden hos Benoist i en (nærmest skræmmende) skarp kontrast til det system og det suverænitetetsbegreb, der knyttede sig til Westphalen/Wien. Benoist stiller sig i forlængelse af sin radikale tolkning af Folkeforbundets implikationer skeptisk overfor, om de franske 'første krigs'-mål – formuleret i termerne *réstitutions, réparations, garanties*, dvs. i et sprog, der unddrager sig de universalistiske krigsdagsordener – kan finde opfyldelse indenfor denne orden og peger dermed på, at den nye orden kan gøre det vanskeligt at tilgodese (legitime) nationale interesser.

I midterfeltet mellem de to yderfortolkninger kan vi placere Flaminio Raiberti og André Tardieu, hvis omgang med suverænitetstermen vi har berørt tidligere (afsnit 5.5). Begge forsøger på ganske kreativ vis at fastholde, at den nationale suverænitet kan forblive intakt indenfor rammerne af et mere ambitiøst Folkeforbund end det forhåndenværende. Tardieu forsvarer, som vi har set, det oprindelige franske Folkeforbundsudkast (med selvstændige militære styrker) mod de allieredes indvendinger om dets uforsonlighed med suverænitetsprincippet med den argumentation, at man fra fransk side ikke ville anfægte suverænitetsprincippet, men at Folkeforbundets idé på den anden side netop går ud på at etablere en *loi supérieure* i forhold til den nationale suverænitet – med den helt afgørende tilføjelse, at dette især gælder når det handler om '*...l'Allemagne et l'application de cette loi qui pouvait avoir pour conséquence d'éviter une guerre de l'humanité*' (JO, débats chambre, 2.9.1919, p4092).

Raiberti udfolder en lignende figur for en forsoning af suverænitetsprincippet og Folkeforbundet i dets armerede franske aftapning, denne gang blot tænkt i et fremtidsperspektiv, dvs. som hvad Folkeforbundet kunne blive til som resultat af en konsekvent fransk Folkeforbundspolitik. Som vi allerede har set, forestiller Raiberti sig et forbund udstyret med 'suverænitetens attributter' i skikkelse af eget flag og egne tropper (denationaliserede og rekrutteret efter samme princip som i den franske Fremmedlegion) og adlydende folkenes samlede vilje i stedet for blot et enkelt folks vilje i en demokratisk figur. Mht. til den potentielle modsætning mellem 'alle folkenes' væbnede viljedannelse og det enkelte folks væbnede viljedannelse, løser Raiberti, og her er parallellen til Tardieu, ved at tænke Folkeforbundets magtudøvelsessfære som værende orienteret mod de zoner, hvor freden er truet – zoner, der i øvrigt alle befinder sig indenfor det tyske territorium (JO, débats chambre, 26.8.1919, pp 4003-4008).
Denne koncipering af Folkeforbundets mulige, fremtidige karakter bygger ovenpå Raibertis fortolkning af, hvad krigen var imod og hvad freden er for i suverænitetstermer: "*Le traité de 1815 avaient placé le principe de la souveraineté dans la légitimité. Le traité de Francfort (altså fredstraktaten mellem Frankrig og Tyskland i 1871, JE) l'avait placé dans la force. Le traité de Versailles restaure le droit dans sa primauté. Il place le principe de souveraineté dans la volonté des peuples et il proclame inaliénablement et*

impréscriptible le droit des nations.” (p4003). Den negative fortidsreference for suverænitetsprincippet er både den monarkiske legitimitet og magtpolitikken, og i forhold hertil er det krigens/fredens værk, at den (1) ’restaurerer retten’ og (2) forankrer suveræniteten i folkeviljen. I Raibertis version må Folkeforbundet respektere denne præmis, f.eks. anskues en permanent våbenkontrol i Folkeforbundsregi som værende *’imcompatible avec la dignité et la souveraineté des États.’* (p4005).

For både Tardieu og Raiberti består øvelsen således i, på den ene side, at stå ved det i den nationale folkevilje forankrede suverænitetsbegreb, som de anerkender som sejrns væsentligste principielle landvinding og, på den anden side, begrunde et Folkeforbund, der har en eller anden *særlig* – territorial eller retslig - brod mod Tyskland. Eller sagt med andre ord: hvis Folkeforbundets indretning overskrider en tærskel for den nationale suverænitet, så sker dette primært i forhold til den tyske suverænitet og af hensyn til den latente tyske trussel mod ~~’/Sammenfatte~~’fattende kan man sige, at der med suverænitetstermen som prisme kan iagttages nogle betragtelige variationer mht. fortolkningen af den politiske orden, der dannes med Versailles-freden og Folkeforbundet. I den ene pol en fortolkning (Renoult), der konstaterer den nationalt forankrede demokratiske suverænitets *de facto* primat i forhold til Folkeforbundets politiske og retslige magtmidler, i den anden to fortolkninger (Bourgeois og Benoist), der med hvert sit normative fortegn tilskriver Folkeforbundet et ordensomkalfatrende potentiale i retning af en forskydning af suveræniteten fra nationalstaten til et (institutionelt eller idémæssigt) overnationalt niveau og endelig nogle midterpositioner, hvor den nationale suverænitet forliges med en Folkeforbunds-overhøjhed med det tyske særhensyn som medium (Tardieu og Raiberti).

Iagttaget gennem de teoretisk udviklede selv/omverdenskonstellationer kan man beskrive dette kontinuum som værende spændt ud mellem en ’rousseausk’ pol, i hvilken den intime demokratiske relation mellem folk og regering står i et spændingsforhold til Folkeforbundet og indsnævrer mulighedsrummet for dets magtmidler, og en ’kantiansk’ pol, hvor Folkeforbundets autoritet anskues som begrundet i fremkomsten af en ny og universel moralsk-politisk instans (conscience commune) – med to mellempositioner, der bestræber sig på at samtænke folkesuveræniteten og Folkeforbunds-autoriteten.

Konklusionen på denne gennemgang af de forbindelser, selve termen ’suverænitet’ indgår i, er altså, at fredsordningen inklusive Folkeforbundet er genstand for nogle ganske forskelligartede fortolkninger både med hensyn til, hvad den er, og hvad den kan udvikle sig til i et fremtidsperspektiv. Spørgsmålet er imidlertid også, hvor megen indsigt et snævert fokus på selve termen egentlig bibringer i forhold til at kaste lys over enhedsdefinerende og systembeskrivende selv/omverdensfortolkninger i den konkrete franske kontekst? Svaret på spørgsmålet er, at det ikke i sig selv bibringer os ret meget. Det interessante og for denne analyse centrale er nemlig, at

en gennemgående kerne, på tværs af de forskellige tematiseringer af suverænitetsspørgsmålet, kommer til syne, idet suverænitetsspørgsmålet kobles sammen med de respektive taleres (1) historie-politiske forståelse af den franske nation i fortid/fremtid og (2) repræsentation af 'Tyskland' i tilknytning til denne fortælling. I denne sammenkobling af de forskellige temaer i analysen fremkommer en art 'Versailles-syntesens syntese', dvs. en gennemgående, dominerende figur for, hvordan den franske politiske enhed konstrueres i krydsfeltet mellem den tidslige (fortid/fremtid) og den rumlige (selv/omverden) dimension.

5.5 Versailles-syntesen – i krydsfeltet mellem tid & rum

Som vi har set ovenfor, er det med det, vi kalder Versailles-syntesen, muligt at identificere nogle 'parallelle dobbeltheder' i de måder, hvorpå de fredslegitimerende talere håndterer debattens centrale temaer (koblingen af fredsordningen til den franske historie, Tysklandsspørgsmålet, Folkeforbund og alliancer). I dette afsnit skal vi vise, at der også, når det gælder den måde, hvorpå disse temaer kobles sammen, kan identificeres en parallelitet på tværs af de taler, der ellers tog sig forskellige ud set udelukkende gennem suverænitetens prisme. Denne parallelitet bliver synlig med hjælp fra de teoretiske forarbejder fra kapitel 2, forstået på den måde, at det er ved at stille ind på krydsfeltet mellem selvbeskrivelsens tidlige dimension (historiepolitik) og dens rumlige dimension (selv/omverdensfortolkning), at en gennemgående og dominant repræsentation af den franske politiske enhed kan fremdestilleres. Fremgangsmåden er den, at vi tager udgangspunkt i en analyse af, hvordan denne sammenkobling finder sted hos én af talerne, Flaminus Raiberti, og dernæst i noget kortere og mindre empiritunget format påviser, hvorledes parallelle sammenkoblinger finder sted hos en række af de øvrige talere (Bourgeois, Renoult, Tardieu, Benoist). Dermed bliver det muligt at drage en konklusion med hensyn til en gennemgående ('flerdimensionel') fransk selvbeskrivelse i relation til fredsordningen.

I afsnit 5.2 blev det vist, hvorledes **Flaminus Raiberti** anskuer Folkeforbundet som en størrelse, der ikke lever op til de franske forhåbninger, men som kan perfektioneres i fremtiden ved at den tildeles statslignende attributter - kalkeret over den suveræne stat, men samtidig uden at antage staters folkeviljebaserede suverænitet. Imidlertid kunne Raiberti ikke undlade at indføje en gradbøjning af suverænitetsprincippet med hensyn til Tyskland: På den ene side anerkendtes, at en permanent kontrol med landenes rustninger i Folkeforbundets regi ville være "... *incompatible avec la dignité et la souveraineté des États.*" (p4005) og derfor ikke kunne indskrives i traktaten. På den anden side sættes spørgsmålstejn ved, om Folkeforbundet også i fremtiden vil kunne støtte det franske ønske om at "... *soumettre l'Allemagne à un traitement d'exception.*" (p4005) i forhold til bl.a.

våbenkontrol. Der er altså et klart skisma mellem (folke)suverænitet som universelt princip og det for Frankrig vitale spørgsmål om afvæbning af Tyskland. Suverænitetsprincippet skal fastholdes, indskrevet i traktaten og pagten som det er, men det på en sådan måde, at Tyskland ikke på samme måde som andre stater er omfattet af samme princip.

Det er nærliggende, med udgangspunkt i netop begrebet om *l'exception*, undtagelsen, at anlægge en Schmitt-inspireret 'decisionistisk' tolkning af denne franske omgang med suverænitetsbegrebet: Det franske *kritischen Fall*, sikkerhedsproblemet i forhold til den tyske fjende, begrundet en unddragelse, en undtagelse fra den gældende egalitære rets bestemmelser. Dermed fremstår denne undtagelse som en klassisk Schmittsk manifestation af suverænitet, nemlig at suveræniteten er den grænseinstans, der sætter og i yderste kritiske konsekvens suspenderer retten. Det særlige ved Raiberti's vision er, at det ikke er fransk ret, der suspenderes og undtages fra ved denne manifestation, men derimod en international ret, der formelt set ordner forholdet mellem ligestillede suveræne stater i et verdensomspændende retssamfund. Følger vi denne decisionistiske tolkning helt til dørs, indebærer den, at den franske vision (*la doctrine française de la Société des Nations*) om at lade den internationale ret omfatte særlige bestemmelser for Tyskland i realiteten indsætter Frankrig som en form for verdens-suveræn, der som sådan kunne behandle den internationale ret (in casu Folkeforbundets militære orientering og Tysklands folkeretslige status), som om den var en af den franske politiske magt afledt ~~under~~ tid erkender Raiberti eksplicit i talen det problem, det er, at det i Folkeforbundets faktisk foreliggende udformning, hvor England, USA, Italien og Japan har samme status som Frankrig, ikke vil være sandsynligt, at franske *kritischen Fälle* bestandigt vil kunne være udslagsgivende for den internationale rets indretning (i og med at han udtrykker tvivl om, hvorvidt Folkeforbundets magter vil kunne enes om denne '*traitement d'exception*' i forhold til Tyskland). For at overkomme dette problem må Raiberti aktivere en bestemt fransk historisk selvfortælling i spillet om ret og suverænitet. Den franske revolutionært-republikanske selvfortælling har, som vi har set, som sit særlige trick at etablere en form for sammenfald mellem Frankrigs vel og menneskehedens vel. Dette sammenfald legitimeres historisk med understregningen af Frankrigs rolle som 'folkenes befrier', dvs. den nation der stillede sig i spidsen for den fællesmenneskelige emancipation fra undertrykkelse og tyranni.

Denne udlægning kan genfindes hos Raiberti, og det er dette historiske materiale, der sætter ham i stand til at begrunde den noget specielle Folkeforbundsvision, vi så ovenfor. I det følgende ser vi på nogle længere uddrag af talen, der knytter an til netop Frankrigs rolle i den historiske proces og forbindelsen mellem den historiske rolle og den aktuelle eller fremtidige rolle i tilknytning til Folkeforbundet. Først handler det om, hvordan traktaten kan godkendes, først og

fremmest fordi den inkarnerer principper, som Frankrig historisk har stået værn om og kæmpet for: "... elle [La France] y reconnaîtra sa pensée, les plus nobles traditions de son histoire et les plus généreuses créations de son génie. La France a été la première parmi les États à proclamer le droit des peuples de disposer d'eux-mêmes. Quand le peuple américain a proclamé son indépendance, la France est venue à son secours et s'est exposée à une longue et coûteuse guerre pour la soutenir. La Révolution n'a pas seulement proclamé le droit des peuples. Elle a promené les étendards victorieux de la liberté sur toute la surface de l'Europe. Ce sont ses victoires qui, en nivellant les frontières, ont appelé les peuples à prendre conscience d'eux-même et qui ont créé en eux le sentiment national. En 1815 le droit des peuples est vaincu avec la France. Mais elle est partout où un peuple s'éveille à la liberté (nævner Grækenland, Belgien, Italien, Moldavien, Rumænien, JE) (...) Le droit des peuples est encore vaincu avec elle en 1870. La perte de l'Alsace-Lorraine marque sa défaite et le triomphe de la force, la violence du fer et du feu, ferro et igni, par lesquels la Prusse a forgé l'unité allemande en s'asservissant l'Allemagne comme elle a plus asservi l'Autriche-Hongrie et comme elle revait d'asservir le monde » (p4003-4). I denne fortælling er det altså de franske 'sejre', der ligger til grund for, at Europas folk overhovedet kan forstå sig selv som frie folk, og det er Preussen - der har underlagt sig Tyskland for siden at underlægge sig Europa efter erobringens logik – der er denne friheds argeste modstander jf. 1870. Folkenes frihed følger Frankrigs sejr, folkenes ufrihed Frankrigs nederlag (til Preussen/Tyskland), en udlægning af 1800-tallets politiske udvikling, der som vi har set er gennemgående for Versailles-syntesen. I tillæg hertil kan vi bemærke den detalje, at den franske støtte til den amerikanske uafhængighedskrig tolkes som noget, der bekræfter Frankrigs status som selvbestemmelses-princippets ophavsland. Det kræver ikke meget historisk grundbogsviden at nedskyde/relativere den påstand, men dens politiske funktion er tydelig i denne sammenhæng i forhold til at placere Frankrig som de demokratiske princippers sande oprindelsesland – *la première à proclamer le droit des peuples de disposer d'eux-mêmes* - hvilket efter USA's indtog på verdensscenen ikke længere er gjort alene med reference til 1789.

Fortællingen har på den anden side nogle huller, der skal lukkes, for at den kan fastholde sin autoritet. Raiberti føler sig efter udlægningen af grundfortællingen tvunget til at forklare, hvorledes Frankrig altid har taget afstand fra de erobringssprincipper, som det Bismarckske Tyskland tilskrives, også under Napoléons militære eventyr: "*Quand le statut des États était fondé sur la conquête, elle [La France, JE] a dû se faire conquérante pour parfaire son unité et défendre ses frontières. Dans cette période de son histoire, par tout l'effort de sa politique traditionnelle, pendant des siècles, elle a tendu vers la rive gauche de Rhin, comme vers sa limite naturelle.*

Mais, dès 1792, dans un décret célèbre¹¹⁰, elle répudiait tout esprit de conquête. Si néanmoins dans les années qui suivirent, elle dut rester conquérante et couvrir l'Europe de la marche de ses armées, c'est qu'attaquée sur son territoire, elle avait dû déborder de ses frontières et, dans une Europe en armes, avide de démembrements et de partages, marcher de conquête en conquête pour repousser l'envahisseur. Aujourd'hui qu'un droit nouveau se lève et fonde la souveraineté des États sur la volonté des peuples, la France abdique de nouveau tout esprit de conquête. Victorieuse, elle aurait pu demander des agrandissements comme compensation de ses sacrifices, elle n'en a demandé aucun. Elle n'a demandé que la restitution de ses anciennes frontières et on ne saurait affirmer trop hautement et suffisamment mettre en lumière que, pas un instant, au cours des tractations du traité de paix, elle n'a élevé de revendications sur la possession de la rive gauche du Rhin. Par cette renonciation tacite, elle n'a pas seulement renoncé à un legs plusieurs fois séculaire de son histoire, elle a contribué à affirmer, plus hautement que toute autre puissance, la naissance d'un droit nouveau dans un monde de liberté et de justice et l'avènement des Nations" (p4006). Her har vi altså en retfærdiggørelse af Napoléon-tidens militære eskapader som værende i virkeligheden blot sat i værk for at 'afværge invasionen', hvormed Frankrig kan fastholde sin status som erobringernes fjende og rettens ven, 'mere end nogen anden magt'. Fra den amerikanske befrielseskrig over Revolutionen og Napoléon til Den Store Krig har Frankrig dokumenteret sit givne afkald på uretmæssige territoriale erobringer og sin støtte til nationers ret, suverænitet og selvbestemmelse.

Gennem sin historie, sådan som den fremstilles ovenfor, har Frankrig således manifesteret sig som stående i et særligt privilegeret forhold til en universel idé om frihed, retfærdighed og national selvstændighed, dvs. en ret der har menneskeheden som helhed som sin genstand. Dette særlige *privilegerede* forhold (at man var '*la première*' og at man står på rettens side '*plus hautement que toute autre puissance*') til den nye ret kan videre begrunde det centrale forhold, som vi iagttog ovenfor, nemlig at Frankrig i kraft af sin historie som hele menneskeheden advokat moralsk set står i samme forhold til den internationale ret som den statslige suveræn står i forhold til den nationale ret. Med dette historisk betingede særforhold til det universelle kan man pege på en original kobling af (1) den schmittianske logik om suveræniteten som evnen til at etablere undtagelser fra retstilstanden under henvisning til den politiske enheds eksistens i relation til fjenden og (2) en kantiansk-universalistisk accept af den internationale retsordens (legemliggjort i Folkeforbundet) nødvendighed som en forudsætning for den enkelte stats suverænitet/uafhængighed.

---

¹¹⁰ Det er ikke helt enkelt at afgøre, til hvilket 'berømt dekret' der sigtes i denne sammenhæng. At det revolutionære Frankrig i lige præcis 1792 skulle have fordømt al erobringspolitik stemmer ikke helt overens med, at de revolutionære i netop dette år gør den revolutionære krig mod Europas tyranner til en del af revolutionens væsen. Fra at man i 1790 havde sagt at "*La Nation française renonce à entreprendre aucune guerre dans le but de faire des conquêtes*" (dekret af 12.5.1790), hedder det i et andet dekret fra 19/11 1792, at Frankrig "*...accordera fraternité et secours à tous les peuples qui voudront reconquérir leur liberté*", hvilket afspejler en glidning i offensiv-missionsk retning, snarere end en principiel afvisning af erobring som sådan (citater fra <http://www.herodote.net/dossiers/evenement.php5?jour=17921106>).

Logisk eller teoretisk er de to bestemmelser af ret/suverænitet ikke umiddelbart forenelige: den ene behandler retten som et forhold, der udløber af suveræniteten i sidste instans og opererer tidssemantisk med fjendeforholdet som et eksistentielt fænomen hinsides historisk progression; den anden behandler den internationale retsorden som den instans, der giver realitet til en suverænitet, der udfolder sig som demokratisk selvbestemmelse - med tidssemantisk afsæt i en progressivisme, der annoncerer en konfliktfri/fjendefri fremtid.

Vi kan imidlertid her, idet vi anskuer det i et funktionelt, enhedsskabende perspektiv, anskue det på den måde, at Frankrig så at sige flytter sit, i Schmitts termer, 'kritiske fjende-forhold' ind i den universalistiske konstruktion gennem en dobbelt manøvre: for det første, som vi har set, ved med den historiske henvisning at placere sig selv som nation på hele menneskeheden side, hvilket som nævnt kan begrunde at Frankrig agerer suverænt – laver undtagelser fra retten - på menneskeheden vegne; for det andet ved, i det mindste i første omgang (indtil en 'revolution morale' har fundet sted, dvs. indtil det øjeblik, hvor Tyskland ikke længere repræsenterer en trussel mod 'menneskeheden'), at placere Frankrigs historiske fjende på ydersiden af menneskeheden og dermed som en fælles fjende for hele den internationale orden, hvilket kan begrunde *undtagelser* i den proklamerede universalistiske ret, når det angår Tyskland. Det fransk-tyske fjendeforhold kan dermed gøres til hele menneskeheden affære, med Frankrig som dens ven og Tyskland som dens fjende. Analogt med denne særegne syntese finder der endvidere en relativisering eller en opblødning af den progressive tidssemantik sted, i og med at der må skelnes mellem en nær fremtid (med et ikke-transformeret Tyskland) og en mulig fjern fremtid (med et muligvis fredeligt og demokratisk Tyskland, på den anden side af en moralsk revolution).

Betraktet som selvbeskrivelse kan man forstå manøvren på den måde, at den franske selvfortolkning og den potentielt modsætningsfulde omverdensfortolkning – idet omverdenen kan tilskrives både (1) en potentiel universel virkeliggørelse af det 'franske' ideal om nationernes frihed, lighed og selvbestemmelse og (2) Frankrigs antagonistiske politiske 'Anden' - bringes i overensstemmelse med hinanden i kraft af en bestemt historisk fortælling. Denne fortælling redegør, på den ene side, for det særligt privilegerede forhold mellem den franske nation og det universelt menneskelige og, på den anden side, for Tysklands tilsvarende antitetiske forhold til det universelle. Således reproduceres i en fælles figur både (1) den franske politiske enhed som værende defineret ved en progressiv, historisk mission som desinteresseret forkæmper for selvbestemmelse og ret mod reaktion og uret og (2) den franske suverænitet forstået som evne til at udpege sin fjende og tage de nødvendige, politiske forholdsregler i forhold til denne fjende.

Det interessante og centrale i dette afsnit er, at denne dobbelte figur er gennemgående for de talere, der er grupperet under overskriften 'Versailles-syntesen'. I det følgende skal vi, i noget

kortere form, vise, hvorledes de talere, hvis omgang med suverænitetstermen var kendetegnet ved en betragtelig variation (jf. ovenfor), i kraft af den særlige historiske fortælling om Frankrig lander på beskrivelser af det franske selv/omverdensforhold, der har klare fællestræk med den, vi så ovenfor.

Som vi så i forrige afsnit betonedes **René Renoult** den demokratiske bundethed mellem folk og regering, dvs. den nationalt forankrede demokratiske suverænitet, i sin udlægning af tingenes tilstand efter krigens afslutning og argumenterede for, at fredsordningen som helhed måtte forstås på dette grundlag. Også Renoult forsvarer den dobbelthed, ordningen rummer (idet den både proklamerer selvbestemmelsesprincippet ukrænkelighed og en indskrænkning i den tyske selvbestemmelse) under henvisning til en sondring mellem et kort sigt (hvor Tyskland skal observeres nøje) og et langt sigt (på den anden side af Tysklands eventuelle transformation)¹¹¹ og gør dette på grundlag af en konstatering af, at krigen har befordret en svækkelse af de '*sentiments de fraternité*', der skulle ligge til grund for en ideel fred, dvs. en fred hvor Tyskland optræder på lige fod med de sejrende magter (som ligeværdigt medlem af Folkeforbundet). Det i denne sammenhæng centrale er, at ser vi på, hvordan denne kort-sigt/langt-sigt fredsdiagnose kobles sammen med den historiske fortælling om Frankrig, kan vi identificere en figur, der ligger meget tæt op ad den, vi så hos Raiberti ovenfor: Frankrigs rolle i den fra revolutionen til den store krig pågående emancipationskamp¹¹² giver Frankrig en *særlig* status i bevægelsen fra den foreliggende fredsordning (det korte sigt) frem mod den mulige '*fraternité universelle*', som Folkeforbundet i et fremtidsperspektiv rummer spiren til. Således runder Renoult sin tale af med en appel til, at Frankrig vedbliver at være '*La France chargé de guider les autres nations vers le plus haut idéal de l'humanité*' (p4654) - sådan som Frankrig har været det hidtil. Historien fortæller os altså, at Frankrig er progressionens medium på samme måde som man tilsvarende må frygte, at Tyskland er regressionens/reaktionens medium. Denne historiske konstatering kan således igen tjene til at begrunde, at fredsordningen anlægger en asymmetrisk fortolkning af principperne om lighed og selvbestemmelse – med hver sin særrolle til henholdsvis Frankrig og Tyskland.

I den modsatte pol mht. anvendelse af suverænitetstermen befandt sig **Léon Bourgeois**, der knyttede selve ordet suverænitet og det afledte adjektiv suveræn til en abstrakt og universel størrelse som 'rettens idé'. Som vi har set i afsnit 5.1 kæmper også Bourgeois dog med spørgsmålet om, hvordan den (i Bourgeois' tilfælde meget udtalte) retsligt-universalistiske retorik kan bringes i

---

¹¹¹ Skildrer til illustration heraf et Tyskland, der er i indre kamp mellem to kræfter i sin historie, en kamp hvis udfald vil afgøre Tysklands fremtidige skæbne i verdenspolitikken: '*Il est donc à penser que l'Allemagne de Goethe, de Schiller et de Kant, ne l'ayant pas, je crois, définitivement emporté sur l'Allemagne, amie du culte de la force, celle-ci voudra utiliser pour ses desseins impérialistes, l'influence que pourra lui donner la Ligue des Nations elle-même, lorsqu'elle y sera admise*' (JO, débat chambre, 30.9.1919, p4652). Først når Frankrig m.fl. har vished for, at 'Goethes, Schillers og Kants Tyskland' har sejret over det militaristiske Tyskland kan det komme på tale at optage Tyskland i Folkeforbundet.

¹¹² '*La France, fidèle à sa mission inlassable et courageuse, ne cessa de soutenir les aspirations des peuples opprimés*' (p4648)

overensstemmelse med de foranstaltninger i traktaten, der sætter særlige begrænsende vilkår op for Tyskland under henvisning til fransk sikkerhed. I sine bestræbelser for at få denne retsligt-universelt anknyttede suverænitetsterm til at gå op med traktatens aktuelle særforhold for Tyskland, er det også her i den historiske fortælling, at Bourgeois søger sit skyts. Fortællingen om et Frankrig på rettens side fra Henrik d. 4 til Haag og videre ind i den store krig tjener det formål at dokumentere, at Frankrig i kraft af netop denne historie har placeret sig i særlig nærhed af 'rettens suverænitet'. Med afsæt heri kan man fra fransk side som tidligere anført tale om '*L'accord permanent des intérêts particulier de la Patrie et des intérêts généraux de la morale et du droit humain* (JO, débat sénat, 9.11.1919, p1588). Det altoverskyggende omdrejningspunkt for disse 'partikulære interesser' er forholdet til Tyskland, og som konsekvens af denne kobling kan det franske sikkerhedsproblem artikulere som et problem for den samlede menneskehed, idet Tyskland/Preussen i samme historiske fortælling sættes i scene som den størrelse, der systematisk har stået i vejen for folkenes frihed og selvbestemmelse.

En tydelig understregning af det privilegerede franske forhold til det universelle finder vi i Bourgeois' forhold til det franske sprogs status. Det franske sprog er at fatte som et '*merveilleux instrument de l'éducation universelle*' (ibid.) og rummer som sådan et særligt civiliserende potentiale. Udfra denne forestilling om det særlige og privilegerede ved det franske sprog er det alvorligt problem, at engelsk i forbindelse med forhandlingerne i Paris og i den endelige nedfældning af traktaten sidestilledes med fransk som et af to verdenssprog. Det kan forekomme som en kuriøs detalje, men det er det bestemt ikke, da det franske sprog som medium for civilisationens udbredelse¹¹³ med denne sidestilling mister sin eksklusivitet og da dette tab af eksklusivitet videre truer den nævnte forestilling om det særligt universelle ved det franske. Når Bourgeois runder sprogtemaet af med et '*Espérons qu'elle [det franske sprog, JE] retrouvera sa place éminente.*' (ibid.) er det altså at forstå i tilknytning til den særlige franske skæbne og ret, det er at 'tale højt og stolt i den universelle koncert'¹¹⁴.

¹¹³ Denne tilskrivelse til de franske sprog spillede en central rolle i revolutionens civiliserende ideologi som emanciperende og demokratiserende modvægt til de lokale dialekter, der dermed associeredes med det feudale samfunds strukturer og det enkelte individs bundethed til disse strukturer og autoriteter (jf. f.eks. Rosanvallon 1990, pp100-110). Dette projekt spiller fortløbende en central rolle i den III. Republiks ideologiske fundament, hvor udbredelsen af civilisationen gennem sproget udgør det legitimerende rationale i både de store franske skolereformer (jf. kapitel 3 og Winock/Azéma 1976) og i det koloniseringsprojekt, der for alvor tager fart i 1880'erne og 1890'erne (Girardet 1972). Sproget omfattes som både det mest objektive, præcise og æstetiske, og som civiliserende medie bliver det synonymt med et for det (hidtil) undertrykte individ kommen til bevidsthed om sig selv som frit individ og som borger i den universelle republik. *Tillegnelsen* af sproget er dermed adgangsbilletten (for individet) til både frihed og borgerskab i republikken, og *udbredelsen* af sproget bliver et politisk mål for alle, der kæmper for menneskehedens frihed mod tyranni, tradition og tribalisme.

¹¹⁴ Om hvad Frankrig kræver, siger Bourgeois. '*Elle ne demande que son droit*' og at denne ret er at forstå som '*... sa force incomparable, celle qui lui permettra de parler hautement et fièrement dans le concert universel*' (p1583)

Det vil sige at idet vi anskuer Bourgeois' omgang med suverænitetstermen, som blev brugt progressivistisk til at beskrive Folkeforbundets fremtidspotentiale, i relation til den måde, han fremstiller Frankrigs historiske rolle og mission, tegner der sig et billede af en selvbeskrivelse, der har klare paralleller til både Renoult og Raiberti: Frankrigs nærhed til den 'suveræne idé' og Tysklands tilsvarende fjernhed er den ramme, der gør det muligt at retfærdiggøre både traktatens faktiske forskelsbehandling af de to lande samt det forhold, at fransk og Frankrig indtager en særrolle i den fremtidige udformning af Folkeforbundets nye orden (eller: en særrolle i den progressive bevægelse frem mod den i Frankrigs billede skabte nye orden.)

Hos **André Tardieu** kunne vi ovenfor iagttage et en dobbelttydig omgang med suverænitetstermen, hvor respekten for den statslige suverænitæt skulle gå hånd i hånd med udfoldelsen af en *loi supérieure* i Folkeforbundsregi, sidstnævnte med eksplicit adresse til Tyskland. Det er samme Tardieu, der som flere gange sin tale fremhæver vigtigheden af, at freden skabes i overensstemmelse med de principper, krigen udkæmpedes for: "... *que la paix fut conforme aux principes pour lesquels nous avons combattu. Conclusion: à une guerre de libération, ne pas donner comme sanction une paix qui ne fût qu'une paix de force et de brutalité* » (p4090). Talens indledning har som ånd, at Frankrig er historisk og moralsk forpligtet på selvbestemmelsesprincipperne og retsideen – og derfor ikke kan lade sig styre af sine umiddelbare hævnmotiver i forhold til Tyskland. Når vi kigger nærmere på hans behandling af Tyskland, tegner der sig imidlertid et billede, der kan iagttages som en retfærdiggørelse af den 'negative særstatus' som Tyskland nyder: Hvor Frankrig i kraft af sin historie er *inkarnationen* af ideen om folkenes frihed og rettens herredømme, er Tyskland tilsvarende at regne som *negationen* af disse principper. Denne forskel trækkes tydeligt op, i første omgang som et argument for fransk moderation, men med den implikation, at Tyskland klasseres som stående udenfor rettens rækkevidde: "*Je reconnais que cette conception [at ville opløse Tyskland i dets delstater, JE] trouve dans l'histoire une base. J'admets que Bismarck, si il avait été vivant et vainqueur à notre place, en face d'une Allemagne constituée comme l'Allemagne aujourd'hui, aurait probablement suivi cette méthode. C'est pour cela que je me félicite que nous ne l'ayons pas suivie !* » Altså : der er tyske og der er franske måder at handle på i politik. Videre hedder det som replik til den 'historiske løsning' (opløsningen): "*Vous vouliez pas que la France se fît une âme allemande?*". Den franske løsning er altså rettens løsning og den tyske løsning (ville have været) urettens. Paradokset er lyslevende: den særlige franske forpligtethed på bestemte idealer påbyder Frankrig at anerkende den tyske selvbestemmelsesret, mens det til gengæld er den tyske nations antitetiske forhold til de samme idealer, der kan begrunde, at Tyskland alligevel indtager en negativ særstatus – både i den konkrete fredsordning og i en eventuel fremtidig indretning af Folkeforbundet.

Vi iagttager her nogle af de samme mekanismer, som hos Raiberti, Bourgeois, Renoult, om end formuleret i andre termer: det fransk-tyske modsætningsforhold rekonstrueres på et højere niveau ('menneskehedens') niveau som et modsætningsforhold mellem retten/friheden og uretten/volden – hvilket altså, og her er vi tilbage ved den særlige konstruktion af tysk suverænitet, kan retfærdiggøre (1) at Tyskland, som potentiel kilde til en *guerre de l'humanité*, står i et særligt underordningsforhold til *la loi supérieure*, og (2) "... *la France pourra au sein de la Société des Nations jouer le rôle actif qu'il est utile et qu'il est juste qu'elle joue*" (p4095). Det kritiske fransk-tyske modsætningsforhold opretholdes, men indenfor rammerne af en universalistisk diskurs.

Sammenfattende for den franske selvbeskrivelse, der kommer til udtryk Versailles-syntesen, kan vi, med Kosellecks begrebspar, pege på en særegen kobling mellem erfaringsrum og forventningshorisont. Eller formuleret med de historiepolitiske indsigter om fortid/nutid/fremtid: at der konstrueres et politisk erfaringsrum, som den politiske forventningshorisont forbindes med gennem en kalkeringsmanøvre, der får fremtiden til at tage sig ud som en ekstrapolering af en bestemt fortid. *Erfaringsrummet* konstrueres i den henseende som en fortælling om Frankrig som progressionens subjekt i verdenshistorien par excellence, en fortælling som vel at mærke trækkes tilbage til før den franske revolution (Henrik d. IV, Abbé St. Pierre, den amerikanske befrielseskrig). Denne tilbageskrivning til før-revolutionære figurer kan fortolkes som dels en samskrivning af modsatrettede indre franske selvfortællinger (groft sagt republikanske ↔ anti-republikanske), dels som en måde at fastholde det franske monopol på at være den sande historiske kilde til den moderne civilisations principper om demokrati, ret og selvbestemmelse, et monopol der, som tidligere nævnt, med den amerikanske indtræden på den verdenspolitiske arena pludselig ikke er gjort med referencen til 1789.

Den historiske konstruktion af Frankrig som verdenshistoriens progressive subjekt ledsages af en tilsvarende iscenesættelse af Tyskland som værende denne progressions negation og bremsekreds. Den centrale historiepolitiske manøvre mht. til Tyskland består i en samskrivning af begivenhederne i 1914, 1871 og 1815, således at Tyskland/Preussen – som i en mere ædruelig historisk fortælling nok ville optræde som hovedaktør i de to førstnævnte, men næppe i sidstnævnte – kommer til at fremstå som progressionens nærmest evige 'historiske' modstander. På baggrund heraf kan fredsordningen og den forventningshorisont, der konstrueres i den politiske debat i tilknytning til den, anskues som en ekstrapolering af det erfaringsrum, i hvilket Frankrig indtager den nævnte progressive rolle og Tyskland den nævnte regressive rolle.

Denne fortælling om Frankrig kan endvidere bruges til at kaste lys over den uklarhed, der hersker i 1919 med hensyn til spørgsmålet om suverænitet. I fortællingen om Frankrigs særlige rolle

som civilisationens progressive motor står Frankrig på en gang i et underordningsforhold og et overordningsforhold til den retstilstand, der skal gøre sig gældende i *le monde nouveau*:

1. som historisk-moralsk forpligtet på 'rettens' og selvbestemmelsens principper står Frankrig i et underordningsforhold til den internationale normdannelse på lige fod med verdenssamfundets øvrige (civiliserede) stater. Denne underordningspræmis gør sig f.eks. gældende i spørgsmålet om den tyske enhed, som man med afsæt i forpligtelsen på bestemte principper er tvunget til at anerkende, skønt den anskues som en potentiel trussel mod fransk sikkerhed.
2. i kraft af den (selvbestaltede) status som progressionens sande medium står Frankrig samtidig i et overordningsforhold til samme internationale normdannelse: Med sin *særlige* historisk-moralske kapital som stående på frihedens og civilisationens side tilkommer det således Frankrig at optræde regulerende for denne normdannelse, hvilket blandt andet kommer til udtryk derved, at det opfattes som legitimt og i menneskehedens samlede interesse, at den internationale normdannelse indrettes i overensstemmelse med specifikke, franske sikkerhedsinteresser (i forhold til Tyskland).

Når svaret på suverænitetsspørgsmålet i fredsordningen således tager sig meget forskelligt ud hos de gennemgående talere, kan det med fordel forstås i lyset af denne dobbelthed: det er netop den universalistiske franske selvfortælling, der åbner op for en betydelig bredde med hensyn til fortolkningen af suverænitetsbegrebet: *På den ene side* er folkesuveræniteten at regne som en universel norm, som en verden skabt i Frankrigs billede vil være bygget på; *på den anden side* er Frankrig selv, som det universelles motor, kendetegnet ved en mission, der ikke lader sig begrænse af et snævert territorial-statsligt anknyttet suverænitetsbegreb: I kampen for at gøre autokratisk suverænitet til folkesuverænitet er det Frankrig beskåret, som denne kamps bannerfører par excellence, om nødvendigt at overskride grænserne for den nationale suverænitets domæne - eller, formuleret i andre termer, at agere suverænt på hele menneskehedens vegne. I dette spændingsfelt kan vægten lægges skiftevis på det ene princip ('resultatet': den selvbestemmende suverænitet og dens ukrænkelighed) eller på det andet princip ('processen': at i kampen for folkenes frihed er det Frankrigs pligt og mission at handle på vegne af den samlede menneskehed mod tyranniet). Den progressivistiske kobling af fortid og fremtid og den franske særrolle på det universelles vegne baner vejen for en fransk fordring på 'suverænitet' på verdens og menneskehedens vegne – en fordring som igen skaber ubestemthed i forhold til betydningen af suverænitetsbegrebet forstået som mellemstatslig norm.

Såvidt altså de centrale træk ved den diskurs, der bærer Versailles-traktaten og dens vedhæng igennem parlamentets to kamre i Frankrig i efteråret 1919. Denne specifikke franske reception af fredsarrangementet bygger imidlertid på nogle præmisser, der ikke umiddelbart harmonerer med den interallierede konsensus og internationale ånd, der gennemsyrrer fredsarrangementet. Dette skisma kan belyses ganske præcist ved tage konseilpræsident Clemenceaus taler henover perioden nærmere i betragtning. I kraft af Clemenceaus dobbeltrolle som den franske sejrns fader og samtidig som værende, som hovedaktør, forpligtet på fredsarrangementets indhold må Clemenceau fra efteråret 1918 til efteråret 1919 gradvist omfortolke forholdet mellem Frankrig og freden, en bevægelse vi i det følgende afsnit skal se nærmere på.

5.6 Versailles-syntesens bagside: George Clemenceau & det partikulære i det universelle

'Voyez-vous, l'unité n'est pas dans les protocoles de la diplomatie (...) l'unité est dans le cœur des hommes. On aime qui on aime, on déteste qui on déteste, et, au moment du danger, on sait de quel côté aller, et au moment de la bataille on le sait aussi. Voilà ce que j'avais à vous dire sur cette question de l'unité.' (George Clemenceau - JO, débats sénat, 11.10.1919, p1622)

'History is largely for internal consumption' lød en af de centrale pointer i Pococks historiepolitiske refleksioner (jf. afsnit 2.2). Historien er en måde at få verdens kontingens til at tage sig ud som værende en del af fællesskabets eget manuskript. Koblingen af 'erfaringsrum' og 'forventningshorisont' i den nationale, politiske tale er således udtryk for en re-appropriering af 'systemets' politiske tilstande i 'segmentets' horisont – eller, set gennem et andet begrebspar, som en omverdensfortolkning, der tager form efter de mulige anknytningspunkter til en i tid udstrækkelig selvfortolkning. Dette er, i Pococks forstand, den narrativt suveræne operation, dvs. den måde hvorpå omverdenens begivenheder/tilstande på meningsfuld vis inkorporeres i den nationale fortolkning. På baggrund af denne bestemmelse af nogle mekanismer i den 'segmentære' reception af 'systemiske' forhold, kan man pege på, at den systemfortolkning, der opstår i dette nationale perspektiv, ikke med nødvendighed er kongruent med hverken (1) andre nationale re-approprieringer eller (2) den konsensus eller den ånd, der hersker i de normer og institutioner, der fastlægges i en international kontekst som fredskonferencen i Paris. Der er med andre ord en potentiel spænding på spil mellem (den konsensuelle ånd i) den internationale aftale og den nationale rationalisering af samme aftale. I det franske tilfælde kan man f.eks. hurtigt konstatere, at

nogle konkrete forhold ved fredsordningen forstyrrer den måde, hvorpå ordningen ellers tænkes ind i den progressivistiske forståelse af Frankrigs historiske rolle¹¹⁵.

I det franske tilfælde kan denne spænding tydeligt identificeres hos George Clemenceau, der som konseilspræsident siden november 1917 og *Le Père de la Victoire* nyder status af folkehelt ved våbenhvilen i 1918, og som i foråret 1919 er en helt central skikkelse i fredsforhandlingerne på Paris-konferencen. Clemenceau er interessant fordi han, da han, idet han som 'sejrens fader' i november og december 1918 som en af de første sætter ord på sejren, skriver sejren ind i et vokabular, som minder om Versailles-syntesen - men senere, idet han forsvarer det opnåede forhandlingsresultat overfor det franske parlaments kamre, foretager nogle markante gradbøjninger og omskrivninger af de centrale grundantagelser i denne udlægning. Clemenceau kommer, i kraft af sin forpligtethed på traktatens kompromis, til at indtage en position, der peger på nogle grundlæggende paradokser i den dominerende franske reappropriering af fredsordningen, og som derfor kan bruges som en særligt skarp prisme på forholdet mellem det franske parlaments legitimering af traktaten og den interallierede ånd, den i Clemenceaus udlægninger forfægtet i november 1918, dvs. i sejrens stund og før der for alvor er taget hul på de vanskelige forhandlinger om fredens mangfoldige problemer, udlægger Clemenceau sejrens historiske rationale på en måde, der umiddelbart frembyder et vist slægtskab med Versailles-syntesens ditto: Frankrig står i et privilegeret forhold til det alment-menneskelige. Om de døde og de overlevende franske soldater siger Clemenceau på selve dagen for våbenhvilen: *'...grace à eux, la France retrouverait sa place dans le monde pour poursuivre sa course magnifique dans l'infini du progrès humain, autrefois soldat de Dieu, aujourd'hui soldats de l'humanité, toujours soldat de l'idéal.'* (i senatet 11.11.1918, her citeret efter Clemenceau 1934, p286), hvor vi genkender både det nævnte sammenfald mellem det franske og det almentmenneskelige samt bestræbelsen på at trække før- eller ikke-revolutionære historiske instanser ind i fortællingen ('Dieu'). Frankrig er *'un pays d'idéal'* og det er i kraft heraf, at *'nous sommes arrivés quelques fois à obtenir le titre de conducteur de l'humanité'* (JO, débats chambre, 5.11.1918, p2877). Tilsvarende er modstanderen på rejsen mod 'det menneskelige fremskridts uendelighed' entydigt Tyskland, som bærer skylden for krigen og associeres med barbariet: *'...nous n'avons pas voulu la guerre qui nous fut imposée par l'abominable tortionnaire assez insensé pour croire que la barbarie alle-*

---

¹¹⁵ Først og fremmest er der den omstændighed, at Frankrig ikke har vundet krigen alene og ikke har skrevet freden alene, hvilket freden bærer eksplicit præg af i form af både den sproglige ligestilling af fransk og engelsk, den politisk-juridiske ligestilling af England, USA, Italien, Japan og Frankrig i Folkeforbundets øverste råd og de fransk-engelske og fransk-amerikanske forsvarsalliancer mod Tyskland. Det er med andre ord ikke en eksplicit præmis for fredsordningen, at Frankrig indtager en privilegeret position i dens videre udmøntning, progressionen har så at sige flere subjekter. Dette, som andre, problemer løses ad hoc ved at indskyde en progressionsmargin mellem den (kortsigtede) imperfekte fredsordning og det (langsigtede) forbedringspotentiale med hensyn til at Frankrig, fransk og franske principper kan 'genfinde sin eminente plads' i den globale orden. De steder, hvor der i den franske kontekst fokuseres på 'fremtidspotentialet' i traktaten (jf. skellet mellem kort sigt/langt sigt), er typisk der, hvor det konkrete fredsarrangement destabiliserer den franske selvfortælling.

mande pourrait s'exercer impunément sur tout le monde civilisé.' (chambre 11.11.1918, cit. efter Clemenceau 1934, p284).

Imidlertid antyder Clemenceau, uden helt at forlade den Versailles'ske forståelsesramme, en differentiering eller hierarkisering mellem det franske og det humanitære, som giver relationen en anden *valeur*: *'Vraiment, il faut être humanitaire, mais il faut être français d'abord. Il faut être français, parce que la France représente une conception d'idéalisme, d'humanité qui est celle qui a prévalu dans le monde et parce qu'on ne peut pas servir l'humanité au dépens de la France'* (ibid.). I denne sammenhæng fremstår det humanitære som en kvalitet ved Frankrig, der skal få franskmænd til at stå ved og stå sammen om at være franske. Det er den franske enhed, der er Clemenceaus primære retoriske ærinde: *'Soyons uni! Maintenons nos querelles d'idée, mais qu'elles s'arrêtent quand l'intérêt de la patrie est en danger.'* (ibid.), mere end det er en særlig historisk betinget fransk hævde på alene at stå i spidsen for den samlede menneskehed.

Disse antydninger af distance til Versailles-syntesens fortælling om det franske og det universelle antager mere tydelige konturer i debatterne i efteråret 1919, hvor Clemenceaus værk (han er ikke alene, men opfattes med nogen ret som den primære franske ansvarlige for forløbet og resultatet) skal godkendes parlamentarisk. I denne debat (25.9.1919 i chambre, 11.10.1919 i sénat) forsvaret Clemenceau fredsordningens indretninger på en måde, der stykke for stykke (men meget diskret!) demonterer Versailles-syntesens fundament. Vi skal her se på Clemenceaus replikker til fire af de centrale temaer i debatten, replikker der på en forstyrrende måde stiller ind på Versailles-syntesens blinde pletter i fortolkningen af fredsordningen.

1. Selvom der ikke kan sås tvivl om den heroiske indsats, så har Frankrig ikke vundet krigen alene: *'On se fait applaudir en disant que la France a sauvé le monde. Mais oui, elle a sauvé le monde. Elle l'a sauvé d'abord à la Marne, parce qu'elle y avait été seule et qu'elle faisait front pour tout le monde. Elle l'a sauvé à Verdun, partout, mais elle n'aurait pas pu conduire la guerre jusqu'au bout si les alliés n'étaient pas venus, voilà la vérité.'* (chambre, 25.9.1919, her citeret efter Clemenceau 1938, p203f). Det står fast, at Frankrig 'reddede verden', men også at krigen ikke ville have kunnet føres til ende uden de allieredes hjælp. Denne krigsfortolkning begrundet ligestillingen mellem de allierede i udformningen af fredsordningen og lægger ikke op til 'særlig' plads til Frankrig i dette selskab.

2. Dette fravær af særstilling bekræftes af den sproglige sidestilling af fransk og engelsk, som Clemenceau fra flere sider angribes lidenskabeligt for at have samtykket til. Hertil svarer Clemenceau: *'Je ne l'ai pas abandonné [le français, JE]. Mais est-ce qu'il dépendait de moi que l'Angleterre représentait des centaines de millions parlant l'anglais dans le monde?'* (JO, débat chambre, 25.9.1919, p4573). I realiteternes aktuelle verden er engelsk et (mindst) ligeså stort sprog som fransk, og fredens bi-

lingvisme afspejler denne realitet, snarere end en historisk begrundet særstatus til ét bestemt sprog pga. dets angivelige egenskab af 'merveilleux instrument'.

3. Clemenceaus opgør med forestillingen om de franske værdiers privilegerede forhold til det universelle fuldbyrdes med følgende relativisering af den franske betragtningsmåde: '*Nous sommes environnés d'une histoire qui nous tient, qui nous pousse, qui nous jette en avant à des efforts nouveaux. Ni un Anglais, ni moi, ni vous, ni personne au monde ne se déprendra, parce qu'il a contracté une alliance temporaire avec un pays, de sa manière historique de voir et de penser.*' (ibid., p4574). Clemenceau betoner her indirekte det partikulære, det nationale, det 'historiske', ved menneskers betragtningsmåde, den engelske såvel som den franske og alle mulige andre. Påpegningen af det partikulære ved det nationale tjener som argument for lydhørhed og kompromisvillighed i forhold til engelske og amerikanske tilgange, men er samtidig et frontalangreb på den forestilling, at den 'særlige' franske historiske selvforståelse skulle være mere 'særlig' end alle mulige andre selvforståelser og dermed skulle give Frankrig en særlig legitimitet og status i forhandlingsprocessen.

4. Slutstenen blandt Clemenceaus replikker til debattens temaer handler, naturligvis, om Tyskland. Clemenceau lægger på intet tidspunkt fingrene imellem i sin karakteristik af Tyskland som både Frankrigs og frihedens fjende nummer 1, historisk som aktuelt, bl.a. gennem følgende portræt af, hvad 'tyskeren' er i kontrast til de franske: '*L'Allemand est un homme qui s'asservit pour asservir. Nous, nous sommes des hommes qui veulent être libres pour libérer.*' (JO, débats sénat, 11.10.1919, p1622). Den essentialistiske modstilling mellem fransk og tysk, der skitseres i dette udsagn, har hos Clemenceau noget definitivt og uopretteligt over sig, idet franske og tyske repræsenterer hver sin '*unité des consciences*': '*Il n'y a d'unité profonde que l'unité des consciences et à celle-là aucune main humaine ne peut toucher.*' (i sénat, 11.10.1919, citeret efter Clemenceau 1938, p252). Hermed nærmer Clemenceau sig en enhedsbestemmelse, der primært trækker på modstillingen mellem forskellige '*unité des consciences*' forstået som specifikke værdi- eller samvittighedsfællesskaber; det tyske samvittighedsfællesskab er bundet til underkastelse, det franske er bundet til frihed. Modsætningen skaber fjendskab, men den er ikke umiddelbart udsonelig eller overkommelig. Tværtimod er Clemenceau tæt på en konstruktion af den franske enhed, der kun fungerer på baggrund af det negative tyske spejlbillede: '*Voyez-vous, l'unité n'est pas dans les protocoles de la diplomatie (...) l'unité est dans le cœur des hommes. On aime qui on aime, on déteste qui on déteste, et, au moment du danger, on sait de quel côté aller, et au moment de la bataille on le sait aussi. Voilà ce que j'avais à vous dire sur cette question de l'unité.*' (JO, débats sénat, 11.10.1919, p1622). Modsætningen har i denne fremstilling eksistentiel, enhedsskabende karakter: distinktionen mellem had/kærlighed tjener til af definere hvem man er med, og hvem man er imod og i konfliktsituationen (*le danger*) skærpes intensiteten af dette forhold.

Samlet set kan man sige, at Clemenceau gør det, at han vender forholdet mellem det partikulære og det universelle på hovedet og insisterer på det partikulært franske ved fortællingen om Frankrig som medium for progressionen mod det universelle – hvor Versailles-syntesen altså stiller ind på det universelle ved det franske. Clemenceau kan endvidere bruges til at pege på et paradoks i det franske forhold til Tyskland, sådan som det konstrueres i Versailles-syntesen – altså at Tyskland på den ene side er det universelles fjende (og derfor ekskluderes) og på den anden side som følge af de universelle principper må kunne tænkes inkluderet i de ligeværdige staters samfund i et mere eller mindre fjernt fremtidsperspektiv. Hos Clemenceau fremstår fjendskabet til Tyskland som noget, der ligner en eksistentiel præmis for den franske enhed, og med dette som prisme kan man forstå vanskelighederne i Versailles-syntesen med at opstille klare inklusionskriterier for Tyskland: Med den eventuelle inklusion af Tyskland bortfalder det progressive Frankrigs *raison d'être* (som enten 'særligt truet' eller som et 'særligt forbillede' for en mulig tysk demokratisering og afmilitarisering), hvorfor dette punkt må skydes til en ikke nærmere defineret fjern fremtid - for ikke at udløse en historisk-identitetsmæssig krise.

Afslutningsvis kan vi konstatere, at Clemenceaus taler i denne sammenhæng tjener til at pege på, at den franske diskurs til legitimering af ratifikationen af Versailles-traktaten og tilslutningen til Folkeforbundet hviler på et vist mål af selvovervurdering eller fortrængning, hvad angår den franske status i fredsordningens politiske verden. Især Clemenceaus sene taler peger på den diskrepans, der på få måneder er opstået mellem den interallierede konsensus, han på Frankrigs vegne satte sin signatur på d. 28. juni 1919, og de fortolkninger, der bærer resultatet gennem den franske nationalforsamling. I efterkrigstiden skulle det ganske hurtigt, faktisk allerede i løbet af året 1920, vise sig, at de kort- og langsigtede fremtidsprojektioner, som Versailles-syntesen opererer med og bygger på, snarere er netop redskaber til en '*internal consumption*' af fredsordningens ruskomsnusk, end det er perspektiver og fortolkninger, der er gangbare i de politiske realiteters verden. I næste kapitel ser vi nærmere på, hvorledes den gradvise erkendelse heraf sætter sig spor i den franske selvbeskrivelse.

Kapitel 6

”Ruhr-syntesen” 1920-22

I dette kapitel bevæger analysen sig ind i det, vi i indledningen har kaldt den anden fase. Denne fase 2 er fastlagt til at omfatte perioden 1920-1922, og som vi skal se herunder, udvikles i denne periode en kvalitativt ny sikkerhedsdiskurs i den franske politiske debat, kaldet ’Ruhr-syntesen’ dels på grund af dens strikte fokus på det tyske problem, dels fordi den bygger op til den franske besættelse af Ruhr-distriktet i 1923. Inden blikket rettes mod analysen af debatterne, skal der knyttes nogle kommentarer til de forandringer i forudsætningerne for den franske politiske debat, der betinger afgrænsningen af mellem fase 1 og fase 2. Det skal med det samme slås fast, at der ikke kan trækkes en skarp kronologisk grænse mellem de to faser, men at et række udviklinger på nogle centrale politiske problemområder i løbet af 1920 bidrager til at sætte nye rammer for den politiske debat og dermed, set fra denne afhandlings optik, nogle andre rammer for, hvorledes franske politikere fortolker spillereglerne i det internationale politiske spil. Fire begivenheder eller udviklinger står centralt i dette skifte:

For der første begynder det i løbet af efteråret 1919 og foråret 1920 så småt at stå klart, at det næppe vil lykkes den amerikanske præsident Woodrow Wilson at få den amerikanske kongres til at ratificere Versailles-traktaten og dermed også pagten om Folkenes Forbund. Folkeforbundet mister dermed sin egen fader, Wilsons USA, og i Frankrig betyder dette en alvorlig svækkelse af både tilliden til den nye ordens og den kollektive sikkerheds bæredygtighed. Der opstår snart en usikkerhed med hensyn til de sikkerhedsgarantier i form af militær bistand, som Frankrig har forhandlet sig frem til med USA og England under fredsforhandlingerne, dvs. at de garantier, som spillede en afgørende rolle med hensyn til at få traktaten vedtaget i de to kamre, i realiteten ikke længere eksisterer (Becker/Berstein *ibid.*; Zorgbibe *ibid.*).

For det andet er året 1920 præget af den russiske borgerkrig mellem Bolsjevikkerne (’de røde’) på den ene side og den brogede, vestligt støttede anti-revolutionære styrke (’de hvide’) på den anden, og denne konflikt spiller en væsentlig rolle i fransk politik. Dels fordi Frankrig har et ganske omfattende militært engagement i konflikten på ’de hvides’ side. Baggrunden for denne støtte er den, at man fra fransk side frygter, hvad et revolutionært Rusland vil betyde for den internationale stabilitet, navnlig hvad det kunne betyde for den ’cordon sanitaire’ inddæmningsstrategi, som Frankrig forfulgte i Østeuropa, hvor man af både økonomiske og politisk-strategiske grunde arbejdede for opbyggelsen af og gode relationer til de nye stater i bælten mellem Rusland og Tyskland (Polen, Tjekkoslaviet, Ungarn) (Becker/Berstein *ibid.*; Milza 1996). Dels får den russiske

revolution og bolsjevikernes appel til socialister i resten af verden (Europa) om at slutte sig til den proklamerede verdensrevolutionære bevægelse (3. internationale, som dannes i 1919) den betydning, at det franske socialistparti, SFIO, på linie med de øvrige europæiske socialistpartier, spaltes i to på spørgsmålet om støtten til den bolsjeviske revolution. Det franske kommunistparti (SFIC) dannes på denne baggrund og dermed introduceres en helt ny og radikalt oppositionel politisk diskurs i det franske parlamentariske system¹¹⁶.

For det tredje er der spørgsmålet om den tyske efterlevelse af Versailles-traktaten, og især spørgsmålet om de tyske krigsskadeerstatninger. Dette spørgsmål havde ikke fundet nogen endelig konkret afklaring på selve fredskonferencen og var blevet henlagt til en særlig interallieret kommission, der i tiden efter konferencen skulle omsætte de brede principper fra Versailles-traktaten (om Tysklands pligt til at betale for krigens omkostninger, jf. den tyske krigsskyld i Versailles-traktatens afsnit VIII). I løbet af 1920 fastsættes omfanget af krigsskadeerstatningerne efter et længere tovtrækkeri mellem Frankrig, England og USA, dels mht. hvordan betalingerne skulle fordeles mellem landene, dels mht. hvorvidt erstatningsspørgsmålet skulle kædes sammen med den ganske betragtelige krigsgæld, som især Frankrig havde bygget op til USA. Allerede i forhandlingsfasen opstår der således gnidninger mellem de allierede, hvilket senere forstærkedes af den grundlæggende uenighed om, hvordan man skal reagere på Tysklands modvilje mod at betale de fastsatte beløb. I England og USA frygter man et tysk økonomisk sammenbrud og vil derfor ikke sætte hårdt mod hårdt, i Frankrig er der et stigende og til sidst uimodståeligt pres på konseilspræsident Aristide Briand for at opgive solidariteten med de allierede i kommissionen og føre en selvstændig sanktionspolitik overfor Tyskland (Becker/Berstein *ibid.*).

Endelig kan man i forlængelse af det ovenstående, for det fjerde, pege på en generel erosion af det engelsk-franske forhold og dermed af den centrale politiske kerne i både Versaillesfreden og Folkeforbundsrådet. Den fransk-engelske strid har rødder i den omtalte divergens i håndteringen af Tysklands-problemet, men forstærkes videre af modstridende interesser i den tyrkisk-græske

---

¹¹⁶ Man kunne argumentere for, at der med dannelsen af SFIC i december 1920 opstår en tredje og kvalitativt ny pol i den franske udenrigspolitiske debat. Anført af bl.a. den indtil Tours-kongressen 'wilsonistisk' sindede Marcel Cachin står de franske kommunister for en uforsonlig og nærmest fatalistisk kritik af det parlamentariske system som sådan, der anskues som destabiliseret af '*problèmes d'ordre social et économique*' og hvis politiske vilje af Cachin fremstilles som determineret af det spændte '*rapport capital-travail*' som udtryk for '*les antagonismes de classes irréconciliables*' (JO, débats chambre, 25.10.1921, p3654). I medfør af denne analyse står den parlamentariske politik i et deterministisk underlagthedsforhold til kapitalismen: '*...il vous est absolument interdit d'agir autrement. Tout gouvernement est dans ce régime actuel l'instrument du capitalisme.*' (*ibid.*, p3655). Cachin sætter kronen på denne parlamentariske selveksklusion ved ved samme lejlighed at karakterisere det politiske system som '*votre pouvoir*', jeres magt. Når kommunismen alligevel ikke indrages i sin egen ret i denne redegørelse for den udenrigspolitiske debats hovedpoler, har det at gøre med, at den nævnte selveksklusion af den gældende politisk-retslige orden kun står på i godt og vel et år, fra Tours-kongressen til det tidlige forår 1922, hvor den nu stabiliserede Sovjetunion begynder at gøre tilnærmelser til anerkendelse som suveræn stat efter det eksisterende statssystems principper. Dermed mister også Kominterns vestlige sektioner deres karakter af radikalt frontalangreb på det gældende internationale politiske systems grundbegreber (stat, folk, demokrati, suverænitet), og de antager med tiden karakter af en art vestlige agenter for Sovjetstatens storpolitiske interesser (Pudal in *Becker/Candar 2005, pp51-75; Hobsbawm 1994, pp54-84; Zorgbibe 1994 bn 4, pp77-92; Sidenius 1976).

konflikt, af den engelske tøven med at vedstå sig sin del af den dobbelte fransk-amerikanske og fransk-engelske aftale om militære garantier til Frankrig samt af de strandede forsøg på at finde en Folkeforbunds-løsning på de vitale spørgsmål om rustninger og sikkerhed (Mouton 1999; Dunbabin 1993). I det internationale diplomati kommer denne erosion til udtryk gennem forskellige tiltag til udvikling af en konference-institution, der indholdsmæssigt ganske vist understøtter visse af Folkeforbundets formål, men som til gengæld omgår dets institutioner. De to væsentligste konferencer er Washington-konferencen (november 1921 – februar 1922), om forholdene i Stillehavsregionen og på verdenshavene, og Genoa-konferencen (april-maj 1922), om bl.a. økonomisk genopretning i Europa og Tysklands og Ruslands politiske positioner (Walters 1969, pp 162-167; Soutou 2000). I Frankrig fortolkes konferencerne med skepsis som et 'engelsk' initiativ, og fra fransk side iværksættes i foråret 1922 en kortvarig, diplomatisk offensiv på Folkeforbundets vegne med det formål så vidt muligt at tæmme konference-instansen (Mouton *ibid.*)¹¹⁷.

Disse udviklinger indebærer nogle forskydninger i de rammer, indenfor hvilke den franske udenrigspolitiske debat udspiller sig, i forhold til det mønster, vi kunne iagttage i debatterne fra krigens afslutning til Versaillestraktatens ratifikation i efteråret 1919. For det første tilføjes en ny pol til det bipolære skema, vi identificerede i den første fase ('wilsonisme' ↔ 'revanchisme') nemlig en selvstændig kommunistisk diskurs, for det andet er der tale om en forskydning af det politiske sprog i 'revanchistisk' retning. Vi skal i det påfølgende afsnit (6.1) med afsæt i den franske debat illustrere, hvorledes det nye felt, der aftegnes under indtryk af de nævnte forskydninger, tager sig ud. Dernæst underkastes det, vi i mangel af bedre kalder for 'Ruhrsytelsen', en nærmere analyse med henblik på at vurdere, hvilke forskydninger der har fundet sted i forhold til de temaer, der i fase 1 stod som de centrale i debatten (Tyskland, retsbegreber, Frankrig i historien, alliance/Folkeforbund, suverænitæt) (6.2). Herefter tegnes et mere sammenhængende billede af Ruhr-syntesen som fransk selvbeskrivelse – med kontraster og konstanter trukket op i forhold til Versailles-syntesens selvbeskrivelse (6.3), hvilket endelig danner optakt til en afsluttende, samlet delkonklusion på hele den franske analysedel og de teoretiske og historiske perspektiver, der kan udledes af analysen (6.4).

6.1 Debattens ramme 1920-1922

Trods dannelsen af den radikalt-oppositionelle kommunistiske diskurs efter Tours, udgør det revanchistiske og det wilsonistiske sikkerhedsperspektiv stadig debattens bærende, bipolære akse.

---

¹¹⁷ Denne 'offensiv' står imidlertid, som vi skal se, i grel kontrast til den ringe opmærksomhed, Folkeforbundet er genstand for i parlamentsdebatterne i samme periode.

Imidlertid er der en række markante nye aktører i spil, og man kan identificere en noget anderledes balance mellem de to perspektivers respektive tyngde og indflydelse – bl.a. under indtryk af netop spaltningen af den politiske venstrefløj, der i tiden omkring fredsslutningen udgjorde en del af rygraden i wilsonismen, jf. afsnit 4.2.1¹¹⁸.

6.1.1 'Revanchismen' – 1920-22

Selvom den kommunistiske bevægelse ikke satte væsentlige, varige fingeraftryk på den politiske dagsorden, kan det til gengæld ikke udelukkes, at 'det revolutionære spøgelse' - som kommunistpartiet så afgjort bidrog til at fremmane i 1920-21 – fik betydning for den politiske samling af den franske centrum-højrefløj, der finder sted fra det sene efterår 1919 (valget til Assemblée Nationale 16.11.19) til 1922-23 under samlebetegnelsen 'Bloc National'. Uden at gå nærmere ind i diskussionen om kommunismens direkte betydning for højrediskursens karakter, vil vi i dette afsnit redegøre for at den revanchistiske diskurs, vi identificerede i 1919 (afsnit 4.2.2), fortsat er på spil i denne anden fase, opererende med en række af de samme grundforestillinger med hensyn til Frankrigs ret, Frankrigs sikkerhed og Frankrigs historie. Vi skal her i en noget kortere form dokumentere denne kontinuitet udfra nogle af debattens centrale 'revanchistiske' skikkelser – Léon Daudet*, Maurice Barrès* og Xavier de Magallon* - men også i samme ombæring pointere et skifte i diskursen med hensyn til de forestillinger om Tyskland, der udfoldes bl.a. af de nævnte talere.

Det politiske hovedproblem i den revanchistiske diskurs er fortsat forholdet til Tyskland. Tyskland lever i den revanchistiske optik ikke op til sine forpligtelser, hvilket både virker som en bekræftelse af eget verdenbillede og som et stærkt foruroligende angreb på verdenskrigens udfald, '*la victoire*'. For det første er den manglende vilje til efterlevelse af freden en bekræftelse af det fundamentale, historiske fjendskabsforhold mellem Tyskland og Frankrig og af den militaristiske, tyske folkepsykologi, der betinger dette fjendskabsforhold. Léon Daudet beskriver malende, hvorledes Frankrig også i fremtiden vil stå overfor en hær af tyskere '*...qui seront animé, ne vous y trompez pas, comme ils ont toujours été au cours de l'histoire, que l'Allemagne fût en République ou en Monarchie, de l'esprit immémorial allemand, de l'esprit de revanche et de conquête*' (JO, débats chambre, 2.4.1922, p1386). Den tyske hævn og erobringstrang er altså hos Daudet at forstå som et transcendent ka-

---

¹¹⁸ Bl.a. historikeren Annie Kriegel har peget på, at der er en intim forbindelse imellem afsvækkelsen af wilsonismen og dannelsen af kommunismen på den måde, at det indtil bruddet i Tours i december 1920 udelukkende er den wilsonistiske drøm (i en særlig 'social' aftapning), der holder sammen på den fragmenterede, franske venstrefløj. Bruddet skal således, iflg. Kriegel, også forstås som en konsekvens af, at wilsonismen som samlende kraft har mistet sin styrke (Kriegel 1964, ppI-XXV., Miquel 1972).

raktertræk, der ikke lader sig transformere af et simpelt regimeskift (i modsætning til de forestillinger om 'det foranderlige Tyskland', der gennemsyrrer wilsonismen i 1919).

Derfor er det også, for det andet, en fejl, at Frankrig siden krigen har ligget under for de allieredes pres og ladet sig føre ind på et spor, hvor man ikke tager den tyske trussel alvorligt. Med afsæt i en påmindelse om det historiske fjendskab mellem Frankrig og Tyskland (Napoleonskrigene og slagene i 1806 og 1813), angriber Daudet den venstre side af chambret for netop at gøre sig skyldig i en grov fejlbedømmelse: '*C'est pour qu'elle [la guerre] ne recommence pas que je suis à cette tribune et que j'essaie d'attirer votre attention sur la faculté de redressement du peuple allemand, dont vous me paraissez, de ce côté de la chambre [venstre, JE], n'avoir pas la moindre notion*' (JO, débats chambre, 19.10.1921, p3539). Dette angreb er endvidere rettet mod det forhold, at de franske regeringer overhovedet har været villige til at indlade sig på forhandlinger med andre stater om disse vitale spørgsmål, og det er i særlig grad konference-tankegangen, altså forsøgene på at løse økonomiske, politiske, sikkerhedsmæssige problemer via samarbejde eller konsensus mellem staterne, der står for skud. Daudet kvalificerer den tanke om genopbygning, der ligger til grund for konferencen i Genua, som '*un plan germé dans l'esprit métaphysique allemand*' (JO, débats chambre, 2.4.1922, p1385). Frankrig har savnet '*gouvernement vigoureux, décidé de mettre en exécution le traité de Versailles*' (JO, débats chambre, 24.5.1922, p1591) og står derfor nu i den ulykkelige situation, at franske soldater beskydes i Silesien¹¹⁹, at Tyskland med Rapallo-aftalerne er drevet i armene på Rusland samt at Tyskland stadig udgør en livsfarlig trussel for den franske nation¹²⁰.

For det tredje sår den tyske ikke-overholdelse af fredsbetingelserne tvivl om hele fundamentet i den '*paix de la victoire*'-fortælling, som styrer den revanchistiske forståelse af Første Verdenskrig. At Tyskland ikke opfylder forpligtelserne er for Daudet udtryk for et Tyskland '*ne voulant pas reconnaître sa défaite*' (JO, débats chambre, 19.10.21, p3538). Når samtidig de internationale konferencer og den franske lydørhed overfor andre stater medfører en 'diminuerende af den franske

---

¹¹⁹ Hvor de med Folkeforbundets kasketter overvåger delingen af området mellem Polen og Tyskland efter folkeafstemning i Folkeforbundsregi.

¹²⁰ Hos Daudet knyttes dette svigt eksplicit til *demokratiet*, som også holdes ansvarlig for det tyske angreb i 1914: '*Mais alors, devant le monde entier, la démocratie française avouera: "une première fois, par mon impréparation à la guerre, j'ai coûté à ce pays 1.500.000 jeunes gens; une seconde fois, par mon nouvel aveuglement, par ma nouvelle aberration, par la faiblesse de mes hommes d'état, je leur coûte 3.000.000 jeunes gens". Et nous verrons, messieurs, ce que ce mot de démocratie, que vous arbores dans vos programmes, perera devant l'opinion française*' (JO, débats chambre, 24.5.1922, p1593). Daudet er monarkist og således officielt modstander af det parlamentariske demokrati i dets republikanske form (omend den sidste sætning i citatet vidner om, at selv den anti-demokratiske bevægelse synes at være underlagt visse af demokratiets legitimationsforanstaltninger, f.eks. opinionen). Ikke hele den i udenrigspolitik forstand uforsonlige, revanchistiske højrefløj er anti-demokratisk/anti-republikansk (jf. afsnit 4.2.2 om revanchismen), men det er et gennemgående træk, at den *nationale enhed* er en absolut nødvendighed i Frankrigs latente/manifeste konfrontation med Tyskland, hvilket blandt de republikanske revanchister udmonter sig i en vis formel skepsis overfor den tiltagende parlamentariske kontrol med udenrigspolitikken – som dog ikke, som vi har set, afholder de samme debattører fra at indlade sig på partipolitiske slagsmål eller at udtrykke sig endog særdeles kritisk overfor den førte politik.

sejr'¹²¹, er der rokket alvorligt ved den sejrherre/besejret-konstellation, der er gældende ved krigens udgang og som revanchismen bygger sin Tysklandspolitik på (*'le droit du vainqueur'*). Denne sejrherrens ret er truet på en og samme tid af Tysklands modvilje mod Versailles og af Frankrigs tøven i forhold til med magt at holde Tyskland op på sine forpligtelser. Argumentet er følgelig, at Frankrig må 'gøre denne ret gældende' overfor Tyskland, hvis det fortsat vil nyde sejrherrens agtelse i verdenspolitikken: '*On commence à prétendre dans le monde que la France n'ose plus **faire valoir son droit**, qu'elle est un pays à la remorque qui continue à être un pays assisté pendant la paix comme elle l'a été pendant la guerre.*' (JO, débats chambre, 24.5.1922, p1592, JEs fremhævelse). Det tilkommer Frankrig selv at hævde sin ret, hvis ikke det vil fremstå som ubehjælpeligt og afhængigt (*'assistée'*) i omverdens øjne.

Det er tydeligt ud fra det ovenstående, at revanchismens argumentation bygger op til en konfrontationspolitik overfor Tyskland: '*Il faut briser la menace dans l'œuf*' (ibid, p1593), som Daudet formulerer det. Det er for så vidt ikke nyt i relation til tiden omkring Versailles-debatten (dvs. august-oktober 1919), og det ultimative mål for denne politik er fortfarende en opløsning af dén tyske enhed, der kom i stand gennem Bismarcks erobringer, og som blev befæstet af Versailles-traktaten anerkendelse af den tyske Weimar-republik.

Imidlertid kan der konstateres en udvikling med hensyn til formuleringen af en konkret strategi med midler og mål for denne konfrontationspolitik. Konfrontationspolitikken er, under indtryk af den smuldrende politiske og militære *entente* mellem England, Frankrig og USA, rykket fra at være et forholdsvis isoleret oppositionsperspektiv til at befinde sig i en position betydeligt tættere på det udenrigspolitiske mulighedsrum. Denne forskydning bliver særligt tydelig efter januar 1922, hvor Raymond Poincaré* erstatter Aristide Briand som konseilspræsident på et løfte om '*l'exécution intégrale du traité*', hvilket indebærer et brud med Briands princip om fastholdelse af en fælles fransk-engelsk fortolkning af traktatens udmøntning (jf. Becker/Berstein ibid.; Milza 1996).

I kølvandet på dette skifte antager de revanchistiske Tysklands-strategier hvad man kunne kalde en mere 'konstruktiv' karakter. Dette sker på to måder. For det første formuleres mere specifikke strategier for, hvad den politisk-militære målsætning med en konfrontation med Tyskland er. Daudet taler (12.10.1922) om at 'adskille' (*dissocier*) fremfor at 'ødelægge' (*détruire*), hvormed han hentyder til en ordning efter Westphalen-fredens model, hvor det tyske områdes stater opnår anerkendelse som selvstændige enheder, under en løs fælles paraply à la det tysk-romerske kejserrige (JO, débats chambre, 12.10.1922). Hos Maurice Barrès (19.10.1921) er det ikke en total opløsning af den tyske enhed, men en sikring af den 'moralske afrustning' i Rhinlandet (jf. figur 5.1 over der fransk-tyske grænseområde) og dermed skabelsen af en stødpudezone mellem Frankrig

---

¹²¹ Maurice Barrès: "*Oui, dans cette succession de conférences, nous ne voyons de net qu'une diminution de la victoire de la France*" (JO, débats chambre, 19.10.1921, p3574.)

og Tyskland, der er nøglen til løsningen af sikkerhedsproblemet i forhold til Tyskland: '*...la création au delà de nos frontières, jusqu'au fleuve [dvs. Rhinen, JE], d'une zone de désarmement moral (...) Nous ne nous sentons en sécurité dans nos frontières qu'au jour où nous verrons, sur ce sol romain de la rive gauche, des esprits apaisés et qui s'opposent résolument aux ambitions prussiennes*' (JO, débats chambre, 19.10.1921, p3573). Den konkrete strategi er således en militær besættelse af Rhinlandet med henblik på dér, på den 'romerske jord', at kunne skabe et både fredsommeligt og antipreussisk naboområde. Xavier de Magallon, en hårdnakket kritiker af Briands politik (som han hævder fører '*directement à la guerre*') og en svoren tilhænger af '*la solution des Allemandes*' (JO, débats chambre, 25.10.1921, p3668, JE fremhævelser), foreslår en besættelse af Ruhr-området, dvs. en territorialt set mere vidtgående intervention end Barrès' Rhin-model. Tysklandspolitikken, i dens forskellige revanchistiske udgaver, antager altså mere konkrete former i løbet af perioden 1920 til 1922 end tilfældet var i 1919.

For det andet ledsages disse strategier (der i hvert fald har det til fælles, at de går videre end den inter-allierede konsensus kan bære!) af et, sammenlignet med 1919, billede af Tyskland, der ikke længere i samme grad som tidligere dvæler ved det tyske folks og den tyske nations fortabthed i en essentiel militarisme. I forlængelse af sit postulat om også at være en sikkerhedsstrategi (jf. både dette afsnit og afsnit 4.2.2) må revanchismen kunne redegøre for, at Frankrig i sikkerhedsmæssig forstand vil være bedre stillet efter gennemførelsen af den givne intervention - dvs. at truslen mod Frankrig, Tyskland, vil have ændret karakter på den anden side af en velgennemført intervention. Idet den revanchistiske diskurs omsættes til konkrete og i stigende grad sandsynlige politiske strategier, må den altså i et vist omfang betjene sig af forskellige distinktioner mht. forståelsen af Tyskland: et andet Tyskland er på den ene eller den anden måde muligt på den anden side af en fransk intervention, ellers er interventionen svær at begrunde.

Denne 'neo-transformabilitet' mht. Tyskland kommer til udtryk hos både Magallon, Barrès og Daudet, om end med forskellige distinktioner og med forskellige grader af tydelighed. Mest tydelig er Magallon, der opstiller følgende perspektiv: '*Il faut, par la force mise au service de la justice et de la paix, il faut, par la force libératrice, changer la constitution de l'Allemagne et substituer l'Allemagne industrielle, commerçante, libérale, L'Allemagne philosophe, à l'Allemagne guerrière, à l'Allemagne de fer et de sang de Bismarck*' (JO, débats chambre, 2.2.1922, p1663). En fransk militær aktion vil således kunne fremmane et 'andet' og mere civiliseret ('producerende og handlende', 'liberalt og filosofisk') Tyskland end det, man har bekæmpet under krigen. Hos Barrès lokaliseres den tyske militarisme i '*l'esprit prussien*' som man til gengæld kan bekæmpe gennem en '*politique d'encouragement aux éléments apaisés qui luttent de l'autre côté du Rhin contre l'esprit prussien*' (JO, débat chambre, 19.10.1921, p3575),

altså igen en sondring mellem modsatrettede kræfter i det tyske legeme¹²², som Frankrig kan påvirke med sin 'opmuntringspolitik' m.m. Sidst kan man selv hos Daudet, der som vi så ovenfor ellers udtrykker sig i uforsonlige og uforanderlige termer, når det kommer til den tyske nation, identificere antydningen af en sondring mellem Tyskland som *Reich*, dvs. samlet i sin aktuelle enhed, og et 'desarmeret', opsplittet Tyskland: *'on ne peut pas desarmer l'Allemagne tant qu'elle est une, tant que le Reich subsiste (...) avec son Zollverein, avec l'unité de ses visées politiques et avec les hommes d'état qui combattent pour cette unité'* (JO, débats chambre, 19.10.1922, p3540). Her stilles ind på mere konkrete og foranderlige forhold end den ovenfor angrebne *'esprit allemand de revanche et de conquête'*. Som sikkerhedstrussel er det tyske problem i denne sammenhæng snarere knyttet til Rigets politiske enhed, dets 'Zollverein' og dets politikere – forhold som kan gøres til mål for udenrigspolitiske initiativer.

Det gennemgående for de tre talere er, at Tysklandspolitikken (opløsning, Ruhr, Rhin) kræver af dem der fremfører den, at man i en eller anden forstand trækker på en foresstilling om det 'differentierede' eller det 'foranderlige' Tyskland – et billede, man ellers med stor lidenskab har taget afstand fra under og umiddelbart efter krigen. Det er ikke de samme differentieringer, som vi identificerede i wilsonismen (militaristisk aristokratisk elite ↔ pacifistisk folk), men der er tale om en mindre transformation af den revanchistiske Tysklands-diskurs, i takt med at den (tidligere marginaliserede) Tysklandspolitik begynder at gøre sig gældende som politisk mulighed.

Man kunne fortolke forskydningen på den måde, at selv revanchismen tilsyneladende må underlægge sig en bestemt demokratisk-politisk måde at anskue sikkerhed på – nemlig at sikkerhedspolitik i en eller anden forstand er 'udviklingspolitik', dvs. at den fremførte strategi må kunne forbindes med et perspektiv for en forbedret fremtid for at slå an som projekt på fællesskabets vegne, og ikke bare kan retfærdiggøres i erobringstermer. Den sikkerhedspolitiske strategi må altså afkræves et svar på, hvordan fjenden i fremtiden ophører med at være fjende (Magallon, Barrès) – eller i det mindste med at være farlig (Daudet). Således har selv de mest hårdnakkede revanchister tilsyneladende i en vis grad overtaget Wilsons credo om 'The War to end all Wars' i den diskursive retfærdiggørelse af Tysklandspolitikken, og er dermed trådt ind i det 'demokratiske' eller 'republikanske' regime i udenrigspolitisk forstand. *Politisk-ideologisk* undsiges både demokratiet og den store idé om en demokratisk-retslig verdensorden, men *diskursivt* - dvs. i denne sammenhæng mht. hvilke typer af politiske ræsonnementer, der kan gøres gældende i det politiske system - er revanchisterne (ofte antidemokratiske af sindelag) endegyldigt trukket ind i den liberalt-demokratiske manege og må herinde betjene sig af bestemte gyldighedskriterier, især hvad angår det 'progressive' fremtidsperspektiv. Forandringen er mærkbar i forhold til, da revanchismen

¹²² De anti-preussiske kræfter må dog ikke direkte sidestilles med demokratiske kræfter: *'...mais il saute aux yeux que cette carte de la démocratie allemande est trop incertaine pour nous garantir contre de nouvelles guerres d'agression'* (Barrès, ibid.).

befandt sig i en mere tydelig *oppositionsstilling*, hvor den kunne hæfte sig ved hykleriet og vatpikkeriet i den wilsonistiske tænkning og mere gratis hæfte sig ved fjendens onde tro og dermed forsoningspolitikkenes naivitet. Pointen i denne forbindelse er den, at idet man trækkes derind, hvor de politiske målsætninger og midler formuleres på mere forpligtende vis, så fanges selv de gamle højrefolk (i større eller mindre grad) af de liberalt-demokratiske gyldighedsfordringer: At krig må føre til afskaffelsen af krig.¹²³

6.1.2 'Wilsonismen' – 1920-22

"Ce serait, vraiment, une chose triste si toutes les paroles solennelles qui ont été échangées ici au sujet de la Société des Nations, si toutes les espérances que cet organisme nouveau, qui devait assurer la paix du monde, a fait naître, étaient emportées par le vent comme des feuilles mortes" (M. Cornudet*, JO, Débats Chambres, 5.2.1920, pp120-121).

Som det ovenstående citat markerer, er den wilsonistiske idé om Folkeforbundet som kilde til en retslig sikring af freden mellem staterne trængt i tiden efter 1920. Dette skift i optimismen på Folkeforbundets vegne er knyttet til de begivenheder, der er berørt i indledningen til dette afsnit: USA's udeblivende ratifikation, de tiltagende fransk-engelske uoverensstemmelser, spændingerne omkring Tysklands efterlevelse af fredstraktatens forpligtelser og endelig splittelsen af socialistpartiet, hvormed Folkeforbundsiden med ét slag mister en væsentlig del af sine varmeste socialistiske fortalere. I dette afsnit vil vi imidlertid kort dokumentere, at der på trods af trængslerne stadig er enkelte talere, der viderefører den wilsonistiske diskurs som den fremstod i debatten 1919.

M. Sangniers* tale d. 19.1.1922 reproducerer en række af de grundfigurer, der kendetegnede wilsonismen i 1919. Talen holdes i forbindelse med Poincarés indsættelse som konseilspræsident og Sangniers eksplicitte hovedærinde er en opfordring til Poincaré om at fastholde Briands udenrigspolitiske linie med hensyn til en fælleseuropæisk genopbygning (Genoa-dagsordenen) og en ikke-konfrontatorisk linie overfor Tyskland. Med baggrund i sine egne personlige erfaringer under krigen (han er som så mange andre i *La chambre bleu horizon*¹²⁴ veteran) viderefører han den

¹²³ Denne problematik rører ved et mere almentgyldigt, stående paradoks ved de politiske bevægelser, højre-bevægelser, som fører politik med afsæt i en kritik eller en fornægtelse af den emancipations- eller progressions-tænkning, som har været både socialistisk og liberalt politisk åndsgods siden fremskridtsbegrebet gennembrud (jf. Kosellecks tidssemantiske bestemmelser, afsnit 2.5), og tilsvarende taget de faktisk eksisterende sociale-kulturelle institutioner (fra kirke og konge til fædreland, forsvar og familie) i forsvar. Paradokset har at gøre med, at demokratisk-politiske gyldighedskriterier tvangsmæssigt pålægger en politisk argumentation et progressivistisk tilsnit, da demokratiske politiske aktører afkræves at kunne redegøre for, hvorledes det og det politiske tiltag fører noget bedre med sig for fællesskabet.

¹²⁴ Et tilnavn som forsamlingen fik efter valget 16.11.1919, hvor et større kontingent krigsveteraner fik sæde i chambret. 'Bleu horizon' refererer til farven på de franske infanteristuniformer under Første Verdenskrig.

wilsonistiske rationalisering af krigsførelsen som en krig mod 'den gamle orden': '*Nous avions espéré que ce serait la ruine de l'ordre ancien, avec ses autocraties, ses militarismes, ses nationalismes, ses diplomaties secrètes.*' (JO, débats chambre, 19.1.1922, p46). Krigen var en 'universel krig' og den skade den har forvoldt kan kun genoprettes med alle verdens folks medvirken og samarbejde¹²⁵. Sangnier fastholder altså den universelle fordring på den nye ordens og fredens vegne, og den universelle fordring fører den logiske følgeslutning med sig, at Tyskland ad åre bør indtræde i Folkeforbundet¹²⁶. Det er denne internationale strategi, der hos Sangnier er bærer af de sikkerhedsmæssige '*garanties supérieures*', som den franske nation savner. Ræsonnementet hos Sangnier bygger på en indledende karakteristik af Tyskland, som insisterer på det 'differentierede' Tyskland: der findes '*...une autre Allemagne, à côté de l'Allemagne belliqueuse, L'Allemagne des travailleurs.*'¹²⁷ (p45) og det er i Frankrigs interesse at foretage en *discrimination* mellem '*les deux Allemagnes*'¹²⁸. Slutteligt genlancerer Sangnier koblingen mellem Frankrigs skæbne og menneskeheds skæbne, udlagt som en fransk forpligtelse til, i kraft af sine traditioner, at tage verdens internationale problemer på sig som sine egne: '*J'aime passionément mon pays, non seulement son corps que je veux intact, mais son âme et c'est parce que je crois que l'âme de la France et ses généreuses traditions peuvent bientôt être en danger que je parle, croyant faire acte de bon français, en même temps que d'homme désirant de travailler au bien de l'humanité, par la France. Le jour où la France ne se préoccuperait plus du bien du monde entier, où elle se désintéresserait des généraux problèmes internationaux, ce ne serait plus la France*' (ibid., p47). Sangniers tale fremstår som en reminiscens af wilsonistiske sikkerhedsdiskurs, der præger tiden efter krigen med dens forhåbninger om en retsligt organiseret international orden (Folkeforbundet), dens differentierede version af den tyske krigsskyld og med den republikansk-universalistiske kobling af Frankrigs nationale historie og den samlede menneskeheds skæbne.

Som afrunding af wilsonismen 1920-22 skal vi kaste et hurtigt blik på en alternativ, internationalistisk position, som ikke får nogen større gennemslagskraft i den politiske debat, men som repræsenterer en nyorientering af den franske rationalistiske internationalisme i kølvandet på Folkeforbunds-wilsonismens politiske afsvækkelse. Det drejer sig i debatten om en tale af Jean Hennessy*, der plæderer for, at Folkeforbundstanken nytænkes med et europæisk udgangspunkt, nu hvor både det verdensomspændende Folkeforbund er slået delvist fejl og hvor de amerikanske og britiske garantier til Frankrig er faldet bort. I forhold hertil træder Europa frem som et muligt

¹²⁵ '*Cette guerre n'a pas été une guerre entre la France seule et l'Allemagne seule. Cette guerre a été, dans le sens le plus exact du mot, une guerre universelle. Il était donc nécessaire, si l'on veut réparer les désastres qu'elle a causés, de faire appel non seulement aux alliés, mais à la bonne volonté, à la collaboration et au travail de l'ensemble des peuples au monde*' (ibid., p46)

¹²⁶ For at give et indtryk af den stemning, der hersker i chambret på dette tidspunkt, kan det indskydes, at disse overvejelser får nogle ganske harske tilråb med sig. F.eks. Rillart de Verneuille*: '*On ferait bien d'envoyer en Bochie les trois discours [Briand, Cachin og Sangnier] qui viennent d'être prononcées à la tribune française*' (ibid., p45f). 'Bochie' er dannet af det nedsættende udtryk om tyskere 'boche', der svarer nogenlunde til det danske 'prøjser' eller 'pølsetysker'.

¹²⁷ Dette 'andet' Tyskland knyttes senere i talen endvidere til Goethe og Schiller.

¹²⁸ Tilråb fra M. Bellet: '*Il n'y a pas d'Allemand qui ne veuille la revanche!*' (ibid., p45)

alternativ: *La Société des Nations européennes*, med perspektiver for en større sammenslutning af kontinentale forbund med tiden. Med et Montesquieu-citat understreger Hennessy nødvendigheden af at slutte sig sammen: "*Ainsi pour des républiques, pour des démocraties, pas de sûreté si elles ne peuvent trouver la possibilité d'une extension fédérale. Une extension fédérale, c'est la société des sociétés*" (JO, débats chambre, 27.3.1920, p769). Dette fremtidsscenarie kontrasteres til en fortid, hvor "...la formation des états unitaires, centralistes, obligés de se défendre, de se protéger les uns contre les autres par une action militaire." (ibid.), et system hvor staternes forhold til hinanden er "*rapports anarchiques*". Tanken trækker også på wilsonismens forestillinger om den nødvendige inklusion og heraffølgende transformation af den tidligere tyske fjende i konstruktionen¹²⁹, men er nyskabende på et andet punkt, nemlig derved, at Det Europæiske Folkeforbund skulle bygges op omkring (1) en toldunion, (2) en fælles politik for udvinding og fordeling af kul og jern samt (3) en mere lige og demokratisk repræsentation end i Folkeforbundets 'stormagtsoligarki'. Denne nytænkning af wilsonismen er som nævnt ikke dagsordensættende, men den nævnes her som et eksempel på, at den franske internationalisme tager nye drejninger i tid, der ellers er en krisetid for internationalisme, og at disse strømninger har en (lille) parlamentarisk platform¹³⁰.

Såvidt en skitsering af de to grunddiskurser, der er på spil i den franske udenrigspolitiske debat. Det mest markante skift i forhold til 1919 er altså afsvækkelsen af den wilsonistiske diskurs, som kun optræder sporadisk i debatten og afføder voldsomme reaktioner og tilråb. Man kunne tilføje, selvom vi ikke vier denne diskurs systematisk interesse, at dannelsen af en kommunistisk diskurs, der, med afsæt i en leninistisk forståelseshorisont, stiller sig uden for det statscentrerede udenrigspolitiske rum (i det mindste indtil foråret 1922, hvor Sovjet tilnærmes det internationale statssystem igen) og i en kort periode udgør en tredje pol. I næste afsnit skal vi iagttage, hvorledes der i perioden 1920-22, imellem disse poler, udkrystalliseres en ny syntese, en ny sikkerhedsdiskurs med nye koblinger af historie, suverænitet, fjendebilleder, fremtid m.m.

6.2 'Ruhr-syntesens' elementer

Som det fremgår af forrige afsnit, trækkes der nye streger i det politiske koordinatsystem i efterkrigstidens anden fase (1920-22). Den wilsonistiske internationalisme - og de begreber om ret, suverænitet, republikken, Tyskland m.m. der kendetegner den - afsvækkes, det 'revanchistiske'

¹²⁹ "Je crois, pour ma part, que c'est la seule manière de leur [les Allemands, JE] permettre de briser eux-mêmes le militarisme qui, à tout moment, s'oppose aujourd'hui à la réalisation d'un plan général." (p769)

¹³⁰ Hennessys tanker udspringer af det tidligere omtalte intellektuelle miljø omkring tidsskriftet *Nouvelle Revue Française*, et miljø hvor der tænkes internationalistisk i nogle baner, som ikke står fjernt fra de principper, der senere skulle komme til at ligge til grund for Det Europæiske Kul og Stål Fællesskab og det, der fulgte efter.

tyske fjendebillede revitaliseres og reartikuleres og der dannes en radikalt ny pol i den udenrigspolitiske debat, den til Komintern knyttede revolutionære kommunisme. I en vis analogi med disse forskydninger kan man identificere både en forskydning i nogle af de centrale politiske begreber, der optræder i den udenrigspolitiske debat i perioden, og en hertilknyttet forskydning i disse begrebers historiepolitiske forankring. I dette afsnit skal vi se nærmere på disse forskydninger, på grundlag af en analyse af de centrale, udenrigspolitiske aktørers taler (Alexandre Millerand*, Aristide Briand, Raymond Poincaré, André Tardieu, Flaminio Piccoli, Louis Barthou) i perioden fra februar 1920 til juli 1922.

Når betegnelsen 'Ruhr-syntesen' er valgt i denne forbindelse, hænger det som tidligere nævnt sammen med, at man kan betegne udviklingen i debatten 1920-22 som et langt tilløb til den franske enegangspolitik, der kulminerer i 1923 med den egenhændige besættelse af Ruhr-distriktet med henblik på selv at tage fra Tyskland, hvad Tyskland ikke selv vil betale (af sine krigsskadeerstatninger) i form af jern og kul. Krigsskadeerstatningerne var som nævnt principielt slået fast i Versailles-traktaten, mens den nærmere specificering af, hvordan, hvor meget og til hvem Tyskland skulle betale blev overladt til den såkaldte 'interallierede erstatningskommission'. Politisk-parlamentarisk sættes et skel allerede i efteråret 1919 (16.11 og 30.11), hvor valget til nationalforsamlingen giver basis for en regeringsdannelse med basis i chambrets højrefløj under overskriften *Bloc national*. Trods det bastante og enhedssignalerende navn er regeringsdannelsen forholdsvis ustabil i hele perioden: i den afgrænsede periode er der hele fire forskellige konseilspræsidenter: Alexandre Millerand (indtil 24.9.1920), George Leygues (indtil 12.1.1921), Aristide Briand (indtil 12.1.1922) og Raymond Poincaré (indtil 11.5.1924). Det mest dramatiske regeringsskift er så afgjort skiftet mellem Briand og Poincaré i januar 1922. Briand må forlade Cannes-konferencen på grund af uro i det parlamentariske bagland og det ender med at han i erkendelse af den manglende opbakning til hans politiske linie, vælger at træde tilbage som konseilspræsident med de (i Frankrig) berømte ord '*d'autres feront mieux*' (JO, chambre, 12.1.1922, p20). Herefter danner Raymond Poincaré regering med løfter om en hårdere fransk kurs overfor Tyskland mht. krigsskadeerstatningerne, om nødvendigt med den fransk-engelsk forståelse som pris. Der er tilsyneladende tale om et forholdsvis markant brud med Briands linie, der prioriterede sikkerheden, knyttet til fastholdelse af den fransk-engelske forståelse, over erstatningerne, som England mente det nødvendigt at fire på for ikke at knække Tyskland økonomisk (Becker/Berstein *ibid.*; Ferguson 1998; Glaser in* Boemeke *et al*).

Man kunne argumentere for, at kontrasten mellem den 'internationalistiske' Briand og den 'nationalistiske' Poincaré kunne begrunde et markant fokus på dette brud. Når det ikke er gjort til det afgørende omdrejningspunkt i denne sammenhæng, har det at gøre med, at skiftet mellem Briand

og Poincaré kan betragtes som en (forsinket) kulmination på en bevægelse, der har været på spil fra foråret 1920 og frem, hvor den 'internationalistiske' strategi fremstår som mere og mere perspektivløs, dels pga. den urolige internationale situation, dels pga. et stigende pres i det franske parlament for at opgive den forhandlingsorienterede linie ift. Tyskland. Denne spænding mellem en internationalistisk arv og en politisk kontekst, i hvilken internationalismen ikke lader sig udfolde, kommer til udtryk i Briands taler, hvor han udfolder betydelige anstrengelser for at bringe sit internationalistiske vokabular på bølgelængde med de fordringer om 'Frankrigs vitale interesse', der vælter op fra salen. I denne analyse vil denne spænding ikke være et selvstændigt fokus. Derimod vil det blive vist, at Briand i betragteligt omfang er integreret i 'Ruhrsyntesen' begreber på afgørende områder, hvilket kan synes overraskende al den stund, at Briands navn som oftest associeres med den fransk-tyske forsoning, der finder sted efter Ruhrpolitikens forlis. Den fransk-tyske tilnærmelse baner senere desuden i nogen grad vejen for det, der i samtiden fortolkedes som en internationalismens guldalder¹³¹, hvor Tyskland indlemmes i Folkeforbundet (1926) og hvor USA rituelt genindtræder i det internationale samfund (Kellogg-Briand-pagten i 1928).

Bloc national epoken har i eftertiden fået et blakket eftermæle som revanchistisk, isolationistisk og autoritær, snævert knyttet til den 'Keyneske' opfattelse af Versailles-traktaten som kilden til al mellemkrigstidens ondskab (jf. Keylor in * Boemeke *et al.* 1993). I denne sammenhæng er det dog ikke det moralske regnskab, der er i fokus. Det interessante er i stedet, hvilke forskydninger og/eller kontinuiteter, der kan iagttages indenfor de temaer, der kendetegnede den Versailles-syntese, som gav form til og understøttede den franske tilslutning til fredsslutningen og Folkeforbundet i 1918-19.

Udgangspunktet for analysen er altså en gennemgang af en række forskellige temaer eller dimensioner, der har en vis parallelitet til 'Versailles-syntesen'. Som det var tilfældet i analysen af den første fase, er disse dimensioner indbyrdes forbundne og overlappende. I det følgende behandles de forskellige aspekter hver for sig (afsnit 6.2.1 til 6.2.5). Som det fremgår af listen herunder, afspejler de identificerede dimensioner i Ruhr-syntesens bærende elementer i nogen grad de forskydninger i debatten, der har fundet sted. Der er altså ikke tale om en perfekt analogi til Versailles-syntesen – de herunder opstillede dimensioner vidner om, at visse elementer i debatten har forskudt sig i mellemtiden. Temainddelingen herunder har, som tilfældet var i forbindelse med Versailles-syntesen, været styret af ønsket om at komme omkring både det 'topografiske' og det 'temporale' aspekt af selvbeskrivelsesoperationerne. På denne baggrund kan stoffet organiseres efter følgende overskrifter:

---

¹³¹ Som eksempler herpå kan fremhæves Williams (1927) og Spencer-Bassett (1928).

- ♦ Republikkens historiske forankring – i den historiepolitiske kamp om Frankrigs fortid er det nu betydningen af begrebet om republikken, der er i debattens centrum. (6.2.1)
- ♦ Universalismebegrebet – forholdet mellem det franske og det universelle i en anden konstellation. (6.2.2)
- ♦ Rationaliseringen af krigens ofre – de franske ofre under krigen, hvad de led og døde for og hvad de giver Frankrig 'ret' til. (6.2.3)
- ♦ Tysklandsforestillinger – som politisk 'Anden' er Tyskland fortsat det centrale omdrejningspunkt i Frankrigs politiske omverden. (6.2.4)
- ♦ 'Suveræniteten' – knyttes snævert til republikken som folkesuveræniteten. (6.2.5)

Også i denne analyse kan man altså identificere tidslige og rumlige dimensioner i de oplyste temaer, med republikkens historie som det udtalt tidslige tema, Tysklandsforestillingerne som det udpræget rumlige tema og med universalisme-temaet og offertemaet som omfattende både tidslige og rumlige aspekter af den franske selvbeskrivelse. Afslutningsvis iagttages anvendelsen af termen 'suveræniteten' som overgang til den afsluttende sammenligning af de to analyserede perioder i den franske efterkrigstid.

6.2.1 Republikkens historie

Den første dimension i analysen har at gøre med, hvilke fremstillinger af *republikkens historiske forudsætninger*, der er fremherskende i den politikbærende midterdiskurs (som altså her benævnes 'Ruhr-syntesen'). 'Bloc national' er ikke udtryk for noget opgør med republikken som regime, men debatten bærer præg af en historie-politisk kamp om, hvordan republikken skal defineres. Denne kamp vidner om, at Ruhr-syntesen hviler på en omfortolkning af republikkens historiske forankring – set i forhold til den fortolkning, der prægede Versailles-syntesen.

Et væsentligt forhold at opholde sig ved i denne forbindelse er, at referencen til *La révolution* nedtones i bestemmelsen af den franske republik, og at tyngdepunktet i stedet lægges på en definition af Frankrig som en forsoning mellem forskellige kræfter i det franske samfundslegeme, som f.eks. hos Tardieu d. 23.5.1922. Her retfærdiggør han, overfor engelske beskyldninger om fransk egoisme, en eventuel fransk Rhin-politik¹³² som værende i tråd med en fransk tradition for - i kraft af sin mangfoldige politiske historie - at være en samlende faktor på det europæiske kontinent: '*Nous sommes là dans notre tradition, dans une tradition où se retrouvent à la fois l'ancienne politique nationale des sans-culottes et la politique orientale de la monarchie, dans une tradition qui pourrait faire*

---

¹³² Som jf. Versailles-traktaten kun kan finde sted på grundlag af en fælles allieret konsensus om manglende tysk vilje til at efterleve traktatens bestemmelser.

l'unanimité du continent Européen, si nous savions l'affirmer' (JO, débats chambre, 23.5.1922, p1546).

Frankrig er *både* monarkiet og sans-culotterne, to referencer som i den revolutionært-republikanske diskurs (som Versailles-syntesen i mere udpræget grad kobler sig på, jf. 5.1) er aldeles antagonistiske som symbol på henholdsvis progressionen og reaktionen. Netop modstillingen mellem progression og reaktion og dens indlejring i en 'venstre-republikansk' tænkning gør Tardieu til genstand i sin udlægning af valgene i efteråret 1919: *'Le pays a choisie non pas entre la République et la réaction, mais entre deux fractions de l'opinion républicaine. "Échec républicain" avez-vous [chambrets venstre side, JE] dit le lendemain'* (JO, débats chambre, 25.10.1921, p3674). Tardieu modarbejder altså, hvad han anskuer som venstrefløjens forsøg på at tilrane sig monopol på at udlægge republikken. Republikken er ikke kun et begreb i den revolutionscentrerede venstrefløjdiskurs – der findes en anden fortolkning: republikken som indbegrebet af nationens enhed.

Bestræbelsen på at fortolke republikken som en samling eller forening af det franske samfunds forskellige kræfter kommer klart til udtryk hos Flaminus Raiberti, der sætter lighedstegn mellem republikken og nationens enhed og direkte henviser til, at fredens problemer er lige så kritiske som krigens og derfor fordrer en tilsvarende fælles viljesakt¹³³: *'La paix pose, dans ce pays, des problèmes aussi graves que la guerre. C'est par l'union nationale que nous avons gagné la guerre, c'est par l'union nationale que nous gagnerons la paix'* (JO, débats chambre, 25.10.1921, p3718). Den nationale enhed i den kritiske stund bliver hos Raiberti det afgørende kendetegn ved republikkens væsen: *'Comme aux temps récents où ses armées repoussaient du sol de la patrie l'envahisseur, dans la République une et indivisible il n'y a pas place pour la division des partis, il n'y a place que pour l'union de tous les français'* (ibid., p3719).

Begrebet om republikken knyttes altså til den nationale enhed og det distanceres fra revolutionstemaet. Dermed løsrives republikken fra det revolutionært-republikanske projekt, der definerer sin egen rolle i verdenshistorien som udbrederen af den i revolutionen udsprungne universelle civilisation (en definition, der som vist tidligere tjener til at give historisk mening til Frankrigs indtræden og rolle i Folkeforbundet). Republikken antager i forhold hertil en mere defensiv karakter som det kit, der sikrer den nationale enhed og overlevelse under kritiske vilkår.

---

¹³³ Raiberti fremfører interessant nok dette begreb om republikken som et angreb på den republikforståelse, han mener at kunne identificere hos Aristide Briand, som på dette tidspunkt er regeringschef! Der er noget åbentlyst paradoksalt over Raibertis manøvre med på en gang at angribe regeringschefen og kræve national enhed og ro i partigelederne. Denne uoverensstemmelse forhindrer imidlertid ikke, at de to talere i et vist omfang trækker på de samme begreber i deres udenrigspolitiske ræsonnementer. Herom nedenfor.

6.2.2 Fransk universalisme

Som allerede antydet undergår også begrebet om *det universelle* og dets kobling til det franske en vis omfortolkning i den analyserede periode. Ideen om Frankrigs forpligtelse på universelle principper var i Versailles-syntesen en idé, der pegede i retning af en fransk forpligtelse til at promovere skabelsen af fælles internationale normer i det verdenspolitiske spil (i skikkelse af Folkeforbundet). Dette var ganske vist forstået således, at Frankrig som bærer af det universelle par excellence opfattedes som havende en 'særlig' rolle at spille i skabelsen af denne universelle orden - og i forlængelse heraf således at Frankrigs fjendeforhold til Tyskland lod sig indføje i denne orden. Denne fortolkning får i løbet af 1920-22 en anderledes drejning: fra at Frankrigs 'særlige' universalistiske status var noget, der forpligtede Frankrig til at stimulere dannelsen af et Folkeforbund (og berettigede Frankrig til at indtage en fremtrædende rolle heri), er relationen nu nærmere den, at Frankrigs 'særlige' status betyder, at Frankrig kan tage sig den frihed at stille sig uden for de konkrete internationale aftalearrangementer (især konferencerne) - under henvisning til sammenfaldet mellem Frankrigs *intérêt vital* og en mere almen *intérêt universel*. Denne kobling er udbredt i debatten, som det vil fremgå af nedenstående nedslag.

Først et citat af Aristide Briand (som nævnt ovenfor en stærkt udskældt regeringschef), der på en udmærket måde illustrerer den glidning, der er ved at ske mht. universalismebegrebets anvendelse i den franske debat. Citatet er Briands egen udlægning af, hvad han i forbindelse med Washington-konferencen forklarede amerikanerne om fransk ret og pligt i verden: *'La France a une double charge quand il s'agit de sa sécurité. Elle a la charge de sa sécurité, mais il y a quelque chose de plus. La France a dans son passé trop de traditions humaines, elle a donné trop de gages de liberté au monde, et elle est un symbole trop éclatant pour tous ces peuples pour ne pas considérer qu'en dehors de son héritage propre, c'est un héritage mondial qu'elle défend en se défendant'* (JO, débats chambre, 21.10.1921, p3633)

Briand lægger ud med at erklære i nutid, at Frankrig i sikkerhedsmæssig forstand har en dobbelt byrde at bære. Frankrigs sikkerhed handler om mere end bare den franske stats sikkerhed, forstår man. Indtil videre er Briand stadig på revolutionær-republikansk grund i den forstand, at Frankrig har en pligt, en mission, en byrde, der rækker ud over det selv – et ansvar at påtage sig for friheden og menneskeheden i verden. Dette remses op i den påfølgende sætning: Frankrig er lig med *'traditions humaines'*, *'gages de liberté au monde'* og *'symbole éclatant pour tous ces peuples'*. Som sætningen er bygget op, vendes relationen imidlertid på hovedet i og med, at de opremsede gaver fra Frankrig til verden placeres i fortiden som en form for kapital, der kan begrunde, at Frankrig, når det forsvaret sig selv, i virkeligheden forsvaret en global arv. Fordi Frankrig (i datid, i fortiden) har vist, at det hører til på menneskehedens side, er det ikke bare i Frankrigs, men også i selve menneskehedens interesse, at Frankrig forsvaret sig selv. Vi kan genkende sammenfaldet mellem Frankrigs

interesser og menneskehedens interesser fra Versailles-syntesen. Glidningen består i, at sammenfaldet ikke skal begrunde fransk særindflydelse på en ny verdensorden, men derimod et mere partikulært forsvar for den truede franske nation¹³⁴.

En lignende konstruktion af forholdet mellem det franske og det universelle kan vi finde hos Raiberti i samme forespørgselsdebat (25.10.1921), blot er der her tale om en eksplicit understregning af, at Frankrig ikke behøver at frygte isolation: *'La France victorieuse et républicaine ne peut pas être isolée. La France représente le droit dans le monde. Elle le représente parce qu'elle l'a sauvé quand il était en danger'* (JO, débats chambre, 25.10.1921, p3718). Relationen mellem Frankrig og verden er den, at Frankrig i nutiden repræsenterer retten i verden fordi Frankrig, i fortiden, forsvarede verden da denne var i fare. Som rettens ypperste repræsentant/forsvarer kan Frankrig aldrig være isoleret, det behøver med andre ord ikke allierede for at være på rettens side.

Med Raymond Poincarés regeringsdannelse i januar 1922 fuldbyrdes det ovenfor viste skred i retning af et universalismebegreb, der kan begrunde en isoleret fransk politisk strategi¹³⁵. Poincaré lægger ud med i sin tiltrædelsestale at fremhæve de vitale interesser, som Frankrig under ingen omstændigheder kan give køb på. Det drejer sig her først og fremmest om krigsskadeerstatningerne, og Poincaré gør det til sin primære politiske målsætning kompromisløst at indkræve disse¹³⁶: *'Sur cette question vitale, comment la France pourrait-elle céder?'* (JO, débat chambre, 19.1.1922, p38). Erstatningerne er et vitalt spørgsmål for Frankrig, men de er også mere end det: *'Ce n'est pas seulement la justice qui exige cette reconstitution primordiale, c'est l'intérêt universel'* (ibid.). Erstatningerne er som 'primordial genoprettelse' ikke blot udtryk for en tilfredsstillelse af den franske retsfærdighedsfølelse, de er også i overensstemmelse med den 'universelle interesse'. I tråd med både Raiberti og med Briand er sammenfaldet mellem fransk ret til genoprettelse og menneskehedens fælles interesse begrundet i den franske fortid som civilisationens forpost. Poincaré refererer i denne forbindelse til Første Verdenskrigs første fase, hvor Frankrig alene udgjorde *'...l'avant-garde de la civilisation menacée'* (ibid., p49). Hos Poincaré tjener sammenkædningen eksplicit til at begrunde Frankrigs ret til selv at fortolke, hvornår og hvorvidt der er tale om et tysk brud på traktaten og som konsekvens heraf til at legitimere en *'action isolée'* i forhold til Tyskland: *'Nous cherchons aussitôt à nous mettre d'accord avec nos alliés sur les sanctions à prendre. Si, par malheur, nos alliés ne croyaient pas pou-*

---

¹³⁴ Praktisk-politisk søgte Briand ikke selv isolationen i forhold til de allierede, den blev trukket ned over hovedet på ham af forhold, der lå uden for hans rækkevidde. Men man kan i det ovenstående ane, hvorledes isolationen begynder at tage form i Briands politiske sprog – lige indtil den tale han holder i forbindelse med sin tilbagetræden som regeringschef: her er den kantiansk-internationalistiske diskurs tilbage på 'le devant de la scène' (jf. JO, débats chambre, 12.1.1922, pp18-20).

¹³⁵ Overskriften for Poincarés regeringsdannelse er *'l'exécution intégrale du traité'*, hvilket klart og utvetydigt (jf. Poincarés første tale i chambret som regeringschef, d. 19.1.1922) betyder, at traktaten skal føres ud i livet koste hvad det koste vil - dvs. med eller uden allieret (=engelsk) støtte!

¹³⁶ i modsætning til Briand, der bl.a. i forbindelse med Wiesbaden-aftalerne i foråret 1921 accepterer, at disse er til forhandling og må justeres i forhold til den tyske betalingsevne.

voir s'associer aux mesures qui nous paraîtraient nécessaires pour le respect de nos droits, alors nous userions de la faculté que nous donne le traité, qui, en pareil cas, autorise formellement une action isolée' (JO, débats chambre, 1.6.1922, p1649)¹³⁷. Briand påtaler efterfølgende Poincarés tolkning af disse paragraffer og indvender, at de først træder i kraft når den interallierede erstatningskommission finder, at der er tale om et brud, og at det altså ikke tilkommer den franske regering alene at fortolke, om der er brud eller ej. Hertil replicerer Poincaré: *'...mais si désirable, si nécessaire même que soit en toutes questions le maintien de nos accords et la coordination de nos actions, nous ne pouvons cependant y sacrifier l'exercice de nos droits'* (ibid., p1649). Den franske ret til genoprettelse må stå over de interallierede aftaler og 'koordination'. Der er altså tale om et eksplicit brud med den interallierede konsensus, men på trods heraf runder Poincaré af med at knytte den franske politik an til menneskehedens fælles bedste: *'Sous ces réserves, il n'est rien que nous ne soyons disposé à entreprendre pour la consolidation de la paix et pour le bien de l'humanité'* (ibid., p1651).

Som en afrunding af universalismespørgsmålet kan forskellen mellem Versailles-syntesen og Ruhr-syntesen trækkes lidt mere skarpt op: i Versailles tænkes krigen fortsat som en *'guerre d'idées'*, dvs. at Frankrig står i spidsen for en civilisationskamp (mod Tyskland) med hele menneskehedens emancipation som sigte. Visionen om en 'ny verden' på den anden side af krigen er i Ruhr-syntesen forskudt til at være en fortidsreference: Fordi Frankrig, da det brændte på, stillede op til kamp mod reaktionen og til forsvar for civilisationen, kan Frankrig nu hævde, at den ved at forsvare sin *vitale interesse* – sit territorium, sin sikkerhed, sin økonomi - forsvare en almen og universel interesse. Der gemmer sig et anderledes og mere konservativt civilisationsbegreb i denne tolkning af forholdet mellem franskhed og universalisme: civilisationen er ikke længere noget, der på progressivistisk vis skabes på den anden side af en emancipationskamp mellem frigørende og reaktionære kræfter, sådan som den fransk-tyske konflikt rationaliseredes i Versailles-syntesen. Civilisationen er noget, der allerede fandtes og som Frankrig ydede katastrofehjælp i sit heroiske forsvar mod den tyske aggression.

6.2.3 Krigsfortolkning

Denne mere defensive rekonstruktion af krigens mening kan også aflæses i den måde, hvorpå *krigens ofre* rationaliseres i den politiske tale. Hvor den dominerende fortolkning i Versailles-

¹³⁷ Poincaré henviser herefter til traktatens paragraf 17+18 i annekset til del VIII. Disse to paragraffer lyder på engelsk: 17. *'In case of default by Germany in the performance of any obligation under this Part of the present Treaty, the Commission will forthwith give notice of such default to each of the interested Powers and may make such recommendations as to the action to be taken in consequence of such default as it may think necessary.'*

18. *'The measures which the Allied and Associated Powers shall have the right to take in case of voluntary default by Germany, and which Germany agrees not to regard as acts of war, may include economical and financial prohibitions and reprisals and in general such other measures as the respective Governments may determine to be necessary in the circumstances.'* Briand påtaler efterfølgende Poincarés tolkning af disse paragraffer og indvender, at de først træder i kraft når den interallierede erstatningskommission finder, at der er tale om et brud og at det altså ikke tilkommer den franske regering alene at fortolke, om der er brud eller ej

syntesen var den, at de franske soldaters lidelser og ofre skrev sig ind i en progressivistisk civilisationshistorie, retten sejrer over magten og demokratiet over autokrati og tyranni – en fortælling som i Versailles-syntesen knyttedes tæt til alliancen mellem de 'tre store demokratier' (USA, England, Frankrig) - er det i Ruhr-syntesen en anden sammenhæng, der gør sig gældende:

Sacrifice -> Sécurité du monde -> Intérêt vital de la France

Denne offerstruktur var på spil hos Briand og hos Poincaré (jf. diskussion af universalismebegrebet ovenfor), men her er den hentet fra daværende regeringschef og udenrigsminister Alexandre Millerand, der i april 1920 slår fast at: *"La France est étrangère à toute idée impérialiste ou militariste. Elle n'a pris les armes que pour se défendre. Mais si elle a, pendant quatre ans et demi, supporté sans faillir les plus atroces sacrifices, c'est parce qu'il s'agissait pour elle de défendre et d'assurer, avec sa propre sécurité, la sécurité du monde, la France victorieuse ne serait pas digne de sa victoire et de ses morts, si elle laissait entre les mains s'évanouir des résultats que c'est son intérêt vital comme son honneur de consolider"* (JO, débats chambre, 28.4.1920, p774). Det sejrige Frankrigs 'frygtelige offer' (i datiden) for verdens sikkerheds skyld berettiger, at Frankrigs vitale interesser (som er et flittigt anvendt udtryk i debatten, jf. ovenfor) må tilgodeses (i nutiden).

Det er en betydeligt mere defensiv krigsfortælling, der kommer til syne hos både Millerand, Briand og Poincaré. Ofrene i 1914-18 havde karakter af forsvar for Frankrigs og verdens sikkerhed, et forsvar som langt mere entydigt end i Versailles-debatten tematiseres som Frankrigs eget værk. 'De allierede' og 'De tre store demokratier'¹³⁸ indgår ikke længere i sejrens konstellation, og det er karakteristisk (som hos Poincaré 19.1.1922, jf. ovenfor), at vægten lægges på krigens første måneder, hvor den franske hær (i højere grad end senere i krigen, i det mindste) var alene om at dæmme op for den tyske invasion.

Ofret træder således ind som noget, der berettiger Frankrig til at forfølge sin 'vitale interesse', med eller uden allierede. Efterfølgende påhæftes så en legitimering af republikansk-universalistisk tilsnit: krigen har vist, at et forsvar for Frankrigs vitale interesser er i harmoni med den almenmenneskelige universelle interesse.

---

¹³⁸ Som bl.a. Tardieu benævner *'les alliés d'hier'* i forbindelse med en længere udredning af forskellen mellem det 'angelsaksiske' begreb om *'primauté économique'* og et andet princip om *'primauté de la volonté nationale'*, som associeres med *'nous Français, nous Européen'* for hvem *'toujours les facteurs psychologique ont primé els facteurs matériels'* (JO, débats chambre, 23.5.1922, pp1540-45). Med alliancens smuldren træder 'angelsakserne' ind som identitetsmæssigt modbillede i kraft af deres ideer om økonomiens primat, hvor det bare tre år tidligere var 'de stolte engelske og amerikanske folk', der som demokratier sammen med Frankrig gjorde fælles front mod autokratiet og militarismen. Man kan i øvrigt i Tardieus karakteristik konstatere en ganske slående parallel til fransk-engelske skænderier om den politisk-økonomiske orden i EU i 1990'erne.

6.2.4 'Tyskland'

Det næstsidste tema i debatten, der skal berøres, er de fremstillinger af Tyskland, der kommer til syne i Ruhr-syntesen. Som vist i afsnit 5.3. konstrueres Tysklandsbilledet i Versailles-syntesen på grundlag af en form for fusion mellem (1) krigsretorikkens/revanchismens immanent barbariske og militærsketiske Tyskland og (2) fredretorikkens/wilsonismens frigjorte, demokratiske og selvbestemmende Tyskland: Tyskland *kan* blive fredeligt ad åre, men det kræver en gennemgribende mentalitetsændring og ikke blot et simpelt regimeskift i republikansk retning. Dette Tysklandsbillede, og den sondring mellem kort og lang sigt, det rummer, stod som vist i forbindelse med Versailles-fredens dobbelte alliance- og Folkeforbundsarrangement.

I løbet af perioden 1920-22 brydes harmonien i kraft af sprækkerne i alliancens konsensus og i kraft af Folkeforbundet afsvækkelse. Meget kendetegnende for forbundetheden mellem det Versailles'ske Tysklandsbillede og den allierede konsensus forsøger Briand med tiltagende desperation at fastholde begge dele, trods gnidningerne mellem Frankrig og England mht. opfattelsen af en række af fredens nøglespørgsmål (erstatninger, sikkerhed, krigsgæld, Tyrkiet) og trods et tiltagende pres fra de franske parlamentarikere for en opgivelse af både den fælles front med England og forhandlingslinien i forhold til Tyskland. Fastholdelsen af en '*action solidaire alliée*' går hånd i hånd med det agtpågivende håb (*'il faut veiller avec grande attention...'*) om, at Tyskland '*se tourne d'un autre côté*', dvs. væk fra det militaristiske og ind på det fredsommelige og demokratiske spor (JO, débats chambre, 21.10.1921, pp3624-35).

Briands afgang og Poincarés indtræden som regeringschef markerer i denne henseende et brud. Som det allerede er vist, anlægger Poincaré en betydeligt mere selvstændig fransk og mindre allieret-konsensusføgende linie mht. fortolkningen af Versailles-traktaten og mht. udlægningen af krigens karakter. Hvad Tyskland angår, repræsenterer Poincaré en markant revitalisering af de revanchistiske Tysklandsbilleder, som hidtil har artikuleret sig i skarp opposition til regeringsdiskursens billede (dvs. Versailles-syntesens billede, som med møje videreføres af Briand). I sin første tale overhovedet som regeringschef lægger Poincaré ud med at minde franskmændene om de tyske grusomheder under krigen: Den systematiske tyske ødelæggelse af de besatte departementer, og franskmænd der blev skudt ned med koldt blod. Dette tema uddyber han senere under samme seance, hvor både det tyske '*programme de vandalisme*' i de besatte regioner og grusomheden af den tyske krigsførelse drages frem: *L'Allemagne est également [dvs. udover at være ansvarlig for selve krigsudbruddet, JE] responsable de la manière dont la guerre a été menée. Lorsqu'elle a lancé une pluie d'obus sur les Halles d'Yprès ou sur la Cathédrale de Reims, lorsqu'elle a incendié des villes et des villages, lorsqu'elle a fusillé des vieillards et des femmes, lorsqu'elle a coulé des paquebots de passager ou des navires de commerce, elle a causé des dommages qui doivent être réparés et elle a commis des actes, que je ne qualifie pas, mais qui*

exigent des sanctions' (p49). Den tyske brutalitet under krigen kalder først og fremmest på *reparation* og på *straf*, og det tilkommer Frankrig at sikre, at dette finder sted - '*pour le respect de nos droits*', som Poincaré formulerer det sidenhen.

Påmindelsen om de tyske grusomheder under krigen - og den appel til krigens antityske følelser, den repræsenterer – støttes af en kritik af de wilsonistiske differentieringer, vi iagttog i modereret form i Versailles-syntesens Tysklandsbillede. Efter at have mindet franskmændene om de famøse '93 intellektuelle'¹³⁹, og om hvordan de selvsamme intellektuelles kærlighed til Frankrig ingen grænse kendte umiddelbart før krigen (JO, débat chambre, 1.6.1922, p1648) slår han fast, at: '*J'ai commencé par dire que j'étais tout prêt à faire les distinctions nécessaires, mais je répète que je doit considérer avant tout l'esprit général.*' Denne 'esprit général' er, konstaterer Poincaré, stadig kendetegnet ved '*Hostilité!*' (ibid.). Ved en anden lejlighed (5.7.1922) slår Poincaré, efter en minutøs gennemgang af krigsudbruddet i juli og august 1914, endnu en gang den entydige, tyske krigsskyld fast – som en replik til Marcel Cachins udlægning af krigen som en udløber af de kapitalistiske staters imperialism.

Poincaré støtter sin nyorientering af den franske tysklandspolitik til billeder af det Tyskland, der under krigen forvoldte Frankrig så megen grusomhed og lidelse og som man ikke kan stole på ikke vil være parat til at gøre noget lignende igen, republik eller ej. Han uddyber ikke disse betragtninger i en egentlig, sammenhængende karakteristik af den tyske nation, folk og historie. En sådan karakteristik leveres til gengæld af andre debattører fra Poincarés politiske bagland. André Tardieu redegør, i en tale umiddelbart efter Poincarés tale den 5.7.1922, for baggrunden for, at kejser Wilhelm uden nævneværdig modstand kunne få de stærkt forhøjede krigsbudgetter vedtaget i tiden op til krigen: '*Pourquoi le gouvernement impérial a-t-il pu faire cela sans craindre de n'être pas suivi? Parce qu'à la politique Bismarckienne répondait la psychologie du peuple, d'un peuple chez qui le patriotisme n'est pas, comme chez nous, une vieille tradition séculaire fait de plus de souvenir de paix que de souvenir de guerre. L'Allemagne est une nation où le patriotisme conçu par les philosophes, n'a pris corps que par la guerre, où la guerre, celle de 1864 comme celle de 1870, a créé cette immense prospérité matérielle, qui a toujours, depuis lors, été la base du patriotisme allemand. L'Allemagne est une nation qui ne peut séparer l'idée de patrie de l'idée de guerre; une nation chez qui l'idée de guerre était, en 1914, également répandue à tous les échelons sociaux, une nation où la guerre était le but, à la caserne, à l'école, dans les universités; partout. Une nation où l'idée même naissait casquée. Messieurs, c'est parce que le peuple allemand est ainsi, qu'à la politique qu'en quelques mots j'ai essayé de définir, une si formidable réponse d'unanimité a été faite en 1914*' (p2406).

---

¹³⁹ Refererer til det tidligere omtalte (kapitel 3) manifest udarbejdet af 93 tyske kunstnere og intellektuelle, herunder bl.a. Thomas Mann, der d. 4. oktober 1914 rettede en 'appel til de civiliserede nationer', hvori de protesterer mod de allieredes beskyldninger mod den tyske hær.

Citatet rummer flere interessante aspekter. For det første beskrivelsen af den tyske nation og den tyske patriotisme som værende intimt knyttet til krigen: krige (1864 og 1870) har samlet Tyskland, krige har gjort Tyskland rigt og krigen har dermed aflejret sig i 'filosoffernes' begreber om patriotisme – 'selve tanken fødes med hjelm'. For det andet fremhæves det, at krigsideen gennemsyrrer alle de sociale lag og i de bærende institutioner i det tyske samfundslegeme, hvilket markerer et klart brud med differentieringstankegangen (som Tardieu i øvrigt selv trækker på i sit forsvar for traktaten i 1919, jf. afsnit 4.3.2). For det tredje opstår, i kontrasten til den i krigens billede skabte tyske patriotisme, et billede af den franske patriotisme som værende forankret i en 'gammel sekulær tradition' og med 'fredsminder' som sit mest fremtrædende kendetegn. Krigens konfrontation var en konfrontation mellem den aggressive, krigeriske nation og den sig selv forsvarende, fredselskende nation, og som citatets sidste sentens markerer, var det denne væsensforskel (*parce que ce peuple allemand est ainsi*), der fremkaldte det enstemmige franske svar i 1914.

6.2.5 Suverænitet

Som et sidste aspekt af Ruhr-syntesen, og som en overgang til den diakrone sammenligning med Versailles-syntesen i det påfølgende afsnit, vil vi se nærmere på, hvorledes spørgsmålet om 'suverænitet' angribes. Som vi har set ovenfor, spiller begreber om Frankrigs 'vitale interesse' en fremtrædende rolle i debatten og denne vending antyder et suverænitetsbegreb, der knytter sig til staten og til statens ret/pligt til først og fremmest at sikre sin sikkerhed og overlevelse - om nødvendigt på bekostning af internationale aftaler. Selve termen 'suverænitet' sættes ikke i spil i denne periode i samme omfang som i forbindelse med diskussionen af Folkeforbundspagten, hvor det, som vi så, indgik i nogle tilsyneladende ganske forskellige forbindelser. Imidlertid giver de få steder, hvor termen optræder, et ganske godt billede af, at den franske omverdensfortolkning har forskudt sig et betragteligt antal grader:

M. Raiberti, som vi husker lancerede en meget speciel konstruktion af forligeligheden af Folkeforbundssuverænitet og national suverænitet, bruger termen suverænitet i debatten om, hvad republikken er for en størrelse: *La République est un principe, c'est le principe de la souveraineté du suffrage universel, limité par les garanties imprescriptibles des libertés individuelles telles que les a définies la déclaration des droits de l'homme et du citoyen, liberté de conscience, liberté de commerce et du travail, liberté d'acquiescer et de posséder.* (...) *'La République, c'est la volonté nationale au service de la solidarité sociale...'* (JO, débats chambre, 25.10.1921, p3718). Her tjener suverænitetbegrebet til at understrege republikkens væsen, en bestemt konstellation af folkevilje og individuelle frihedsrettigheder, og i tilknytning hertil det demokratiske legitimitetsprincip (folkesuveræniteten). At associere suveræniteten med folkeviljen er isoleret set ganske ukontroversielt i samtiden. Det i denne sammenhæng afgørende er, at repu-

blikken defineres entydigt med afsæt i folkets vilje - og ikke med afsæt i en bestemt overordnet idé, der på forhånd ligger fast: *Elle [la République, JE] n'est pas une atmosphère qui se dilate ou se comprime avec les besoins. Elle n'est pas davantage une maison meublée, comme vous¹⁴⁰ l'avez dit dans une métaphore qui manque à la fois de la précision et de la grandeur. Elle n'est pas non plus une église où l'on n'entre qu'après une initiation et d'où l'on sort sur une excommunication.*' (ibid.). Denne måde at give republikken mening gennem folkesuveræniteten indgår i den ovenfor behandlede kamp om at definere republikken, en kamp som bl.a. handler om at distancere republikken fra dens revolutionære og missionske arv – hvilket især referencen til republikken som en 'kirke' sigter til i denne sammenhæng. Suverænitet bringes altså som folke-suverænitet i spil i den historiepolitiske kamp om at definere, hvad der kan forstås ved republikken. En kamp der, som vi har set, har klar forbindelse til forståelsen af Frankrigs rolle i verden.

I en mere direkte forbindelse til verdenspolitikken står Poincarés karakterstik af perspektiverne i Washington-konferencen i 1922. Poincaré reducerer konferencens indhold til at være noget nær uinteressant set fra det franske perspektiv, men han kan alligevel bruge konferencens forløb til at bekræfte et bestemt verdensbillede og en bestemt suverænitetsopfattelse: *'Mais l'exemple de l'Amérique, et, du reste, de tous les pays, nous permet de penser que nous avons, comme les autres peuples, le droit de nous décider dans le plein exercice de la souveraineté française'* (JO, débats chambre, 1.4.1922, p1355). Konferencens forløb og mere specifikt den amerikanske strategi (bl.a om at gøre Stillehavet til amerikansk indflydelseszone) bestyrker så Poincaré i den forståelse, at udøvelse af suverænitet er lig med, at man forfølger sine egne mål – hvilket gælder for Frankrig såvel som for andre stater. Denne udlægning af suverænitets status i de internationale spil understøtter retmæssigheden af den unilaterale strategi, der lægges op til i forhold til Tysklands efterlevelse af Versailles-traktaten – og vidner om, at den nominelle uklarhed i Versailles-syntesen mht. suverænitetsspørgsmålet i Ruhr-syntesen er afløst af en forestilling om suveræniteten som værende snævert knyttet til den nationale 'vitale interesse', hvilket i fransk perspektiv i eksklusiv grad har at gøre med forholdet til Tyskland.

Denne klarhed har sin bund i bortfaldet af det fremtidsperspektiv for en mulig transformation af suverænitetsbegrebet og sikkerhedsbegrebet, som knyttede sig til Folkeforbundet i 1919. I det afsluttende, sammenlignende afsnit sammenfattes de analyserede temaer med udgangspunkt i netop forandringen af fremtidsperspektivet, som også er et markant kendetegn ved udviklingen fra Versailles til Ruhr.

---

¹⁴⁰ Det kan ikke præcist afgøres ud fra sammenhængen, hvem Raiberti henvender sig til med dette 'vous'. Et godt bud vil være, at han kigger mod chambrets venstre side...

6.3 Sammenligning: Versailles vs. Ruhr

I fremstillingen af Ruhr-syntesens centrale temaer springer det ikke umiddelbart i øjnene - som ikke-tilstedeværelse sjældent gør det - men idet vi begynder at sammenholde med de temaer, der organiserede analysen af Versailles-syntesen, bliver det synligt, at der er en 'grand absent' i 1920-22: Folkeforbundet. Forbundet er i den omhandlede periode på det nærmeste fraværende i den franske, politiske debat, der udspiller sig omkring sikkerhed, suverænitet, Tyskland og den franske position i det politiske verdensspil i det hele taget – med undtagelse af enkelte uforpligtende sidebemærkninger, som f.eks. Poincaré, der i sin tiltrædelsestale d. 22.1.1922 forsikrer om, at '*Le gouvernement veut] continuer son concours le plus actif à la Société des Nations.*' (JO, débat chambre, 22.1.1922, p38) uden nærmere specifikation af, hvad der skal lægges i dette.

Dette fravær er så meget desto mere bemærkelsesværdigt, når man tager i betragtning, at der i 1921 oprettes en Permanent International Domstol i Folkeforbundets regi, og at der i 1922 vedtages ændringer i 6 af Folkeforbundspagtens 26 artikler – og at Frankrig både tilslutter sig den Permanente Internationale Domstol og godkender de 6 ændringer i pagten, stort set uden at der måles et eneste ord herom i nogle af de to parlamentariske kamre (pagtændringsspørgsmålet henlægges uden videre debat til den udenrigspolitiske parlamentariske kommission). Er Frankrig, med Poincarés ord, fortsat 'actif' som del af Folkeforbundssystemet, så er Forbundet til gengæld forsvundet fra begivenhedernes centrum i selve den politiske debat, som var det blæst bort som 'døde blade'¹⁴¹.

Denne konstatering er et godt udgangspunkt for en sammenligning med Versailles-syntesen, indenfor hvilken Folkeforbundets indretning og ikke mindst fremtidsperspektiver spillede så central en rolle. Den peger i hvert fald på en *kontrast* mellem de to synteser, som vi i denne sammenligning vil tage afsæt i. Denne kontrast har at gøre med en transformation af fremtidsperspektivet eller forventningshorisonten i det hele taget. Versailles-syntesen opererede indenfor rammerne af en progressivisme på menneskehedens vegne, knyttet til begreber som '*le droit nouveau*' og '*le monde nouveau*', '*l'empire du droit sur la force*', der betegner tilstande i et fremtidsplan, på den anden

---

¹⁴¹ Her bør indskydes, at fraværet i parlamentsdebatten ikke afspejler et totalt fravær af Folkeforbundet i den franske praktisk-politiske horisont. Som tidligere omtalt peger f.eks. Mouton (1999) på, at den franske regering i løbet 1922 forsøger at køre Folkeforbundet i stilling som en 'juridisk' modvægt til det 'politisk-økonomiske system', som England i den franske optik er ved at sætte i scene med konference-tiltagene (først og fremmest Genoa). Aktiviteten finder imidlertid sted på det diplomatiske niveau – noter, communiqués og møder – og i de 'civile' bevægelser for FF-sagen (Aulard 1923), og ikke i nationalforsamlingens to kamre. Dette forhold kunne pege på en metodisk svaghed ved en tilgang, der alene fokuserer på parlamentsdebatter og ikke på beslutninger og beslutningsprocesser i bredere forstand eller den politiske debat i offentligheden generelt: At en diplomatisk og politisk offensiv, der finder sted fra regeringskontor til regeringskontor og i den øvrige politiske offentlighed men ikke i parlamentet, undslipper en analyse af denne type. Med afsæt i den symbolske bestemmelse af den parlamentariske talerstol som 'sted' kan man imidlertid argumentere for, at Folkeforbundet, selvom det bruges udenrigspolitisk til at kontrabalancere det 'engelske' konferencesystem, ikke desto mindre stadigvæk er fraværende som holdepunkt for den symbolske eller diskursive reproduktion af den politiske enhed, som er analysens genstand.

side af bestemte politiske strategier, aftaler, institutioner. I forhold hertil fremstår Ruhr nærmest som et fremtidsnihilistisk 'no future'-perspektiv, dvs. at den franske unilateralisme overfor Tyskland, som den bygger op til, ikke forbindes med løfter om en ny, bedre og mere fredelig tilstand - hverken i form af en 'ny' verden eller i form af et transformeret, fredeligt Tyskland på den anden side af en allieret/fransk aktion. Retfærdighed, restitution, reparation knyttes eksklusivt til '*L'exécution intégrale du traité*', dvs. fuldbyrdelsen af freden forstået som moralsk og materiel kompensation for fortidens tyske forbrydelser. Paradoksalt nok fører denne insisteren på traktaten til en situation, hvor Ruhr-syntesen på forventningshorisontens bane overhales indenom af revanchismen, hvad angår de progressive tilskrivelser til den politiske strategi: jf. begrebet om 'neo-transformabilitet' opstiller revanchisterne (Daudet, Barrès, de Magallon) noget, der ligner progressive perspektiver for det Tyskland, der kan opstå på den anden side af en fransk-genereret opløsning af den politiske enhed (hvilket Ruhr-syntesen med traktaten som sit retsmæssige grundlag må forskrive sig fra). Ift. Versailles-syntesen er det således markant, at Ruhr-syntesen på det nærmeste har skrevet progressionen ud af sit fremtidsperspektiv, eller rettere gjort progressionen kongruent med etableringen af én bestemt i traktaten foreskrevet politisk tilstand – til gengæld slipper den på samme konto for det paradoks, der knytter sig til at skulle redegøre for det identitetsskabende, politiske modbilledes fremtidige bortfald eller transformation.

Transformationen af fremtidsperspektivet ledsages af en transformation af fortidsperspektivet, eller det politisk konstruerede historiske erfaringsrum. Frankrigs historiske kamp mod tyranniet, under den store krig og i 1800-tallets opgør, forskydes fra at være et led i en fremadskridende emancipatorisk proces på vej frem mod en civilisering af verden til at være et forsvar for en allerede bestående civilisation. Denne omfortolkning af kampens mening og retning akkompagneres af en omfortolkning af forståelsen af republikken. Republikken optræder i Ruhr-syntesen som værende først og fremmest et enhedsprincip, der gennem den demokratiske repræsentation samler alle franske i 'den nationale vilje', og republikken afkobles eksplicit fra de 'missionske' betydninger, den tilskrives i den revolutionære forståelse af begrebet – som Versailles-syntesen i mere udpræget grad trækker på (Frankrig som leverandør til verden af '*la formule de son émancipation*', jf. udenrigsminister Pichon, 26.8.1919). Denne fortolkning af republikken forsyner den med en defensiv historisk kapital, som kan omsættes til at begrunde de gryende planer for en (ensidig) fransk Tysklands-politik: at den er at forstå som stående i direkte forlængelse af det historiske franske forsvar for civilisationen. Republikkens princip er enheden af det franske samfunds dele i denne defensive kamp - uden løfter om almenmenneskelig emancipation. Med dette historiske politiske perspektiv kan vi altså pege på, at Versailles og Ruhr repræsenterer to forskellige fortids/fremtids-konstellationer eller sammenkoblinger af politisk erfaringsrum og

forventningshorisont. Samtidig kan det konstateres, at der trods de fremhævede forskelle i konstruktion af fortid og fremtid også kan identificeres konstanter henover de to synteser. Den mest synlige og betydningsfulde konstant er naturligvis fjendskabet til Tyskland. Som Frankrigs modbillede og politiske 'Anden' er Tyskland en gennemgående figur i begge syntesers konstruktion af fortid/nutid/fremtid. Fjendskabsrelationen til Tyskland er til gengæld skrevet ind i de to synteser på forskellige måder. I Versailles-syntesen optræder Tyskland som en fjende i Frankrigs kamp på menneskehedens vegne for mennesket og folkenes frihed og selvbestemmelse, dvs. at det fransk-tyske fjendskab er skrevet ind i den progressivistiske forståelse af den franske republiks civilisationens mission som en kamp mellem civilisationens udbreder og civilisationens bremse. Heroverfor står Ruhr-syntesens mere defensive udlægning af det fransk-tyske fjendskab: at kæmpe mod Tyskland er ikke at forstå som en kamp for en verdensomspændende udbredelse af den franske republiks principper, men som et forsvar for den faktisk bestående civilisation på fransk grund. Begge synteser associerer kampen mod Tyskland til en forestilling om civilisationskamp, men ud fra forskellige tidlige begreber om civilisation: et progressivt ('at skabe den nye verden') og et konservativt ('at forsvare civilisationens bestående højborge').

De forskellige historiepolitiske udlægninger af forholdet mellem det fransk-tyske modsætningsforhold og et begreb om civilisation skal imidlertid ikke skygge for, at Tyskland (som fjende, modbillede, trussel, antitese, negation) er det stabile og gennemgående orienteringspunkt i det franske politiske verdensbillede i årene 1918-22. Den tyske trussel kan i sig selv begrunde indre fransk enhed, den tyske trussel kan retfærdiggøre forskellige former for fransk initierede suspenderinger af internationale normer (fra lighedsprincippet i Folkeforbundet til den interallierede konsensus), og de kreative krumspring med hensyn til både historieforståelse og forståelse af centrale internationale normer om ret, selvbestemmelse og suverænitæt forstås bedst som værende styret af den franske fjendeorientering mod Tyskland.

De 'systemiske' betingelser for fjendskabsrelationen er til gengæld langt fra stabile. Som den centrale politiske 'Anden' må Tyskland i løbet af perioden 1918-22 passes ind i to ganske forskellige franske omverdensfortolkninger: I 1918-19 skrives relationen ind i en ny form for international normativitet, knyttet til Folkeforbundet og de hertil knyttede perspektiver for national selvbestemmelse og kollektiv sikkerhed, hvilket som vi har set skete gennem en form for rekonstruktion af modsætningsforholdet på hele menneskehedens niveau – en fortolkning vi med Clemenceau som prisme kunne iagttage som værende ganske langt fra den interallierede ånd i fredsordningens mangfoldige bestemmelser. I 1920-22 kan relationen formuleres uden at tage hensyn til Folkeforbundets progressive fremtidsperspektiver, dvs. indenfor en fortolkning af en omverden, i hvilken den 'nye' normativitet er brudt helt eller delvist sammen, og hvor den enkelte stat orien-

terer sig efter sin 'vitale interesse'. I denne sammenhæng behøver det fransk-tyske fjendskab ikke anden støtte end den, der ligger i at sammenkæde det franske selvforsvar med et forsvar for den bestående civilisation.

6.4 Teoretisk fortolkning – et felt for en fransk selvbeskrivelse 1918-22

I de forudgående kapitler har vi set, at efterkrigstidens franske politiske debat lader sig inddele i en tidlig og en sen fase, kendetegnet ved to forskellige, men dog sammenlignelige, synteser eller diskurser til beskrivelse af 'Frankrig i verden', eller med andre ord to forskellige konstellationer af selvfortolkning og omverdensfortolkning. Nøglebegreberne og kernetemaerne i de to synteser er sammenlignelige - suverænitet, ret, krigens ofres mening, Folkeforbund, civilisation, Tyskland, republik, sikkerhed – men den indre konstellation af begreberne og den måde, de sættes i forbindelse med Frankrigs historie og Frankrigs og verdens fremtid, er forskellige. I denne afsluttende sektion vil vi forsøge at fortolke de identificerede konstanter og kontraster med afsæt i det teoretiske spørgsmål om 'suverænitets paradoks', hvis forskellige udfoldelser vi diskuterer i kapitel 2 med hjælp fra nogle sværvægttere fra den politiske filosofis historie. Hensigten med denne manøvre er at stille skarpt på det felt af mulige diskursive eller begrebslige løsninger, der er i spil i fransk politik i den pågældende periode til at håndtere problemet med at få fortolkninger af det franske 'segment' til at gå op med det ustabile 'verdenssystem', i hvilket det er indlejret. Ud med at iagttage henholdsvis Versailles-syntesen og Ruhr-syntesen gennem de 'grammatiske' begreber subjekt/objekt, der redegør for, hvorledes de to synteser respektivt beskriver *magtforholdet* mellem Frankrig og omverden, dvs. forholdet mellem en viljesinstans (subjektet) og en instans, der er denne viljes genstand (objektet). Herunder illustreret i figur 6.1.

Figur 6.1

	S	O
Versailles:	Frankrig → 'Verden'	
Ruhr:	Frankrig → Frankrig	

Når de to franske synteser er stillet op på denne måde, er det med henblik på at illustrere to forskellige måder at markere det, vi i kapitel 2 har kaldt for *Wilks*-siden af suverænitets paradoks, dvs. måder at fastholde en selvbeskrivelse, hvor Frankrigs egen suveræne politiske vilje er styren-

de for Frankrigs skæbne. Dette paradoks er på spil i begge synteser: *Versailles-syntesen* kan hævdes entydigt at markere Wilkür-siden af formen, hvilket foregår på den måde, at Frankrig i kraft sin status som bærer af det universelle indsætter sig selv som hele menneskeheden subjekt, men i denne operation borttrænger det 'beskrænkende' forhold, at der findes andre viljer og suveræniteter i verden end den franske – og at flere af disse har helt konkrete aktier i udformningen af efterkrigens verdenspolitiske orden. Det er den borttrængning, udviklingen i Clemenceaus taler på fineste vis synliggør (afsnit 5.6).

Ruhr-syntesen kan derimod siges at have forladt forestillingen om 'fransk verdenssuverænitet', i og med at den begrænser sig til at fokusere på, hvad Frankrig skal gøre for at opretholde sin egen territoriale sikkerhed og politiske integritet. Det viser sig imidlertid, at denne franske selvbestemmelse ikke kan holde sig inden for hexagonens 6 vægge, i og med at den for at sikre sig selv må udstrække sin magtudøvelse til også at omfatte forhold, der hører under det tyske suverænitetsdomæne. For at begrunde denne manøvre må også Ruhr-syntesen, som vist, ty til en variant af den særlige fransk-universalistiske legitimationsfigur, at Frankrig i virkeligheden forsvare *hele* civilisationen, når det forsvare sig selv, og at denne overskridelse af det tyske suverænitetsdomæne således er begrundet i et sammenfald mellem franske interesser og ~~franske interesser~~ *franske interesser*. En anden vinkel på de to synteser er den, at de begge, for ikke at åbenbare bagsiden af formen, *Beschränktkeit*, må udvide det objekt, som den franske politiske vilje er rettet imod, til at omfatte mere end blot 'Frankrig'. I begge tilfælde tjener civilisations- og universalismebegreber til at begrunde manøveren, hvormed den *demokratiske* suverænitetskonstellations fordring om en cirkulær og ideelt set restløs relation mellem fransk folkevilje (subjekt) og den franske nations skæbne kan fastholdes (objekt). I den forstand kan man pege på, at Versailles-syntesen og Ruhr-syntesen til sammen konstituerer et spændingsfelt for en fransk selvbeskrivelse, der på indersiden er udspændt mellem en (tidlig) 'progressivistisk' og en (sen) 'konservativ' pol, men som samtidig opererer inden for en fælles ramme af *demokratisk suverænitet* i den skitserede, rousseauske cirkulære forstand.

Med afsæt i Kants (og Harstes) divisionistiske ræsonnementer (jf. afsnit 2.4.4) kan man til gengæld pege på, at denne franske udfoldelse af folkevilje og selvbestemmelse tydeligvis ikke er forankret i en over- eller inter-national konsensusbaseret sambestemmelse (på trods af den formelle opslutning bag Folkeforbundet og dets idé), idet den i både Versailles-syntesen og Ruhr-syntesen helt eksplicit udfoldes på bekostning af andre folkeviljers restløse selvbestemmelse – først og fremmest Tysklands, men for Versailles-syntesens vedkommende også i en bredere betydning: Frankrig som Folkeforbundets suveræne overdommer. Den demokratiske fordring om den cirkulære folkevilje overtrumfer klart den divisionistiske forestilling om selvbestemmelsen som hvil-

de på en konsensus af stabiliseret overnational sambestemmelse – hvilket paradoksalt nok sker gennem henvisning til netop universalistiske begreber i deres 'særlige' franske historiske aftapning.

Såvidt en påpegning af udfoldelsen af en 'rousseauisk' demokratisk suverænitet i det franske parlament, som man kunne sammenfatte efter formlen:

Indre vilje → indre og ydre tilstand

Men hvordan relaterer udfoldelsen af denne folkevilje-suverænitet sig til den konstaterede tilstedeværelse af 'Tyskland' som permanent fjende og modstander over hele perioden?

Foreløbning kan det bemærkes, at hvor den identificerede demokratiske suverænitet kan iagttages som viljesudfoldelse på vegne af et fællesskab, hvis eksistens som enhed går forud for selve viljesudfoldelsen, kan vi også i debatten iagttage en anden eller ligefrem modsat mekanisme: nemlig at den enhed, som den demokratiske viljesudfoldelse refererer tilbage til, trækker på og sker på vegne af (hvad enten den betegnes som 'folket', 'nationen' eller 'republikken'), løbende reproduceres igennem artikulationen af en ydre modstander, der både udgør et identitetsmæssigt modbillede og en sikkerhedsmæssig trussel for det franske fællesskab samt, i den progressivistisk-republikanske udlægning, en forhindring for de franske visioner for verdens emancipation.

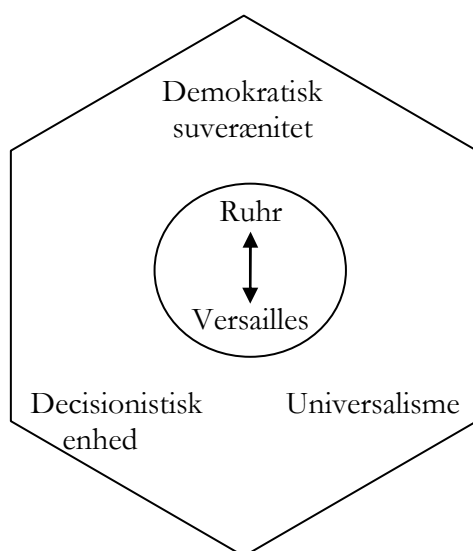
'Tyskland' fungerer altså på forskellig, men dog sammenlignelig, vis i de to synteser som en materialisering eller kondensering af den instans, som den franske kamp for både egen overlevelse og verdens befrielse er rettet imod. Denne gennemgående bevidsthed om et historisk-politisk modsætningsforhold til Tyskland spiller, som vi har set, en betydelig rolle for den måde, hvorpå Frankrig forstår sig selv og sin rolle i verden. I den forstand kan vi påpege, at den demokratiske suverænitets formel suppleres eller støttes af en *decisionistisk* formel for den politiske enhed, der så at sige vender relationen mellem selv og omverden på hovedet, så den får et udseende à la:

Ydre instans → indre vilje & enhed

Den løbende aktivering af 'Tyskland' som politisk-identitetsmæssig markør peger på, at udfoldelsen af den demokratiske suverænitet ikke i sig selv reproducerer den franske enhed, hvis vilje den udfolder. Der må tilsyneladende noget andet og noget mere til, og her træder det tyske modbillede ind som det, der kan give det franske fællesskab form og den franske politiske vilje en fælles retning.

Sammenfattende kan det siges, at spændingen mellem den 'progressivistiske' (Versailles) og den 'konservative' (Ruhr) franske selvbeskrivelse, som dette og de to forudgående kapitler har behandlet, finder sted inden for nogle fælles rammer af (1) en fordring om udfoldelse af demokratisk suverænitet, med hvad det indebærer af manøvrer for at skjule suverænitets anden side ("demokratisk suverænitet"), (2) en løbende, performativ reproduktion af fransk enhed og fransk vilje gennem reference til det politiske, historiske og identitetmæssige modbillede på ydersiden: Tyskland ("decisionistisk enhed") og (3) en gennemgående universalistisk retfærdiggørelse af de franske indgreb i omverden eller med et andet udtryk den franske 'verdensbestemmelse' ("universalisme"). Dette felt for en fransk selvbeskrivelse i Første Verdenskrigs kølvand illustreres i figur 6.2.

Figur 6.2

Med denne teoretisk oplyste figur som sammenfattende illustration er den franske analysedel ved vejs ende. Figuren yder naturligvis ikke fuld retfærdighed til de mange nuancer og partikulariteter, der er kommet frem i analysearbejdet, bl.a. dækker overskrifterne 'Versailles' og 'Ruhr' over nogle betydningsfulde historiepolitiske spændinger, såvel som det centrale, paradoksale franske forhold til den tyske modstander (som både civilisationens fjende og potentielt civiliserbart folk) ikke er direkte repræsenteret. Til gengæld fremhæver figuren nogle træk, som er centrale ud fra det selvbeskrivelsesperspektiv, der er analysens ledetråd, og som sådan fungerer figuren både som en sammenfatning af et felt for en fransk selvbeskrivelse og som afsæt for en sammenligning med den danske kontekst, som vi i de påfølgende kapitler skal vende det analytiske blik mod.

Del III

Kapitel 7

Baggrund og grundproblemer i Danmark efter den Store Krig

*”I ethvert af de mange kæmpende Lande er Befolkningen overbevist om, at landet i denne Verdenskamp har hvad man kalder **Ret** og Fjenden **Uret**. Naar en Skribent fra et neutralt Land ikke bruger disse fra Moral og Jurisprudens hentede Betegnelser, men røber den Anskuelse, at den hele uhyre Krig bevæger sig hinsides Ret og Uret, saa kan det ske, at en Politiker fra et af de krigsførende Lande – for at afsløre hans Ubestemthed og ”Overkultur” – utaalmodigt og hidsigt tilraaber ham: Saa svar dog! Paa hvad side er Retten. **Retten!** Som om det Ord hørte hjemme i den grænseløse Elendighed, som Staternes Kappestrid om Overtaget, politiske Dilettanters Uklogskab, og en ophidsende Presses Kortsynethed og Servilitet har bragt over Jorden!”* Georg Brandes, oktober 1915 (Brandes 1916, p218).

Når vi bevæger os fra den franske efterkrigsdebat til den danske efterkrigsdebat, er det i første ombæring forskellene i hele det politiske set-up, der springer i øjnene. Som markeret af citatet ovenfor, (som i parentes bemærket har slet skjult adresse til Brandes’ - indtil da - personlige ven George Clemenceau) er det naturligvis først og fremmest det forhold, at Danmark ikke tog aktiv del i krigshandlingerne på nogen af siderne, der sætter radikalt andre rammer om den måde, hvorpå krigens og efterkrigens problemstillinger fortolkes i den politiske debat. Neutraliteten sætter dagsordenen for iagttagelsen af den internationale situation, og fredsdiskussionernes intensitet præges endvidere af det forhold, at den danske stat ikke, som det er tilfældet i Frankrig, har sendt en generation af unge mænd i skyttegravene, og derfor ikke i samme grad trukket moralske og materielle veksler på sin befolkning. Parallelt hermed fylder Første Verdenskrig også forsvindende lidt i nutidens kollektive erindring og historiske bevidsthed som en begivenhed af betydning for det danske nationale fællesskab, undtagen måske som et udvortes ’storpolitisk’ forspil til genforeningen med de sønderjyske landsdele i 1920. Som den danske historiker Nils Arne Sørensen bemærker, så står Første Verdenskrig i en sådan grad i skyggen af Anden Verdenskrig, at mindesmærket med navnene på de flere tusinde i tysk militærtjeneste faldne dansksindede sønderjyder, Mindeparken ved Marselisborg i Århus, end ikke optræder i Den Store Danske Encyclopædi med et selvstændigt opslag – i modsætning til den illustrerede artikel om Mindelunden i Ryvangen ved København for de få hundrede danske dræbte modstandsfolk under den tyske besættelse 1940-45 (Sørensen 2005, p10f).

Som erindringsværdig, historisk begivenhed står verdenskrigen i den danske kontekst således i skarp kontrast til den franske. Går man et skridt tættere på efterkrigsdebattens faktiske temaer, kan man imidlertid øjne en vis parallelitet til den franske situation med hensyn til de konkrete, politiske problemstillinger, der gør sig gældende for Danmark efter krigen: Medlemsskabet af

Folkeforbundet og dets perspektiver, sikkerhedsproblemet i forhold til Tyskland og det territoriale mellemværende med samme Tyskland. For en umiddelbar betragtning er der således både sammenlignelighed og usammenlignelighed mellem den franske og den danske politiske kontekst. Danmark skal så at sige løse nogle lignende politiske problemer, men med nogle ganske anderledes politiske, militære og sproglige midler.

I de følgende kapitler (7-10) vil vi stille skarpt på den måde, hvorpå disse problemer angribes og håndteres i den danske parlamentsdebat - med særligt fokus på de diskursive fremstillinger af 'dansk politisk enhed', der kommer til syne i debatten. Det handler altså om grundspørgsmålet om, hvordan det danske 'segment' håndterer at beskrive sin specificitet, uafhængighed, suverænitet m.m. som fællesskab samtidig med, at den udenrigs- og sikkerhedsmæssige tematik påtvinger det at reflektere over og italesætte sin indlejretthed i og kontingens i forhold til et internationalt system af den ene eller den anden karakter. Analysen tager afsæt i begrebet om selvbeskrivelse, sådan som det er udviklet i teorikapitlet (kapitel 2) og appliceret i den franske analysedel, dvs. med fokus på forholdet mellem (1) selvfortolkning/omverdensfortolkning og (2) koblinger af fælles fortid og fælles mulig fremtid på den politiske enheds vegne. Opbygningen vil, på trods af den fælles analytiske indfaldsvinkel, adskille sig en smule fra den franske analyses opbygning, hvilket kræver en kort forklaring.

For det første er der den generelle forskel mellem den danske og den franske politiske tradition, at dansk politisk historie – i skarp modsætning til den franske – kendetegnes ved nogle forholdsvis uddramatiske, glidende overgange mellem det enevældige monarki og det demokratisk forankrede, konstitutionelle monarki. Det har for nærværende analyse den konsekvens, at der ikke kan identificeres radikalt antagonistiske grundfortolkninger af den danske nations regimepolitiske historie (som det er tilfældet i Frankrig: Pro eller kontra 1789, pro eller kontra republikken). Man kan altså som udgangspunkt tale om, at der hersker en relativ historiepolitisk konsensus om de centrale elementer i det konstitutionelle monarkis grundfortælling.

Når den kaldes for 'relativ' er det dels, som nævnt, med tanke på den tumultariske franske tradition, dels fordi magtdelingsproblematikken mellem det politiske systems instanser - kongen, regeringen, embedsværket, folketinget, landstinget, folket – faktisk er genstand for visse rivninger. Eksempelvis undsiges parlamentarismen (indført 1901) lejlighedsvis af konservative debattører, og så er der ikke mindst påskekrisen i 1920, hvor kong Christian X udnævner et forretningsministerium i stedet for den radikale regering (v. C. Th. Zahle), da denne nægter at følge kongens opfordring om at udskrive valg på grundlag af uoverensstemmelser med hensyn til zone-inddelingen i forbindelse med den sønderjyske folkeafstemning. Den centrale pointe med konsensusudlægningen er, at begivenhederne i 1849 (enevældens afskaffelse og det konstitutionelle monar-

kis indførelse), i 1901 (parlamentarismen) i 1915 (kvindernes valgret og ændret magtbalance mellem folketing og landsting) og i 1920 (påskekrisen) ikke efterfølgende giver anledning til pro/kontra-diskurser, som kan fungere som platforme og støtte for det ene eller det andet politiske projekt. Korsgaard (2004) formulerer det på den måde, at den danske kollektive erindring er kendetegnet ved, at den husker sin i 1848 påbegyndte demokratisering som et fredeligt fænomen - og glemmer, at demokratiseringsspørgsmålet var snævert knyttet til det nationale spørgsmåls blodige udkomme. Korsgaard beskriver, med afsæt i en mere generel betragtning over erindringens nationale funktion, den danske nationalismes erindringskrumspring på følgende måde: *'Nationalisme iscenesætter bestemte historiske myter og lader andre glide ud af synsfeltet. Denne manøvre kræver en aktiv og bevidst erindringspolitisk indsats. For at opbygge og fastholde en bestemt måde at erindre historien på, var det nødvendigt, at historikerne rundt om i Europa aktivt bidrog til at 'glemme' og 'fortrænge' visse begivenheder og processer i forbindelse med oprettelse og opretholdelse af nationalstater. For danskerne gjaldt det om at glemme borgerkrigen 1848-50.'* (p306). Denne erindring spiller en rolle i den danske post-1864-selvforståelse, hvor stat, nation og folk er noget nær kongruente, med Sønderjylland som smertelig undtagelse, og hvor en etnisk-sproglig definition af forbindelsen mellem folk og nation har vundet indpas (ibid., pp268-306).

Den relative regimepolitiske konsensus modsvares på det udenrigspolitiske felt af en overordnet konsensus om nogle grundbegreber i Danmarks relation til og placering i den omgivende politiske verden - en konsensus som indtil videre kan sammenfattes under overskriften 'lille neutral stat'. Denne forskel i politisk tradition betyder, at analysen i dette kapitel får en noget anderledes struktur end tilfældet var i den franske del, idet vi først ser på et *konsensusfelt* i den danske politiske debat, som kommer til syne i de politiske debatter, der udelukkende handler om dansk tilslutning til og politik i forhold til Folkeforbundet - knyttet til begrebet 'neutralitet'. Det interessante er imidlertid, at det, der ligner en gnidningsfri konsensus omkring Folkeforbundsiden og neutralitetsbegrebet, bliver til skarp strid, idet disse begreber skal fortolkes i forbindelse med to konkrete politiske spørgsmål: Genforeningen med de sønderjyske landsdele og forsvarets fremtidige ordning. Her viser det sig, at der er ganske forskellige måder at tænke dansk sikkerhed, dansk selvstændighed og dansk politisk vilje i forhold til omgivelser og, i sammenhæng hermed, danske historiske erfaringer med krig, forsvar, neutralitet, enhed m.m. I dette *konfliktfelt* kan der identificeres to grundlæggende forskellige måder at tænke 'Danmark i verden' på - to sikkerheds- eller grunddiskurser, her kaldet henholdsvis 'neutralisme' og 'defencisme'. Disse to grunddiskurser analyseres for hver for sig (kapitel 8 og 9), hvorefter vi med afsæt i den historiepolitiske problemstilling stiller mere præcist ind på den konfliktualitet, der er på spil mellem de to diskurser (kapitel 10).

Før det andet vil den danske analyse ikke, som den franske, være inddelt i to perioder med distinkte kendetegn. At perioden 1918-1922 således analyseres under et, er ikke udtryk for, at der ikke finder nogen udvikling sted henover perioden. Det begrundes derimod med, at de nævnte grunddiskurser, når vi ser bort fra nogle mindre nuancer, kan betragtes som så konstante henover hele perioden, at der ikke på meningsfuld måde kan skelnes mellem adskilte faser i analysen.

Opbygningen af nærværende kapitel afspejler disse overvejelser. I dette kapitel vil vi først, som baggrund for analysen, kaste et blik på, hvordan tiden før og under Verdenskrigen tager sig ud fra den udenforstående, neutrale stat Danmarks perspektiv (7.1). Denne redegørelse vil være en anelse mere omfangsrig end den franske ditto, hvilket har at gøre med, at det neutrale perspektiv knytter nogle specifikke problemer til sig, som ikke fremgår med stor tydelighed af det generelle baggrundskapitel (kapitel 3), men som spiller en afgørende rolle for den danske tilgang til fredspolitikken. Dernæst vil vi vende blikket mod det omtalte konsensusfelt og dets fælleselementer af neutralitet og Folkeforbund (7.2), hvorefter den afsluttende del af kapitlet (7.3) tjener til at introducere de efterfølgende kapitlers analyse af henholdsvis neutralismen, defencismen og konfliktfeltet imellem disse to hoveddiskurser i dansk udenrigspolitisk debat 1918-22.

7.1 Baggrund og opspil – neutralitet, ret og eksistens 1899-1918

Da Første Verdenskrigs sejrende magter den 28. april 1919 vedtog den 26-artiklers pagt, der medførte oprettelsen af Folkenes Forbund (eller Folkeforbundet, Nationernes Samfund, The League of Nations, La Ligue des Nations, La Société des Nations), var det for det danske udenrigspolitiske liv på én og samme tid en drøm der gik i opfyldelse – og et mareridt, der begyndte. På den ene side repræsenterede dannelsen af et Folkenes Forbund til forebyggelse af krig og opretholdelse af international ret i nogen grad en virkeliggørelse af tanker, der var spiret frem i den danske politiske offentlighed både før og især under verdenskrigen (Jones 1939; Larsen 1976). På den anden side stillede forbundets konkrete udformning Danmark i et pinefuldt dilemma, hvor den hævdvundne og højt besungne neutralitetspolitik blev vanskeliggjort, uanset hvordan Danmark måtte vælge at stille sig. Vi skal i dette afsnit se på den umiddelbare historiske baggrund for disse to, skiftevis modsatrettede og konvergerende, kræfter i den danske udenrigspolitiske orientering: Neutralitetspolitikken og retsideen. Disse spørgsmål og de opfattelser der præger dem er tæt sammenvævede med mindst to andre centrale politiske spørgsmål, forsvarets ordning og det sønderjyske/nordslesvigske spørgsmål. Således vil disse to mere konkrete politiske spørgsmål også i nogen grad blive inddraget i redegørelsen for de udenrigspolitiske omdrejningspunkter og orienteringer i Danmark før og under Første Verdenskrig.

7.1.1 Neutralitetsstrategier i dansk udenrigspolitik

Overordnet set er *neutraliteten* det prisme, gennem hvilken danske politikere betragter den danske stats status i det internationale system. Den danske tilgang til de storpolitiske spil havde siden Wienerkongressen og afslutningen på Napoleonskrigene i 1815 været den, at man stræbte efter at indtage en neutral position i spillet, dvs. en position hvor man ikke var bundet af alliancer med andre stater (Fink 1970, pp9-21; Lidegaard 2003, p24). Denne stræben blev både forstærket og kompliceret af nederlaget til Preussen/Østrig og tabet af Slesvig-Holsten i 1864. På den ene side var nederlaget en endelig cementering af Danmarks status som 'småstat' uden den militære og politiske kapacitet til at nære de store geopolitiske ambitioner; på den anden side var det stadig 'det store danske nationale håb' at i de mindste de overvejende dansktalende og -sindede områder i det tabte land igen kunne indlemmes i kongeriget, om end dette ønske i praksis vanskeligt lod sig formulere som et udenrigspolitisk krav før efter Tysklands nederlag i Første Verdenskrig (Fink ibid.; Bjørn/Due-Nielsen 2003). Mere præcist kan det således anføres, at neutralitetsstrategien, udover at udtrykke alliancefrihed generelt og fravær af storpolitiske ambitioner, er specialdesignet til at løse Danmarks sikkerhedsproblem par excellence: Forholdet til Tyskland, der siden sin sejr over Frankrig og indre samling i 1870-71 er det europæiske kontinents politisk-militært stærkeste stat.

Neutralitetspolitikken optræder imidlertid i perioden fra 1864 til og med Første Verdenskrig i forskellige udenrigs- og forsvarspolitiske aftapninger. I tiden efter nederlaget til Preussen og Østrig styres denne politik af forventningen eller truslen om endnu en militær konfrontation med det nu samlede Tyskland. I tiden under konseilspræsident J.B.S. Estrup (Højre), der regerede Danmark med provisoriske love uden om folketingets flertal (men med kongens velsignelse) i perioden fra 1884-1894, var den udenrigspolitiske neutralitetsstrategi støttet af en forsvarspolitik, der sigtede til, at Danmark skulle kunne 'forsvare eksistensen' med udgangspunkt i et København, der var stærkt befæstet til landsiden. Rationalet var, at man med udgangspunkt i hovedstaden skulle kunne forsvare rigets eksistens længe nok til, at der kunne komme undsætning fra vest (Storbritannien) eller fra øst (Rusland), dvs. fra Tysklands formodede fjender i det storpolitiske spil¹⁴².

Efter Estrups fald i 1894 og det parlamentaristiske systemskifte i 1901 får neutralitetsdoktrinen en ny drejning. For konseilspræsident 1904-1909 J.C. Christensen* (Venstre), sekunderet af forsvarskaptajn L.C.F. Lütken, får udenrigspolitikken først og fremmest til formål at overbevise den

---

¹⁴² Denne politik fastholdes, ifølge Fink (1961), af grunde, der har mere med den indre forfatningskamp at gøre, end med en udenrigspolitisk analyse af Danmarks position. Det samme gør sig gældende med den hårdnakkede modstand fra visse venstrekræfters side (f.eks. Hørup), hvor det at være imod Københavns landbefæstning blev en del af forfatningskampen for de demokratiske og parlamentariske principper mod Estrup og dennes regeren ved provisoriske love.

tyske politisk-militære elite omkring kejser Wilhelm II om, at man i tilfælde af en europæisk krig *ikke* vil være at finde i alliance med Tyskland fjender – og at Tyskland således med fordel kunne undlade at indtage det danske territorium. Den anden halvdel af denne strategi bestod i at forsikre Tysklands potentielle fjender, først og fremmest Storbritannien men også Frankrig og Rusland, om, at Danmark ikke var Tysklands allierede, og derfor ikke et nødvendigt eller legitimt krigsmål. Denne balanceakt bliver så meget desto mere prekær efter udbruddet af den japansk-russiske krig i 1904, hvor Tysklands orientering mod Rusland og Englands støtte til Japan gør spørgsmålet om kontrollen med indsejlingen til Østersøen, via de danske bælter, til et væsentligt strategisk stridspunkt i den truende konfrontation mellem England og Tyskland (Fink 1961).

Er der i perioden efter det parlamentariske systemskifte i 1901 en bred politisk konsensus om denne overordnede neutralitetsstrategi til at undgå inddragelse i krig og dermed til at opretholde dansk selvstændighed, er der til gengæld betydelig uenighed med hensyn til hvilken forsvarsstrategi, den skitserede diplomatiske linie skulle ledsages af. I denne forbindelse kan der skelnes mellem to forskellige opfattelser af forholdet mellem den omtalte neutralitet og forsvarets indretning.

På den ene side er der J.C. Christensens (J. C. C.) og kaptajn Lützens teori, som byggede på et nært forhold til Tyskland og et stærkt forsvar med udgangspunkt i en stærk befæstning af København til søsiden, dvs. vendt mod en mulig britisk invasion, som vejen til målet (at holde sig udenfor krigen) mens på den anden side hvad bl.a. Lidegaard (2003, p22) kalder ”det Munch’ske system”, efter den radikale senere forsvarsminister og udenrigsminister P. Munch*, og bygger på den modsatte teori, nemlig at måden at berolige Tyskland på var at neddroge forsvaret til et niveau, der under ingen omstændigheder kunne opfattes som en trussel mod hverken Tyskland eller England (Fink 1959; Salmon 1997, pp103-108; Salmon 1992; Lidegaard ibid, pp16-25).

Forsvarsordningen af 1909 gennemføres med J. C. C. som hovedarkitekt, og således, i dennes ånd, med en udbygning af Københavns befæstning til søsiden som et væsentligt element. Imidlertid kommer en radikal regering under ledelse af Zahle til magten allerede i oktober 1909, og den vedtagne forsvarsordning skal således administreres af et regeringsparti, hvis udskillelse fra moderpartiet, Venstre, få år forinden (1905) netop var knyttet til uenighed på spørgsmålet om forsvarets indretning og styrke. Den radikalt ledede regering v. C. Th. Zahle måtte altså, både i 1909-10 og ikke mindst 1913-1920, administrere en forsvarsordning, som man grundlæggende betragtede som en trussel mod dansk sikkerhed. I partiets første officielle program, Odenseerklæringen, lyder det således kort og præcist om den udenrigs- og forsvarspolitiske strategi: *”Danmark erklærer sig vedvarende neutralt. Danmark støtter og fremmer de hjemlige og internationale Bestræbelser for Fred og Ret, særlig ved indgåelse af Voldgiftstraktater. Hærens og Flaadens Hovedopgave er som Grænse og Søpolitivagt at varetage Landets Neutralitetsforpligtelser. Militarudgifterne nedbringes til hvad dette Formål nødvendigt kræver.*

Kjøbenhavn erklæres for en aaben By. Den bestaaende Fæstning nedlægges.” (Citeret efter Lidegaard 2003, p19).

Det er med denne kombination af et forholdsvist stærkt nationalt forsvar og en decideret ikke-militaristisk regering, at Danmark i sommeren 1914 skal prøve at styre fri af den stormagtskrig, der med foruroligende hast er under opsejling. Man kan, for Danmarks vedkommende, skelne mellem to faser i krigens forløb med hver sine faremomenter og politiske dagsordener. *Den første fase* er krigens allerførste dage og måneder, hvor det altoverskyggende problem er, hvordan man forhindrer en strategisk tysk besættelse af Danmark. Det kritiske spørgsmål var i den forbindelse, om England havde planer om et flådefremstød i Østersøen, om Tyskland forventede et sådant og om Tyskland som konsekvens heraf ville tage kontrol med det danske territorium for at imødegå dette. I denne uklare situation vælger den danske regering d.5.8.1914, stærkt ansporet af Kong Christian X og af de militære øverstkommanderende, at følge en tysk opfordring om at gennemføre mineudlægning i de danske farvande og således spærre søvejen til Østersøen. Gennem denne beslutning, og gennem aktiv diplomatisk aktivitet overfor det tyske gesandtskab, lykkedes det at overbevise den tyske politisk-militære ledelse om, at Tyskland kunne regne med Danmark som en spærring for britiske flådeoperationer i Østersøen og sit ikke-fjendskab mod Tyskland – sålænge Tyskland respekterede den danske neutralitet. Der var tale om en markant gradbøjning af neutralitetsbegrebet og udenrigsminister E. Scavenius* opfandt til lejligheden det meget sigende begreb ”*velvillig Neutralitet*” om den danske stilling i krigens første kritiske tid. Det afgørende for denne strategi var imidlertid, at Ententen og heraf især England viste forståelse for den danske situation og ikke slog Danmark i hartkorn med den tyske fjende som følge af mineudlægningen (Scavenius 1959; Fink 1970; Lidegaard 2003, pp41-58).

En række politisk-strukturelle forhold udenfor direkte dansk indflydelse bidrog til, at den danske ikke-indblandingsstrategi lykkedes. *For det første* havde den tyske generalstab i strategisk henseende lagt sig fast på den af hæren udtænkte *Schlieffen-plan*, hvis tankegang var den nu velkendte, at man først skulle besejre Frankrig i en lynkrig over få uger, og dernæst rette kræfterne mod den store fjende i øst, Rusland, som man forventede ville være så længe om at mobilisere, at det ikke ville kunne rette et angreb af betydning mod Tyskland indenfor de første måneder. Denne plan opererede ikke med et scenarie for en søkrig med England i Østersøen, og havde således ikke nogen plan om at lukke bælteerne gennem en besættelse – i modsætning til den tyske flådes planer, der i langt højere grad var orienteret mod England som den primære fjende og derfor anså et søslag i Østersøen som et betydeligt mere sandsynligt og relevant scenarie (Salmon 1997, pp93-98). *For det andet* kan man pege på, at hele det skandinaviske område som interessefelt ændrer karakter i takt med, at krigen trækker ud og stormagterne efterhånden indser, at chancen for den hurtige

afgørelse er forpasset, og at man derfor må indstille sig på en langvarig opslidningskrig. Dermed begynder det, vi kan kalde for krigens *anden fase*, hvor Skandinaviens strategiske betydning tager af og området, set fra stormagternes side, nu i højere grad bliver interessant i kraft af dets rige beholdning af både landbrugsvarer og råstoffer som metal og mineraler. Krigen var, med den tyske øverstkommanderende på Vestfronten Falkenhayns ord, blevet et *Materialschlacht*, en krig på menneskelige, økonomiske og naturlige ressourcer, og de krigsførende landes umættelige appetit på forsyninger fik dem til at anskue Danmark og det øvrige skandinaviske område med andre øjne (Lidegaard *ibid.*, pp56f; Salmon 1997, pp118ff).

I kraft af dette nye fokus forskydes tyngdepunktet i en danske udenrigs- og sikkerhedspolitik fra det militære til det handelspolitiske felt. Princippet for denne handelspolitik bliver nu følgende: ”Så længe regeringen kunne overbevise både Tyskland og England om, at de forsyningsmæssigt stod sig bedre ved at lade den danske regering selv forvalte balancen mellem de krigsførende fremfor at tvinge landet ind i krigen ved selv at tage for sig, var begge sider grundlæggende indstillet på at respektere neutraliteten” (Lidegaard *ibid.*, p56). Salmon beskriver denne danske balancegang mellem stormagterne som ’a remarkable equilibrium’ (1997, p119) med Scavenius som ’ruthlessly clear sighted’ hovedarkitekt (Salmon 1992, p41), og man må forstå, i det politisk-moralske tilbageblik, at den danske regerings aktive inddragelse af (og intime kontrol med) danske erhvervsorganisationer som Dansk Industri og Grosserer Selskabet som ’stødpuder’ i de handelspolitiske relationer var udtryk for en minutiøst afstemt *sikkerhedspolitik* overlevelsesstrategi, hvor den lige fordeling af sol og vind mellem Ententen og Centralmagterne var et spørgsmål om overhovedet at opretholde en status som selvstændig stat – og altså ikke alene en politisk støtte til ’Gullaschbaroners’ forsøg på at berige sig mest muligt på de andres ulykke (Salmon 1997, pp129-146).

Skønt den neutralitetspolitik der førtes af den radikalt ledede samlingsregering under Første Verdenskrig undertiden, og især mod krigens afslutning, fik kritik for at være for passiv i forhold til at hævde visse danske interesser (*Passivitet og liggen død*, med Lidegaards ord (*ibid.*, p126)), er der trods alt efter krigen bred politisk konsensus om, at den var en succes i den forstand, at den havde nået sit hovedmål: At holde Danmark ude af krigen.

Sammenfattende kan man sige, at neutralitetsbegrebet, i de forskellige afskygninger der er skitseret i dette afsnit, er en passende overskrift for den fortolkning af den danske position i det storpolitiske spil, der gør sig gældende i tiden op til og under Første Verdenskrig. Denne fortolkning er bygget på en forståelse af de storpolitiske relationer som et system, hvis primære bestanddele er *stormagter* og *småstater*. Stormagter, hvoraf Tyskland er den geopolitisk nærmeste og som sådan for Danmark den mest betydningsfulde, er i den danske optik kendetegnet ved at være ekspansive og aggressive, hvorfor det for *småstaterne* som Danmark handler om ikke at bringe sig i en positi-

on, hvor man påkalder sig stormagternes fjendskab. Da stormagterne endvidere organiserer sig i traktatsligt indstiftede - men ikke desto mindre meget ustabile, alt afhængig af interessekonstellationernes skiften – alliancer, er det at holde sig fjendefri en temmeligt vanskelig balanceøvelse, som ikke levner mange frihedsgrader i forfølgelsen af den *neutrale* position i systemet. Imidlertid spirer der i det danske politiske liv, parallelt med strømninger i det øvrige Europa, en alternativ forestilling om forholdet mellem staterne frem mod afslutningen på det 19.århundrede, en forestilling vi vil benævne *retsideen* og som spiller en ikke uvæsentlig rolle i forhold til den udvikling i fortolkningen af neutralitetsbegrebet, der finder sted i perioden fra 1880'erne og op til Første Verdenskrig, jf. ovenfor.

7.1.2 Retsideen i dansk perspektiv

Det er meget sigende for sammenhængen mellem begrebet om politisk-militær *neutralitet* og forestillingen om *rettens herredømme* i internationale forhold, at *Dansk Fredsforening* fra sin stiftelse i 1882 og indtil 1885 lød navnet *Foreningen til Danmarks Neutralisering*. Denne forening blev dannet af Venstrefolk fra folketinget midt i det politiske dødvande under Estrup udfra den forestilling, at man i kampen mod den af Estrup dikterede forsvars- og udenrigsdoktrin (knyttet til Københavns befæstning til landssiden) måtte formulere en alternativ strategi for dansk udenrigspolitisk virke. I denne tankegang kom arbejdet for retsliggørelsen af de internationale stridigheder (først og fremmest udfra ideen om voldgiftsafgørelser) til at gå hånd i hånd med en fortolkning af neutralitetsbegrebet, der lagde vægt på nedrustning og således anskuede det stærke fæstningsværk ved hovedstaden som 'uforeneligt med neutraliseringstanken' (Fink 1961, p16). Denne bevægelse fik som tidligere behandlet også internationalt en vis vind i sejlene i århundredets sidste årtier, hvor fredsforeninger i stil med den danske (som vel at mærke havde en solid forankring i det parlamentarisk-politiske liv) skyder op i Skandinavien og andre europæiske lande, og hvor disses aktiviteter i stigende grad koordineres igennem internationale associationer (f.eks. "*Institut du Droit International*" & "*Den interparlamentariske Union*").

Disse bestræbelser når deres foreløbige internationale højdepunkt i forbindelse med Haag-konferencen i 1899, hvor der med Finks ord blev givet "*opmuntring til de fortsatte bestræbelser for voldgift og neutralisering*" (1961, p92), uden at der dog kom egentlige forpligtende aftaler ud af det. 'Opmuntringen' havde imidlertid en vis klangbund i de danske Venstre-kredse, og efter systemskiftet i 1901 tager Venstre-regeringen v. Deuntzer initiativ til en serie bilaterale voldgiftsaftaler med Holland, Italien og Portugal. Denne politik fortsætter i princippet helt frem til Første Verdenskrigs udbrud - trods skiftende fortolkninger af neutralitetsbegrebet i de forskellige regeringer og på trods af det forhold, at det var almindeligt antaget, at tankerne om den retslige regulering af

stridigheder, som følge af den stigende spænding mellem stormagterne, har mistet pusten efter den anden Haag-konference i 1907 (jf. kapitel 3). Danmark var i denne henseende det land, der overhovedet tog de mest bindende retlige skridt i form af bilaterale voldgiftskonventioner, hvoraf der blev indgået 12, den sidste med Brasilien i 1911. (Jones *ibid.*, pp18-24).

Krigens udbrud sætter, også i Danmark, midlertidigt de konkrete bestræbelser for en retslig verdensorden på stand by. Efterhånden som krigens konstellationer bliver klare og i takt med at selve krigsførelsen kører fast i skyttegravenes mudder, opstår imidlertid en ny og for de danske 'fredsvenner' mere gunstig position. Den danske, svenske og norske neutrale og ikke-aggressive position skaber et rum, hvor der mere fordomsfrit end i de krigsførende lande (dvs. uden en i krigsstrategi begrundet politisk censur) kan reflekteres over, hvorledes en ny international retsorden kan organiseres ved krigens afslutning (Jones *ibid.*). Under indtryk af den opslidende krigsførelse antager de forskellige projekter, der opkastes, gradvist mere og mere ambitiøs karakter. Hvor få, i Danmark som andre steder, før krigen havde haft meget mere end et koordineret system af voldgiftsaftaler på tegnebrættet, er det nu et projekt af en helt anden rækkevidde, der arbejdes på. Dette arbejde finder sted på flere niveauer, i krigens tidlige fase mest seriøst i de *nordiske interparlamentariske grupper* samt i den i Haag 1915 indstiftede "*Central Organisation for Durable Peace*" (Jones *ibid.*, pp26-46).

Afgørende politisk gennemslag får disse tendenser med det nordiske ministermøde i november 1917, hvor det vedtages, at der i hvert nordisk land skal nedsættes politiske kommissioner med den særlige opgave for øje at udarbejde udkast til en international retsorganisation. Dette arbejde fuldfyldtes i løbet af 1918, og i december samme år fremsendes det fælles forslag til de tre landes udenrigsministerier. Samlet set kan man altså bemærke, at *retsideen* fra 1880'erne og frem til Første Verdenskrigs sidste år bevæger sig fra at være en forholdsvis marginal borgerbevægelses projekt til at være en ambitiøs Folkeforbundsidé, der arbejdes seriøst med på interskandinavisk regeringsniveau.

Man kan sammenfatte den skitserede udvikling i de styrende udenrigspolitiske principper på den måde, at neutralitetspolitikken gradvist knyttes tættere til forestillingen om en retslig regulering af de internationale relationer. Dette skal bl.a. forstås som et direkte resultat af, at de pacifistiske kræfter i partiet Venstre (efter 1905 udskilt i Det Radikale Venstre) får større indflydelse i dansk politik. Som alternativ til den i stormagtspolitikken indgroede tillid til militære indløsninger af politiske ambitioner, er *retsideen* både før og under Første Verdenskrig i samklang med den neutrale positions given afkald på storpolitisk ambition, hvilket giver denne tankegang særligt gunstige politiske betingelser i de tre skandinaviske lande. Retsideen, som den anskues i Danmark og de andre nordiske lande, åbner altså for en omlægning af de politiske relationer mellem staterne: Fra

militære til fredelige løsninger på internationale konflikter, indenfor rammerne af et internationalt forbund af stater.

Det er med disse erfaringer og grundforestillinger, at Danmark i 1918 går efterkrigens fredsordning i møde. Perioden fra 1918 til 1922, som er denne analyses genstandsfelt, præges af tre store politiske spørgsmål, der har relation til Danmarks forhold til den internationale politiske verden, eller hvad vi i mere teoretiske termer kan kalde den danske selv/omverdens-fortolkning. De tre spørgsmål er:

- Dannelsen af Folkenes Forbund og konsekvenserne for Danmark ved dansk medlemskab (herunder spørgsmålet om muligheden for fortsat dansk neutralitet).
- Spørgsmålet om genforening mellem det tabte Sønderjylland og det danske kongerige. (spørgsmålet behandles på Versailles-konferencen og afgøres ved en folkeafstemning i 2 zoner i februar og marts 1920).
- Spørgsmålet om det danske forsvars og den danske flådes ordning efter den relativt høje mobiliseringsgrad under krigen (en forsvarskommission nedsættes i 1918 og ny lov om hærens og flådens ordning vedtages i sommeren 1922).

I det følgende afsnit sætter vi fokus på den partikularitet, at den danske debat om det første af disse spørgsmål kendetegnes ved en vidt udtrakt politisk konsensus om dansk tilslutning og det rationale, der ligger bag denne tilslutning.

7.2 Neutralitet & Folkeforbund

Spørgsmålet om dansk tilslutning til Folkeforbundet er, som nævnt i forrige afsnit, på en gang velkomment og ubekvemt for den neutrale stat Danmark. Til gengæld er spørgsmålet om dansk tilslutning dertil ikke for alvor kilde til politisk uenighed. Der er tværtimod en bemærkelsesværdig overensstemmelse mellem partierne i det danske politiske spektrum både med hensyn til selve tilslutningen til Folkeforbundet, og med hensyn til at lade tilslutningen ledsage af en overordnet, progressivistisk forestilling om 'rettens herredømme over magten' på det lange sigt i fremtidens internationale samfund. Denne overensstemmelse behandles i dette afsnit, idet vi vil argumentere for, at debatten om Folkeforbundet afspejler en overordnet konsensus i dansk politik, centreret omkring begrebet 'neutralitet' som prisme for forståelsen af Danmarks forhold til omverden og knyttet til en gennemgående – men dobbelttydig - fortolkning af denne omverdens karakter.

Redegørelsen er bygget op på den måde, at vi først vil identificere nogle generelle tidssemantiske rammer, der er karakteristiske for denne debat om Danmark og Folkeforbundet (7.2.1), hvorefter

vi vender blikket mod begreberne 'suverænitet' og 'neutralitet', idet der argumenteres for, at en række problemer ved det danske forhold til Folkeforbundet, som efter gængse bestemmelser ville bevæge sig indenfor den statslige suverænitets domæne, i vidt omfang diskuteres under overskriften 'neutralitet' fremfor 'suverænitet' (7.2.2 + 7.2.3), en manøvre vi efterfølgende anlægger en teoretisk fortolkning af (7.2.4). Med denne afslutning lægges endvidere op til det næste lag i analysen, nemlig at der i andre sammenhænge åbenbares betydelige modsætninger med hensyn til fortolkningen af, hvordan disse overskriftsbegreber skal forstås i relation til samtidens mest presserende danske, politiske problemstillinger, og at disse modsætninger afspejler væsensforskellige forståelser af, hvad der konstituerer Danmark som politisk enhed og historisk fællesskab (kapitel 8-10).

7.2.1 Folkeforbundsdebattens tidssemantiske rammer.

Det første element i det konsensusfelt, som det er dette afsnits formål at redegøre for, handler om de fortids/fremtids-fortolkninger, der umiddelbart knytter sig til spørgsmålet om Danmarks relation til Folkeforbundet. Pointen hermed er den, at der i de debatter, der berører spørgsmålet om dansk tilslutning og dansk politik i forhold til Folkeforbundet, gør sig en særlig tidssemantisk figur gældende, hvilket i denne sammenhæng betyder en figur for, hvordan fortid og fremtid kobles sammen på et bestemt fællesskabs vegne. Argumentet har to halvdele. For det første handler det om en sondring mellem 'den gamle Tid' og 'den nye Tid', dvs. en markant tilstedeværelse af en bevidsthed om at stå i et historisk vadedsted eller nybrud, hvor der, med Kosellecks perspektiv, hersker usikkerhed med hensyn til, om den nye tid vil kunne begribes med afsæt i eksisterende erfaringer. Det andet aspekt har at gøre med, at denne bevidsthed i den danske debat præges af en grundlæggende dobbelthed imellem (a) forestillingerne om en verdensomspændende retslig organisering af de internationale relationer og (b) Danmarks politik i forhold til de konkrete forpligtelser, oprettelsen af et Folkeforbund måtte medføre. Med de teoretiske termer kan det formuleres på den måde, at forholdet mellem fortid/fremtid har forskellig ladning og betydning alt afhængigt af, om der tales på 'system'-niveau eller på 'segment'-niveau.

Vendingen "*en ny Tid*" er gennemgående i debatten d. 5.12.1918, der indledes på følgende vis af J.C. Christensen (V). "*Vi har vistnok alle Følelsen af, at vi staar overfor en ny Tid, der vil bryde igennem. Naar det endelige gennembrud finder Sted, kan vi ikke sige bestemt, men at det vil komme, har vi en sikker Følelse af.*" (RT, 1918-19, FT I, sp. 2235). Samtlige talere i denne debat umiddelbart efter krigshandlingernes ophør giver udtryk for, at den store krigs afslutning samtidig markerer en generel forandring af det verdenspolitiske spil, eller som der tales om: "*Den kommende folkeretlige Ordning*" (P. Munch*, forsvarsminister (R), ibid., sp. 2263) eller "*Den fremtidige Ordning af Staternes Forhold*" (J.C.

Christensen (V), *ibid.*, sp.2266). Hvad 'Den nye Tid' fører med sig er på dette tidspunkt ubestemt, men man kan hæfte sig ved de betegnelser, der anvendes af nogle debattører til at bestemme 'den gamle tid', dvs. den tid og det system, der kulminerede med verdenskrigen. Her anvendes betegnelser som "*Verdensanarki*" (Munch, sp.2277), og "*..det bestaaende Systems...uhyre økonomiske og ogsaa personlige Byrder*" (J. C. C., sp. 2236). P. Munch udtrykker meget sigende denne kobling af generel uvished, afstandtagen til krigen og håb på verdens vegne: "*[jeg tror] der er Forstaaelse af hos alle, at ingen af os kan i dette Øjeblik beregne, i hvilken Retning den kommende Tids Udvikling vil gaa, selvom vi alle vel kan mødes i Forbaabningen om, at det i hvert tilfælde vil blive en Udvikling, som fører bort fra mangt og meget, der har dannet Baggrund for de Ulykker, Verden har oplevet de sidste 4-5 Aar*" (sp.2254).

Indenfor denne 'gammel tid'/'ny tid'-kontekst udtrykkes det håb for verdens fremtid, at "*...Stridigheder mellem Folkene afgjordes paa helt anden maade end ved Vaaben og ved Magt.*" (J.C.C, sp. 2236) og "*...at det fremtidig ikke er Magten, der er den afgørende Faktor, men at Retten kommer i Højsædet*" (Hans Parkov*, sp. 2248). Dette håb knyttes eksplicit til den mulige oprettelse af Folkenes Forbund, hvis almene, progressivistiske perspektiver der hersker en (sammenlignet med den franske debat) bemærkelsesværdig konsensus om. I den udenrigspolitiske debat i forbindelse med finanslovsforhandlingerne i efteråret 1920, hvor den i 1918 herskende usikkerhed på fredens vegne fortsat præger billedet, kan der således konstateres en høj grad af parallelitet imellem de respektive partiers ordførere på området. Venstres forsvarsminister Søren Brorsen* udlægger i efteråret 1920 forholdet mellem nutidig usikkerhed og Folkeforbundets muligheder på følgende måde: "*Naar man hører om al den Ulykke, vi daglig hører om gennem vore Blade, med hvilken Længsel maa vi da ikke se den Dag i Møde, da Nationernes Forbund har bragt en international Retstilstand til Stede? Det er rigtigt, at Nationernes Forbund endnu er en meget svag Institution; men med desto større Iver maa vi være med til at gaa i Brechen for, at denne Institution kan styrkes.*" (RT, FT, 19.10.1920, sp. 79). Forbundet er svagt, men det bærer med sig løftet om en anderledes og bedre fremtid for verden. Dette fremtidshåb knytter endvidere an til kombinationen af fornuften og af krigens smertefulde erfaringer: "*Man skulde dog tro, at Menneskeheden en Gang kan bringes til Fornuft. Jeg har læst en Afhandling af den tidligere engelske Udenrigsminister Sir Edward Grey, hvor han udtaler de rammende Ord overfor de krigsførende Lande: Se hen til Krigen og dens Ulykker, lær eller gaa til Grunde. Det er i Virkeligheden en ubønhørlig Regel, som man maa haabe, man er iagttagende overfor, ikke mindst fra de store Landes Side.*" (sp. 79f). Det Konservative Folkepartis ordfører, Johannes Pitzner*, viderefører det forsigtigt fremtidsoptimistiske spor, idet han trækker en parallel mellem afslutningen på religionskrigen (30-årskrigen) og den aktuelle fred som repræsenterende en afslutning på nationalitetsstriden, og maner til tålmodighed med hensyn til, hvornår forbundets ideer kan blive omsat til virkelighed, under henvisning til de 1000 år, det tog

at samle et dansk rige af dets mangfoldige stammer: *'Det vil ogsaa tage lang Tid, før Folkenes Forbund bliver noget mere end blot paa Papiret, men jo mere vi hver for sig arbejder paa det, des snarere vil det ogsaa komme.'* (RT, FT, 23.10.1920, sp. 407). Den radikale Christian Heilesen* tager med sit afsæt i en militarismekritik et lidt anderledes udgangspunkt, men lander på en lignende udlægning af Folkeforbundets perspektiver på det lange sigt: *'Der er en svensk Jurist, der har sagt, at Forbundspagten er et Menneskehedens Magna Charta paa Tærskelen til en ny Tidsalder. Og det er sikkert, at der i denne Folkeforbundspagt i hvert Fald ligger Mulighed for en Udvikling, der kan blive af den allerstørste Betydning.'* (sp. 463).

Med tanke på den franske debat kan man tale om, at der i den danske debat tilsyneladende er noget der ligner samstemmende opslutning til de progressive potentialer i Folkeforbundet - en form for gennemgående dansk 'wilsonisme'. Denne wilsonske fortælling om en bevægelse fra en fortid i kaos og krig til en fremtid med fred og forsoning gennem en forpligtende sammenslutning af nationerne får imidlertid en noget anderledes drejning, idet den anskues fra et mere strategisk-nationalt dansk synspunkt. Den danske debat om Folkeforbundet bevæger sig således på to niveauer, der fungerer samtidigt men adskilt fra hinanden. Sideløbende med lovprisningen af den i Folkeforbundet spirende *Retsidé* udfolder der sig en betydeligt anderledes ladet diskussion af de forpligtelser, Danmark vil være parat til at påtage sig under et Folkenes Forbund. I dette lag vender fortællingen om krigen, freden og fremtiden nærmest på hovedet i forhold til den wilsonske fortælling: Debatten om forsvarets ordning udløser en diskussion om, hvis fortjeneste det var, at Danmark blev *"...holdte udenfor Krigens Uhykker"* (P. Munch, FT, 5.12.1918, sp. 2255) – groft sagt om det var den forhenværende forsvarsordning (vedtaget udenom Det radikale Venstre) eller den siddende regerings (ledet af Det radikale Venstre) kløgtighed, der skulle have *æren* herfor. Dvs. at den før og under krigen førte danske neutralitetspolitik i høj grad er en succeshistorie, som partiernes ordførere kappes om at blive en del af (denne debat skal vi vende mere indgående tilbage til i kapitel 10).

I lyset af *denne* fortid tager tegningen til et internationalt retshåndhævende forbund sig pludselig nærmest truende ud. P. Munch: *"...derfor vil det blive en Hovedopgave for os at gøre alt muligt for, at de mindre Stater og da navnlig den Stat vi tilhører, ikke faar saadanne Forpligtelser, at den derigennem bliver mere farefuldt stillet efter den nye Ordning, end den har været under den gamle. Under den gamle Ordning lykkedes det os dog at komme igennem den farefuldeste Krig, den største, den mest ødelæggende Krig, Verden har kendt, uden at der i dette Land skete noget, som bragte Uhykker over os..."* (P.Munch, sp. 2263). Fra at anskue den kommende Folkeforbundsordning som en virkeliggørelse af retsideen (som Danmark har virket for i forbindelse med Haag-konferencerne og de efterfølgende voldgiftsaftaler) til verdensfredens fremme, antager dannelsen af Folkeforbundet, som det tegner sig i december 1918, karakter af

noget, der potentielt er ligeså farligt (for Danmark) som tilstandene under den netop afsluttede verdenskrig.

I tidssemantisk henseende er der således en betydelig spænding på spil i den danske debat, en spænding mellem 'progression' og 'ikke-progression' i fortolkningen af fredsordningens og forbundets perspektiver. Denne dobbelthed kommer ligeledes til udtryk derved, at man i politisk praksis vægrer sig ved at opgive den erfaringsmæssigt succesrige neutralitetsstrategi til fordel for de 'den nye ordens' sikkerhedsgarantier. I de følgende to afsnit skal vi se nærmere på, hvorledes begreberne 'suverænitet' og 'neutralitet' finder anvendelse inden for disse overordnede rammer.

7.2.2 Suverænitet

Man kan ved læsning af de danske debatter hurtigt konstatere, at spørgsmålet om, hvorledes den nationale suverænitet påvirkes af den nye Folkeforbunds-verdensorden, fylder meget lidt. Dette kan synes ganske bemærkelsesværdigt al den stund, at der er tale om, at Folkeforbundet potentielt rører ved centrale politiske attributter som ret til krig, omfanget af det nationale forsvar, afgørelse af territoriale spørgsmål m.m. Eksemplerne herunder kaster en smule lys over dette forhold i den danske sammenhæng, idet den vidner om, at selve ordet 'suverænitet' tilsyneladende primært associeres med den 'gamle' ordens uorden, og at begrebet således ikke egner sig som begreb til bestemmelse af statens enhed og autoritetsdomæne.

I debatten den 13.4. 21 optræder termen i 1.behandlingen af spørgsmålet om Danmark ratifikation af protokollen vedrørende den faste mellemfolkelige domstols status (RT, 1920-21, sp.5493-5506), en protokol som var vedtaget på Folkeforbundets første delegeretforsamling i december 1920. Her kommer Venstres ordfører Laust Moltesen* omkring suverænitetsspørgsmålet i forbindelse med en længere udredning af, hvilket gennembrud for civilisationen denne domstol repræsenterer: *"I Middelalderen var Paven efter sin Idé et saadant Redskab [til skabelse af en lov, som også stater måtte bøje sig for, JE], Kejseren i det hellige romerske Rige vilde ogsaa som Arvtager efter den Kejser, der kunde skrive Alverden i Mandtal, være Overdommer mellem Staterne, men da Individualismen brød frem i Slutningen af Middelalderen – paa det religiøse Omraade ved Reformationen – dannedes Nationalstaterne, og den moderne Opfattelse af Staternes absolutte Suverænitet brød igennem, en Opfattelse, der nu maa siges at være stedt til Hvile med denne Verdenskrig. (...) Folkenes Forbund kræver, at man opgiver denne hidtidige Opfattelse af Staternes Suverænitet. Det, der kræves nu, er, at man opgiver Nationalegoismen og det netop for den nationale Frihed og Selvstændigheds Skyld"* (ibid.,sp. 5495f). Denne i sig selv ret storslåede fortælling om de internationale loves historie kan endvidere betragtes som (1) et udtryk for det 'wilsonske' eller divisionistiske tankespor, der er på spil i det verdenspolitiske lag af den danske debat, hvor krigen markerer et slutpunkt for fortidens kaos og et begyndelsespunkt for en ny og mere fredelig ord-

ning, og (2) som et bud på, hvorfor de kildne spørgsmål om national selvstændighed, frihed, sikkerhed m.m. ikke tematiseres under overskriften 'suverænitet': Dette begreb er blevet for belastet i sin absolutte forstand. Som det fremgår, forbindes begrebet direkte med den for verdenskrigen skyldsbærende 'nationalegoisme', og det må derfor opgives eller, i det mindste, omdefinieres.

Samme negative konnotation af begrebet anvendes af Frederik Borgbjerg* (S) i forbindelse med en beklagelse af Versailles' spildte muligheder med hensyn til at oprette "*en slags ny, forenet Verden, hvori alle Stater var afkrastede, og hvor dette Fællesforbund havde en Magt til sin Raadighed til at gennemføre den fælles Vilie. Under Forhandlingerne vendte man tilbage til, at Grundlaget maatte være de enkelte Staters Suverænitet.*" (27.4. 21, sp. 5919). Her optræder det fortsat som et begreb fra fortiden, men knyttes imidlertid til forbundets aktuelle udformning, som denne tager sig ud fra den socialdemokratisk-pacifistiske aftapning af den ovenfor omtalte verdenspolitiske idealisme.

En lidt anderledes udlægning leverer Johan Knudsen* (K) under finanslovsdebatten efteråret 1919, hvor han betoner, at Folkeforbundet vil indebære at '*...den suveræne Selvbestemmelse i nogen Grad indskrænkes.*' (5.11.1919, sp. 411), blandt andet på grund af rustningsbestemmelserne, men at dette er en pris, der er værd at betale: '*Men som et Middel til at bidføre Fred og Forstaaelse mellem Nationerne bilser ogsaa vi Tanken om Folkenes Forbund med Sympati og Taknemmelighed.*' (ibid.). Det er således karakteristisk for selve tilslutningsdebatten vedrørende Folkeforbundet, at suveræniteten tematiseres som noget, der må og kan vige for virkeliggørelse af forbundet, og som sådan er suveræniteten i denne specifikke sammenhæng et begreb, der enten lægges eksplicit afstand til eller files på - og som der ikke i tilslutningsdebatten knytter sig vitale, politiske diskussioner til.

At begrebet således ikke optræder i centrum for den politiske debat, betyder imidlertid ikke, at det er helt forsvundet fra den samtidige forståelse af Danmarks folkeretslige stilling. I den kommissionsbetænkning¹⁴³, der ledsager forslaget om dansk tilslutning til Folkenes Forbund, behandles spørgsmålet om betydningen af tilslutning til Folkeforbundet for dansk suverænitet som et selvstændigt punkt. I denne genfinder vi ikke den bombastiske afvisning af begrebet fra før, men vi ser et noget tilbagetrukket suverænitetsbegreb, hvor den danske stats suverænitet ikke tænkes berørt af bl.a. 'indskrænkninger i handlefrihed' og 'forpligtelser'.

Betænkningen er således bemærkelsesværdig klar i sin vurdering af, hvorvidt deltagelse i Forbundet er forenelig med opretholdelse af staternes suverænitet: "*Spørgsmaalet om, hvorvidt Forbundet*

---

¹⁴³ Betænkningen er udarbejdet af en komité der består af tre politikere (Munch, Neergaard, E. Scavenius) og to topembedsmænd (J. Clan og Georg Cohn) fra udenrigsministeriet. Den er givetvis endeligt forfattet af Cohn (jf. Larsen 1976, p235) og er kendetegnet ved en mere kølig juridisk-faglig vurdering end det er tilfældet i de politiske debatter. Derfor er det også en anden type tekst end en decideret politisk tale, men den udmærker sig ved at udtrykke en konsensus eller et kompromis mellem repræsentanter fra forskellige partier – og ved at gå ganske systematisk til værks i vurderingen af den danske situation i forhold til FF. Til gengæld er teksten i mindre grad end en tale fra folketingets talerstol tilgængelig for den bredere offentlighed, hvormed den står lidt mindre centralt i analysen, jf. metodeovervejelserne i afsnit 2.6.

fratager de enkelte Medlemmer deres Suverænitet, dvs. deres Selvbestemmelsesret i mellemfolkelige Forhold, tør sikkert besvares benægtende" (RT, 1919-20, Tillæg A, sp. 5402). Dog bemærkes det, "*at Tiltrædelsen medfører visse Forpligtelser og forsaavidt indskrænker den tidligere Handlefrihed*" (ibid.). At konklusionen alligevel bliver, at denne indskrænkning af handlefrihed ikke indebærer en krænkelse af medlemmernes suverænitet, begrundes i tre forhold:

1. At spørgsmålet om tiltrædelse helt og holdent afgøres af den enkelte medlemsstat, hvormed de omtalte forpligtelser og deraffølgende indskrænkning af handlefrihed "*...paatages ifølge Statens egen fri Vilje, og har bestemte, i Hensynet til denne Selvbestemmelsesret begrundede Begrænsninger*" (ibid., sp. 5403)
2. At der foreligger en procedure for udmeldelse for ethvert medlem, hvis "*Forpligtelser ifølge Forbundspagten er opfyldt paa Tidspunktet for dets Udtræden*" (ibid.), om end det beklages, at det henstår i det uvisse, hvilken instans der skal afgøre, om disse forpligtelser er opfyldt eller ej.
3. At forbundsmedlemmernes "*indre Uafhængighed (Autonomi)*" (ibid., sp. 5404) er sikret i pagtens § 10, idet denne understreger, at det *udelukkende* er den "*territoriale Integritet og bestaaende politiske Uafhængighed*" (ibid.) i forhold til "*Angreb udefra*" der garanteres af pagten, der således ikke "*hjemler nogen Ret til at blande sig i de enkelte Staters indre Forhold*" (ibid.).

Man kan konstatere, at den fortolkning af suverænitetsbegrebet, der umiddelbart udfoldes i betænkningen opererer med en sondring mellem *ydre uafhængighed* (1+2) og *indre uafhængighed* (3). For sidstnævntes vedkommende tolkes pagten klart således, at denne ikke berøres af medlemskab af forbundet. Teksten kommer ikke nærmere ind på, hvad denne indre uafhængighed positivt består i, men der lægges vægt på, at pagten udelukkende bemyndiger Forbundet til at gribe ind i tilfælde af *militære angreb* på et medlemslands territorium – og dette forstås i den danske betænkning således, at hvad der ligger ud over dette er '*indre forhold*'¹⁴⁴, et udtryk som ikke optræder i pagtteksten.

Hvad angår den *ydre uafhængighed* skelner betænkningen mellem *handlefrihed* og *selvbestemmelsesret*. Relationen mellem disse to begreber er den, at *handlefrihed* antages at kunne bindes i forbindelse med medlemskab af Folkeforbundet, uden at *selvbestemmelsesretten* lider herunder: Indskrænkningen af handlefriheden udspringer således af selvbestemmelsen selv, og de påtagne forpligtelser vil kunne ophæves med udgangspunkt i samme selvbestemmelsesret. Man kan fortolke det på den måde, at der skelnes mellem to forskellige former for bundethed, (1) en form, der er midlertidig og genkaldelig og (2) en form der er permanent og uigenkaldelig, idet den afskaffer den ret, ifølge hvilken den hidtil uafhængige enhed kan hævde sin uafhængighed.

---

¹⁴⁴ der henvises i denne forbindelse til den formulering i paragraf 15, stk. 8, der fastslår at rådet kan vedtage, at en strid mellem to parter kan erklæres for '*børende under den ene af de stridende Parter Jurisdiktion*'. Denne paradoksale bestemmelse fortolkes i betænkningen som en '*Bestemmelse til Betryggelse af de enkelte Forbundsmedlemmer Autonomi*' (RT, 1919-20, Tillæg A, sp. 5400).

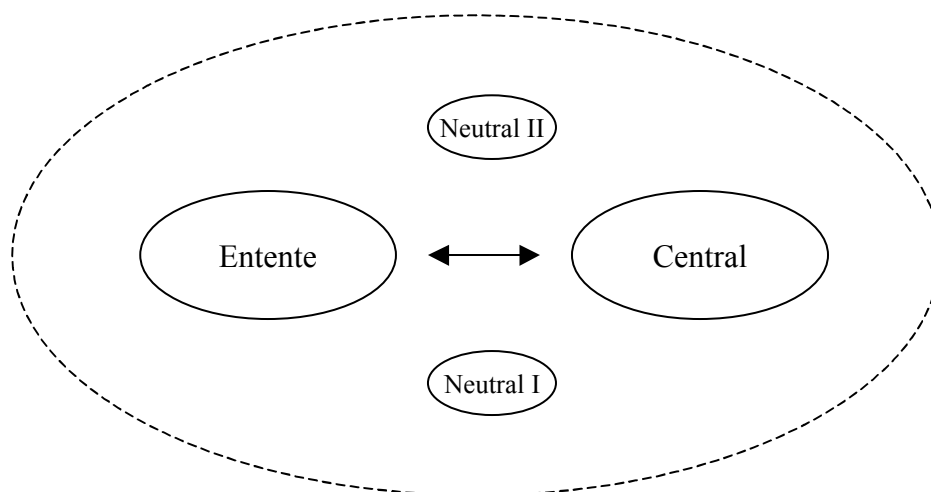
Betænkningen konkluderer, at sidstnævnte form for bundethed ikke er impliceret i pagten, og at medlemsstaternes *suverænitet* således ikke vil blive berørt ved medlemskab, om end de praktiske *handlemuligheder* i medlemmernes ydre anliggender vil blive reducerede. Vi skal imidlertid se, at det, skønt det ikke knyttes til spørgsmålet om *suverænitet*, ikke er ganske uproblematisk for Danmark at indgå disse principielt set midlertidige forpligtelser og dermed give afkald på udenrigspolitiske handlemuligheder. Men denne diskussion finder først og fremmest sted under *neutralitetsbegrebets* overskrift.

7.2.3 Neutralitet

Begrebet *neutralitet* er det helt centrale begreb i den danske forståelse af egen stilling i det internationale system før afslutningen på verdenskrigen. Som berørt ovenfor anskues den før og under verdenskrigen førte neutralitetspolitik som en ubetinget succes, idet denne politik tilskrives æren for, at det lykkedes at holde Danmark udenfor den store krig. I den danske optik befinder de neutrale lande (som ofte også er små) sig på ydersiden af 'magtpolitikken' eller 'storpolitikken', som spillet mellem stormagterne gennemgående betegnes. Vi genfinder her den tidligere omtalte dobbelthed, hvor magtpolitikken som system beskrives som nærmest apokalyptisk, mens den position Danmark indtog i dette system, neutraliteten, tillægges afgørende kvaliteter, både politiske (jf. ovenfor) og moralske (jf. herunder).

At være neutral er først og fremmest at stå uden for de alliancedannelser, der præger tiden op til og under verdenskrigen. Denne struktur, der kan benævnes 'den gamle', er illustreret i figur 7.1 herunder:

Figur 7.1

Figuren udtrykker en form for symmetri, som er karakteristisk for den måde, magtpolitikken og den neutrale position i forhold hertil fremstilles i den danske debat. Den storpolitiske antagonisme fremstilles som en ligevægt, der skaber et frirum for de neutrale lande, udenfor den politiske konflikts brændpunkt. Denne neutrale ståen udenfor de storpolitiske stridigheder indebar imidlertid også forpligtelser og begrænsninger. For det første er der *neutralitetsforpligtelserne*, hvorom der er uenighed i det danske folketing, med hensyn til hvad de bestod i, og hvorvidt Danmark havde levet til fulde op til disse under krigen. Denne diskussion skal vi vende tilbage til. For det andet kan man pege på den alment accepterede præmis, at de neutrale lande naturligvis ikke kan nære 'storpolitiske' ambitioner. Dette afkald giver blandt de danske debattører anledning til at fremhæve de neutrale lande som lande med en særlig moralsk ophøjethed¹⁴⁵, der som sådan kunne være 'foregangslande' på den fremtidige internationale rets og freds vegne, en selvforståelse som finder bekræftelse i henvisninger til det historiske, danske engagement i udviklingen af den internationale ret, bl.a. i forbindelse med Haag-konferencerne¹⁴⁶.

Hvordan reagerer de danske politikere på, at denne historie, altså historien om 'det gamle system' som både er en rædselshistorie (for verden) og en form for relativ succeshistorie (for Danmark), bringes til ende i løbet af 1919 og 1920? Så snart talen om det storslåede i ideen om "*Retens Herredømme*" i de internationale forhold har lagt sig, rejser der sig to hovedproblemer ved Folkeforbundet set gennem de danske briller:

1. At det ikke er universelt i sin karakter, dvs. at ikke alle stater er inkluderet fra begyndelsen. Dette gælder først og fremmest Tyskland, der som de andre tabende parter ikke er optaget som medlem fra pagtens ikrafttræden, og USA, hvorom det i efteråret 1919 bliver klart, at kongressen ikke vil blåstemple Wilsons ønske om, at USA træder ind i forbundet.
2. At forbundspagten foreskriver, at forbundets medlemmer, på det øverste råds foranledning, skal gribe militært ind overfor medlemsstater, der griber til krig mod et andet medlem (art. 16) eller overfor ikke-medlemsstater, der krænker et medlems 'politiske uafhængighed og territoriale integritet' (jf. art 10). Det er denne i denne bestemmelse i pagten, at grunden lægges til den 'kollektive sikkerhed',

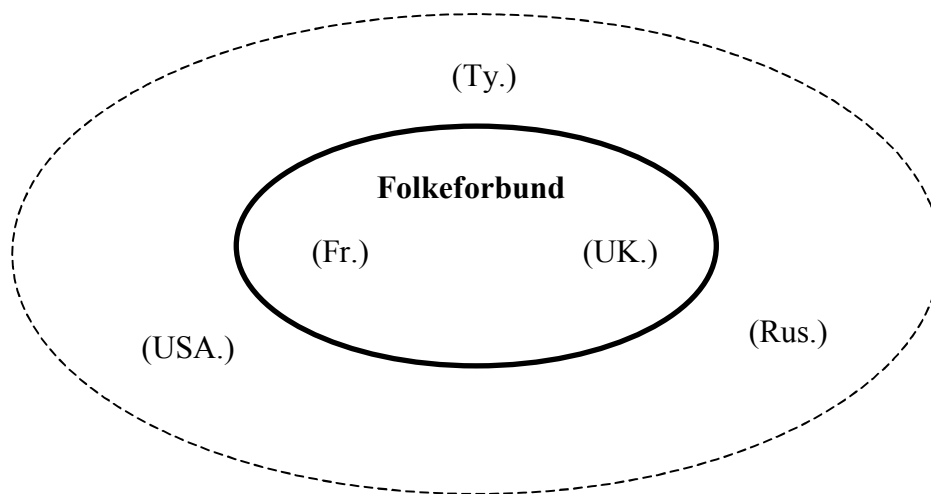
¹⁴⁵ F.eks. Borgbjerg (S) fra debatten 18.2.1920 om tilslutning til Folkeforbundet: "...det er Danmarks Ære, at vi midt i en Verden, der er fuld af Rovbegærlighed og Magtgriskhed, hvor enhver vil rive til sig og ikke blot have, hvad der tilkommer ham, men mere, i en saadan Tid er blevet staaende på den nationale Selvbestemmelses Grund, saaledes at manovre i Amerika og nede i Østerrig og andre Steder i Verden kan pege paa det Eventyr, at der her oppe i det høje Nord var et lille Land, det eneste i Verden, der ikke vilde have mere, end hvad der tilkom det" (RT, 1919-20, FT II, sp. 3825)

¹⁴⁶ Niels Neergaard* (V), 18.2.20: "Vi har ogsaa som Danske Lov til at tænke paa, at vort Land har en hæderfuld Fortid i Arbejdet for Folkerettens Udvikling og Betryggelse" hvorefter der refereres til både de danske indsats for "folkeretlig Betryggelse af Søfart og Handel" i det 18. århundrede og til "hvoreledes Danmark indtog en hæderlig Plads i Arbejdet for at udvikle Voldgiftsretten, i Arbejdet for at slutte Voldgiftstraktater...". Neergaard konkluderer på baggrund heraf: "Det er blevet anerkendt, at Danmark her er gaaet i Spidsen for Udviklingen, og forskellige af de Traktater, vi har sluttet med fremmede Magter, er blevet anerkendt som Forbilleder rundt omkring i Europa" (RT, 1919-20, FT II, sp. 3820).

Under disse omstændigheder, antager forbundet en karakter, der giver anledning til nogen skepsis i det danske folketing og i de danske ministerier. Som Folkeforbundet tager sig ud i 1919, vil dets oprettelse betyde afviklingen af det 'gamle system' fra figuren ovenfor og oprettelsen af et *asymmetrisk* system, der opererer efter en indenfor/udenfor-logik, der ikke efterlader noget frit rum at være neutral i. Forskellen til 'det gamle system' kan illustreres med figur 7.2.

Figur 7.2

Idet Folkeforbundet (1) er ikke-universelt (dvs. uden Tyskland) og (2) udstyres med kompetence til træffe beslutninger vedrørende anvendelse militære midler til opretholdelse af pagten og beskyttelse udadtil (under etiketten 'kollektiv sikkerhed'), opstår der en usikkerhed blandt danske politikere med hensyn til, hvorvidt dette projekt vitterlig er den fredsskabende internationale organisation, som verden har sukket efter, eller der blot er tale om en magtpolitisk løftestang for britiske og franske interesser - i universelt-retslige gevanter. Som det lyder i betænkningen: *"Saa længe en Række folkerige Stater er udelukket, er Faren for at blive indviklet i storpolitiske Konflikter ved at tiltræde Forbundet langt større, end dersom en vis Ligevægt tilvejebringes derved, at der er aaben Adgang for alle civiliserede Stater og disse benytter sig deraf til at tiltræde Forbundet"* (RT, 1919-20, tillæg A, sp. 5402). Alt-så næres en betænkelighed ved forbundets mulige 'storpolitiske' karakter, så længe det ikke omfatter alle (civiliserede!) stater, dvs. er universelt.

Hvis vi skal bevæge os lidt nærmere ind på, hvori den helt konkrete betænkelighed består for Danmark, kan vi tage en formulering fra en skrivelse fra udenrigsminister E. Scavenius til den danske gesandt i Paris (kammerherre Bernhoft) fra marts 1919, dvs. på et tidspunkt hvor udkastet

til Folkeforbunds-pagten er offentliggjort og de neutrale lande, herunder Danmark, forbereder møde med fredskonferencens Folkeforbunds-kommission. Han instruerer gesandten om, at det er en *"Livsbetingelse"* for Danmark at *"holde sig udenfor visse storpolitiske Spil"* (RT, 1919-20, tillæg A, sp. 5445). således betragtes det for en stat som Danmark som værende forbundet med store risici at deltage i *"international Magtanvendelse"* (ibid.) og *"Dette gælder navnlig, hvor det drejer sig om Tvangsanvendelse overfor en mægtig Nabostat"* (ibid.). Mere tydeligt kan man vist ikke sige *"Tyskland"* uden at bevæge læberne. Det er først og fremmest dette scenarie, at man havner i en fjende-position overfor Tyskland, der vækker betænkeligheder ved deltagelse i forbundet. Til gengæld fremstår alternativet, at holde sig udenfor, endnu mindre tillokkende¹⁴⁷, hvilket understreger den i figur 2 skitserede nye asymmetriske situation, hvor magtbalancen er erstattet af et centrum og en periferi, i forhold til hvilket det er svært at placere sig neutralt.

Den omtalte usikkerhed med hensyn til, hvad oprettelsen af Folkeforbundet egentlig betyder for de verdenspolitiske spilleregler (og Danmarks rolle), forplanter sig til en usikkerhed om, hvorvidt 'den nye Tid' er så forskellig fra 'den gamle Tid', som den giver sig ud for. Denne tvivl kombineret med et udtalt fravær af alternativer til tilslutning til forbundet¹⁴⁸ tvinger de danske politikere ud i en vanskelig øvelse, politisk såvel som begrebsligt. Man må tilslutte sig forbundet (derom er der reelt aldrig diskussion), men man må sikre sig, at den neutralitetsposition, som man havde placeret sig i 'det gamle system', så at sige kan flyttes med ind i 'det nye system'. På denne vis kan man vise sin opbakning til Forbundet uden samtidig at risikere sin position som neutral – i fald det nye system skulle vise sig reelt at rumme de samme *'Stormagtsstridigheder'* som det gamle.

Det er i denne forbindelse interessant at følge den Kraka-agtige begrebslige gymnastik, der udfoldes blandt danske politikere på neutralitetsbegrebet vegne. Både fra Folketingets talerstol, i betænkningen, i Scavenius' føromtalte instruks og i Munchs tale til Rigsdagen d. 3.4.1919 udviser de talende og skrivende stor kreativitet med hensyn til gradbøjningen af dette vitale begreb. Fra talerstolen påpeger Niels Petersen* (R) d. 18.2.1920, at man må betragte Folkeforbundets første år som en 'mellemtid' i hvilken særlige vilkår må gælde for de små neutrale lande. *"...hvor Rettens internationale Herredømme endnu langt fra er fæstnet eller sikret (...) vil Bevarelsen af Neutraliteten være et Livsspørgsmål for Smaastaterne"* (RT, 1919-20, FT II, sp. 3835). Dvs. at neutraliteten må kunne tildeles de mindre lande som en midlertidig kompensation for, at forbundet endnu ikke frembyder tilstrækkelig garanti i sig selv for disse staters sikkerhed. I betænkningens mere formelt-retslige vur-

¹⁴⁷ jf Munch d. 3.4.1920 *"...dette at stille sig udenfor, naar alle de Sejrende er med, og naar adskillige Stater sluttede sig til, let vilde blive ligesom at tage Parti for den slagne Part og bringe én ud af den Stilling, man tidligere havde staaet i overfor de stridende Parter"* (Munch 1920, p5)

¹⁴⁸ jf. Munch (1920, p5), betænkningens konklusion *"I det hele taget tør man vel gaa ud fra, at dersom det overvejende Antal af de mere betydende Stater slutter sig til Forbundet, vil det være forbundet med store Vanskeligheder at holde sig udenfor, om et saadant Særstaaenpunkt overhovedet vil blive taalt..."* (RT, 1919-20, tillæg A, sp. 5428) samt Neergaards resignerede vurdering af forhandlingsforløbet i Paris i marts 1919 (i P. Munch 1920, p24f).

dering erkendes det, at tilslutning til pagten vil betyde, at neutralitetsbegrebet ikke vil kunne opretholdes i *"dets hævdvundne Skikkelse"* eller i *"moderne Forstand"* (RT, 1919-20, tillæg A, sp. 5420). Det er især den omtalte art. 16 omkring de militære og økonomiske sanktioner, der rokker ved neutraliteten: *"I saa Fald maa det erkendes, at det enkelte Forbundsmedlem ikke kan bevare en Retstilling, der vil kunne betegnes med Ordet "Neutralitet" i den Forstand, hvori dette Ord hidtil er blevet benyttet"* (ibid.)

Betænkningen når imidlertid frem til en fortolkning af pagtteksten, der lander på, at skønt en stat ikke vil kunne styre fri af deltagelse i de *økonomiske* sanktioner overfor en pagtbrydende stat, så er det dog sådan mht. de *militære* sanktioner, at *"...det maa anses for givet, at denne Deltagelse i hvert Tilfælde er en frivillig Sag for det enkelte Forbundsmedlem"* (ibid., sp. 5415) og at derfor *"...ingen Stat mod sit Ønske kan forpligtes til at bidrage til den mellemfolkelige Retsbåndhævelse ved Militærstyrker"* (ibid., sp. 5416). Med hensyn til den sidste form for bidrag til forbundets sanktioner, passageretten for andre styrker i forbindelse med indsats overfor en retsbrydende stat, anlægges en meget sofistikeret fortolkning af pagtens formulering om staters pligt til *"at tage de nødvendige Skridt til at lette Passagen gennem deres Omraade"* (ibid.) På baggrund af de *"med de neutrale Lande stedfundne Forhandlinger"*¹⁴⁹ mener man, at der med denne passus sigtes til *"at den paagældende Regering af statsretlige Grunde kan være indskrænket med Hensyn til sin Ret til at indrømme passage"* (sp. 5416f). Dvs. at der henvises til, at denne forpligtelse til at yde passage i forhold til en udefrakommende stats tropper kan være begrænset af bestemmelser i den enkelte stats forfatning. Hvilke bestemmelser dette kunne være, fremgår af det følgende, idet det her bemærkes, at *"[Regeringen] har opfyldt sine Forpligtelser ifølge § 16 ved at foretage de nødvendige Skridt, f.Eks. overfor Folkerepræsentationen, til at søge den fornødne Hjemmel til en saadan Passage"* (sp. 5417). Dvs. at pligten til at yde passage for forbundets tropper begrænser sig til regeringens pligt til at forsøge at få et sådant skridt gennemført i folkerepræsentationen.

Denne mulighed for at holde sig udenfor at bidrage til forbundets sanktioner (med undtagelse af de økonomiske) bliver den redningsplanke, hvormed neutralitetsbegrebet kan bjærges, om end ikke i sin oprindelige forstand. Som Munch udtrykker det 3.4.1919: *"...naar en Stat deltager i økonomiske Tvangsforanstaltninger, er Neutralitetsbegrebet begrænset på en anden Maade, end det fra tidligere Tid har været, men paa den anden Side kunde paa ingen mulig Maade et Neutralitetsbegreb, der tillod at holde sig udenfor for alle militære Tvangsforanstaltninger i alle Situationer og udelukkede Passageretten, være uforeneligt med Folkeforbundets almindelige Grundsætninger"* (Munch 1920, p19). Skønt dette er formuleret inden offentliggørelsen af den endelige traktattekst, er det meget rammende for den danske tilgang til spørgsmålet om neutralitetens rolle i Folkeforbundet: Som situationen var, måtte man insistere på

---

¹⁴⁹ Her henvises til 'forhandlingerne' på Hotel Crillon i Paris d. 20-21.3.1919 mellem de neutrale landes delegationer (inkl. den danske) og Paris-konferencens Folkeforbundscommission. Når 'forhandlinger' her sættes i anførselstegn, er det fordi der næppe var tale om ret meget andet end en høring, men i den danske betænkning tilskrives de forandringer, der faktisk fandt sted i pagten mellem det første udkast og den endelige version, næsten entydigt de neutrale landes reversationer på de pågældende møder.

at kunne erklære en *militær neutralitet* (som Munch senere (Munch in * Munch 1923) benævner det) indenfor rammerne af Folkeforbundet¹⁵⁰.

De kritiske aspekter af Folkeforbundets implikationer ved dansk medlemskab (bl.a. art.16) diskuteres altså i den danske debat som *neutralitetsproblematikker*. Hvor spørgsmålet om suverænitet er trængt tilbage på bageste, folkeretslige række – der hvor selv det at Danmark potentielt kunne tvinges til at bruge militære styrker på et formål, der var defineret af en overnational myndighed ikke umiddelbart diskuteres som et spørgsmål om suverænitet – træder neutralitetsbegrebet frem som det centrale begreb i den danske selvforståelse. Tolkningen i det ovenstående er den, at den tvivl, der hersker blandt danske politikere med hensyn til karakteren af Folkeforbundet som 'et nyt system', giver sig udslag i en noget dobbelttydig omverdensforståelse, hvor man tilslutter sig det 'nye' (og med forskellige grader af entusiasme ser en spire heri til en *virkelig Retstilstand*, jf. Munch), men gennem den smidige brug af neutralitetsbegrebet sikrer sig, at den status man nød i det 'gamle' system, ikke-fjendskab overfor 'en stor nabostat', ikke sættes over styr.

7.2.4 Sammenfatning og fortolkning

Som det er gennemgået ovenfor, spiller suverænitetsspørgsmålet ikke nogen fremtrædende, aktiv rolle i de danske tiltrædelses- og ratifikationsdebatter vedrørende Folkeforbundet. Vi har endvidere set, at dette har at gøre med, at begrebet i tiden umiddelbart efter Første Verdenskrigs afslutning knyttes tæt til de omstændigheder, der udløste krigen og at det derfor fremstår som et politisk-moralsk belastet begreb. Dette betyder imidlertid ikke, at de attributter man forbinder med dette begreb (statslig politisk uafhængighed, magtmonopol over et territorium, råderet over militære styrker, national selvbestemmelse m.m.) har mistet deres betydning. I det følgende præsenteres en teoretisk informeret argumentation for, at der omkring Folkeforbundsproblematikken gør sig en særlig variant af et neutralt-decisionistisk suverænitetsbegreb gældende indenfor det ovenfor gennemgaaede danske konsensusfelt.

Der udfolder sig som vist ovenfor i debatten et forsøg på at forstå situationen efter verdenskrigen således, at det rummer muligheden for, at den nationale selvbestemmelse endelig kunne indskrives i en verdensomspændende '*virkelig retstilstand*'. Denne tankegang læner sig op ad den skitserede kantianske eller divisionistiske forestilling om en politiske orden, hvor nationer opnår fred og sikkerhed til selvbestemmelse gennem forpligtende deltagelse i et retsskabende forbund med

---

¹⁵⁰ en senere retsteroretisk efterrationalisering af denne gradbøjning af neutralitetsbegrebet findes i Georg Cohns (medlem af kommissionen og pennefører i betænkningen) "Neo-Neutralitet" (1937). Han diskuterer her, hvorledes 'de to systemer' – dvs den 'klassiske' neutralitet overfor 'Forbundspagten nye System' – i første omgang blev anskuet som uforenelige, men viser at denne modsætning er 'misvisende' idet den nyeste teoretiske udvikling på området inddrages (en præcis version af argumentet for, at neo-neutralitet stadig er neutralitet, på trods af dets uligheder med det klassiske neutralitetsbegreb, udfoldes p348).

andre stater. Det historiske afsæt herfor er en fortolkning af verdenskrigen som et sammenbrud, der lå indlejret i det gamle systems 'absolutte suverænitet'. Hvor denne forestilling - i sin lidt løse, idealistiske udskæring - er almindelig som verdenspolitisk forhåbning blandt de danske politikere, er der en noget større tvetydighed i vurderingen af, hvorvidt Folkeforbundet er et skridt i denne retning eller ej (jf. universalisme-problemet og sanktionsproblemet).

Når vi skal se på den danske politiske vurdering af, hvilke spilleregler der i realiteten gør sig gældende i verdenspolitikken, og ikke blot på et lille lands ønske om, at de andre store stater lægger deres storpolitiske ambitioner på hylden, er det imidlertid mindst lige så centralt at fokusere på det, vi har kaldt det nationalt-strategiske lag i den politiske debat. I dette lag inddrages, som vi har set, *neutralitetsbegrebet* som det begreb, gennem hvilket Danmark kan sikre sig fortsat at fremstå 'fjendefrit', i særdeleshed i forhold til (det unævnelige) Tyskland. Tager vi de schmittianske decisionistiske briller på, kan den danske hægen om begrebet neutralitet imidlertid fortolkes som begrundet i et suverænitetsbegreb, der indebærer at en stat i sidste instans (*im kritischen Fall*) må være herre over, hvem det kalder for venner, fjender - eller ikke-fjender. Dette kan anskues som en særlig neutralitets-schmittianisme, hvor det handler om sidsteinstans-kapaciteten til at skjule, hvem fjenden er - når det nu er det, der er det kritiske spørgsmål. I dette lys er det altså gennem det, at fjenden forstas kan skjules (og neutraliteten dermed oppebæres), at Danmark udfolder sin suverænitet.

Som en konsekvens af denne position, hvor man skal fortsætte sin ikke-fjendskabspolitik i en politisk verden, hvor den neutrale position er under pres (jf. figur 7.2), må Danmark i det nye system forsøge at holde sig inde og ude på én gang. Denne balancegang fører med sig, at man må formulere retten til at bevare et eksplicit ikke-fjendskab i forhold til den udenforstående stormagt Tyskland på universalistiske præmisser. Derfor hedder det i den danske retorik 'hensynet til et lille neutralt land med en stor stærk nabo' og ikke 'Danmarks forhold til Tyskland'. På denne vis kan man bringe sig i en position, hvor man (1) respekterer og bekræfter den almenhed på verdenssamfundets vegne, der ligger i Folkeforbundets idé og (2) undgår at bringe sig i en uønsket fjendskabsposition i forhold til den i det gamle system mest indlysende trussel mod egen eksistens som stat.

Sammenfattende kan vi sige, at baggrunden for at beskrive dette felt for en dansk forståelse af Folkeforbundet som et *konsensusfelt* altså er den, at der i den danske debat i det store og hele trækkes på de samme fortolkninger af Danmarks forhold til den politiske omverden, så længe det handler om tilslutningen til og politikken i forhold til Folkeforbundet. Dette gælder vel at mærke også efter de markante begivenheder i foråret og sommeren 1920 (genforening, Påske-krise, valg & regeringskifte og klarheden om USA's ikke-tilslutning til Folkeforbundet), hvor den nye Ven-

stre-regering under Neergaards ledelse ikke for alvor forsøger at sætte en ny dagsorden for den formelle danske Folkeforbundspolitik i forhold til den linie, der er afstukket af den forrige regering med især P. Munch som hovedarkitekt (Larsen 1976, pp206-262; Holbraad 1991, pp59-85).¹⁵¹

Er der en sådan konsensus til stede om de overordnede linier med hensyn til neutralitet og Folkeforbunds-tilslutning, udspiller der sig imidlertid sideløbende hermed en heftig kamp om at definere indholdet af neutralitetens og forbundsmedlemsskabets betydning i forhold til centrale politiske begreber som sikkerhed, selvstændighed, selvhævdelse, national vilje og – ikke mindst – national historie og national enhed. Denne definitionskamp blusser op (som tidligere nævnt), idet forbundsmedlemsskabet og neutralitetsbegrebet sættes i forbindelse med spørgsmålene om forsvarets ordning og genforeningen med de sønderjyske landsdele.

7.3 Konfliktfeltet: to antagonistiske grunddiskurser om 'Danmark i Verden'

Den ovenfor skildrede konsensus i tilknytning til neutralitetens opretholdelse og tilslutningen til Folkeforbundet som idé er ganske stabil over perioden 1918-1922. Ikke desto mindre hviler denne konsensus på det grundlag, at debatterne om tilslutning og ratifikation af pagtændringer med mere ikke sammenblandes med visse andre og mere sprængfarlige emner. Der hersker tilsyneladende en art metakonsensus om ikke at diskutere visse konsensusforstyrrende ting i samme åndedrag som den overordnede Folkeforbundspolitik. Til markering af denne adskillelse af debatniveauerne kan man hæfte sig ved den afslappede passiar-agtige stemning, der hersker under debatten om Danmarks ratifikation af pagtændringerne i juni 1922. At stemningen er stilfærdig, er noget man bemærker, idet denne debat finder sted i de selvsamme uger, hvor de selvsamme politikere (bl.a. P. Munch (R) og Arnold Fraenkel* (K)) under anderledes konfliktsuelle, og sine steder tider bitre og personlige, omstændigheder debatterer spørgsmålet om hærens og flådens fremtidige ordning (forsvarsdebatten). Kontrasten er slående og siger noget om nogle konflikter, der lurar under overfladen, men som ikke tages op under tilslutnings- og ratifikationsdebatterne om Folkeforbundet.

---

¹⁵¹ Man kan komme med forskellige gisninger om, hvorfor Munch og co. tilsyneladende nogenlunde uantastet sætter sig på diskursen på dette felt. Det kan have at gøre med det kommissions- og betækningsarbejde, der udføres op til tilslutningen i 1920, hvor Munch spiller en meget central rolle og måske i nogen grad overtrumfer Neergaards mere forsigtige tilgang til problematikken. Det kan også have at gøre med, at der reelt ikke på noget tidspunkt er nogen tvivl om, at Danmark skal med i Forbundet, og at spørgsmålet om tilslutning i sig selv ikke er værd at gøre til en større politisk kampplads, og at den etablerede diskurs på feltet – langt henad vejen Munchs – således 'ædes' også af politikere, der under andre omstændigheder kunne have udfordret den dominerende diskurs.

Og dog. Under debatten om Danmarks ratifikation af en den af Folkeforbundet (med afsæt i pagtens art. 14) foreslåede mellemfolkelige domstol¹⁵² (27.4.1921), bryder de konservatives Bent Holstein* den herskende konsensus ved at være imod den danske ratifikation af den særlige til-lægsprotokol, der binder Danmark til at acceptere domstolen som obligatorisk for Danmark (jf. forrige note). Holstein støtter sin modstand mod protokollen med en argumentation, der vender sig mod de grundforestillinger om ret/magt, der ellers kendetegner konsensusfeltet. Med afsæt i et Montesquieu-citat om forskellen på retsdannelse mellem individer og retsdannelse mellem sta-ter¹⁵³, opstiller han forholdet mellem magt og ret i et balanceforhold, dvs. at dannelsen af Folke-forbundet ikke skal implicere en afskaffelse af staters mulighed for at hævde 'vitale interesser' - og at juraen må afspejle dette. Denne afbalancering af forholdet mellem politik og ret er ifølge Hol-stein kendetegnende for 'pagtens ånd', således at '... *Pagten ved sin vage og bøjelige Form, ved sin Mangel paa bestemte og klare Formuleringer er blevet meget mere et diplomatisk-politisk Aktstykke end et juridisk Akt-stykke. Det er ikke Dommeren, der her er sat i første Række, men Diplomaten og Politikeren.*' (RT, FT, 27.4.1921, sp. 5910). Holstein vender gentagne gange tilbage til spørgsmålet om staternes 'vitale interesser' og nødvendigheden af, at den internationale ret, hvis den skal leve, må levne plads til hævdelser af disse politiske interesser - ellers vil retten ikke kunne gøres gældende og den vil mi-ste sin betydning. Denne udlægning af de politiske betingelser for den internationale retsdannelse repræsenterer et brud med den samtænkning af begreberne magt og politik (hvor retten anskues som et middel til at tæmme (stor-)politikken, hvilket, forstås, altid vil være i småstaternes interes-se), der ellers kendetegner konsensusfeltet. Udover, i retsteoretisk forstand, at udlægge retten som et i forhold til politikken afledt og afhængigt forhold¹⁵⁴, er det Holsteins hyppige reference til 'vitale interesser' (også danske), der i denne sammenhæng har betydning. Spørgsmålet om de 'vi-

¹⁵² Forslaget til oprettelse af en domstol til mellemstatslig retspleje blev til på delegeretforsamlingen i december 1920. Oprettelsen af en sådan fast mellemfolkelig domstol til afgørelse af 'tvister af mellemfolkelig art' var allerede på dagsordenen i forbindelse med Haag-konferencerne i 1899 og 1907, men projektet faldt dengang på grund af de mindre staters frygt for, at stormagterne ville sætte sig tungt på udnævnelsen af dommere, og at den derfor ville blive 'politisk', dvs. afspejlende 'magten' og ikke 'retten' (Jones 1939). Dette grundproblem består for så vidt stadig i 1920, hvor stormagterne insisterer på deres ret til permanent repræsentation, mens de mindre stater står fast på, at 'sagkyn-dighed og upartiskhed' og ikke nationalitet må være det afgørende (Schou 1934, p154f). Problemet finder en løsning på delegeretforsamlingen, hvor der etableres en procedure for udnævnelsen af dommere, der i korte træk går ud på, at (1) hver enkelt dommer skal godkendes af et flertal i både rådet og delegeretforsamlingen, og at (2) der i retten 'skal sidde Repræsentanter for alle de vigtigste Kulturformer og Retssystemer' (ibid.). Imidlertid kunne der ikke op-nåes enighed om, at domstolen skulle være obligatorisk for alle stater, og forslaget ledsages derfor af en tillægsproto-kol, der kan ratificeres af den enkelte medlemsstat, hvormed en stat anerkender domstolens obligatoriske karakter for den pågældende stat.

¹⁵³ 'Pagtens Forfattere har til fulde indset Sandheden af Montesquieus Ord i hans Værk om Lovenes Aand: "Det er latterligt at gøre Fordring paa at kunne fastslaa Ret for Riger, for Nationer og for Verden ud fra de samme Grundsætninger, efter hvilke man mellem Privatfolk fastslaa Retten til en Aflobsrende". (RT, FT, 27.4.1921, sp. 5910).

¹⁵⁴ i modsætning til den retspositivisme, man kan tilskrive den gængse danske udlægning af ret og politik, hvor retten så at sige tillægges en autonomi, der i længden vil kunne præge eller tæmme politikken. Som formuleret af Venstres Moltesen kan der udfra dette perspektiv opstilles et valg mellem ret og magt, og her anbefaler han i lighed med andre Danmark 'at give sig Retten i Vold ubetinget' (sp. 5907).

tale interesser' trækker nemlig en tråd til et konfliktfelt, som kun den oprørske Holstein¹⁵⁵ har den uhøflighed at trække Folkeforbundsdebatten ind i, men hvis problemstillinger ikke desto mindre præger den danske efterkrigstid.

Disponeringen af analysen af dette konfliktfelt vil være styret af forsøget på at identificere to konkurrerende diskurser for en dansk politisk selvbeskrivelse. Disse to diskurser repræsenterer to forskellige fortolkninger af, hvordan de overliggende konsensusbegreber, først og fremmest neutraliteten og Folkeforbundet, skal kobles til en række andre aktuelle politiske begreber om sikkerhed, selvstændighed, selvhævdelse, fjendebilleder, national vilje m.m. Inden vi går til selve analysen, skal der knyttes nogle kommentarer til det analytiske snit, efter hvilket materialet analyseres som *to* diskurser og ikke tre eller fire – som f.eks. kunne forekomme passende, når man ser på de partier, der dominerer den danske rigsdag. Det partimæssige spektrum kunne med rimelighed give afsæt for en fire-delt analyse, med udgangspunkt i følgende venstre-højre-billede af den danske partistruktur:

Socialdemokratiet – Det radikale Venstre – Venstre – Det konservative Folkeparti.

I nærværende analyse fokuseres på et spændingsfelt, der, hvis det skal presses ind i dette partispektrum, har sin ene pol omkring Det radikale Venstre og den anden pol omkring Det konservative Folkeparti, med Venstre i en mellemposition og med Socialdemokratiet i en form for aneks-position i forhold til den radikale position.

Det væsentligste fravalg, der er forbundet med disponeringen af analysen i to diskurser, er således, at den socialdemokratiske position i nogen grad nedtones som en selvstændig position. Denne måde at lægge vægten afspejler ingenlunde, at den socialdemokratiske position ikke har interesse i diskussionen af forholdet mellem stater og nationer. I den socialdemokratiske bevægelse i almindelighed, og i denne specifikke sammenhæng det danske socialdemokrati, udspiller der sig i den omhandlede periode en politisk identitetskamp med flere dimensioner. For det første er der det kontante spørgsmål om, hvordan man stiller sig til den russiske revolution og den i 1919 dannede Kommunistiske Internationale, der eksplicit sætter loyaliteten overfor det kommunistiske revolutionsprojekt over loyaliteten overfor nationen¹⁵⁶. For det andet, og i den konkrete dan-

---

¹⁵⁵ Holstein ekskluderes i 1922 af Det konservative Folkeparti, da han angiveligt skulle have lækket fortrolige oplysninger fra danske officerer til offentligheden (biografisk indeks, bilag 2). Allerede inden denne eksklusion er Holstein på væsentlige politiske områder på kant med sit parti, bl.a. gør han sig i efteråret 1920 til talsmand for, at Danmark skal opgive sin neutrale position og indgå en 'entente' med de nordiske lande og eventuelt Holland med slet skjult brod mod Tyskland.

¹⁵⁶ Danmarks Kommunistiske Parti dannes officielt i november 1920, men dets forgænger, Venstresocialistisk Parti havde allerede i november 1919 sluttet sig til Komintern og havde i august 1920 to delegerede på Kominterns 2.kongres i Moskva. Dette parti havde i de første år ikke nogen videre parlamentarisk-politisk betydning (opnår kun

ske sammenhæng mere nærværende, er der det beslægtede spørgsmål om, hvordan man forbinder en stadigt mere solid forankring i det nationale parlamentariske demokrati med den internationalisme og arbejderklassesolidaritet, der er bevægelsens udgangspunkt, men som verdenskrigsbegivenheden i væsentlig grad har kompromitteret (jf. kapitel 3).

Sidstnævnte konflikt er præsent hos de danske socialdemokrater i den måde, de anskuer krigsbegivenheden på. På den ene side anlægges et perspektiv, hvorefter krigen først og fremmest skal forstås som et (logisk) sammenbrud i det kapitalistiske system, hvor snævre kapitalinteressers manipulation ('*Særinteresser*' knyttet til '*Erhvervsvirksomhederne*') med den politiske magt bærer ansvaret, jf. Lars Rasmussen* (RT, FT, 6.11.1919, sp. 436-37), støttet af '*det konservative Regimente*' (RT, FT, 30.7.1919, sp. 6676). I tråd med denne udlægning af krigens årsager, og som forsvar mod angreb fra V og K for at fæstne naivt stor tillid til arbejdersolidariteten som bolværk mod krig, redegør Rasmussen under forsvarsdebatten i 1922 for, at de europæiske socialdemokrater konsekvent var modstandere af krigen¹⁵⁷, men at de systematisk blev forhindret i at kommunikere i ugerne omkring krigens udbrud og derfor ikke fik mulighed for at forhindre krigsudbruddet (RT, FT, 16.5.1922, sp. 7085-88). Han anlægger med andre ord en krigsfortolkning, hvor den internationale arbejderbevægelse forsøges fastholdt som centralt politisk subjekt. På den anden side anes en tendens til at markere en forskel mellem de store europæiske socialdemokratier, der endte med at tage aktiv del i og ansvar for krigen, og så de nordiske socialdemokratier, der formåede at holde sig på neutralitetens ikke-bellikøse sti¹⁵⁸, dvs. en betoning af det danske socialdemokratis nationale/regionale forankring i en specifik kulturel sammenhæng med særlige (pacifistiske) traditioner¹⁵⁹.

Den indre politiske identitetsdebat i den socialdemokratiske bevægelse vil vi ikke gå nærmere ind i denne analyse. I debatterne om Danmark og Folkeforbundet, om hærens ordning og om det sønderjyske spørgsmål følger de socialdemokratiske talere en politisk strategi, der på enkelte om-

---

0,4 % af stemmerne i september 1920), men spiller en noget mere central rolle i fagpolitikken i kraft af dets faglige arm, Fagoppositionens Sammenslutning. Det erklærede kampmiddel, generalstrejken, lykkedes det imidlertid aldrig at få mobiliseret til, dertil var de kommunistiske kræfter i fagkampen for svage. Socialdemokratiet, som efter dannelsen af DKP nu fremstår som et rendyrket parlamentarisk-reformistisk parti, står herefter i skarp opposition til DKP både i fagpolitikken og i kampen om at definere det socialistiske projekt (Thing 1979, pp. 8-50).

¹⁵⁷ 'Overalt i alle Lande stod Socialdemokraterne før Verdenskrigens Udbrud, hver Gang der var Tale om Rustningsforslag, som Modstandere deraf, pegede paa Faren og pegede paa, hvorledes det kunne gaa, hvis man indførte saadanne Ordninger. Men de havde Flertallet imod sig. Dette førte til sidst til Katastrofen.' (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9406).

¹⁵⁸ Borgbjerg taler om, at 'de store Magters Socialdemokratier' ikke rigtig kunne forstå '...vor danske Antimilitarisme, den, vi for saa vidt havde arvet fra Venstre, den, Mænd som Tscherning, Lars Bjørnsbak og Hørup havde været med til at indarbejde her i Landet, og som vi danske Socialdemokrater i fuldt Maal havde sluttet os til og videreudviklet.' (RT, FT, 18.2.1920, sp. 3828)

¹⁵⁹ Borgbjerg samler dette til en sammenhængende identitetsteori, der ikke længere sætter klassespørgsmålet i centrum: 'Vi er jo ikke blot Danske, vi er ogsaa Europæere, og som Europæer kan man vel komme til at være nogen Trivl om Europas Fremtid, som den tegner sig i Øjeblikket, om Muligheden af at bevare Europas gamle kulturelle Stilling i Verden.' (RT, FT, 18.2.1920, sp. 3826). Den politiske identitet udlægges her som værende skruet sammen af en art koncentriske cirkler i et horisontalt plan, med Danmark i midten og 'Europa' og 'Verden' som de yderliggende cirkler (i nævnte rækkefølge).

råder nær læner sig op ad og trækker på de samme figurer som den radikale strategi. Det gælder på det praktisk-politiske plan Folkeforbundspolitikken (dog med kraftigere betoning af det 'sociale' aspekt), den 'konstaterede' neutralitet (dog med den nuance, at S tænker de militære beredskab helt afviklet) og det gælder den forsigtige fremfærd i grænsespørgsmålet i forhold til Tyskland (hvor S i lighed med R afstår fra at lægge pres på den allierede kommissions beslutninger, under henvisning til selvbestemmelsesprincippet). Det gælder endvidere også i et vist omfang i fortolkningen af de historiepolitiske nøglebegivenheder, der giver støtte til de politiske strategier på de tre centrale områder. Denne politisk-begrebslige og historiske fællesmængde, som også Venstrepolitikere lejlighedsvis øser af, vil herunder blive udviklet under overskriften 'neutralisme', idet en bestemt, streng fortolkning af neutralitetsbegrebet kan betragtes som det centrale prisme, gennem hvilken forholdet mellem Danmark og verden iagttages i tid og rum.

Neutralismens modpol i det politiske konfliktfelt, som vi skal vende os mod i de næste kapitler, er en politisk og historisk diskurs, der betegnes 'defencismen' på grund af den måde, hvorpå dette perspektiv gør den nationale forsvarskapacitet og forsvarsvilje til de centrale principper for den danske politiske enhed og dens verdenssituation. I partipolitisk forstand er defencismen primært et konservativt og et Venstre-perspektiv, med nogle partipolitiske gradbøjninger mellem de to partier, som vi skal strejfe undervejs i analysen, uden dog for alvor at gå i dybden med denne parti-diskussion.

De to nævnte diskurser vil i løbet af analysen også blive kaldt for *sikkerhedsdiskurser*, fordi begrebet om 'sikkerhed' på en måde sammenfatter det ydelseskrav fra den danske politiske offentlighed, som begge diskurser skal kunne honorere, hvis de skal gøre sig gældende. 'Sikkerhed' optræder således som et begreb, der kondenserer aktuelle spørgsmål om national overlevelse, territorial integritet, politisk selvstændighed m.m., men det er samtidig et begreb, der, som de følgende kapitler vil vise, kan fyldes ud på en række forskellige måder, knyttet til forskellige politiske strategier.

Kapitel 8

Neutralisme

'Dansk Militærvæsen kan ikke yde nogen Betryggelse, kan ikke yde nogen Sikkerhed for den danske Stats Bestaaen i farlige Tider. Derfor er vi veltilfredse med, at vi før, ligesom nu, har hævet dette og i stedet henvist til, at skal der bygges Betryggelse og Sikkerhed op for de smaa Folk, skal dette bygges paa Kulturens Grund, paa Retsideernes Grund, hvorpaa det nye Folkenes Forbund nu bygges, den Grund hvorpaa man søger at skabe Grundlag for en ny Udvikling af de menneskelige Forhold i det hele taget.' (P. Munch, RT, FT, 21.11.1919, sp. 1517f)

Som vi har set, er perioden efter Første Verdenskrigs afslutning præget af en generel uvished eller ubestemthed med hensyn til, hvilken verdenspolitisk orden der egentlig er grundlagt med Versailles-freden og Folkeforbundets oprettelse – knyttet til sondringen 'ny tid'/'gammel tid'. Denne ubestemthed kan iagttages både i et helheds- eller systemperspektiv (jf. kapitel 3), og den kommer i den danske sammenhæng til syne bl.a. i forbindelse med de anstrengelser, der udfoldes for at få neutralitet og Folkeforbund til at rime med hinanden (jf. afsnit 7.2). I den danske kontekst knytter ubestemtheden sig som nævnt til spørgsmålet om, hvorvidt den politiske omverden skal forstås som værende på vej mod en realisering af retsideen, eller om den skal forstås som værende en fortsættelse af det 'gamle' stormagtssystem i nye gevandter. Denne ubestemthed er et vilkår, som den danske tænkning og strategi på det sikkerhedspolitiske område må forholde sig til, hvilket således også gør sig gældende for den sikkerhedsdiskurs, vi kalder for neutralismen.

Neutralismen udgør en form for 'venstrepol' i konfliktfeltet, og den kan placeres således, fordi den som diskuteret tidligere *primært* gør sig gældende hos de radikale og de socialdemokratiske talere. Selve termen 'neutralisme' finder bred anvendelse i den akademiske litteratur om internationale politiske forhold (f.eks. Zartman 1954), men det skal understreges, at begrebet i denne sammenhæng anvendes som et selvstændigt begreb, der ikke er lånt direkte fra nogen bestemt akademisk tradition. Indholdet i begrebet bygges således op hen ad vejen i analysen. I det følgende stilles ind på de tre forskellige, men indbyrdes forbundne, hovedspørgsmål i den danske sikkerhedspolitiske debat i efterkrigstiden: Rustningsspørgsmålet, det territoriale spørgsmål og spørgsmålet om udviklingen af det internationale retssamfund. Analysen af den neutralistiske omgang med disse sammenvævede politiske problemstillinger lader sig imidlertid inddele efter et lidt anderledes snit, der giver følgende opbygning af kapitlet:

- ◆ Hovedlinier i den neutralistiske sikkerhedstænkning (8.1)
- ◆ 'Streng ligelighed' & militær minimalisme (8.2)
- ◆ Politisk fordringsløshed - grænsespørgsmålet (8.3)
- ◆ Kulturelle ligevægte og sproglig disciplin (8.4)

Denne analytiske punktopstilling illustrerer en form for neutralistisk koloniseringsbevægelse fra de militære & sikkerhedspolitiske felter til de mere 'bløde' kultur- og identitetspolitiske felter. Bevægelsen er et centralt karakteristikum ved neutralismen, hvilket vi i kapitlets afsluttende afsnit vil stille mere teoretisk skarpt ind på (8.5).

8.1 Forsvar, sikkerhed, Folkeforbund – neutralistiske hovedlinier

Til illustration af de overordnede linier i denne sikkerhedsdiskurs kan vi tage afsæt i daværende forsvarsminister P. Munchs (R) beskrivelse af forholdet mellem militær og sikkerhed fra finanslovsdebatten i november 1919, som det formuleres i titelcitateret ovenfor¹⁶⁰. Set fra Munchs position består dansk sikkerhed først og fremmest i, at man fra dansk side satser på at stimulere udviklingen på 'kulturens og retsideernes grund', dvs. en bestemt udvikling af Folkeforbundet i retning af en fredeligsgørelse af hele det internationale system. Den danske stats sikkerhed (eller 'Bestaaen' og 'Selvstændighed' som Munch bruger) knyttes snævert til hele systemets funktionsmåde og organisering. Denne fremstilling af fundamentet for dansk sikkerhed ledsages endvidere af det retoriske greb, at (1) retsudviklingen i det internationale samfund og (2) nationalt militært beredskab stilles op som hinandens modsætninger, som noget der fra dansk side må ~~klæbes sammen~~ ^{klæbes sammen}. En af en modstilling mellem forsvar og Folkeforbund kommer til syne igen i forbindelse med fortolkningen af de krav, Folkeforbundet stiller til de nationale rustninger. Dette spørgsmål diskuteres intenst både under finanslovsforhandlingerne i efteråret 1919 og under forsvarsdebatten i foråret/sommeren 1922, hvor socialdemokrater (mest fremtrædende Lars Rasmussen og Frederik Borgbjerg) og radikale (mest fremtrædende P. Munch og Niels Petersen) hårdnakket kæmper for den tolkning af pagten og af de hidtidige signaler fra Genève, at forbundet under ingen omstændigheder kan stille mindstekrav til størrelsen af det nationale, militære beredskab: *'...med Hensyn til vort Militærvæsen, skal jeg hertil i Dag kun gøre den Bemærkning, at det er uomtvisteligt rigtigt, at der fra Folkenes Forbunds Side ifølge Forbundspagten er Adkomst til gennem Forhandling med de enkelte Stater til at fastslaa en Maksimalgrænse (...) Men derimod giver Forbundspagten ingen adkomst*

---

¹⁶⁰ For at give et indtryk af konstansen i denne udlægning, kan vi citere P. Munch fra Forsvarsforhandlingerne henholdsvis d. 5.12.1918: *'...brydes Freden først for Danmarks vedkommende, kan intet Militærvæsen, som Danmark kan skabe, betrygge det danske Folks Selvstændighed og den danske Stats Tilhørelse.'* (RT, FT, 5.12.1918, sp. 2271) og d. 17.5.1922: *'Jeg for min del nærer ingen Tvivl om, at da vil de danske Vælgere, belærte af lang Tids historiske Erfaringer, belærte ogsaa af den sidste Tids Erfaringer, erkende dette, at Danmark ikke evner at skabe et Militærvarn, der kan betrygge Landet, og vil give det Svar, at danske Politik bør samles om dette ene paa dette Omraade: at yde vort beskedne Bidrag til den rette Udvikling mellem Folkene, som er det danske Folks eneste Værn for dets Selvstændighed.'* (RT, FT, 17.5.1922, sp. 7195). Den historiske erfaring, der henvises til, skal vi vende tilbage til, her skal bemærkes den gennemgående logik: at den danske stats fortsatte eksistens afhænger af, hvordan det internationale politiske system udvikler sig, og muligheden for en aktiv dansk indsats for landets fortsatte beståen ligger i at forsøge at påvirke systemets udviklingsretning.

til at fastsætte en Minimalgrænse...’ (P. Munch, RT, FT, 13.11.1919, sp. 966)¹⁶¹. Der anlægges her en ganske rigoristisk juridisk tolkning af Folkeforbundets strikt begrænsede kompetencer i rustningshenseende: Paragrafferne fortæller, at Danmark ikke kan pålægges at opretholde et bestemt minimumsberedskab.

Bemærkelsesværdigt nok støtter denne udlægning af Folkeforbundets militære kompetencer sig til en *suverænitets*betragtning hos både Lars Rasmussen (S): *’Danmark er fuldkomment suverænt, man kan ordne sig ganske som man lyster, man kan gaa til fuldkommen Afrustning.’* (RT, FT, 16.5.1922, sp. 7105) og P. Munch (R): *’Der er i denne Artikel ikke en Tanke om at diktere de enkelte Stater deres Militærvæsen. Det strider ogsaa mod hele den stærke Hævd af hver enkelt Stats Suverænitet, som er den bærende Tanke i Forbundspagten, som den er blevet formet. Der er tale om en Maksimumsgrænse for Rustninger.’* (19.11.1919, sp. 1316). I den neutralistiske optik forbindes suveræniteten til en begrundelse for statens ret til at *begrænse* sine militære styrker, mens der omvendt ikke hæftes noget suverænitetsperspektiv på det mulige scenarie, at Folkeforbundet vil lægge øvre grænser for de nationale rustninger.

Det kan umiddelbart give anledning til en vis undren, at de, der i den politiske tale mest vedholdende insisterer på udviklingen af internationale institutioner som nøglen til (dansk) sikkerhed, samtidig er dem, der på det militære felt gør det største nummer ud af at fremhæve den ikke-forpligtende karakter af bestemte Folkeforbundsinitiativer og med eksplicit reference til dansk suverænitet. At Folkeforbundets bogstav tolkes i et af- eller nedrustningsperspektiv kan til gengæld retfærdiggøres inden for denne sikkerhedsdiskurs under henvisning til Folkeforbundets ånd og fremtidsmission, nemlig at dets *raison d’être* er forbundet med en bestræbelse på generel indskrænkning i de nationale rustninger. I denne optik bliver dansk nedrustning til *’Pionertjeneste’*: at Danmark (eventuelt sammen med de nordiske lande) tager initiativet og går forrest med et *’godt eksempel’* i en verden, hvor *’Verdenskrigens Ulykker og Elendighed...’* har ført til en *’...dyb Trang hos Folkene til at komme bort fra Rustningerne.’* (Niels Petersen, RT, FT, 28.10.1920, sp. 969-971). I tillæg til denne progressivistiske udlægning af perspektiverne i dansk/nordisk nedrustning må man imidlertid forstå den postulerede modsætning mellem Folkeforbundets retsudvikling og det militære forsvar i lyset af et tredje begreb, nemlig neutraliteten. For selvom der, som vi har set i afsnit 7.2, hersker en nogenlunde stabil konsensus om det ønskelige i at fastholde den neutrale position også i efterkrigstidens diplomati, så eksisterer der til gengæld diametralt modsatrettede forestillinger om, hvordan det forholder sig med forholdet mellem neutralitet og militær.

---

¹⁶¹ I maj 1922 lyder de samme toner: *’Artikel 8 gør det klart, at der ikke skal være noget Paabud af Raadet eller nogen som helst med Hensyn til de nationale Styrkers Størrelse; Raadet skal blot forme Planer, som det staar Regeringerne frit for at antage eller forkaste.’* (P. Munch, RT, FT, 17.5.1922, sp. 7160).

I den neutralistiske optik ansues neutraliteten som en status, der skal *konstateres* og ikke *forsvares* militært. Dette indebærer i konkrete militærpolitiske termer, at det nationale forsvar kan reduceres til en '*Neutralitetsvagt*' eller et '*Vagthold*' (P. Munch benytter begge udtryk i sin tale 17.5.1922, RT, FT, sp.7132-33), hvis opgave i tilfælde af fremmed aggression mod Danmark det er, til lands og til vands, at konstatere krænkelsen af den erklærede danske neutralitet. Det sikkerhedsmæssige rationale i denne strategi er ikke umiddelbart indlysende ud fra denne militærpolitik alene, men det kommer til syne, idet denne politivagt ses i relation til det, som P. Munch kalder den '*ligelige Neutralitetspolitik*' eller med et stærkere udtryk den '*strengt ligelige Neutralitet*' (her citeret fra RT, FT, 17.5.1922, sp. 7150-53), som er politivagts siamesiske diplomatisk-politiske tvilling. Den ligelige neutralitet henter sin politisk-erfaringsmæssige autoritet i en krigsfortolkning, der udlægger netop den radikalt ledede regerings ligelighedspolitik som den væsentligste grund til, at det lykkedes for Danmark at holde sig udenfor (jf. afsnit 7.2.1). At den strenge ligelige neutralitet er 'streng' og at den er bundet til krigstidens særlige erfaringer sætter, sit tydelige præg på denne sikkerhedsstrategi: For at være effektiv må den nemlig operere i andre og langt bredere politiske dimensioner end blot de diplomatiske og militære.

8.2 Streng ligelighed & militær minimalisme

Lægger vi ud med de militære og diplomatiske dimensioner af den ligelige neutralitetspolitik, kan man hæfte sig ved to sammenhængende aspekter. For det første den oplagte omstændighed, at Danmark ikke indgår formelle militære alliancer med andre stater. Dette aspekt er omfattet af generel konsensus i dansk politik og er således ikke specifikt for neutralismen (jf. afsnit 7.2). Oprettelsen af det ikke-universelle Folkeforbund sætter dog denne status under et vist pres, hvilket fører til nogen polemik om, hvorvidt den neutralitetsstatus, Danmark nyder inden for Folkeforbundets rammer, er sammenlignelig med den neutralitet, der gjorde sig gældende før og under krigen, hvilket bl.a. er temaet for en debat mellem statsminister Niels Neergaard (V) og Ove Rode* (R) under finanslovsforhandlingerne 10-12.10.1920. Det er i det neutralistiske perspektiv et kernespørgsmål, at Danmark også under de forandrede omstændigheder, dvs. også inden for Folkeforbundet fastholder denne status, således at Danmark for enhver pris kan opretholde ligeligheden og upartiskheden i tilfælde af strid mellem et Folkeforbundsmedlem og et ikke-medlem: '*Saa længe der er vigtige Stater, som ikke er indtraadte i Folkenes Forbund, staar de jo udenfor den Retsorden, som søges skabt ved Folkeforbundet, og saafremt saadanne Stater udenfor Folkeforbundet træder i Krig med andre, vil Spørgsmaalet om Neutralitet og Hævdelsen af denne kunne være af Betydning.*' (Ove Rode (R), RT, FT, 12.10.1920, sp. 1860). Et kvalificeret bud på en dechifring af denne neutralistiske retorik

kunne lyde: Hvis der opstår krig mellem Tyskland og England eller Frankrig, så vil det være af vital betydning, at Danmark opretholder sin neutralitet.

Et andet aspekt på det diplomatisk-militære niveau har at gøre med den praktiske geografiske organisering af de militære styrker - i det omfang de overstiger det af neutralitetsvagten befordrede absolutte minimum, hvad de i neutralistisk perspektiv helst ikke skulle. Hvad dette angår, kommer den neutralistiske ligelighedstanke til udtryk på den måde, at det danske militær har principielt set lige stor forsvarsmæssig brod mod de mulige aggressorer mod dansk territorium. Denne balancegang prægede det radikale oplæg til forsvarsordningen i 1909, hvor det handlede om at sikre, at Københavns befæstning ikke havde mere forsvarskraft til lands (dvs. orienteret efter en tysk aggression) end til vands (dvs. orienteret efter et engelsk angreb fra søsiden) (jf. afsnit 7.1). I debatten om efterkrigens forsvarsordning i 1918-1922 er det tilsvarende et radikalt kritikpunkt mod Venstres og de konservatives oplæg, at det flytter det militære tyngdepunkt mod Jylland, hvilket af de radikale fremhæves som stærkt problematisk, da det indikerer en politisk-militær stillingtagen mod Tyskland: *'...det kan ikke undgaaes, at naar vi hidtil har samlet alt herovre, naar vi hidtil har samlet det effektive Forsvar om København og nu samler det om Sydgrænsen, maa dette vanskeliggøre Udviklingen af en fredelig Stemning mellem den danske og den tyske Befolkning. (...) Derfor tror jeg det vil være klogt, for vort Forhold til vor mægtige Nabo i Syd i kommende Tider – vor maaske hurtigere, end man venter, atter mægtige Nabo mod Syd – om vi fra dansk Side ikke indrettede os paa at lægge det mest mulige Militærvæsen i Sønderjylland.'* (P. Munch, RT, FT, 17.5.1922, sp. 7184f).

Citatet her er endvidere interessant derved, at det antyder en slagside i ligeligheden i den strengt ligelige neutralitet. Man kan i Munchs argumentation ane en omvendt mekanisme i den neutralistiske logik: Jo mere truende eller 'mægtig' en omgivende stat måtte tage sig ud, jo mere væsentligt er det at holde sig på god fod med denne. Ikke i form af en alliance, da det strider mod neutraliteten overhovedet, men i form af diplomatiske og militære signaler til forvisning om, at Danmark i tilfælde af krig under ingen omstændigheder vil stille sig på den pågældende stats fjenders side. Det er denne logik, der i den radikale fremstilling i efterkrigens debat ligger til grund for den danske regerings politik i august 1914 – med den tilbygning, at den fortfarende fastholdes under den strengt ligelige neutralitets etikette (jf. Munch, *ibid.*, sp.7153). Hermed nærmer vi os substansen i neutralismens sikkerhedspolitik: Den politiske parole om den 'ligelige neutralitetspolitik' kan fortolkes som en neutralitetsbesværgende overskrift for et kompleks af en diplomatisk og militær politik, hvis centrale begreb mere præcist er *fjendefrihed* - og det vel at mærke en asymmetrisk fjendefrihed: Jo større truslen tager sig ud (militært, geografisk, historisk), jo højere erklæres ikke-fjendskabet fra dansk side. Den store trussel - og dermed ifølge den neutralistiske logik den store ikke-fjende – i den danske sammenhæng er naturligvis Tyskland.

8.3 Politisk fordringsløshed – neutralismen og grænsespørgsmålet

Fjendefriheden som strategi begrænser sig som antydnet ikke til de rent diplomatiske og militære felter. Den ligelige neutralitet og den militære minimalisme ledsages af mere almen politisk fordringsløshed, som navnlig kommer til syne i forbindelse med spørgsmålet om de sønderjyske landsdeles genforening med Danmark - altså et spørgsmål, hvor forholdet til den uerklærede ikke-fjende nr. 1, Tyskland, er i spil på afgørende vis. På Paris-konferencen blev det efter dansk ønske slået fast, at grænsespørgsmålet mellem Danmark og Tyskland skulle afgøres ved folkeafstemning, og det nærmere arbejde med at inddele grænseområdet i afstemningszoner henlagdes til den såkaldte belgiske kommission på konferencen. Som det er bekendt, mandede denne proces ud i en folkeafstemning i 2 zoner om det nationale tilhør, hvoraf den nordlige stemte dansk, mens den sydlige stemte tysk ved folkeafstemningerne i februar og marts 1920. Bag denne tilsyneladende problemfri udmøntning af selvbestemmelsesprincippet gemmer sig til gengæld et større dansk politisk rivegilde, der i sin kerne handler om, hvorvidt og hvordan man fra dansk side skulle søge at øve indflydelse på den internationale kommissions (*Commission Internationale de Surveillance du Plébiscite Slesvig*, nedsættes jf. traktaten art. 109 med det formål at tilrettelægge afstemningens afvikling) arbejde med zoneinddelingen og på forholdene omkring afviklingen af afstemningerne (Lidegaard *ibid.*; Holbraad *ibid.*).

Set fra den neutralistiske position er hele situationen omkring Sønderjylland grundlæggende ubekvem, fordi den tvangsmæssigt fører til en italesættelse af 'Tyskland' og, endnu værre, af en potentiel interessekonflikt mellem Danmark og Tyskland. Den neutralistiske position (og den radikale regerings politik) i dette delikate spil er den, at man så vidt muligt nedtoner de mulige danske fordringer og interesser i spørgsmålet om, hvordan afstemningszonerne skal inddeles¹⁶². Denne indstilling udtrykkes meget præcist af udenrigsminister Erik Scavenius (R) i genforeningsdebatten umiddelbart efter afslutningen på Paris-konferencen, idet han fraråder Folketinget at stemme for en af Venstre fremsat dagsorden¹⁶³, '*Da Ministeriet altsaa ikke ønsker at gøre et Forsøg, som i bedste Fald vil kunne være frugtesløst, og som formentlig kunde virke skadeligt, kan det ikke modtage det stillede Forslag...*' (RT, FT, 30.7.1919, sp. 6664). Således løses problemet ved at fortolke den foreliggende løsning som et *fait accompli* fra de allieredes side, som ikke lader sig røkke ved dansk indgriben, og at det ville være udtryk for '*Mistro til, at den internationale Kommission skulde kunne varetage paa til-*

---

¹⁶² Som sammen med omstændighederne omkring selve afviklingen af afstemningerne (som jo skal finde sted et territorium med de facto tyske myndigheder) er de væsentlige politiske spørgsmål i kommissionens arbejde. Zoneinddelingen har afgørende indflydelse på grænsens endelige udseende, og således er der notorisk et politisk-interessemæssigt spil gemt bag selvbestemmelsens tilsyneladende restløse retfærdighed (jf. Lynch 2002; Neuberger 2001).

¹⁶³ Der fastslår de danske interesser i (1) at Flensborg kommer med i første afstemningszone og (2) at den såkaldte tredje zone rømmes for tysk militær tilstedeværelse og at (3) at der træffes foranstaltninger at sikre 'afstemningsfriheden' i 2. zone, under indtryk af '*aggressive tendenser fra tysk Side.*' (N. Neergaard, RT, FT, 29.7.1919, sp. 6613-6620).

fredsstillende Maade sin Opgave...’ (ibid) at lægge dansk pres på kommissionen. På den måde skjules afstemningsprocessens politiske side - altså at kommissionens beslutninger er politiske beslutninger, der ikke i sig selv udløber af selvbestemmelses- eller nationalitetsprincipper – og der anlægges en overvejende juridisk tolkning af kommissionens afgørelse som en upåvirkelig kendsgerning¹⁶⁴.

Det er åbenlyst, at den radikale udenrigsminister vægrer sig ved at anerkende eksistensen af en dansk-tysk konflikt i grænsespørgsmålet, f.eks. svarer han ved samme lejlighed ikke med ét ord på Neergaards forespørgsel om den danske holdning til den ’tyske aggression’ (jf. note) og nøjes med at referere til tilstrækkeligheden af de allierede tiltag til sikring af afstemningsfriheden. Det giver således god mening først og fremmest at begribe Scavenius’ med fleres fordringsløse tilgang til det sønderjyske problem udfra hensynet til netop den nødvendige nedtoning af en mulig dansk-tysk konflikt. Dette hensyn dikterer også, i tillæg til den forsigtige fremfærd i afgørelsen af spørgsmålet, en slet skjult tilfredshed med det faktiske udfald af processen. I tråd med fjendefrihedstanken er det nemlig ikke et tillokkende perspektiv for neutralismen, at der skulle skabes en tysk *irredenta* på dansk grund, som kunne give et genrejst Tyskland grund eller påskud til en aggression mod Danmark. Dette hensyn skinner tydeligt igennem hos Scavenius i debatten i juli 1919, hvor han citerer ræsonnementet hos den danske gesandt i Paris (Bernhoft) under forhandlingerne: Den vedtagne model efter ’sindelagsgrænsen’ vil sikre *’...et Land med en ensartet Befolkning.’* (sp. 6630). Dette rummer endvidere det perspektiv, at man tager luften ud af en *’... en slesvig-holstensk Partikularisme, hvis Fare for Danmark vor Historie beviser. Disse Partikularister ønsker i det fremtidige Danmark at indlemme et sluttet tysk Mindretal, som er tilstrækkeligt betydeligt til i Danmark at kunne opretholde en kæmpende Tyskhed i Haab om saaledes at kunne tage Forbehold med Hensyn til Fremtiden.’* (RT, FT, 29.7.1919, sp. 6630f). Et tysk mindretal, en ’kæmpende Tyskhed’, i det danske folkelegeme er således så ønskeligt at undgå i den foreliggende afgørelse, at hensynet til de danske syd for grænsen og mulige ’historiske’ argumenter for en sydligere grænse må vige.

P. Munch lægger sig i det samme spor under finanslovsdebatten godt to år senere, hvor han i en polemik med den konservative Holger Andersen gør sig til talsmand for, at den afgørelse, der er faldet i det sønderjyske spørgsmål er så god, at det ikke er værd at forværre forholdet til Tyskland på dette grundlag: *’...vi ønsker, at dette Grænsespørgsmaal lidt efter lidt skrumper ind og ikke faar varig Be-*

---

¹⁶⁴ Som påpeget af Lidegaard (2003, pp. 133-141) virker den danske regering på fredskonferencen og i dens efterspil aktivt for den forsigtige sindelagsløsning, som også endte med at blive sagens udfald - og *mod* de kræfter, der ville benytte lejligheden til at presse grænsen længere nedad i det tysksindede område, en idé som blandt de allierede havde fransk opbakning, men som ikke behagede den engelske og amerikanske delegation. Samtidig fastholder Scavenius imidlertid i sine taler den udlægning, at det for Danmark lønner sig bedst at undlade at formulere egne interesser og kun lade Danmark begünstige af tiltag, som stormagterne selv opfatter som værende i deres egen interesse (jf. Lidegaard 2003, p. 160ff), en tolkning som finder nogen bekræftelse i læsningen af Scavenius taler, der fremstår som lange teknikalistiske opremsninger af diplomatiske og traktatmæssige spidsfindigheder, der alle peger på umuligheden af, at Danmark kan opnå noget ved at formulere sine interesser direkte (f.eks. RT, FT, 30.7.1919, sp. 6620-6641).

tydning til Fordærvelse af Forholdet mellem to Nabostater. Efter min Mening er dette i Danmarks Interesse.' (RT, FT, 16.11.1922, sp. 1513). Af samme grund stiller Munch sig kritisk overfor alt for højroret 'dansk agitation' i det sydslesvigske område: *'Hvis de Bestræbelser, der giver sig Udtryk i noget saadant som det, at en dansk agiterende Avis paa Tysk udsendes i Slesvig By, hvor det siges mig, den har 800-900 Abonnenter, skulde føre til, at man med Udnyttelse af de særegne økonomiske Forhold virkelig skabte en Art Bevægelse dér, rettet mod det tyske Rige og sigtende paa en Tilslutning af den ene eller den anden Art til Danmark, er der da nogen, der kan tvivle om, at dette vil medføre et stedse slettere Forhold til det Tyskland, som nu en Gang er vor Nabo?*' (ibid., sp. 1513f).

Den neutralistiske tilgang til det sønderjyske problem viser, at denne sikkerhedsdiskurs bygger på hvad man kan kalde en politisk fordringsløshed, hvor det altoverskyggende hensyn består i ikke at handle på måder, der kunne sætte konfliktfrø i det danske forhold til omverden i almindelighed – og til Tyskland i særdeleshed. Denne strategi rationaliseres progressivistisk som værende udtryk for den danske kamp for udviklingen af retsideen og selvbestemmelses-princippet, som f.eks. hos Borgbjerg (S)¹⁶⁵ og hos Niels Petersen (R)¹⁶⁶, mens den af Munch indsættes i et større fremtidigt perspektiv som et bidrag til at skubbe Tyskland i den rigtige retning. Vi skal dvæle lidt ved Munchs kobling af en ikke-offensiv dansk politik i grænse- og mindretalsspørgsmålet og Tysklands fremtidige udvikling, da den udgør en af de mest omfangsrige af de (ganske få) italesættelser af 'Tyskland', der overhovedet optræder i debatterne: *'Men som jeg anser det for at være i Danmarks Interesse, at Grænsespørgsmålet ikke vokser i Betydning, men snarere lidt efter lidt formindskes, saaledes tror jeg, det maa erkendes, at dette i høj Grad ogsaa er i Tysklands Interesse. Ingen af os kan være blind for, at Europas Fremtid i væsentlig Grad beror paa, at der skabes et nyt Tyskland, et Tyskland af en anden Karakter end det, vi kendte i Aarene mellem 1864 og 1914, det Bismarck'ske og det Efter-Bismarck'ske, et Tyskland, der i Stedet for bygges op paa den humane Kultur, der havde været raadende i Tyskland indtil 1864 i indflydelsesrige Kredse, men som lammedes gennem de Kampe, der bragte Tyskland de store Sejre. Men hvis et saadant Tyskland skal bygges op til Held for Tyskland og til Held for Europa, ikke mindst for Tysklands Naboer, ja, da har Tyskland i allerhøjeste Grad brug for Sympati i disse Nabolande, for Sympati i et Land som Danmark, for Sympati i de nordiske Lande. Og ingen kan være blind for, at denne Sympati er der bedre Betingelser for, hvis hele Grænsespørgsmaalet kommer til at ligge roligt, end hvis man skal anstrenge sig mest muligt fra dansk Side for at*

¹⁶⁵ 'Hvis dette Princip, hvis den store Idé om de nationale Spørgsmaal's Løsning i Overensstemmelse med den nationale Idé, med Afstrejning og Bortkastelse af al forældet Imperialisme – denne nationale Idé, der er noget andet end Imperialisme – kunde være fulgt overfor alle de andre uløste nationale Spørgsmaal hele Verden over, hvis disse var blevet løst eller kunde blive løst paa den maade, som det sønderjyske Spørgsmaal nu løses, da var vi nærmere, end vi desværre er nu, mod den fulde Virkeliggørelse af Folkenes Forbund og og nærmere en virkelig og varig Verdensfred.' (RT, FT, 25.6.1920, sp. 6465)

¹⁶⁶ 'Hvad vi hævder er, at vort Militærvæsen kun evner at løste rent politimæssige Opgaver; hvad vi maa sætte vor Lid til, er den internationale Retsudvikling (...) Rettens Autoritet er den eneste Beskyttelse, de smaa Stater kan finde, det eneste Værn mod Vilkaarlighed og Overgreb. Jeg vil i denne Forbindelse fremhæve, at vi i intet Øjeblik bør glemme, at Løsningen af vort store nationale Spørgsmaal, Genforeningen med vores sønderjyske Fæller, har vi opnaaet ad Rettens vej, ad Krigens vej blev vore sønderjyske Brødre adskilt fra os.' (RT, FT, 19.5.1922, sp. 7513). Denne sekvens sammenkæder desuden ganske illustrativt de neutralistiske positioner på de tre centrale temaer i analysen: Sønderjylland, forsvaret og den internationale retsudvikling.

naa længst muligt frem i Tyskland og fra tysk Side paa at naa længst muligt frem i Danmark.' (RT, FT, 16.11.1922, sp. 1515f).

Munchs ræsonnement i det ovenstående er interessant af to grunde: For det første handler det politisk set om at udstyre en forsigtig dansk grænsepolitik med et progressivt fremtidsperspektiv, hvilket, som det fremgår her, fremsættes på en formel, hvor dansk/nordisk 'sympati' (= fravær af pres på grænsedragningen + fravær af opmuntring til dansk separatisme i Sydslesvig, jf. ovenfor) vil bidrage til skabelsen af et 'nyt Tyskland' baseret på genoplivningen af en pt. henslumrende 'human kultur'. Den danske politik overfor Tyskland skal altså ses som et led i en proces, der peger frem mod en fredeliggørelse af politikken på europæisk niveau, en fredeliggørelse på 'system'-niveau, hvilket falder i tråd med den systemorienterede måde, hvorpå også Borgbjerg og Niels Petersen legitimerer neutralismens sikkerhedspolitiske strategi. For det andet trækker Munchs Tysklandsbeskrivelse på den samme type differentiering mellem forskellige kræfter i det tyske legeme, som vi identificerede i den franske analyse (jf. afsnit 5.3). Dette trick er interessant, fordi der dermed på indirekte vis kommer det til syne, som i den neutralistiske optik ellers er fordækt: Nemlig at det er Tyskland, der er Danmarks primære sikkerhedsproblem. Det 'farlige' Tyskland isoleres ganske vist til en nu afsluttet epoke (1864-1914), hvormed udsagnet i et aktuelt perspektiv kan holde sig på den af fjendefrihedshensynet opkridtede bane, men det er samtidig en tyk streg under dén tidligere omtalte asymmetri i den danske fjendefrihedstanke, der lurer under overfladen på den besværgede 'strengt ligelige neutralitet': Det er først og fremmest Tyskland, der skal overbevises om det strengt ligelige danske forhold til de europæiske stormagter.

8.4 Kulturel ligevægt & sproglig disciplin

At det er en vanskelig og krævende øvelse fortfarende at maskere denne asymmetri som ligelighed, kommer endvidere til udtryk i debatten på den måde, at den 'strengt ligelige neutralitet' viser sig, i tillæg til de diplomatiske, militære og politiske aspekter, også at stille krav både til en bestemt kulturpolitisk 'handelsbalance' og til rammerne for, hvad der overhovedet bør tales om i dansk politik. Hvad det første angår, runder Munch sin tale i finanslovsdebatten i efteråret 1922 af med en bemærkelsesværdig kulturpolitisk opfordring: *'Danmark er altid stærkere paavirket af Tyskland end af noget andet Land; paa de mangfoldigste Maader strømmer tysk Paavirkning ind i vort økonomiske Liv, vort politiske Liv, vort Aandsliv. Jeg for min Del er af den Opfattelse, at det er af vidtrækkende Betydning, at vi bestræber os for overfor denne tyske Kulturpaavirkning at skabe en fransk-engelsk Kulturpaavirkning, som kan tilvejebringe et naturligt Ligevægtsforhold. Men ikke mindre afgørende for vor Fremtid er det, at vi ikke under de Bestræbelser, de **bevidste** (fremhævet i RT, JE) Bestræbelser derfor, lader os drage ind i en mere eller mindre*

udtalt politisk Tilslutning til Vestmagterne. Det gælder om at bevare den fuldkomne Ligevægt i Forholdet til de store Stater, og denne Ligevægt vil i de kommende Tider for Danmarks vedkommende kun kunne bevares, hvis Grænsespørgsmaalet formindskes i Stedet for at vokse.' (RT, FT, 16.11.1922, sp. 1516). Det fremgår af dette, for det første, at den neutralistiske sikkerhedspolitik også rummer en kulturpolitisk dagsorden i form af den ønskelige tilvejebringelse af et 'naturligt ligevægtsforhold' mellem de forskellige udefrakommende kulturelle påvirkninger. Kulturens område skal også underlægges det neutralistiske ligevægtshensyn, der dermed antager en ganske omfattende for ikke at sige total karakter: Selv den 'åndelige påvirkning' skal underlægges det sikkerhedsmæssige primat¹⁶⁷. For det andet illustrerer citatet tydeligt de vanskeligheder, der er forbundet med den delikate balancegang på ligelighedens knivsæg, dvs. med at undgå at havne i den 'ulige' situation, at man kulturelt hælder til den tyske side, men politisk til den fransk-engelske side. Der er mange lodder i den politiske mekanik, der skal trækkes i og slækkes på, før balancepunktet findes.

Som et sidste aspekt af neutralismens tilbøjelighed til at subordinere andre politiske hensyn under hensyn, der er dikteret af den sikkerhedspolitiske strategi, kan fremhæves det i en demokratisk politisk kontekst ganske problematiske træk, at den 'strengt ligelige neutralitet' for at fungere tilsyneladende forudsætter, at den ikke bliver politisk udfordret på sine grundpræmisser i den politiske debat. Logikken heri er forsåvidt ganske klar: I og med at den strengt ligelige neutralitet som sikkerhedsstrategi først og fremmest er en signalpolitik til forvisning af den danske omverden om, at Danmark i en eventuel fremtidig konflikt ikke vil forholde sig fjendtligt til dén og dén stat, er det undergravende for strategien, hvis den politiske debat kunne lade ane, at denne ikke-fjendtlighed fra dansk side ikke med sikkerhed er gældende på den anden side af et valg eller et skift i de parlamentariske konstellationer.

Denne logik manifesterer sig flere steder i debatten i form af små 'rap over fingrene' til talere, der på forskellig vis tager neutralitetens eviggyldighed op til diskussion. I forbindelse med forsvarsdebatten i 1922 angriber Munch ideen om 'det henholdende forsvar' (hvilket har adresse til både Venstres og de Konservatives forslag) for at være 'farlig' derved, at den med sit begreb om 'hjælp' bygger på en italesættelse af det i den neutralistiske optik unævnelige, nemlig at Danmark i tilfælde af en krig vil være med nogle og mod nogle andre: *'Men i hele denne Betragtning, man saaledes stiller op om Hjælp, forekommer det mig desuden, at der er noget farligt. Naar vi hører Begrundelsen af Diskussionserne i Militærkommissionen og her i Salen, saa taler man og tænker man bestandig paa en bestemt Angriber,*

¹⁶⁷ Hermed postuleres ikke, at den danske kulturpolitik i perioden rent faktisk tager form efter dette hensyn. Der er, som det også er denne analyses indsigt, andre kræfter på spil end de neutralistiske i dansk sikkerhedspolitik, hvor der gør sig andre koblinger mellem sikkerhed og kultur gældende. Det ligger uden for denne afhandlings problemfelt at undersøge den mulige afsmitning mellem sikkerhedspolitik og kulturpolitik i praksis, pointen i denne sammenhæng er at pege på neutralismens tendens til, iagttaget på det diskursive niveau, at kolonisere andre politikområder og lade dem forme efter ligelighedshensynets logik.

Tyskland, og har i Tanken bestemte Hjælpere: Frankrig og England. Man glider dermed paa Forhaand væk fra den ligelighed, som er Grundlaget for den Politik, man selv forkynnder, gør sig i en vis Forstand i sine tanker og i hele Tilrettelæggelsen af sit Militærvæsen til Deltager i en Art Entente.' (RT, FT, 17.5.1922, sp. 7173).

Munch peger altså på, at de af V og K foreslåede militære løsninger ved deres indre logik suggerer bestemte billeder af henholdsvis mulige venner og mulige fjender, hvorfor de bliver 'farlige' alene ved deres fremsættelse, idet de antyder en dansk opgiven af den strengt neutrale position under bestemte omstændigheder. Alternativerne til den neutralitetsvagtende fjendefrihed er suspekter og skadelige ved deres blotte politiske eventualitet. Dette neutralistiske pres for en af ligeligheden dikteret sproglig disciplin i beskrivelsen af den danske politiske omverden finder vi også et parallelt eksempel på i P. Munchs afsluttende bemærkninger under samme forsvarsdebat i 1922, hvor han ganske vist anerkender '*vor fuldkomne Ret*' til at ordne de danske militære forhold, men heroverfor formulerer et bemærkelsesværdigt 'men', rettet mod bl.a. Neergaards pointering af en forskydning i magtbalancen efter krigen: '*Men det, vi har hævdet, er, at der er ingen Klogskab i under de nye politiske Forhold, som for Tiden findes i Europa, Gang paa Gang at tale om, at nu var Ledelsen gaaet Vest paa i den almindelige Stormagtspolitik, at nu var Tyngdepunktet i dansk Militærvæsen flyttet fra Sjælland til Jylland, eller at tale om et henholdende Forsvar pegende mod Grænsen mod Syd og pegende på Forventningen om Hjælp fra anden Side, fransk eller engelsk Side.*' (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9502). Ligelighedsdoktrinen sætter altså i praksis ganske stramme rammer for, hvad der overhovedet kan tales om i den politiske debat.

En anden og mere spektakulær demonstration af, at bestemte spørgsmål ikke egner sig til parlamentarisk diskussion, findes igen under forsvarsdebatten 17.5.1922, hvor Bent Holstein (nu ex-konservativ) indtil flere gange sættes i rette af Folketingets formand for at tale om forhold, det ikke er '*passende*' at tale om i det danske Folketing. Første gang griber formanden ind i en længere redegørelse for Tysklands militære kapacitet, hvis pointe det er, at denne de facto overstiger de i Versailles-traktaten anførte maksimum (RT, FT, 17.5.1922, sp. 7238). Dette bremses under henvisning til, at det at gå ind i et '*andet Lands militære Forhold og eventuelle Opfyldelse af Versailles-traktaten*' lå uden for den pågående forhandlings ramme. Herefter kommer Holstein for skade at omtale overdragelsen af suveræniteten over Nordslesvigs jf. Versailles-traktaten til Danmark som en '*provisorisk Overgang*', hvortil formanden for tinget prompte griber ind med et '*Det ærede medlem bør ikke betragte Versailles-traktaten som en provisorisk Overgang.*' (ibid.). Endelig lukker formanden munden på Holstein, da denne kredser omkring de '*militærpolitiske Konsekvenser*', Danmark bør drage af, at Tyskland har blokeret dansk-tyske forhandlinger om ordningen af forholdene vedrørende Slesvig. Formanden henviser til et lukket rigsdagsmøde aftenen før og slutter: '*Det ærede Medlem maa vistnok selv kunne forstaa, at ikke alle Spørgsmaal er vel egnede til at drøftes i et offentligt Møde.*' (sp. 7244f).

Det er vel at mærke ikke militære fortroligheder, der forhindres afsløret af formanden, hvilket Holstein da også gør opmærksom på ved at påpege, at de pågældende forhold står omtalt i både *'Europas store Hovedstadsblade'* og i de franske og belgiske rigsdagstidender¹⁶⁸.

Disse sekvenser fremdrages her til illustration af de afgrænsninger af den politiske debat, der gør sig gældende i den danske kontekst med afsæt i den neutralistiske fortolkning af de vitale spørgsmål i dansk sikkerhedspolitik. Dvs. sekvenser hvor bl.a. fjendefrihedspositionen opfattes som truet af selve udsigelsen af bestemte kendsgerninger, holdninger og mulige politiske strategier, og hvor der derfor rettes kritik af selve det, at der *tales om* disse forhold. Som sådan er disse sekvenser også et passende afsæt for en afrunding af de mangfoldige politiske lag, som neutralismen tenderer til at operere i. Som det er vist, suppleres de militære og diplomatiske strategier af bestemte fordringer til en bredere vifte af politiske områder og, i yderste konsekvens, en fordring om en disciplinering af, hvad der tales om overhovedet i den politiske debat. I det følgende skal vi underkaste denne flerlagede neutralistiske sikkerhedsdiskurs en teoretisk oplyst fortolkning af, hvilke elementer den rummer af en politisk selvbeskrivelse fra et dansk perspektiv.

8.5 Neutralismen – en teoretisk fortolkning

Som det fremgår af analysen ovenfor, udlægges Danmarks skæbne i den neutralistiske optik som værende tæt sammenvævet med det internationale systems karakter og konjunkturer. Formuleret med teoretiske begreber peger dette på en snæver forbindelse mellem omverdensfortolkning og selvfortolkning, med en tendens til at iagttage 'segmentets' status (sikkerhed, overlevelse, suverænitæt, selvstændighed) som i vidt omfang afledt af, hvordan 'systemet' udvikler sig. På denne baggrund er det klart, at omverdensfortolkningen er af ganske afgørende betydning i den neutralistiske diskurs, hvilket også skinner tydeligt igennem i debatterne, hvor der udfoldes en betragtelig energi for at sætte den omtalte ubestemthed i situationen på en begribelig og handlingsgenere-

---

¹⁶⁸ Udover at sigte til de politiske beslutningstageres ytringer, rettes denne disciplinering af debatten i sikkerhedspolitikens navn også mod den skrevne presse. Udenrigsminister Cold (V) retter i november 1922, efter at have redegjort for de nye tilstande, hvor hvad der siges i lille Danmark hurtigt kommer verden for øre, følgende appel til den danske presse: *'Hvis derfor den danske Presse vil hjælpe lidt, naar vi taler om vore egne Forhold i Relation til Udlandet, og tænke paa ikke i Partikampen at komme frem med saadanne Ting, som kan give Bagslag paa os, og som kan bruges mod os igen udefra, vil det være til stor Hjælp. Og hvis den danske Presse, naar den beskæftiger sig med Stridsspørgmaal, som nu en Gang er i Verden, vil tage paa disse Sager med en vis Lempe, saa vil det sikkert ogsaa gavne os. Jeg mener selvfølgelig ikke, at Pressen i nogen grad skulle lægge Skjul paa sine virkelige Meninger eller paa sin Overbevisning, jeg mener kun, at den kunde skaffe Udenrigsministeriet og derigennem Landet en god Støtte ved at tage lidt Hensyn.'* (RT, FT, 7.11.1922, sp. 1051f). Den offentlige debat er på den måde også at betragte som en sikkerhedspolitisk faktor, hvis gøren og laden har betydning for den udenrigsministerielle linies succes eller fiasko. I øvrigt er det slående, som dette citat kunne være taget ud af den såkaldte karikatur- eller Muhammed-sag i Danmark anno 2005-2006, hvor diplomater og erhvervsfolk luftede lignende ræsonnementer om selvdisciplinen i dansk presse. Muhammed-sagen udmærkede sig dog også med en tilkoblet indenrigspolitisk dagsorden af identitets- og integrationspolitisk tilsnit, som sætter visse grænser for rimeligheden af parallelen i øvrigt.

rende formel. P. Munchs opstilling af mulige scenarier under finanslovsforhandlingerne i efteråret 1919 er eksemplarisk i denne henseende – og dermed et oplagt startpunkt. I Munchs optik foreligger to mulige udfald af den aktuelle ubestemthed, og Munch analyserer Danmarks situation og politiske handlemuligheder i begge tilfælde (her kaldet scenarie A og scenarie B):

Scenarie A: *'Ingen af os ved, om det lykkes, men det kan vi sige, at glipper Folkenes Forbund og de Bestræbelser, som knytter sig dertil, driver man ind i en Rustningspolitik, der fører til Overbud efter Overbud og munder ud i nye Krav, og da driver vi ogsaa ind i en Oplosningstilstand indenfor den civiliserede Verden, som fører ud i Anarki.'* (RT, FT, 19.11.1919, sp. 1320). Ord som 'Kaos' og 'Ragnarok' knytter sig endvidere til denne tilstand, hvor de danske politiske handlemuligheder - efter en konstatering af, at der 'ingen Frelse' vil være forbundet med noget dansk militærvæsen i denne situation - beskrives på følgende måde: *'Da er den eneste Forhaabning, vi i Danmark kan nære, den, at Danmark kan holde sig saa stille som paa nogen Måde muligt og tage den smule Udsigt, der selv da vil være for at blive en begunstiget Oase i Forhold til den omliggende Verden.'* (sp. 1321). Idet det militære selvforsvar vil være nytteløst, når det for alvor går løs, vil den eneste reelle mulighed for Danmark bestå i en form for stilleleg, som her må ses som en metafor for den 'strengt ligelige' ikke-deltagelse i nogen form for kamp på nogens side.

Scenarie B: *'Men lykkes det derimod at skabe det, Folkeforbundet tilsigter, ja, da vil det væsentlige Indhold i Folkenes Forbund ikke blive Bestemmelser om, hvad man kan gøre overfor Lovbrydere, om de militære Kontingenter, man skal sende ud for at holde Orden, nej, da vil det blive det positive Arbejde, der er peget paa i Forbundspagten: Ordningen af Omsætningsforholdene mellem Staterne, Ordningen af Arbejderforholdene Landene over og ikke mindst Ordningen af hele den internationale Retstilstand.'* (ibid). Danmarks rolle i dette scenarie - hvor Folkeforbundet altså fungerer som 'tilsigtel', hvilket hos Munch er at forstå som fungerende hinsides de i pagten nedfældede militære dimensioner - vil være anderledes opmuntrende, og Danmark kan endda få en særlig indflydelse ved at gå foran med et godt eksempel: *'Ved i Tide, saa tidligt som muligt at tage vore Beslutninger om at indrette vort Militærvæsen paa det beskednest mulige Grundlag, har vi nogle Betingelser for at komme til at give et Eksempel, der kan faa Betydning for andre nærliggende Lande og derigennem faa Betydning vidt ud over Verden. Ved at gaa i Spidsen paa dette Omraade har vi i Danmark intet at tabe, men alt at vinde.'* (ibid.).

Således kondenseres på nærmest pascalsk vis to mulige scenarier ud af den uvisse politiske tilstand. Det kimæriske verdenspolitiske system (som tegnet i figur 7.2) kan med denne manøvre sættes i nogle rammer, der gør det muligt at artikulere passende politiske svar på de identificerede udfordringer. Munchs politisk-retoriske greb består her tydeligvis i at vise, at uanset hvordan udfaldet af ubestemtheden (A eller B) skulle blive, så er Danmark i begge tilfælde bedst sikret ('*intet at tabe, alt at vinde*') ved diplomatisk at føre en ligelig neutralitetspolitik og militært at indrette sig så '*beskedent*' som muligt, dvs. med ikke mere end en neutralitetsvagt som beredskab.

Hvilken fortolkning af 'Danmark i verden' kan identificeres i denne konstruktion af scenarier? Som tidligere slået fast er det under alle omstændigheder en verden, hvor Danmarks skæbne er tæt sammenvævet med verdenssystemets indretning og udvikling, hvilket er baggrunden for den ovenstående rationalisering af mulige udviklingsretninger i systemet: Den er så at sige nødvendig for at det danske segment kan forstå sig selv, når nu systemet tilskrives konstituerende kraft for segmentet. Samtidig er det klart, at de to scenarier repræsenterer ganske radikalt forskellige systemfortolkninger – og at de dermed sætter to radikalt forskellige vilkår op for en dansk selvfortolkning.

I denne henseende reproducerer neutralismen i nogen grad den spænding mellem en divisionistisk og en neutralitets-decisionistisk fortolkning af selv/omverdensrelationen, som kunne identificeres i det, vi har kaldt konsensusfeltet (jf. 7.2). Det divisionistiske element kan knyttes til retsideens perspektiv og til et rationale i omgangen med den danske stats politiske domæner, der byder Danmark at give afkald på visse af disse (f.eks. retten til oprustning over et vist niveau - men f.eks. ikke retten til at erklære sig neutral) til fordel for indstiftelsen af en ny form for sikkerhed inden for rammerne af et folkeforbund. Denne tankegang bygger som sådan på en samtænkning af sambestemmelse på internationalt niveau og selvbestemmelse på nationalt niveau, hvor førstnævnte anskues som en forudsætning for, at sidstnævnte kan opnå sikker og holdbar realitet. Heroverfor kan så stilles den særlige omvendte decisionisme, der manifesterer sig i, at det for sikkerheden og eksistensen udslagsgivende hensyn til den 'strengt ligelige neutralitet', og mere specifikt ikke-fjendskabet til en stor nabostat, tenderer til at indføre undtagelsesbestemmelser på en række politiske områder under henvisningen til den 'fare', der kan være forbundet med, at forskellige sproglige, kulturelle og politiske ligevægte bringes ud af balance. Det karakteristiske ved neutralismen er således en form for radikaliserings eller ligefrem totalisering af fjendefrihedshensynet, en tendens der især kommer til syne i spørgsmålene om forsvaret og genforeningen, *samtidig med* at den neutralistiske politik skrives ind i en progressiv bevægelse frem mod realiseringen af retsideen i Folkeforbundsregi.

Hvordan skal denne specielle konstellation begribes i selvbeskrivelsestermer? Er der modsigelse eller komplementaritet mellem de to aspekter? Vi vil herunder argumentere for, at der er tale om en form for *tidsmæssig* komplementaritet mellem de divisionistiske og de decisionistiske aspekter af den neutralistiske fortolkning af 'Danmark i verden'. I kapitel 2 diskuteredes Kosellecks, Pococks og Bryld/Warrings indsigter i de tidssemantiske mekanismer i demokratisk-politisk diskurs (jf. 2.2 og 2.5), og der blev bl.a. stillet ind på et pres eller en tvangsmekanisme i demokratisk politik i retning af, at den talende må kunne knytte sine politiske strategier an til en *bevægelse* i retning af en bedre fremtid for det politiske samfund. Med afsæt i denne diagnose af den demokratiske politik

kan vi beskrive den omtalte neutralistiske dobbelthed på den måde, at det er en nødvendighed for neutralismen at knytte sine politiske strategier an til et perspektiv for en *progression* for det samfund eller den enhed, på hvis vegne der tales. Problemet er her, at fjendefriheden og den strengt ligelige neutralitet ikke i sig selv er bærer af noget håb om progression - tværtimod rummer denne strategi elementer af en undtagelsestilstand, der lægger et stramt greb om det politiske samfunds demokratiske liv, og i øvrigt i bedste fald kan stille et status quo i udsigt i form af et Danmark, der kun oppebærer selvstændighed og uafhængighed i den strengt snævre forstand, at det ikke er i krig eller ligefrem under besættelse. Set i dette lys får Folkeforbundsperspektivet altafgørende betydning som den *bevægelse* mod det bedre, den progression, som den førte politik kan sættes i forbindelse med og som dermed – på det lidt længere sigt – kan begrunde og retfærdiggøre de afsavn, den neutralistiske tilnærmelse til en undtagelsestilstand påfører dansk politik på det korte sigt.

På denne baggrund kan man forstå de hårdnakkede bestræbelser, der udfoldes under de verserende forsvarsdebatter¹⁶⁹, på at fortolke Folkeforbundspagten og signalerne fra Genève på en sådan måde, at den danske nedrustningsstrategi kan iscenesættes som et bidrag til udviklingen af denne institution og de fremtidsløfter, den bærer med sig (dansk nedrustning som '*Pionertjeneste*' eller '*Eksempel*', jf. henholdsvis Niels Petersen og P. Munch ovenfor). I det samme skær kan man forstå den særlige vigtighed, som bl.a. radikale knytter til forligeligheden af neutraliteten og Folkeforbundsmedlemsskabet¹⁷⁰. Disse to eksempler vidner om, at neutralismens kernebegreber – nedrustning og neutralitet – med stor ildhu forsøges sat i forbindelse med Folkeforbundets progression, som enten aktivt bidragende dertil eller i det mindste forligelige dermed.

I forlængelse heraf kan det desuden bemærkes, at de neutralistiske forhåbninger til Folkeforbundets langsigtede, progressive potentiale forbliver nogenlunde uforandrede fra 1918 til 1922, på trods af de markante begivenheder i Forbundets udvikling, der finder sted i 1920 (USA's ikke-indmeldelse) og i 1922 (Frankrig og England i åben strid om forbundets forhold til militære garanti-traktater og om rådets kompetencer (jf. Mouton 1999)). Ganske vist konstaterer f.eks. Niels Petersen i oktober 1920, at '*det fredelige Syn på Sagen lader vente paa sig...*', men han følger hurtigt op med at understrege de forhåbninger på Folkeforbundets vegne, der kan knyttes til, at '*... Verdenkrigens Ulykker og Elendighed...*' har skabt en '*...dyb Trang hos Folkene til at komme bort fra Rustninger-*

¹⁶⁹ Med stor vedholdenhed fastholdes dette gennem hele den analyserede periode, bl.a. af P. Munch (f.eks. FT, 13.11.1919 & 19.11.1919 & 17.5.1922), Niels Petersen (f.eks. FT, 7.11.1919 & 28.10.1920) og Ove Rode (f.eks. FT, 12.11.1920).

¹⁷⁰ Jf. en mindre verbal slagudveksling mellem Neergaard og Ove Rode (10-12.11, 1920), hvor Neergaard antyder at begrebet er undergået forandring under indtryk af de '*nye Forhold, der er skabte ved Folkenes Forbund...*' (RT, FT, 10.11.1920, sp. 1599), hvortil Rode med fynd og klem slår fast, at '*...det gamle Neutralitetsbegreb ogsaa fremdeles har politisk Kraft i sig, saa længe Folkeforbundet ikke er blevet universelt.*' (RT, FT, 12.11.1920, sp. 1860). Forsvaret for neutralitetsbegrebet har her en noget mere defensiv og ikke decideret progressivistisk karakter, men vigtigheden af, at der trods alt er forligelighed mellem de to forhold, står tydeligt frem.

ne.' (RT, FT, 29.10.1920, sp. 971). En lignende og tilsvarende mekanisk optimisme-på-trods kan iagttages hos P. Munch i både debatten om den mellemfolkelige domstols statut i 1921¹⁷¹ og i pagtændringsdebatten i 1922¹⁷².

Disse sekvenser giver støtte til den tolkning, at perspektivet for Folkeforbundets eventuelle realisering (og den neutralistiske politiks bidrag dertil) er en nærmest tvangsmæssig nødvendighed for at få hele det neutralistiske kompleks af sikkerhedsstrategi, selvfortolkning og omverdensfortolkning til at gå op. Når det politiske selv (segment) knyttes snævert til den politiske omverden (system) i et afhængighedsforhold, må den fremlagte politiske strategi kunne redegøre for, på hvilken måde den bevæger *hele systemet* mod det bedre. Kan den ikke det, mister den sin appel under de demokratisk-politiske omstændigheder¹⁷³. Derfor den nævnte 'mekanisk-optimistiske' vurdering af Folkeforbundet, også når det er i krise.

enne tolkning, hvor det progressive perspektiv optræder som en nødvendig demokratisk-diskursiv påkltring til den neutralistiske realpolitik, støttes yderligere af, at de centrale neutralistiske begrebsdannelser, som optræder direkte i talerne eller som er fremanalyseret i det ovenstående ('strengt ligelige neutralitet', 'nedrustning', 'politivagt', 'fjendefrihed', 'fordringsløshed') primært fremstår som orienterede efter scenarie A. Det gælder nemlig for disse begreber, at det at handle på anden vis end disse begreber lægger op til – dvs. at kompromittere neutraliteten, at antyde eksistensen af en konflikt mellem Danmark og Tyskland, at opretholde et militært beredskab hinsides politivagten, at stille politiske krav i forbindelse med grænsedragningsprocessen og vedrørende det danske mindretal – først og fremmest sættes i forbindelse med 'fare' for Danmark, dvs. anskues som noget, der belaster det umiddelbare og aktuelle sikkerhedshensyn. Anstrengelserne for og vanskelighederne med at få bl.a. nedrustning og neutralitet til at rime med Folkeforbundets progression lader ligeledes ane, at disse begreber kun sekundært er orienterede efter at skulle bidrage til scenarie B.

At det er denne vægtning eller dette hierarki, der gør sig gældende, synes endelig også at finde bekræftelse i de sekvenser, hvor det ellers belastede suverænitetsbegreb bringes i anvendelse:

---

¹⁷¹ D.12.4.1921 hvor Munch efter en konstatering af, at Folkeforbundets arbejde hidtil har været en skuffelse på visse centrale felter, dels udlægger netop domstolsinitiativet som udtryk for en ny og mere positiv tendens, dels fremhæver en række initiativer mht. forbundets organisation, dets arbejde for sygdomsbekæmpelse, arbejdsforhold, krigsfanger, finansielle forhold m.m.

¹⁷² 28.6.1922 hvor Munch tilsvarende hæfter sig ved de fremskridt, de enkelte ændringer medfører, samt at de samlet set betyder, at pagten med disse ændringer bevæger sig i retning af, hvad Danmark sammen med de andre nordiske lande kunne ønske sig.

¹⁷³ Hvilket kan siges at være det, der ramte E. Scavenius efter krigen. Scavenius fæstnede i sine taler ikke den store lid til Folkeforbundets systemforandrende kraft, hvilket kraftigt begrænsede hans demokratiske appel i en tid, hvor netop udenrigspolitikken i stigende grad sættes under demokratiske debat. Munch, Rode, N. Petersen m.fl. bruger, i modsætning til Scavenius, Folkeforbundsperspektivet til at behæfte den neutralistiske politik med en progressiv appel, ved netop at insistere på, at ligelig neutralitet, nedrustning og politisk forsigtighed i det sønderjyske spørgsmål ikke bare er realpolitiske nødvendigheder, men også samtidig peger frem mod en forandring og forbedring af de internationale vilkår, som den danske selvstændighed og sikkerhed er så afhængig af.

Nemlig som et begreb, der beskytter Danmarks ret til at *nedruste* og altså forhindrer Folkeforbundet i at afkræve Danmark et bestemt, militært beredskab (jf. både Lars Rasmussen og P. Munch ovenfor). Anvendelsen af suverænitetsbegrebet i denne sammenhæng antyder, at det er her den *kritiske* relation er på spil, det for statens sikkerhed afgørende. Dette er interessant i lyset af, at suverænitetsbegrebet i konsensusfeltet gennemgående associeres med det 'gamle' magtsystem. På denne baggrund vidner nærværende anvendelse af begrebet om en omverdensfortolkning, der stadig primært ser det 'gamle' system for sig og derfor bruger dets begreber til at definere egen status. Nedrustning først, Folkeforbund så.

Altså: Som ovenstående gennemgang lader ane, dækker den i indledningen præsenterede symmetri mellem scenarie A og scenarie B over en noget mere sindrig relation mellem to fortolkninger af Danmarks politiske omverden. Neutralismens centrale begrebsdannelser og konkrete sikkerhedspolitiske strategi synes primært at være orienteret efter de politiske mekanismer i scenarie A, men samtidig sættes de selvsamme begreber og strategier i forbindelse med en progression af hele systemet frem mod scenarie B. Denne særegne konstruktion afspejler et paradoks, der knytter sig til den neutralistiske måde at tænke selv og omverden på, dvs. hvor vægten lægges på 'segmentets' eller statens indlejring i og afhængighed af det internationale system. Idet denne forståelse af forholdet mellem selv og omverden møder den demokratiske fordring om, at folkets vilje skal være bestemmende for folkets fremtid – eller, formuleret tidsligt, at nationale politikker skal kunne forsynes med et løfterigt fremtidsperspektiv for nationen - så bliver resultatet en bemærkelsesværdig blanding af dansk politisk selvundervurdering og selvovervurdering: Danmark hævdes på den ene side at være ude af stand til aktivt og ved egne midler at hævde sin selvstændighed m.m. overfor stormagtsinteresser, men tillægges på den anden side evnen og kapaciteten til gennem sin forbilledlige fordringsløshed at kunne transformere det storpolitiske system til ukendelig retslighed. Som nævnt rummer denne kobling et tydeligt rationale, idet vi iagttager neutralismen udfra en bestemt politisk fremtidslogik: 'Stillelegen' må iscenesættes som potentielt systemomkalfatrende, hvis den skal trænge igennem som demokratisk-politisk projekt.

Kapitel 9

Defencisme

'Om der kan være Risiko forbundet dermed, faar være, det er i alt fald en Pligt for den Nation, der vil sin Selvhændelse, at den ikke lader en Opgave af denne Art ligge, og det skulde glæde mig, om Nationen samlet kunne optræde her for Røgtelsen af sine dybeste nationale Interesser.' (Emil Harboe*, RT, FT, 25.6.1920, sp. 6468)

Som det markeres af ovenstående citat, der er taget fra Sønderjyllandsdebatten, står neutralismen ikke uantastet i fortolkningen af, hvilke principper der bør styre det danske omverdensforhold. Begreberne 'risiko', 'selvhændelse' og 'dybeste nationale interesser' står i skærende kontrast til de forestillinger om sikkerhed gennem militær og politisk minimalisme, der var de gennemgående i forrige afsnits analyse. Den 'opgave', den konservative Harboe taler om, har at gøre med, at Danmark ikke lader sig stille tilfreds med den foreliggende afgørelse af det sønderjyske spørgsmål: *'Vort nationale Haab rækker videre'* (ibid.). Det sønderjyske spørgsmål aktiverer således, både før og efter Genforeningen, en ganske betragtelig anderledes måde at anskue Danmark på – politisk, militært og historisk. De forskellige aspekter af denne anderledeshed vil vi i det følgende argumentere for tilsammen udgør en alternativ sikkerhedsdiskurs, der opererer med væsensforskellige begreber om dansk sikkerhed, selvstændighed, selvhændelse m.m. – kaldet 'defencisme'. Analysen af denne defencisme bygges op på den måde, at vi først ser på, hvorledes den udkrystalliserer sig i forbindelse med forsvarsspørgsmålet (9.1) og det sønderjyske spørgsmål (9.2), hvorved også let justerede tolkninger og betydninger af Folkeforbundsprojektet og neutralitetsbegrebet kommer til syne. Afslutningsvis diskuteres de analyserede positioner i et mere systematisk teoretisk perspektiv med hensyn til selv/omverden-fortolkninger, der er på spil i de defencistiske positioner og strategier (9.3).

9.1 Forsvarsvilje - det militære spørgsmål

Analysen tager afsæt i begrebet 'neutralitet', som vi identificerede som et nøglebegreb i konsensusfeltet, og som vi har set i en 'strengt ligelig' og nedrustet aftapning i forrige kapitel. Den neutralistiske tolkning af dette nøglebegreb udfordres især i forbindelse med forsvarsdebatterne, hvor Venstre-folk og ikke mindst konservative sætter evnen eller viljen til militært at forsvare territoriet i centrum for deres neutralitetsforståelse. Klaus Berntsen (V) fremlægger som forsvarsminister regeringens forslag til forsvarsordning i Folketinget den 10.5.1922, og i denne åbningstale betones Danmarks *internationale pligt* til at opretholde et forsvar af en vis styrke. Efter at have refereret til

både Folkeforbundets art. 8 og art. 16, Haag-konventionens bestemmelser samt til den engelske regerings kommentarer til Folkeforbundspagten udleder Berntsen, at *'...en Stat, der er medlem af Folkeforbundet, har Pligt til at træffe Foranstaltninger til et Forsvar, som er i Stand til at yde den første Modstand mod et Overfald ved Landets Grænse.'* (RT, FT, 10.5.1922, sp. 6640) og konkluderer endvidere, at: *'... en Stat, der ikke med Magt modsætter sig en Krænkelse af sit Territorium, maa udsætte sig for at blive betragtet som unneutral.'* (ibid., sp. 6641). Med henvisning til de internationale forpligtelser, sådan som man kan udlede dem af de internationale bestemmelser fra Haag-konventionerne og i forbundspagten, hævder således forsvarsministeren, at Danmark må opretholde en vis militær styrke, der som man fortfarende vil kunne fastholde sin status som neutral.

Denne forståelse af forholdet mellem neutralitetsforpligtelser og det militære beredskab kan genfindes i Venstre-talernes tilgang til Folkeforbundets betydning for det militære beredskab. Det fastholdes konsekvent af Venstre-folk fra forbundspagten tilblivelse og frem, at pagten ikke uden videre hjemler den af radikale og socialdemokrater foreslåede militære nedrustning. I november 1919 udlægger J. C. Christensen pagten art. 8 som følger: *'Det skulle være meget forkert, hvis man her opfatter art. 8 i Traktaten om Folkenes Forbund som en Bestemmelse, der giver de Lande, som tiltræder Folkenes Forbund, Ret til uden videre at slette af deres Militærudgifter saa godt som alt; det gør denne paragraf ikke.* (RT, FT, 13.11.1919, sp. 960), en udlægning som gentages af Berntsen i maj 1922 under henvisning til både pligten til selvforsvar (art. 8) og Forbundets samlede kapacitet til at kunne iværksætte militære sanktioner overfor en pagtbrydende stat (art. 16) (RT, FT, 10.5.1922, sp. 6839). Folkeforbundspagten udlægges altså således, at den forpligter den enkelte stat på et minimum af militært beredskab. Tolkningen af forholdet mellem neutralitet og forsvar er for så vidt konsistent med den tolkning af neutralitetsbegrebet, som de samme Venstre-folk udfoldede i forsvarsdebatterne før krigen (dvs. især i debatten om forsvarsordningen af 1909, jf. Due-Nielsen 2003), men i efterkrigens kontekst er den endvidere forsynet med Folkeforbundets blåstempel ud fra omtalte fortolkning af de to relevante artikler.

Et andet aspekt af neutraliteten har at gøre med, hvorvidt der overhovedet kan forstås det samme ved dette begreb efter krigen og fredens omvæltninger, som man forstod det før og under krigen, f.eks. i forbindelse med forsvarsforhandlingerne i 1909 og mineudlægningen i 1914. Statsminister Neergaard (V) nærmer sig denne problematik i efteråret 1920, hvor han hæfter sig ved, at *'... Verden er blevet en anden, og at de gamle Begreber, hvorpaa vi grundlagde vore Forsvarssystemer og vor almindelige Politik, ikke længere er gældende. Ledelsen af Verdens Anliggender er jo gennem Verdenskrigen gået over til de vestlige Magter, Tyngdepunktet her forskudt sig fra Centrum i Europa til det vestlige Europa.'* (RT, FT, 10.11.1920, sp. 1599). I denne sekvens fortolker Neergaard på det asymmetriske eller ubestemte ved den aktuelle politiske situation ved netop at pege på, at endskønt den ny-

etablerede orden (dvs. med Folkeforbundet) hviler på nye principper, så afspejler den stadig en magtstruktur i international politik, nu med 'de vestlige magter' (dvs. England og Frankrig) som de dominerende. Folkeforbundet er altså i denne optik en del af en magtstruktur, der har sit tyngdepunkt mod vest.

I samme anledning stiller Neergaard spørgsmålstegn ved, om neutralitetsbegrebet kan fastholdes i dets oprindelige betydning indenfor rammerne af Folkeforbundet (jf. polemik med Ove Rode i forrige kapitel): '*Det gamle Neutralitetsbegreb er heller ikke foreneligt med de nye Forhold, der er skabte ved Folkenes Forbund, undtagen i ganske særlige Tilfælde* [i tilfælde af 'lovlig krig', JE].' (ibid.), hvilket dog ikke direkte betyder, at Danmark skal binde sig i alliancer. Neergaards mellemform bliver her, at Danmark må '*...tilstræbe et godt forhold til sine nærmere og fjernere Naboer, saa vidt muligt et ligeligt godt Forhold.*' (ibid.). Denne noget uldne formulering kan dog ikke røkke ved dén slet skjulte forudsætning for Venstres forsvarsprojekt, at det foreslåede danske forsvar for territoriet kun vil skulle foranstalte en midlertidig modstand, indtil der vil komme 'hjælp' udefra. Med Berntsens ord fra åbningstalen: '*...det, vi bør indrette os paa og sætte som Maal for vor Militærpolitik, og det, som Venstres Forsvarsordning har som sit Formaal, er, at Landet bliver i Stand til at yde en første Modstand mod en Krænkelse af dets Territorium, indtil Hjælp kan komme til stede.*' (RT, FT, 10.5.1922, sp. 6842). Hvor denne hjælp skal komme fra, giver Berntsen os et gedigent hint om i sin åbningstale, idet han umiddelbart forinden citerer den engelske PM Lloyd George for følgende: '*Vi kan kun hjælpe en Nation, som kæmper for sig selv.*' (ibid.).

Et opblødt neutralitetsbegreb - 'så vidt muligt ligeligt' - og kapacitet til militært at leve op til de påkrævede forpligtelser i et internationalt system med et vestligt tyngdepunkt og, sågar, mulig 'hjælp udefra' i krigstilfælde. Venstre-ministrenes tolkning af forholdet neutralitet/militær og af forholdet Folkeforbund/militær holder sig indenfor de overordnede rammer af konsensusfeltet i den forstand, at både den formelle neutralitet og Folkeforbundsmedlemskabet fastholdes. Man aner dog samtidig i disse udlægninger af relationen forsvar-neutralitet-Folkeforbund en i forhold til neutralismen markant anderledes måde at tænke sikkerhed og uafhængighed på. Den her beskrevne fortolkning af Danmarks internationale forpligtelser, som på især rustningsområdet står i diametral modsætning til den neutralistiske fortolkning, er nemlig betinget af en mere politisk-eksistentiel formulering af forswarets nødvendighed. Berntsen citerer i sin åbningstale til forsvarsdebatten i 1922 den (socialdemokratiske) svenske statsminister Hjalmar Branting for året før at have sagt: '*En Nation, der vil leve, maa vise sin Villie til Livet.*' (RT, FT, 10.5.1922, 6842), et citat som i øvrigt kommer til at stå i centrum for hele den efterfølgende debat. Denne 'vilje til livet' fortolkes af Berntsen som forsvarsvilje, hvorved dét at opretholde et militært forsvar af en vis størrelse får en anden og mere fundamental karakter, end som en folkeretslig norm, der måske/måske-ikke

kan udledes af Haag-konventionerne og Folkeforbundspagten. Det handler også om en markering af nationens liv og eksistens.

Venstre-ministrenes antydninger af en alternativ sikkerhedsdiskurs antager mere skarptskårne konturer, når vi bevæger os ind i de konservative taleres bidrag til forsvarsdebatten. Hvor Venstre-folkene overvejende tilstræber at begrunde det militære beredskab med afsæt i Danmarks internationale forpligtelser, stiller flere konservative talere forholdet mere skarpt op. Fraenkel (K) formulerer 27.7.1922 om forsvarets status i nationens liv: *'Sagen er den, at vort Land maa have et Forsvar. Det maa det efter de Konventioner, vi har indgået, efter de traktatmæssige Forpligtelser, vi har, saaledes som jeg i alt Fald opfatter dem. Men selv om de ikke eksisterede, maatte vi have et Forsvar fordi vi er et Folk, og et Folk er dog en Organisme, det er dog noget levende, det er dog noget særpræget, og naar jeg hævder, at der til en saadan Organisme hører en Selvopholdelsesdrift, gentager jeg ikke andet, end hvad en æret Medborger, som det ærede Medlem Hr. P. Munch sætter højt, har udtalt længe før mig, nemlig Dr. Brandes'* (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9486). Sekvensen er en klar markering af, at man ikke behøver internationale konventioner for at begrunde forsvarets nødvendighed. Et land må have et forsvar. Denne forsvarets nødvendighed knyttes til en sammenkobling af begreberne 'folk', 'organisme' og 'selvopretholdelsesdrift', hvor det at besidde evnen og viljen til at forsvare sig - selvopretholdelsesdriften i den organiske analogi - således bliver en form for prøvesten for, om der overhovedet ER tale om et rigtigt, levende folk.

Denne figur går igen hos Victor Pürschel* (K, 16.5.1922). Efter at have fremhævet både omtalte Branting og Jean Jaurès¹⁷⁴ som stemmer i det kor, der understreger den *'...nationale Pligt til at hævde os selv'*, udfolder han følgende udredning af det rationale eller den etos, der ligger i at kæmpe selv mod overmagten: *'Det er uimodsigeligt rigtigt, at Danmark er et lille Land, at Danmark er afmægtigt, hvis det alene stilles overfor en Stormagt, men det er for mig lige saa rigtigt og saa uimodsigeligt, at det Folk, der overfor hele Verden erklærer: Vi vil intet gøre for at hævde os, vi vil leve på Naboernes Naade, det Folk underskriver sin egen Dødsdom som et selvstændigt og frit Folk'* (RT, FT, 16.5.22, sp. 7113). Det er dét at give afkald på sin forsvarsvilje, der vil være selvstændighedens og frihedens endeligt for det danske folk, snarere end det er dét, at man i militær og fysisk forstand bliver løbet over ende. På denne baggrund skal forsvaret ikke opretholdes som funktion af sindrige diplomatiske kalkyler om, hvem der måtte kunne opfatte hvad som en trussel, eller efter internationale konventioner, men derimod udfra

---

¹⁷⁴ Formanden for det franske socialistparti (SFIO), der i øvrigt var kendt som pacifistisk orienteret og som blev myrdet i dagene efter Første Verdenskrigs udbrud af en højreorienteret fantast, der frygtede den socialistiske pacifismes indflydelse på det franske folks kampvilje. Frygten viste sig som bekendt at være ubegrundet, men Jaurès forblev i kraft af mordet et 'ubesmattet' symbol på den socialistiske krigsmodstand og pacifisme før krigen. Jaurès citeres i denne sammenhæng for en kommentar til en fransk hærlov, hvor han angiveligt skal have skrevet: *'Denne Hær har udelukkende til Opgave at forsvare Frankrigs Jord og Uafhængighed mod ethvert Angreb'* (ibid.). At bruge dette citat til støtte for et dansk forsvar er i øvrigt en temmelig tvivlsom affære, da Jaurès ærinde ganske åbentlyst er at understrege hærlovens eksklusivt defensive karakter i en kontekst, der er anderledes præget af offensive, militære visioner end den danske.

den grundpræmis, at folkets eksistens som folk overhovedet er forbundet med dets vilje til opretholdelse af et militært forsvar.

Det sikkerhedsbegreb, der kan skimtes i denne tænkning, er af en anden og bredere karakter end det neutralistiske sikkerhedsbegreb. 'Sikkerhed' er ikke alene et spørgsmål om teknologier til at beskytte 'noget' - et folk, en nation – som allerede er. Det er samtidig et spørgsmål om overhovedet at reproducere den enhed, der i næste moment i en mere Hobbessk forstand skal skabes konkret territorial-politisk sikkerhed for. Der knytter sig noget enheds*konstituerende* til den militære selvhævdelse og folkets forsvarsvilje.

9.2 Politisk vilje – det sønderjyske spørgsmål

Hvor den generelle defencistiske sikkerhedstænkning i forhold til forsvarsspørgsmålet kun i brede og indirekte vendinger forholder sig til mulige danske sikkerhedsproblemer, stiller det sønderjyske spørgsmål et anderledes konkret problem med tilhørende specifik politisk adresse: Den dansk-tyske grænsedragning. Som antydnet indledningsvis er der stærke kræfter i dansk politik, der virker for en mere ambitiøs dansk politik i grænsespørgsmålet end den, den radikale regering praktiserer i forhold til fredskonferencen og den efterfølgende proces i den internationale kommission. I folketingsdebatterne kommer denne strømning til udtryk som en heftig kritik af den radikale regerings håndtering af sagen fra Venstres og de Konservatives side. Som tilfældet var i analysen af neutralismen, kan der i denne analyse trækkes klare paralleller mellem de positioner, der ligger til grund for denne kritik, og så den sikkerhedstænkning, der udfolder sig i forhold til relationen mellem forsvar, neutralitet og Folkeforbund. Herunder stilles ind på nogle aspekter, der illustrerer denne forbindelse.

Man kan i Sønderjyllandsdebatten iagttage et afvejningsforhold mellem 'risiko' og 'pligt', når det kommer til Danmarks interesser. Dette forhold formuleres klart i intro-citatet til dette afsnit, hvor Harboe (K) lægger vægt på den 'pligt', der er forbundet med hævdelsen af bestemte nationale interesser, uagtet de politisk-militære risici, det måtte indebære. Der er forhold og 'opgaver', som ikke kan stilles til side, blot fordi de indebærer en risiko. 'Selvhævdelse' som nationalt karakteristikum rummer altså andet og mere end blot forskaffelse af militær-politisk betryggelse i snæver kortsigtet forstand. I den konkrete sammenhæng består denne opgave eller dette 'mere' i på forskellig vis at sikre, at det faktiske udfald af grænsedragningsprocessen i videst mulige omfang kommer til at svare til, hvad man i konteksten fremstiller som 'historisk' tilhørende Danmark. Johan Knudsen (K) formulerer det i efteråret 1919 på følgende måde: *'Vi ønsker saa meget af Sønderjylland, som vi kan faa, saa langt som Stemmesedlen rækker. Vi ønsker at drage saa mange Omraader af*

dette gamle, danske Land ind som muligt...' (RT, FT, 10.11.1919, sp. 684). Man bemærker, at dette land altså er 'gammelt dansk land' (eller ligefrem '*ældgammelt dansk Land*' som Knudsen siger sammesteds) i historisk forstand og uafhængigt af folkeafstemningens udfald. Med den historiske tolkning af de sønderjyske landsdele (i de mindste de 2 zoner, der stemmes om) som værende danske i essentiel eller objektiv forstand reduceres afstemningsprocessen til et politisk redskab, som det påhviler et selvhævdende Danmark at påvirke således, at så meget som muligt af det objektivt danske land bliver dansk som følge af den subjektive afstemningsproces¹⁷⁵.

Som tilfældet var i forbindelse med forsvarsspørgsmålet gælder det i forbindelse med grænsespørgsmålet, at den danske selvhævdelse tjener andet og mere end at sætte decimaler på breddegraderne. 'Sagen' har i den defencistiske optik en eksistentiel national dimension, som den radikale regering i skarpe vendinger beskyldes for at negligere. Dette kan iagttages i følgende sekvens af Asger Karstensen (K) fra efteråret 1919, hvor betoningen af sagens kerne går hånd i hånd med et bittert angreb på E. Scavenius: '*Og nu, da Regeringen staar overfor Løsningen af et Spørgsmaal, som i saa høj Grad vedrører den danske Nation, at man vel uden at være sentimental eller blive beskyldt for at være sentimental kan sige, at det udadtil er vor eneste store Sag, en Sag, som ikke alene kan berøre dansk Sind, dansk Hjertelag, men som ogsaa kan berøre **dansk Villie, national Villie baade til at samle, hvad dansk er, og til at forme en Opgave for det danske Folk**, der strækker sig noget videre end til den indrepolitiske Kamp, som beskæftiger Sindene og som ofte ikke imponerer ved særlig storladenhed, saa møder Regeringen efter min Mening med koldt Sind. Den ærede Udenrigsminister er Udtryk for isnende Kulde i denne Sag, og denne isnende Kulde, han repræsenterer, bliver symbolsk for Regeringen ogsaa naar den ærede Statsminister [Zahle (R), JE] taler, som han talte igaar.*' (RT, FT, 10.11.1919, sp. 686, JEs fremhævnings). Den selvhævdelse, som den radikale regering forsømmer i grænsespørgsmålet, handler om nationens vilje, samling og fremtid overhovedet. Forbitrelsen mod den radikale regerings '*isnende Kulde*' kan altså begribes som bundende i den oplevelse af tab - af national vilje, enhed og fremtid - som den fordringsløse, radikale handle måde i grænsespørgsmålet fremkalder. Den nationale enhed og folkets fremtid fremstår her som uløseligt knyttede til artikulationen af national vilje i dette nationale kerne-spørgsmål.

---

¹⁷⁵ Interessant i denne sammenhæng er Jens S. Vanggaards* (30.7.1919) (V) tanker om "Sindelaget" (som i konteksten svarer til det subjektive princip). Vanggaard anfører, at siden sindelaget i dele af Sønderjylland (2.zone) er blevet 'omlagt' fra dansk til tysk siden 1864, vil det kunne 'omlægges' den anden vej igen efter en genforening. I denne argumentation er det subjektive princip for grænsedragningen trængt helt tilbage som underordnet det objektive, historiske princip. Sekvensen indbyder også til i lidt bredere forstand, og med tanke på det øvrige 20. århundrede, at reflektere over selvbestemmelsesprincippet i dets subjektive afskygning: princippet inviterer til, at en stat med herredømme over et område med større eller mindre minoriteter af anden nationalitet med forskellige midler 'sørger for', at området inden en eventuel grænsedragning og/eller statsdannelse efter det subjektive princip, har den helt rigtige nationale sammensætning af subjekter. Resultatet har vi set i rigt mål i det 20. århundrede, fra Tyrkiet i 1915 til Jugoslavien & Rwanda i 1990'erne.

At nationens vitalitet er knyttet til, hvad vi som antitese til neutralismen kan kalde for en national politisk fordringsfuldhed, viser sig også hos Harboe (K) i debatten sommeren 1920, dvs. umiddelbart efter genforeningsceremonien, hvorfra også titelcitaterne stammer. Harboe knytter i denne forbindelse opretholdelsen af den danske nationale følelse til sønderjydernes¹⁷⁶ 'kamp' for at oppebære danskheden i tiden under tysk herredømme: *'Jeg kan ikke se bort fra, at Sønderjyderne i de 55 Aar i alt for høj Grad har kæmpet deres Kamp alene. I virkeligheden er det Sønderjyderne, der har opretholdt den nationale Følelse. Det er paa denne Surdej, vi smaat har levet herhjemme. Sønderjyderne har ført Kampen med Energi og med et velsignet og aldrig svigtende Humør. Jeg haaber, at den nationale Følelse, som har gennemsyret Sønderjyderne i disse mange Aar, maa gennemsyre hele Nationen, saa at den maa forstå at tage op om den store nationale Opgave, som nu ligger for, om paa nogen mulig Maade i Fred og Forstaaelse, men i alt fald saaledes, at denne Opgave tages op, at man ikke lader den ligge.'* (RT, FT, 25.6.1920, sp. 6468). Der er flere interessante elementer i denne sekvens. For det første indikerer surdej-metaforen og sammenkoblingen af kamp og nationalfølelse, at det er på kampens ethos, at fremtiden for hele den danske nation skal bygges, kampen for 'opgaven', kampen for 'den endelige og fuldstændige Opfyldelse af vore nationale Haab' (ibid.) som vel at mærke ikke er opnået med afgørelsen i 1920. Fordi sønderjyderne har kæmpet, har de holdt den danske nationale følelse i live, og nu er øjeblikket kommet, hvor surdejen skal fermentere det øvrige danske legeme med en kampkultur, der samler nationen om 'opgaven'. For det andet er det bemærkelsesværdigt, at modstanderen i denne kamp, den som den danske selvhævdelse er rettet imod, stort set er fraværende. Det siger sig selv, at enhver i konteksten ved, mod hvilken ydre størrelse en dansk fordring i det sydlige grænsespørgsmål er rettet, men det springer i øjnene, at gestaltningen af dansk vilje, dansk samling og dansk fremtid ikke sker med eksplicit reference til en ydre fjende eller identitetsmæssigt modbillede. Begreberne 'opgave' og 'sag' indtræder her som de enhedskonstituerende referencer, som det som den danske nation skal samles om, i fraværet eller undermarkeringen af noget, som den danske nation kan samles imod.

Man kan på baggrund heraf konstatere, at defencismens identitets- eller enhedsmarkører i denne henseende respekterer den fjendefrihed, som neutraliteten implicerer. Som i forsvarsdiskussionen formuleres den nationale selvhævdelse på en måde, der ikke eksplicit annoncerer en politisk modsætning til nogen ydre stat eller fjende. Til gengæld gælder det for begge temaer, at modsætningen lurer lige under det artikuleredes overflade, som underforståede adresser på både de mulige danske allierede/venner (Frankrig og England) og de mulige danske modstandere/fjender (Tyskland). Det er denne underforståethed, som P. Munch (jf. kapitel 8) peger på, formulerer og vender sig imod i sin kritik af de borgerlige forsvarstanker i maj 1922, hvilket indikerer en væsentlig

---

¹⁷⁶ Som teknisk-statsborgerligt set var tyskere og som bekendt kæmpede og døde i stort tal i den tyske hær under Verdenskrigen.

gradsforskel mellem den neutralistiske og den defencistiske forståelse af stregheden i neutralitetens fjendefrihedshensyn.

Som et sidste aspekt af analysen vendes blikket mod den defencistiske udlægning af hele den politisk-diplomatisk proces omkring grænsespørgsmålet (Paris-konferencen, den internationale kommission, afstemningerne). Her kan nemlig identificeres en systemfortolkning, der har forbindelse til de fortolkninger af konstitutionen af dansk politisk enhed, vi så ovenfor. Den ovennævnte defencistiske konstruktion af forholdet mellem det 'objektive' danske land og den 'subjektive' afstemningsproces åbner, som nævnt, et spillerum for formuleringen af nogle veldefinerede og legitime danske interesser i grænselandet. I overensstemmelse hermed fortolkes det internationale spil omkring grænsedragningen som et spil, hvor ret (=selve afstemningen) og politik (=fastlæggelsen af rammerne omkring afstemningen) spiller sammen, og hvor det påhviler en selvstændig stat at formulere sine interesser i det politiske spil, som formuleret af Neergaard (V) i debatten i juli 1919: '*Vi nærer Tillid til de allierede og associerede Magter (...). Men netop fordi vi nærer den Tillid til dem, at de vil vore Interesser, er det ogsaa vor Pligt at lade dem vide saa tydeligt og klart som vel muligt, hvorledes vi opfatter vore Interesser.*' (RT, FT, 30.7.1919, sp. 6643). Neergaard er på sit partis vegne voldsomt indigneret over den radikale udenrigsministers fremgangsmåde i sagen: '*...den højtærede Minister har jo forholdt sig fuldkommen passiv, han har ladet enhver Lejlighed gaa tabt til at hævde det Standpunkt, som jeg synes, det var hans Pligt at hævde.*' (ibid., sp. 6666).

Det nærmere indhold i dette 'standpunkt' handler i Neergaards og Venstres optik konkret om (1) at '*hævde Afstemningsfriheden*' (ibid., sp. 6665) - dvs. sikre at danske vælgere og vælgerforeninger ikke chikaneres og intimideres i afstemningsprocessen - og (2) at arbejde på at få de dele af regionen, der erklærede sig danske i 1867¹⁷⁷ (herunder Flensborg som '*historisk set er en dansk by*', jf. Neergaard i FT, 21.11.1919, sp. 1467), inkluderet i kongeriget. Det handler altså om at gøre, hvad man fra dansk side kan for at påvirke '*den store indifferente Masse*' i afstemningsområderne og i det hele taget '*...faa saa meget som muligt af den 2den Zone med, saa vidt det kan forenes med Traktatens Grundlag...*' (ibid.). Det fremgår tydeligt af den sidste sekvens, at 'traktatens grundlag' opfattes på den måde, at det efterlader et spillerum for fortolkning, når det kommer til den konkrete udmøntning (samt at det subjektive spørgsmål om nationalt tilhør anskues som en politisk formelig og påvirkelig størrelse). Dette spillerum må og skal udnyttes, hvilket Neergaard anklager den radikale regering for bevidst at forsømme: '*Men vi forlanger af den danske Regering, at den ikke opstiller Fortolkninger, der stiller os ugunstige i denne Sag, end Fredstraktaten tilsiger os det...*' (ibid., sp. 1472). Den politiske

---

¹⁷⁷ Efter Slesvig-Holstens formelle indlemmelse i Preussen i 1867 - som finder sted umiddelbart efter, at Pragerfreden mellem Østrig og Preussen efter fransk pres slår fast, at de 'nordlige distrikter' af Slesvig på et tidspunkt vil kunne afgøre områdets statslige tilhør efter afstemningsprincippet - viser nyvalget til Det Nordtyske Forbunds forsamling, at der både i byen Flensborg og i områderne nord for var et dansksindet flertal (Due-Nielsen 2003, pp. 339f). Det er denne sindelagstilstand 'før fortyskningen' af især Flensborg, der refereres til i talen.

selvhævdelse - og den nationalt-eksistentielle nødvendighed, der omgærder den - finder altså et korrelat i en forståelse af det internationale system, der lægger vægt på realiteten og legitimiteten af hævdelser af konkrete, nationale interesser.

Denne konstatering bringer os på sin vis tilbage til den konservative oprører Bent Holstein, der som nævnt i indledningen til forrige kapitel havde den frækhed at tilskrive Folkeforbundet en politisk side, som ellers er underbetonet i den konsensusbårne del af den danske Folkeforbundsdebat (jf. 7.2). Den defencistiske sikkerhedsdiskurs, som den er udviklet ovenfor, har med sin fastholdelse af neutraliteten og Folkeforbundet som rammer om Danmarks orientering i verden ikke (som Holstein!) ekskommunikeret sig i forhold til dette konsensusfelt. Men der udfoldes tilstrækkeligt alternative udlægninger af de centrale spørgsmål om neutralitet, forsvar, sikkerhed, Folkeforbundets generelle karakter og dets konkrete betydning for de nationale rustninger, danske interesser i Sønderjylland m.m. til, at defencismen som sikkerhedsdiskurs antager karakter af noget nær en diametral modsætning til neutralismen.

9.3 Defencismen – teoretisk fortolkning

Man kan på baggrund af ovenstående analyse konstatere, at defencismen for en umiddelbar betragtning opererer med en anden og mindre intim forbindelse mellem det verdenspolitiske systems udvikling og Danmarks politiske skæbne, end tilfældet var i den neutralistiske forståelse af dette link. Denne forskel manifesterer sig ligeledes i den måde, hvorpå det internationale systems ubestemtheder håndteres. Hvor den neutralistiske øvelse gik ud på at rationalisere ubestemtheden til nogle håndgribelige scenarier for det internationale systems mulige udvikling, vender det defencistiske blik snarere indad mod de måder, hvorpå Danmark med egne midler kan sikre sin eksistens og integritet under ubestemte, internationale vilkår.

At udgangspunktet tages i den nationale selvhævdelse, dvs. på 'segmentniveau', betyder imidlertid ikke, at der ikke kan etableres nogen forbindelse mellem den måde, hvorpå den nationale enhed og eksistens konciperes (selvfortolkning) og så den måde, hvorpå det internationale system konciperes (omverdensfortolkning). Tværtom kan der identificeres en ganske fin symmetri/sammenhæng mellem på den ene side de enhedskonstituerende og -reproducerende mekanismer i selvfortolkningen og, på den anden side, konstruktionen af en politisk omverden. Denne relation eller symmetri vil blive belyst herunder, startende med en teoretisk belysning af de enhedskonstituerende mekanismer på segmentniveau (1), efterfulgt af en redegørelse for disse mekanismers korrelater i den defencistiske systemfortolkning (2), og afsluttet med en vurdering af,

hvilke fremtidsperspektiver defencismen knytter til sine konstellationer af selvfortolkning og omverdensfortolkning (3).

9.3.1 Dansk enhed i defencistisk perspektiv

Som det fremgår af analysen ovenfor spiller begreberne *forsvar*, *vilje*, *opgave* og *kamp* centrale roller i det defencistiske politiske vokabular. Denne begrebsrække trækker på en interessant cocktail af politisk-filosofiske figurer, der tilsammen gestalter et ganske sofistikeret billede af dansk politisk enhedsdannelse. Denne sofistikation skal vi her forsøge at udrede lag for lag med hjælp fra de politisk-filosofiske analysekategorier (jf. afsnit 2.4). Vi lægger ud med at konstatere, at defencismen med fremhævelsen af forsvaret som den primære kilde til nationens sikkerhed trækker på en klassisk-autokratisk figur for statens opgave og *raison d'être*, nemlig at den i kraft af sine magtmidler skal sikre borgerne mod både hinanden og, som her, mod fremmede magter. Det er denne figur for statens legitimitet, der aktiveres når der uden videre specifikation tales om, at '*et land må have et forsvar*', og det er dette karakteristikum der forsvares, når Folkeforbundets artikler fortolkes derhen, at de ikke blokerer for opretholdelse af et bestemt mål af militære styrker.

På trods af den Hobbesske statsetiks nærvær i selvforsvarstanken, er der i den defencistiske omgang med forsvarsbegrebet andre og mere moderne mekanismer på spil, der ikke lader sig indfange af Hobbes' før-demokratiske sikkerhedsbegreber. I den defencistiske diskurs er forsvaret ikke blot en statslig sikkerhedsfunktion, det er en affære, der vedrører *folkets vilje* og *nationens vilje*. Forsvarets ethos rækker altså videre end den blotte statslige sikring af territoriets og borgernes ukrænkelighed. Forsvaret bliver en kilde til eller et felt for en national viljedannelse, som i det defencistiske perspektiv fremstilles som den politiske enheds *sine qua non*. At forsvaret på denne måde trækkes ind i feltet for den folkelige eller den nationale viljedannelse vidner om, at forsvaret er blevet et *demokratisk* begreb, i den forstand, at det er et begreb, der har at gøre med, at folkets vilje må være styrende for folkets væren/fremtid, hvis folket skal være frit. Således fortolket trækker denne sammenkobling af forsvar og folkevilje altså på Rousseaus figurer for det politiske samfunds væsen, idet folkeviljen sættes i centrum for den frie og uafhængige politiske enhed (folkets vilje → folkets væren). Til gengæld er der noget på spil i viljesfiguren, der ikke på tilfredsstillende vis lader sig forstå alene udfra Rousseaus begreber om en art cirkulær selvbestemmelse uden ydre indblanding som kernen i folkeviljen. Som vi har set, synes viljesmobiliseringen, bl.a. i kraft af sin anknytning til forsvaret, nemlig at have en implicit ydre adresse, hvormed de Rousseauske figurer ikke længere slår til som forståelseshorisont.

Netop fordi det er forsvaret eller den militære selvhævdelse, akkompagneret af en politisk selvhævdelse i lidt bredere forstand, der sættes i centrum som de viljesgenererende og enhedskonsti-

tuerende begreber, aktiveres et felt for en politisk anden, som Rousseau bevidst lukker ude af sin cirkulære bestemmelse af folkeviljen. Det subtile er i denne sammenhæng, at den politiske anden ikke optræder i skikkelse af en eksplicit fjende eller politisk-identitetsmæssig antitese i Schmitts forstand, men i stedet optræder i forklædning som 'sagen', 'opgaven' eller som mere almene bestemmelser af ydre trusler, mod hvilke et dansk forsvar fordres. Disse substitutter indtager imidlertid en performativt enhedsskabende funktion, der har ganske klare paralleller til Schmitts fjendebegreb, dvs. som nationale kernespørgsmål, hvis kritiske vitalitet bidrager til at give folket politisk form, retning og identitet. Forsvarssagen og grænsesagen er anledninger til, at Danmark kan vise sin vilje til livet og disse anledninger må ikke forspildes: De er vitale for den danske enhed. Med Schmitts begreber kan vi altså pege på, at defencismen, til trods for de demokratiske træk qua omsorgen for folkets vilje, ikke stiller sig tilfreds med den 'indre' demokratiske viljeudfoldelse à la Rousseau når nationens enhed skal reproduceres, jf. f.eks. Karstensens (K) karakteristik af *'...den indrepolitiske Kamp (...) som ofte ikke imponerer ved særlig storladenhed'* (FT, 10.11.1919, sp. 686). Den fortløbende sikring af national enhed fordrer mere end det, og Karstensen stiller heroverfor i sammenhængen *'vor eneste store Sag'* (ibid.), dvs. Sønderjylland, som den ydre udfordring, der kan generere en enhedsskabende, dansk politisk vilje.

Således kan vi ved hjælp af de tre gamle og halvgamle politiske filosoffer identificere tre forskellige lag i den defencistiske danmarks-fortolkning, der trækker på forskellige figurer for det politiske samfunds enhed. Disse figurer kan, fremfor gensidigt at udelukke hinanden, siges at supplere eller stille sig på skuldrene af hinanden: Forsvar handler både om statens territoriale sikkerhed og om i mere demokratisk-eksistentiel forstand at generere en national livsvilje, en vilje som til gengæld antages at måtte stimuleres af visse liminale 'sager' for at kunne træde i karakter for alvor. Med begreberne forsvar, vilje og opgave/sag bygges op til en selvfortolkning, der især er bemærkelsesværdig ved sit performative tilsnit: Et folk og en nation er ikke bare noget, der er, det er noget der bliver til i kraft af den løbende formulering og udfoldelse af en fælles vilje¹⁷⁸.

---

¹⁷⁸ Man kunne indvende, at f.eks. Johan Knudsens objektive bestemmelse af det 'ældgamle danske land' på den tyske side af grænsen trækker et historisk-kulturelt nationsbegreb, der netop løsriver nationen fra dens politiske og viljemæssige aspekter. Heroverfor må man imidlertid, som vi har været inde på i kapitel 3, fastholde *irredenta*-begrebets politiske funktion, nemlig at forestillingen om 'det ubefriede land' først og fremmest er en politisk-national mobiliseringsfigur (jf. Sørensen 2005, pp44-47), der bruger uoverensstemmelser mellem den 'historiske' nations udstrækning (defineret ved sprog og kultur) og statens geografiske udstrækning som kilde til politisk samling og viljedannelse. I nærværende danske sammenhæng kan vi genkende denne artikulering af en territorial forskel mellem den historiske nation og statens territorialitet, og vi kan iagttage hvorledes den viljeshandling, det er at bringe disse to i overensstemmelse, bliver gjort til prøvestenen for, om nationen har 'vilje til livet'. Den objektive bestemmelse af de tabte landsdele må altså først og fremmest forstås som et element i en mere avanceret figur, hvor det er den nationale vilje til at skabe *politisk* enhed af den historiske nation, der er det centrale. Det er dette, at nationen reproducerer sig selv gennem den viljesakt, det er at gøre politisk hævde på det historiske område, der sigtes til med begrebet 'performativitet'.

9.3.2 Defencistiske omverdenskorrellater til den danske enhed

Denne defencistiske danske selvfortolkning, som den ser ud iagttaget gennem Hobbes', Rousseaus og Schmitts briller, knytter tilsyneladende en mindre intim forbindelse mellem 'systemets' skæbne og det danske segments skæbne, end tilfældet var i neutralismen. Defencismens selvfortolkning tager udgangspunkt i en norm - selvhævdelse – som har at gøre med nationens pligt til ved egne midler at sørge for sin egen sikkerhed og uafhængighed. Der er imidlertid to aspekter af denne pligt, en national og en international, og det internationale aspekt heraf markerer en forbindelse mellem selvfortolkning og omverdensfortolkning, som vi i det følgende skal se nærmere på.

Ovenfor så vi, hvorledes Fraenkel (K) under forsvarsforhandlingerne i 1922 formulerede forsvaret som en dobbelt pligt, knyttet både til internationale konventioner og til en mere eksistentiel national 'selvopholdelsesdrift'. Fraenkel lagde mest vægt på det nationalt-eksistentielle aspekt, dvs. at pligten til selvforsvar består, også selvom de internationale konventioner måtte foreskrive noget andet, mens Venstre-folk som Berntsen og I.A. Hansen* udfoldede lidt større anstrengelser for primært at begrunde forsvarsberedskabet i internationale krav (Folkeforbundspagten & Haag-konventionerne). De partimæssige nuancer er i denne sammenhæng ikke så væsentlige. Pointen er den, at de diskuterende elementer i den defencistiske selvfortolkning støtter sig til en omverdensfortolkning, der rummer mere eller mindre symmetriske korrellater til dens forskellige elementer. Denne korrespondens mellem selvfortolkning og omverdensfortolkning kan resumeres i tre punkter:

A. De defencistiske tanker om forsvarets nødvendighed støttes af en tolkning af Folkeforbundssystemet, der, som vist ovenfor, dels lægger vægt på den forudsætning, at de enkelte lande oprettholder et minimum af militært beredskab (jf. tolkningerne af art. 8 og art. 16), dels lægger vægt på, at selve dannelsen af Folkeforbundet ikke har umuliggjort krig i al tid og evighed¹⁷⁹. Folkeforbundet indebærer altså ikke i sig selv en omkalfatring af magtpolitikken, tværtom er der med Axel Møllers* (K) ord tale om et '*Lovfæstet Stormagtsvælde*' (RT, FT, 7.11.1919, sp. 497), hvilket ikke skal forstås afvisende, men blot konstaterende.

B. Axel Møllers karakteristik peger på et andet aspekt af korrespondensen mellem selv- og omverdensfortolkning, nemlig at den implicite antydning af et dansk modsætningsforhold til Tyskland i bestemmelsen af de nationale 'opgaver'/'sager' og det nationale forsvar, betinges eller modsvares af en tilsvarende antydning af, at Folkeforbundssystemet rummer kimen til et allianceliggende system med insidere og outsiders. Disse antydninger af et omdefineret rationale i det dan-

---

¹⁷⁹ jf. Axel Møller (K), 7.11.1919: '*Folkenes Forbund har ikke afskaffet Krigen og heller ikke indført nogen Trungen Voldgift. Vi maa stadig vente Krige, og det kan blive baade lovlige og ulovlige. Det har heller ikke afskaffet vore internationale Forpligtelser, vore Neutralitetsforpligtelser*' (RT, FT, 7.11.1919, sp. 497).

ske Folkeforbundsmedlemskab kommer bl.a. til udtryk hos Pürschel (K) i efteråret 1922, hvor han stiller det kætterske spørgsmål, om ikke Folkeforbundet med fordel kunne træde i karakter som en *'verdensomspændende Alliance'*, vel vidende at ordet *'alliance'* er belastet af erfaringen og nærmest er et skældsord i danskernes *'politiske Opdragelse'*. Pürschel vover dog alligevel at insistere på, at tiden er moden til en genovervejelse af begreberne om alliancer og neutralitet: *'Men det vil efter min Mening være farligt, om et lille land som Danmark vilde blive ved at leve paa Ideer om ubetinget Neutralitet under alle fremtidige Krige, Ideer som efter deres Væsen er uforenelige med Forbundspagten, og som det derfor er et Blandværk at holde op for Folket.'* (RT, FT, 17.10.1922, sp. 71). Her gestalttes et billede af Folkeforbundssystemet som et system, der rækker ved neutralitetens mulighed, og som tenderer mod at ligne en alliance - dvs. en politisk verden, hvor et lettere opblødt dansk neutralitetsbegreb og en spirende dansk partiskhed (*med* England/Frankrig indenfor Folkeforbundet og i en eller anden grad af et modsætningsforhold til Tyskland) kan komme til udfoldelse uden at trampe på systemets moralske eller juridiske normer.

C. Endelig kan man, i forlængelse af de to øvrige punkter, pege på, at den centrale, enhedskonstituerende betydning af national politisk viljedannelse i selvfortolkningen modsvares i omverdensfortolkningen på den måde, at både Folkeforbundet som institution og grænsedragningsprocessen i Sønderjylland forstås som rummende både en politisk og en retslig side. Mht. Folkeforbundet er det markant, at udviklingen i 1920 (især USA's ikke-medlemskab) i det defencistiske perspektiv tages til efterretning som udtryk for Folkeforbundets antagen karakter af alliance. Denne konstatering sker med forskellige grader af tilfredshed eller beklagelse¹⁸⁰, men det er karakteristisk, at der faktisk finder en genvurdering sted under indtryk af udviklingen (i forhold til neutralismens fortløbende fastholdelse af perspektivet for *'rettens herredømme over magten'* som Folkeforbundets konfliktfrie endemål) i retning af en anerkendelse af Folkeforbundssystemet som et system, hvor *både* politiske interesser og retslige afgørelser har en rolle at spille.

Som påpeget med disse tre punkter kan der identificeres en overensstemmelse eller korrespondens mellem selvfortolkningens performative grundelementer – forsvar, vilje, *'opgave'* – og en omverdensfortolkning, hvor disse positioner beskrives som mulige og legitime, med hvad der deraf følger af potentielle interessemodsatninger, konfliktualitet og fjendskab. Det ville derfor være forkert at slutte, at det internationale systems karakter er uvæsentligt og underordnet udfra en *"dige-tænkning"* som den, der udfoldes hos Hobbes. Omverdensfortolkningen leverer korrelater til selvfortolkningens forskellige elementer, både som en ydre adresse for danske, nationale

---

¹⁸⁰ Vi har set nogen tilfredshed hos Pürschel (17.10.1922, herover) og Neergaard (10.11.1920) der med forskelligt eftertryk bruger udviklingen som en anledning til at omfortolke det *'strengt ligelige'* neutralitetsbegreb og hos Axel Møller (som aflæser Folkeforbundet som et *'lovfæstet stormagtsvælde'* allerede i november 1919), mens f.eks. Brorssen (V) ser mere dystert på denne udvikling i oktober 1920 (RT, FT, 19.10.1920, sp. 79f).

'opgaver' sikkerhedsmæssigt og territorielt, og som et normsystem, indenfor hvilket disse opgavers forfølgelse er legitim. På den anden side synes denne defencistiske konstellation af selv/omverden i den konkrete sammenhæng at være ganske robust i den forstand, at den er i stand til at operere med et forholdsvist komplekst og mangetydigt billede af den politiske omverden, som Danmark skal operere i. Ubestemtheden iagttages som kompleksitet, i modsætning til den neutralistiske bestræbelse på at rationalisere den efter et mere stift enten/eller-skema (som i den tidlige opstilling bliver til et sekventielt først/siden-skema).

9.3.3 Defencistiske fremtidsperspektiver

Spørgsmålet om tidslighed fører frem til det tredje og sidste punkt i diskussionen, nemlig spørgsmålet om, hvilket fremtidsperspektiv der knytter sig til den defencistiske måde at tænke selv og omverden på. Som det fremgår af det ovenstående spiller det langsigtede, progressivistiske Folkeforbundsperspektiv ('rettens herredømme over magten') – som høfligt hyldes i talen om dansk tilslutning – en noget mere tilbagetrukket rolle, idet Folkeforbundets rolle skal fortolkes konkret i relation til de centrale, danske politiske problemer. Her er systemtransformationen som fremtidsperspektiv trådt i baggrunden til fordel for et perspektiv, hvor den danske fremtid i højere grad gøres afhængig af en national, dansk viljesakt – knyttet til forsvaret for territoriet og mere eksistentielt til en dansk-national 'vilje til livet'.

Dette nationale perspektiv er ikke progressivt i den forstand, at det specifikt knytter sig til det, som Koselleck kalder for bevægelsesbegreber, dvs. begreber der entydigt peger i retning af en overgang fra den nuværende tilstand til en bedre (med 'fremskridts'-begrebet som det emblematiske bevægelsesbegreb, jf. afsnit 2.5). Til gengæld redegør defencismen for en anden form for progression, der ikke knytter sig til almene, civilisatoriske fremskridtstendenser (mod en tilstand af ret og konfliktfrihed), men i stedet knytter sig specifikt til den danske nation: En politik baseret på de defencistiske elementer (militær og politisk selvhævdelse) fremstilles som en politik, der kan bevæge Danmark fra (med Karstensens ord, 10.11.1919) '*indrepolitisk Kamp*' uden '*Storladenhed*' til noget, der '*strækker sig videre*' end dette. Med formuleringen af de to centrale 'opgaver' (forsvaret og grænsen) skitseres en mere ærefuld, mere storladen national fremtid, hvor Harboes (25.6.1920) sønderjyske '*Surdej*' vil have befrugtet og styrket det danske folk til en mere samlet og mere viljestærk størrelse. 'Opgaverne' fungerer således som et medium for en national bevægelse fra viljeløshed til viljestyrke, hvormed det nedtonede civilisationsprogressivistiske perspektiv erstattes eller suppleres med et perspektiv for en specifikt *dansk* progression, der netop ikke er knyttet til systemets progression som helhed.

Altså: På baggrund af denne teoretisk oplyste tolkning kan vi slutte, at den defencistiske sikkerhedsdiskurs trækker på en selv/omverdens-fortolkning, hvor selvet tildeles en potentiel autonomi mht. at hævde sig selv politisk og militært, og hvor omverdenen iagttages som noget, der i kraft af sin ubestemthed og kompleksitet leverer både anledning ('sag') og legitimitet ('norm') til denne gennem selvhævdelse forskaffede autonomi. Når selvets autonomi betegnes som potentiel, er det fordi den, som vi har set, er knyttet til viljens performativitet, dvs. til at nationen rent faktisk vedkender sig de 'opgaver', gennem hvilke nationen træder i politisk karakter som en selvhævdende enhed. I forhold til at knytte fremtid til politikken, åbner denne konstruktion af selv og omverden for, at Danmarks fremtid kan artikuleres som først og fremmest værende en følge af det danske folks egen, politiske vilje – 'vilje til livet'.

Kapitel 10

Neutralisme vs. Defencisme

'Det Fundament, hvorpaa en større dansk Aand og Verdensopfattelse var ved at blive bygget op, er da foreløbig brudt sammen under det uventet haarde Tilbageslag, og hvad der er det værste, den radikale Aand, der har inficeret vort Liv og vor Tænkemaade i langt højere Grad, end man til daglig er opmærksom paa, har med Triumfgenoptaget sit underminerende Arbejde med hele sin negative Styrke.' (Povl Drachmann (K), RT, FT, 18.11 1921, sp. 2354f)

'Hvis det ærede Medlem virkelig har ment, at de Forhandlinger, som han i sin Tid førte, den Instruks, han gav'¹⁸¹, kunde opfattes saaledes, som han her har tilkendegivet, tror jeg, han har vist en saa grænseløs Mangel paa Forstaaelse af, hvad Ord betyder i Forhandlinger mellem Stater, at det næsten er utroligt, at et Medlem, der kunde være saa uforstaaende, har kunnet deltage i Politik i saa lang Tid, som han har gjort, med saa fremtrædende en Indflydelse.' (P. Munch til I. C. Christensen, RT, FT, 13.11.1919, sp. 972)

I de forudgående kapitler har vi identificeret to forskellige grunddiskurser i den danske sikkerhedspolitiske debat, neutralisme og defencisme. Dette er gjort uden systematisk at kontrastere de to diskurser i forhold til hinanden, omend der har været enkelte 'småsammenstød' til markering af, at der indenfor rammerne af de politiske overskriftsbegreber om neutralitet og Folkeforbund findes ganske modsatrettede fortolkninger af, hvordan Danmark skal forstå sig selv og sit forhold til den politiske omverden. De ovenstående citater tjener her til at anskueliggøre, at der i spændingsfeltet mellem neutralistiske og defencistiske fortolkninger finder nogle ganske markante politiske sammenstød sted - ikke sjældent med bitre og personlige over- og undertoner. Et kort sammenlignende tilbageblik på de to forudgående kapitler er nok til at danne sig et indtryk af, hvad baggrunden er for, at det i den grad slår gnister når disse to komplekser krydser klinger: Det, der i det ene perspektiv udgør selve nøglen til nationens sikkerhed og hele eksistens (den strengt ligelige neutralitet, nedrustning og lav profil mht. selvhævdelse ↔ viljen og evnen til at forsvare det nationale fællesskab militært), indebærer i det andet perspektiv en dybtgående kompromittering af netop det, som nationens politiske selvstændighed og sikkerhed hviler på.

Dette spændings- eller konfliktfelt tages i det følgende under mere systematisk behandling. I første omgang vender vi blikket mod et historiepolitisk skænderi om betydningen af nogle nøglebegivenheder i dansk historie, dvs. mod fortid/fremtid-dimensionen i reproduktionen af den

¹⁸¹ 'Forhandlinger' og 'Instruks' refererer her til de hemmelige forhandlinger mellem den danske kaptajn Lütken og den daværende tyske generalstabschef von Moltke, som på J. C. Christensens initiativ førtes i 1906 og 1907 (Jf. afsnit 7.1). Selvom disse spegede forhandlinger ikke munded ud i formelle konventioner – det ville stride mod neutraliteten og være umuligt at få igennem rigsdagens kamre – lykkedes det alligevel i processen at forsikre Tyskland om, at Danmark under ingen omstændigheder ville være at finde blandt Tysklands fjender i tilfælde af krig. I efterkrigsdebatten, hvor eksistensen af disse forhandlinger kommer til offentlighedens kendskab i 1919 efter en 'læk' i forsvarskommissionen, bruger de radikale disse forhandlinger til at forsvare sig mod de løbende angreb mod 'tyskerkursen' under den radikale regering.

danske, politiske enhed. I de to forrige kapitler kom analysen af både defencisme og neutralisme i berøring med spørgsmålet om, hvilke fremtidsperspektiver for Danmark de to diskurser knytter til sig hver især. Dette fremtidsspørgsmål skal der her knyttes en kort, udredende kommentar til. På trods af den 'topografiske' tilgang (fokus på selv/omverden), spillede den 'temporale' dimension (fortid/fremtid) alligevel mere eller mindre tvangsmæssigt med i analysen – dvs. at analysen altså ikke kunne fastholde en klar adskillelse af tids-dimension og rum-dimension. Denne tvangsmæssighed knytter sig, som diskuteret i teorikapitlet, a priori til den divisionistiske frem-skriddstækning, som dannelsen af Folkenes Forbund bygger på – idet den knytter en intim forbindelse mellem de mellemstatslige relationer (rum) og den potentielle progression, der er indlejret i den fortløbende politisk-militære friktion mellem dem (tid). Analysen af neutralismen og defencismen viser imidlertid, at den demokratisk-politiske debat anno 1918-1922 på sin vis udspiller sig hinsides det 'progressivistiske syndefald' i den forstand, at alle de politiske projekter, der er på banen – som vi har set knytter sig i både større og mindre grad til den divisionistiske progressivisme - må kunne redegøre for, hvorledes de bevæger fællesskabet/verden i retning af en bedre tilstand end den hidtidige (jf. afsnit 2.5.1).

Fremtidsperspektivet, som altså fremstår som en tvingende nødvendighed, knyttes i henholdsvis neutralismen og defencismen, som vist ovenfor, til forskellige instanser, principper og politiske mekanismer. I dette kapitel går vi mere aktivt ind i analysen af, hvilke fortidskonstruktioner, de konkurrerende fremtidsperspektiver for Danmark trækker på, for dermed at fuldbyrde den danske analyses temporale dimension. Denne analyse stiller ind på især to begivenheder i den danske politiske historie, som gøres til genstand for grundig diskussion i den danske politiske debat: (1) Nederlaget i krigen mod Preussen/Østrig i 1864 og (2) forholdet mellem forsvarsordningen af 1909 og den danske skæbne under Første Verdenskrig, en diskussion som rummer et interessant undertema i skikkelse af et heftigt skænderi om, hvem der før krigen klarest så skriften på væggen og handlede derefter. Denne 'profet'-konkurrence er betydningsfuld, fordi den bl.a. illustrerer, at kapaciteten til at kunne forudsige begivenhedernes gang har større betydning i nogle fremtidskonstruktioner end i andre (10.1). Herefter vendes blikket mere systematisk mod det krydsfelt, der opstår imellem selv/omverdens-fortolkningerne og fortid/fremtid-fortolkningerne, et krydsfelt hvori der viser sig at kunne identificeres ganske klare, tætte forbindelser mellem det rumlige og det tidslige – eller formuleret med lidt andre termer: Mellem sikkerhedsdiskurs og historisk identitetsdannelse (10.2). Afslutningsvis samles hele den danske analyse op i en delkonklusion, der med afsæt i Luhmanns problem om 'suverænitets paradoks' stipulerer et felt for en dansk selvbeskrivelse 1918-22 (10.3).

10.1 Historiepolitiske korrelater i dansk politik 1918-22

I forbindelse med den franske analyse (afhandlingens 2.del) redegjorde vi for, hvorledes fransk politik kendetegnedes ved tilstedeværelsen af (mindst) to radikalt forskellige måder at fortolke den franske nations historie på. I centrum af denne splittelse står den franske revolution som en begivenhed, der organiserer politikken og historiepolitikken op gennem det 19. århundrede i pro- og anti-revolutionære strømninger, og som indebærer, at det i postrevolutionær fransk politik er hele regimer (republik vs. monarki, med det bonapartistiske kejservælde som en tredje eller en mellem-form), der står på spil i den politiske kamp om magten. Denne arv kom i tiden efter Første Verdenskrig historiepolitisk til udtryk på den måde, at revanchismen og wilsonismen knyttede an til vidt forskellige udlægninger af Frankrigs historie - igen med revolutionen som et centralt omdrejningspunkt som en kilde til både en særlig fransk missionerende universalisme og en anti-progressivistisk monarkistisk reaktion.

En tilsvarende spænding mellem komplette politiske styreformer eller systemer, knyttet til indbyrdes noget nær uforsonlige historiske narrativer om nationen, finder man, som påpeget i kapitel 7, ikke i den danske kontekst. At der ikke udkæmpes overordnede historiepolitiske kampe med regimespørgsmålet som afsæt, betyder imidlertid ikke, at der ikke er kamp om fortolkningen af bestemte begivenheder og sammenhænge i dansk historie. I det følgende stiller vi som nævnt ind på to forhold, der giver anledning til intense fortolkningskampe i den danske debat: (1) Det nationale nøgleår 1864 og (2) forsvarsordningen af 1909 og dens betydning for Danmarks skæbne under verdenskrigen.

10.1.1 Nederlaget i 1864: ”Kamp som ånd” ↔ ”Kamp som tab”

Som diskuteret ovenfor har Danmark ikke noget 1789, forstået som et årstal der på irreversibel vis sætter et skel i den nationale historie og som den nationale erindring efterfølgende organiseres efter. Skulle man alligevel fremhæve ét årstal som særligt betydningsfuldt i dansk historie og dansk identitetsdannelse, ville det være svært at komme udenom 1864. For et nutidigt, historisk blik springer flere ting i øjnene ved 1864: Ikke alene markerer nederlaget til de preussiske og østrigske tropper et endeligt for den sidste rest af danske stormagtsambitioner i europæisk politik, det markerer også en indsnævring af det danske territorium til et historisk minimum og, som følge heraf, afslutningen på Danmark som en multinational stat (jf. f.eks. Bjørn/Due-Nielsen 2003, pp.269-275; Christiansen/Østergaard in *Østergaard 1992). Endvidere kan man pege på, at der i nederlagets kølvand programmeres en særlig homogen konstellation af stat, nation, folk og territorium, der kommer til at spille en central rolle i opbygningen af det danske demokrati og i udformningen af den moderne danske nationale identitet (Korsgaard 2004). Set i et bredt historisk

perspektiv er 1864 altså en nøglebegivenhed i det moderne Danmark og som sådan et fænomen, som på den ene eller den anden led må fortolkes og tegnes, når et givent politisk projekt skal legitimere sig - og hvor der derfor ligger en potentiel historie- eller erindringspolitisk konfliktualitet begravet¹⁸².

Således forholder det sig også i tiden efter Første Verdenskrig, hvor spørgsmålet endog har en betydeligt mere nærværende aktualitet, først og fremmest på grund af (det som vi nu kalder) genforeningsprocessen¹⁸³ i det sønderjyske område, men også fordi 1864 rører ved det forhold mellem kamp, enhed, sikkerhed og overlevelse, som er i centrum for de forsvarspolitiske diskussioner i perioden. 1864-problematikken dukker op to steder i perioden, dels i sønderjyllandsdebatten umiddelbart efter genforeningen (25.6.1920), dels i forbindelse med debatten om forsvarslovene i foråret og sommeren 1922. Man kan i disse debatter identificere tre konkurrerende tolkninger af 1864, hvoraf de to, som vi skal se, lader sig knytte til henholdsvis neutralismen og defencismen, mens den tredje kan hidføres til 'rebellen' Bent Holstein. I det følgende lægges hovedvægten på de to førstnævnte (vi skal afslutningsvis skal vende parentetisk tilbage til Holstein), med fokus på den måde, hvorpå bestemte fortolkninger af fortiden bringes til at understøtte nutidens, dvs. neutralismens og defencismens, politiske verdensbilleder og konstruktioner af mulige fremtider.

Lægger vi ud med det, som vi vil kalde den defencistiske fortolkning af 1864, så handler det om at udlægge begivenheden på en sådan måde, at den bekræfter de sammenhænge mellem 'kamp' og 'enhed'/'overlevelse', som defencismen bygger sin forståelse af dansk sikkerhed og selvstændighed på. Øvelsen kan synes vanskelig, al den stund at 1864 i isoleret militær forstand uafviseligt fremstår som et nederlag, men det lykkes alligevel en række af de forsvarsvenlige talere på forskellig vis at finde en mening i dette nederlag. Vi har tidligere set Harboe (K) beskrive sønderjydernes kamp for deres danskhed under det tyske styre som en for den samlede danske nation løfterig 'surdej'. I debatten om 1864 kan denne tilgang iagttages udstrakt til også at gælde selve

---

¹⁸² At 1864 ikke er en udslukt historiepolitisk vulkan kan man forvisse sig om i antologien *'20 begivenheder, der skabte Danmark'* (2006), hvor hævdundne tolkninger af en række nøglebegivenheder i dansk historie udfordres, herunder begivenhederne i 1864, hvor historikeren David Gress (in **Gress/Elbjørn (reds.) 2006*, pp161-193) går til angreb på 4 'myter' om 1864. Gress fremfører bl.a., at nederlaget *kunne* have været undgået, hvis de nationalliberale politikere i Danmark op til krigen havde indrettet den danske forsvarsorganisation, fæstningsanlæg og officersuddannelse på en måde, der stod mål med de politiske målsætninger om at få den danske grænse trukket ved Ejderen. I denne forbindelse drages en parallel mellem forløbet i 1864 og 1643, 1940 og 1982, hvor Danmark, i Gress' optik, på lignende vis slog blikket ned og undlod at indrette sig militært på de faktiske, politiske forhold og militære trusler. Altså et 2006-eksempel på en markant politisk tolkning af begivenheden, hvis slet skjulte dagsorden det er at gøre op med en bestemt dansk militær minimalisme: *'Den danske regering førte en politik, den bevidst og forsætligt ikke underbyggede med den nødvendige militære styrke. (...) Denne besynderlige politik, der nærmer sig landsforrædderi, er ikke kun genkendelig i 1864. Den har senest siden 1625 været karakteristisk for den politiske ansvarlige ledelse i storpolitiske konflikter, således også 9. april 1940 og i fodnoteperioden i 1980'erne.'* (p189).

¹⁸³ Meget symptomatisk for uoverensstemmelserne i tilgangen til det sønderjyske spørgsmål behæftes den pågående genforeningsproces med forskellige betegnelser i samtiden. P. Munch (R) taler for eksempel om *'...Fuldbyrdelsen af det danske Sønderjyllands Forening med Danmark...'*, mens Harboe med tilsvarende demonstrativitet taler om *'Indledningen til Genrejsningens Tid for hele det danske Folk.'* (begge citater RT, FT, 25.6.1920, sp. 6469)

den militære kamp, der udkæmpedes i 1864 med Slaget ved Dybbøl som det mytologiske højdepunkt. Selvom krigen blev tabt, så rummede selve det, at der blev kæmpet, sin egen mening og sit eget rationale.

I. A. Hansen (forsvarsordfører, V) stiller d. 15.5.1922 ind på datidens kamp som et naturligt udslag af en national pligtfølelse, som netop udmærker sig ved ikke at være bundet op på sejre eller nederlag: *'Men Pligtfølelsen er et Ord i Sproget, som har en Krigshistorie, det kan være bekendt. Da vore Soldater i 1864 hver Dag gik deres tunge Gang fra Sønderborg og op til Dybbøl, var der heller ingen Begejstring over dem; de nærede ingen Illusioner, de saa Skanserne blive ringere og uslere Dag for Dag. Men de gik trofast deres Gang mellem Sønderborg og Dybbøl Banke, de gik den, fordi de følte deres Pligt, de gik den udfra denne Følelse, den tunge Gang uden Tanke eller Haab om Sejr, uden Illusioner.'* (15.5.1922, sp. 7070). Efterfølgende trækker Hansen en parallel til pligtfølelsen i sikringsstyrken i 1914-18, og runder dernæst af med at slå fast: *'Rynk ikke paa Næsen af Pligtfølelsen, Pligtfølelsen har før trukket tunge Læs.'* (sp. 7071). Havde Danmark ikke kæmpet imod i 1864, ville det have været i modstrid med nationens sunde instinkter: Man må gøre, hvad man kan, fordi man skal – og det gjorde de danske soldater dengang.

Denne forståelse af 1864 som en udfoldelse af pligtens ethos redegør imidlertid ikke nærmere for, på et mere konkret politisk niveau, hvilke frugter kampen dengang i 1864 kastede af sig, når nu både krigen og en stor del af riget blev tabt. Konkret politisk kød og blod på kroppen får den defencistiske 1864-tolkning til gengæld ved at postulere en sammenhæng mellem kampen i 1864 og de sønderjyske landsdeles forening med Danmark i 1920. I et svar til Munchs udlægning af kampen i 1864 som 'håbløs' (som vi skal vende tilbage til), udlægger I. A. Hansen denne sammenhæng som følger: *'Jeg svarede dertil, at Tegnet fra Dybbøl ikke var et Haabløshedens Tegn. Den Modstand, som blev ydet ved Dybbøl, var Haabløs i første Omgang, men det var ikke mindst den Kamp, der blev ført der, som havde Æren for, at danske Sønderjyder i dette Øjeblik er Medlemmer af det høje Ting. Jeg tror, at Tegnet fra Dybbøl sammen med Eksemplet fra Belgien er Vidnesbyrd om, at det kan nytte noget for en lille Nation af gøre sin Pligt.'* (26.7.1922, sp. 9354). Den pligtstyrede kamp har altså, i tillæg til det selvstændige rationale fra ovenfor, også en 'nyttig' side. Når Dybbøl 1864 kædes sammen med Belgien (her hentyder Hansen til den belgiske krigsførelse på ententens side 1914-18), så antydes en politisk logik, der stiller tilgodeseeelsen af de 'små' staters interesser og rettigheder i et proportionalt forhold til disse staters historiske vilje og evne til at forsvare sig selv.

En lignende konstruktion kan findes hos Jensen-Sønderup (V) i juni 1920, blot med den særlige krølle, at Jensen-Sønderup gør ét stykke ud af de danske lidelser og 1920 og de dansksindede Slesvig-Holsteneres lidelser i tysk krigstjeneste 1914-18: *'[vi udtrykker vor] Stoltthed over, at de som Danske kunde bringe det Offer, som det var for dem, at de maatte kæmpe for en Sag, der ikke i bedste Forstand*

var deres egen. I Forbindelse med dette er der ogsaa al Grund til at mindes, at selvom Udfaldet af Krigen i 1864 for os blev som det blev, var det ikke forgæves, hvad der blev ofret fra dansk Side baade af dem, der den Gang maatte blive paa Slagmarkerne, og af dem, der kom tilbage, hvoraf endnu Tusinde lever og glæder sig over, at de ikke den gang helt forgæves har været med til at sætte noget i Vove for at redde Landet..' (RT, FT, 25.6.1920, sp.6461f). De dansksindede sønderjyders opofrelse i den tyske hær og de danske soldaters kamp i 1864 har det til fælles, at det blod, der flød, ikke var forgæves: Det flød for en højere sag, nemlig de sønderjyske landsdeles forening med Danmark. På den måde artikuleres lidelsen og opofrelsen, selv i den tilsyneladende håbløse kamp mod en uovervindelige fjende eller for en fremmed sag, som noget, der kan veksles til en politisk-moralsk kapital, uden hvilken foreningen med de sønderjyske landsdele ikke ville være tænkelig.

Samlet set kan man konkludere, at den tabte kamp og den 'vilje til livet', der kom til udtryk i den, rummer et dobbelt rationale i den defencistiske 1864-tolkning. *For det første* bidrog kampen til at opbygge en dansk politisk kapital derved, at Danmark i 1864 beviste overfor verden, hvad dets vitale interesser bestod i, samt at man i det mindste besad viljen (om ikke evnen) til at forsvare disse interesser. Det er denne til kampen og modstanden bundne kapital, der ligger til grund for, at genforening overhovedet kommer på tale. *For det andet* udlægges kampen mod overmagten mere eksistentielt som et udtryk for, at Danmark i 1864 reagerede som et frit folk bør reagere, nemlig ved at føre en i pligten begrundet modstandskamp mod den fremmede invasion. Det, at der bliver kæmpet, viser, at danskerne er et frit folk. Således bringes 1864-fænomenet i den defencistiske udlægning meget elegant til at understøtte de konkrete politiske strategier i efterkrigstiden:

- I grænsespørgsmålet giver 1864 mening til den tanke, at den danske hævde på de sønderjyske landsdele er knyttet til andet og mere end blot de aktuelle sindelagstilstande, idet Danmark i 1864 viste, at man var villig til at dø for disse områder.
- I forsvarsspørgsmålet bruges 1864 til at pege på den sammenhæng mellem (1) vilje til militær selvhævdelse og (2) opretholdelsen af den nationale enhed og selvstændighed, som i debatterne bringes i spil som rationalet bag de borgerlige forsvarsprojekter.

Formuleret i lidt mere generelle og teoretisk orienterede vendinger kan man anskue den defencistiske 1864-tolkning på den måde, at begivenheden fungerer som en historisk scene for den særlige variant af den ydre kamps performativitet, som vi identificerede som et kendetegn ved defencismen: Nemlig et strikt fokus på kampens virkning som enhedsskaber, kapitalopbygger og som kilde til afpudsning af nationale pligtbegreber – men samtidig med en tilsvarende strikt ikke-markering af et ydre identitetsmæssigt eller politisk modbillede, hvormed også den defencistiske

1864-version holder sig indenfor rammerne af det af neutraliteten dikterede ikke-fjendskab (til Tyskland).

Ikke overraskende møder den defencistiske udlægning af, hvad 1864 betyder i dansk historie, massiv modstand fra især radikale og socialdemokrater. Når neutralismens 1864 i denne fremstilling kommer efter defencismens 1864, har det at gøre med, at den neutralistiske bestræbelse i forhold til 1864 i høj grad kan forstås som en bestræbelse på at 'dekonstruere' de sammenkædninger, vi har iagttaget ovenfor. I kølvandet på disse dekonstruktioner opstår andre billeder af andre typer sammenhænge, som kan sættes i historiepolitisk relation til neutralismens politiske verdensanskuelser og strategier i samtiden. Naturligt nok retter den kritiske energi sig først og fremmest mod de to konkrete forhold fra punktopstillingen ovenfor, nemlig sammenhængen mellem 1864 og det nationale forsvars aktuelle ethos og sammenhængen mellem 1864 og 1920 (Sønderjylland).

P. Munch vender sig 17.5.1922 direkte mod I. A. Hansens brug af pligtfølelsen ved Dybbøl som et argument for nutidens forsvarsordning: *'Jeg ved ikke, om den ærede Ordfører ikke selv havde en Følelse af, hvilket trist, hvilket haabløst Skær han ved disse Udtalelser paa Forhaand kastede over hele det Forslag, han her er med til at føre frem. Beundringsværdige var de danske Anstrengelser ved Dybbøl, et Udtryk for den dybeste Pligtfølelse, som alle Dage vil aftvinge Sympati i Danmark og udenfor Danmark; men det var en haabløs Kamp, der førtes ved Dybbøl, og hvilken Forstand er der i at tilrettelægge en Ordning, der føres frem i tegnet fra Dybbøl, overfor Danmarks Befolkning i kommende Tider?'* (RT, FT, 17.5.1922, sp. 7185). Den 'sympati' man måtte føle i Danmark og andre steder overfor den danske heroisme ved Dybbøl må i Munchs optik ikke skygge for det væsentlige, nemlig at Dybbøl var en tragedie, som en dansk militær- og sikkerhedspolitik må handle om at *undgå* gentagelsen af. Endvidere ser Munch i 1864 som helhed en form for efterprøvelse af den forestilling om 'hjælp', som han mener ligger i gemt i de borgerlige forsvarsideer: På trods af den udbredte beundring for de danske jensers tapperhed, kom der ingen hjælp dengang: *'Men ærede Medlemmer ved ogsaa, at ingen fransk Soldat og ingen engelsk Matros blev flyttet af Hensyn til denne Beundring.'* (RT, FT, 17.5.1922, sp. 7172). Altså: Den af de borgerlige talere så flittigt fremførte sammenhæng mellem heroisk selvforsvar og politisk kapital blandt stormagterne viste sig ikke at holde stik i 1864.

En mere generel, politisk-historisk fortælling om de danske militære erfaringer i fortiden findes hos Niels Petersen (R). Petersen redegør for den forundring og forsmåelse, han oplevede som barn ved at læse danske historiebøger om, at *'...vi sejrede egentlig altid, men naar vi sluttede Fred, gik det i Regelen galt, og jeg syntes den Gang, der var en blodig Uretfærdighed; jeg kunde ikke forstaa, hvorpaa det berode.'* (RT, FT, 19.5.1922, sp.7510). Denne tilsyneladende blodige uretfærdighed har Petersen til gengæld fået en ny forståelse af som voksen: *'Det var først senere, det gik op for mig, at det var, fordi vi*

*førte en Udenrigspolitik og en Militærpolitik, der laa over vore Kræfter, og det er den Politik, som blev indledet eller i hvert Fald drevet af Christian den Fjerde. (...) og Resultatet viste sig ved Freden i Bromsebro 1645*¹⁸⁴. *Det er den Politik, der har kastet sit triste og sørgelige Skær over hele vor Krigshistorie. Lige fra 1645 til Freden i Wien 1864 er vor Krigshistorie een trist og sørgelig Beretning om Nederlag, Landafstaaelse og Landetab, bortset fra enkelte svage Lyspunkter.*' (ibid.). Den danske krigshistorie fra Chr. IV til Dybbøl er altså at regne som een lang tragedie, hvis ulyksaligheder er bundet til den selvovertvurdering, der ligger i at føre en politik 'over sine kræfter'. 1864 udgør et slutpunkt i denne lidelses- og tabshistorie, mens Petersen i de borgerlige udspil til forsvarslove ser en kim til en genoplivning af denne tragiske politik: *'Det er denne ulyksalige Militærpolitik, som Venstre og det konservative Folkeparti nu vil genoptage, det er den, man nu kalder det effektive Forsvar for Neutraliteten.'* (ibid.).

Således bruger Munch og Petersen med hver sin accent begivenheden 1864 til at belaste den forestilling, at dansk selvstændighed og sikkerhed vil være tjent med at opretholde mere end et absolut minimum af et militært forsvar. På tilsvarende vis vender både P. Munch, N. Petersen og Lars Rasmussen (S) sig imod den udlægning, at der skulle være en forbindelse mellem kampen i 1864 og de sønderjyske landsdeles forening med riget. Munch understreger flere gange, at han ikke vil vrænge af pligtfølelsen og heroismen ved Dybbøl i 1864, og end ikke underkende, at begivenhederne havde betydning for de *'Stemninger, der levede i den Sønderjyske Befolkning'* (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9502). Men koblingen til genforeningen accepterer han ikke: *'..., jeg har vendt mig mod den Opfattelse, at Begivenhederne ved Dybbøl er af afgørende Betydning for, at vi fik det danske Sønderjylland tilbage.'* (ibid.). Rasmussen kobler direkte tabet af de sønderjyske landsdele til det militære overmod og tilliden til hæren: *'...hvis danske Statsmænd blot i 1864 havde haft Forstaelsen af, at vi intet magter som Militærmagt, saa havde vi ikke haft nødig vente til 1918 med at faa den del af Sønderjylland, vi nu fik'* (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9404). Sådan gik det ikke, de danske statsmænd fæstede lid til militæret, og så gik det som det gik. Denne fremstilling har klar brod mod den defencistiske insisteren på forbindelsen mellem 1864 og 1920, hvilket Rasmussen eksplicit understreger med klar adresse til I. A. Hansens udlægning: *'Men vi troede paa en Hær, der, da det kom til Stykket, intet magtede. At fremstille Begivenhederne ved Dybbøl-skanserne som noget, der har været til Gavn for Danmark og for Sønderjyderne, er at stille Forholdene i den Grad paa Hovedet, at man vanskeligt kan finde Sidesykke dertil.'* (ibid.).

Den neutralistiske afkobling af 1864 og 1920 har to sider. På den ene side handler det om at sætte en udlægning i stedet, der ved at forstå 1864 som en katastrofal følge af overdreven dansk tillid til egen militær formåen kan kaste smuds på de borgerlige forsvarsideer i debatten 1918-22, idet de kan skydes i skoene at lægge op til 'et nyt 1864'. Vi så Munch anvende denne figur ovenfor med sin omtale af de borgerlige forsvarsideer som stående 'i Dybbøls tegn' og Rasmussen

¹⁸⁴ Fredsslutning mellem Chr. IV og den svenske krone, der udover en række mindre territoriale afståelser fra Danmark til Sverige markerede et magtskifte i Østersøen i svensk favør.

formulerer det uden omsvøb: 'Nu stiller man i dens (1909-ordningens, JE] *Sted noget på Benene, som udadtil skal give det Udseende af, at vi opretholder et effektivt Forsvar, men som hvis det skal bruges, kan føre til en Katastrofe som den i 1864.*' (27.7.1922, sp. 9496). 1864 bruges således til at bevise, at tilliden til det militære forsvar kan få katastrofale konsekvenser for dansk sikkerhed og selvstændighed.

På den anden side giver kritikken af den defencistiske 1864-udlægning anledning til en selvstændig neutralistisk fortælling om, hvad forholdet er mellem 1864 og de aktuelle tilstande, herunder det sønderjyske spørgsmål. Til illustration af, hvordan historiens elementer kobles sammen i denne fortælling kan vi tage udgangspunkt i N. Petersens formulering af sammenhængen mellem krig & tab og mellem ret & genforening: 'Jeg vil i denne Forbindelse¹⁸⁵ fremhæve, at vi i intet Øjeblik bør glemme, at Løsningen af vort store nationale Spørgsmaal, Genforeningen med vores sønderjydske Fæller, har vi opnaaet ad Rettens vej, ad Krigens vej blev vore sønderjydske Brødre adskilt fra os.' (RT, FT, 19.5.1922, sp. 7513). I dette citat anvender Petersen historien som scene for et helt centralt neutralistisk greb. Dette greb består, som vi har set det ovenfor (jf. kapitel 8), i at konstatere Danmarks totale militære afmagt i 'det gamle' eller 'krigens' system - samtidig med, at den forstandige militære og politiske tilpasning til dette afmægtige vilkår, den strengt ligelige neutralitet og 'Politivagten', iscenesættes som en politik, der bærer løftet om et andet, bedre og for Danmark mere fordelagtigt internationalt system i sig ('rettens system'). I citatet kan vi genkende grebet deri, at spørgsmålet om 'rettens vej' eller 'krigens vej' stilles op som et valg, *danske* politikere er stillet overfor. At fravælge krigens vej er således at satse på rettens vej, som vel at mærke er den *internationale* rets vej. På denne vis kan historien om tabet af og genforeningen med Sønderjylland anvendes til at understrege de fremtidsperspektiver, der knytter sig til det neutralistiske fravalg af 'krig' og tilvalg af 'ret'. Disse fremtidsperspektiver har at gøre med en transformation på internationalt systemniveau, hvilket vi kan bruge som indfaldsvinkel til en afsluttende kontrastering af forskellene mellem den defencistiske og den neutralistiske 1864-tolkning.

Den historiepolitiske kamp om at give mening til 1864-begivenheden kan på et generelt niveau sammenfattes som en kamp om, hvorvidt det er *systemet* eller *nationen*, der skal indtage subjektets og drivkraftens plads i den historiske proces. I den defencistiske tolkning anskues 1864 som en national viljesudfoldelse, som efterfølgende sættes i snæver forbindelse med nationens videre skæbne, både hvad angår den territoriale udvidelse efter verdenskrigen, og i en mere eksistentiel forstand hvad angår det, man kunne kalde nationens identitetsmæssige og åndelige integritet. National forsvarsvilje afgør nationens beståen og videre skæbne. Heroverfor kan så stilles den neutralistiske læggen vægt på 1864 som symbol på det 'håbløse' ved at forsøge at styre nationens

---

¹⁸⁵ 'Forbindelsen' er den, at Petersen netop har redegjort for den neutralistiske grundpointe, at Danmarks militær kun kan påtage sig 'rent Politimæssige opgaver' og at Danmarks sikkerhed derfor må gå gennem den 'internationale Retsudvikling'.

skæbne ved militære midler, begrundet i en insisteren på dansk lilleputstatus og udsathed i det europæiske stormagtsystem. 1864 fremstår i denne udlægning som det år, hvor danskerne på den hårde måde lærte sig lektien: At militær uforsigtighed eller overmod kan blive nationens undergang. Den danske frelse forstås efterfølgende som værende knyttet til (1) at Danmark optræder ydmygt og ligeligt i dette risikable spil og (2) at det militære stormagtssystem med tiden transformeres i 'retslig' retning. Det særlige neutralistiske kunstgreb består efterfølgende i at få punkt nr. 1 herover til at tage sig ud som førende i retning af punkt nr. 2 - en kobling der kan iagttages i Niels Petersens udlægning af de sønderjyske landsdeles skæbne i henholdsvis 1864 og 1920.

'Kampen' i 1864 tilskrives altså vidt forskellige rationaler, konsekvenser og erfaringer i analysens to diskurser. Skal vi hæfte nogle overskrifter på tematiseringen af begivenheden, kan vi pege på en konflikt mellem 'Kamp som tab'-fortolkningen & 'Kamp som ånd'-fortolkningen – fortolkninger, som i debatten fungerer som støtter for (eller som angreb på) forskellige aktuelle politiske verdensanskuelser og forskellige forbindelser til en mulig fremtid på Danmarks vegne¹⁸⁶.

---

¹⁸⁶ I indledningen til dette afsnit nævnedes det, at den (i 1922 ekskluderede) konservative Bent Holstein bringer en helt tredje udlægning på banen. Trods sin minoritære position er Holsteins 1864-fortolkning så interessant som en art præ-fascistisk dansk parentes, at det er værd at kaste et sideblik på denne alternative udlægning af fænomenet 1864. Holstein fremstiller, med bidder fra et længere citat af Venstre-manden Christoffer Hage fra 1882 (fra debatten om de estrupske forsvarsplaner), på tragisk vis 1864 som en begivenhed, der har sæt tvivl i det danske folk om, hvorvidt det er umagen værd at forsvare sig: *'Dér tror jeg ligger Modstanden, der ligger Hindringen, den er ligesom en Vampyr, der klamrer sig til Folkets Sjæl og suger Viljens Hjerterblod, det er Tvivlen. Det var ikke Tabet af saa og saa mange Tusinde Menneskeliv, det var ikke Tabet af to Landsdele, det var ikke Adskillelsen af det, som var af vort Kød, som var den største Ulykke, som fulgte af den sidste Krig. En dybere Ulykke end nogen anden var den Tvivl om sin Skæbne, den Mistillid til Fremtiden, som inderst inde greb Folket.'* (RT, FT, 17.5.1922, sp. 7230). Ansvarer herfor er i Holsteins optik politisk i den forstand, at forsvarsviljen i folket er tilstede, når folket kan se en politisk retning med indsatsen: *'...det er min Overbevisning, at det danske Folk beredvilligt vil paatage sig baade denne byrde og mere til, naar det kun med Tillid og Tryghed kunne se det Spørgsmaal besvaret: Hvad kan det hjælpe?'* (ibid.). Her har danske politikere svigtet ved ikke at angive en klar kurs: *'Politik er noget, hvor man bøster, som man saar, Politikens Opgave er at fjerne det tilfældige... En Politik, som gik ud paa at lade et Rige drive som et stykke Vraggods, er ikke Politik. Det er en Opgiven af al Politik. Det er en Opgiven af sig selv, af al Selvbestemmelsesret.'* (ibid., sp. 7231). Holsteins ærinde er at anfægte, at Danmark ikke tonede rent politisk flag i form af en alliance (mod Tyskland), idet disse klare politiske linier (af venner og fjender) ville have mobiliseret den nødvendige forsvarsvilje i det danske folk. Holsteins tolkning trækker dermed på samme figur for sammenhængen mellem folkets fremtid og dets vilje til militær/politisk selvhævdelse som defencismen (performativitetens tidssemantik), men bryder med den derved, at den erstatter de begrebslige substitutter for en konkret fjende (i 1918-22 i form af 'sag' & 'opgave', i 1864 i form af 'pligt' & 'ånd') med den ægte vare: en dansk alliance (med England) vendt mod Tyskland. Analogt hermed er Holstein en af de få talere, der eksplicit italesætter et dansk modsætningsforhold til Tyskland, dels som vi har set i forbindelse med Tysklands mulige ikke-overholdelse af Versailles' rustningsbestemmelser (jf. afsnit 8.4), dels i hans betragtninger over minoritetesproblematikken i de sønderjyske områder (RT, FT, 18.11.1921, sp. 2215-2218). Holstein støtter endvidere sin alliance-tænkning med en demontering af den historiske fortælling, der knytter den danske stats overlevelse og politiske triumfer til veludført neutralitetspolitik: 1807-konflikten med England, 1864, Lütken-Moltke-forløbet i 1905 og frem, mineudlægningen i 1914 samt spørgsmålet om de sønderjyske landsdele i 1918 viser ifølge Holstein, at neutraliteten er et blålus, når tingene spidser til. Når Holsteins tankegang ovenfor betegnedes som 'præ-fascistisk', skyldes det ikke kun den kendsgerning, at han selv i 1930'erne flirtede med nazismen (jf. biografisk indeks, bilag 2). Den særlige pointe er her den, at Holstein ved at konstruere fortiden, i skikkelse af kølvandet på 1864, som en tilstand af tab/tvivl/defaitisme/fatalisme åbner for et til politikken og militæret knyttet *revitaliseringsprojekt*. Forsvarsviljen skal genrejses gennem politikken, hvormed der så at sige vendes op og ned på mål og midler: Politikken kommer til at stå i militærets tjeneste som et mobiliseringsapparat, der skal skabe klare linier for den folkelige kampvilje, hvormed Holstein tangerer det, der i militær-politisk forskningsterminologi er blevet kaldt en fascistisk forståelse af forholdet mellem politik og militær (Trautner 2005). Herved adskiller Holstein sig tydeligt fra den defencistiske tankegang, hvor forsvarsviljen anskues som noget, der er til stede i folket (fordi det er et folk) som manifesteret i 1864, og som

10.1.2 Forsvar, dømmekraft & profeter: 1909 ↔ 1914

Dette afsnit handler om, hvorledes man i efterkrigsdebatten forsøger at knytte forskellige forbindelser mellem den indretning, det danske forsvar fik ved ordningen af 1909, og så den danske skæbne under Første Verdenskrig. Som 'historisk' fænomen adskiller dette problemfelt sig fra det forrige derved, at de fleste af de aktører, der spillede hovedrollerne i forhandlingerne og debatterne før krigen, er de samme, som nu politisk skal rationalisere deres egne beslutninger og deres videre skæbne. At der er sammenfald mellem dem, der erindrer, og dem, der skal erindres, giver anledning til nogle specifikke problemstillinger, som måske falder lidt udenfor bestemte afgrænsninger af et historiepolitisk søgefelt (jf. kapitel 2), men som i sammenhængen udmærker sig ved at kaste lys over en væsentlig forskel på de to grunddiskurser i analysen og derfor har relevans. I afsnittet behandles to til dels forskellige problemstillinger, der begge knytter sig til et tilbageblik på årene op til krigsudbruddet i 1914: (1) Det omtalte problem om sammenhængen mellem 1909-ordningen og Danmark under krigen og (2) problemet om, hvem der før krigen var de bedste 'profeter' i vurderingen af krigsfaren.

Hvad angår det første problem, er det allerede blevet berørt overfladisk i forbindelse med analysen af det såkaldte danske konsensusfelt (jf. kapitel 7). I det følgende ser vi nærmere på diskussionen og dokumenterer de forskellige positioner. Disse positioner står i og for sig i et relativt simpelt og symmetrisk forhold til hinanden, så dette aspekt vil kunne behandles rimeligt kortfattet. De radikale og socialdemokratiske talere hælder til den tolkning, at det først og fremmest var den radikalt ledede og socialdemokratiske støttede regering under krigen, der *på trods* af 1909-ordningen sikrede, at Danmark ikke blev inddraget i krigshandlingerne. Således f.eks. P. Munch: *'Militærordningen af 1909 hjalp os ikke i det afgørende Øjeblik, thi den forudsatte netop den modsatte Handlemaade paa begge disse Punkter: den forudsatte Undladelse af Mineudlægningen og Gennemførsel af Mobiliseringen. Hvis man havde fulgt denne Fremgangsmaade, føler jeg mig overbevist om, at det vilde have bragt Danmark den største Fare. Disse Farer blev undgaaet ved, at man gik ad modsatte Veje, ud fra den Opfattelse, som den 5. August sejrede med Hensyn til, hvad der var det klogeste for Danmark at gøre.'* (RT, FT, 19.11.1919, sp. 1293). Lars Rasmussen (S) (14.11.1919, sp. 990ff) og Munchs radikale partifælle Holger A.Kristiansen* (14.11.1919, sp.1031) udfolder lignende ræsonnementer til understregning af 'krigslykkens' baggrund. I denne tolkning er det altså den radikale regering dømmekraft og 'opfattelse', som Munch igen og igen insisterer på udtrykte en 'strengt ligelig neutralitet' (f.eks. 19.11.1919, sp. 1287-94), der skal have æren for forløbet, hvilket i et aktuelt perspektiv tjener til

---

kommer til udtryk, når der politisk er brug for det (når der er 'sager' og 'opgaver' eller ydre trusler, der kan aktivere 'selvopretholdelsesdriften').

at underbygge både den neutralistiske nedrustningstænkning og de (især) radikale politikeres storpolitiske dømmekraft.

Heroverfor står så en udlægning, der vender forholdet på hovedet: Nemlig at Danmark havde været ilde ude, om ikke der ved krigsudbruddet havde været det beredskab, som grundlagdes i 1909. Som formuleret af den konservative Parkov: '[Forsvarslovene af 30.9.1909] *har gjort det muligt for os at opfylde vore Neutralitetsforpligtelser i den Grad, som der er stillet Krav til os om, baade til Lands og til Vands. Uden de Midler, som disse Forsvarslove gav os, og hvis vi havde haft et utilstrækkeligt Værn, vilde det ikke have været muligt for os – det er i hvert Fald min tro –, selvom vi havde udvist den største Forsigtighed og Tilbeholdenhed, at undgaa at blive draget ind i Malstrømmen paa den ene eller den anden Maade.*' (RT, FT, 5.12.1918, sp. 2249). Denne forsvarsorienterede udlægning kan genfindes hos Jens-Peter Lillelund* (V) (10.11.1919, sp. 660f), hos Asger Karstensen (K) (10.11.1919, sp. 680) og hos J. C. Christensen (V) (14.11.1919, sp. 957). Her fremstår verdenkrigserfaringen altså som en bekræftelse på det forhold, at et stærkt nationalt forsvar for neutraliteten er en forudsætning for, at den bliver respekteret af andre magter. Som sådan tjener denne defencistiske fortids-fortolkning det formål, at den påviser neutralitetsforsvarets nytte i krigstid og dermed underbygger de borgerlige udspil til en ny ordning af de militære styrker – samtidig med at den tager noget af skæret fra den glorie, der lyser over den radikale regerings kløgt og dømmekraft under krigen.

Netop spørgsmålet om den radikale og den socialdemokratiske dømmekraft før krigen bringer os videre fra den ovenstående, forholdsvis banale, konstatering af to forskellige krigsfortolkninger og deres samtidspolitiske korrelater til det mere komplekse 'profet'-spørgsmål. Profet-spørgsmålet handler i kort form om, at man fra borgerlig side benytter det faktum, at krigen faktisk fandt sted, til at forsøge at belaste både radikale og socialdemokratiske politikeres dømmekraft og deres politiske 'teorier', som de (ikke uden en snert af hån) betegnes. Det er med andre ord en diskussion, hvor defencismen er i offensiven og neutralismen i defensiven. Diskussionen er interessant i denne sammenhæng, fordi den defencistiske offensiv blotlægger nogle helt centrale instanser i neutralismens politiske optik.

Udgangspunktet er som sagt en undsigelse af de radikale og socialdemokratiske krigsvurderinger fra forrige forsvarsdebat, dvs. 1909. I. A. Hansen (V) slår dette fast i 1922-debatten på følgende vis: '*Erfaringerne siger, at alle de udenrigs- og militærpolitiske Teorier, man prædikede fra socialdemokratisk og radikal Side, sidst vi diskuterede Forsvarslove her i Landet, nemlig i 1909, er Fantasier og Fantasterier. Alt det, man fra den Side byggede paa, skred sammen.*' (RT, FT, 15.5.1922, sp. 7042). Herefter broderer Hansen over, hvorledes S fejlagtigt regnede med '*de røde Faner*', dvs. den internationale arbejdersolidaritet, som et bolværk mod krig, mens P. Munch med sin tale om krigen som dengang hørende hjemme

i 'Usandsynlighedernes Verden' (sp. 7044) nu fremstår som 'det store Monument for politiske Vildfarelser.' (sp. 7044).

I forbindelse med 3. behandlingen af forsvarslovene et par måneder senere ironiserer den konservative Pürschel på lignende vis voldsomt over, at Munch (der bl.a. beskrives som værende 'iført Spaamandens Talar' og 'bærende de hellige Kar, hvor de radikale Teorier fra før 1914 findes opbevaret'), hvis 'teorier' slog så meget fejl, nu stiller sig frem og på baggrund af de selv samme teorier angriber den nationale militære forsvarspligt: 'Og saa taler man fra de radikale Partiers Side til Ungdommen og siger: I har ingen Pligt til at værne jert Land og Folk, i alt Fald ingen Pligt, som medfører nogen som helst personlig Risiko; kryb i Skjul, dæk dig, gem dig, lig todt, saa vil Bølgerne gaa hen over dig, du vil ikke blive foragtet nogen Steder, du har Udsigt til at bjærge Livet, til endnu i mange Aar at kunne studere P. Munchs Samfundslære og andre Værker af lignende Betydning.' (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9412f). Formålet med både I. A. Hansens og Pürschels udstilling af de socialdemokratiske og (især) radikale 'teorier' før krigen er naturligvis at underminere dem som troværdige politiske strategier i den aktuelle udenrigs- og forsvarspolitiske debat. Dette frontale angreb på den radikale politiske tænkning udfolder sig i på et mere specifikt niveau i debatten som kritik af to instanser: (1) Evnen til at forudsige det internationale systems udvikling og (2) den rolle, begreber om 'kultur' eller 'civilisation' i universalistisk tilsnit spiller i vurderingen af det internationale systems udviklingstendenser.

1. I forbindelse med analysen af neutralismen var vi omkring den scenariske måde (scenarie A og scenarie B), Munch organiserer sin fremtidsforventning på i efterkrigsdebatten. Scenariseringen af situationens ubestemthed identificeredes videre som et centralt træk ved neutralismen: Betonningen af forbundetheden mellem Danmarks skæbne og det internationale systems udvikling skaber et pres for håndgribelige, rationaliserbare fremtidsperspektiver på systemniveau - som den danske politiske handlen efterfølgende kan formuleres i forhold til. På dette grundlag er de neutralistiske positioner sårbare overfor påvisninger af egne fejlvurderinger i forudsigelsen af den internationale politiks udviklingstendenser, og de borgerlige politikere forsømmer ikke chancen for at åbne en front på dette felt ved at bruge især P. Munchs positioner fra 1909-debatten som afsæt. 'Fronten' åbnes for alvor under finanslovsdebatten i efteråret 1919, hvor Munch som forsvarsminister, der i 1918 har sat forsvarskommissionsarbejdet igang, er i skudlinien. De konservatives Axel Møller vender sig direkte imod Munchs tidligere omtalte opstilling af fremtiden i to scenarier: 'Jeg vil først sige, at den, der hørte Forsvarsministerens lange Tale forleden Dag, hvor han udmalede os, hvorledes Fremtiden efter hans Mening vilde forme sig [scenarie'-talen, JE], kunde jeg ikke undgaa at tænke paa, hvorledes vi mange Gange tidligere har hørt den samme Forsvarsminister udmale Fremtiden og spaa om, hvorledes den vilde komme til at forme sig.' (RT, FT, 24.11.1919, sp. 1682). Herefter fremhæver Møller, hvorledes Munch dengang før 1914 vurderede, at krigen var 'overordentlig usandsynlig' og om, hvorledes den radikale

statsminister Zahle gentog disse vurderinger så sent som 14 dage før krigens udbrud. På baggrund heraf slutter Møller: *'Jeg tør derfor ikke tilraade ærede Medlemmer at følge den højtærede Forsvarsminister, naar han nu vil udtale sig om Fremtiden, thi den ligger jo ganske uvis foran os.'* (ibid.). Munchs angivelige fejlvurdering før Første Verdenskrig bruges altså til at belaste hans forsøg på at opmale forskellige udviklingsmuligheder for systemet og udlede en dansk politik derefter. Uvisheden eller ubestemtheden ved den politiske situation bliver altså i denne optik et forhold, der undergraver en væsentlig komponent i den neutralistiske konstruktion: Udredningen af mulige fremtider på rationalistiske præmisser. Munch derimod henviser til, at han dengang ikke malede fremtiden så optimistisk som det nu hævdes (RT, FT, 21.11.1919, sp. 1517), dels at krigen slet ikke satte de samlede radikale 'teorier' på prøve, idet han entydigt udlægger disse 'teorier' som værende lig med de radikale ideer om kombinationen af den ligelige neutralitet og et minimalt nationalt forsvar (ibid., sp. 1513-1515). Munch nedtoner således spørgsmålet om 'profetier' og optoner den konkrete ligelighedspolitik og dens fordele under krigen. På denne baggrund kan Munch udrede, *'...at med Hensyn til de afgørende Grundspørgsmaal har de Erfaringer, der i Krigens dage er indhentede, ikke afkræftet, men styrket vor Opfattelse.'* (sp. 1513).

2. I samme debat går J. C. Christensen (V) mere indgående i clinch med den substans, som de radikale og socialdemokratiske krigsvurderinger angiveligt var bygget op omkring. J. C. C. opremsen en række forhold, som dengang skulle være udlagt af radikale og socialdemokrater som grunde til, at *'en europæisk Krig var umulig i det 20de Aarhundrede.'* (RT, FT, 21.11.1919, sp. 1500) og nævner først *'Krigsmaskinernes Fuldkommenhed'* og *'Kapitalen'*, hvorefter han retter skytset mod de mere radikalt istemte argumenter om 'kultur' og 'demokrati': *'[krigen var umulig] fordi Kulturen var en uoverstigelig Hindring; og det var den, fordi Demokratiet var saa stærkt i alle Lande, at det kunne hindre Krig; og det var den endelig, fordi en Nutidskrig ville kræve saa uhyrlige Pengeofre, at ikke en eneste Stormagt turde tænke paa at indlade sig i Krig med en anden Stormagt.'* (sp. 1501). Af denne serie af forskellige bud på alt det, der ville gøre en krig umulig, er begrebet om 'kulturen' tilsyneladende det for J. C. C. væsentligste begreb. I hvert fald går han efterfølgende særligt i rette med den forestilling, at kulturen skulle være et bolværk mod krig: *'Åh, hvor har der dog været drevet Humbug med Talen om Kultur. Kulturen har jo ikke afværget nogen som helst Militærulykke. Kulturen er kun taget i Tjeneste af Krigen. Naar Krigen førtes i Luften og paa Jorden, under Vandet og paa Vandet, i Blade og i Tidsskrifter, ja, saa viste det sig, at det var Kulturens Hjælpemidler, der blev brugt, det saas, at det var Kulturfolk, der førte Krig, men det var ogsaa det eneste, Kulturen havde med den Sag at gøre.'* (RT, FT, 21.11.1919, sp. 1503). Verdenskrigen har med andre ord vist, at det kulturbegreb, man fra radikal side ifølge J. C. C. fæstede så meget lid til før krigen som garant for en stadigt fredeligere udvikling, under krigen viste sig at være underkastet krigens logikker og dikotomier.

Når J. C. C. i denne sammenhæng dvæler ved begrebet 'kultur', har det at gøre med, at et begreb om en eller anden form for universel kultur eller civilisation spiller en nøglerolle i det neutralistiske politiske verdensbillede. Ved at hæfte sig ved 'kulturens fallit' op til Første Verdenskrig rettes samtidig et angreb mod den rolle, kulturbegrebet spiller i forbindelse med de aktuelle politiske slagsmål om forsvar, folkeforbund, neutralitet, selvhævdelse m.m. Munch selv afviser umiddelbart efter, at han skulle have udlagt kulturens rolle som en garant mod krig, men han kommer alligevel 'kulturen' til undsætning, hvad angår begrebets betydning som fundament for Folkeforbunds-tanken og de perspektiver, der ligger i den. Efter at have gentaget det synspunkt, at '*Dansk Militærvæsen*' ikke vil kunne skabe sikkerhed for den danske stats beståen, sætter han følgende ord på det alternative perspektiv, hvor forholdet mellem kultur og Folkeforbund står centralt: '*Derfor er vi veltilfredse med, at vi før, ligesom nu, har høvdet dette [at militæret ingen betryggelse giver, JE] og i Stedet henvist til, at skal der bygges Betryggelse og Sikkerhed op for de smaa Folk, skal dette bygges paa den Kulturens Grund, paa den Retsideernes Grund, hvorpaa det nye Folkenes Forbund nu bygges, den Grund, hvorpaa man søger at skabe Grundlag for en ny Udvikling af de menneskelige Forhold i det hele taget, og jeg tror, man skulle tage med ringere Overbærenhed og mindre [der skulle vist stå mere, JE] Tillid paa den Bevægelse, end det ærede Medlem [J. C. C.] gjorde; thi kan **den** [fremhævet i RT, JE] ikke hjælpe og sikre de smaa Stater for Fremtiden, er der intet, som kan sikre dem.*' (RT, FT, 21.11.1919, sp. 1517f).

Munch reproducerer her en tidligere identificeret neutralistisk enten-eller modstilling mellem 'betryggelse gennem militær' og 'betryggelse gennem ret'. Vi kan heri, med et enkelt skridts distance, identificere en forvirring eller en uklarhed med hensyn til hvilket politisk subjekt, der skulle stå overfor denne valgsituation, som også var på spil i Niels Petersens modstilling af 'rettens vej' og 'krigens vej' ovenfor. Uklarheden knytter sig, logisk set, til det forhold, at 'betryggelse gennem militær' (om man tror den praktisk mulig eller ej) er en opgave knyttet til den enkelte stat (subjekt=stat), mens 'betryggelse gennem ret' omvendt må betragtes som noget, der udgår fra et anderledes organiseret internationalt system, hvor retslige afgørelser på den ene eller den anden vis (f.eks. gennem en '*ny Udvikling af de menneskelige Forhold i det hele taget*') har erstattet de militære eller magtpolitiske afgørelser (subjekt=system).

Uklarheden eller ambivalensen i modstillingen er ingenlunde tilfældig. Som vist tidligere (kapitel 8), knytter der sig noget af et paradoks til den neutralistiske forestilling, at Danmark på den ene side er at regne som afmægtig, når det handler om sikre sin overlevelse ved egne midler, men på den anden side tilægges evnen til - under fastholdelse af en lav, neutral profil - at kunne påvirke hele det internationale system i progressiv retning. Subjekt-uklarheden i det ovenstående afspejler dette paradoks. Når interessen i denne sammenhæng samler sig om et begreb om 'kultur', er det fordi, det er gennem netop kulturbegrebet, at dette paradoks så at sige kan 'afparadokseres'.

Munch-citatet ovenfor viser præcist, hvorledes begrebet 'kultur' installeres som en universel, mellemmenneskelig klangbund for den retsudvikling, som neutralismen binder sine fremtidsprojektioner op på. Dette kulturbegreb transcenderer både nationernes partikularitet og staternes suverænitæt, og kan således sættes i scene som en instans, der fra dansk/neutral side kan tales til med helt andre fællesmenneskelige midler, end de (begrænsede) konkrete politisk-militære magtmidler, en stat som Danmark råder over. Kulturbegrebet hos Munch spiller således tilsyneladende en rolle, der tangerer fornuftens rolle hos Kant, for hvem magtdelingen - divisionen - mellem stat og folkeforbund tænktes at kunne afgøres på fornuftens universelle grundlag (jf. afsnit 2.4.4).

I Munchs danske, politiske optik udfylder dette universelt konnoterede kulturbegreb imidlertid også en mere specifik politisk-diskursiv funktion. Her optræder kulturen som det begreb, der sandsynliggør det sekventielle forløb fra magts system (scenarie A) til retts system (scenarie B) som en mulig følge af en specifik dansk neutralitetspolitik (med tilhørende idealistisk-diplomatisk offensiv på retsideens vegne). Det er altså gennem forestillingen om en appelérbar universel-kulturel instans, at neutralismen overhovedet kan forsyne sin politiske strategi med et løfterigt fremtidsperspektiv for 'småstaten' Danmark - *'thi kan den ikke hjælpe og sikre de smaa Stater for Fremtiden, er der intet, som kan sikre dem.'* – når nu den militære selvsikring er afskrevet som sikkerhedspolitisk mulighed. Uden perspektivet for en international retsudvikling på kulturens universelle fundament havner Munch og neutralismen i en fremtidsnihilisme, som ikke kan leve op til demokratisk-politiske fordringer om at kunne redegøre for en sammenhæng mellem nationens politiske vilje og nationens fremtidige skæbne. Derved bliver begrebet om 'kulturen', som fornuften hos Kant, en helt vital instans i det neutralistiske argumentationskompleks.

Det er dette ømme neutralistiske punkt, J. C. C. jager kniven i, når han peger på, at verdenskrigens udbrud afslørede 'kulturen' og andre progressive, fredsstimulerende instanser som det rene fata morgana. Som sådan markerer 'profet'-diskussionen en grundforskel mellem neutralismen og defencismen med hensyn til vigtigheden af både selve det at kunne pejle de internationale udviklingstendenser, og vigtigheden af i denne pejling at kunne pege på et progressionsperspektiv på systemniveau. Formuleret med historiepolitiske termer kan man sige, at de borgerlige politikere her forsøger at lægge den fortolkning ned over verdenskrigen, at den repræsenterer et sammenbrud for netop de neutralistiske måder at bygge politik på rationalistiske fremskrivelser af de internationale politiske konjunkturer, mens defencismens sikkerhedstænkning kan slå på at kunne håndtere kompleksitet og ubestemthed.

Altså: Hvis vi skal opsummere den historiepolitiske konflikt, som den udspiller sig omkring begivenheden 1864 og omkring sammenhængen mellem 1909 og 1914, kan vi i første omgang kon-

statere, at de to 'begivenheder' volder forskellige typer af problemer for de to grunddiskurser. Defencismen må kæmpe med at finde et rationale i modstanden og nederlaget i 1864 (uden at sætte sin selvhævdelses- og forsvarslogik over styr), en udfordring der mødes ved at hæfte sig ved sammenhængen mellem den danske modstandskraft dengang og den aktuelle politiske medvind i forhold til Sønderjylland. Neutralismen, derimod, er mere under pres på grund af det forhold, at krigen rent faktisk kom i 1914, og dermed satte spørgsmålstegn ved den konstellation af 'dansk neutralitet-verdenspolitikens progression', som neutralismens til kultur og ret bundne fremtidsprojektioner bygger på. Denne udfordring mødes dels med en konstatering af neutralitetspolitikens de facto succes (*på trods* af forsvarsordningen af 1909), dels ved - på mere besværgende vis - at insistere på, at 'kulturen' som universelt fænomen stadig har noget for sig som fundament for en ny international retsorden – og oprettelsen af Folkeforbundet tjener til at understrege og påvise substansen i denne tanke.

Dé konkurrerende fortidskonstruktioner, der udfolder sig omkring de to nøglebegivenheder, skal, historiepolitisk iagttaget, ses i relation til de mulige fremtider for det politiske fællesskab, de bygger op til og forbinder sig med. Vi har allerede været inde omkring denne kobling både i indledningen til dette afsnit og undervejs i analysen, men som afrunding på afsnittet samles her de væsentligste forbindelser op. I det defencistiske perspektiv handler det om at konstruere den omstridte fortid på en sådan måde, at den trods faktiske nederlag og påstande om forswarets nyttesløshed påviser en forbindelse mellem nationens forsvarsvilje og nationens form og eksistens - en fortidsfortolkning, der understøtter en fremtid for Danmark, hvor selvhævdelsen og forsvarsviljen består både som et performativt enhedsreproducerende nationalt ethos og som et nødvendigt nationalt beredskab i forhold til en ubestemt og kompleks verdensorden, hvor stormagtsinteresser og retslige tendenser sameksisterer i et stridigt spil. Heroverfor står så den neutralistiske fortolkning, der iagttager den danske historie som en historie om det lille lands dobbelte afhængighed af og afmægtighed i det storpolitiske spil, og hvor ethvert dansk tilløb til at formulere politiske og militære ambitioner (her skelnes ikke mellem 'forsvar' og 'angreb') er resulteret i nederlag, tab og afståelser. Denne fortælling bygger op til en fremtidsforståelse, hvor Danmark i erkendelse af sin systemiske afhængighed og politiske lidenhed afstår fra militær og politisk selvhævdelse og til gengæld sætter sine kræfter ind på, med neutraliteten og fraværet af politiske ambitioner som moralsk ståsted og med 'kulturen' som universelt medium, at bidrage til transformationen af de internationale spilleregler og dermed etableringen af et nyt og mere varigt fundament for dansk sikkerhed, selvstændighed og selvbestemmelse.

Det historiepolitiske sammenstød mellem de to diskurser grænser, bl.a i kraft af *vilj*espørgsmålets centrale betydning, op til en anden diskussion, der udspiller sig i krydsfeltet mellem

selv/omverdens-dimensionen og fortid/fremtids-dimensionen, eller formuleret med andre ord dér, hvor de konkurrerende iagttagelser af forholdet mellem Danmark og verden sætter forskellige rammer for den historisk-nationale identitetsdannelse.

10.2 Mellem sikkerhed og historisk identitet - i krydsfeltet mellem rum og tid

I indledningen til dette kapitel optræder et par citater til markering af det ganske højspændte og lidenskabelige plan, de danske politiske debatter undertiden bevæger sig på. Den højeste følelsesmæssige bølgegang findes under især konservative politikeres angreb på de radikale i almindelighed og P. Munch i særdeleshed. I indledningscitateret fra november 1921 harcelerer Povl Drachmann (K) over 'den radikale ånds undergravende arbejde', og vi har i de forrige afsnit set ganske morbide ironiseringer over rationalet i den radikale 'teori' og P. Munchs politiske logik. I disse udfald mod 'radikalismen' synes at være elementer af en desperation, der fremkaldes af tab af fremtid eller identitet på fællesskabets eller folkets vegne. Det er ikke mindst de tidligere analyserede neutralistiske kalkyler om forsvarets nyttesløshed eller ligefrem farlighed, der er den udløsende faktor i denne henseende. Herunder eksemplificeres dette ved den konservative Pürschel, der i den afsluttende debat om forsvarsordningen i juli 1922 giver følgende karikatur af de signaler, radikale og socialdemokrater sender til folket: *'Bryd dig ikke om den Snak om Ære, kan du leve af Ære? Tro ikke, at din Ære og Anseelse berøres af, at du lægger dig værgeløs hen på Alfavej; Tro ikke paa, at Ideen betyder noget som helst for et Folk; lyt ikke til Jaurès og til Branting¹⁸⁷, til disse falske Profeter; nej, lyt til de sande Profeter, til Stauning, Borghjerg, L. Rasmussen og P. Munch.'* (RT, FT, 27.7.22, sp. 9414). Folkets ære står med andre ord på spil i den værgeløse politik, bygget på tvivlsomme profeters teorier.

I dette afsnit vil vi argumentere for, at denne stærkt emotionelle åre i debatten har sin rod i en diskussion om national historisk identitet, der opstår i krydsfeltet mellem selv/omverdensfortolkninger og fortid/fremtidsfortolkninger. Med andre ord stilles der ind på, hvorledes de konkurrerende måder at tænke dansk sikkerhed og selvstændighed i forhold til omverdenen sætter forskellige rammer for, hvilke narrativer nationen/fællesskabet kan udfolde om sig selv i tid og dermed for dannelsen af historisk identitet. Ved at trække på de forudgående kapitlers indsigter, hvad angår neutralismens og defencismens karakteristika, og ved at inddrage det begreb om *narrativ suverænitæt*, som er udviklet ud fra bl.a. Pococks historiepolitiske refleksioner (jf. afsnit 2.2), kan vi nærme os en forståelse af dette krydsfelt eller samspil mellem tids-dimensionen og rum-dimensionen i selvbeskrivelsen.

---

¹⁸⁷ Den franske og den svenske socialist, som hver især tidligere i debatten er blevet citeret for at betone forsvarets nødvendighed for nationen.

I analysen af neutralismen kom vi frem til, at den 'strengt ligelige neutralitet' i neutralistisk aftapning tenderede mod at brede sig fra et snævert diplomatisk-militært felt til at dække et bredere politisk, kulturelt og sprogligt felt (jf. kapitel 8). Ligelighedshensynet og fjendefrihedshensynet så vi her gøre sig gældende dels som præmis for en i bredere forstand politisk fordringsløshed (jf. grænseproblemet), dels som styrende for en subtil afbalancering af de 'åndelige påvirkninger', der tilflyder Danmark udefra, og endelig for en bestræbelse på at sætte bestemte rammer om den politiske debat, således at der ikke på baggrund af udtalelser fra Folketingets talerstol kan opstå tvivl i den politiske omverden om den danske position. Det spørgsmål, der her stilles, er, hvilke mekanismer, begreber eller figurer, der i den neutralistiske optik betjener reproduktionen af den nationale enhed eller den nationale identitet, under de begrænsninger der sættes af fjendefriheden og ligeligheden i disse begrebers flertydige politiske betydninger. Munch, Petersen og deres radikale og socialdemokratiske kolleger er generelt ganske forsigtige og sparsomme med at opstille alternativer til de kamp-, opgave- og pligt-begreber, som den nationale enheds reproduktion knyttes til i det defencistiske perspektiv. Anknytningen til en systemorienteret iagttagelsesposition i relation til den danske historie synes ikke rigtig at befordre udfoldelsen af bestemmelser af, hvad det nationale består i, og hvordan tilhørs- og identitetsforhold reproduceres. Som replik til de gentagne referencer til Hjalmar Brantings udtryk om 'vilje til livet' som det definerende for et nationalt folk, nøjes Munch således med at henvise til, at der findes andre måder at vise sin vilje til livet på, end gennem forsvarsviljen, uden dog at komme nærmere ind på, hvad dette går ud på (RT, FT, 17.5.22, sp. 7172).

I forbindelse med diskussionen om, hvorvidt modstanden og kampen ved Dybbøl i 1864 var afgørende for det sønderjyske spørgsmåls løsning, løfter Munch imidlertid en flig af det slør, bag hvilket den neutralistiske tænkning om det nationale identitetsspørgsmål gemmer sig: *Hvis man ville paastaa dette [at genforeningen ikke ville have været mulig uden Dybbøl, JE] da maatte man sige: hvis Kampen ved Dybbøl ikke havde fundet Sted, da vilde de danske Sønderjyder ikke have kunnet opretholde deres danske Sindelag det halve Aarhundrede igennem. Men jeg tror at turde sige, at alle sønderjydske Repræsentanter, der er til Stede som Repræsentanter for den danske Befolkning, vil erkende dette, at det danske Sindelag, der levede og bevaredes, var ikke afhængigt af de krigeriske Begivenheder i 1864, det knækkedes ikke ved Dannevirke eller ved Als, og opretholdtes ikke ved Dybbøl, det hvilede på Befolkningens dybe og **inderlige** Tilslutning til det samlede danske Folk, som ikke var afhængig af, om Krigslykken gik paa den ene eller paa den anden Maade, om vi i haabløs Kamp kæmpede noget længere eller noget kortere.* (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9426, JE's fremhævelse).

Det centrale er her, at sindelaget og tilslutningen til nationen fremstilles som en 'inderlig' affære, der ikke stod og faldt med, om der fra dansk side var blevet kæmpet mere eller mindre. Den er

med andre ord anti-performativ i den forstand, at den ikke fordrer reproduktion ved de (kamp/opgave-) figurer, som defencismen bringer i spil til at reproducere den danske nationale enhed – og som for en generel betragtning spiller en central rolle i europæisk, nationalistisk mytologi i skikkelse af fortællinger om militære bedrifter, erobringer, heltmodigt forsvar eller ærefuldt nederlag (jf. Hedetoft 1990a; 1990b; 1993). Den stilfærdige, inderlige og af viljesakter eller symbolske akter ('opgaver' og 'sager') uafhængige danskhed, en danskhed der ikke kræver hævde, forsvar eller udførlig historisk artikulation – det er den form for national identitet, der så at sige er 'plads til' i den Munchs neutralistiske tænkning om Danmark, når de sikkerhedspolitiske ligeligheds- og fjendefrihedshensyn er trukket fra. Danskhed er med andre ord inderlighed, der ikke kræver militær hævde for at kunne mærke sig selv - og som vist i forrige afsnit iagttages den danske historie i forlængelse heraf som erfaringen af, at det ikke betaler sig for Danmark at hævde sig militært i storpolitikken og at man er bedst tjent med at optræde således, at man forvisser sin omverden om sine fredelige hensigter og fravær af politiske fordringer. Det sikkerhedspolitiske signal forplanter sig til at blive blive definerende for hele den nationale selvforståelse.

Denne inderlige identitetsfigur - og de sikkerhedspolitiske ræsonnementer, der betinger den – møder, som vi har set, kontant modstand fra Folketingets talerstol. Efter først, i forlængelse af den ironiske passage om 'sande' og 'falske' profeter ovenfor, at have medgivet Munch, at der findes andre måder at vise sin vilje til livet end via forsvaret (og modsat Munch sat ord på, hvad dette kunne være¹⁸⁸), så vender den konservative Pürschel tilbage til det, som vi kan kalde fundamentet i den defencistiske udlægning af den nationale identitet: *'Men det er nu en Gang saadan, det kan være bittert, det kan være ondt, men saadan er Livet, at der er ingen anden Maade, paa hvilken et helt Folk kan vise, at det har en Forstaaelse af sin egen Historie, af sit eget Værd, Villie til at hævde sig, end gennem dette, at man erklærer, at man vil gøre, hvad man kan, ogsaa rent legemligt yde, hvad man kan, for at forsvare sig. Vi har den tro, at det Folk, der ikke vil dette, vil være dødsdømt for eller senere, og vi er i den Henseende ganske enige med Branting.'* (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9414). I denne fremstilling er det altså gennem forsvarrets medium, at et folk kommer til bevidsthed om sig selv som et folk med en historie, et 'værd' og en vilje. Med andre ord er det, set i dette perspektiv, ikke muligt at tænke den nationale historie uden at tænke i forsvarsviljens baner. Uden forsvarsvilje, intet folk og ingen historie. Man bemærker, at det vel at mærke er den *erklærede* forsvarsvilje, der stilles ind på, og ikke pompøse tilbageblik på eller fremskrivelse af storslåede danske triumftog.

Set i forhold hertil bliver det tydeligt, at den neutralistiske bestemmelse af den nationale identitet som en 'neutral' og 'inderlig' størrelse, fuldstændig lammer de figurer, der får det defencistiske,

---

¹⁸⁸ *Ja, der er andre Maader, i hvert fald for visse Dele af Folket, for en Aandens Arbejder er der naturligvis en Mulighed for at gøre sin Indsats for sit Folk, for sit Land, for sin Nation, ved sit Arbejde. Der er en Mulighed for, at han kan vise, at han vil kæmpe for at bevare denne Nation, for at bevare dens Kultur, for at højne den og for at hævde den.* (RT, FT, 27.7.1922, sp. 9414)

nationale narrativ til at fungere. Ligeledes kan det anes, at den sikkerhed, der muligvis gennem den neutralistiske strategi kunne forskaffes for Danmark, i defencistisk optik vil reducere den danske nation til en tom, politisk skal af en stat, der ganske vist oppebærer sine formelle, statslige suverænitet og internationale anerkendelse, men hvis indre nationale liv er udsłukt, hensygnende og fremtidsløst.

Set i dette lys er det således ikke så meget sandsynlighedsbrøkerne i den neutralistiske sikkerhedskalkyle for nationens fremtid, der sætter brand i defencisterne. Det er snarere det forhold, at den neutralistiske sikkerhedstænkning, set fra den defencistiske position, undervejs i processen giver afkald på det, vi med afsæt i Pocock og Bryld/Warring (jf. afsnit 2.2) har kaldt *narrativ suverænitet*, dvs. den nationale insisteren på at fortolke selv den mest håbløse begivenhed (her 1864) som en meningsfuld del i et historisk narrativ, der sammenkobler fortid og mulig fremtid for fællesskabet. Den udtrykte defencistiske *erklærede vilje* til forsvar - på trods - kan i denne optik iagttages som sammenhængende med den tilsvarende vilje til - på trods - at reappropriere den nationale historie som en historie, hvor den nationale viljesudfoldelse indtager hovedrollen. Det er dette nationale privilegium, som den af neutralismen afledte inderlige danskhedsbestemmelse anklages for at give afkald på, og de heftige reaktioner fra især konservativ kant på de radikale og socialdemokratiske sikkerhedsideer (visse steder også Venstre-ideer!¹⁸⁹) kan i dette lys fortolkes som bundende i en krænkelse af det suverænitetsdomæne, vi kalder den narrative suverænitet¹⁹⁰.

Såvidt altså en belysning af, hvorledes danske historiefortolkninger og sikkerhedsforståelser spiller sammen – og kommer i konflikt med hinanden. Set i lyset af hovedtendensen i den dagsordensættende historiske litteratur på området (jf. Ole Karup-Petersen, Knud Larsen & Bo Lidegaard) er det et i ganske opsigtsvækkende grad uforsonligt konfliktfelt, der er sat fokus på i denne analyse. Det falder dog udenfor denne afhandlings rammer at elaborere videre på en muligvis underspillet konfliktualitet i dansk historieskrivning, og vi vil derfor ikke for nærværende opholde os længere ved dette forhold. I denne sammenhæng vil vi nøjes med at konstatere, at der i kryds-

---

¹⁸⁹ Drachmann (K) tordner f.eks. mod Venstres 'radikalisme' efter krigen (RT, FT, 12.4.1921, sp. 2355).

¹⁹⁰ Denne måde at anskue relationen mellem udenrigspolitik/sikkerhedspolitik og national identitetsdannelse synes også at have noget på sig i forhold til de politiske debatter og konfliktlinier i Danmark i årene efter den kolde krigs ophør. Spørgsmålet om den historisk-identitetsmæssige definition af det nationale er kommet helt frem på den politiske dagsorden, såvel som der fra flere sider er blevet gjort op med den angivelige danske tradition for neutralitet eller indifference i internationale, politiske forhold (jf. f.eks. statsminister Anders Fogh Rasmussens tale på forsvarsakademiet 1. november 2006). I visse sammenhænge er disse nye dagsordener tillige blevet flettet sammen med såkaldte historiske opgør med 'radikalismen', 'kulturradikalismen' og 'socialdemokratismen' m.m. og disse strømningers angivelige laden hånt om nationale følelser, identitet og politisk selvstændighed. Denne type kritik udgår flere steder fra, med miljøet omkring Tidehvervspræsterne Søren Krarup & Jesper Langballe og partiet Dansk Folkeparti som de mest prominente, men bestemt ikke de eneste, bannerførere. Erstatte man på den ene side neutralitetspolitikken med EU-orienteringen eller menneskerettighedstænkningen og, på den anden side, kampen for Sønderjylland (med Tyskland som trussel) med kampen for opretholdelsen af en bestemt national kultur (med islam/islamisme og EU som de ydre trusler), vil man kunne genkende ikke så få af de centrale brudflader fra efterkrigstiden 1918-22 i de aktuelle politiske debatter i Danmark efter årtusindskiftet, hvilket en række af de kommenterende noter i denne afhandling i øvrigt bærer præg af.

feltet mellem tids-dimension og rum-dimension kan identificeres en konfliktualitet mellem neutralisme og defencisme, hvis centrale nerve er den paralysering af de defencistiske nationale identitetsfigurer (kamp og vilje), som den neutralistiske sikkerhedstænkning fordrer i sin yderste konsekvens.

10.3 Teoretisk fortolkning – et felt for en dansk selvbeskrivelse 1918-22

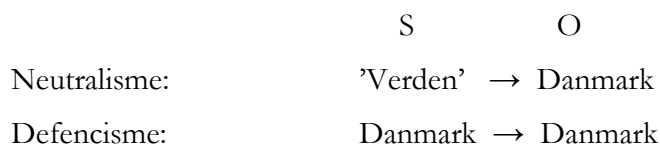
I dette afsluttende afsnit bevæger vi os fra de specifikke sikkerheds- og historiepolitiske kampe i dansk politik til at tegne et mere overordnet billede af det felt eller de rammer, indenfor hvilke disse kampe udspiller sig. Hvor vi lagde ud med i denne analyse at redegøre for et *konsensusfelt*, hvad angår nogle grundlæggende politiske orienteringer i dansk udenrigspolitik (knyttet til neutralitetsbegrebet og til Folkeforbundsmedlemsskabet), vil vi i det følgende se på, hvilke fælles begreber og figurer der kan identificeres på baggrund af analysen af også de *konfliktuelle* elementer i dansk politik. Har defencismen og neutralismen med andre ord noget til fælles på tværs af de ellers skarpt optrukne fronter?

Som det var tilfældet i den franske analyse, tager denne afsluttende fortolkning udgangspunkt i det teoretiske problem, vi har kaldt 'suverænitets paradoks'. Der er tidligere redegjort for, hvorledes dette paradoks knytter an til selv/omverdens-fortolkningen (afsnit 2.3), og her blev det bl.a. slået fast, at der for den 'segmentære' politiske enhed er en risiko forbundet med at kommunikere om den politiske omverden, fordi beskrivelsen af forhold, der ligger udenfor suverænitets rækkevidde, blotlægger den paradoksale karakter af centrale politiske begreber som 'uafhængighed', 'selvbestemmelse' og 'suverænitet'. I denne afsluttende sammenhæng vil vi forsøge at fortolke de to danske sikkerhedsdiskursers dilemmaer og diskursive manøvrer ud fra dette grundparadoks i moderne politik. I kraft af paradoks-tilgangen kan vi nemlig pege på både de centrale paralleliteter og de centrale forskelle mellem de to dominerende diskurser i den danske politiske kontekst: Neutralismen og defencismen udfolder så at sige det samme paradoks, men på to ganske forskellige måder.

Den Luhmann-inspirerede måde at iagttage suverænitetsbegrebet i paradokstermer knytter sig som bekendt til distinktionen mellem *Wilkür/Beschränktkeit*, eller med lidt andre begreber som en form med to sider: En 'magt'-side og en 'afmagt'-side. Første skridt i argumentationen er, at vi til anskueliggørelse af viljesstrukturerne i henholdsvis neutralismen og defencismen sætter dem på den samme 'grammatiske' viljesformel, som vi anvendte i den franske dels afsluttende afsnit. Sat i det samme groft forsimplende subjekt-objekt-skema (som de franske diskurser blev udsat for i figur 6.1), tager de to danske diskurser sig ud som illustreret herunder:

Figur 10.1

Som i den tilsvarende franske figur beskriver figur 10.1, hvordan magtforholdet mellem Danmark og omverdenen stilles på benene i de to diskurser. Figuren sætter i sagens natur substansen noget på spidsen - eller rettere: Den fremhæver visse træk, men skjuler andre træk (som vi skal vende tilbage til). For neutralismens vedkommende illustrerer figuren en bestemt måde at betragte Danmarks politiske tilstand som værende en funktion af de internationale politiske systems konjunkturer og karakter. Iagttaget gennem begrebsparret *Wilksir/Beschränktkeit* kan vi i første ombæring konstatere, at der er tale om en markering af suverænitets bagside, *Beschränktkeit*, i og med at Danmarks, for nu at formulere det à la Rousseau, politiske væren entydigt fremstilles som liggende hinsides udfoldelsen af dansk politisk vilje. For defencismen gør det sig gældende, at den insisterer på i denne politiske grammatik at sætte den danske politiske vilje på subjektets sted, således at objektet 'Danmark' tager sig ud som værende styret af det danske viljessubjekt. Dermed markerer defencismen for en umiddelbar betragtning alene forsiden eller *Wilksir*-siden af den form, suverænitets paradoks udfolder sig i.

Firkantet-skematisk fremstår defencismen og neutralismen således som hinandens absolutte modsætninger, markerende hver sin side af formen. Som analysen har demonstreret, er der imidlertid nogle betydelige nuancer i forhold til denne fremstilling, og disse nuancer understreger den centrale pointe, at formens to sider på forskellig vis er på spil i begge diskurser. Hvad angår neutralismen, har vi set, at forholdet mellem Danmark og 'verden' sideløbende med den illustrerede envejs-relation vendes om, idet den ligelige neutralitetsstrategi hævdes at kunne bidrage til en forandring af verdenssystemets funktionsmåde (fra magt til ret). Dermed aktiveres *Wilksir*-siden af formen og neutralismen redder sig tilbage på den demokratiske suverænitets grund, idet der genetableres et subjekt/objekt forhold mellem dansk politisk handlen og den Danmarks fremtid. I figuren kunne dette illustreres med modsatrettet pil: Danmark → 'Verden'. Denne manøvre har en tvangsmæssig karakter, da den i figur 10.1 aftegnede 'afmægtige' neutralistiske kobling af forholdet mellem Danmark og verden ikke kan stå alene, hvis ikke bagsiden af formen skal blotlægges endegyldigt og suveræniteten dermed opgives som begreb i selvbeskrivelsen.

Tvangsmæssigheden knytter sig altså til en bestemt form for demokratisk suverænitet, der gør sig gældende som ramme for den danske politiske arena, og som neutralismen således må tvinge sig

som ramme for den danske politiske arena, og som neutralismen således må tvinge sig selv ind i, hvis den vil kunne kommunikere på vegne af den danske politiske enhed.

Defencismens konstruktion af dansk vilje viser sig omvendt ved nærmere eftersyn ikke at holde sig strengt på figurens restløse subjekt/objekt-forholds grund. Som vi har set i analysen i kapitel 9, byder defencismen på en ganske subtil indfortolkning af den politiske omverden i sin danske viljesfigur. De 'decisionistiske substitutter', i skikkelse af liminale 'opgaver' og 'sager' omkring forsvaret og grænseproblematikken, fungerer som ydre instanser, der bidrager til dannelse af indre vilje og i kraft heraf indre enhed. Denne manøvre gør på elegant vis et potentielt eksistenstruende forhold til livgivende og enhedsskabende forhold, men i denne proces blotlægges samtidig en omverdenskontingens eller -afhængighed, som forstyrrer det i figur 10.1 aftegnede suveræne og eksklusive forhold mellem det danske subjekt (vilje) og det danske objekt (fremtid/væren). Denne afhængighed eller udsathed kommer til syne, hvis man vender den defencistiske logik på hovedet og slutter, at Danmarks eksistens (territoriale, politiske, 'åndelige') i den defencistiske konstruktion står og falder med, at der ydes et modpres mod bestemte forhold i omverdenen. I defencismen udlægges denne identificerede omverdensforbindelse til at betinge en indre styrke og enhed, men i samme moment åbnes også for en iagttagelse af omverdensforbindelsen som værende potentielt fatal. Det er denne fatalitet, der adresseres i de heftige udfald mod de radikale og socialdemokratiske forsvarsidéer: Danmarks indre ryggrad og ydre anerkendelse står for fald, hvis ikke man i forsvarspolitikken og grænsespørgsmålet demonstrerer vilje til sit nationale liv.

Således kan det konstateres, at neutralismen og defencismen på hver sin måde kæmper med at få en selvbeskrivelse som 'demokratisk suveræn' – den Rousseauske cirkulære relation mellem folkets vilje og folkets væren - til at gå op med det forhold, at Danmark står i et dybt afhængighedsforhold til en ustabil politisk omverden, hvad enten denne fortolkes som normer/orden eller trusler/anarki. Omverdenspresset og den paradoksikalitet, det åbenbarer i den demokratisk-suveræne selvbeskrivelse, fremstår som et fælles grundvilkår eller en fælles ramme for den danske debat, men det håndteres på forskellig vis og med forskelligt udgangspunkt indenfor de to diskurser. Sammenfattende kan det stilles op som følger:

- ♦ I neutralistisk perspektiv iagttages den danske politiske status, statens overlevelse, suverænitet og territoriale integritet, som værende tæt sammenvævet med det internationale systems karakter ('ret' eller 'magt'), mens nationens indre sammenhæng som en enhed til gengæld iagttages som afledt af en 'inderlighed' hos de danske, hvormed det danske fæl-

lesskabs reproduktion ikke knyttes til historiske narrativer om sejre og nederlag eller pligt og opofrelse for staten¹⁹¹.

- ♦ I defencistisk perspektiv bliver omverdenspresset omvendt omsat til anledninger for det danske fællesskab til at træde i viljesmæssig og politisk karakter, hvormed dette pres på den ene side bliver enhedskonstituerende, men hvor det nødvendige modpres til demonstration nationens 'livsvilje' samtidig også er forbundet med betydelige risici.

Skal vi på tilsvarende vis sammenfatte de grundvilkår for de to diskurser, som disse inkorporeringer af omverdenspresset i en dansk horisont opererer på, kan vi opliste tre aspekter:

1. At omverdenen ikke kan bortfortolkes og udelades af den politiske selvbeskrivelse, som den tager sig ud i den danske kontekst ("omverdenspres").
2. At de politiske strategier på Danmarks vegne skal kunne sættes på en national demokratisk-suveræn formel ("demokratisk suverænitet").
3. At forholdet mellem Danmark og omverden må formuleres indenfor de rammer, der afstikkes af den formelt erklærede neutralitet – dvs. uden navngivne 'venner' og 'fjender' i de politiske omgivelser (fortolkes som vi har set forskelligt, men også defencismen må holde sig på denne bane, hvilket den gør gennem sine 'substitutter') ("neutralitet").

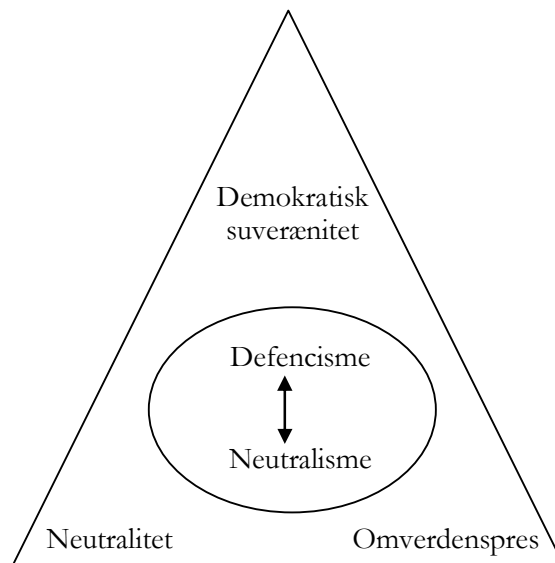
Med det skitserede spændingfelt mellem defencismen og neutralismen hvad angår fortolkningen af selv/omverden - inklusive den måde, hvorpå den danske historie bringes ind til støtte for de respektive konstellationer - og med de tre identificerede fælles karakteristika ved den danske politiske debat 1918-22, kan vi samle den danske analyse op i en figur (figur 10.2), der illustrerer de fælles rammer, som den politiske kamp om at definere 'Danmark i verden' foregår inden for.

---

¹⁹¹ Som bemærket af flere danske historikere (bl.a. Mørch 2004, p161f; Korsgaard 2004, pp385f) er der i den radikale politiske tænkning i mellemkrigstiden, inkarneret i P. Munch, en snæver sammenhæng mellem den afstuede neutralitet i sikkerheds- og forsvars-politikken og så en indre forestilling om en nation, der gennem kulturel oplysning og velfærdssolidaritet kittes sammen til en størrelse, der ved sin indre styrke og, for nu at bruge et 2006-popord, sammenhængskraft ville kunne modstå en længere tids fremmed besættelse. Dermed kan man pege på, at der fra radikal side i et tidsperspektiv, der falder uden for denne analyse, anvises et klart alternativ til den borgerlige nationale identitetsdiskurs og dens anknytning til militære midler og narrativer. Dette alternativ præger ikke de debatter, der har været denne analyses genstand, muligvis fordi det endnu ikke i 1918-22 har antaget form af sammenhængende, politisk strategi. Omvendt argumenterer f.eks. Henrik Gade Nielsen (pp229-248 in *Gress/Elbjørn 2006) mere konspiratorisk for, at dette projekt allerede blev sat på skinner af den radikale indenrigsminister Ove Rode under Første Verdenskrig, hvor de radikale ifølge Nielsen udnyttede krigstilstanden til gennem undtagelsesbestemmelser og kontrolkommissioner på irreversibel vis at udbrede statens magt til samfundets yderste krinkelkroge. Radikal tanke eller ej, tilbage står at konstellationen af lavvæbnet neutralitetspolitik, en grænsedragning med et maksimum af etnisk-dansk homogenitet som resultat og opbyggelsen af et omfattende velfærdstatsligt system har sat sit tydelige præg på det danske samfund i det 20. århundrede – en konstellation, der til gengæld tvangsmæssigt, omend indtil videre temmelig ubehjælpeligt, er blevet taget op til revision ved overgangen til det 21. århundrede under indtryk af nye problemstillinger som den Europæiske Union, migration og den kolde krigs ophør.

Denne figur aftegner et felt for en dansk selvbeskrivelse i den analyserede periode, hvori der både er, på den ene side, en afgrænsning af, hvad der kan gøres gældende i den danske parlamentskontekst i den pågældende periode, og, på den anden side, et spændingsfelt mellem to forskellige diskurser, der indenfor de afgrænsede begrebslige rammer udfolder forskellige fortolkninger af forholdet mellem Danmark og den politiske omverden.

Figur 10.2

Som tilfældet var med den figur, der sammenfattede det franske selvbeskrivelsesfelt (figur 6.2), gælder det også for denne illustration, at den skjuler en mængde af de nuancer, som er kommet frem i den danske analysedel. De nærmere aspekter af det sikkerheds-, historie- og identitetspolitiske slagsmål mellem defencismen og neutralismen kan således ikke aflæses af figuren. Den koncentrerer sig i stedet om at sætte overskriftsbegreber på de rammer, indenfor hvilket dette ganske intense slagsmål udspiller sig. Dermed har analysen af de danske debatter bevæget sig fra et konsensus-felt til et konflikt-felt og tilbage igen på, ikke et konsensus-felt, men et overliggende begrebsligt eller semantisk felt for beskrivelsen af den danske politiske enhed, som de stridende kræfter i dansk politik ikke kan sætte sig ud over og på forskellig vis må indfortolke i de respektive politiske diskurser. Dermed er der også lagt op til afhandlingens afsluttende kapitel, hvor de danske og franske partikulariter i selvbeskrivelsesfeltet samles op, diskuteres i forhold til hinanden og sættes i et bredere politisk-historisk perspektiv.

Kapitel 11

Komparation, konklusion og perspektiv

I afhandlingens to analytiske hoveddele (del II + del III) har vi haft fingrene i henholdsvis den franske og den danske politisk-historiske muld og analyseret processer, der ganske vist blev iagttaget med det samme teoretisk oplyste perspektiv, men som, når vi ser bort fra de mest påfaldende hen ad vejen konstaterede kontraster, ikke undervejs blev udsat for en systematisk sammenligning. Dette vil der blive rådet bod på i dette afsluttende kapitel, hvor den komparative diskussion fungerer som opspil til besvarelsen af afhandlingens hovedspørgsmål, som de er formuleret i afhandlingens indledning (kapitel 1).

Før vi kaster os ud i de komparative diskussioner skal der knyttes nogle kommentarer til et par af de mere specifikke historiske problemer, der er strejft i arbejdet med fransk og dansk politik omkring Første Verdenskrig. Som det er fremgået af analyserne, har den analytiske strategi, der er lagt for at indløse den rejste problemstilling, ført til berøring med andre typer af problemstillinger, der knytter an til andre typer af akademiske debatter end dem, problemstillingen umiddelbart tog sigte på. Hvad angår den danske analysedel, kan der af denne type analytiske sidegevinster, for det første, fremhæves problemstillingen omkring den konstaterede konflikthedsitet i de historisk-identitetsmæssige aspekter af den danske sikkerhedsdebat (kapitel 10), hvoraf især højrepolen i konflikten, der i denne afhandling samles under begrebet 'defencisme', synes at have levet et jævnt stiltstående liv i den danske historieskrivning – i det mindste indtil for nylig. Et andet eksempel i relation til den danske kontekst er påpegningsen af en ganske specifik demokratisk-politisk funktionalitet i den radikale internationalisme i Folkeforbundets første leveår. Denne beskrivelse relativiserer i et vist omfang den stærkt indflydelsesrige selvfremstilling, som i kraft af især P. Munchs hyperflittige historiske virke har præget den danske historieskrivning om denne ganske sindrige samskrivning af neutralitetspolitisk statsræson og internationalistisk idealisme. Munchs indflydelse er synlig især hos Karup-Pedersen (1970), der på det nærmeste gør P. Munchs præmisser til sine egne, og den særlige Munch'ske statsræson i retsinternationalistiske gevandter kan anes også i Lidegaards (2003) autoritative fremstilling af mellemkrigstidens danske omverdensforhold. Bl.a. Mørch (2004) har sidenhen peget på den enorme indflydelse, der blev både Munchs udlægning af sit eget politiske virke og hans mere almene 'samfundslære' til del (jf. kapitel 8).

Om den franske analysedel for sin del har kastet originale eller nyskabende side-indsigter af sig, er vanskeligt at give noget klart svar på, men den har om ikke andet bestyrket de udlægninger, der

betoner den markante tilstedeværelse i den republikansk-franske politiske kultur af forestillingen om, at Frankrig er en motor, en drivkraft eller i det mindste et defensivt bolværk for noget, en idé, et projekt, en civilisation, der rækker ud over det selv (kapitel 5+6, også jf. bl.a. Holm *ibid.*, King 2005). Denne forestilling, som er blevet sat på spidsen af med begrebet om *La plus grande France*, løber som en rød tråd gennem den franske forståelse af Frankrigs rolle i verden både i forbindelse med koloniprojektet, med de Gaulles atomvåbenbaserede nationale genrejsning i 1960'erne og senere med forestillingen om *Det franske Europa* (jf. Holm *ibid.*), men synes i de senere år og ikke mindst efter folkeafstemnings-nej'et til EU's forfatningstraktat i maj 2005 at være kommet ganske alvorligt i krise (Eistrup 2005 & 2006).

Endvidere har analysen, måske mere originalt, peget på nogle højst subtile koblinger - på det politisk-diskursive niveau - mellem denne missionske universalisme og så konstruktionen af det Tyskland, som er Frankrigs primære politisk-militære rival, sikkerhedsmæssige trussel og historisk-identitetmæssige modbillede fra 1871 til efter Anden Verdenskrig. Disse syntesedannelser mellem modpoler i fransk politik, hvor fjendebilleder og progressionsforestillinger smelter sammen til et hele, sætter fingeren på nogle ikke-universalistiske enheds- eller identitetsmekanismer, der på den brede republikanske midte i fransk historieskrivning overvejende iagttages som noget, der hører det franske 'højre' til i dets mere outrerede politiske manifestationer (jf. f.eks. Winock 1995). I denne afhandlings optik synes imidlertid netop fjendebilledet - og den enheds- og viljesdannelse, det er kilde til - at spille en afgørende rolle for, at republikken som statsform kunne vinde bred, politisk opbakning i de tidlige 1920'ere. Det er således under indtryk af den forsvarsvilje (mod Tyskland), hvormed det republikanske Frankrig under krigen 1914-18 dementerende de antirepublikanske forestillinger om dette regimes blødsødenhed & ubeslutsomhed, at det franske højre delvist forsones med den republikanske statsform (jf. f.eks. Rémond 2002, p11; Sirinelli 2000, pp47-50; Becker/Berstein 1990).

Uagtet disse forskellige del-problemstillinger interesse og relevans for de respektive debatter, de måtte knytte an til i henholdsvis dansk og fransk historieskrivning og samfundsdebat, er det ikke her, det primære fokus ligger i dette kapitel. I det følgende stilles ind på tre forskellige momenter, hvoraf de to første hver især bidrager til at svare på de indledende arbejdsspørgsmål, mens det sidste har en mere generaliserende og perspektiverende karakter. Kapitlet er som følge heraf bygget op af følgende punkter:

- ◆ Det komparative moment (11.1)
- ◆ Det historisk-epokale moment (11.2)
- ◆ Det teoretisk-generelle moment (11.3)

Disse tre aspekter af konklusionen står på skuldrene af hinanden i den forstand, at den komparative diskussion, hvor den danske og den franske politiske efterkrigs kontekst sammenlignes og sættes op imod hinanden, lægger op til en mere generel historisk-epokal karakteristik af den politiske verdenstilstand i kølvandet på den store krig. Denne diskussion lægger så igen op til det tredje og sidste moment i konklusionen, nemlig en vurdering af, om de vekselvirkninger/udvekslinger, der er identificeret mellem det nationalstatslige niveau og det internationale niveau i 1918-22, i et mere generelt perspektiv kan bidrage til at kvalificere og nuancere forståelsen af dynamikken mellem nationalstater og internationale politisk-retslige normer og institutioner af forskellig karakter, som f.eks. De Forenede Nationer og Den Europæiske Union. Dette afsluttende moment vil antage form af en kritik af nogle mulige blinde vinkler i den kantianisme og neo-kantianisme, som vi tidligere har diskuteret på et analytisk niveau (jf. afsnit 2.4.4), og som i forskellige aftapninger danner intellektuelt-teoretisk grundlag for en række inter- og overnationale institutionelle tiltag i tiden efter 1945. Den konkrete adresse for denne diskussion er Jürgen Habermas' teorier om det 'postnationale' demokrati på europæiske niveau.

Spændingen mellem den neo-kantianske internationalisme og en mindre progressivistisk orienteret politisk forståelse går igen i en epilogisk overvejelse over selve det nærværende afhandlingsprojekts indre udvikling, fra dets undfangelse for 6-7 år tilbage til det endelige resultat, idet den udvikling, projektet har undergået i perioden, har en vis analogi til mere generelle akademiske og politisk-kulturelle tendenser, fra 1990'ernes "End of History"-forestilling til en slags post-9/11-besindelse på troen på 'progressionens' automatik og tilsvarende anerkendelse af konflikternes permanens i menneskenes politik ("Efterskrift").

11.1 Det komparative moment – Frankrig vs. Danmark 1918-22

Som det blev påpeget i indledningen, er baggrunden for valget af Danmark og Frankrig som analyseobjekter og dermed prøveklude for denne afhandlings enheds-problematik først og fremmest at finde i de markante forskelle, der umiddelbart springer i øjnene, når man iagttager de to lande, deres historie og deres politiske kultur. Man kan med en bred vifte af perspektiver ved hånden pege på forskellene mellem monarki og republik, mellem neutralitet og alliance, mellem småstat og stormagt, mellem ikke-krigsførende og krigsførende, mellem kulturnation og politisk nation, mellem partikularisme og universalisme, mellem glidende overgange og brutale revolutioner, mellem konsensus og konflikt.

Dette forhåndsbillede af Danmark og Frankrig som binære oppositioner finder nogen bekræftelse, idet vi sammenligner de forskellige aspekter, der har været denne analyses genstand. For-

skelligheden danner således startpunkt for sammenligningen, idet vi først fokuserer på især to forhold, herunder tituleret henholdsvis "historiepolitisk kultur" ($\approx$ tid) og "omverdenspres" ($\approx$ rum), hvor kontrasterne gør sig tydeligt gældende. Imidlertid kan der også, på tværs af de nævnte forskelle, identificeres (mindst) een central fælles figur i den måde, der i de to lande kommunikerer om forholdet til den politiske omverden. Denne fælles figur er først og fremmest den "demokratiske suverænitet", som for både Frankrigs og Danmarks vedkommende har fundet vej til den slutfigur, der sammenfatter delanalysens hovedpointer (figur 6.2 og figur 10.2).

A. Lægger vi ud med den historiepolitiske kultur, som den fremstår i de to lande i den analyserede periode, er der frem for alt den iøjnefaldende forskel, at det samlede narrativ for nationens politiske historie er langt mere konfliktpræget og politiseret i den franske sammenhæng end i den danske. Vi kan illustrere dette ved at sammenligne nogle historiepolitiske nøgleårstal i de to lande. Som vi har set i analyserne, trænger visse årstal sig på i den politiske debat som begivenheder, man ikke kan forholde sig neutralt eller indifferent til, og som derfor må indfortolkes i den politiske fremstilling af den nationale historie. I Frankrig deler den revolutionære begivenhed (som altså efterfølgende knyttes til året 1789, men hvis mest kontroversielle momenter i virkeligheden udspiller sig i 1792-93) på nærmest irreversibel vis den politiske kultur i et pro og et kontra: Er revolutionen synonym med det undertrykte folk, der rejser sig og kaster de feudale åg af sig? Eller er den synonym med pøbelvælde, vilkårlighed og undergravelse af samfundet moralske autoriteter? Denne fortolkningskrig præger hele det 19. århundredes Frankrig, og den ligger til grund for, at der ved Første Verdenskrigs afslutning med stor selvfølgelighed, som vi har set, dannes to modsatrettede fortolkninger af krigens og fredens mening og retning. Indenfor dette felt har vi så iagttaget forskellige syntesedannelser, der inden for republikkens ramme forsøger at bygge bro over de politisk-historiske fortolkningskløfter, men det historiepolitiske pro/kontra-bagtæppe er fortsat diskussionens udgangspunkt og grundvilkår.

I sammenligning med den franske konfliktualitet mht. hvilke institutioner, der overhovedet er de bærende og legitime i det nationale fællesskab, (kirke, konge, kejser, adel, folk, borgerskab, stat, parlament, republik), fremstår den danske historiepolitiske kultur, som vi har været inde på, som den rene idyl af både regimemæssig og i bredere forstand institutionsmæssig konsensus. Der udfoldes ikke, i udlægningen af de væsentligste samfundsinstitutioners historie (kirke, stat, demokrati, monarki), radikalt oppositionelle fortolkninger, knyttet til indbyrdes uforsonlige politiske regimer. Denne konsensus kan aflæses deri, at den regimepolitiske nøglebegivenhed, afskaffelsen af enevælden og indførelsen af det konstitutionelle monarki med Juni-grundloven af 1849, glimrer ved sit fravær som historiepolitisk kamparena. De historiepolitiske kampe, vi har set udspille sig i den danske debat, finder altså sted inden for en ramme af, hvad vi tidligere har kaldt 'relativ

regimepolitisk konsensus' om både samfundets indre institutioner og om en bestemt historisk fortælling om magtbalancen imellem dem. Karakteristisk for denne struktur handler de historiepolitiske kampe i perioden om begivenheder, der har med Danmarks forhold til omverdenen at gøre - med 1864 som den centrale begivenhed, der til gengæld også som vist i afsnit 10.1.1 eftertrykkeligt skiller de sikkerheds- og identitetspolitiske vande.

B. Iagttaget gennem den historiepolitiske kulturs linse kan der altså iagttages nogle klart forskellige grundbetingelser for de to landes politiske debatter i perioden. Indeholdt i den her identificerede forskel gemmer der sig endvidere en anden forskel, der knytter an til forholdet mellem den indre nationale selvforståelse og den politiske omverden, sådan som dette forhold tager sig ud i henholdsvis dansk og fransk politik. Revolutionsfortællingens grænseløshed og universalisme på den ene side og den diskrete indre danske konsensus på den anden lader ane, at der så at sige er forskellige fortegn på spil i relationen mellem det nationale selv og den politiske omverden. Vi skal under dette punkt se nærmere på de to landes konstellationer af magtrelationen mellem sig selv og omverdenen. Dette er oplagt at gøre med afsæt i de tidligere opstillede figurer (figur 6.1 & 10.1) til illustration af omverdensforholdet, som det tager sig ud i de to lande. Disse to figurer samles herunder til sammenligning i en figur (figur 11.1), der illustrerer de subjekt-objekt-strukturer, der gør sig gældende i de to politiske spændingsfelter.

Figur 11.1

Frankrig:

	S	O
Versailles:	Frankrig	→ 'Verden'
Ruhr:	Frankrig	→ Frankrig

Danmark:

	S	O
Neutralisme:	'Verden'	→ Danmark
Defencisme:	Danmark	→ Danmark

På trods af det forhold, at en central pointe ved disse figurer handler om det, de skjuler, og at de derfor ikke er perfekte sammenfatninger af de to spændingsfelter, kan de bruges til at synliggøre en systematisk forskel mellem de måder, hvorpå forholdet mellem den nationale politiske vilje og den politiske omverden fremstilles/beskrives i de to sammenhænge. I figurens lidt firkantede optik kan vi iagttage, at den *mest* magtfuldkomne danske viljebeskrivelse (defencismen) i sin viljesstruktur svarer til den *mindst* magtfuldkomne franske beskrivelse (Ruhr-syntesen) og selv når de

paradoksale mellemregninger er trukket fra, vidner denne asymmetri om de markant forskellige vilkår. Forskellen kan på kort form beskrives på den måde, at hvor ”omverdenspresset” i den franske konstellation er et pres, Frankrig med afsæt i begreber om universalisme og civilisation lægger *på* omverden, så er omverdenspresset i den danske konstellation at forstå som et pres, den danske politiske enhed modtager *fra* omverden og som skal styres, tæmmes, afbødes, modstås, håndteres.

Med ”dige”-metaforen, som i teoridiskussionen blev brugt til at anskueliggøre den Hobbesske stats omverdensforhold (afsnit 2.4.1), som billede kan man formulere det på den måde, at det danske forhold til omverden er et rent defensivt nationalt ”dige”-projekt, hvor det handler om på forskellig vis at dæmme op for eller helt aflede de udefrakommende strømme - eller i det mindste knytte enhedsskabende mening til arbejdet med at holde diget i en modstandsdygtig forfatning (og i de mest vidtløftige versioner: Skyde det nogle rækker frem og genvinde tabt land). Heroverfor kan det franske omverdensforhold omvendt snarere beskrives som værende spændt ud mellem (1) det Versailleske ”oversvømmelsesprojekt”, hvor civilisationens og demokratiets sande principper bølger ud fra det franske centrum og river [tysk] tyranni, retrogradation og undertrykkelse med sig i strømmen og, i de mere diskrete Ruhr-versioner, (2) et defensivt dige-projekt på hele den civiliserede verdens vegne, vendt mod de barbariske [tyske] vandmasser.

Denne billedliggjorte forskel i konstellationerne fører videre frem til den pointe, at den store, selvbevidste og militært-politisk polstrede nationalstat på det diskursive niveau tilsyneladende håndterer omverdensforholdet på en måde, der i næsten bogstavelig forstand giver mere rum til den nationale vilje, end det er tilfældet for den lille neutrale nationalstat, der kæmper en sej diskursiv kamp for at give den nationale vilje primat i den politiske fremtidshorisont. Normen om de suveræne stater, som på det formelle folkeretslige plan er en lighedsnorm, dækker altså over en asymmetri eller en ulighed – som til gengæld kan iagttages på det nationale diskursive niveau, hvor pilene og fortegnene i nærværende analyses konklusioner afslører, hvorledes den internationale kontingens sætter sig igennem på forskellige måder og dermed undergraver eller relativiserer ligheden i den formelle norm. Det er naturligvis ikke i sig selv nogen revolutionerende iagttagelse, at stormagter bestemmer mere end småstater. Mere interessant er det derimod at betragte, hvorledes denne magtpolitiske præmis inkorporeres i den nationale konstruktion af egen politisk vilje og denne viljes forhold til andre viljer, og at der dermed sættes væsensforskellige rammer omkring udfoldelsen af den nationale demokratiske suverænitet, der sætter sig igennem som gennemgående præmis for politikken i de nationale kontekster.

C. Diskussionen om forholdet mellem omverdensrelationen og den nationale viljesinstans fører videre til det næste og sidste af de komparative aspekter i analysen. På trods af de tydelige forskel-

le i historiepolitiske kultur og i fortegnet på omverdenspresset, kan der som nævnt identificeres nogle fælles figurer eller mønstre på tværs af de to nationale politiske arenaer. Det gælder først og fremmest et begreb om ”demokratisk suverænitet”, som vi har set være på spil i de to gange to centrale diskurser i analyserne. Som figurene 6.2 og 10.2 viser, indgår begrebet ”demokratisk suverænitet” som rammebegreb for selvbeskrivelsen i både det danske og det franske spændingsfelt. For både Versailles-syntese, Ruhr-syntese, neutralisme og defencisme gælder således det til konteksten bundne diskursive grundvilkår, at de omverdenspolitiske begivenheder på den ene eller den anden måde skal kunne rationaliseres efter eller indskrives i en national viljesformel, hvor folkets eller nationens vilje sættes i scene som den for folkets liv og fremtid styrende instans. Denne formel kan beskrives på Rousseausk som et restløst forhold mellem folkets vilje og folkets væren, eller det kan beskrives i tidslige termer på den måde, at folkets vilje skal være det styrende medium for etableringen af forbindelse mellem fællesskabets fortid og fællesskabets fremtid. Det demokratisk-suveræne vilkår eller pres håndteres, som vi har set, på ganske forskellige måder i de fire diskurser, men den fælles figur, der skærer igennem disse forskelle, er, at den nationale vilje skal kunne sættes ind på subjektets plads i både den danske og den franske politiske grammatik. Manøvren er paradoks, men den fremstår ikke desto mindre som en nærmest tvangsmæssig nødvendighed for alle de fire diskurser, hvis ikke dét kommunikativt konstruerede korthus, der skaffer legitimitet til magtudøvelsen i både den danske og den franske politiske arena, skal falde sammen.

I tillæg til denne særlige demokratisk-suveræne figur, kan der peges på en anden mekanisme, der ligeledes trænger sig på i begge kontekster. Det er den mekanisme, hvor den nationale enheds reproduktion knyttes an til den politiske viljedannelse i forhold til instanser, der befinder sig enten i den politiske omverden (Tyskland) eller i grænseområdet mellem selv og omverden (’sager’ og ’opgaver’). Det skal bemærkes, at denne decisionistiske selv/omverdens-mekanisme er klart mest udtalt i den franske kontekst, hvor Tyskland på forskellig vis (Versailles ↔ Ruhr) udgør et konkret og meget levende identitetsmæssigt og politisk modbillede for den franske nation, og hvor Tyskland i medfør heraf antager karakter af den fjende eller ’opgave’, som den franske nation må samle sig om at imødegå på den ene eller den anden måde. I Danmark genfinder vi en lignende mekanisme (omend med neutralt fortegn) i defencismen - men også kun der, hvormed den ikke kan tilskrives karakter af fælles grundvilkår. Den decisionistiske dynamik i bestemmelsen af den politiske enhed kan altså ikke tillægges den samme grad af gennemgående generalitet som den demokratiske suverænitet. Neutralismen i den danske kontekst har netop som et centralt kendemærke *ikke* at definere den danske enhed som noget, der på nogen måde står i et modsæt-

ningsforhold til nogen eller noget udenfor Danmark - jf. fjendefriheden og den 'inderlige' førpolitiske bestemmelse af, hvad der definerer det danske fællesskab (kapitel 8).

Samlet set kan der altså fremhæves to træk, som med større eller mindre almenhed går igen på tværs af de to i andre henseender – historiepolitisk kultur og omverdenspres - meget forskellige politiske arenaer. Som vi har set i forbindelse med de to delanalyser, står den demokratiske suverænitet og den decisionistiske enhed bestemt ikke i noget logisk eller afklaret forhold til hinanden – snarere er der tale om et paradoksalt forhold, hvor den franske 'demokratiske' universalisme viser sig at knytte sig tæt til et billede af en ydre 'anti-universalistisk' fjende, og hvor den danske defencismes insisteren på den politiske og militære viljes nødvendighed blotlægger sårbarheden og forgængeligheden af Danmarks enhed og eksistens, dersom der ikke vises 'vilje til livet'. Ikke desto mindre er (især) den demokratiske suverænitets-figur og (i mindre grad) den decisionistiske enhedsmekanisme til stede som fælles figurer i de selvbeskrivelser, der kan identificeres i de to landes politiske debatter. Denne konstatering danner afsæt for det næste punkt på konklusionens dagsorden, hvor vi vender blikket mod det generelle billede af den politiske tilstand i epoken, der kan tegnes på baggrund af de danske og franske kontraster og konstanter.

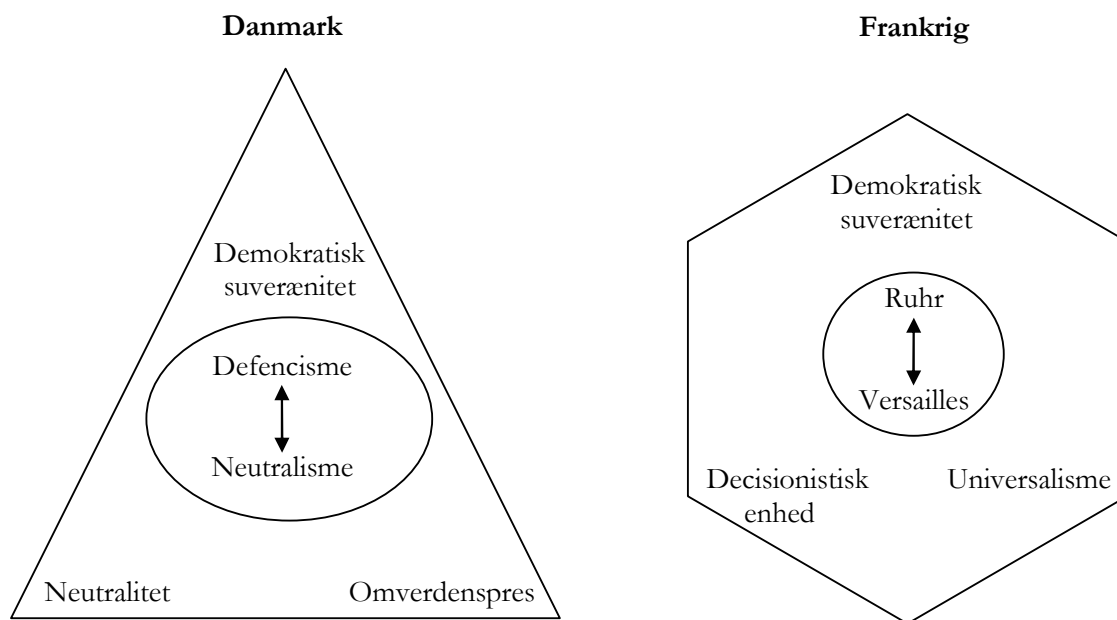
11.2 Det historisk-epokale moment – den politiske verdens tilstand 1918-22

I det historiske baggrundskapitel anlagde vi til slut (afsnit 3.4) en generel systembetragtning på dét internationale politiske system, som Paris-konferencen lægger grunden til. I dette fugleperspektiv på fredens orden og principper blev det fremhævet, at den konsensus, der udtrykkes af fredsordningens på mange måder tvetydige resultat, handlede om, at fredens orden skulle kunne udlægges på en bred vifte af måder, af hensyn til spillerummet for nationale fortolkninger i de respektive stormagters politiske offentligheder, hvor ordningen skulle 'glide ned'. I medfør heraf blev fredsordningens fortolkningsrum beskrevet som værende spændt ud mellem henholdsvis en 'kantiansk' og en 'schmittiansk' pol. Ved samme lejlighed lagde vi vægt på betydningen af de bindinger, den demokratiske politik lægger på de nationale forhandlingsdelegationer ved Paris-konferencen, i modsætning til forhandlerne ved nogle af de tidligere, store fredskonferencer, som Paris-konferencen er blevet sammenlignet med (typisk Westphalen 1648, Utrecht 1713 og Wien 1815 som f.eks. hos Osiander 1994).

På baggrund af det analytiske arbejde med Frankrig og Danmark efter krigen kan vi nu stille nærmere ind på denne problematik omkring Folkeforbunds-systemets robusthed eller holdbarhed på et empirisk informeret grundlag. Vi tager afsæt i et sammenlignende kig på de to figurer, der

tjente til at sammenfatte de to analyser hver for sig, dvs. figur 6.2 og figur 10.2, herunder samlet i figur 11.2:

Figur 11.2

Det kan i denne forbindelse afsløres, at pointen med i de respektive afsnit at illustrere den franske og den danske delkonklusion med henholdsvis en sekskant og en trekant ikke så meget var referencer til de to landes territorialt-geografiske profil, som det var grafisk-geometriske markeringer af en form for inkongruens mellem de system-tolkninger, der udfoldes i de to kontekster. Denne inkongruens er temaet for dette afsnits diskussion om, hvorledes forskellene i de nationale tolkninger af Folkeforbundssystemets karakter og normativitet i sig selv bidrager til at destabilisere og undergrave systemets normer. Da de mere indholdsmæssige aspekter af forskellen mellem den danske og den franske fortolkning af Folkeforbundssystemet ikke direkte fremgår af figurerne ovenfor, opsummeres de herunder i kort form for overskuelighedens skyld:

- ♦ I den *franske* parlamentsdebat fortolkes Folkeforbundet først og fremmest ud fra princippet om kollektiv sikkerhed, dvs. i et perspektiv, der lægger vægt på de militære sanktioners nødvendighed. Endvidere oversættes den i Folkeforbundet indskrevne kollektive sikkerhed til at stå i et nærmest en-til-en forhold til de franske sikkerhedsinteresser (ift. Tyskland), en udlægning, der til gengæld legitimeres på forskellig måde i Versailles-syntesen og i Ruhr-syntesen. Versailles-syntesen knytter an til en missionsk-civilisatorisk fortælling om Frankrig som bærer af et løfte på hele menneskehedens vegne, hvilket kan begrunde, at

det franske sikkerhedsspørgsmål ophøjes til at være en affære for hele menneskeheden. Ruhr-syntesen knytter, mere defensivt-konservativt, sit forsvar for Frankrigs ret til at fortolke fredsordningen på sin måde til det faktum, at Frankrig forsvarede civilisationen, da den var truet.

- ♦ I den *danske* parlamentsdebat derimod står spændingen mellem, på den ene side, en fortolkning, der tilstræber at unddrage sig den kollektive sikkerhed (=at Danmark ikke er bundet af sanktionsbestemmelser & kan opretholde sin neutralitet og fjendefrihed) og iagttager Folkeforbundets sande (*'tilsigtede'*, jf. Munch) natur som en retslig reguleringsinstitution uden tvangsmidler af betydning og, på den anden side, en mere pragmatisk aflæsning af Folkeforbundet som en både politisk og retslig sammenslutning af stater, der svarer til tidens internationale politiske og militære realiteter, dvs. hvor stormagterne (vel at mærke altså **både** England m.fl. og Frankrig i sideordnet forstand) naturligt har en dominerende rolle at spille, men hvor det også er legitimt for mindre stater at forfølge vitale politiske interesser.

Denne korte gennemgang yder selvsagt ikke fuld retfærdighed til alle nuancerne i positionerne i de to lande. Eksempelvis kunne man også pege på 'universalisme'-spørgsmålet som et spørgsmål, der anlægges modstridende franske og danske fortolkninger af. Den grovkornede fremstilling er imidlertid tilstrækkelig til at fremhæve det, som er det centrale i denne diskussion: At der langt fra er sammenfald mellem de juridisk-politiske konstruktioner af Folkeforbundssystemet normativitet ($\approx$ jura) og dets 'tilsigtede' udviklingsretning ($\approx$ politik), der træder frem i de respektive nationale politiske spændingsfelter. Næsten uanset hvordan man end vender og drejer spændingsfelternes geometriske former i forhold til hinanden, så bliver fællesmængderne og overlappene så forsvindende små, at man fristes til lidt populært at slutte, at det franske Folkeforbund er fra Mars og det danske er fra Venus; altså at de nationale gestalter af forbundet tilskriver det væsensforskellige egenskaber i et omfang, der gør det 'danske' forbund noget nær uigenkendeligt set med det 'franske' forbunds linse. I tillæg til eller i samspil med, at den frembragte konsensus på selve fredskonferencen er kendetegnet ved en række kompromiser og slugte kameler, så skaber den nationale parlamentariske reception af fredsordningen altså yderligere destabilisering af systemet. I nærværende analyse er det kun Danmark og Frankrig, der er i fokus, men inddragelse af Italien, England eller USA vil givetvis vise et lignende resultat, hvilket både de forskellige nationa-

le udkast til forbundspagten (jf. afsnit 3.3.4) og fredsordningens videre skæbne da også vidner om¹⁹².

I denne afhandlings analyser har vi identificeret især to gennemgående faktorer, der kaster lys over baggrunden for denne inkongruens: (1) At systemets normer og udviklingsperspektiv skal kunne skrives ind i den nationale demokratiske suverænitets viljesskema og (2) at systemets normer og udviklingsperspektiv skal kunne forliges med en bestemt ('decisionistisk') figur for indre enhedsdannelse gennem ydre modstand eller fjender. Her støder vi på det paradoks, at det tilsyneladende er i kraft af nogle gennemgående fælles figurer og mekanismer for enhedsdannelsen på segment-niveau, at der systematisk frembringes forskellighed eller inkongruens i systemtolkningerne – og dermed ustabilitet i systemet. Konstateringen af dette paradoks stiller ind på en relation, der leder tanken tilbage på Luhmanns sondring mellem forskellige differentieringsformer, nemlig (1) den funktionelle uddifferentiering af et verdenspolitisk system med bestemte fælles begreber, principper og koder for det politiske organisation og kommunikation og (2) den segmentære differentiering i territorial- eller nationalstater, der hver især domestikerer de systemiske begreber og inkorporerer dem i nationale politiske selvbeskrivelser. Omsat til denne afhandlings analyser kan dette teoretisk bestemte differentieringsproblem stilles op som en dynamik eller en spænding mellem to størrelser:

- (1) De internationale normer om national selvbestemmelse, uafhængighed og suverænitet og den måde, de er afstemt i forhold til hinanden i international ret og internationale institutioner ('system').
- (2) Den måde, hvorpå den demokratiske suverænitet praktisk-diskursivt udfolder sig og reproducerer sig selv indenfor rammerne af nationalstaten ('segment').

Tiden efter Første Verdenskrigs afslutning bærer tydeligt præg af, at forholdet mellem disse to bestemt ikke er et gnidningsløst forhold. På den ene side repræsenterer fredsordningen det endegyldige gennemslag for nationalstaten som den politiske grundform, det internationale system består af: Fire imperier bryder sammen og opløses i suveræne nationalstater (med USSR som undtagelsen), den nationale selvbestemmelse slæses (på det principielle plan) fast som den metode, efter hvilken det nye verdenskort (hvor de koloniserede lande foreløbigt undtages) skulle kunne inddeles i nationalstater og den nationale 'politiske uafhængighed' knæses som fælles international norm i pagten for Folkenes Forbund (jf. pagtens artikel 10). På den anden side kan vi altså,

---

¹⁹² Som bekendt ratificerede USA aldrig traktaterne (inkl. Folkeforbundspagten) eller den bilaterale forsvarsaftale med Frankrig, mens England ganske vist tiltrådte traktaterne og Folkeforbundet, men til gengæld brugte det amerikanske frafald som påskud for også at lade den engelsk-franske forsvarsgaranti falde – hvormed fredssystemet allerede var amputeret før det overhovedet var kommet på benene.

med afsæt i de empiriske analyser, iagttagelse, hvorledes reproduktionen af det, vi med Claude Lefort (jf. afsnit 2.6.2) kan kalde det nationalt-suveræne symbolske 'sted', trækker på figurer og mekanismer, hvis udfoldelse ikke bidrager til stabiliseringen og opretholdelsen af de fælles internationale normer (om hvad bl.a. 'national suverænitet' er for en størrelse), der knæses i fredsordningen.

At konstatere, at fredsordningen som helhed efter Første Verdenskrig var uholdbar i sit fundament, er i lyset af de efterfølgende begivenheder ikke noget voldsomt kontroversielt udsagn. Mere historisk iøjnefaldende, og for et nutidsblik mere æggende, er det imidlertid at påpege, at det i en vis grad var bestemte egenskaber ved den nationale demokratiske politik, der bar ansvaret for, at systemet ikke kom til at fungere - og derfor stod svagt rustet overfor de udfordringer, der tilstødte det i 1930'erne: Japans invasion i Manchuriet i 1929, Italiens invasion i Abessinien i 1935 og ultimativt naturligvis Hitler-Tysklands totalitære militære ekspansionisme¹⁹³. Det er ikke desto mindre den konklusion, der kan drages på baggrund af denne afhandlings to nationale analyser, hvad angår det 'historisk-epokale' moment ved afhandlingens problemstilling: De processer, gennem hvilke datidens nationale demokratier reproducerede sig selv symbolsk eller diskursivt, modarbejdede dannelsen af det med Folkeforbundsinitiativet projeterede internationale politisk-juridiske fortolkningsfællesskab.

Det næste oplagte spørgsmål, der kan rejses i slipstrømmen af denne konklusion, knytter an til en mere generel og stadig topaktuel debat om forholdet mellem netop demokrati og international norm- & institutionsdannelse. Dette spørgsmål lyder: Havde det identificerede demokratisk-nationale pres på Folkeforbundssystemet sin rod i kræfter, som på uforanderlig og immanent vis er på spil i det nationalt forankrede demokratis reproduktion af sig selv, både som national enhed (= 'decisionistiske' enhedsmarkører à la dem/os) og som demokrati (= at internationale begivenheder/udviklinger sættes på national viljesformel)? Eller kan vi alternativt pege på, at der i kraft af både verdenskrige, totalitære eksperimenter og grænseoverskridende sociale strømme har fundet

---

¹⁹³ Uden at gå nærmere ind i den omfattende og for den europæiske kultur vitale diskussion af baggrunden for 1930'ernes totalitære politiske kræfter - og især den tyske nazisme - kan man alligevel hæfte sig ved den ironi, der ligger i, at det netop var det nazificerede Tyskland, der slog de sidste søm i Folkeforbundets og dets skin-liberale verdensordens ligkiste. Ironien er dobbelt: For det første var netop uskadeliggørelsen af Tyskland som militær trussel, i det mindste i fransk optik, Paris-konferencens væsentligste politiske tema; for det andet giver den tyske udvikling i 1930'erne bekræftelse til både, på den ene side, de 'revanchister', der som vi så anså freden for at være alt for skånsom overfor Tyskland, og som derfor så en snarlig tysk genrejning for sig med en ærgerrig og patriotisk tysk 'Napoleon' i spidsen (jf. afsnit 4.1.2) og, på den anden side, de mere 'wilsonistisk' istemte pointeringer af, at en for hård fred ville give Tyskland en '*formidable moteur moral*' og dermed berede '*la plus certaine des revanches*' (jf. afsnit 5.3). Det er fristende på baggrund af disse profetier at tilslutte sig den franske højrepolitiker og historiker Jacques Bainvilles elegante karakteristik af freden, som den tegnede sig i maj 1919: '*Une paix trop dur pour ce qu'elle a de doux, trop douce pour ce qu'elle a de dur*'. I en anden og lidt bredere kulturhistorisk tolkning kan man pege på, at fredsmagerne i 1919 ret beset ikke havde en kinamands chance for at forstå hvilke enorme kræfter, der gemte sig i den desillusion og det autoritetstab, som det i mange henseender absurde slagteri i skyttegravene påførte den europæiske civilisation i almindelighed og det tabende Tyskland i særdeleshed (jf. bl.a. Jensen 1998, hvis læsning af Ernst Jüngers krigslitteratur giver et klart indtryk af forbindelsen mellem frontsvinet og nazi-partisoldaten).

en slags kultiverings- eller læreproces sted, gennem hvilken de demokratiske nationale enheder er kommet til at ligne hinanden stadig mere (mht. både sociale differentierings- og organisationsformer, fælles politiske udfordringer à la miljø & migration og fælles kulturelle påvirkninger i det globale bevidsthedsrum) og derfor bedre vil være i stand til at forpligte sig i internationale normer/institutioner på grundlag af en inklusion knyttet til et begreb om en 'fælles fornuft'? Dette generelle politisk-teoretiske spørgsmål danner baggrund for det afsluttende, perspektiverende afsnit.

11.3 Det teoretisk-generelle moment – udblik og perspektiv

"De masseforbrydelser, der blev påbegyndt af nazisterne under anden verdenskrig, som kulminerede i udryddelsen af de europæiske jøder, og som også blev udøvet af totalitære regimer mod deres egne befolkninger, har endegyldigt ødelagt den formodning om de suveræne folkeretssubjekters principielle uskyld, som blev anfægtet allerede ved Versailles-traktaten. De monstrøse forbrydelser har udstillet antagelsen om den statslige handlings moralske og strafferetslige indifferens som absurd." (Jürgen Habermas 2003, jf. Habermas 2004, p11)

I dette afsluttende afsnit vil vi forlade Første Verdenskrigs eftertid og forsøge at trække nogle mere generelle perspektiver ud af afhandlingens empirisk-analytiske konklusioner. Denne perspektivering handler mere præcist om, hvilke indsigter nærværende arbejde kunne tænkes at bidrage med i forhold til især 1990'ernes og 2000-tallets debatter om demokratiets vilkår og status i det, der almindeligvis karakteriseres som 'globaliseringens' tidsalder. Der er tre sammenhængende punkter i denne diskussion: *For det første* vil vi på grundlag af analysens indsigter formulere en kritik af den historiske læsning af forholdet mellem nationalstat og demokrati, der gør sig gældende i de kantiansk informerede tilgange (efter Anden Verdenskrig) til dannelsen af retslige og politisk-demokratiske institutioner på overnationalt plan. Denne historiske kritik lægger, *for det andet*, op til en kritik af den måde, hvorpå de nationale demokratiers funktion og legitimitet i aktuelle kantiansk-kosmopolitiske teorier tilskrives instanser (offentligt ræsonnement, fornuft, kommunikativ rationalitet), der som følge af deres almenhed eller universalisme iagttages som integrerbare og dermed som kilder til overnational retsdannelse og demokratisk legitimitet. Målet for begge disse kritikker er mere specifikt den tyske sociolog og politiske tænker Jürgen Habermas' konstruktion af postnationalt demokrati, som står centralt i debatten om især europæisk integration. Afslutningsvis illustreres, *for det tredje*, spændingen mellem den overnationale institutionsdannelse og den demokratiske legitimitetsdannelse gennem en kort diskussion af spørgsmålet om EU's angivelige 'demokratiske underskud'. Det oplevede 'underskud' iagttages her – på hypotesebasis -

som et forhold, der udspringer af EU-rettens hele eller delvise suspendering af et særligt aspekt af den 'demokratiske suverænitet', vi har iagttaget i afhandlingens analyser.

Som markeret af titelcitater, gav afslutningen på Anden Verdenskrig i 1945 anledning til en bølge af selvrefleksion og selvkritik ikke bare i det Tyskland, hvis velvillige nazificering havde sat verdenshistoriens mest eklatante moralske kollaps i scene, men i den vestligt-europæiske kulturkreds som helhed. Hvordan kunne det gå så galt i en rig og oplyst kultur? På det politiske felt retter diskussionen sig bl.a., som markeret af titelcitater ovenfor, mod den suverænitetsfigur, der isolerer forholdet mellem borger og stat til et være et strikt indre anliggende for den enkelte suveræne stat. Der opstår med andre ord et universalistisk pres på de national-suveræne partikulariteter og fortolkningsfriheder mht., hvad den suveræne stat, demokratisk organiseret eller ej, kan gøre både mod andre stater og, som noget nyt, mod sine egne statsborgere. Den første væsentlige manifestation af denne universalisme er FN-charteret af 1948 og dets tætte forbindelse til et erklæret universelt menneskerettighedskatalog, der gør den enkelte borger til folkerettens subjekt, en status der i den klassiske folkeret (dvs. før 1914) eksklusivt var reserveret staten, og som derfor indebærer en principiel redefinition af suverænitetsbegrebet i folkeretten.

En anden markant politisk manifestation af den europæiske selvbesindelse i kølvandet på Anden Verdenskrig er oprettelsen og udvidelsen af et europæisk politisk-økonomisk samarbejde i flere tempi og under forskellige navne fra 1950 og frem. Det europæiske fællesskab (EF/EU) bygger på et andet fundament og på andre visioner end FN-systemet, med det praktisk-politiske udgangspunkt i en institutionalisering af fælles politikker på vitale forsyningsområder (kul, stål, landbrug) og med den allerede i preamblen til Rom-traktaten (1958) fastslåede vision om fællesskabet som begyndelsen til 'en stadigt snævrere sammenslutning mellem de europæiske folk'. Disse tydelige politisk-institutionelle forskelle til trods trækker EF/EU alligevel på en med FN-charteret beslægtet version af verdenskrigserfaringen, nemlig at 1914-45 er at regne som skræmmebillede på de katastrofale perspektiver, der er forbundet med kombinationen af absolut statslig suverænitet og nationalistisk amokløb – og EF/EU forpligter sig parallelt hermed (fra Rom-traktat og frem) principielt på, at menneskerettighederne sætter rammer om frihedsgraderne i den nationale suverænitet i 1959) Igen kan preambleerne til EF/EU's traktater tjene til eksempel, idet de dels betoner menneskerettighedernes ukrænkelighed, dels (med forskelligt ordvalg fra Rom over Maastricht til den pt. vandtrædende forfatningstraktat) placerer EF/EU som et medium eller bindeled mellem en europæisk fortid i krig og en fremtid i forsoning og samarbejde.

Med FN's menneskerettighedskatalog og den europæiske forbrødring mellem dødsfjender sættes altså både den absolutte statslige suverænitet og den fjendskabs-baserede nationalisme i verdenshistoriens politisk-principielle skammekrog. I kølvandet på denne vending rejser sig imidlertid

spørgsmålet om, hvilke nye politiske begreber og nationale/internationale fællesskabsbestemmelser der træder ind på de forsmåede begrebers plads. Selv om de begrebsligt-principielle skred kan dateres til årene umiddelbart efter Anden Verdenskrigs afslutning, får den politiske og akademiske debat om disse spørgsmål imidlertid først for alvor konkret politisk kød på kroppen efter den kolde krigs ophør. I 1990'erne kommer problematikken således på dagsordenen i relation til dé revitaliserede visioner om et politisk forenet Europa, der lanceres i EU-traktaten eller Maastricht-traktaten i 1992. I denne kontekst genoplives nogle af de kantiansk inspirerede forestillinger, som vi tidligere i denne afhandling har diskuteret teoretisk under overskriften 'divisionisme', og som i årene op til og under Første Verdenskrig spiller en central rolle for, at Folkeforbundet kommer på dagsordenen som løsningsmodel for freden i 1919.

Debatten efter 1989 om mulighedsbetingelserne for nye politiske strukturer, indflydelsesformer, identiteter med meget mere i globaliseringens tidsalder er en debat med mangfoldige forgreninger, hvis nærmere indhold det ikke er muligt at berøre i denne sammenhæng¹⁹⁴. I denne perspektiverende forbindelse nøjes vi med gå i dialog med et lille hjørne af denne mangfoldighed, nemlig den tyske sociolog, politiske filosof m.m Jürgen Habermas, der er et prominent eksempel på en kantiansk måde at tænke international ret og i særdeleshed europæisk integration på. Som politisk tænker rundet af kantiansk tænkning - og som tysker! - hører Habermas til de mest ihærdige mht. at give den demokratisk-politiske orden et fundament, der er løsrevet fra nationalistiske legitimationsskilder, og som derfor peger i retning af en overnational eller postnational integration af de demokratisk-politiske processer. Habermas abonnerer i ikke ubetydelig grad på det samme narrativ om den fælleseuropæiske erfaring som det, der kommer til udtryk i preamblerne til de europæiske traktater: Religiøs forfølgelse, kolonial undertrykkelse og krig mellem nationerne har kendetegnet det europæiske kontinents historie, men de fatale konflikter har til gengæld genereret en *'...critical reflection on, and distancing from, prejudices and biases; as a motive for the overcoming of particularisms, towards tolerance and the institutionalisation of disputes.'* (Habermas 2000, p103). Det er denne type fælles erfaringsbearbejdning, der i Habermas' ikke helt usentimentale blik har formet *"...the normative selfunderstanding of European modernity into an egalitarian universalism that can ease the transition to post-national democracy's demanding context of mutual recognition for all of us – we, sons, daughters, and grandchildren of barbaric nationalism."* (ibid.) Fortid i (partikularistisk) strid, fremtid i (universalistisk) fællesskab.

---

¹⁹⁴ Blot for at give et indtryk af mangfoldigheden af denne debat kan bestemte forgreninger fremhæves: en bred kosmopolitisk demokratisk tendens (som hos f.eks. Held 1995), en strømning med fokus på det internationalt-systemiske integrationspotentiale i retssystemernes stadig mere udtalte sammenkobling (jf. Wind 1994 & 2001, Weiler 1997 & 1999, Teubner 1999; Greve 2000) samt en mere specifikt europæisk fokuseret strømning for politisk integration til demokratisk styring af økonomiske globaliseringsprocesser (jf. f.eks. Beck 2002, Habermas 2000; Harste 2003b).

Når Habermas træder ind som dialogpartner her, skyldes det - udover det faktum, at han må regnes som et af de absolut vægtigste intellektuelle input i den europæiske integrationsdebat siden 1989 – endvidere to konkrete forhold ved hans tænkning, som gør en kritisk dialog på denne afhandlings empiriske grundlag særlig oplagt:

1. Habermas knytter sine ideer om social integration i almindelighed og om post- eller overnational politisk-kulturel integration til det socialiserende og reproducerende potentiale i en bestemt form for diskursiv eller kommunikativ rationalitet, der er bundet til den åbne dialog i den demokratiske politiske offentlighed (Habermas 1989/1991; 1993; 2000).
2. Denne 'deliberativt-demokratiske' politisk-social integration formuleres eksplicit som et alternativ til en mere etnisk-kulturelt betonet før-politisk 'national identitet' (1993; 2000).

Kogt ned til essensen ser Habermas for sig, at en til den demokratiske offentlighed bundet rationalitet kan bane vejen for en politisk kultur knyttet til statsborgerskab og en fælles forfatning af politisk-retslige procedurer (kondenseret i begrebet '*forfatningspatriotisme*', jf. Habermas 1993, p87), fremfor til det tilhørsforhold til et etnisk-kulturelt fællesskab, der gemmer sig i begrebet 'national identitet'. Det videre trick i konstruktionen er så det, at netop løsrivelsen af den politisk-kulturelle integration fra den etnisk-kulturelle identitet åbner for en 'postnational' politisk-kulturel integration, dvs. en integration der overskrider hidtil gældende politiske grænser og kan konstituere sig på overnationalt (dvs. europæisk) niveau på grundlag af en '*europæisk forfatningspatriotisme*' (ibid., p92) - om end den overnationale demokratiske legitimations praktiske succes hviler på en række ikke helt banale tillægsbetingelser (udover den fælleseuropæiske offentlighed sigtes her til europæiske partier, europæisk civilsamfund og et fælleseuropæisk sprog (!), jf. Habermas 2000, pp102f). Idet den demokratiske legitimation knyttes til et procedure-fællesskab (forfatningen), støttet af en sfære for udfoldelsen af en inkluderende kommunikativ eller 'deliberativ' rationalitetsform (den politiske offentlighed), vil den demokratiske legitimation kunne frigøre sig fra den binding til nationalstaten, som henvisningen til et etnisk-kulturelt 'folk' indebærer for demokratiet.

Historisk støtter Habermas sine visioner for et overnationalt demokrati til en tolkning af de europæiske nationalstaters dannelsesprocesser, der, i korte træk, lægger vægt på det alment-europæiske gennemslag af det princip fra den franske revolution, hvorefter det nationale fællesskab antager en *politisk* karakter knyttet til statsborgerrollen, fremfor en *etnisk* knyttet til afstammingsfællesskabet: '*Med Sieyès og den franske Revolution bliver 'nationen' til kilden for den statslige suverænitæt. Enhver nation skal nu have ret til politisk selvbestemmelse. I stedet for den etniske sammenhæng træder nu det demokratiske viljesfællesskab.*' (1993, p82). Analogt hermed karakteriserer Habermas alternativet mht. forståelsen af den historiske forståelse af det nationale demokratis væsen, dvs. ideen om den ulø-

selige forbindelse mellem national identitet og politisk demokrati, som '...den forbigående tilstræbte symbiose mellem nationalisme og republikanisme...' (ibid., p88), dvs. at det politiske fællesskabs begrundelse i en bestemt 'national identitet' er en 'forbigående' parentes i historien, som altså heller ikke i et historisk blik kan ophøjes til et grundtræk ved demokratiske fællesskaber. Det potentielt grænseoverskridende forfatningspatriotisk funderede demokrati bygger altså på en tolkning af de europæiske nationers historie, der fremhæver de europæiske nationers fælles arv fra den franske revolutions 'politiske nation', og som omvendt gør historisk op med den opfattelse, at den etnisk-kulturelle homogenitet skulle have været de europæiske demokratiers væsentligste forudsætning. Det kan tilføjes for perspektivets skyld, at denne fremstilling af de europæiske nationers historie udmærker sig ved sit slægtskab med Kants idé om den parallelitet i staternes politisk-retslige organisation, der følger i kølvandet på den politisk-militære rivalisering - en læsning som vi har set, at også Harste sidenhen har opdateret og brugt som linse på udviklingen af grænseoverskridende politisk-restlig kommunikation (jf. 2.4.4): Den retsligt-procedurale evolution går mod ensartethed staterne imellem, og denne ensartethed i staternes *Gemeinwesen* rummer et overnationalt integrationspotentiale.

Såvidt en meget kort fremstilling af Habermas' konstruktion af overnationalt europæisk demokrati – og af den historiske analyse, den hviler på. På baggrund af denne afhandlings konklusioner kan man imidlertid spørge kritisk til, om ikke Habermas m.fl. (f.eks. Harste 1998b & 2003a) begår en fejl i læsningen af demokratiets moderne historie, når der sluttes fra (1) det at de 'etniske' beskrivelser af fundamentet for demokratisk politik viser sig at være historisk forkerte (eller i det mindste blot 'forbigående') til (2) at det nationale demokratis reproduktion ikke bygger på specificitets- eller partikularitetsmarkeringer og derfor (3) er forligeligt med dannelsen af både internationale retslige normer (menneskerettigheder) og demokratisk legitime overnationale institutioner? Habermas' læsning af nationalstatens historie hæfter sig ved, at konstellationen 'etnisk homogenitet' / 'demokratisk suverænitet' kun i sjældne tilfælde i historien faktisk har været til stede på en måde, der indfrier fordringen om sammenfald, sådan som den artikuleres i bestemte nationalistiske og kommunitaristiske aftapninger (1993, p85f).

Med Danmark og Frankrig anno 1918-22 i hu kan man til gengæld pege på, at selvom betoningen af decideret 'etnisk danskhed' eller 'etnisk franskhed' som nationale politiske referencer ganske vist (med enkelte undtagelser, bl.a. i forbindelse med Sønderjyllandsdebatten i Danmark) kan siges ikke at spille nogen afgørende rolle i debatterne, så betyder det ingenting, at den politiske tale ikke betjener sig af *specificitets*markører på fællesskabets vegne i enhedsbestemmelsen og enhedsreproduktionen. Den nationale parlamentariske politik viste sig netop at betjene sig af to gennemgående 'tricks' til (1) at give fællesskabet specificitet som enhed gennem politisk viljedan-

nelse i forhold til 'noget andet' ('decisionistisk enhed') og (2) at fastholde fællesskabets demokratiske selvbeskrivelse ved på forskellig vis at konstruere selv/omverdens-forholdet på en så kreativ måde, at det kunne sættes på en version af formelen for 'folkets herredømme over sig selv' i Rousseausk forstand ('demokratisk suverænitet').

Pointen er den, at betoningen af specificitet og demokratisk magtfuldkommenhed snarere skal forstås ud fra dens *funktionalitet* for den symbolske eller diskursive reproduktion af det nationale fællesskab som den enhed, på hvis vegne den politiske vilje udfoldes, end som en betingelse der enten er til stede eller ikke til stede i 'objektiv' historisk forstand¹⁹⁵. Specificitetens funktionalitet og betydning kan dermed heller ikke pilles fra hinanden alene ved en historisk analyse af specificitetens 'konstruerede' karakter eller gennem en analog påpegning af, at de europæiske nationalstater efter en bestemt historisk målestok (politisk, procedural, retslig etc.) 'i virkeligheden' er mere ens, end de er forskellige. Til debatten om kosmopolitisme og postnational demokratisk politik kan vi på baggrund af handlingens analyser (og med en vis inspiration fra Jean-Jacques Rousseaus nærmest fortvivlede konklusioner på forholdet mellem demokrati og international politik) fremføre følgende forbundne punkter som kritiske input:

- (1) At frembringelsen af demokratisk legitimitet *også* hviler på det 'trick', gennem hvilket det selvstyrende samfund bringes til at ligne et individ, der handler efter sin egen vilje;
- (2) At begreberne 'folk' og 'nation' i den historiske proces er trådt ind som de centrale begreber, gennem hvilke dette medierende trick i historisk praksis har fundet sted, dvs. hvormed suveræne stater har kunnet knytte demokratisk legitimitet til magtudøvelsen;
- (3) At reproduktionen af den cirkulære udøvelse af folkets herredømme over sig selv afstedkommer et dissonans-forhold mellem det enkelte samfund og dets omverden i kraft af den anførte løbende diskursive produktion af specificitet eller partikularitet;
- (4) At den nationale politiske produktion af specificitet tilsyneladende, i kraft af sin *funktionalitet*, er en sejlivet størrelse, som ikke forsvinder blot som følge af en historisk dekonstruktion af bestemte nationale myter eller gennem påvisningen af f.eks. tværeuropæisk parallelitet mht. administrativ, retslig eller procedural rationalitet.

Med denne argumentationsrække skal det naturligvis ikke være sagt, at de aktuelle politiske samfunds organisation og deres legitimitetsgrundlag og enhedsbestemmende begreber ikke vil kunne udvikle sig og forandre sig over tid. Og hermed ej heller være sagt, at de overnationale politisk-institutionelle bestræbelser, som Habermas her tjener til intellektuelt eksempel på i forhold til EF/EU-problematikken, ikke har noget for sig som bestræbelser på at levere demokratiske mod-

---

¹⁹⁵ Selv Sièyes, som Habermas knytter det politiske nationsbegrebs ophav til, må tale om nationen som en størrelse, der eksisterer uafhængigt af sin politiske styreform (jf. Bartelson 2004, p51)

træk til den i stigende grad globale karakter af planetens økonomiske, økologiske & migrationsmæssige strømme og kulturelle & religiøse fænomener. Men de ovenstående ræsonnementer kan tjene til at skærpe opmærksomheden på, at der er et modsætningsforhold på spil mellem, på den ene side, de skitserede nationale specificitets- og legitimitetsmekanismer og, på den anden side, den kantiansk inspirerede tænkning omkring dannelse af inter- eller overnationale normer, regler, institutioner og demokratisk legitimitet på grundlag af et begreb om fornuft - hvad enten der tales om fornuften som kilde til stabiliseret magtdeling, *division*, mellem overnational sambestemmelse og national selvbestemmelse (Harste), eller om en 'kommunikativ rationalitet' til frembringelse af postnational demokratisk legitimitet (Habermas). Med andre ord kan der manes til en 'selvbesindelsens selvbesindelse' i den forstand, at den politisk-akademiske debat i den (i øvrigt forståelige og nødvendige) historiske afstandtagen til totalitære og nationalistiske excesser ikke pr. automatik negligerer eller diskvalificerer de kilder til dannelsen af demokratisk-politisk legitimitet, som ikke umiddelbart lader sig spænde for et kosmopolitisk, universalistisk eller overnationalt projekt. Det demokratiske legitimationsproblem lader sig ikke uden videre løsrives fra specificitetens semantik, uanset hvor meget man end kan påvise denne semantiks slægtskab med anakronistiske levn fra middelalderens kristne inklusionsform eller militærstatens mobiliserende konstruktion af forskel mellem folkene (Harste 1997b & 1998b; Foucault 1997; Hedetoft 1990a; 1990b & 1993). Sammenfattende kan de konklusioner, der kan drages af denne afhandlings arbejde, altså danne basis for (1) en kritik af eller et korrektiv til den historiske læsning af forholdet mellem stat, nation og demokrati, der udfoldes i den 'kosmopolitiske' politisk-normative litteratur - med Jürgen Habermas som den konkrete adresse - og dermed for (2) en kritik af de instanser, hvis demokratiske potentiale ideen om det postnationale demokrati knyttes til.

Som et tredje aspekt af perspektiveringen skal vi afslutningsvis diskutere en mere konkret problematik, der kan give et fingerpeg om den mulige aktuelle relevans af den i 1918-1922-empirien funderede kritik. Eksemplet hentes meget passende fra den europæiske integrationsproces og stiller ind på forholdet mellem den særlige europæiske såkaldte 'delte suverænitæt' (*souveraineté partagée* - *shared sovereignty*) på en række politiske sagområder (bl.a. [indre] markedspolitik, handelspolitik, miljøpolitik, landbrugspolitik, fiskeripolitik, retspolitik, udviklingspolitik) og så det 'demokratiske underskud', som EU-systemet er blevet tilskrevet fra både politisk og akademisk kant.

Problemstillingen handler overordnet om, at den binding, som den fælleseuropæiske politik på en række områder lægger på medlemslandenes politik, i de fortsat nationalt forankrede politiske offentligheder tager sig ud som et 'demokratisk underskud', fordi forhold, der førhen kunne kommunikeres politisk om indenfor den nationale offentlighed, med de kommissionsinitierede fælles politikker skubbes ud af dette politiske rum. Dette fænomen er interessant, fordi kritikken

af det 'demokratiske underskud' har bidt sig fast til trods for, at der kan argumenteres ganske overbevisende for, at de fælleseuropæiske politikker skaber et 'politisk styringsoverskud' i forhold til den gensidige nationale tilpasning og det hermed forbundne potentielle 'race to the bottom', som ofte anføres som alternativet til de overnationale politiske beslutninger (jf. Habermas 2000; Harste 2003b). De fælleseuropæiske politikker registreres ikke desto mindre fra flere kanter som afpolitiserende bindinger på politikken, der på bundlinien munder ud i det omtalte demokratiske underskud (jf. f.eks. Bonde 2000; Follesdal/Hix 2005).

Hvordan kan det gå til, at det, som i materiel eller institutionel forstand i manges øjne fremstår som et politisk 'styringsoverskud', af andre registreres som et afpolitiserende demokratisk underskud? Debatten om det demokratiske underskud har i høj grad kredset om indretningen af de europæiske institutioner: repræsentativiteten af dem, magtdelingen mellem dem og kompleksiteten/uigennemskueligheden af beslutningsprocedurerne (Verhoeven 2002; Bellamy/Castiglione 2000; Grande 2000; Greven 2000). Den institutionelle organisering af beslutningerne i EU-systemet har givetvis en del at vinde i demokratisk henseende ved en reform, man kunne f.eks. pege på parlamentets svage vægt i systemet og på fraværet af 'contestation', dvs. fravær af et lokus for kontant og synlig politisk konflikt og uenighed, som en uheldig følge af den noget lukkede kompromis og konsensuskultur, som systemet har udviklet over årene (Follesdal/Hix 2005; Eistrup 2005).

Det er imidlertid et andet forhold ved relationen mellem den nationale politik og EU-politikken, vi skal hæfte os ved i denne sammenhæng: Nemlig det forhold, at den formaliserede og bindende karakter af de fælleseuropæiske beslutninger (der tilflyder det nationale niveau i form af retsakter som bl.a. direktiver og forordninger, som med forskellige grader af automatik efterfølgende omsættes til national ret) lukker af for den 'kreativitet' i fortolkningen af betydningen og retningen af de indgående engagementer, som vi iagttog som en central mekanisme i den nationale parlamentariske politik anno 1918-22. Altså den national-suveræne kapacitet, der består i at sætte en given indgået international bestemmelse på formen for 'folkets herredømme over folket' i den nationale kontekst. Denne kapacitet, hvis iboende selvbedrag ikke ligger langt fra det Luhmannske begreb om den nationalstatslige eller segmentære 'selvmystificering' i verdenspolitikken (jf. afsnit 2.1), belastes i relationen til EU af både massen og den umiddelbare gyldighed af strømmen af retsakter fra kommissionen, der netop *ikke* kommer en tur igennem selvmystificeringens parlamentariske hakkemaskine - dvs. ikke skal direkte godkendes, ratificeres og ombearbejdes på det symbolske 'sted', hvor den nationale demokratiske suverænitet reproducerer sig selv, dvs. på parlamentets talerstol.

Dermed kan vi pege på, at EU's retsakter potentielt rummer en 'afmystificering' af den nationale politiske diskurs, idet de med deres klare formelt-juridiske karakter blotlægger den '*Bindung*' eller '*Beschränktkeit*', der er forbundet med at være blot én af op til 25 kilder til dannelsen af den politiske vilje. Dvs. at selvom f.eks. Danmark naturligvis har ratificeret de traktater, der danner grundlag for den 'delte suverænitet', har haft indflydelse på beslutningerne hen ad vejen i både kommission, parlament og ministerråd og, i sidste instans, har den suveræne stats ret til nårsomhelst at udtræde af Unionen, så er betingelserne for at sætte de vedtagne internationale regler på en 'demokratisk suveræn' formel (i den i denne afhandling udviklede betydning af begrebet) radikalt forandrede i negativ retning. I tidlige termer kan det, der sker, beskrives på den måde, at den internationale regeldannelse af denne karakter formindsker spillerummet for udfoldelsen af den 'narrative suverænitet', gennem hvilken det nationale politiske fællesskab inkorporerer den (ukontrollable) internationale søgang i et (kontrollabelt) narrativ, hvor den nationale viljesudfoldelse fungerer som det medium, der skaber kontinuitet mellem fortid og fremtid.

Under indtryk af den betragtelige modstand, udbygningen af Den Europæiske Union har givet anledning til i de nationale offentligheder, kan man vove den hypotese, at 'selvmystificeringen' stadig spiller en ikke ubetydelig rolle i den nationale demokratiske selvlegitimering, og dermed at det smertefulde meningsstab, som den beskrevne 'afmystificering' fører med sig, er en væsentlig bevæggrund bag EU-modstanden. Den historisk unikke konsensusdannelse i EU-konstruktionen, og dens bindende og forpligtende karakter for medlemslandene, blotlægger i denne tolkning den skjulte side af et paradoks i den nationale demokratiske suverænitet – og EU-modstanden kan læses som en (til tider ganske omfattende) politisk-demokratisk mobilisering for en hemmeligholdelse af denne bagside. Affortryllesen af den nationale suverænitet er at dømme efter denne modstands sejlivethed betydeligt mere demokratisk smertefuld og meningsforstyrrende, end den principielle begrebslige relativisering under indtryk af verdenskrigene lod ane.

Selvom denne tese kan finde empirisk støtte deri, at stærke kræfter i både 'højremodstanden'¹⁹⁶ og 'venstremodstanden'¹⁹⁷ i kritikken af EU henviser til den nationale suverænitetets væsentlighed som ramme for demokratiets udfoldelse, omend med forskellig indre vægtning af begreberne 'national suverænitet' (højres a priori) og 'demokratiets udfoldelse' (venstres a priori)¹⁹⁸, kan den naturligvis hverken be- eller afkræftes på grundlag af denne korte diskussion. I øvrigt bygger di-

¹⁹⁶ Inkarneret i henholdsvis Pia Kjærsgaard & Dansk Folkeparti i Danmark og Jean-Marie Le Pen & Front National i Frankrig.

¹⁹⁷ Som er mere tvetydig i sin indre spænding mellem internationalisme og nationalisme, men som man lidt diffust kan knytte til f.eks. Junibevægelsen, Folkebevægelsen mod Unionen og Enhedslisten i Danmark og til socialistisk sindede ærkerepublikanere som Max Gallo, Paul Thibaud og Jean-Pierre Chevènement i Frankrig.

¹⁹⁸ Angående demokratiet som afsæt for 'venstremodstand' se f.eks. i en dansk sammenhæng Jens-Peter Bondes '*Hvis demokratiet skal begrænses*' (2000) og i en fransk sammenhæng Paul Allié's analyse af de franske socialistiske '*souverainistes*' demokrati-funderede reservationer overfor EU (in *Lanzmann 2000, pp120-155).

skussionen udelukkende på erfaringer fra to nationale kontekster, som ovenikøbet er to af de få lande, der gennem folkeafstemninger har forkastet EU's traktater, og derfor ikke nødvendigvis særligt repræsentative for karakteren og styrken af EU-modstanden generelt. Men tesens fokus kan alligevel bruges til, på grundlag af nærværende afhandlings indsigter fra en anden epoke, at identificere et tilsyneladende relevant problemfelt angående EU-konstruktionens virkninger på den nationale politiske diskurs og de hermed forbundne demokratiske legitimationsproblemer; legitimationsproblemer, der manifesterer sig derved, at det, der med de kantianske rationalitetsbriller ligner et politisk eller demokratisk 'overskud', i andre perspektiver kan tage sig ud som et 'demokratisk underskud'.

EU-problematikken antyder det demokratisk-teoretiske grundproblem, at demokratiets tilblivelseshistorie i det moderne gør det vanskeligt for demokratiet at kommunikere om sin egen form: Selv hos de mest 'politiske' (i modsætning til etniske) demokratibyggere som Rousseau og Sièyes står demokratiet på skuldrene af et begreb om en før-politisk enhed, hvis herredømme over sig selv samfundspagten i et efterfølgende moment sætter i scene. Dette grundproblem viser sig under bestræbelserne på at give demokratiet en 'ny' overnational udformning derved, at ideen om den 'nye' form ustandseligt støder på det problem, at den ikke indenfor sin egen ramme kan redefinere den enhed, på hvis vegne der udøves selvherredømme og derfor synes fanget i en formkonservatisme (jf. Bartelson 2001 & 2004). Det kunne pege på, at demokratiets fremtidige form muligvis ikke alene tegnes og støbes i den demokratiske politiske diskurs, men det udelukker til gengæld heller ikke, at den demokratiske, politiske diskurs kan og vil træde til som den mekanisme, der formidler fremtidens selvherredømme på vegne af det, der til den tid vil kunne italesættes som dets før-demokratiske *demos*.

Efterskrift

Men dette perspektiv til en væsentlig aktuel debat er denne afhandling ved vejs ende – og samtidig er hele den proces på 6-7 år, som denne afhandling efterhånden har strakt sig over med det hele, på en bagvendt måde tilbage ved sit udgangspunkt. De indsigter, der herover er samlet op i tre momenter, udgør nemlig et stykke hen ad vejen en afkræftelse af den grundhypotese, som dette projekt i dets oprindelige udkast havde sat sig for at dokumentere. Denne konstatering har givet anledning til nogle generelle overvejelser omkring projektets udvikling, som jeg i dette efterskrift vil stille til skue i kort form, dels fordi de (måske) kan sætte nogle af afhandlingens styrker og svagheder i perspektiv, dels fordi den bevægelse, som projektet har undergået, har en vis parallelitet med nogle bevægelser i det politisk-akademiske debatklime fra sidst i 1990'erne til nu godt og vel halvvejs igennem det første årti i det nye årtusinde.

Som projektet oprindeligt var skruet sammen, handlede det kort fortalt om at 'bevise' eller i det mindste påvise en sammenhæng mellem, *på den ene side*, nogle strukturelle differentieringsmekanismer mellem politik/ret og politik/administration som ledsager stabiliseringen af funktionelt differentierede politiske systemer som demokratier på det statslige niveau og, *på den anden side*, en transformation af de centrale begreber i det politiske systems selvbeskrivelse - med særlig vægt på suverænitetsbegrebet – således at den demokratiske politiske semantik i takt med denne transformation ville blive i stand til at operere med *ydre* suverænitetsafgivelser, som den på det semantiske niveau ville kunne genkende fra de indre differentieringer eller grænsedragninger mellem det, der kan kommunikeres politisk om (politik), og det, der ikke kan kommunikeres politisk om (ret og administration). Tanken var, empirisk-analytisk, at denne sammenhæng (og dens tidslige progression) skulle kunne dokumenteres på grundlag af en analyse af nationale politiske debatter om Folkeforbundet efter Første Verdenskrig og om tilslutning til EF/EU efter Anden Verdenskrig.

Begreberne i det ovenstående afslører, at projektet i høj grad var tænkt udfra et Luhmannsk begrebsapparat: Struktur/semantik, system, selvbeskrivelse, funktionel differentiering osv. I det retrospektive perspektiv er det endvidere tydeligt, at projektet både med dets substantielle hypotese (indre magtdeling → ydre suverænitetsafgivelser → overnational politisk integration) og med dets primære teoretisk-begrebslige inspirationskilde (Niklas Luhmanns sociologi) har sine rødder i den samme kantianske strømning i 1990'erne, som jeg herover er gået i en noget mere kritisk dialog med, end jeg havde forestillet mig i projektets undfangelsesfase. Der er med andre ord sket en bevægelse fra en oprindelig hypotese, der var ganske optimistisk på vegne af fremtidens kosmopolitiske potentialer, til en konklusion, der langt hen ad vejen peger på forhold ved den natio-

nale politik, der blokerer eller i det mindste modarbejder automatikken i den skitserede dobbelte differentierings- og integrationsproces.

Her ved projektets afslutning bliver det synligt, at projektets udvikling fra oprindelig hypotese til endelig form faktisk afspejler en mere bred politisk og akademisk tendens, der kan beskrives kort som en bevægelse fra 1990'ernes optimistiske forestilling om afslutningen på den kolde krig som en "End of History" (Jf. titlen på Francis Fukuyamas bog fra 1992), hvorfra de liberal-demokratiske ideer ville gå deres ubrudte sejrsgang over hele kloden, til en mindre progressivistisk fremtidsforventning efter årtusindskiftet. Denne bevægelse kan for en stor del tilskrives erfaringen af, på den ene side, det betydelige modstandspotentiale mod liberalismen i bred forstand, der har åbenbaret sig i form af især islamismen i dens mangfoldige gestalter, og, på den anden side, den måde, hvorpå liberalismen har grebet selvforsvaret an i både den indre og den ydre politik. Som det også er blevet påpeget løbende i denne tekst, har de (efter det 20. århundredes målestok) forholdsvis få og små konfrontationer mellem religiøst motiverede terrorister og den liberale samfundsorden givet anledning til en revitalisering af nogle mekanismer og figurer i det politiske, som man i 1990'ernes kosmopolitiske "naivisme" henregnede til en uoplyst og hierarkisk indrettet før-internet-tidsalder. Der er stof nok i islamismen og det (delvist selvafviklende) liberale forsvar mod islamismen til tilsammen at overbevise selv den mest hårdnakket optimistiske liberale progressivist om, at moderniteten næppe bliver konfliktfri på 2 år og en formiddag.

Erfaringen af paralleliteten mellem projektets udvikling og de groft beskrevne politisk-intellektuelle trends har været 'slående' i ordets egentlige forstand, da det helt oprigtigt ikke på nogen måde har været en bevidst dagsorden fra min side, at projektet skulle tage drejning efter disse strømninger. De små tilpasninger og justeringer, der er blevet foretaget hen ad vejen, har ikke fulgt nogen bevidst masterplan af hverken politisk-ideologisk eller akademisk-paradigmatisk tilsnit. Skal man i dette tilbageblik på processen pege på en rød tråd eller en medierende instans, der kan indsættes som fællesnævner for eller forbindelse mellem projekt og tendens, kan man pege på Carl Schmitts politiske tænkning omkring konfliktens eller modsætningens eksistentielle permanens som noget, som både har haft betydning for dette projekts udviklingsbane, og som har sæt sit præg på den politiske debat og tænkning gennem det seneste årti. Genoplivningen af den ellers moralsk-politisk miskrediterede nazist som leverandør af politiske begreber afspejler en revitalisering af konflikttænkningen, der har ramt den politiske debat over en bred kam gennem de seneste lille årti – og som nok heller ikke er gået helt hen over hovedet på denne afhandlings forfatter. Omvendt må der imidlertid, for ikke at havne i den totale perspektivistiske relativisme, insisteres på, at indarbejdningen af (eksempelvis) det Schmitt'ske perspektiv først og fremmest havde sin bund i arbejdet med det empiriske materiale. Altså fordi der i dette arbejde genereredes

en erfaring af, at Schmitts politiske eksistentialisme havde noget at byde på som fortolkningsramme for bestemte dynamikker og figurer i empirien, der ikke kunne opfanges af de andre antenner på det analytiske iagttagelsesapparat (jf. også afsnit 2.7) – og ikke blot fordi iagttagelsesperspektivet som en anden vejrhane fulgte en vind i tiden.

Tværtom vil jeg mene, at det i kraft af bl.a. de decisionistiske analyseredskaber netop blev muligt at kaste lys over nogle historiske og politiske mekanismer, som synes at være havnet i den 'blinde vinkel' i den kantiansk-kosmopolitiske læsning af historien om folk, nation og demokrati – og som derfor ved deres manifeste aktuelle genkomst har bragt denne tænkning i en langt dybere krise, end den fortjener.

Bibliografi

Anderson, Benedict (1983), *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. New York: Verso.

Anderson, Perry (1975), *Lineages of The Absolutist State*, London: Verso.

Audoin-Rouzeau, Stéphane & Becker, Anette (2000), *14-18, retrouver la Guerre*, Paris: Éditions Gallimard.

Audoin-Rouzeau, Stéphane & Becker, Jean-Jacques (reds.) (2004), *L'Encyclopédie de la Grande Guerre*, Paris: Bayard.

Aulard, A. (1923), "L'opinion publique en France et la Société des Nations" in P. Munch(red.) *L'origine et l'œuvre de la Société des Nations* (2 bind), København: Rask-Ørsted-Fonden.

Azéma, Jean-Pierre & Winoch, Michel (1976/1970), *La IIIe République*, Paris: Calmann-Levy.

Badié, Bertrand (1999), *Un monde sans souveraineté*, Paris: Fayard.

Barkin J. S. & Cronin, Bruce (1994), "The State and the Nation: Changing Norms and the Rules of Sovereignty in International Relations", in *International Organisation*, vol. 48, no. 1, pp. 107-130.

Bartelson, Jens (2001), *The Critique of the State*, Cambridge University Press.

Bartelson, Jens (2004), "Facing Europe", in *Distinktion* nr. 8, Århus: Institut for Statskundskab.

Baumont, Michel (1951), *La faillite de la paix*, Paris: PUF.

Beck, Ulrich (2002), *Macht und Gegenmacht in globaler Zeitalter*, Frankfurt: Suhrkamp.

Becker, Jean-Jacques (1988), *La France en guerre 1914-1918. La grande mutation*, Paris: Éditions Complexe.

Becker, Jean-Jacques (1997), *1917 en Europe - l'année impossible*, Paris: Éditions Complexe.

Becker, Jean-Jacques (2002), *Le traité de Versailles*, Paris: PUF (Que sais-je?)

Becker, Jean-Jacques (2004), *La Grande Guerre*, Paris: PUF (Que sais-je?).

Becker, Jean-Jacques & Berstein, Serge (1990), *Victoire et frustrations 1914-1929*, Paris: Éditions du Seuil.

Becker, Jean-Jacques & Candar, Gilles (reds.) (2005), *Historie des gauches en France* (Bind 1+2), Paris: La Découverte.

Bellamy, Richard & Castiglione, Dario (2000): "The uses of democracy: reflections on the European democratic deficit" in *Eriksen/Fossum (eds.): *Democracy in the European Union - Integration through Deliberation?*, London: Routledge.

- Berstein, Serge** (1979), "L'opinion française au miroir de la guerre", in *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, pp448-463.
- Bjørn, Claus & Due-Nielsen, Carsten** (2003), *Fra helstat til nationalstat* – bind 3 i "Dansk udenrigspolitisk historie", København: Gyldendal Leksikon.
- Bock, Fabienne** (2002), *Un parlementarisme de guerre 1914-1919*, Paris: Belin.
- Boemeke, Manfred F., Feldman, Gerald D. & Glaser, Elisabeth** (reds.) (1998), *The Treaty of Versailles. A Reassessment after 75 Years*, Cambridge University Press.
- Bonde, Jens-Peter** (2000), *Hvis demokratiet skal begrænses*, København: Gyldendal.
- Bourgeois, Léon** (1910), *Pour la Société des Nations*, Paris: Bibliothèque Charpentier.
- Bourdieu, Pierre** (1997), "I statens ånd. Det bureaukratiske felts opkomst og kultur" in *Afpraktiske grunde*, pp97-133, København: Hans Reitzel.
- Brandes, Georg** (1916), *Verdenskrigen*, København/Kristiania: Gyldendalske Boghandel/Nordisk Forlag.
- Bryld, Claus & Warring, Anette** (1998), *Besættelsestiden som kollektiv erindring*, Roskilde Universitetsforlag.
- Brzezinski, Andrzej Maciej** (1983), "De l'histoire du mouvement français pour la Société des Nations dans les années 1916-1919" in *Polish Western Affairs*, No. 2/1983.
- Clemenceau, George** (1934), *Discours de guerre*, Paris: Librairie Plon.
- Clemenceau, George** (1938), *Discours de paix*, Paris: Librairie Plon.
- Cohn, Georg** (1937), *Neo-neutralitet. Folkeretslige Studier over Neutralitetsbegrebets nyeste Udvikling*, København: Gad.
- Cooper, Sandi** (1991), "Pacifism in France, 1889-1914: International Peace as a Human Right" in *French Historical Studies*, vol. 17, no. 2/1991, 359-386.
- Dérathé, Robert** (1950), *Jean-Jacques Rousseau et la science politique de son temps*, Paris: PUF.
- Dmitriev, Aleksandr N.** (2002), "La mobilisation intellectuelle - la communauté académique internationale et la Première Guerre Mondiale", pp617-644 in **Cahier du Monde russe* no. 43/4, oktober/november 2002.
- Doise, Jean & Vaïsse, Maurice** (1992/1987), *Diplomatie et outil militaire*, Paris: Imprimerie Nationale.
- Doyle, Michael W.** (1986), "Liberalism and World Politics", in *American Pol. Science Review*, 80 no. 4.
- Droz, Jacques** (1973), *Les causes de la Première Guerre Mondiale*, Paris: Éditions du Seuil.

- Due-Nielsen, Carsten** (1985), "Denmark and the First World War", in **Scandinavian Journal of History*, vol. 10, pp.1-18.
- Duguit, Léon** (1952), *Les constitutions et les principales lois politiques de la France depuis 1789*, Paris.
- Dunbabin, J. P.** (1993), "The League of Nations' Place in the International System", in *History*, vol. 78, no. 254, pp.421-442.
- Dupuy, René-Jean** (1999), *Dialectique du droit international*, Paris: Éditions A. Pédone.
- Durkheim, Émile & Denis, Ernest** (1996/1914), *Qui a voulu la guerre?*, Paris: Éditions Kimé.
- Durkheim, Émile** (1991/1915), *L'Allemagne au-dessus de tout*, Paris: Armand Collin
- Eistrup, Jens** (2000), *Revolution, Politik og administration - i det moderne Frankrig*, Specialeafhandling, Århus: Institut for Statskundskab.
- Eistrup, Jens** (2003), "War and Sovereignty in Political Philosophy. Jean-Jacques Rousseau's schizophrenia: between Jean Bodin/Thomas Hobbes and Carl Schmitt/Woodrow Wilson", Paper ved konferencen *War, Conflict and Society in the 20th Century*, v. SDU i Esbjerg, august 2003.
- Eistrup, Jens** (2005), "En svanesang for den V. republik? – om folkeafstemingen i Frankrig 29. maj 2005 in *FranskNyt*, no. 245/2005, pp.36-43.
- Eistrup, Jens** (2006), "La fin de la plus grande France?", pp in *FranskNyt* no. 247/2006, pp41-49.
- Eriksen, Erik Oddvar** (2000): "Deliberative Supranationalism in the EU" in **Eriksen/Fossum: Democracy in the European Union - Integration through deliberation?*, London: Routledge.
- Ferro, Marc** (1990/1969), *La Grande Guerre 1914-1918*, Paris: Gallimard.
- Ferguson, Niall** (1998), *The Pity of War*, London: The Penguin Press.
- Fink, Hans** (2003), *Samfundsfilosofi*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Fink, Troels** (1970), *Fem foredrag om dansk udenrigspolitik efter 1864*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Fink, Troels** (1959) *Spillet om dansk neutralitet 1905-08*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Fink, Troels** (1961), *Ustabil balance – dansk udenrigs- og forsvarspolitik 1894-1905*, Århus: Aarhus Universitetsforlag.
- Firchow, Peter E.** (1986), *The Death of the German Cousin*, London & Toronto: Associated University Press.
- Fischer, Fritz** (1962), *Griff nach der Weltmacht*, Düsseldorf: Droste Verlag.

Fleury, Antoine (1998), "The League of Nations – towards a new appreciation of its History", in *Boemeke, Feldman & Glaser op.cit

Follesdal, Andreas & Hix, Simon (2005): "Why There is a Democratic Deficit in the EU: A Response to Majone and Moravcsik", *European Governance Papers No. C-05-02*.

Foucault, Michel (1966), *Les mots et les choses*, Paris: Gallimard.

Foucault, Michel (1969), *L'Archéologie du savoir*, Paris: Gallimard.

Foucault, Michel (1997), *Il faut défendre la société*, Paris: Gallimard/Seuil.

Friedrich, Hugo (1956), *Strukturen i moderne lyrik*, Kbh.: Arena.

Frølund-Thomsen, Jens-Peter (2000), "Diskursanalyse", in Kaspersen (red.) *Klassisk og moderne samfundsteori*, København: Hans Reitzel.

Furet, François (red.) (1985), *Jules Ferry - Fondateur de la République*, Paris: Éditions de l'EHESS.

Gerbet, Pierre; Ghebali, Victor-Yves & Mouton, Marie-Renée (1973), *Société des Nations et Organisation des Nations Unies*, Paris: Richelieu.

Giraud, Émile (1948), *La nullité de la politique internationale des grandes démocraties*, Paris.

Girardet, Raoul (1972), *L'idée coloniale en France 1871-1972?*, Paris:

Girardet, Raoul (1983), *Le nationalisme français - Anthologie 1871-1914*, Paris: Seuil.

Grande, Edgar (2000): "Post-National Democracy in Europe" in * Greven/Pauly (eds.): *Democracy beyond the State?*, Lanham: Rowman & Littlefield.

Gress, David & Elbjørn, Kasper (red.) (2006), *20 begivenheder der skabte Danmark*, København: Gyldendal.

Greve, Morten Feilberg (2000), "Europæisk institutionsdannelse uden for Leviathans skygge", in *Politica*, 4/2000, Århus: Institut for Statskundskab.

Greven, Michael Th. (2000): "Can the European Union finally become a Democracy?" in * Greven/Pauly (eds.): *Democracy beyond the State?*, Lanham: Rowman & Littlefield.

Habermas, Jürgen (1975/1962), *Borgerlig Offentlighed*, København: Fremad.

Habermas, Jürgen (1989-91), *The Theory of communicative Action*, 2 bd., Cambridge: Polity Press.

Habermas, Jürgen (1993), "Statsborgerskab og national identitet", in *Grus, no. 39/1993, pp80-98.

Habermas, Jürgen (2000), *The Postnational Constellation*, Cambridge: Polity Press.

Habermas, Jürgen (2004), "Folkeretten i overgangen til den postnationale konstellation" in *Dintinktion, no. 8/2004, pp9-17.

- Halkier, Henrik** (2006), *Institutions, discourse, and regional development: the Scottish Development Agency and the politics of regional policy*, New York: PIE-Peter Lang.
- Harste, Gorm** (1997a), *Constructivism in The Construction of Europe*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Harste, Gorm** (1997b), *Mytologien om dansk suverænitet*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Harste, Gorm** (1998a), *Statsdannelse som emergens af enhed?*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Harste, Gorm** (1998b), *The European construction of Normativity*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Harste, Gorm** (2002), *Fra statsræson til demokratiske retsstat*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Harste, Gorm** (2003a), *Det kantianske moment*, Århus: Institut for Statskundskab (upubl.).
- Harste, Gorm** (2003b), *The democratic surplus in the Contruction of the European Union*, Århus: Institut for Statskundskab (upubl.).
- Heckscher, August** (red.) (1956), *The Politics of Woodrow Wilson – Selections from His Speeches and Writings*, New York: Harper & Brothers.
- Hefferman, Michael** (2001), "History, Geography and the French National Space: The Question of Alsace-Lorraine, 1914-18", in *Space & Polity*, no. 1/2001, pp.27-48.
- Hedetoft, Ulf** (1990), *Euronationalism: or how the EEC affects the nation-state as a repository of Identity*, Aalborg: Department of Languages and Intercultural Studies.
- Hedetoft, Ulf** (1990), *War and Death as Touchstones of National Identity, an inquiry into the imagery and discourse of a significant pillar in the construction of nationalism*, Aalborg: Department of Languages and Intercultural Studies, University of Aalborg.
- Hedetoft, Ulf** (1993), "National Identity and Mentalities of War in Three EC Countries", in **Journal of Peace Research*, vol. 30., no. 3/1993, pp281-300.
- Held, David** (1995): *Democracy and the Global Order*, Cambridge: Polity Press.
- Henig, Ruth B** (red.) (1973), *The League of Nations*, Edinburgh: Oliver & Boyd.
- Hewitson, Mark** (2000), "Germany and France before the First World War: A Reassessment of Wilhemine Foreign Policy", in **English Historical Review*, no. cvx, 2000, pp.570-606.
- Hewitson, Mark** (2004a), *Germany and the causes of the First World War*, Oxford/New York: Berg.
- Hewitson, Mark** (2004b), "Images of the Enemy: German Depictions of French Military, 1890-1914 in **War in History* no. 11(1), 2004, pp4-33.
- Hinsley, F. H.** (1986), *Sovereignty*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Hinsley, F. H** (1961) "The Development of the European States System since the Eighteenth Century", in **Transactions of the Royal Historical Society*, vol. 8(11), pp69-80.

- Hobbes, Thomas** (1994/1651), *Leviathan*, Cambridge: Hackett.
- Hobsbawm, Eric J. & Ranger, Terence** (1983), *The Invention of Tradition*, Cambridge University Press.
- Hobsbawm, Eric J.** (1987), *The Age of Empire*, London: Abacus.
- Hobsbawm, Eric J.** (1994), *The Age of Extremes*, London: Abacus.
- Hobsbawm, Eric J.** (1990), *Nations and Nationalism since 1780*, Cambridge University Press.
- Holbraad, Carsten** (1991), *Danish Neutrality. A Study in the Foreign Policy of a Small State*, Oxford: Oxford University Press.
- Holm, Ulla** (1993), *Det franske Europa*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Ifversen, Jan** (1986), "I Republikkens Skygge – det antirepublikanske højre 1815-1944", in *Den Jyske Historiker*, no 38-39/1986, pp142-216
- Ifversen, Jan** (1997), *Om magt, demokrati og diskurs - 2 bind*, Århus: Center for Kulturforskning.
- Ingram, Norman** (1991), *The Politics of Dissent - Pacifism in France 1919-1939*, Oxford: Clarenton Press.
- Ingram, Norman** (2004), "Repressed Memory Syndrome: Interwar French Pacifism and the Attempt to recover French pacifist Past", in *French History*, vol. 18, no. 3, pp. 315-330.
- Jensen, Henrik** (1998), *Offerets Århundrede*, København: Samlerens paperbacks.
- Jespersen, Knud J. V.** (1991), *Det europæiske hus. Bind 4: Stat og nation*, København: Gyldendal.
- Johansen, Iver** (1994), "Europeisk konsert?", in **Internasjonal Politikk*, vol. 52(1)/1994, pp45-61.
- Jones, S. Shepard** (1939), *The Scandinavian States and the League of Nations*, New York: Princeton University Press.
- Jørgensen, Marianne Winther & Phillips, Louise** (1999), *Diskursanalyse - som teori og metode*, Roskilde: Roskilde Universitetsforlag.
- Kant, Immanuel** (1995/1796), *Til den evige fred*, København: Gyldendal.
- Kant, Immanuel** (1993/1798), "Fakulteternes strid. Andet afsnit" in Kant, Immanuel, *Oplysning, Historie, Fremskridt* (redigeret af Morten Haugaard Jeppesen), Århus: Slagmark.
- Kant, Immanuel** (1993/1784) "Besvarelse af spørgsmålet: Hvad er oplysning?" in Kant op.cit.

- Kaspersen, Lars Bo** (1993), *Samfunds- og statsbegrebet i sociologien – en kritik af fusionsteorien i sociologien*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Kaspersen, Lars Bo & Andersen, Heine** (red.) (2000), *Klassisk og moderne samfundsteori*, København: Hans Reitzel.
- Kaspersen, Lars Bo** (2002), "The 'Warfare Paradigm' in Historical Sociology", in **Distinktion* nr. 5, Århus: Institut for Statskundskab.
- Keohane, Robert** (a.o.) (1977), *Power and Interdependence: World politics in Transition*, Boston: Little and Brown.
- Kleve, Heiko** (2007), *Postmoderne Sozialarbeit: Ein systemtheoretisch-konstruktivistischer Beitrag zur Sozialarbeitswissenschaft*, Wiesbaden: VS Verlag.
- Keylor, William** (1998), "Versailles and international Diplomacy", in **Boemeke, Feldman & Glaser op.cit*
- King, Tim** (2005), "La plus grande France", in *Axess magazine* no. 5./2005 (http://www.axess.se/english/2005/05/essay_king.php)
- Knock, Thomas J.** (1992), *To end all Wars – Woodrow Wilson and the Quest for a New World Order*, Oxford University Press.
- Knock, Thomas J.** (1998), "Wilsonian Concepts of International Relations at the End of the War", in **Boemeke, Feldman & Glaser op.cit*
- Knutsen, Torbjörn** (1992), *A History of International Relations Theory – an introduction*, Manchester University Press.
- Korsgaard, Ove** (2004), *Kampen om folket*, København: Gyldendal.
- Koselleck, Reinhart** (1972), Einleitung in *Geschichtliche Grundbegriffe - Band 1*, Stuttgart: Ernst Klett Verlag (pp. XIII-XXVII).
- Koselleck, Reinhart** (1973/1959), *Kritik und Krise*, Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Koselleck, Reinhart** (1984/1979), *Vergangende Zukunft - Zur Semantik geschichtlicher Zeiten*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Koselleck, Reinhart** (2002), "War memorials: Identity Formations of the Survivors" pp. 285-326 in *The Practice of Social History*, Stanford University Press.
- Krarup, Søren** (2000), in **Tidehverv*, 2/2000, p22.
- Kriegel, Annie** (1964), *Le congrès de Tours (1920) – naissance du Parti communiste français*, Paris: Archives Gallimard Julliard.
- Lanzmann, Claude** (red.) (2000), *La souveraineté*, Les Temps Modernes, no. 610/2000, Paris: Les Temps Modernes.

La Paix de Versailles – La conférence de la Paix et la Société des Nations (1929), Paris: Les Éditions Internationales.

Larsen, Lars Bo (2001), ”Den diaboliske ret. Carl Schmitt og Højesteret om dansk suverænitet, in *Distinktion*, no 2/2001, pp81-100.

Larsen, Svend Erik (2005), ”Krig, sted og identitet”, foredrag 22.11.05 ved PhD-seminaret ’Verdenskrigens Skygge’, v. Aalborg Universitet

Larsen, Knud (1976), *Forsvar og Folkeforbund*, Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.

Laustsen, Carsten Bagge & Als Thomsen, Jacob (2000), ”Frygt og bæven – Carl Schmitt som læser af Thomas Hobbes”, in **Politica* no 4/2000, pp382-398.

Laustsen, Barsten Bagge & Larsen, Lars Bo (2002), *Carl Schmitt – en introduktion*, Arbejdspapir nr. 5, København: Institut for Statskundskab.

Lefort, Claude (1986), *Essais sur le politique: XIXe-XXe siècles*, Paris: Seuil.

Lidegaard, Bo (2003), *Overleveren – Dansk udenrigspolitisk historie bd. 4*, Kbh.: Gyldendal.

Luhmann, Niklas (1980), *Gesellschaftsstruktur und Semantik, bd. 1*, Frankfurt: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (1989), *Gesellschaftsstruktur und Semantik, bd. 3*, Frankfurt: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (1982/1977), *The Differentiation of Society*, New York: Columbia University Press.

Luhmann, Niklas (1990), *Essays on self-reference*, New York: Columbia University Press.

Luhmann, Niklas (1997), *Die Gesellschaft der Gesellschaft*, Frankfurt: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (2000a), *Die Politik der Gesellschaft*, Frankfurt: Suhrkamp.

Luhmann, Niklas (2000b), *Sociale systemer*, København: Hans Reitzels Forlag.

Lynch, Allen (2002), ”Woodrow Wilson and the Principle of ’National Self-determination’: A Reconsideration”, in **Review of International Studies* no. 28, pp419-436.

Macmillan, Margaret (2004), *Paris 1919*, København: Borgen.

Mann, Golo (1963/1958), *Deutsche Geschichte des 19. und 20. Jahrhundert*, Frankfurt a.M: S. Fischer Verlag.

Mann, Michael (1993), *The Sources of Social Power vol. 2*, Cambridge: Cambridge University Press.

Marbeau, Michel (2001), *La Société des Nations*, Paris: PUF (Que sais-je).

Marks, Sally (1976), *The Illusion of Peace*, London: The McMillian Press.

Marks, Sally (2002), *The Ebbing of European Ascendancy*, London: Arnold Publishers.

- Miller, Paul. B** (2002), *From Revolutionaries to Citizens. Antimilitarism in France, 1870-1914*, Durham/London: Duke University Press.
- Milza, Pierre** (2004/1990), *Les relations internationales de 1871 à 1914*, Paris: Armand Collin.
- Milza, Pierre** (1996/1979), *De Versailles à Berlin - les relations internationales de 1918 à 1945*, Paris: Armand Collin.
- Miquel, Pierre** (1972), "Versailles in politische Meinungsstreit Frankreichs 1919-1926" in *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*, 20.årgang, 1. hefte, pp 1-15.
- Miquel, Pierre** (1997), *Le Chemin des Dames*, Paris: Perrin.
- Mitrany, David** (1966), *A Working Peace System*, Chicago: Quadrangle Books.
- Mommsen, Wolfgang J.** (1998), "Max Weber and the Versailles Treaty", in *Boemeke, Feldman & Glaser op.cit
- Moravcsik, Andrew**: "In Defence of the 'Democratic Deficit': Reassessing Legitimacy of the European Union" in **Journal of Common Market Studies* vol 40. Number 4, pp.603-24.
- Morgenthau, Hans** (1951), *In Defence of National Interest*, New York: Knopf.
- Mouffe, Chantal** (red) (1999), *The Challenge of Carl Schmitt*, London/New York: Verso.
- Mouton, Maire-Renée** (1999), "France and the League of Nations in 1922" in *Guerres mondiales et conflits contemporains*, vol. 193, pp. 101-115.
- Munch, P.** (1920), *Beretning om Forhandlingerne vedrørende Folkenes Forbund*, København.
- Mørck, Søren** (2004), *25 Statsministre – 25 fortællinger om magten i Danmark i det tyvende århundrede*, København: Gyldendal.
- Nemo, Philippe** (2002), *Historie des idées politique en Temps moderne et contemporaine*, Paris: PUF.
- Neuberger, Benjamin** (2001), "National Self-determination: A Theoretical Discussion" in **Nationalities Papers*, vol 29, no.3, 2001.
- Osiander, Andreas** (1994), *The States System of Europe*, Oxford: Clarendon Press.
- Osiander, Andreas** (2001), "Sovereignty, International Relations and the Westphalian Myth" in **International Organisation*, vol. 55, no. 2, pp251-287.
- Pedersen, Ole Karup** (1970), *Udenrigsminister Munchs opfattelse af Danmarks stilling i international politik*, København: Institut for samtidshistorie og statskundskab.
- Pocock, J. G. A.** (1992), "History and Sovereignty: The Historiographical Response toEuropeanization in Two British Cultures", in **The Journal of British Studies*, vol. 31, no. 4/1992, pp358-389.

- Pocock, J. G. A.** (2005), "The Politics of Historiography", in **Historical Research*, vol. 78, no.199, pp1-14.
- Poggi, Gianfranco** (1978), *The Development of The Modern State*, Stanford: Stanford University Press.
- Porter, Bruce** (1994), *War and the Rise of the State*, New York: The free Press, Maximillian.
- Prochasson, Christophe** (1993), *Les intellectuels, le socialisme et la guerre. 1900-1938*, Paris:Éditions du Seuil.
- Prost, Antoine** (1997), "Les monuments aux morts", pp199-223 in Pierre Nora (red.) **Les lieux de mémoire*, Paris: Gallimard.
- Prost, Antoine** (2002), *Republican Identities in War and Peace*, Oxford/New York: Berg.
- Prost, Antoine & Winter, Jay** (2004), *Penser la Grande Guerre*, Paris: Éditions du Seuil.
- Rasmussen, Mikkel Vedby** (2001), *A Time for Peace*, København: Institut for Statskundskab..
- Renan, Ernest** (1999, opr. 1882), "Qu'est ce qu'une nation?", pp8-22. in Bhabha, Hobi K.(red.) (1999), *Nation and Narration*, London/New York: Routledge.
- Rémond, René** (2002), *La République souveraine – la vie politique en France 1879-1939*, Paris: Fayard.
- Rosanvallon, Pierre** (1990), *L'état en France - de 1789 à nos jours*, Paris: Seuil.
- Rousseau, Jean-Jacques** (1992/1762), *Du contrat social*, Paris: Flammarion.
- Rousseau, Jean-Jacques** (1971/1752), *Discours sur l'origine et les fondements de inégalité parmi les hommes*, Paris: Flammarion.
- Rousseau, Jean-Jacques** (1971/1750), *Discours sur les sciences et les arts*, Paris: Flammarion.
- Rousseau, Jean-Jacques** (1972/1782), *Les reveries du promeneur solitaire*, Paris: Gallimard.
- Rousseau, Jean-Jacques** (1994/1755-61), *Tanker om krig og fred*, København: SNU.
- Salmon, Patrick** (1993), "'Between the Sea Power and the Land Power': Scandinavia and the coming of the First World War" in **Transactions of the Royal Historical Society*, vol. 3/1993, pp23-49
- Salmon, Patrick** (1997), *Scandinavia & the Great Powers*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Scavenius, Erik** (1959), *Dansk Udenrigspolitik – under den første verdenskrig*, København: Fremad.
- Schmidt, Brian C.** (1998) "Lessons from the Past: Reassessing the Interwar Disciplinary History of International Relations", in *International Studies Quarterly*, vol. 42, no. 3, pp433-459.
- Schmidt, Lars-Henrik** (1987), *Den sociale Exorcisme*, Århus: Modtryk.

- Schmitt, Carl** (1926), *Die Kernfrage des Völkerbunds*, Berlin: Ferd. Dümmlers Verlagsbuchhandlung.
- Schmitt, Carl** (1934), *Politische Theologie*, München/Leipzig: Verlag von Duncker & Humboldt.
- Schmitt, Carl** (1996/1932), *Der Begriff des Politischen*, Berlin: Duncker & Humblot
- Schmitt, Carl** (1928), *Die Diktatur. : Von den Anfängen des modernen Souveränitätsgedankens bis zum proletarischen Klassenkampf*, München und Leipzig.
- Scott, George** (1973), *The Rise and Fall of the League of Nations*, London: Hutchinson.
- Schou, P.** (1934), *Nationernes Samfund*, København: Martins Forlag.
- Sick, Klaus Peter** (2003), "A New Idea of Europe: The Liberal Internationalism of the *Nouvelle Revue Française* (1919-1925), in **European Political Economy Review*, vol. 1, No. 1, pp.105-117.
- Sidenius, Niels Christian** (1976), *Kommunistisk Internationale 1928-1935*, Århus: Modtryk.
- Siegel, Mona** (2002), 'History is the opposite of forgetting': The limits of memory and the lessons of history in interwar France", in *The Journal of Modern History*, vol. 74, iss. 4, pp.770-801.
- Siegel, Mona** (2004), *The Moral Disarmament of France*, Cambridge University Press
- Sirinelli, Jean-François** (2000), *Aux marges de la République*, Paris: PUF.
- Shapiro, Ann-Louise** (1997), "Fixing History: Narratives of World War I in France" in **History and Theory* 36 (4), pp111–130.
- Soutou, George Henri** (1998), *The French Peacemakers and their home Front*, in **Boemeke, Feldman & Glaser op.cit.*
- Soutou, George Henri** (2000), "Was there a European Order in the 20th Century?" in **Contemporary European history*, no. 9/2000, pp329-353.
- Spencer Bassett, John** (1928), *League of Nations: A chapter in World Politics*, New York/London/Toronto.
- Starobinski, Jean** (1971), *Jean-Jacques Rousseau - la transparence et l'obstacle*, Paris: Gallimard.
- Stichweh, Rudolph** (2000), "On the Genesis of World Society", in *Distinktion nr.1, 2000*, Århus: Institut for Statskundskab.
- Sørensen, Nils Arne** (2005), *Den Store Krig. Europaernes Første Verdenskrig*, København: Gads Forlag.
- Thing, Morten** (1979), *Danmarks kommunistiske parti 1918-1941*, København: Politisk Revy.
- Thyssen, Ole** (2000), "Luhmann og sporten" in *Distinktion*, no. 1/ 2000, pp49-66.
- Tilly, Charles** (1975), *The Formation of national States in Western Europe*, Princeton University Press.

- Tilly, Charles** (1992), *Coercion, Capital and European States - AD 990-1992*, Oxford: Blackwell
- Trautner, Jeppe** (2005), "Nytter krig? – en fortolkningsmodel. Danske politikeres opfattelse af krig og militærvæsen for og efter Verdenskrigen 1914-18", paper v. PhD-seminaret 'Verdenskrigens skygge', Aalborg Universitet, 22-24. november 2005.
- Uthmann, Jörg von** (1984), *Le diable est-il allemand?*, Paris: Denöel.
- Valette, J.** (1980), *Problèmes des relations internationales 1918-1939*, Paris: Société d'édition d'enseignement supplémentaire.
- Verhoeven, Armaryllis** (2002): *The European Union in Search of a Democratic and Constitutional Theory*, The Hague: Kluwer Law International.
- Viotti, Paul R. & Kauppi, Mark V.** (1993), *International Relations Theory – realism, pluralism, globalism*, New York: Macmillan Publishing Company.
- Walters, F. P.** (1969/1952), *A History of the League of Nations*, London: Oxford University Press.
- Waltz, Kenneth N.** (1959), *Man, the State and War*, New York: Columbia University Press.
- Weber, Eugene** (1979), *Peasants into Frenchmen: The Modernization of Rural France 1870-1914*, London: Chatto and Windus.
- Weiler, Joseph** (1997), "The Reformation of European Constitutionalism", in *Journal of Common Market Studies*, Vol. 35, pp. 97-131.
- Weiler, Joseph** (1999), *The Constitution of Europe*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Williams, Bruce** (1927), *State Security and the League of Nations*, Baltimore.
- Williams, Howard** (1983), *Kant's political philosophy*, Oxford: Blackwell.
- Williams, Howard** (2003), *Kant's Critique of Hobbes – Sovereignty and Cosmopolitanism*, Cardiff: University of Wales Press.
- Wind, Marlene** (1994), *Europa. På vej mod en post-Hobbeske orden?*, in *Dansk Sociologi*, 4/1994.
- Wind, Marlene** (2001) "Globaliseringen af retten og den nye verdensorden" in *Grus* nr. 64/2001, Aalborg: Tidsskriftet Grus.
- Winock, Michel** (1994), *Les Nationalismes français*, Barcelona : Institut de Ciències Politiques i Socials.
- Winock, Michel & Azéma, Jean-Pierre** (1976), *La troisième République*, Paris: Calmann-Levy.
- Winock, Michel** (1993), "Voyage à l'intérieur de la droite", pp.8-21 in *L'Histoire* no. 193, januar 1993.
- Winock, Michel** (1995), *La fièvre hexagonale – les grandes crises politiques 1871-1968*, Paris: Éditions du Seuil.

Winter, Jay (1995), *Sites of Memory, Sites of Mourning – The Great War in European cultural history*, Cambridge University Press.

Wæver, Ole & Hansen, Lene (2002), *European Integration and National Identity: the challenge of the Nordic States*, London: Routledge.

Zartman, William I. (1954), "Neutralism and Neutrality in Scandinavia", in **The Western Political Quarterly*, vol. 7, no. 2/1954, pp125-160.

Zorgbibe, Charles (1994), *Histoire des relations internationales*, 4 bind, Paris: Hachette.

Østergaard, Uffe (red.) (1992), *Dansk identitet?*, Århus: Aarhus Univesitetsforlag.

Østergaard, Uffe & Ifversen, Jan (red.) (1996), *Begreb og historie*, Århus: Center for Kulturforskning.

Østergaard, Uffe (2000), "Stat, nation og national identitet", pp497-516 in Kaspersen, Lars Bo (red.) *Klassisk og moderne samfundsteori* (2000), København: Reitzel?

Østergaard, Uffe (1986) "Marianne – Fra Minerva til Brigitte Bardot", in **Den Jyske Historiker* no. 38-39/1986, pp11-34.

Østergaard, Uffe (1998), "Historisk sociologi som modernitetens historieskrivning – poststrukturalisme og samfundsteori efter den Kolde Krig, in **Den Jyske Historiker* no. 80/1998, pp32-73.

Åkerstrøm Andersen, Niels (1994), *Institutionel historie - en introduktion til diskurs- og institutionsanalyse*, København: COS-rapport nr. 10/94.

Åkerstrøm Andersen, Niels (1998), *Politik/administration - når administrationen politiserer det politiske*, København: CBS.

Åkerstrøm Andersen, Niels (1999), *Diskursive analysestrategier*, København: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.

Hertil kommer det danske *Rigsdagstidende* (RT) og den franske *Journal Officiel de la République française* (JO), hvor de danske og de franske parlamentsdebatter offentliggøres på skrift, samt en række opslagsværker, som har været til nytte igennem processen:

Salmonsens Konversationsleksikon (1915-30), København: A/S J. H. Schultz Forlagsboghandel.

Den Store Danske Encyclopædi (1994-2002), København: Gyldendal.

Dictionnaire des intellectuel français – les personnes, les lieux, les réseaux (1996), redigeret af Michel Winock & Jacques Julliard, Paris: Seuil.

Dansk Biografisk Leksikon (1979-84), København: Gyldendal.

Dictionnaire de biographie Française (1951-55), Paris: Libriaire Letouzy et Ané.

English Abstract

Title:

“Unity & incongruence – an analysis of political selfdescriptions in post World War One France and Denmark: The dynamics of League of Nations normativity and political concepts of unity, sovereignty and democracy”

At a very general level the academic theme or problem from which the main problem of this thesis springs and to which it pretends to contribute is about as old as the European state system itself, meaning that it dates back to the 16th and 17th century when modern states arose both as material entities and as problems of the human mind. This problem is the problem of the relationship between (1) the ‘inside’ power monopoly of the state and (2) the ‘outside’ question of how to generate a frame of interstate norms to regulate the clashes and struggles between state powers. This problem has been dealt with in various ways both inside international law itself and in the political and philosophical debate and literature, from the codification of state sovereignty as a power principle overruling religious authority and confessional strife in the Westphalian law of states to the more speculative ideas of association or federation of states in order to secure lasting peace and prosperity launched by for instance Abbé de St. Pierre in 1713 and Immanuel Kant in 1795.

Compared to the general headlines of this old political and intellectual discussion, this thesis more specifically deals with the question of the impact of democratisation (in a broad sense of the term) of national politics during the late 19th century. More precisely, what is aimed at in the empirical analysis is the period following the end of the First World War (1918-22), a period in which the ambition of creating an instance of supranational political and juridical regulatory norms (i.e. The League of Nations) intertwines with the ambiguous dynamics of democratic politics – as an ideal connected to the Wilsonian internationalist agenda and as a more prosaic mechanism to produce political legitimacy at the national level. The intersection of Wilsonian internationalism and democratic dynamics at the national level makes of the period following the armistice in 1918 an excellent laboratory concerning the issue of the reflection on and reception of international or supranational norms inside the framework of national politics. The practical questions of national border determination, arms reduction and not least the formation of the League of Nations force upon the national arenas to perform reflections on the relationship between their own status as sovereign political entities and the contingencies of their connectedness with the political world on the ‘outside’, i.e. the international system.

Denmark and France were selected as the national polities to submit to further scrutiny along these lines - a choice made mostly on the basis of the supposed differences between the two polities as for, firstly, the respective positions in post-war international politics (roughly: small neutral state ↔ imperial great power and victorious war state) and, secondly, the internal political culture and historical selfunderstanding (roughly: evolutionary stability and consensus ↔ revolutionary ruptures and conflictuality). On this thematic and empirical basis the research problem guiding the analyses can be stated as a threefold question:

1. How is ‘political unity’ constructed in the political discourse in the polities of Denmark and France in the period following the end of the First World War?
2. In what ways are constructions of national political unity (selvfortolkning ≈ selfinterpretations) coupled with constructions of the political surroundings (omverdensfortolkning ≈ interpretations of the surrounding world)?

3. To which extent are national constellations of self and surroundings congruent with the existence of an international system of political and juridical norms and institutions?

These questions are addressed from an interdisciplinary theoretical-analytical perspective drawing upon concepts and insights from both the systems theory of German sociologist Niklas Luhmann, upon theories on historical consciousness and on the role of history and memory in the creation and reproduction of political communities (f.x Reinhart Koselleck and J. G. A. Pocock) and upon classical political theories on the foundations of political community, sovereignty and democracy (Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant and Carl Schmitt). The analytical framework developed from this theoretical raw material points to a temporal as well as a spatial dimension of the unity question. The former deals with the role of past/present/future-connections in national discourse, particularly borrowing from the insights of history politics of Pocock; whereas the latter addresses the connectedness between selfinterpretations and interpretations of the surrounding world, drawing upon the Luhmanian distinction between the functional differentiation of the political system (as a worldwide communication system by definition) and the internal segmentary differentiation of this system into territorially delimited political entities ($\approx$ nation states) – a distinction that points to an ongoing struggle or paradox that has to do with the systemic "boundness" of the concepts with which political entities describe their segmentary "unboundness" (sovereignty, independence, autonomy, selfdetermination). Thus, the question of how national entities handle this paradox in political discourse stands at the heart of the analytical matter.

In terms of methodology, the analysis is focused on the debates taking place at the location pinpointed by Claude Lefort as the true locus of democracy: the by definition 'empty' space of the rostrum in parliament. This is the place in which different political projects or currents mutually compete to temporarily fill out the empty political space and thereby ensure the symbolic reproduction of the political community – a symbolic reproduction hitherto (i.e in the pre-democratic political order) linked intimately with the space of the crown and the body of the king. Following this insight the analysis is aimed at parliamentary debates on issues of foreign policy or, more broadly, subjects relating to the international political order and the role within it of the community in question, i.e Denmark and France, in a period starting at the armistice in autumn 1918 and delimited at the other end by different political events of autumn 1922 in the two countries (the French political build-up to the Ruhr intervention, finally taking place in 1923, and the passing of a bill on the national defence in 1922 as the end point in the Danish case).

The French case. The application of the analytical framework on the French parliamentary debate can be summed up in three points:

1. At the outset of the immediate after war period the political climate is dominated by the antagonism of two apparently irreconcilable discourses on 'France in the world', based on equally opposite narratives of both French history in general (pro and contra the Revolution of 1789) and the meaning and direction of the extraordinary efforts and sacrifices of *La grande guerre* in particular. These two discourses are named "wilsonism" and "revanchism" and in broad terms they represent the opposition between an offensive-universalist (connected to the republican civilising mission) and conservative-particularist (connected to the enmity towards Germany) vision of the role of France in world history and world politics.
2. However, in the period from 1918 to 1922 two different syntheses combining elements of both wilsonism and revanchism emerge (in sequence) at the heart of the political debate. The so-called "Versailles-synthesis" dominates the centre of French politics from the armistice to early 1920 (the American non-signature becoming gradually more evident) maintaining the offensive-universalist scheme but in a rather sophisticated manner integrating the idea of antagonism between France and Germany into a universalistic interpretation of the peace settlement (explicitly

including the League of Nations). From the turn of 1920 and onward, however, there is a remarkable shift to the right in the dominant political discourse. The discourse emerging after this turn is named the "Ruhr-synthesis" due to its eventual practical-political direction, and this new synthetic blend draws more distinctly on the essentialist antagonism between France and Germany as well as it abandons the larger scope of universalist emancipation as an intimate part of French historical destiny. But, after all, it maintains the idea of universalism as a specifically French vocation only in a more defensive version linked to the French struggle (against Germany) as the bullwork of European civilisation against tyranny and backwardness.

3. Despite the sequential shifts summed up in the notions of the "Versailles" and "Ruhr"-syntheses several common traits can be identified in order to outline a common conceptual or discursive political field inside which the tension between the Versailles-interpretation and the Ruhr-interpretation of "France in the world" can be situated. To sum up, this field has three poles representing three general features of the mainstream of French political discourse 1918-22. These are (1) universalism, (2) democratic sovereignty and (3) decisionist unity. The first point referring to the transformed but continued presence of a universalist legitimation of French policies, the last point refers to the equally everpresent relationship of antagonism between Germany and France and the unity-producing (in the Schmittian sense of the term, hence 'decisionist') potential of this relationship. In between, there is the notion of 'democratic sovereignty' which is of a more complex nature. The very term 'sovereignty' is widely contested as it is linked to the experiences of total war through the notion of pre-war 'absolute sovereignty'. However, the analysis of the political speeches reveals that the Rousseauian exclusive figure "the rule of the people by the people" (in this case: The people of the French nation) to a large extent is present as a scheme into which developments, events and decisions must be fitted – and that goes, too, for events, developments and institutions that according to the norms of international law logically lie beyond the sovereign political range of any one nation state. This reveals a paradox of democratic selfdetermination as the national people in order to maintain the idea of ruling itself without any 'outside' interference apparently tends to describe itself as a sort of 'world sovereign'. In the French case universalism becomes the media by which this paradox is handled: The French people can decide of political affairs beyond the confines of the national political space by reference to a certain universalistic heritage and a 'special role' in world history emanating from this heritage.

The Danish case. Not very surprisingly, the Danish post-World War One debate takes place in a somewhat different political climate, Denmark not being officially involved in the war and thus not playing any important role in the peace making process and, not least, Danish politicians not having to rationalise and justify the same immense sacrifices as was the case for French politicians. At first glance the Danish attitude towards the peace settlement and the international system established around the League of Nations seems to reflect a relative consensus across the Danish political spectrum on a strategy of a 'double approach' to the League of Nations, celebrating on the one hand the glorious perspectives of a new world order while simultaneously making sure that the obligations imposed by the League do not come across Danish vital interests, i.e. jeopardising the credibility of declared Danish non-enmity towards Germany. However, when the League of Nations issue is analysed in connection with two other top agenda political issues – namely the questions of (1) reunification with the northern parts of the Slesvig duchy lost to Bismarck's Prussia in 1864 along with the Duchy of Holsten and (2) the question of the reorganisation of Danish military after the (by Danish standards) massive mobilisation during the war years – a rather intense conflict linked to both security politics and the politics of identity and history appears before the analytical eye.

This conflict is analysed as a conflict between two antagonist discourses, "neutralism" and "defencism" representing different constellations of what is called *selvfortolkning* and *omverdensfortolkning* (cf. above) or of "Denmark in the World". Neutralism and defencism represent the

poles of a field of tension that is quite stable throughout the four years in question and, thus, the Danish case differs from the French case by the absence of a sharp shift in the political climate during the period – which is quite remarkable considering the changes in the international political climate in the same period. As indicated by the term itself neutralism is characterised by its tight attachment to the notion of neutrality in a 'strictly equal' (*strengt ligelig*) sense of the term. This term reflects an understanding of Denmark as a state abstaining both from formal alliances with other states and, of more substantial political importance, from articulating any offensive political claims whatsoever (including the case of Southern Jutland) as well as from a military with more than symbolic defence capacities – as both political claims and military defence capacity are viewed as potentially 'dangerous' to the credibility of the neutral position and, hence, to the very survival of the Danish state as an independent entity. This understanding of Denmark in international politics is supported by an interpretation of Danish military history as a history of fatal military self-overrating and subsequent territorial and human losses. Interestingly, neutralism supports its powerless vision of the Danish political status with an idea of national community coherence based on the introversion (*inderlighed*) of individual national belonging, thus disconnecting the existence and the reproduction of national community from both political will formation and from any type of military heroic rhetoric.

As indicated by the term defencism, on the other hand, establishes an intimate relationship between national political and military will and both the survival and the moral-spiritual integrity of the national entity. This position on identity politics goes hand in hand with a less strict interpretation of both the political constraints and the obligations connected to neutrality, meaning that the League of Nations system and the political situation abroad is interpreted in a way that is compatible with the existence of a Danish military defence and with the articulation of Danish political will and interests. In terms of history politics defencism supports its emphasis on defence capacity by an interpretation of the historical key moment, the Danish defeat to Prussia and Austria in 1864, linking the fact of military resistance, however disastrous at the time, with the possibility of national reunification in 1920. 1864 is seen as the proof of Danish will to make sacrifices for its territorial integrity, the proof of its 'will to live' (*vilje til livet*) without which the Danish claim to the northern parts of Schleswig would have had no resonance among the great powers. Interestingly, defencism manages to perform a 'decisionist' manoeuvre of creating political unity without jeopardising the formal status of neutrality by the explicit articulation of a national hereditary enemy. By referring to concepts of 'cause' (*sag*) and 'challenge' (*opgave*) as the instances towards which Danish political will should be united (Southern Jutland and national defence), defencism avoids the depiction of an enemy (Germany) while producing the performative effects of enmity in national political discourse.

Despite the specificities of the Danish post-war discourses it is possible to identify a sort of common conceptual frame of neutralism and defencism. This frame adds up to three points, as in the French case, but with certain peculiarities specific to the Danish context: (1) outside pressure (*omverdenspres*) (2) democratic sovereignty and (3) neutrality. Neutrality, as we have seen, is a dominant framing concept in the debate as a whole, though with different interpretations of the 'strictness' of the doctrine and its commensurability with military defence capacities and the articulation of political 'causes' for Denmark. The outside pressure refers to the presence of the norms and power relationships of the international system as factors to be counted with and adapted to in the Danish politics. The concept of 'democratic sovereignty' refers, once again, to a discursive mechanism of a more sophisticated nature. Despite the neutralist tendency, on the one hand, to see the unfolding of Danish political will in certain matters as a source of 'danger', neutralism does in fact reproduce a figure in which Danish will ultimately becomes the source of the future or the destiny of the Danish community. This trick is linked to the possibility of linking the policy of strict neutrality with the perspective of a general transformation of the international system along the lines of an 'international rule of law' (*rettens herredømme*). Moreover, the neutralist trick explains the striking continuity in the neutralist vision of League of Nations po-

tential, despite the crisis caused to the League by the American non-participation in particular: 'The League is the bearer of a transformed future for the world as a whole without which neutralism would fail to meet a basic standard of democratic politics: The link between the popular will and the destiny of the people. In the case of defencism the notion of will plays a more obvious and distinct role, only in this case a more direct link between the Danish will articulation and the Danish destiny is articulated.

Comparison and conclusion. At the level of comparison between France and Denmark two conclusions can be made on the basis of the analyses: *First*, there can be identified 'one and a half' common concepts or mechanisms in the definition and reproduction of *political unity* at the national level, namely the presented mechanism of 'democratic sovereignty' or the capacity to interpret international developments in such way that they are brought to fit into the Rousseauian scheme of 'the rule of the people by the people'. This mechanism is present in all four (two by two) analysed discourses. *Second*, the images of the international juridical-political system produced in this process of democratic reappropriation in the two national contexts differ in such a substantial way that there is, geometrically speaking, very little *congruence* between the League of Nations system represented in the Danish context and the one represented in the French context. This suggests that the pinpointed mechanism proper to democratic sovereignty systematically produces incongruence and, thus, disfavours the formation of stable international common interpretations of norms, rights and obligations.

Finally, as a perspective connecting the findings and insights of the analysis to the broad academic debate from which it originally sprang, the established tension between democratic politics and international norms forms the basis of a critique of the certain cosmopolitan trends in the post cold war political and intellectual debate. More specifically, a critical light is directed at the historical reading of the relationship between democracy (republicanism) and nationalism that supports the theory of postnational democracy of the German philosopher celebrity Jürgen Habermas, a reading characteristic of a certain Kantian strain of thought, that occupied an important position in the 1990ies in international politics in general and in the debate on European integration in particular – but which, in 2007, seems to suffer from a certain negligence inherent to its historical reading of modern democracy, its dynamics and its foundations.

Dansk abstract

Titel:

”Enhed og inkongruens: en analyse af politiske selvbeskrivelser i Danmark og Frankrig i årene efter Første Verdenskrig - med særlig vægt på relationen mellem Folkeforbundets internationale normativitet og begreber om enhed, suverænitet og demokrati i den nationale politik”

Man kan meget generelt sige at den akademiske problematik, som denne afhandlings hovedproblem tager udgangspunkt i, og som den mener at levere et bidrag til, er lige så gammel som begrebet om europæiske stater, dvs. at det rækker tilbage til det 16. og 17. århundrede, da de moderne stater opstod, både som fysiske enheder og som problemer i den menneskelige bevidsthed. Der er tale om problemet om relationen mellem 1) statens magtmonopol indadtil og 2) spørgsmålet om hvordan man udadtil tilvejebringer et sæt mellemstatslige normer til at regulere sammenstød og kampe mellem statsmagter. Dette problem har været taget under behandling på forskellig vis, både i folkeretten og i den politiske og filosofiske debat og litteratur, lige fra kodificering af statslig suverænitet som et magtprincip, der i den westfalske folkeret overtrumfer religionens autoritet og de konfessionelle stridigheder til de mere spekulative ideer om sammenslutninger af eller forbund mellem stater, med det sigte at sikre varig fred og velstand, som er fremført af folk som Abbé de St. Pierre i 1713 og Immanuel Kant i 1795.

Sammenholdt med hovedlinjerne i denne gamle politiske og intellektuelle diskussion behandler afhandlingen mere specifikt temaet om demokratiseringen (i meget bred forstand) af den nationale politik i slutningen af det 19. århundrede. Mere præcist udtrykt er fokus for den empiriske analyse perioden umiddelbart efter afslutningen af Første Verdenskrig (1918-22), en periode hvor ønsket om at skabe en overnational politisk-retslig reguleringsinstans (Folkeforbundet) optræder side om side med de flertydige dynamikker i den demokratiske politik – både som et ideal i tilknytning til Wilsons internationalistiske dagsorden og som en mere prosaisk mekanisme til at tilvejebringe politisk legitimitet på nationalt plan. Krydsfeltet mellem Wilsons internationalisme og den demokratiske dynamik på nationalt plan gør perioden efter våbenhvilen i 1918 til et glimrende laboratorium, for så vidt angår spørgsmålet om refleksionen over og receptionen af internationale eller overnational normer inden for rammerne af den nationale politik. Praktiske spørgsmål såsom fastlæggelsen af landegrænser, nedrustning og ikke mindst dannelsen af Folkeforbundet tvinger de nationale fora til at reflektere over forholdet mellem deres egen status som suveræne politiske enheder og omstændighederne omkring deres forbundethed med den politiske verden ”udenfor”, dvs. det international system/den internationale orden.

Danmark og Frankrig er valgt som de nationale politiske kontekster, der med på dette grundlag underkastes nøjere granskning – et valg der overvejende er truffet på grundlag af de formodede forskelligheder mellem de to kontekster, i første række for så vidt angår deres respektive placeringer i efterkrigstidens internationale politik (i grove træk: lille, neutral stat vs. imperialistisk stormagt og sejrende krigsmagt) og dernæst for så vidt angår deres indre politiske kultur og historiske selvforståelse (i grove træk: evolutionær stabilitet vs. revolutionære brud og deraf følgende konflikter). På denne tematiske og empiriske baggrund kan den problematik, der er styrende for analyserne, formuleres som et trefløjet spørgsmål:

1. Hvordan konstrueres den politiske enhed i den politiske diskurs i henholdsvis Danmark og Frankrig i perioden efter Første Verdenskrigs afslutning?
2. På hvilke måder kobles de nationale enhedskonstruktioner (selvfortolkning) med konstruktioner af den politiske omverden (omverdensfortolkninger?)
3. I hvilket omfang kongruerer de nationale konstellationer af selvfortolkning og omverdensfortolkning med eksistensen af et internationalt system af institutioner, normer og principper?

Disse spørgsmål gribes an ud fra et tværfagligt teoretisk-analytisk perspektiv, der trækker på begreber og viden fra såvel den tyske sociolog Niklas Luhmanns systemteori, teorier om historiens og erindringens rolle i dannelsen og reproduktionen af politiske fællesskaber (f.x. Reinhart Koselleck og J.G.A. Pocock) som klassiske, politiske teorier om fundamentet for politisk fællesskab, suverænitet og demokrati (Thomas Hobbes, Jean-Jacques Rousseau, Immanuel Kant og Carl Schmitt). Den analytiske ramme/struktur der er udledt af dette teoretiske råmateriale tilsiger at spørgsmålet om enhed besidder såvel en tidlig som en rumlig dimension. Den første handler om forbindelserne mellem fortid, nutid og fremtid i den nationale diskurs, og den henter især indsigt fra Pococks historiepolitik. Heroverfor tager sidstnævnte fat om forbundetheden mellem selvfortolkninger og omverdensfortolkninger, og den trækker på Luhmanns sondring mellem den funktionelle differentiering i det politiske system (som et kommunikativt system der per definition er verdensomspændende) og den interne, segmentære differentiering af samme system i territorielt afgrænsede politiske helheder (nationalstater) – en sondring der peger i retning af en vedvarende kamp eller et vedvarende paradoks, som har at gøre med den systemiske bundethed af de begreber, hvormed politiske helheder/enheder beskriver deres segmentære ubundethed (suverænitet, uafhængighed, autonomi, selvbestemmelse). Spørgsmålet om hvorledes nationale helheder/enheder håndterer dette paradoks i den politiske diskurs står således i centrum for den analytiske bestræbelse.

For så vidt angår metodologien, er analysens fokus de debatter der udspiller sig på det sted, som Charles Lefort har udpeget som demokratiets egentlige sted: den parlamentære talerstol pr. definition ”tomme” rum. Dette er stedet hvor forskellige politiske projekter og strømninger kappes om midlertidigt at udfylde det politiske tomrum og derved sikre det politiske fællesskabs symbolske reproduktion – en symbolsk reproduktion, som indtil nu (dvs. i den før-demokratiske politiske orden) har været intimt forbundet med kronens rum og kongens person. Ud fra denne erkendelse er analysen rettet mod parlamentsdebatter om udenrigspolitiske anliggender eller, i bredere forstand, emner med relation til den internationale politiske orden og de respektive fællesskabers, dvs. Danmarks og Frankrigs, rolle i denne orden, i en periode der begynder med våbenstilstanden i efteråret 1918 og i den anden ende er afgrænset af diverse politiske begivenheder i efteråret 1922 i de to lande (den franske politiske opbygning til interventionen i Ruhr, der omsider finder sted i 1923, og med vedtagelsen af loven om det nationale forsvar i 1922 som endepunktet for Danmarks vedkommende).

Den franske case. Anvendelsen af den analytiske ramme/struktur på den franske parlamentsdebat kan opsummeres i tre punkter:

1. I starten af perioden umiddelbart efter krigen er det politiske klima domineret af modsætningsforholdet mellem to tilsyneladende uforenelige diskurser om ”Frankrig i verden” der bygger på lige så modstående fortællinger om både fransk historie i almindelighed (for og imod Revolutionen i 1789) og meningen med de overordentlige anstrengelser og ofre under La Grande Guerre i særdeleshed. Disse to diskurser benævnes ”wilsonisme” og ”revanchisme”, og de repræsenterer i store træk modsætningsforholdet mellem en offensiv-universalistisk (knyttet til en republikansk,

civiliserende mission) og en konservativ-partikularistisk (knyttet til fjendskabet mod Tyskland) vision om Frankrigs rolle i verdenshistorien og verdenspolitikken.

2. Imidlertid sker der i perioden fra 1918 til 1922 det, at der, i hjertet af den franske politiske debat, i tur og orden fremstår to forskellige synteser, som forbinder elementer af både wilsonisme og revanchisme. Den såkaldte "Versailles-syntese" dominerer fransk politik fra våbenstilstanden frem til først i 1920 (idet det efterhånden bliver stadig mere åbenbart at amerikanerne ikke vil underskrive), og den fastholder den offensiv-universalistiske model, dog på en ret sofistikeret måde som indpasser ideen om modsætningsforholdet mellem Frankrig og Tyskland i en universalistisk fortolkning af fredsordningen (og udtrykkeligt inddrager Folkeforbundet). Fra årsskiftet 1920 og frem sker der imidlertid en tydelig højreforskydning af den fremherskende politiske diskurs. Den diskurs, der opstår efter dette skifte, kaldes "Ruhr-syntesen" efter den praktisk-politiske retning den senere tog, og denne nye syntetiske blanding trækker mere udtalt på det grundlæggende modsætningsforhold mellem Frankrig og Tyskland, samtidig med at den opgiver det større perspektiv med universel frigørelse som en iboende del af Frankrigs historiske bestemmelse. Dog fastholder den trods alt den universalistiske idé som et særligt fransk kald, blot i en mere defensiv udgave, knyttet sammen med Frankrigs kamp (mod Tyskland) som den europæiske civilisations bolværk mod tyranni og tilbagestående.

3. På trods af de forskydninger, der er opsummeret i begreber som Versailles- og Ruhr-synteser, kan man fastslå adskillige fællestræk m.h.p. at tegne omridset af et fælles begrebsligt eller diskursivt felt, inden for hvilket spændingen mellem Versailles-fortolkningen og Ruhr-fortolkningen af "Frankrig i verden" kan placeres. I kort form har dette felt tre poler, repræsenterende tre generelle træk ved den fremherskende franske politiske diskurs mellem 1918-22. Disse er 1) universalisme, 2) demokratisk suverænitet og 3) decisionistisk enhed. Første punkt refererer til det transformerede, men fortsat nærværende universalistiske legitimering af fransk politik, sidste punkt refererer til det ligeledes allestedsnærværende modsætningsforhold mellem Frankrig og Tyskland og dette forholds enhedsproducerende potentiale (i schmittsk forstand, deraf "decisionistisk"). Ind imellem er der begrebet "demokratisk suverænitet", som er af en noget mere kompleks natur. Selve udtrykket "suverænitet" anfægtes bredt, da det sættes i forbindelse med erfaringerne om uindskrænket krig via førkrigstidens begreb om "absolut suverænitet". Imidlertid viser analysen af de politiske taler at den rousseauske figur for "folkets herredømme over sig selv" (i dette tilfælde: folket i den franske nation) i vidt omfang er til stede som et skema, som udviklinger, begivenheder og beslutninger må passes ind i – og dette gælder også begivenheder, udviklinger og institutioner som efter folkeretlige normer logisk set ligger uden for en given nationalstats suveræne politiske råderum. Dette afslører et paradoks i den demokratiske selvbestemmelse, idet et nationalt folk i den hensigt at fastholde ideen om at regere selv selv uden nogen form for indblanding "udefra", tilsyneladende forfalder til at beskrive sig selv som en slags "verdenssuveræn". I tilfældet Frankrig bliver universalisme det medium ved hvis hjælp man er i stand til at håndtere dette paradoks, idet det franske folk kan træffe beslutning om politiske anliggender, der ligger uden for grænserne for det nationale politiske rum ved at påkalde sig en vis universalistisk arv og en "særlig rolle" i verden, som udspringer af denne arv.

Den danske case. Ikke overraskende finder den danske debat efter Første Verdenskrig sted i et noget anderledes politisk klima, eftersom Danmark ikke var officielt indblandet i krigen og derfor ikke spiller nogen betydningsfuld rolle i fredsskabelsesprocessen, og ikke mindst fordi danske politikere ikke var nødt til at efterrationalisere og retfærdiggøre de samme umådelige ofre som de franske. Ved første blik synes den danske holdning til fredsordningen og det internationale system omkring Folkeforbundet at afspejle en relativ konsensus hen over det danske politiske spektrum omkring en "dobbelstrategi" over for Folkeforbundet, hvor man på den ene side hylder de strålende udsigter for en ny verdensorden, samtidig med at man sikrer sig at de forpligtelser Fol-

keforbundet medfører ikke komme i vejen for vitale danske interesser, ved f.x. at bringe troværdigheden af Danmarks erklærede ikke-fjendskab i forhold til Tyskland i fare. Når man imidlertid analyserer spørgsmålet om Folkeforbundet i tilknytning til to andre højtrangerede politiske spørgsmål - nemlig 1) genforeningen med den nordlige del af hertugdømmet Slesvig, som sammen med hertugdømmet Holsten måtte afstås til Bismarcks Prøjsen i 1864, og 2) reorganiseringen af det danske militær oven på den (efter dansk målestok) massive mobilisering i krigsårene – så viser der sig for det kritiske øje en ganske intens konflikt i tilknytning til både sikkerhedspolitik og identitets- og historiepolitik.

Denne konflikt analyseres som en konflikt mellem to antagonistiske diskurser, ”neutralisme” og ”defencisme”, repræsenterende forskellige konstellationer af det der ovenfor kaldtes selvfortolkning og omverdensfortolkning, eller af ”Danmark i verden”. Neutralisme og defencisme udgør polerne i et spændingsfelt, som er ganske stabilt gennem de pågældende fire år, og på det punkt er tilfældet Danmark forskelligt fra tilfældet Frankrig i kraft af fraværet af et markant skifte i det politiske klima i perioden – hvilket er ret bemærkelsesværdigt i betragtning af ændringerne i det internationale politiske klima i samme periode. Som selve ordet antyder, er **neutralismen** kendetegnet ved sin tætte tilknytning til neutralitetsbegrebet i udtrykkets strengt ligelige forstand. Udtrykket afspejler en forståelse af Danmark som en stat, der afstår både fra formelle alliancer med andre stater og – hvad der er politisk langt vigtigere – fra at fremsætte nogen form for offensive politiske fordringer (herunder også på Sønderjylland) samt fra at opretholde et militær med andet end symbolsk forsvarskapacitet – idet såvel politiske fordringer som militær forsvarsevne anskues som potentielt ”farlige” for den neutrale positions troværdighed og følgelig for selve den danske stats overlevelse som en uafhængig enhed. Denne forståelse af Danmark i international politik understøttes af en fortolkning af dansk militærhistorie som historien om fatal militær selvovervurdering med tab af landområder og menneskeliv til følge. Interessant nok anfører neutralismen til støtte for sin magtesløse vision om dansk politisk status en forestilling om det nationale fællesskab, baseret på inderlighed i den enkeltes nationale tilhørsforhold, og afskærer således eksistensen og reproduktionen af det nationale fællesskab fra såvel dannelsen af politisk vilje som enhver anden art af militær heroisk retorik.

Som ordet signalerer, etablerer **defencismen** heroverfor en tæt forbindelse mellem en nations politiske og militære vilje og den nationale enheds overlevelse såvel som dens moralsk-åndelige integritet. Denne holdning til identitetspolitik går hånd i hånd med en mindre stram fortolkning af både den politiske ufrihed og de forpligtelser, der knytter sig til neutraliteten, sådan at forstå at Folkeforbundssystemet og den politiske situation i udlandet fortolkes på en måde, der er forenelig med eksistensen af et dansk militært forsvar og med artikulering af dansk politisk vilje og danske interesser. Rent historiepolitisk finder defencismen støtte til sin vægtning af forsvarsevnen i en fortolkning af det afgørende historiske moment, nemlig det danske nederlag til Prøjsen og Østrig i 1864, idet den knytter den faktiske udøvede militære modstand, uanset hvor katastrofal den på det tidspunkt var, sammen med muligheden for national genforening i 1920. 1864 anskues som beviset på den danske vilje til at bringe ofre for sin territoriale integritet, beviset for Danmarks vilje til livet, uden hvilken den danske fordring på Nordslesvig ikke ville have givet genlyd hos stormagterne. Interessant nok har defencismen held med en enhedsskabende ”decisionistisk” manøvre uden at sætte den formelle neutralitetsstatus over styr, hvilket ville have været følgen, dersom man eksplicit havde artikuleret navnet på en national arvefjende. Ved at henvise til begreber som ”sagen” og ”opgaven” som de instanser omkring hvilke dansk politisk vilje burde finde sammen (Sønderjylland og det nationale forsvar) undgår defencisterne at udpege en fjende (Tyskland), samtidig med at man fremkalder fjendskabets performative virkninger i den nationale politiske diskurs.

Trods de skitserede variationer i den danske efterkrigstids-diskurs er det muligt at identificere en slags fælles begrebsmæssig ramme hos neutralister og defencister. Denne ramme består af tre punkter, som i tilfældet med Frankrig, men med visse særkender, som skyldes den danske kontekst: 1) omverdenspres, 2) demokratisk suverænitet og 3) neutralitet. Neutraliteten er som vi har set et dominerende rammebegreb i debatten som sådan, omend med forskellige fortolkninger af doktrinen ”strenghed” og dens forenelighed med militær forsvarsevne og artikuleringen af politiske ”sager” for Danmark. Omverdenspresset refererer til det internationale systems normer og magtrelationer som faktorer der skal tages hensyn til, og som skal indpasses i dansk politik. Begrebet ”demokratisk suverænitet” refererer også i det danske tilfælde til en mere sofistikeret diskursiv mekanisme. Trods den neutralistiske tendens til at se udfoldelsen af dansk politisk vilje i visse sager som en kilde til ”fare”, reproducerer neutralismen rent faktisk en figur, hvori dansk vilje i den sidste ende bliver kilden til det danske samfunds fremtid eller skæbne. Dette kunstgreb hænger sammen med muligheden for at sammenkoble en streng neutralitetspolitik med udsigten til at det internationale system omdannes i retning af et internationalt rettens herredømme. Hertil kommer, at dette kunstgreb forklarer den bemærkelsesværdige kontinuitet i neutralisternes syn på Folkeforbundets potentiale, til trods for den krise i Forbundet, som især den amerikanske ikke-deltagelse var årsag til. Folkeforbundet er bærer af en transformeret fremtid for verden som helhed, uden hvilken neutralismen ikke ville kunne leve op til den grundlæggende standard i demokratisk politik, som er forbindelsen mellem folkets vilje og folkets skæbne. I defencismen spiller begrebet vilje en mere indlysende og tydelig rolle, blot formuleres her en mere direkte forbindelse mellem artikuleringen af en dansk vilje og en dansk skæbne.

Sammenligning og konklusion. Når der gælder en sammenligning mellem Frankrig og Danmark, kan der drages to konklusioner på grundlag af analyserne: *For det første* kan man identificere ”et og et halvt” fælles begreber eller mekanismer i definitionen og reproduktionen af *politisk enhed* på nationalt plan, nemlig den tidligere omtalte mekanisme ”demokratisk suverænitet” eller evnen til at fortolke internationale udviklinger på en måde, så de bringes til at passe ind i den rousseauske figur ”folkets herredømme over sig selv”. Denne mekanisme er til stede i alle fire diskurser, som er blevet analyseret to og to (?). *For det andet* er de billeder af det internationalt politisk-juridiske system, der opstår i løbet af denne demokratiske gentilegnelsesproces i de to nationale kontekster, så væsensforskellige at der med et geometrisk udtryk er meget lidt *kongruens* mellem det Folkeforbunds-system, der repræsenteres i den danske kontekst, og det der repræsenteres i den franske. Dette tyder på at den udpegede mekanisme, som er særegen for demokratisk suverænitet, systematisk producerer inkongruens og derved er en hæmsko for dannelsen af stabile internationale fortolkningsfællesskaber af normer, rettigheder og forpligtelser.

Afslutningsvis, som et perspektiv der forbinder analysens resultater og indsigter med den brede akademiske debat det oprindelig udsprang af, udgør den spænding, der er identificeret mellem demokratisk politik og internationale normer, grundlaget for en kritik af visse kosmopolitiske tendenser i den politiske og intellektuelle debat siden den kolde krig. Mere specifikt rettes der et kritisk lys mod den historiske læsning af forholdet mellem demokrati (republikanisme) og nationalisme, som støtter den tyske filosofiske berømted Jürgen Habermas’ teori om det postnationale demokrati. Denne læsning er karakteristisk for en bestemt kantiansk tænke måde, som i 1990’erne indtog en vigtig plads i international politik i almindelighed og i debatten om europæisk integration i særdeleshed – men som, i 2007, synes at lide under en vis efterladenhed, som knytter sig til dens historiske læsning af det moderne demokrati, dets dynamik og dets fundament.

Bilag 1 – Engelsk version af Folkeforbundspagten

THE COVENANT OF THE LEAGUE OF NATIONS.

THE HIGH CONTRACTING PARTIES, In order to promote international co-operation and to achieve international peace and security by the acceptance of obligations not to resort to war by the prescription of open, just and honourable relations between nations by the firm establishment of the understandings of international law as the actual rule of conduct among Governments, and by the maintenance of justice and a scrupulous respect for all treaty obligations in the dealings of organised peoples with one another Agree to this Covenant of the League of Nations.

ARTICLE I.

The original Members of the League of Nations shall be those of the Signatories which are named in the Annex to this Covenant and also such of those other States named in the Annex as shall accede without reservation to this Covenant. Such accession shall be effected by a Declaration deposited with the Secretariat within two months of the coming into force of the Covenant. Notice thereof shall be sent to all other Members of the League. Any fully self-governing State, Dominion, or Colony not named in the Annex may become a Member of the League if its admission is agreed to by two-thirds of the Assembly provided that it shall give effective guarantees of its sincere intention to observe its international obligations, and shall accept such regulations as may be prescribed by the League in regard to its military, naval, and air forces and armaments. Any Member of the League may, after two years' notice of its intention so to do, withdraw from the League, provided that all its international obligations and all its obligations under this Covenant shall have been fulfilled at the time of its withdrawal.

ARTICLE 2.

The action of the League under this Covenant shall be effected through the instrumentality of an Assembly and of a Council, with a permanent Secretariat.

ARTICLE 3.

The Assembly shall consist of Representatives of the Members of the League. The Assembly shall meet at stated intervals and from time to time as occasion may require at the Seat of the League or at such other place as may be decided upon. The Assembly may deal at its meetings with any matter within the sphere of action of the League or affecting the peace of the world. At meetings of the Assembly each Member of the League shall have one vote, and may not have more than three Representatives.

ARTICLE 4.

The Council shall consist of Representatives of the Principal Allied and Associated Powers, together with Representatives of four other Members of the League. These four Members of the League shall be selected by the Assembly from time to time in its discretion. Until the appointment of the Representatives of the four Members of the League first selected by the Assembly, Representatives of Belgium, Brazil, Spain, and Greece shall be members of the Council. With the approval of the majority of the Assembly, the Council may name additional Members of the League whose Representatives shall always be members of the Council; the Council with like approval may increase the number of Members of the League to be selected by the Assembly for

representation on the Council. The Council shall meet from time to time as occasion may require, and at least once a year, at the Seat of the League, or at such other place as may be decided upon. The Council may deal at its meetings with any matter within the sphere of action of the League or affecting the peace of the world. Any Member of the League not represented on the Council shall be invited to send a Representative to sit as a member at any meeting of the Council during the consideration of matters specially affecting the interests of that Member of the League. At meetings of the Council, each Member of the League represented on the Council shall have one vote, and may have not more than one Representative.

ARTICLE 5.

Except where otherwise expressly provided in this Covenant or by the terms of the present Treaty, decisions at any meeting of the Assembly or of the Council shall require the agreement of all the Members of the League represented at the meeting. All matters of procedure at meetings of the Assembly or of the Council, including the appointment of Committees to investigate particular matters, shall be regulated by the Assembly or by the Council and may be decided by a majority of the Members of the League represented at the meeting. The first meeting of the Assembly and the first meeting of the Council shall be summoned by the President of the United States of America.

ARTICLE 6.

The permanent Secretariat shall be established at the Seat of the League. The Secretariat shall comprise a Secretary General and such secretaries and staff as may be required. The first Secretary General shall be the person named in the Annex; thereafter the Secretary General shall be appointed by the Council with the approval of the majority of the Assembly. The secretaries and staff of the Secretariat shall be appointed by the Secretary General with the approval of the Council. The Secretary General shall act in that capacity at all meetings of the Assembly and of the Council. The expenses of the Secretariat shall be borne by the Members of the League in accordance with the apportionment of the expenses of the International Bureau of the Universal Postal Union.

ARTICLE 7.

The Seat of the League is established at Geneva. The Council may at any time decide that the Seat of the League shall be established elsewhere. All positions under or in connection with the League, including the Secretariat, shall be open equally to men and women. Representatives of the Members of the League and officials of the League when engaged on the business of the League shall enjoy diplomatic privileges and immunities. The buildings and other property occupied by the League or its officials or by Representatives attending its meetings shall be inviolable.

ARTICLE 8.

The Members of the League recognise that the maintenance of peace requires the reduction of national armaments to the lowest point consistent with national safety and the enforcement by common action of international obligations. The Council, taking account of the geographical situation and circumstances of each State, shall formulate plans for such reduction for the consideration and action of the several Governments. Such plans shall be subject to reconsideration and revision at least every ten years. After these plans shall have been adopted by the several Governments, the limits of armaments therein fixed shall not be exceeded without the concurrence of the Council. The Members of the League agree that the manufacture by private enter-

prise of munitions and implements of war is open to grave objections. The Council shall advise how the evil effects attendant upon such manufacture can be prevented, due regard being had to the necessities of those Members of the League which are not able to manufacture the munitions and implements of war necessary for their safety. The Members of the League undertake to interchange full and frank information as to the scale of their armaments, their military, naval, and air programmes and the condition of such of their industries as are adaptable to war-like purposes.

ARTICLE 9.

A permanent Commission shall be constituted to advise the Council on the execution of the provisions of Articles 1 and 8 and on military, naval, and air questions generally.

ARTICLE 10.

The Members of the League undertake to respect and preserve as against external aggression the territorial integrity and existing political independence of all Members of the League. In case of any such aggression or in case of any threat or danger of such aggression the Council shall advise upon the means by which this obligation shall be fulfilled.

ARTICLE 11.

Any war or threat of war, whether immediately affecting any of the Members of the League or not, is hereby declared a matter of concern to the whole League, and the League shall take any action that may be deemed wise and effectual to safeguard the peace of nations. In case any such emergency should arise the Secretary General shall on the request of any Member of the League forthwith summon a meeting of the Council. It is also declared to be the friendly right of each Member of the League to bring to the attention of the Assembly or of the Council any circumstance whatever affecting international relations which threatens to disturb international peace or the good understanding between nations upon which peace depends.

ARTICLE 12.

The Members of the League agree that if there should arise between them any dispute likely to lead to a rupture, they will submit the matter either to arbitration or to inquiry by the Council, and they agree in no case to resort to war until three months after the award by the arbitrators or the report by the Council. In any case under this Article the award of the arbitrators shall be made within a reasonable time, and the report of the Council shall be made within six months after the submission of the dispute.

ARTICLE 13.

The Members of the League agree that whenever any dispute shall arise between them which they recognise to be suitable for submission to arbitration and which cannot be satisfactorily settled by diplomacy, they will submit the whole subject-matter to arbitration. Disputes as to the interpretation of a treaty, as to any question of international law, as to the existence of any fact which if established would constitute a breach of any international obligation, or as to the extent and nature of the reparation to be made or any such breach, are declared to be among those which are generally suitable for submission to arbitration. For the consideration of any such dispute the court of arbitration to which the case is referred shall be the Court agreed on by the parties to the dispute or stipulated in any convention existing between them. The Members of the League agree that they will carry out in full good faith any award that may be rendered, and that

they will not resort to war against a Member of the League which complies therewith. In the event of any failure to carry out such an award, the Council shall propose what steps should be taken to give effect thereto.

ARTICLE 14.

The Council shall formulate and submit to the Members of the League for adoption plans for the establishment of a Permanent Court of International Justice. The Court shall be competent to hear and determine any dispute of an international character which the parties thereto submit to it. The Court may also give an advisory opinion upon any dispute or question referred to it by the Council or by the Assembly.

ARTICLE 15.

If there should arise between Members of the League any dispute likely to lead to a rupture, which is not submitted to arbitration in accordance with Article 13, the Members of the League agree that they will submit the matter to the Council. Any party to the dispute may effect such submission by giving notice of the existence of the dispute to the Secretary General, who will make all necessary arrangements for a full investigation and consideration thereof. For this purpose the parties to the dispute will communicate to the Secretary General, as promptly as possible, statements of their case with all the relevant facts and papers, and the Council may forthwith direct the publication thereof. The Council shall endeavour to effect a settlement of the dispute, and if such efforts are successful, a statement shall be made public giving such facts and explanations regarding the dispute and the terms of settlement thereof as the Council may deem appropriate. If the dispute is not thus settled, the Council either unanimously or by a majority vote shall make and publish a report containing a statement of the facts of the dispute and the recommendations which are deemed just and proper in regard thereto. Any Member of the League represented on the Council may make public a statement of the facts of the dispute and of its conclusions regarding the same. If a report by the Council is unanimously agreed to by the members thereof other than the Representatives of one or more of the parties to the dispute, the Members of the League agree that they will not go to war with any party to the dispute which complies with the recommendations of the report. If the Council fails to reach a report which is unanimously agreed to by the members thereof, other than the Representatives of one or more of the parties to the dispute, the Members of the League reserve to themselves the right to take such action as they shall consider necessary for the maintenance of right and justice. If the dispute between the parties is claimed by one of them, and is found by the Council, to arise out of a matter which by international law is solely within the domestic jurisdiction of that party, the Council shall so report, and shall make no recommendation as to its settlement. The Council may in any case under this Article refer the dispute to the Assembly. The dispute shall be so referred at the request of either party to the dispute, provided that such request be made within fourteen days after the submission of the dispute to the Council. In any case referred to the Assembly, all the provisions of this Article and of Article 12 relating to the action and powers of the Council shall apply to the action and powers of the Assembly, provided that a report made by the Assembly, if concurred in by the Representatives of those Members of the League represented on the Council and of a majority of the other Members of the League, exclusive in each case of the Representatives of the parties to the dispute shall have the same force as a report by the Council concurred in by all the members thereof other than the Representatives of one or more of the parties to the dispute.

ARTICLE 16.

Should any Member of the League resort to war in disregard of its covenants under Articles 12, 13, or 15, it shall ipso facto be deemed to have committed an act of war against all other Members of the League, which hereby undertake immediately to subject it to the severance of all trade or financial relations, the prohibition of all intercourse between their nations and the nationals of the covenant-breaking State, and the prevention of all financial, commercial, or personal intercourse between the nationals of the covenant-breaking State and the nationals of any other State, whether a Member of the League or not. It shall be the duty of the Council in such case to recommend to the several Governments concerned what effective military, naval, or air force the Members of the League shall severally contribute to the armed forces to be used to protect the covenants of the League. The Members of the League agree, further, that they will mutually support one another in the financial and economic measures which are taken under this Article, in order to minimise the loss and inconvenience resulting from the above measures, and that they will mutually support one another in resisting any special measures aimed at one of their number by the covenant-breaking State, and that they will take the necessary steps to afford passage through their territory to the forces of any of the Members of the League which are co-operating to protect the covenants of the League. Any Member of the League which has violated any covenant of the League may be declared to be no longer a Member of the League by a vote of the Council concurred in by the Representatives of all the other Members of the League represented thereon.

ARTICLE 17.

In the event of a dispute between a Member of the League and a State which is not a Member of the League, or between States not Members of the League, the State or States, not Members of the League shall be invited to accept the obligations of membership in the League for the purposes of such dispute, upon such conditions as the Council may deem just. If such invitation is accepted, the provisions of Articles 12 to 16 inclusive shall be applied with such modifications as may be deemed necessary by the Council. Upon such invitation being given the Council shall immediately institute an inquiry into the circumstances of the dispute and recommend such action as may seem best and most effectual in the circumstances. If a State so invited shall refuse to accept the obligations of membership in the League for the purposes of such dispute, and shall resort to war against a Member of the League, the provisions of Article 16 shall be applicable as against the State taking such action. If both parties to the dispute when so invited refuse to accept the obligations of membership in the League for the purpose of such dispute, the Council may take such measures and make such recommendations as will prevent hostilities and will result in the settlement of the dispute.

ARTICLE 18.

Every treaty or international engagement entered into hereafter by any Member of the League shall be forthwith registered with the Secretariat and shall as soon as possible be published by it. No such treaty or international engagement shall be binding until so registered.

ARTICLE 19.

The Assembly may from time to time advise the reconsideration by Members of the League of treaties which have become inapplicable and the consideration of international conditions whose continuance might endanger the peace of the world.

ARTICLE 20.

The Members of the League severally agree that this Covenant is accepted as abrogating all obligations or understandings inter se which are inconsistent with the terms thereof, and solemnly undertake that they will not hereafter enter into any engagements inconsistent with the terms thereof. In case any Member of the League shall, before becoming a Member of the League, have undertaken any obligations inconsistent with the terms of this Covenant, it shall be the duty of such Member to take immediate steps to procure its release from such obligations.

ARTICLE 21.

Nothing in this Covenant shall be deemed to affect the validity of international engagements, such as treaties of arbitration or regional understandings like the Monroe doctrine, for securing the maintenance of peace.

ARTICLE 22.

To those colonies and territories which as a consequence of the late war have ceased to be under the sovereignty of the States which formerly governed them and which are inhabited by peoples not yet able to stand by themselves under the strenuous conditions of the modern world, there should be applied the principle that the well-being and development of such peoples form a sacred trust of civilisation and that securities for the performance of this trust should be embodied in this Covenant. The best method of giving practical effect to this principle is that the tutelage of such peoples should be entrusted to advanced nations who by reason of their resources, their experience or their geographical position can best undertake this responsibility, and who are willing to accept it, and that this tutelage should be exercised by them as Mandatories on behalf of the League. The character of the mandate must differ according to the stage of the development of the people, the geographical situation of the territory, its economic conditions, and other similar circumstances. Certain communities formerly belonging to the Turkish Empire have reached a stage of development where their existence as independent nations can be provisionally recognised subject to the rendering of administrative advice and assistance by a Mandatory until such time as they are able to stand alone. The wishes of these communities must be a principal consideration in the selection of the Mandatory. Other peoples, especially those of Central Africa, are at such a stage that the Mandatory must be responsible for the administration of the territory under conditions which will guarantee freedom of conscience and religion, subject only to the maintenance of public order and morals, the prohibition of abuses such as the slave trade, the arms traffic, and the liquor traffic, and the prevention of the establishment of fortifications or military and naval bases and of military training of the natives for other than police purposes and the defence of territory, and will also secure equal opportunities for the trade and commerce of other Members of the League. There are territories, such as South-West Africa and certain of the South Pacific Islands, which, owing to the sparseness of their population, or their small size, or their remoteness from the centres of civilisation, or their geographical contiguity to the territory of the Mandatory, and other circumstances, can be best administered under the laws of the Mandatory as integral portions of its territory, subject to the safeguards above mentioned in the interests of the indigenous population. In every case of mandate, the Mandatory shall render to the Council an annual report in reference to the territory committed to its charge. The degree of authority, control, or administration to be exercised by the Mandatory shall, if not previously agreed upon by the Members of the League, be explicitly defined in each case by the Council. A permanent Commission shall be constituted to receive and examine the annual reports of the Mandatories and to advise the Council on all matters relating to the observance of the mandates.

ARTICLE 23.

Subject to and in accordance with the provisions of international conventions existing or hereafter to be agreed upon, the Members of the League: (a) will endeavour to secure and maintain fair and humane conditions of labour for men, women, and children, both in their own countries and in all countries to which their commercial and industrial relations extend, and for that purpose will establish and maintain the necessary international organisations; (b) undertake to secure just treatment of the native inhabitants of territories under their control; (c) will entrust the League with the general supervision over the execution of agreements with regard to the traffic in women and children, and the traffic in opium and other dangerous drugs; (d) will entrust the League with the general supervision of the trade in arms and ammunition with the countries in which the control of this traffic is necessary in the common interest; (e) will make provision to secure and maintain freedom of communications and of transit and equitable treatment for the commerce of all Members of the League. In this connection, the special necessities of the regions devastated during the war of 1914-1918 shall be borne in mind; (f) will endeavour to take steps in matters of international concern for the prevention and control of disease.

ARTICLE 24.

There shall be placed under the direction of the League all international bureaux already established by general treaties if the parties to such treaties consent. All such international bureaux and all commissions for the regulation of matters of international interest hereafter constituted shall be placed under the direction of the League. In all matters of international interest which are regulated by general conventions but which are not placed under the control of international bureaux or commissions, the Secretariat of the League shall, subject to the consent of the Council and if desired by the parties, collect and distribute all relevant information and shall render any other assistance which may be necessary or desirable. The Council may include as part of the expenses of the Secretariat the expenses of any bureau or commission which is placed under the direction of the League.

ARTICLE 25.

The Members of the League agree to encourage and promote the establishment and co-operation of duly authorised voluntary national Red Cross organisations having as purposes the improvement of health, the prevention of disease, and the mitigation of suffering throughout the world.

ARTICLE 26.

Amendments to this Covenant will take effect when ratified by the Members of the League whose representatives compose the Council and by a majority of the Members of the League whose Representatives compose the Assembly. No such amendment shall bind any Member of the League which signifies its dissent therefrom, but in that case it shall cease to be a Member of the League.

ANNEX.

I. ORIGINAL MEMBERS OF THE LEAGUE OF NATIONS SIGNATORIES OF THE TREATY OF PEACE.

UNITED STATES OF AMERICA, BELGIUM, BOLIVIA, BRAZIL, BRITISH EMPIRE, CANADA, AUSTRALIA, SOUTH AFRICA, NEW ZEALAND, INDIA, CHINA, CUBA,

ECUADOR, FRANCE, GREECE, GUATEMALA, HAITI, HEDJAZ, HONDURAS, ITALY, JAPAN, LIBERIA, NICARAGUA, PANAMA, PERU, POLAND, PORTUGAL, ROUMANIA, SERB-CROAT-SLOVENE STATE, SIAM, CZECHO-SLOVAKIA, URUGUAY

STATES INVITED TO ACCEDE TO THE COVENANT.

ARGENTINE REPUBLIC, CHILE, COLOMBIA, DENMARK, NETHERLANDS, NORWAY, PARAGUAY, PERSIA, SALVADOR, SPAIN, SWEDEN, SWITZERLAND, VENEZUELA.

II. FIRST SECRETARY GENERAL OF THE LEAGUE OF NATIONS.

The Honourable Sir James Eric Drummond, K.C.M.G., C.B.

Bilag 2 - Biografisk indeks

Danmark (oversigt over de talere, der er citeret i analysen)

Berntsen, Klaus: (1844-1927, f. Ryslinge, Fyn), højskolemand, Folketinget 1873-84 + 1886-1927 for Venstre, indenrigsminister 1908-09, konseilspræsident og forsvarsminister 1910-13, forsvarsminister 1920-22, minister uden portefølje 1922-24.

Borgbjerg, Frederik: (1866-1936, f. Sorø), medarbejder og redaktør (1911-15) på "SocialDemokraten", Folketinget 1898-1936 for Socialdemokratiet, socialminister 1924-26, undervisningsminister 1929-35.

Brorsen, Søren: (1875-1961, f. Ribe), søn af gårdejer, gårdmand, Folketinget 1907-29 + 1932-45 for Venstre, forsvarsminister 1922-24 + 1926-29 + 1940-45.

Christensen, Jens Christian (I.C): (1856-1930, f. Påbøl v. Ringkøbing), lærer, i Folketinget for Venstre 1890-1924, konseilspræsident 1905-08, kultusminister 1901-05, kirkeminister 1920-24.

Drachmann, Poul: (1887-1941, f. København), søn af digteren Holger Drachmann, forfatter, redaktør af Tidsskrift for Industri, Folketinget for Det konservative Folkeparti 1920-41.

Fraenkel, Arnold: (1851-1945, f. Slagelse), magister og forfatter, Folketinget 1913-32 for Det konservative Folkeparti.

Hansen, I. A.(Jens Andreas): (1878-1939, f. Nørre Jernløse), journalist, redaktør af "Dagbladet København" og "Roskilde Dagblad", Folketinget for Venstre 1920-24 + 1926-32.

Harboe, Emil: (1867-1943, f. København) jurist og højesteretssagfører, Folketinget for Venstre 1918-21.

Heilesen, Christian Christensen: (1886-1943, f. Vadsagergaard v. Hjørring), jurist, Folketinget for Det radikale Venstre 1920-29.

Holstein, Bent: (1881-1945, f. København), lensgreve, jurist, diplomat i udenrigstjenesten, i 1918 frivillig i den canadiske hær, aktiv i Dannevirkebevægelsen, optræder i 1919 som forhandler for Mellemslesvig på fredskonferencen i Paris, i Folketinget 1920-35, indtil 1920 for Det konservative Folkeparti, ekskluderet af gruppen pga. uenighed i forbindelse med forsvarsforhandlingerne i 1922, derefter opstillet og genvalgt som løsgænger indtil 1935, færdes efter 1935 i det nazistiske miljø omkring Frits Clausen.

Karstensen, Asger: (1874-1945, f. Gelsted), præstesøn, redaktør og udgiver, central skikkelse i omdannelsen af Højre til Det konservative Folkeparti, i Folketinget for Det konservative Folkeparti 1918-20.

Knudsen, Johan: (1865-1942, f. Moutrup, Mors), godsejer, i Folketinget for Det konservative Folkeparti 1906-1920.

Kristiansen, Holger A.: (1875-1940, f. Hammelmose Mølle v. Brønderslev), lærer og højskolelærer, i Folketinget for Det radikale Venstre 1913-20 og 1929-32.

Lillelund, Jens-Peter: (1876-1922, f. Frøslev, Mors), gårdmand, i Folketinget for Venstre 1912-22.

Moltesen, Laust: (1865-1950, f. Röhde v. Tønder), teolog, historiker, højskolemand (Rødding), i Folketinget for Venstre 1909-32, udenrigsminister 1926-29.

Munch, Peter (P.): (1870-1948, f. Redsted, Mors), historiker og forfatter, i Folketinget for Det radikale Venstre 1909-45, dansk delegeret i Paris 1919, dansk delegeret til Folkeforbundet 1920-1938, indenrigsminister 1909-10, forsvarsminister 1913-20, udenrigsminister 1929-40.

Møller, Axel: (1873-1937, f. Nysted), jurist, i Folketinget for Det konservative Folkeparti 1918-20 + 1924-29.

Neergaard, Niels: (1854-1936, f. Ugilt, Vendsyssel), historiker og forfatter, i Folketinget for Venstre 1890-1932, dansk delegeret i Paris 1919, konseilspræsident 1908-09 og 1920-24 (titlen her: statsminister), finansminister 1908, 1910-13 og 1926-29.

Parkov, Hans: (1857-1934, f. Købehavn), artilleriofficer, i Folketinget for Det konservative Folkeparti 1906-13 + 1918-34.

Petersen, Niels: (1858-1933, f. Lumsås), jurist, journalist ved "Politiken", formand for Fredsforeningen i Danmark 1910-29, i Folketinget for Det radikale Venstre 1913-29.

Pitzner, Johannes: (1865-1933, f. København), bagermester, oldermænd i København bagermesterlav, i Folketinget for Det konservative Folkeparti 1918-33.

Pürschel, Victor: (1877-1963, f. København), dommer, i Folketinget for Det konservative Folkeparti 1920-39.

Rasmussen, Lars: (1868-1944, f. Fraugde, Fyn), trykker, fagligt arbejde i Danmarks Typograf-forbund, i Folketinget for Socialdemokratiet 1913-39.

Scavenius, Erik: (1877-1962, f. Klintholm), gårdejersøn, diplomat i udenrigstjenesten, i Lands-tinget for Det radikale Venstre 1918-20 + 1925-27, udenrigsminister 1913-20 og 1940-42. Statsminister 1942-45.

Vanggaard, Jens S.: (1875-1945, f. Hjørring), gårdmand, aktiv Dannevirkebevægelsen, i Folke-tinget for Venstre 1910-43.

Frankrig (oversigt over de talere, der er citeret i analysen)

Kommentar til fransk indeks: Hvor der i dansk politik kan identificeres en forholdsvis klar og stabil politisk højre-venstre-struktur bygget op af fire partier – fra venstre er det Socialdemokratiet, Det radikale Venstre, Venstre og Det konservative Folkeparti, flankeret af enkelte løsgængere – er det i Frankrig en betydeligt mere speget sag at identificere et lignende spektrum af stabile politiske grupperinger. Som det fremgår herunder, er de citerede politikere tilknyttet en mindre hærskare af forskellige politiske 'grupper' i parlamentets kamre, og flere af dem repræsenterer op til tre og fire forskellige grupper i løbet af deres samlede periode som folkevalgte. Den ustabile og flydende partistruktur afspejler et kendetegn ved den republikanske franske politiske kultur i den forstand, at den afspejler en grundlæggende mistillid til de 'partikulære viljer' i det politiske liv. Som afhandlingens analyser viser, betyder dette dog ingenlunde, at der ikke er konfliktlinier på spil i den franske politik, der kan organiseres efter en højre venstre-skala – blot kan højre-venstre-konflikten ikke indfanges som en stabil modsætning mellem bestemte partier i forsamlingerne. I indekset herunder har jeg forsøgt at hæfte et af fire prædikater på hvert navn, for at give et indtryk af, hvor i det politiske spektrum den pågældende kan placeres sådan cirka. De fire prædikater lyder 'venstre' (=V), 'centrum-venstre' (=CV), 'centrum-højre' (=CH) og 'højre' (=H), og de er påhæftet efter et bredt skøn over, hvor de talende respektivt er at finde på en højre/venstre-skala, der i overensstemmelse med de centrale spændingsfelter i tidens franske politik er konstrueret på grundlag af følgende politiske temaer: *det sociale spørgsmål* (pro eller kontra arbejdstagerrettigheder & sociallovgivning), *det klerikale spørgsmål* (pro eller kontra adskillelsen af stat og katolsk kirke), *det borgerretslige spørgsmål* (pro eller kontra Dreyfus!), *det regimemæssige spørgsmål* (pro eller kontra republikken eller demokratiet) og endelig *det sikkerhedsmæssige spørgsmål*, som jo med dets mange under-spørgsmål optager den centrale plads i analysen.

Barrès, Maurice: (1862-1923, f. Charme-sur-Moselle, Vosges), forfatter, republikansk ikon på det franske højre, medstifter af "La ligue des patriotes" i 1914, deputeret (dvs. valgt til chambre) i 1884-93 og 1906-23 (uafhængig). (H)

Barthou, Louis: (1862-1934, f. Oléron-Ste-Marie, Basse-Pyrénées), redaktør og forfatter, 'rapporteur' i 1919 v. fremlæggelsen af Versailles-traktaten i Chambre, formand for den interallierede erstatningskommission 1922, deputeret 1888-1922 (gruppe?), senator 1922-34. Ministerposter: justitsminister 1909-10 + 1913 + 1922 + 1926-29, konseilspræsident 1913, udenrigsminister 1917, krigsminister 1930-31. (CH)

Baudry D'Asson, Charles de: (1862-1945, f. Garnache, Vendée), deputeret 1914-28 (uafhængig), senator 1927-36. (H)

Benoist, Charles: (1861-1936, f. Courselles-sur-Mer, Calvados), sociolog, historiker, skribent ("La revue de deux mondes") og diplomat, deputeret 1902-19 (union républicaine). (CH)

Bersez, Paul: (1857-1940, f. Viesly, Nord), deputeret 1898-1906, senator 1906-40 (CH).

Bourgeois, Léon: (1851-1925, f. Paris), jurist m. speciale i folkeret, deltager i den franske delegation på Haag-konferencerne 1899 og 1907, forfatter til *Pour la Société des Nations*. Modtager Nobels fredspris 1920. Deputeret 1888-1905, senator 1905-25 (gruppe: gauche radicale). Vigtigste ministerposter: konseilspræsident 1895-96; udenrigsminister 1896, 1906 & 1914; indenrigsminister 1890 & 1895-96; justitsminister 1892-93. (CV)

Briand, Aristide: (1862-1932, f. Nantes), jurist og redaktør, syndikalist, medgrundlægger af "Parti socialiste français" i 1895, deputeret 1902-32 (gruppe: républicains socialistes), vigtigste ministerposter: justitsminister 1906-07 + 1907-09 + 1913 + 1914-17; konseilspræsident (bl.a.) 1909-10 + 1913 + 1921-22 + 1924-26. (≈CV)

Brunet, Frédéric: (1868-1932, f. Montluçon), ingeniør, syndikalist, deputeret 1914-19 + 1924-32 (parti socialiste). Viceminister for tekniske uddannelser 1930-31. (V)

Cachin, Marcel: (1869-1958, f. Paimpol, Côtes d'Armor), journalist (L'Humanité) og syndikalist, medgrundlægger af det franske kommunistparti (SFIC sidenhen PCF) på Tourskongressen i 1920, deputeret 1914-32 + 1944-58 (SFIO og SFIC/PCF). (V)

Chappedelaine, Louis Marie de: (1876-1939, f. St. Just, Ille-et-Vilaine), deputeret 1910-36 (grupper: action libérale og gauche démocratique), mobiliseret v. Verdun og dekoreret 1916. Ministerposter: landbrug (1930-32), kolonier (1930-31), flåde (1934), handelsflåde (1936 + 1938-39). (CH)

Clemenceau, George: (1841-1931, f. Mouilleron-en-Darende, Vendée), journalist+ redaktør (L'Aurore), deputeret 1871-1893 (républicains radicaux), senator 1902-1920, leder af den franske delegation i Paris 1919. Ministerposter: konseilspræsident 1906-09 + 1917-20, indenrigsminister 1906. (CV-CH)

Cornudet de Chaumette: (1861-1938, f. Paris), jurist, deputeret 1898-1924 + 1927-35, senator 1924-27 (grupper: modérés/progressiste; gauche démocratique; union nationale démocratique; entente républicain démocratique). (CV)

Daniel, Charles Daniel Vincent: (1874-1951, f. Betterechies, Nord), deputeret 1910-12 + 1917-42 (gruppe: radical og radical-socialiste), mobiliseret 1914-17. Ministerposter: uddannelse (1917), arbejde (1921-22), handel og industri (1925-26), offentlige arbejder (1926). (CV)

Daudet, Léon: (1867-1942, f. Paris), forfatter, journalist, redaktør (L'Action Française), deputeret 1919-24 (uafhængig). (H)

Delahaye, Jules-Augustin: (1851-1925, f. Angers), jurist, redaktør, deputeret 1881-93 + 1910-19, senator 1920-25 (H)

Franklin-Bouillon: (1870-1937, f. Jersey, UK), deputeret 1910-19 + 1923-36 (grupper: parti radical et radical-socialiste; gauche sociale et radicale; uafhængig). (V)

Gailhard-Bancel, Hyacinthe de: (1849-1936, f. Allex, Drôme), jurist, skribent, landarbejder-syndikalist, deputeret 1899-1910 + 1912-24 (action libérale). (CH)

Hennessy, Jean: (1874-1944, f. Richemont, Charante), litterat, skribent, fransk delegeret i Folkeforbundets delegertforsamling, deputeret 1910-114 + 1919-32 (grupper: union républicaine; gauche démocratique; républicain socialiste; union nationale), mobiliseret 1914-18. Landbrugsminister 1928-30. (CV)

Lafont, Ernest Louis: (1879-1946, f. Lyon), jurist, politolog, medstifter af SFIC i 1920, sidenhen (1923) ekskluderet, deputeret 1912-36 (SFIO og SFIC/PCF). (V)

Magallon d'Agens, Xavier de: (1866-1925, f. Marseille), deputeret 1919-24 (uafhængig). (H)

Marin, Louis: (1871-1960, f. Faulx, Meurthe-et-Moselle), etnograf, filosof, deputeret 1905-1952 (fédération républicaine) **(H)**

Millerand, Alexandre: (1859-1943, f. Paris), opr. socialist men bevæger sig siden hen mod højre, stifter af "Ligue républicaine nationale" 1914, deputeret 1885-1919, senator 1925-35. Konseilspræsident 1912-13 + 1914-15 + 1920, Frankrigs præsident 1920. **(CV-CH)**

Mistral, Paul: (1872-1932, f. La Morte, Isère), deputeret 1920-32 (SFIO). **(V)**

Pichon, Stephen: (1857-1933, f. Arnay-le-Duc, Côtes-d'or), journalist og diplomat, deputeret 1885-93, senator 1906-24 (républicains radicaux), udenrigsminister 1906-11 + 1913 + 1917-20. **(CV-CH)**

Poincaré, Raymond: (1860-1931, f. Bar-le-Duc, Meuse), advokat, deputeret 1887-1903. senator 1903-13. Ministerposter: konseilspræsident 1912-13 + 1922-24 + 1924 + 1926-29, uddannelsesminister 1893, finansminister 1894. Frankrigs præsident 1913-20. **(CH)**

Renaudel, Pierre: (1871-1935, f. Morgny la Pommeray, Seine-Maritime), deputeret 1914-19 + 1924-35 (SFIO og parti socialiste de France). **(V)**

Renoult, René: (1869-1946, f. Paris), deputeret 1902-1919, senator 1920-24. Ministerposter: indenrigs 1913-14, finans 1914, justits 1924-25 + 1925-26 + 1932, flåde 1926. **(CV)**

Raiberti, Flaminus: (1862-1929, f. Nice), deputeret 1890-1920, senator 1922-30 (entente républicaine). Minister: krigsminister 1920-21, flåde 1924 **(CH)**

Sangnier, Marc: (1873-1950, f. Paris), deputeret 1919-24 + 1945-50. **(CV)**

Sembaat, Marcel: (1862-1922, f. Bonnières-sur-Seine, Yvelines), deputeret 1893-1922 (SFIO). **(V)**

Tardieu, André: (1876-1945, f. Paris), embedsmand og diplomat, deputeret 1914-24 + 1926-36 (alliance démocratique). Ministerposter: konseilspræsident 1929-30 + 1930 + 1932, minister for de 'befriede regioner' 1919-20. **(CH)**

Thomas, Albert: (1878-1932, f. Champaign-sur-Marne, Val de Marne), deputeret 1910-21 (SFIO), kontrolminister under krigen. **(V)**

Viviani, René: (1863-1925, f. Sidi-bel-Abbes, Algeriet), deputeret 1893-1902 + 1906-24 (stifter af parti républicain socialiste, 1910). Ministerposter: konseilspræsident 1914-15, arbejdsminister 1906-10. Fransk repræsentant i Folkeforbundet 1920-21. **(CV)**

Ybernégaray, Jean: (1883-1956, f. Uhart-Cize, Pyrénées-Atlantiques), deputeret 1914-42 (grupper: entente républicaine démocratique; union républicaine démocratique; fédération républicaine; indépendant républicaine). **(CH)**

SPIRIT PhD Series:

1	Christina Fiig	A Feminist Public Sphere - An Analysis of the Habermasian Public Sphere in a Danish Gender Political Context	2004
2	Björg Colding	Education and ethnic minorities in Denmark	2004
3	Camilla Elg	Set og overset. Unge kvinder med indvandrerbaggrund i Danmark	2005
4	Lærke K. Holm	Folketinget og Udlændingepolitikken – diskurser om naturaliserede, indvandrere og flygtninge 1973-2002	2006
5	Trine Lund Thomsen	Immigrant Entrepreneurship as Gendered Social Positions - A study on motivations and strategies in a biographical perspective	2006
6	Lars Andersen	Politik og forvaltning i arbejdsskadeforsikringen i Danmark 1898-1933	2006
7	Helene Pristed Nielsen	Deliberative Democracy and Minority Inclusion in Australia and New Zealand	2006
8	Berhanu Balcha	Restructuring State and Society: Ethnic Federalism in Ethiopia	2007
9	Kirsten Hviid	"No Life"- om gadelivsstil, territorialitet og maskulinitet i et forstadskvarter	2007
10	Anette Kanstrup Jensen	Development Theory and the Ethnicity Question - The Cases of Lao People's Democratic Republic and Thailand	2007
11	Poul Duedahl	Fra overmenneske til UNESCO-menneske. En begrebshistorisk analyse af overgangen fra et biologisk til et kulturelt forankret menneskesyn i det 20. århundrede	2007
12	Jens Eistrup	Enhed og inkongruens. En analyse af politiske selvbeskrivelser i Danmark og Frankrig i årene efter Første Verdenskrig - med særlig vægt på relationen mellem Folkeforbundets internationale normativitet og begreber om enhed, suverænitet og demokrati i den nationale politik	2007